

# YANGI O'ZBEKISTON

YANGI TADQIQOTLAR

IMPACT FACTOR

7.173



IC<sup>2</sup>I JOURNALS  
MASTER LIST



OPEN ACCESS



OpenAIRE

zenodo



**PHOENIX SCIENTIFIC  
PUBLICATION CENTER  
NASHRIYOTI**

**YANGI O‘ZBEKISTON, YANGI TADQIQOTLAR  
JURNALI**

**I SON**

**FARG‘ONA-2024**



Mazkur to‘plamda “Yangi O‘zbekiston, yangi tadqiqotlar” jurnaliga kelib tushgan tezis va maqolalar o‘rin olgan.

Ushbu jurnalda zamonaviy ta‘lim tizimini rivojlantirish jarayonida innovatsion ta‘lim texnologiyalarini joriy etish va loyihalashtirish, integratsion ta‘limni rivojlantirishda yo‘nalishlar bo‘yicha kreativ g‘oyalar, takliflar va yechimlarni amalga oshirish maqsad qilib olingan. Bu jurnal materiallaridan OTM professor-o‘qituvchilari, akademik litsey va kasb-hunar kollejlari va umumta‘lim maktab o‘qituvchilari, mustaqil tadqiqotchilar, magistrantlar, ilmiy xodimlar, iqtidorli talabalar hamda shu sohada ilmiy ish olib borayotgan tadqiqotchilar foydalaishlari mumkin.

Eslatmib o‘tamiz! Jurnal materiallari to‘plamiga kiritilgan maqolalardagi raqamlar, ma‘lumotlar haqqoniylikiga va keltirilgan iqtiboslar to‘g‘riligiga mualliflar shaxsan javobgar hisoblanadi.

TAHRIRIYAT

**Bosh muharrir**

Kim Natalya Dek-henovna

**Mas’ul muharrir:**

Mirzaboyev Abbozbek Ulug‘bekovich

**Mas’ul kotib**

Xalilov Islomjon Dilshodbek o‘g‘li

*Farg‘ona davlat universiteti*

**Nashrga tayyorlovchi**

Abduraximov Iskandar Nodirjon o‘g‘li

*Farg‘ona davlat universiteti*

TAHRIR KENGASHI A‘ZOLARI

**Hashimova Sabohat Abdullayevna**

*Fanlar doktori, Toshkent Davlat Sharqshunoslik universiteti Xitoy filologiyasi kafedrasida professori*

**Umarova Mohira Azim qizi**

*Toshkent Davlat Sharqshunoslik universiteti tarjima va xalqaro jurnalistika kafedrasida filologiya fanlari doktori (PhD)*

**Kayumova Mexriniso Miraxmatovna**

*Toshkent Davlat Sharqshunoslik universiteti tarjima va xalqaro jurnalistika kafedrasida filologiya fanlari doktori (PhD)*

**Kim Tatyana Sergeevna**

*Toshkent Davlat Sharqshunoslik universiteti "Koreys filologiyasi" kafedrasida filologiya fanlari doktori (PhD)*

**Xomidov Xayrillo Xudoyorovich**

*Toshkent Davlat Sharqshunoslik universiteti transplantatsiya va xalqaro jurnalistika kafedrasida dotsenti*

**Xujamov Jumanazar Urozmetovich**

*Urganch davlat universiteti, Dotsent*

**Shamsieva Barnokhon Bahramkhodjaevna**

*Toshkent Davlat Sharqshunoslik universiteti tarjima va xalqaro jurnalistika kafedrasida filologiya fanlari doktori*

**Sultanova Lola Akmalovna**

*Toshkent Davlat Sharqshunoslik universiteti Xitoy filologiyasi kafedrasida filologiya fanlari doktori (PhD)*

**Ochilov Ilhom Sayitkulovich**

*Agro iqtisodiyot va turizm kafedrasida dotsenti,*

*T. F. N., TDSHI, O‘zbekiston*

**Komilova Gavxaroy Ruzimovna**

*O‘zbekiston Respublikasi Alisher Navoiy nomidagi o‘zbek Tili va adabiyoti universiteti filologiya fanlari doktori*

**Baltayeva Anadjan Tadjibaevna**

*Toshkent Davlat Transport universiteti dotsenti*

**Adiba Maxamadtoirova Botir qizi**

*Toshkent Davlat Sharqshunoslik universiteti tarjima va xalqaro jurnalistika kafedrasida filologiya fanlari doktori*

**Abbasova Dilfuza Karimbek qizi**

*Toshkent Davlat Sharqshunoslik universiteti filologiya fanlari doktori (PhD)*



MUNDARIJA

Djurayev X.F. Majidova D.H. QISHLOQ KO'PAK MABSU'LOTLARINI QURITISH JARAYONIDA MUQOBIL ENERGIYA MANBALARIDAN FOYDALANISH USULLARI	7
Шамсутдинова Галия Шаматовна ФУНКЦИОНИРОВАНИЕ НАЗВАНИЙ ХОРЕМЗСКИХ ПАМЯТНИКОВ В ПИСЬМЕННЫХ ИСТОЧНИКАХ	12
Ibrohimjonova Gulnozaxon Ibrohimxon qizi MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILLOTLAR TARBIYALANUVCHILARIDA TIL O'RGANISH MOTIVLARINI SHAKLLANTIRISH METODIKASI	18
Kudratilloeva Murodilloxon Ibrodilloevna СРЕДЬ МАТЕМАТИКИ С ПРАКТИЧЕКИ ПРЕДМЕТAMI	22
Ismoilov Ro'zbek Rajabovich MEVILARNI MASHINALI O'RGANISH TIZIMI(KOMPYUTERLI KO'RISH) O'RQALI SARALASH TEXNOLOGIYASINI ISHLAB CHIQISH	25
Khakimova Sarvinoz Sharifjan kizi THE IMPORTANCE OF INTERNATIONAL ASSESSMENT PROGRAMS IN CONTINUING EDUCATION TODAY	30
Усмонов Бурек, Матаммонова Турсунор, Паломова Хуршида Маджидович ВОПРОСЫ ИНТЕГРАЦИИ АУДИТОРСКОЙ СИСТЕМЫ РЕСПУБЛИКИ УЗБЕКИСТАН	34
Xodjayeva Shahnoza Abdulkarimovna ISPAN TILINI IKKINCHI TIL SHIFATIDA O'QITISH	41
Amonova Vazira., Karimova Iroda BEING A POLYGLOT	43
Xudoyberdiyeva Asaloy Azimovna FOZIL YO'LDOSH O'G'LI UJODIDA KO'CHIMLARNI QO'LLASH O'RQALI NUTQIY TEJAMKORLIKKA ERISHISH MAHOIRATI	48
Xudoyberdiyeva Asaloy Azimovna MEHMET QO'SHIQLARIDA ORTICHALIK VA TEJAMKORLIK TAMOYILLARI	51
Hürliima Shamsheva Salavatovna, Sharipova Dilbarxan Anjanovna AVTOMATLASHTRILGAN KITAPXANA SISTEMASIN JARATIWA XALIQ ARALIQ BIRGE ISLESIV	54
Shamsheva Hürliima Salavatovna ALEMGE NUR JAVSIN SEN ME'EN, NAWRIZ!	57
Эргашева Гулруз Бахтиёревна, Олимона Мухтарова Дилмол кизи СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ МЕТОДИКИ ПРЕПОДАВАНИЯ ПРЕДМЕТОВ, СВЯЗАННЫХ С ИНФОРМАЦИОННЫМИ ТЕХНОЛОГИЯМИ, ДЛЯ СТУДЕНТОВ-ТУРИСТОВ	58
Tursunova Muznozaxon Najabkhat qizi BOG' QO'YIDA IKKI DARAJAT	62
Rasuljonova Shaxzoda Ilhomjonovna, Murodillova Yasubbaevna Maryufovna ПОИСКЕ СОЦИАЛЬНОЙ АКТИВНОСТИ, ФАКТОРЫ ФОРМИРОВАНИЯ СОЦИАЛЬНОЙ АКТИВНОСТИ СТУДЕНТОВ	65
Qodirov Zayniddin Zariyov, Gulomov Buvuqjon Nojrabon o'g'li Shodmonova Marjona Davlat qizi BAHQAROR BUG'DOY YETISHTRISH UCHUN SUV BOSHQARUVINI OPTIMALLASHTRISH MUAMMOLAR VA STRATEGIYALAR	68
Azizo'jayeva Nargiza Abdug'apurovna RANG KOMPOTENTLI TIL BIRLIKLARINING MILLIY-MADANIY XUSUSIYATLARI(ISPAN VA OZBEK TILLARI MISOLIDA).	71
O'rinova Ozodaxon O'jayeva KIMYO FANLARINI O'QITISH METODIKASI VA SAMARALI YO'LLARI	75
Abdusalomova Xurshidaxon Elmurodjon kizi., A.E.Pustamon "DEBONHI FONIHI" VA UNING ALIHSHER NAVOHII IKKONIEITIDAGI MARKHI	78
O'rinova Ozodaxon O'jayeva KIMYO FANLARINI O'QITISH METODIKASI VA SAMARALI YO'LLARI	81
Abdusalomova Xurshidaxon Elmurodjon kizi., A.E.Pustamon "DEBONHI FONIHI" VA UNING ALIHSHER NAVOHII IKKONIEITIDAGI MARKHI	85
Ismoiljonova Visolabonu G'ayratjon qizi LEKSIKANI O'RGANISHDAGI NAZARIY QARASHLAR	89
Ushcheva Sabina Adham qizi INSOY VA JAMIYAT TA'RIHI QOYITINING DOLZARB MASALALARI	95
Shodmonova Zabayda Ubaydullayeva., Usmonov Sunnatillo Berdiqul o'g'li XIZMATLAR SOHASIDAGI KORXONALARNING XAVFSIZLIGINI TA'MINLASH ZAMONAVIY USULLARI	100
Qurbonov Abdulaziz Abduraxmon o'g'li O'RTA ASRLARDA TIBBIYOTNING RIVOJLANISHIGA HISSA QO'SHGAN O'RTA OSIYOLIK OLIMLAR	104
Turgunboeva Nozima Mutalif qizi YASHIRIN IQTISODIYOTNI JAMIYATGA TA'SIRI	106
Xolhatayeva Sevinch "TURKISTONDA MA'NAVIY YANGILANISH DAVRI YOQUTLARI"	111
Muhammadnur Murodjonov ANGLIYSAKSON VA ISLOM HUROQ TIZMIDA "LIZING" TUSHUNCHASINING IFODALANISHI	113
Shomurotova Sevinchoy San'at qizi O'QUVCHILARNI KITOBKORLIKKA O'RGATISHDA INTERFAOL METODLARNING O'RNI	119
Shomurotova Sevinchoy San'at qizi O'QUVCHILARNI KITOBKORLIKKA O'RGATISHDA INTERFAOL METODLARNING O'RNI	124
Kaliev Bayram Alpbay o'g'li, Temuratov A.K. TUYALARNING SUT MAKSULDORLIGI.	129
Abdullayeva Rufina Usman qizi "YORQINOT" DRAMASINING BADIY XUSUSIYATLARI	132
Tursunboeva Zebxon Zokirjon qizi BILGINTI KUNDA YONILAR TA'ASISIGA SALBIY TA'SIR KO'RSATUVCHI MA'NAVIY-MAFKURAVIY OMILLAR	136
Rasuljonova Shaxzoda Ibrohimjon qizi QADRIYATLARGA TAYANGAN TARAQQIYOT	140
Madaminova Dilnura Bahodir qizi ISLON SULTONNING "ABU RATHON BERUNIY" ROMANI	143
Muyaxxonovna Zafira Akmal kizi., Fomibazarov Abdulla Abuqad otg'li., Abdusamatov Nozirbek Ilhomovich XROHITIEKSHIL IJOMEPYOTIEPIHT	146
Iskandarova Kamola Ulug'bek kizi DYSTOPIAN FICTION: LANGUAGE, POWER, AND CONTROL	151
Samadar Siddiqzhanov THE NATIONAL BUDGET AND ITS COMPOSITION.	154
Самадар Сиддиқжанов РОЛЬ ЭКОНОМИСТОВ-КЛАССИКОВ В РАЗВИТИИ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ ТЕОРИИ.	159
Abdusattorova Malikaxon BRICS TASHKILOTINING TASHKIL TOPISHI.	166
Latofat Toshmatova Muzaffar qizi QIL'DA ZOR BAYONLIK	171
Tilabjonova Sevinch Shuxrat qizi FAROBII ANARLARIDA O'RTA ASR IQTISODIY MASALALARI	176
Ismoilova Shaxnoza Aziz qizi THE TITLAIN TRANSLATION OF „BABURNAMA“	179
Ibragimova Noila FAKE NEWS	183
Shamuratova Bonu ANANAVIY ILOKUTSION HARAKATLARNI KOMMUNIKATIV NUTQIDA TUSHUNISH	186
Ergashev Bekzod Jaloliddin o'g'li OG'RIQ VA OG'ZINGIZLANTISH HAQIDA TUSHUNCHA	190
Valijonova Sug'diyona OZBEK MILLIY RAQS SAN'ATI TARIX VA TARAQQIYOT SAHNASIDA	195
Qahramonova Navro'za G'olibjon qizi BALOCHILIKNING INSON HAYOTIDAGI AHAMIYATI	199
Paxmatjonova Anobxon Jakxon ur Ugli TUVIHIILAP (868-905) MIPCITATI TYPKHILAP DAB'LATHI	202
Bobxonov Anvar Ashurali o'g'li RAQAMLI BANK XIZMATLARINING RIVOJLANISHI VA ULARNING MUOZLAR XATTI-HARAKATLARIGA TA'SIRI	207
Aliyev Lazizbek Mahammadjonovich., Tursunboeva Barisxon Akmaljon qizi YURAK-QON TOMIR KASALLIKLARI. YURAK TOI TOMIRLAR ARTERASKLEROZI VA UNI OLDINI OLSH.	211
Tursunboeva Barisxon Akmaljon qizi., Aliyev Lazizbek Mahammadjonovich YURAK-QON TOMIR KASALLIKLARI. YURAK TOI TOMIRLAR ARTERASKLEROZI VA UNI OLDINI OLSH.	217
O'roqova Malika Raxmiddinova THE ADVANTAGES AND DISADVANTAGES OF ROBOT TEACHERS IN TEACHING PRIMARY SCHOOL.	223
Xusnova Nargiza Faroad qizi INGILIZ TILIGI ELEKTROMAGNETIZM HAQIDAGI TA'LIMOTLAR ASOSCHISI MAYKL. FARADEY	226
Kudrbaeva Nargiza HEROES OF MY COUNTRY	231
Jenbaev Abdibay Jenbay o'g'li METHODS OF USING INTERACTIVE WHITEBOARDS IN THE TEACHING OF ENGLISH VERBS IN THE 8TH KARAKALPAK CLASSES	235
Ahrov Misolomov Akmaljon o'g'li SUN'YI INTELLEKTING HAYOTIMIZDAGI O'RNI VA KELAJAK ISTIQBOLLARI.	239
Имомидин Рахмонов ОСНОВЫ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ЭНЕРГИИ ВЕТРА И СТАБИЛИИ	244
Jamol To'staev BOSNIYANGI SINFLARDA INGLIZ TILI FANNI O'QITISHNING YOSHGA DOIR XUSUSIYATLARI VA SAMARADORLIGI	249
Mirzayeva Maftuna Aslonboy qizi LISTENING AND SPEAKING SKILL'S IMPORTANCE ON COMMUNICATION OF SECOND LANGUAGE (L2).	253
Xudoyberdiyev Xumoyunbek Xabibulla o'g'li., Ataboyev Javohir Sarvar o'g'li MARKAZIY OSIYO SUV RESURSLARINING XALQARO HUROQIY MAQOMIDAGI MUAMMOLARI	258

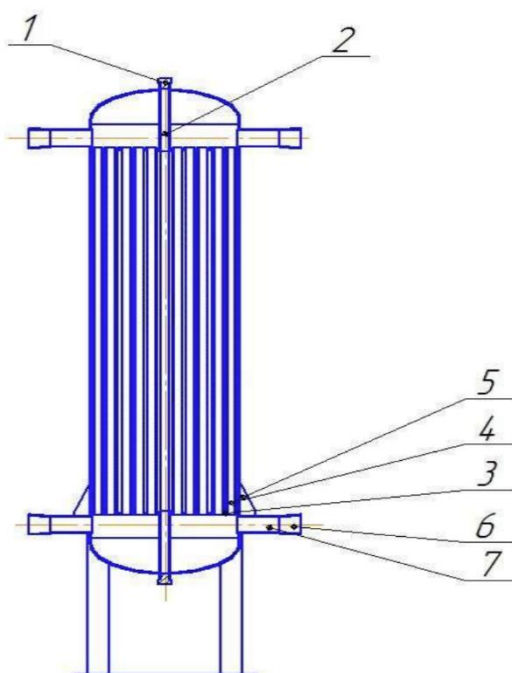
Bobonazarova Gulnoda THE USE OF CHARACTERIZATION IN THE POETRY OF SHOIRA SHAMS	263
Sayfudinova Mexrinobonu Zaxiddin qizi., Axunov Muqimjon Muhammadaminovich INGILIZ VA O‘ZBEK TILLARIDA XALQ TABOBATI BILAN BOG‘LIQ PAREMIOLOGIK BIRLIKLARNING LINGVOKULTUROLOGIK XUSUSIYATLARI	266
Yusuipaliev Ne‘matjon Adilovich TEKNIKA FANLARINI O‘QITISHDA INNOVATSION TEXNOLOGIYALARNI QO‘LLASHNING AFZALLIKLARI	270
Saidova Mokhinur Yokubjon kizi THE LIFE OF SADRIDDIN SALIM BUKHARI IS AN INDELIBLE TREASURE	273
Akhunov Muqimjon Muhammadaminovich SIGNIFICANCE OF FOLK MEDICINE TERMS IN EXPRESSING THE SCIENTIFIC VIEW OF THE WORLD	275
Ergashev Asadbek Bahromjon o‘g‘li ITALIYA NOMI PAYDO BO‘LISHIDAN TO ITALIYA RESPUBLIKASI BO‘LISHGACHA DAVRI	279
Xayriyev Xayriddin Sirojiddin o‘g‘li THE SON OF AZERBAIJAN WHO GLORIFIED UZBEK	282
Xayriyev Xayriddin Sirojiddin o‘g‘li SERKHADE, FLYING IN THE SKY OF LITERATURE	285
Kasimova Dilafroz Alisher qizi., Maxmudova Shaxnoza Abdulvalieva., Yunusov Saloxiddin Zamonovich MOMIQ OLISH JARAYONINI TAKOMILLASHTIRISH IMKONIYATLARI	288
Nodirbek G‘olibnazarov TOP INTEGRATION ASOS SIFATIDA. MUAMMOLAR VA YECHIMLAR. INTEGRATSIYADAN KEYINGI SALOHİYAT	299
Radjapova Garxar Karbonova ELIZABET GASKELNING "SHIMOL VA JANUB" NOMLI ASARINING TIL MADANIYATI VA LINGVOKOGNITIV XUSUSIYATLARI.	303
Hasanov Muxtorjon Qaxramonjon o‘g‘li., Maxmudjonov Furqatjon Farhodjon o‘g‘li "TUBKINSTONDA JADIDCHILIK HARAKATI"	306
Abdullapatayev Hasanboy Abdurahmonovich., Hasanov Muxtorjon Qaxramonjon o‘g‘li "TARBIYA FANINI JOYI ETILISHIDAGI KAMCHILIKLAR VA YUQTOLAR"	312
Ибрагимов Дирбёк Шухрат ўғли ЗАМОНАВИЙ АХБОРОТ МАКОНИДА БОЛА ХУСУСЛАРИНИ ХИМОЙ ҚИЛИШДА ПРОКУРАТУРА ОРГАНАЛАРИНИНГ ФАОЛИЯТИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШИ МАСАЛАЛАРИ	319
O‘sarov Jahongir Umbar o‘g‘li CHAKANA BANK UZUMCHILARINING TIBORAT BANKLARI FAOLIYATI SAMARADORLIGIGA TA‘SIRI	323
Abduqahhorova Madinoma Miralshohrom qizi RANGTASVIRDA KOMPOZITSIYANING AHAMIYATI	332
Mo‘xvachpa Сафоена БИЛАТЦИМИ?	335
Shozirxubek Rustamov O‘ZBEKISTONDA SUV BOSHQARUVI MUAMMOSI VA ULARNI HAL ETISHDA AXBOROT TEXNOLOGIYALARIDAN FOYDALANISH	339
Maxmudjonova Muborak Farxodjon qizi., Xabibullayeva Nafisa Sherali qizi ALISHER NAVOIYNING "JUN OQSHOM KELDI-YU KELMAS..." G‘AZALIDA OSHIQON VA ORIFONA RUHIYAT UYG‘UNLIGI	343
Yaxoyev Yashin Sheraliyevich KOMPIYUTER LINGVISTIKASI – XXI ASRNING DOLZARB SOHASI SIFATIDA	348
Egamberdiyev Zafar To‘kjin o‘g‘li JAZONI URO ETISH KOLONIYALARIDA SAQLANAYOTGAN VA TERGOV HIBSXONALARIDA XO‘JALIK XIZMATIGA OID ISHLARNI BAJARISH UCHUN QOLDIRILGAN MAHKUMLARNING HUQUQLARI VA MAJBURIYATLARINING UMUMIY TASNIFI.	352
Mamajonov Soyibjon Hallilovich AMIR TEMURNING 1391 YILDAGI KONDURCHA DARYOSI BO‘YIDAGI JANGIDA QO‘SHINNI BOSHQARISH TARTIBI	356
Azimov Mirvohid NETWORK FORMATION IN SOCIAL MEDIA PLATFORMS	360
Muzaffarov Mozirboy ADVANCEMENTS IN ARTIFICIAL INTELLIGENCE FOR IMAGE PROCESSING	370
To‘stasinov Mira‘zam Abdujabbor o‘g‘li ABU RAYHON BERUNIY HAYOTI VA ILMIY-MARIFIY FAOLIYATI HAMDA UNING JAHON TAMADDUNI RIVOJIGA QO‘SHGAN ULKAN HISSASI	375
Axmatova Intizora Hasan qizi QO‘RKO‘L TILIMNI NEKRONIYALARIDA "BOBO" KOMPONENTINING QO‘LLANILISHI	380
Бераскулова Наргиза Юсуфзоиловна., Ашимова Дильноз Эргашевна. АНАЛИЗ ФЛОРИ КРУПНЫХ РАСТЕНИЙ ВОДОЕМОВ ДЖИЗАРСКОЙ ОБЛАСТИ	386
Kenjebayeva Roza DARS JARAYONIDA YOZMA NUTQ USTIDA ISHLASH	392
Sarayev Abdulhafizova A COMPREHENSIVE ANALYSIS OF KINESTHETIC AND OCULISTIC REPRESENTATION IN ENGLISH AND UZBEK LITERARY TEXTS	396
Egamberdiyev Zafar To‘kjin o‘g‘li JAZONI URO ETISH MUASSASALARIDA JAZO MUDDATINI O‘TAYOTGAN MAHKUMLARNING SAYLOVLARIDA ISHTIROKI.	399
Дубекова Хурмиш Нарзаевна КОЭФФИЦИЕНТ ВОЗНАГРОДЖАП МЕХАТ МИТРАДИЦИНИНИНГ АЙРИМ ХУСУСИЯТЛАРИ	403
Avazov Vahobjon Tolibjon o‘g‘li "ISYON VA ITOAT" ROMANIDA MAKON VA ZAMON TALQINI	412
Imomqulova Gulchehra Norboboieva SAID AHMADNING O‘ZBEK HIKOYACHILIGI TARAQQIYOTIDAGI O‘RNI	417
Boitov Azizbek Mirakarimovich MUSTAQIL TA‘LIM TOPSHIRIQLARINI BAJARISHNING TA‘LIMIY-NAZARIY ASOSLARI (Nodavlat oily ta‘lim muassasalari misolida)	422
Nasirov Azimiddin Normamatovich BADIY ASARDA TUSH TALQINI. XARAKTER VA RUHIYAT BIRLIGI	430
Abduxolijeva Zebo O‘tkirova MUSTAQILLIK YILARIDA TARIHCHILIK TARAQQIYOTI	436
Asadova Shaxnoza Vahobjon qizi URUSH MAVZUSIDAGI ASARLARDA XARAKTER TALQINI VA OBRAZLAR OLAMI	441
M.K.Mamadaminova KASB-HUNARGA OID SO‘ZLAR XUSUSIDA	447
Zayodullayeva Xumora IHTIMOY TARMODDA FAKE NEWSNING TARQALISHI VA UNI ANIQLASH USULLARI	450
Jumanazarova Rayxon Jaloliddinova HALIMA AHMEDOVA SHE‘RIYATIDA AYOL RUHIY OLAMI.	452

**QISHLOQ XO‘JALIK MAHSULOTLARINI QURITISH JARAYONIDA  
MUQOBIL ENERGIYA MANBALARIDAN FOYDALANISH USULLARI****Djurayev X.F.***t.f.d., prof., Buxoro muhandislik-texnologiya institute***Majidova D.H.***Buxoro muhandislik-texnologiya institute magistranti*

**Annotatsiya:** *Muqobil energiya manbalaridan foydalangan holda, mustaqil va murakkab energiya hamda issiqlik ta‘minoti tizimlarini yaratish, ularni iqtisodiyotning turli sektorlariga joriy etish va keng qo‘llashga doir ilmiy-tadqiqot, konstruktorlik-texnologik ishlar amalga oshirilmoqda. Qayta tiklanadigan energiya manbalaridan ushbu maqsadlarda keng foydalanilmoqda. Ayniqsa, mamlakatimizda quyosh energiyasi qayta tiklanadigan energiya manbalari orasida yetakchi sanaladi. Ammo, ushbu jarayon energiya tejaydigan texnologiyalarni ishlab chiqish va sohaga joriy etishni taqozo etadi. Masalan, bir kilogramm quritilgan mahsulot ishlab chiqarish uchun undagi 4-10 kilogramm namni yo‘q qilish lozim va bunda energiya sarfi 2,7-7,4 kilovatt-soatni tashkil etadi. Buning natijasida qishloq xo‘jaligi sektorida quritish jarayonining energiya sarfi soha umumiy yoqilg‘i balansining qariyb 20 foizini tashkil qiladi. Qishloq xo‘jaligi mahsulotlarini yetishtirish va quritishni ta‘minlash maqsadida mamlakatimiz olimlari tomonidan quyosh energiyasidan oqilona foydalangan holda yaratilayotgan quyosh qurilmalarining joriy etilishi fermer xo‘jaliklarida ularni qo‘llash imkoniyatini kengaytirmoqda.*

**Kalit so‘zlar:** *qayta tiklanadigan energiya manbalari, quritish jarayoni, harorat, namlik, termal maydon.*

**Kirish.** Mahsulotlarni quritish uchun termal maydon, suyuq fazali issiqlik tashuvchisi bo‘lgan vakumli quritish moslamasi va quritish jarayonlarida issiqlikni saqlavchi akkumulytor bilan jixozlangan yangi texnologiyalarni qo‘llash shubhasiz, mahsulot ishlab chiqarish texnologik jarayonlarida samarador hisoblanadi. Quritish qurilmalarining yana bir muhim talabi - biologik faol moddalarni t-55 0C haroratda saqlash. Ma‘lumki, o‘tin, gaz, quyosh nuridan foydalanib quritish vaqtida issiqlik tashuvchisi haddan tashqari qizib ketadi, shuning uchun bioaktiv moddalarning yomonlashuviga sharoit bo‘ladi. Parafinli issiqlik almashtirgichning ko‘rinishi qattiq holatdan suyuq holatga o‘tishi tufayli ortiqcha issiqlik energiyasini olib tashlashga imkon beradi [1,2]. 1 tonna parafin fazaga o‘tishning energiyasini 48 kVt soatga saqlashga qodir; elektr narxiga kelsak, bu 1000 so‘m tashkil etadi, bu esa mahsulotlardan 40 litr distillangan suv olish imkonini beradi [3]. Issiqlik akkumulyatori O‘rta Osiyoning qishloq xo‘jaligida, sanoatimizda, issiqxonalarini isitishda va uylarni isitish sistemasida juda muhim. Agar yuqori haroratli nurlanishga ruxsat berilsa, keresin ham ishlatilishi mumkin. Qurilmaga berilgan issiqlik miqdorini paraffin bilan to‘ldirilgan va germetik berk issiqlik akkumulyatori o‘zida saqlaydi. Quvvat manбайдan uzib, issiqlik uzatish siklini davom ettirilsa, talab etilgan energiyani ajratib beradi.



**1-Rasm.** Issiqlik akkumulyatori: 1-Parafin quyish tiqini; 2-Tiqinli trubka; 3-Parafin yuruvchi trubkalar; 3-Parafin

Issiqlik akkumulyatorli quritish qurilmasiga issiqlik berilib, parafin qizigandan so‘ng, tashqi energiya manbaini o‘chirib qo‘yish mumkin. Energiya tashuvchini quyi temperaturasini akkumulyatsiya qilgan holda energiya tashuvchini temperaturasini  $95^{\circ}\text{C}$  dan yuqori bo‘lmagan holatlarda intensiv issiqlik nurlari bilan nurlantirishga yo‘l qo‘ymaydi. Parafinni past elektr o‘tkazuvchanligi regeneratsiya jarayonini pasaytiradi. Sistemaning moyli isitgichlari moyning 180 litr xajmiga ega, va unda transformator moyi ishlatiladi, qaynash temperaturasi  $350^{\circ}\text{C}$ . Parafin qo‘shimchalari qaynash temperaturasini yumshoq holda  $450-550^{\circ}\text{C}$  ga ko‘tarishga yordam beradi. Yuqorida ko‘rsatilganlar nurlanishni optimal temperaturasini optimal darajaga ko‘tarishga yordam beradi. Bunday chastotadagi issiqlik nurlanishlari meva va sabzavotlarning qattiq turlariga xam ichiga yaxshi singiydi. Meva va sabzavotlarni yuqori qatlami quriganda ichki qismida namlik mavjud bo‘ladi, shunda qizishni to‘xtatish kerak. Elektrik usulda kuchlanishni o‘chirish nurlanishni tez pasayishiga olib keladi. Shuning uchun moyning sistemada bo‘lishi issiqlik inertsiyasini muvozanatlaydi. Misol uchun parafinni (600) gramm massasini kamaytirish uchun yig‘ilgan energiyani ishlatish taklif etiladi. Bunda biz ikkita foydali jarayonga ega bo‘lamiz; 1. temperatura rejimida qo‘shimcha 40 litr suvni bug‘lanishiniga ega bo‘lamiz. 2.  $24\text{kvt}\cdot\text{soat}$  energiyani bir siklda tejash imkonini beradi. Bizga ma‘lumki har qanday geleo qurilma (suyuq issiqlik o‘tkazuvchanligida ishlaydigan) davriy hisoblanadi.(15,16,17). Yana shuni ta‘kidlash kerakki geleo quvvatni yig‘ilishi.umumiy holatda atmosfera havosini ko‘tarilishiga olib keladi, chunki ochiq havoda sutka davomida dasht zonalarida temperatura  $30^{\circ}\text{C}$  ga o‘zgarishi mumkin. Geleoenergiya nafaqat suyuq

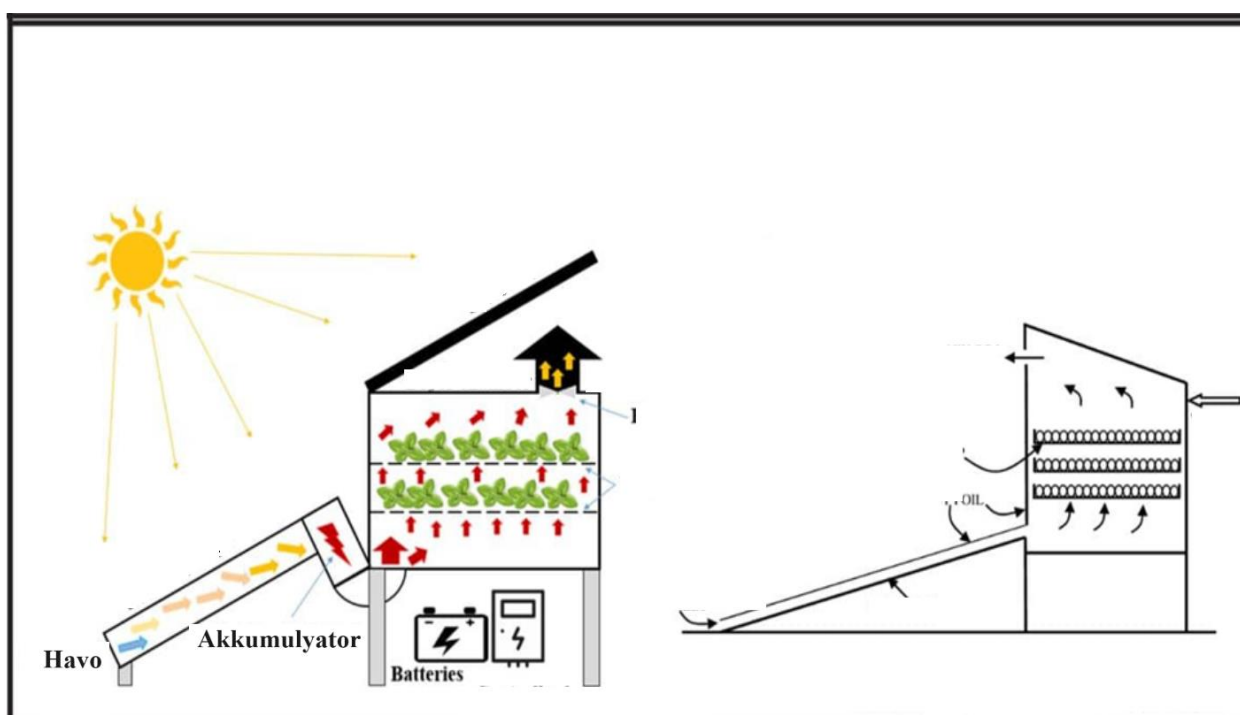


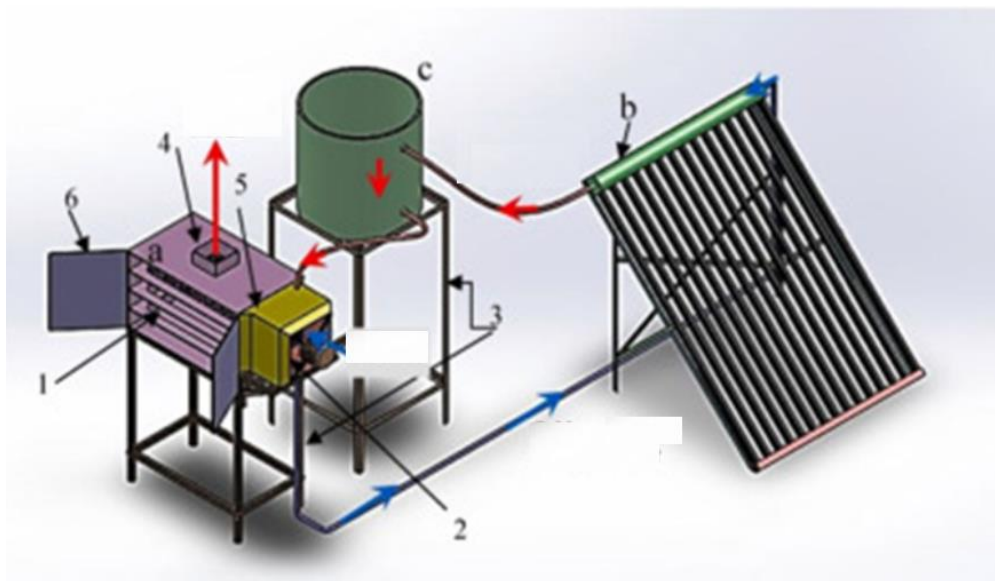
o‘tkazgichni qizdiradi, undan tashqari yirik xajmda atrof muxit xavosini qizdiradi, natijada biz temperatura davriy o‘zgarishini  $90^{\circ}\text{C}$  gacha o‘zgarishini kuzatamiz. Bu usulda eng muhim narsa bu energiyani saqlash, bu issiqlik tashuvchining suyuq holatidan qattiq holatga yoki aksincha fazali o‘tishi natijasida sodir bo‘ladi. Gaz suyuq fazali o‘tish energiyasidan foydalanish katta quvvatlarni talab qiladi va shu bilan ularning amaliy qo‘llanilishining iqtisodiy foydasini cheklaydi [4].

Taklif etilayotgan quritish qurilmasi issiqlik akkumulyatorli va suyuq issiqlik tashigichli bo‘lib, isitish tizimi ishga tushirilgandan keyin 1 soat ichida  $150-200^{\circ}\text{C}$  haroratga ko‘tariladi. Keyin isitish tizimi o‘chirilib issiqlik tashigich quritish kamerasida sirkulyatsiyasi uchun kranlar ochiladi. Bu esa quritish kamerasida meva va sabzavotlarni quritadi va issiqlik tashigich suyuq holatdan qattiq holatga o‘tadi. Bu jarayonda  $40-60^{\circ}\text{C}$  haroratda qurilma FIK eng yuqori darajaga yetadi. Issiqlik 4 soat ichida berilib, isitish tizimi yana ishga tushib, 1 soat ishlaydi va jarayon siklik davom etadi.

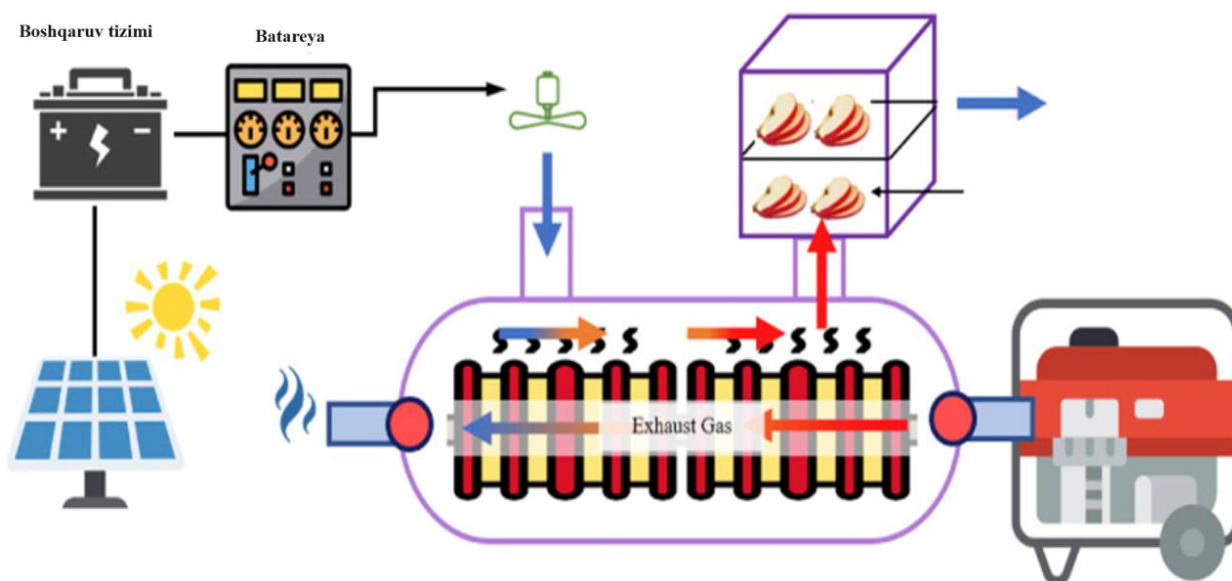
Quyosh nurida quritish - bu kam daromadli mamlakatlarda ochiq quyoshda quritishning kamchiliklarini bartaraf etishning arzon, tejamkor muqobil usuli. Qishloq xo‘jaligi va dengiz mahsulotlari uchun quyosh nuri bilan quritishdan foydalanish ulkan texnologik va energiya tejavchi salohiyatga ega. Har xil turdagi quyosh quritgichlari turli darajadagi texnik ko‘rsatkichlarni ta‘minlaydigan dunyoning turli burchaklarida ishlab chiqilgan va qurilgan. Qurilgan qishloq xo‘jaligi va dengiz mahsulotlari sifatini yaxshilash uchun quritgich ichidagi havo oqimining harorati va tezligini to‘g‘ri nazorat qilish kerak.

Quyosh energiyasi to‘g‘ridan-to‘g‘ri va bilvosita quyosh quritgichlari kabi termal jarayonlarda ishlatilishi mumkin. Quyosh quritgichlari ho‘l namunalarni, ayniqsa, ilg‘or texnologiyalar bilan qishloq xo‘jaligi mahsulotlarini quritish uchun yuqori imkoniyatlarga ega. Issiqlik energiyasini saqlash tizimi issiqlik tizimlarida ish faoliyatini yaxshilash uchun ishlatiladi va vaqt miqdorini yoki talab va taklif jarayonlari o‘rtasidagi noaniqlik darajasini kamaytirishi mumkin.





Shunday qilib, ularni shkaflı quritgichlarda ishlatish quritilgan mahsulotlar sifatini sezilarli darajada yaxshilashga olib keladi. Umuman olganda, PCM bilan quritgichlar va kollektorlarning issiqlik samaradorligi tizimga nisbatan mos ravishda taxminan 2,98-39% va 15,6-62% ga oshadi. Oziq-ovqat mahsulotlarini saqlash bo'yicha noto'g'ri amaliyotlar, shuningdek, etarli darajada va samarasiz saqlash tizimlari ko'pincha qishloq xo'jaligi mahsulotlarining oziq-ovqat sifatining yomonlashishiga sabab bo'ladi, bu esa oziq-ovqat xavfsizligi va iqtisodiy yo'qotishlarga olib keladi [5]. Ochiq quyoshda quritish - bu oziq-ovqat mahsulotlarini saqlashning mashhur an'anaviy usuli, ammo unumdorligi pastligi va uzoq quritish vaqti tufayli foydalanish cheklangan. Quyosh energiyasi bilan quritish qishloq xo'jaligi mahsulotlarini saqlab qolish uchun mavjud bo'lgan eng samarali, iqtisodiy, yashil va barqaror texnologiya hisoblanadi. Shu munosabat bilan, ushbu tadqiqotda quyosh quritish texnologiyalari, tabiiy energiya materiallari va oziq-ovqat mahsulotlarini saqlash uchun mavjud saqlash tizimlarini ko'rib chiqishga harakat qilindi va batafsil ma'lumot berildi. Energiyani saqlash uchun tabiiy energiya materiallaridan foydalanadigan quyosh quritgichlari uchun turli ko'rsatkichlar yordamida evolyutsion tasniflash va ish faoliyatini baholash amalga oshirildi. Mavjud quyosh quritgichlarini takomillashtirish, shuningdek, quyoshda quritilgan mahsulotlarning sifati, iqtisodiy, ijtimoiy va ekologik jihatlariga ta'sir ko'rsatadigan yangi texnologiyalarni ishlab chiqish bo'yicha politiya, muammolar, xavflar va tavsiyalar batafsil muhokama qilindi. Tadqiqot shuni ko'rsatdiki, tabiiy materiallarga asoslangan issiqlik energiyasini saqlash moslamalari bilan quyosh quritish jarayonlari qishloq xo'jaligi mahsulotlarini energiya tejamkor va barqaror tarzda uzoqroq saqlash muddatini ta'minlash uchun eng afzal hisoblanadi.



Quyosh quritgichi meva, sabzavot va ekinlarni saqlash uchun quyosh quvvatidan foydalanadigan qurilma. To'g'ridan-to'g'ri quyosh quritgichlarida quritilishi kerak bo'lgan modda ochiq quyosh ostida katta maydonga joylashtiriladi. Bilvosita quyosh quritgichlarida ichkarida qora sirt, havo kirishi, havo chiqishi va shisha qopqog'i bo'lgan izolyatsiya qilingan quti mavjud. Qora sirt quyosh nurini o'zlashtiradi va qutining ichki qismini isitadi, bu moddani quritishga yordam beradi. Pastki kirish orqali sovuq havo kiradi va quyosh issiqligidan hosil bo'lgan quti ichidagi iliq havo moddani quritadi. Keyin namlikka boy issiq havo havo zichligidagi farq tufayli yuqori chiqish orqali chiqadi. Oddiy qilib aytganda, quyosh issiqligi qutidagi mevalarni yoki ekinlarni quritadi va issiq, nam havo yuqoridan tashqariga chiqariladi, yangi, sovuq havo esa pastdan kiradi. Bu jarayon oziq-ovqatni elektr yoki yoqilg'idan foydalanmasdan saqlashga yordam beradi.

#### FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. CHoriev A.J., Asatullaeva F.X. Meva va sabzavotlar mikrobiologiyasi: oliy o'quv yurtlari uchun darslik. – Toshkent, 2009.-168 b.
2. Sovremennie texnologii xraneniya i pererabotki plodo-ovoshnoy produktsii: nauch. analit. obzor. – M.: FGNU«Ros-informagrotex», 2009. – 172 s.
3. Raschet teplomasso obmena v promishlennix ustanovkax, sistemax i soorujeniyax: uch. posobie / L.I.Arhipov i dr., pod red. A.L. Efimova.-M.: MEI,2001.-52 s.
4. Voloshenko A. V. Proektirovanie funktsionalnix sxem sistem avtomaticheskogo kontrolya i regulirovaniya: uchebnoe posobie/ A. V. Voloshenko, D. B. Gorbunov– Tomsk: Izd–vo Tomskogo politexnicheskogo universiteta, 2008. – 109 s.

5. Artikov A. Kompyuternie metodi analiza i sinteza ximiko-texnologicheskix sistem: uchebnik dlya magistrantov texnologicheskix spetsialnostey / Tashkent: Voris-nashriyot, 2012.-160 s.

## ФУНКЦИОНИРОВАНИЕ НАЗВАНИЙ ХОРЕЗМСКИХ ПАМЯТНИКОВ В ПИСЬМЕННЫХ ИСТОЧНИКАХ.

Шамсутдинова Галия Шамилевна

Преподаватель русского языка и литературы НОУ «Университет- Мамуна» г. Хивы Хорезмской области.

**Annotatsiya:** *Ushbu maqolada Xorazm yodgorliklarining nomlari o'ziga xos tarixiy va madaniy ahamiyatga ega bo'lib, bu qadimiy hududning boy merosini tushunish uchun zarurdir. Yozma manbalarda bu nomlar Xorazm o'tmishining me'moriy, diniy va ijtimoiy dinamikasi haqida tushuncha beruvchi lisoniy va ramziy belgi bo'lib xizmat qiladi. Bu nomlarni yozma manbalarda qo'llash orqali tadqiqotchilar, olimlar va ixlosmandlar Xorazmning monumental manzarasi ichida singib ketgan voqealar, ma'nolarni ochib beradilar.*

**Kalit so'zlar:** *tadqiqotchilar, yozma manbalar, matnlar, materiallar, tarixiy rivoyatlar, madaniy meros, bitiklar.*

**Аннотация:** *В данной статье названия памятников Хорезма имеют свое историческое и культурное значение, необходимое для понимания богатого наследия этого древнего региона. В письменных источниках эти названия служат языковыми и символическими знаками, позволяющими понять архитектурную, религиозную и социальную динамику прошлого Хорезма. Используя эти имена в письменных источниках, исследователи, учёные и энтузиасты раскрывают события, значения и особенности, заложенные в монументальном ландшафте Хорезма.*

**Ключевые слова:** *исследователи, письменные источники, тексты, материалы, исторические нарративы, культурное наследие, надписи.*

**Abstract:** *In this article, the names of Khorezm monuments have their own historical and cultural significance, which is necessary to understand the rich heritage of this ancient region. In written sources, these names serve as linguistic and symbolic signs that provide insight into the architectural, religious and social dynamics of Khorezm's past. By using these names in written sources, researchers, scholars and enthusiasts reveal the events, meanings and identities embedded in the monumental landscape of Khorezm.*

**Key words:** *researchers, written sources, texts, materials, historical narratives, cultural heritage, inscriptions.*

### ВВЕДЕНИЕ.

Использование названий памятников Хорезма в письменных источниках открывает путь к изучению архитектурного наследия региона. Каждое имя несет в себе отголоски прошлого, отражая используемые материалы, выполняемые задачи и сообщества, которые жили в этих сооружениях или почитали их. Названия, начиная от крепостей, таких как Топорх-кала, и заканчивая святыми местами, такими как Гулдурсун и Кой Крилгала, олицетворяют разнообразие и глубину архитектурного



наследия Хорезма. Названия памятников Хорезма служат языковым мостом к культурному наследию региона. Происходя из древних языков и местных диалектов, эти имена раскрывают связь с религиозными верованиями, фольклором и историческими событиями.

#### МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ.

Путем поиска этимологии и значения этих названий исследователи могут выявить пласты символики, ритуалов и повествований, которые обогащают наши представления о культурной самобытности Хорезма. Кроме того, использование названий хорезмийских памятников в письменных источниках облегчает научные исследования и сравнительный анализ. Ссылаясь на эти названия на исторические тексты, надписи и археологические данные, исследователи могут проследить эволюцию номенклатуры памятников, выявить региональные изменения и провести параллели с архитектурными традициями соседних регионов. Этот сравнительный подход углубляет наше понимание архитектурного наследия Хорезма в более широком культурном контексте. По сути, названия памятников Хорезма в письменных источниках относятся к прошлому, давая представление об архитектурной изобретательности, культурной иконографии и исторических повествованиях. Путем систематического изучения, объяснения и интерпретации этих названий ученые раскроют тайны, значения и воспоминания монументального ландшафта Хорезма и обеспечат, чтобы это богатое наследие продолжало просвещать и вдохновлять будущие поколения.

Названия памятников Хорезма в письменных источниках имеют решающее значение в сохранении историко-культурного наследия региона. Подлинность этих имен может варьироваться в зависимости от источника, используемого языка и исторического контекста, в котором они были написаны. Изучение достоверности и точности названий памятников Хорезма в письменных источниках необходимо для получения оригиналов этих важных памятников. К письменным источникам, документирующим названия памятников Хорезма, относятся исторические хроники, надписи, археологические отчеты, научные публикации, путевые заметки, и различные литературные произведения. В этих источниках названия памятников могут быть представлены на разных языках, в транслитерации или переводе, отражая многообразие языков и культур, взаимодействовавших с регионом на протяжении времени. Историческая Хорезмская область, расположенная в самом сердце Центральной Азии, привлекает туристов и любителей истории своими удивительными древними памятниками. Хорезм, занимающий территории современных Узбекистана и Туркменистана, является свидетелем богатого культурного наследия и архитектурных чудес, которые отмечали этот регион на протяжении веков. Давайте совершим виртуальное путешествие во времени и пространстве, чтобы открыть для себя великолепные памятники Хорезма, которые продолжают очаровывать посетителей со всего мира.

1. Древний город Хива. Одна из жемчужин Хорезма, древний город Хива, также известный как Ичон-Кала, своими лабиринтными улицами и впечатляющими сооружениями переносит посетителей в прошлое. В этом живом музее, внесенном в список Всемирного наследия ЮНЕСКО, представлены великолепные мечети, медресе, мавзолеи и минареты, отражающие сложное мастерство и художественную изобретательность хорезмийских строителей.

2. Топрак-Кала: По мере того, как мы углубляемся в сердце Хорезма, мы встречаем древнюю крепость Топрак-Кала, чудо кирпичной архитектуры, построенное в I веке до нашей эры. Это огромное сооружение отражает стратегическое планирование и оборонительное мужество древнего хорезмийского народа и служит молчаливым стражем от руин времени.

3. Аяз-Кала: Крепостной комплекс Аяз-Кала на вершине холма в Хорезмской области приглашает искателей приключений исследовать его древние крепости и дворы. Считается, что Аяз-Кала была построена между IV и II веками до нашей эры. Отсюда открывается панорамный вид на окружающий пустынный ландшафт и приглашает посетителей полюбоваться вечным наследием хорезмийской цивилизации.

4. Куня-Ургенч: Пересекая границы Западного Туркменистана, мы встречаем исторический город Куня-Ургенч, некогда процветающий центр Хорезмской империи. Здесь туристы могут прогуляться среди архитектурных чудес, таких как башня Кутлуг-Темур, мавзолей Султана Текеша, мавзолей Торабекханум, каждый из которых является свидетельством изысканности искусства и культуры региона.

5. Гяур-Кала: Наша экскурсия по Хорезму заканчивается у древней крепости Гяур-Кала, построенной в IV веке до нашей эры. Это место дает возможность взглянуть на повседневную жизнь древнего хорезмийского народа, а его хорошо сохранившиеся оборонительные стены, жилища и религиозные сооружения являются безошибочным свидетельством непреходящего наследия региона.

Завершая наше виртуальное исследование памятников Хорезма, мы будем поражены богатой историей, культурой и архитектурным великолепием этой области. Эти величественные памятники являются не только напоминанием о славном прошлом Хорезма, но и маяками вдохновения для будущих поколений, приглашающими нас раскрыть тайны этой древней земли и прославить ее вклад в мировое наследие.[5]

#### **РЕЗУЛЬТАТЫ И ОБСУЖДЕНИЯ.**

Одним из факторов, влияющих на подлинность названий памятников Хорезма в письменных источниках, является транслитерация и перевод названий с языка оригинала на другие языки. Системы транслитерации могут различаться, что приводит к несоответствиям в написании и произношении имен.

Кроме того, на перевод названий могут влиять языковые различия, культурные интерпретации и исторические контексты, которые могут изменить первоначальное значение или значение названий памятников. Точность названий памятников Хорезма

в письменных источниках также зависит от надежности источников сами себя. Первоисточники, написанные очевидцами, учеными или современными наблюдателями, пользуются большим доверием, чем вторичные источники или более поздние интерпретации. Обращение к многочисленным источникам и углубленное исследование исторического контекста памятников могут помочь подтвердить названия и информацию, данные в письменных источниках. Кроме того, эволюция и изменение языка с течением времени влияют на сохранение и интерпретацию названий памятников в письменной форме источники 'могут показать секрет. Исторические изменения в языковых структурах, фонетике и системе письма приводят к различиям в написании, произношении и интерпретации названий памятников. Изучение языковой эволюции региона и консультации экспертов по истории лингвистики могут дать ценную информацию о подлинности и интерпретации названий памятников в письменных источниках, имеющих культурное наследие. Памятники региона свидетельствуют о его славном прошлом, каждое здание носит имя, имеющее глубокое историческое и культурное значение. Названия памятников Хорезма, зафиксированные в различных письменных источниках, имеют решающее значение в сохранении и понимании наследия региона. В этой статье мы исследуем значение этих имен в письменных источниках и их влияние на наше понимание истории и культуры Хорезма.[4]

Письменные источники, документирующие названия памятников Хорезма, восходят к древним историческим хроникам и надписям. Эти первоисточники предоставляют ценную информацию о названиях важных сооружений, храмов, дворцов и фортов в регионе. Имена, зафиксированные в исторических летописях, дают краткое представление о верованиях, обычаях и культурных традициях народов, строивших и живших на этих памятниках. Надписи, найденные на хорезмийских памятниках, являются ярким свидетельством имен, посвящений и исторических событий, проливают свет на назначение и значение памятников.

Археологические раскопки и исследования предоставили новую информацию о памятниках Хорезма и привели к публикации научных отчетов и исследований. Эти источники часто содержат подробные описания названий памятников на основе надписей, артефактов и архитектурных особенностей. Ученые и исследователи анализируют языковой, исторический и культурный контекст названий памятников, чтобы понять их смысл и значение. Научные публикации являются платформой для обмена знаниями и интерпретациями названий памятников Хорезма, способствуя нашему пониманию прошлого региона.

Свои впечатления и впечатления от памятников Хорезма путешественники, исследователи и писатели записывали в путевых и литературных произведениях. Эти вторичные источники предлагают разные взгляды на названия памятников, отражающие культурные взаимодействия и интерпретации разных периодов. В рассказах о путешествиях описываются названия памятников, встреченных во время путешествий, а в литературных произведениях названия памятников могут

включаться в стихи, рассказы или исторические отчеты. Благодаря этим рассказам названия памятников переплетаются с личными размышлениями, чувствами и художественными проявлениями, добавляя новые смыслы и интерпретации.[3]

Правильность названий памятников Хорезма в письменных источниках опирается на самоправильность, достоверность и достоверность источников. Ученые обращаются к нескольким письменным источникам, сравнивают транслитерацию и переводы, анализируют исторический контекст названий памятников, чтобы подтвердить их точность. Интерпретация названий памятников предполагает понимание эволюции языка, культурных нюансов и исторических событий, которые сформировали названия памятников. Исследователи критически изучают письменные источники, консультируются со специалистами, обеспечивают сохранение и интерпретацию названий хорезмийских памятников в их первоначальном историко-культурном контексте.[2]

Названия памятников Хорезма на протяжении веков встречаются в различных письменных источниках и дают ценную информацию о богатой истории и культурном наследии региона. Эти источники, от древних летописей и путевых заметок до современных научных трудов, позволяют нам увидеть значение и символику архитектурных сокровищ Хорезма. Вот примеры того, как названия хорезмийских памятников зафиксированы в письменных источниках:

Древнейшие письменные источники с упоминанием памятников Хорезма можно найти в древних летописях и исторических текстах. В частности, работы арабских географов и историков, таких как Аль-Масуди и Аль-Бируни, дают подробные сведения о городах, крепостях и дворцах Хорезма, в том числе таких уникальных сооружениях, как город Хива и крепость путешественников Аяз-Кала. и исследователи из разных уголков мира писали о своих путешествиях по Хорезму, часто описывая удивительные памятники, встречавшиеся им на пути. Например, в путеводителе марокканского исследователя XIV века Ибн Баттуты город Хива упоминается как процветающий центр торговли и культуры, а в трудах русского исследователя XIX века Александра фон Бунге подчеркивается архитектурное величие Куны-Ургенча.

В последние годы ученые и исследователи изучают тонкие аспекты архитектурного наследия Хорезма, изучают надписи, художественные мотивы и историческое состояние его памятников. Научные журналы, археологические отчеты и монографии дают углубленный анализ таких сооружений, как Топрак-Кала и Гяур-Кала, проливая свет на методы их строительства, культурное значение и вопросы сохранения. Такие памятники, как исторический центр города Хива и государственный историко-культурный парк «Древний Марв» в Туркменистане имеют свою общечеловеческую ценность, и в письменных источниках обращено внимание на необходимость их защиты и сохранения для будущих поколений названия памятников Хорезма. Его внешний вид является свидетельством непреходящего наследия этого древнего региона, его вклада в мировое наследие.

Изучая эти источники, мы можем раскрыть историю и значение архитектурных чудес Хорезма и гарантировать, что они будут продолжать вдохновлять и очаровывать зрителей для будущих поколений.[1]

#### ЗАКЛЮЧЕНИЕ.

В письменных источниках названия памятников Хорезма служат окном в богатую историю, культуру и наследие региона. Письменные источники содержат богатую информацию о названиях памятников и их значении: от исторических хроник и надписей до археологических отчетов и литературных произведений. Исследователи и ученые способствуют сохранению и пониманию культурного наследия Хорезма, изучая, подтверждая и интерпретируя эти названия. Благодаря постоянным исследованиям и исследованиям мы продолжаем раскрывать истории названий памятников Хорезма, чтить прошлое и сохранять наследие для будущих поколений, требующее всестороннего анализа. Исследователи и ученые могут внести свой вклад в сохранение и понимание богатого культурного наследия Хорезма, изучая транслитерацию, перевод, надежность источников, развитие языка и исторический контекст, обеспечивая правильное выражение названий памятников.

#### ИСПОЛЬЗОВАННАЯ ЛИТЕРАТУРА:

1. Толстов С.П. По следам дренехорезмийской цивилизации. М., 1948.[1]
2. Жданко Т.А. Этногеографические исследования Хорезмской экспедиции (народы проблемы труды)//Культура и искусство древнего Хорезма. М., 1981.[2]
3. Андрианов Б.В. Оросительные системы древнего Приаралья. М., 1969.[3]
4. Виноградов А.В. Древние охотники и рыболовы Среднеазиатского междуречья//Труды Хорезмской археолого-этнографической экспедиции (ТХАЭ), т. XIII. М., 1981.[4]
5. Виноградов А.В. Могильник Тумек-кичиджик в Северной Туркмении//АО 1974 г. М., 1975, с. 520-521; Вайнберг Б.И. Могильник Тумек-кичиджик в Северной Туркмении//АО 1972 г. М., 1973.[5]
6. Ahmadjonovna, K. M. . (2023). THE ROLE OF SYNTACTIC DEVICES IN INCREASING THE EXPRESSIVENESS OF POETIC SPEECH. *Miasto Przyszłości*, 38, 133–137
7. Xusanova, M. R. A. (2016). ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ИНДИВИДУАЛЬНОСТИЛИСТИЧЕСКИХ НЕОЛОГИЗМОВ-ПРИЗНАК СТИЛИСТИЧЕСКОГО СВОЕОБРАЗИЯ. *Актуальные научные исследования в современном мире*, (5-1), 125-130
8. Madraximova Zebo. (2023). DEATH GLORY OF THE WRITER. *JOURNAL OF SCIENCE, RESEARCH AND TEACHING*, 2(5), 104–106.
9. Madraximova, Z. F. (2023). ОБРАЗОВАНИЕ СЛОВ ОТ ТЮРКСКИХ ОСНОВ С ПОМОЩЬЮ РУССКИХ СЛОВООБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ ЭЛЕМЕНТОВ. *Innovative Development in Educational Activities*, 2(9), 142–145.



10. Эминов, Р. И., Одилов, Х. А., & Умарова, С. Д. (2023). ОПТИМИЗАЦИЯ ЛЕЧЕНИЯ И ДИАГНОСТИКИ ОСТРОГО АППЕНДИЦИТА У ДЕТЕЙ ДО 5 ЛЕТ. Engineering problems and innovations.

11. Одилов, Х. А. (2023). БОЛАЛАРДА ИККИ ТОМОНЛАМА НЕФРОЛИТИАЗНИ ДИАГНОСТИКА ВА ДАВОЛАШГА АМАЛИЙ ТАВСИЯЛАР. INNOVATIVE DEVELOPMENTS AND RESEARCH IN EDUCATION, 2(19), 80-83.

12. Одилов, Х. А. (2023). ЭКСПЕРИМЕНТАЛЬНОЕ ОБОСНОВАНИЕ МЕХАНИЗМА ВЛИЯНИЯ ОСНОВНЫХ ФАКТОРОВ, ВЫЗЫВАЮЩИХ МОЧЕКАМЕННУЮ БОЛЕЗНЬ, НА МОРФОФУНКЦИОНАЛЬНОЕ СОСТОЯНИЕ МОЧЕВЫВОДЯЩИХ ПУТЕЙ. Экономика и социум, (12 (115)-2), 935-943.

13. Одилов, Х. А., & Мамасаидов, Ж. Т. ФАКТОРЫ, ПРИВОДЯЩИЕ К МОЧЕКАМЕННОЙ БОЛЕЗНИ И ИХ ВЛИЯНИЕ НА МОРФОФУНКЦИОНАЛЬНОЕ СОСТОЯНИЕ МОЧЕВЫВОДЯЩИХ ПУТЕЙ (ОБЗОР ЛИТЕРАТУРЫ).

**MAKTABGACHA TA’LIM TASHKILOTLAR TARBIYALANUVCHILARIDA  
TIL O’RGANISH MOTIVLARINI SHAKLLANTIRISH METODIKASI****Ibrohimjonova Gulnozaxon Ibrohimxon qizi***Toshkent davlat pedagogika instituti*

**Annotatsiya:** *ushbu maqolada maktabgacha ta’lim tashkilotlar tarbiyalanuvchilarida til o’rganish motivlarini shakllantirish, til o’rganishdagi zamonaviy texnologiyalar orqali bolalarni tilga bo’lgan qiziqishini oshirish borasidagi qarashlar ko’rib chiqilgan.*

**Kalit so’zlar:** *til, motiv, bolalar, texnologiya, tashkilot, chet tili, hodisa.*

Til o’rganish va o’rgatish jarayoni murakkab hodisa hisoblanib, ushbu jarayonda xar qachon yosh katta ahamiyatga ega bo’lgan. Sababi, erta yoshda til o’rganish osonroq amalga oshadi. Bolalarda til o’rganish jarayoni xotirada yaxshi mustahkamlanadi.

Hozirgi zamonda til o’rganishga talab oshib bormoqda. Bolalar 3 yoshdan boshlab til o’rganishsa, ular uchun bu ancha qulay vaqtdir: bu yoshdagi bolalar xotira va nutq jihatidan ajralib turadi. Bolaning yoshi qancha kichik bo’lsa, uning so’z boyligi kam hamda talaffuzga bo’lgan ehtiyoj katta bo’ladi.

Bolalarga til o’rgatishning har-xil metodikalari mavjud. Misol qilib aytganda, agarda oddiy kundalik sharoitimizda ko’chada, o’qishda yoki uyda chet tilida muloqot qilsak, bola uchun yaxshi najita beradi deb o’ylaymiz ammo bu ko’proq katta yoshdagi bolalar uchun ancha samarali. Chunki ko’p holatlarda bola bunday vaziyatda bu tilni o’rganishga bo’lgan qiziqishi so’nishi mumkin.

Maktabgacha yoshdagi bolalarni chet tiliga o’rgatishning asosiy maqsadlari quyidagilardan iborat:

- bolalarda chet tilida boshlang’ich muloqot qobiliyatlarini shakllantirish;
- o’z maqsadlariga erishish, hayotiy aloqa sharoitida fikr va hissiyotlarini ifoda etish uchun chet tilidan foydalanish qobiliyati;
- chet tillarini yanada o’rganishga ijobiy munosabat yaratish;
- boshqa mamlakatlar hayoti va madaniyatiga qiziqishni uyg’otish.

O’quvchilar jamoasini o’rganib chiqish, ularning qiziqishlari, intilish va xohishlarini, istaklarini inobatga olgan holda darslarni tashkil etish yoki o’quvchilarning o’quv–biluv faoliyatini maqsadli yo’naltirish bilan o’quv materiallarini o’zlashtirishning ta’minlanishini bugungi kun maktab amaliyoti ko’rsatmoqda. Ma’lumki, darslarni tashkil etish va dars davomida o’quvchilarning faolligini ta’minlash uchun avvalo o’quvchilardagi o’quv–biluv motivlarini inobatga olish yoki ularning fanga bo’lgan motivlarini shakllantirish zarur. Bunga asosiy sabab o’quvchilardagi o’quv – biluv motivlari, umuman, motivlar faoliyatning tayanch asosini tashkil etishidir. Motivlar – didaktik jarayonining asosiy harakatlantiruvchi kuchidir. Harakatlantiruvchi motivlarni o’rganish, to’g’ri qo’llash va uni to’g’ri yo’naltira olish pedagogik faoliyat mazmunining asosiy mohiyatini belgilaydi. Bolalarda ham til o’rganish motivlarini shakllantirish muhim ahamiyat kasb etadi.

Maktabgacha yoshi, ayniqsa, chet tilini o'rganishni boshlash uchun juda qulaydir. Bu yoshdagi bolalar til hodisalariga nisbatan sezgirligi bilan ajralib turadi, ular o'zlarining nutq tajribalarini, tilning “sirlarini” tushunishga qiziqishadi.

Metodika to'g'ridan-to'g'ri ta'lim tadbirlarini o'tkazish bolalarning til qobiliyatlari tuzilishining yoshi va individual xususiyatlarini hisobga olgan holda qurilishi va ularning rivojlanishiga yo'naltirilgan bo'lishi kerak. Chet tilida muloqot motivatsiya va yo'naltirilgan bo'lishi kerak. Bolada chet tiliga nisbatan ijobiy psixologik munosabatni yaratish kerak va bunday ijobiy motivatsiyani yaratish usuli o'ynashdir. O'yin - bu ham tashkil etish shakli, ham bolalar ma'lum miqdorda to'planadigan darslarni o'tkazish usuli inglizcha so'z boyligi, ko'plab she'rlar, qo'shiqlar, qofiyalarni sanash va boshqalarni o'rganing. Darslarni o'tkazishning ushbu shakli til ko'nikmalarini va nutq qobiliyatlarini o'zlashtirish uchun qulay sharoit yaratadi. O'yin faoliyatiga ishonish qobiliyati chet tilida nutq uchun tabiiy turtki berishga, hatto eng oddiy iboralarni ham qiziqarli va mazmunli qilishga imkon beradi. Chet tilini o'qitishda o'ynash ta'lim faoliyatiga zid emas, balki u bilan organik ravishda bog'liqdir. “O'yin alohida tashkil etilgan mashg'ulot bo'lib, bunda bolaning emotsional his-tuyg'ular va aqliy imkoniyatlarining safarbar etilishini biror-bir qaror qabul qilishda qanday yo'l tutish, fikr bildirish, qanday qilib yutuqqa erishish kabi vazifalarni amalga oshirish bolaning fikrlash qobiliyatini jadallashtiradi. Bolalar o'zlari bilmagan o'ylamagan tarzda chet tilini o'rgana boshlaydi”

Zamonaviy ta'limning asosiy maqsadlari ta'lim jarayonida zamonaviy pedagogik texnologiyalar qo'llash orqali o'quvchilarda, bolalarda qiziqishni oshirishdan iboratdir. Shuning uchun, maktabgacha ta'lim tashkilotlari tarbiyalanuvchilari bilan til o'rganishda innovatsion usullardan foydalanilsa bolalarda tilga bo'lgan qiziqish oshadi.

Bilamizki kichik yoshdagi bolalar ko'proq o'yin mashg'ulotlariga qiziqishadi, shuning uchun chet tilini o'qitishning eng yaxshi usullaridan biri bu o'yin. O'rgatilayotgan mavzu o'yin tarzida tushuntirilsa yoki takrorlantirilsa bu bola xotirasida qolishiga ancha yordam beradi. Ritmik musiqa o'yinlari- bu har qanday an'anaviy o'yinlar, masalan sheriklar tanlovi bilan raqs tushadigan raqslar, bu muloqot qobiliyatlarini o'zlashtirishga emas, balki nutqning fonetik va ritmomelodik jihatlarini yaxshilashga va til ruhiga botish uchun yordam beradi, masalan: “Yong'oqlar va may “, “Siz nima? ism “, ”Menga do'stlarim yoqadi “, ”Eshitgan, elkama, tizza va oyoq barmoqlari “ va boshqalar. Badiiy yoki ijodiy o'yinlar. Bu o'yin va badiiy ijod chegarasida turgan faoliyat turi bo'lib, unga yo'l o'yin orqali bolaga to'g'ri keladi.

Bundan tashqari, til o'rganish motivlarini shakllantirishda tarbiyachi o'qitish jarayonida buyumlardan foydalansa. Misol uchun, tegishli so'zlarni o'rgatayotganda, siz avvalo buyumni bolaga ko'rsatib uni gapirishga undaysiz, o'quvchilar so'zlarni talaffuz qiladi va ular talaffuz qilgan so'zni mustahkamlash uchun kartochkalardagi rasmlardan foydalanib yana bir bor yangi so'zni takror talaffuz qildiriladi. So'zlarni o'qitishda o'qituvchilar matn mazmunini belgilab olishlari va o'quvchilar e'tiborini jalb qilish uchun tarbiyachi ular bilan birgalikda so'zlarni talaffuz qilib doskaga suratini chizish orqali ularning e'tiborini tortishlari mumkin bo'ladi.

Shuning uchun hozirda Xitoyda tarbiyachidan rasm chizish mahoratiga ega bo‘lish talab qilinadi. Bu nafaqat o‘qitishning qiyinchiliklarini qisqartiribgina qolmay, balki o‘quvchilarni o‘rgangan bilimlarni asta-sekin mustahkamlashga yordam beradi. O‘quvchilar ingliz tilini o‘rganish jarayonida o‘zlaridagi yutuqlarni his etishlari uchun har bir o‘quv mashg‘ulotiga mukammal yondashish kerak. Ana shundagina bolalarda o‘rganishga motivatsiya uyg‘onadi. Hozirgi kunda Xitoylik bog‘cha yoshidagi bolalar yangi bilimni qabul qilish imkoniyatlari juda ilgarilab ketganligi sababli bog‘chalardagi o‘qitish dasturlari shunga mos ravishda intensivlashtirilgan

Bundan tashqari, til o‘rganish motivlarini shakllantirish uchun texnologiyalardan misol uchun, markerli doska, televizor orqali turli til o‘rganish uchun videolar, audio ko‘rinishdagi eshitish uchun qo‘shiqlar.

Chet tilini o‘rganish uchun multfilmlarni tomosha qilish juda samarali usuldir. Hatto, bolalarga chet tilini o‘rganishda yordam berish uchun mo‘ljallangan ba‘zi multfilmlar ham mavjud. Ushbu turdagi shoularda bolalarni televizor oldida shunchaki o‘tkazib qo‘yish o‘rniga, multfilmlar orqali bolani suhbat jarayoniga olib kirish tavsiya etiladi. Ushbu g‘oya interaktiv o‘quv multfilmlarida uchraydi va bu bolalarning tinglash va talaffuz qilish ko‘nikmalarini yaxshilashga yordam beradi. Siz bunday televizion ko‘rsatuvlarni Netflix saytidan topishingiz mumkin. Unda bolalar uchun ko‘plab teledasturlar mavjud va bu sizga taglavhalar qo‘shish va tillarni almashtirish imkoniyatini beradi.

Til o‘rganishda yosh davrlarining ahamiyati benihoya kattadir. Boisi, bolalarning yosh davrlarini inobatga olgan holda, ularning psixologiyasi mos til o‘rganish uslublari ishlab chiqiladi. Xorijiy tilni aynan 3 yoshdan 6-7 yoshgacha bo‘lgan bolalarga o‘rgatish mobaynida mashg‘ulotlar davomiyligi ham ahamiyat kasb etadi. Mashg‘ulotlar odatda, 20-45 daqiqa davomiylikda bo‘lishi ma‘quldir. Aks holda, bolalar aqlan toliqib, zerikib, ularning yangi narsani o‘rganishga bo‘lgan qiziqishi so‘nishi mumkin. Shu tufayli, bolalarga ingliz tilini o‘rgatishda eng qiziqarli va rang-barang usullardan foydalanish maqsadga muvofiqdir. Bunday usullardan yana biri biror mavzuni qo‘shiqlar orqali qo‘l harakatlari yordamida tushuntirishdir. Masalan, ingliz tilida oila mavzusini shunchaki oddiy o‘rgatish samarasiz usuldir. Aksincha, agar qo‘shiq tarzida qo‘l harakatlari bilan yodlatish ancha samarali bo‘ladi. Bolalarni xotirasida saqlab qolish imkoniyati yanada oshadi.

Xulosa o‘rnida, bolalik shaxs shakllanishidagi jadal taraqqiyot davri hisoblanadi va bu davr murakkab davr hisoblanadi. Til o‘rganish esa bugungi kundagi dolzarb masalalardan biri sanaladi. Bolalarga chet tilini o‘rgatishda ularning yosh davrlarini, imkoniyat va salohiyatlarini hisobga olgan holda o‘rgatish lozim. Shuningdek, bolalarga chet tilini oddiy dars sifatida yoki bir majburiyat sifatida emas, balki, qiziqarli mashg‘ulot sifatida, turli samarali va rangbarang usullardan foydalanib darslar o‘tish lozim. Shundagina bolalarda kuchli intilish va qiziqishni paydo qilish mumkin. Til o‘rgatishdagi zamonaviy usullar bolalarda kelajakdagi kasb tanlash borasida, mukammal shaxs bo‘lib yetishida muhim ahamiyatga ega.

#### FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Mustafoyeva S. Maktabgacha yoshdagi bolalarga ingliz tilini o‘rgatish usullari. Talqin va tadqiqotlar respublika ilmiy-uslubiy jurnali №5
2. Z.Nishanova, G.Alimova.—“Bolalar psixologiyasi va uni o‘qitish metodikasi”.— Toshkent.—2006.
3. Boshlang‘ich Ta‘lim jurnali. — “Chet tilini o‘rganishda bola psixologiyasi”. — 2014.—4-son
4. Ahmadjonovna, K. M. . (2023). THE ROLE OF SYNTACTIC DEVICES IN INCREASING THE EXPRESSIVENESS OF POETIC SPEECH. Miasto Przyszłości, 38, 133–137
5. Xusanova, M. R. A. (2016). ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ИНДИВИДУАЛЬНОСТИЛИСТИЧЕСКИХ НЕОЛОГИЗМОВ-ПРИЗНАК СТИЛИСТИЧЕСКОГО СВОЕОБРАЗИЯ. Актуальные научные исследования в современном мире, (5-1), 125-130
6. Madraximova Zebo. (2023). DEATH GLORY OF THE WRITER. JOURNAL OF SCIENCE, RESEARCH AND TEACHING, 2(5), 104–106.
7. Мадрахимова , З. Ф. (2023). ОБРАЗОВАНИЕ СЛОВ ОТ ТЮРКСКИХ ОСНОВ С ПОМОЩЬЮ РУССКИХ СЛОВООБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ ЭЛЕМЕНТОВ. Innovative Development in Educational Activities, 2(9), 142–145.
8. Odilov, H. A. (2023). BOLALARDA IKKI TOMONLAM NEPHROLITHIASIS DIAGNOSTICS VA DAVOLASHGA AMALIY TAVSIYALAR. INNOVATIVE DEVELOPMENTS AND RESEARCH IN EDUCATION, 2(19), 80-83.
9. Odilov, H. A. (2023). EXPERIMENTAL SUBSTANTIATION OF THE MECHANISM OF THE INFLUENCE OF THE MAIN FACTORS CAUSING URINOSIS DISEASE ON THE MORPHOFUNCTIONAL STATE OF THE URINARY TRACT. Economy and Society, (12 (115)-2), 935-943.
10. Odilov, Kh. A., & Mamasaidov, Zh. T. FACTORS LEADING TO URILITARY DISEASE AND THEIR INFLUENCE ON THE MORPHOFUNCTIONAL STATE OF THE URINARY TRACT (REVIEW OF LITERATURE).



## СВЯЗЬ МАТЕМАТИКИ С ДРУГИМИ ПРЕДМЕТАМИ

**Кудратиллаев Муродиллохон Ибодиллаевич**

*Президентская школа в городе Фергана, преподаватель математики*

**Аннотация:** В данной статье говорится об аспектах связи математики с другими предметами и педагогических основах обучения по связующим предметам.

**Ключевые слова:** науки, точные науки, науки о культуре, социальные и гуманитарные науки.

Как известно, наука о методике обучения математике является специфической отраслью педагогической науки, которая занимается изучением правил обучения математике. Методика обучения математике тесно связана с науками педагогики, логики, психологии, математики, языкознания и философии. Иными словами, задачи обучения математике в школе решаются в неразрывной связи с науками логикой, психологией, педагогикой, математикой и философией. Методологическую основу методики преподавания математики составляет теория познания. Наука методология математики изучает цель, содержание, форму, стиль математического образования и закономерности применения его средств в учебном процессе. Математика - это физика. Она тесно связана с такими науками, как рисование, химия и астрономия. Неотъемлемая связь математики с другими предметами осуществляется двумя способами:

1) Адаптация программ учебных предметов без нарушения целостности системы математики;

2) Использование материалов, связанных с изучением математических законов, формул и теорем по другим предметам курса математики.

Определение правил взаимозависимости предметов и успешное их применение в учебном процессе приведет к следующим достижениям: сосредоточение внимания учащихся на основном содержании предметов;

- Параллельно с усложнением образовательного содержания наук будет укрепляться и связь между ними, с использованием различных дидактических средств проводить организационную работу в целях укрепления этой связи. В процессе преподавания математики в определенной степени обращались к конкретным наукам, социально-гуманитарным, а также прикладным наукам. Это зависит от того, какие из математических действий используются в ходе урока. В настоящее время достаточно успешно решен вопрос согласования программы по математике с другими предметами. Например, некоторые сведения о функциях и их графическом представлении, используемые в физике, школьники начинают узнавать с 7-го класса. Многочисленные знания о геометрических построениях, данные в VIII классе, являются богатым материалом для науки о рисовании, задачей черчения является уточнение этих знаний путем выполнения различных рисовальных работ. Вопрос

использования других предметов на уроках математики сложно четко обозначить в программе, это делает сам учитель, то есть он должен учитывать при планировании учебного материала и подготовке к уроку. Например, при изучении уравнений можно решать уравнения, отражающие связи между физическими величинами, то есть уравнение теплового баланса, уравнение линейного расширения от тепла и подобные уравнения. При изучении процентов, пропорций и других разделов программы хорошо использовать задачи по химии и физике (смеси, отливки и т.п.), например: 1) Сколько растворимого вещества надо добавить к 240 г воды, чтобы сделать 20% раствор? 2) 400 г 5% раствора кипятят и кипятят 200 г. Теперь, какова резкость решения? Использование на уроках математики материалов, относящихся к соседним предметам, еще больше укрепляет межпредметную связь. Межпредметное связь необходима для комплексного раскрытия содержания учебных тем. Необходимо обратить внимание учащихся на основное содержание предметов, тесно связанных с ними, помогающих раскрыть важные идеи математики. Быть в курсе уровней взаимозависимости предметов, а также изменений, происходящих в этих предметах, новых результатов исследований, обновлений - требование к учителю современности, считается одним из основных факторов вхождения в него. умы учащихся и повышение его эффективности. Правильный выбор приемов и приемов в соответствии с тематикой урока, а также их успешное выполнение, правильный выбор этих приемов и их место в освещении темы должны определяться учителем. Идеи междисциплинарных коммуникативных технологий в математике могут быть использованы при преподавании других предметов в академическом лицее и профессиональном колледже и на других этапах обучения.

### СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ:

1. С. Алиханов «Методика преподавания математики» Ташкент-2011
2. Методика преподавания физики в 6-7 классах средней школы. Под редакцией В.П. Орехова, А.В. Усовой. М.: «Просвещение». 1976.
3. "Актуальные задачи педагогики 21 века" Народное образование, 2007
4. Каршинский государственный университет им. Д.М.Рахмонова. Современное начальное и педагогическое образование: теоретические и практические инновационные педагогические исследования. Республиканская научно-практическая конференция: Междисциплинарная согласованность и актуальность – важный фактор развития познавательных процессов студента. Апрель 2020.
5. Жизнь науки. - М.: Наука, 1973.
6. Аллаев, М. Я., Мирзакаримов, Б. Х., Одилов, Х., Абдувалиева, Ч. М., Кадиров, К. З., & Халилов, Ш. К. (2022). Выбор оптимальных методов лечения при инвагинационной кишечной непроходимости у детей. Вестник экстренной медицины, 15(6), 19-22.

7. Эминов, Р. И., Одилов, Х. А., & Умарова, С. Д. (2023). ОПТИМИЗАЦИЯ ЛЕЧЕНИЯ И ДИАГНОСТИКИ ОСТРОГО АППЕНДИЦИТА У ДЕТЕЙ ДО 5 ЛЕТ. Engineering problems and innovations.

8. Одилов, Х. А. (2023). БОЛАЛАРДА ИККИ ТОМОНЛАМА НЕФРОЛИТИАЗНИ ДИАГНОСТИКА ВА ДАВОЛАШГА АМАЛИЙ ТАВСИЯЛАР. INNOVATIVE DEVELOPMENTS AND RESEARCH IN EDUCATION, 2(19), 80-83.

9. Одилов, Х. А. (2023). ЭКСПЕРИМЕНТАЛЬНОЕ ОБОСНОВАНИЕ МЕХАНИЗМА ВЛИЯНИЯ ОСНОВНЫХ ФАКТОРОВ, ВЫЗЫВАЮЩИХ МОЧЕКАМЕННУЮ БОЛЕЗНЬ, НА МОРФОФУНКЦИОНАЛЬНОЕ СОСТОЯНИЕ МОЧЕВЫВОДЯЩИХ ПУТЕЙ. Экономика и социум, (12 (115)-2), 935-943.

10. Одилов, Х. А., & Мамасаидов, Ж. Т. ФАКТОРЫ, ПРИВОДЯЩИЕ К МОЧЕКАМЕННОЙ БОЛЕЗНИ И ИХ ВЛИЯНИЕ НА МОРФОФУНКЦИОНАЛЬНОЕ СОСТОЯНИЕ МОЧЕВЫВОДЯЩИХ ПУТЕЙ (ОБЗОР ЛИТЕРАТУРЫ).

11. Odilov, X. A., Mirzajonova, S. A., & Rustamov, A. (2023). ATEROSKLEROZ TIBVIYOTDAGI DOLZARB MUAMMO VA UNGA AMALIY TAVSIYALAR. Engineering problems and innovations.

12. Odilov, X. A., & Eminov, R. I. (2023). CLINICAL OBSERVATIONS AND DIAGNOSTIC TECHNIQUES IN CHILDREN WITH COVID-19. Экономика и социум, (6-1 (109)), 343-349.

13. . Аллаев, М. Я., Одилов, Х., Эминов, Р., Мелибаев, Ф., Абдурашидов, Ш., & Хакимов, У. К. (2020). Диагностическая и лечебная тактика при острой спаечной кишечной непроходимости у детей. Экономика и социум, (5-1 (72)), 305-312.

14. Одилов, Х. А., Эминов, Р. И., & Одилов, Ж. А. (2023). БОЛАЛАРДА БУЙРАКЛАР ИККИ ТОМОНЛАМА СИЙДИК ТОШ КАСАЛЛИГИ ДАВОЛАШ ТАКТИКАСИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ. Engineering problems and innovations.

**MEVALARNI MASHINALI O‘RGANISH TIZIMI(KOMPYUTERLI KO‘RISH)  
ORQALI SARALASH TEXNOLOGIYASINI ISHLAB CHIQUISH**

**Ismoilov Ro‘zibek Rajabovich**

[rozibekismoilov51@gmail.com](mailto:rozibekismoilov51@gmail.com) Buxoro muhandislik - texnologiya instituti

“Texnologik jarayonlarnii boshqarishning axborot-kommunikatsiya tizimlari” kafedrası  
o‘qituvchisi

**Annotatsiya:** Maqolada mevalarni rangi va hajmiga qarab saralab turadigan prototiplarni saralash tizimini ishlab chiqamiz. Keyingi qismlarda komponentlarning (apparat va dasturiy ta'minot) har bir qismi, algoritmlari va tartiblash tizimi uchun zarur bo‘lgan usul haqida tushuntirish muhokama qilinadi.

**Исмаилов Рўзибек Раджабович**

[rozibekismoilov51@gmail.com](mailto:rozibekismoilov51@gmail.com) Бухарский инженерно-технологический институт

Преподаватель кафедры «Информационно-коммуникационные  
системы управления технологическими процессами».

**Аннотация:** В статье мы разрабатываем прототип системы сортировки, которая сортирует фрукты по цвету и размеру. В следующих разделах обсуждаются объяснения каждой части компонентов (аппаратного и программного обеспечения), их алгоритмов и метода, необходимого для системы ранжирования.

**Ismoilov Ro‘zibek Rajabovich**

[rozibekismoilov51@gmail.com](mailto:rozibekismoilov51@gmail.com) Bukhara engineering - technological institute

Lecturer at the Department of Information and Communication Systems for  
Technological Process Control.

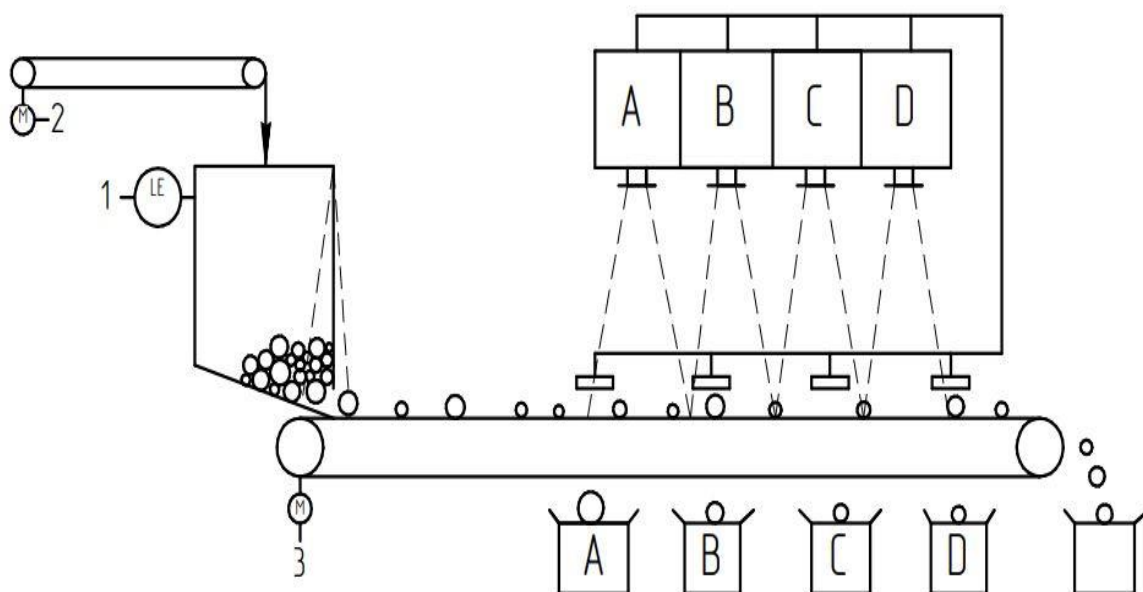
**Annotation:** In the article, we develop a prototype sorting system that sorts fruits by color and size. The following sections discuss the explanation of each part of the components (hardware and software), their algorithms, and the method required for the ranking system.

Ma'lumki, qishloq xo'jalik maxsulotlarini kompleks qayta ishlash tizimida turli jarayonlar amalga oshiriladi. Taxminlar shuni ko'rsatadiki mavjud tizimlarda texnologik jarayonlarni nazorat qilish va boshqarishda ma'nan eskirgan nazorat o'lchov asboblari va boshqarish qurilmalari qo'llanilib kelmoqda. Bu o'z navbatida sodir bo'ladigan jarayonlar, o'zgaruvchi parametrlar bo'yicha aniq ma'lumotlar olish imkoniyatini bermaydi.

Bugungi kunda mavjud avtomatlashtirilgan saralash tizimlarida zamonaviy intellektual tizimlarni qo'llash orqali saralash jarayonini avtomatlashtirilgan tizimini ishlab chiqish dolzarb masalalardan biri bo'lib qolmoqda. Shu nuqtai nazardan, meva va sabzavotlarni

saralash jarayonida ularning sifat ko‘rsatkichlariga asosan to‘g‘ri saralash va saralash natijasi aniqlik darajisini oshirish masalasi muhim hisoblanadi.

Saralash jarayoni aniqligini va inson xatolik faktorini oldini olish uchun mashinali o‘rgatish(kompyuterli ko‘rish) tizimi prototipini ko‘rib chiqamiz (1-rasm).



**1-rasm.Saralash tizimi prototipi**

Tizim dizayni yechimini amalga oshirish uchun qo‘shimcha qurilmalar:

- 230 V, 50 Gts
- ARM7 protsessor  $V = 3.3 V$
- Web-kamera
- Sensor IR datchigi:
- Dvigatel DC vosita (L293D) 12V, soatiga 10/30 maxsulotni yuklanganlikni aniqlash, Maks: 15V.
- Kirish: kirish kuchlanishi 5 V DC
- Protsessor: ARM7TDMI
- ketma-ket aloqa: maksimal 232 IC
- O‘rnatilgan C dasturlash tili
- Displey: 20 x 4 LCD displey

Tizimni ishlab chiqish yechimini amalga oshirish dasturi



-PIC dasturi

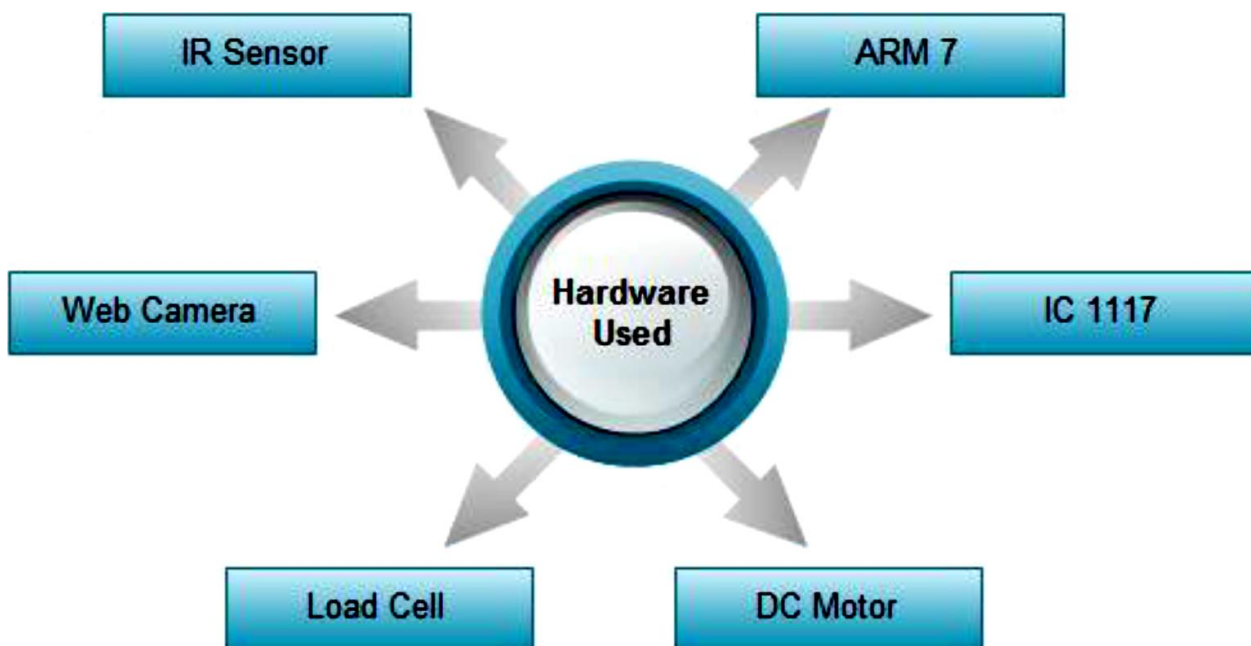
- Keilµ Vision 3 versiyasi
  - Inline C tuzuvchisi
- Rasmni(tasvirlarni) qayta ishlash dasturi

- MATLAB versiyasi R2010a

Kerakli natijalar

- Joriy harakatni ko‘rsatish uchun LCD display.
- Yozish va ma’lumotlar bazasi uchun kompyuter.

**Uskuna haqida umumiy ma’lumot.** 2-rasmda prototiplarni saralash tizimini ishlab chiqish uchun zarur bo‘lgan asosiy uskunalar ko‘rsatilgan. Web-kamera saralash tizimidagi muhim tarkibiy qismdir, chunki mevalar web-kameradan rasmni olish orqali saralanadi va keyin u qayta ishlanadi va Matlab yordamida tasvir qayta ishlanadi va natijalar mos kelishni tekshiriladi, mevalar hajmi, rangi, vazni va boshqalar bo‘yicha saralanadi [7].



**2-rasm. Saralash tizimini loyihalashda ishlatiladigan uskunalar.**

**Saralash jarayonini loyihalashda ishlatiladigan uskuna quyidagilar:**

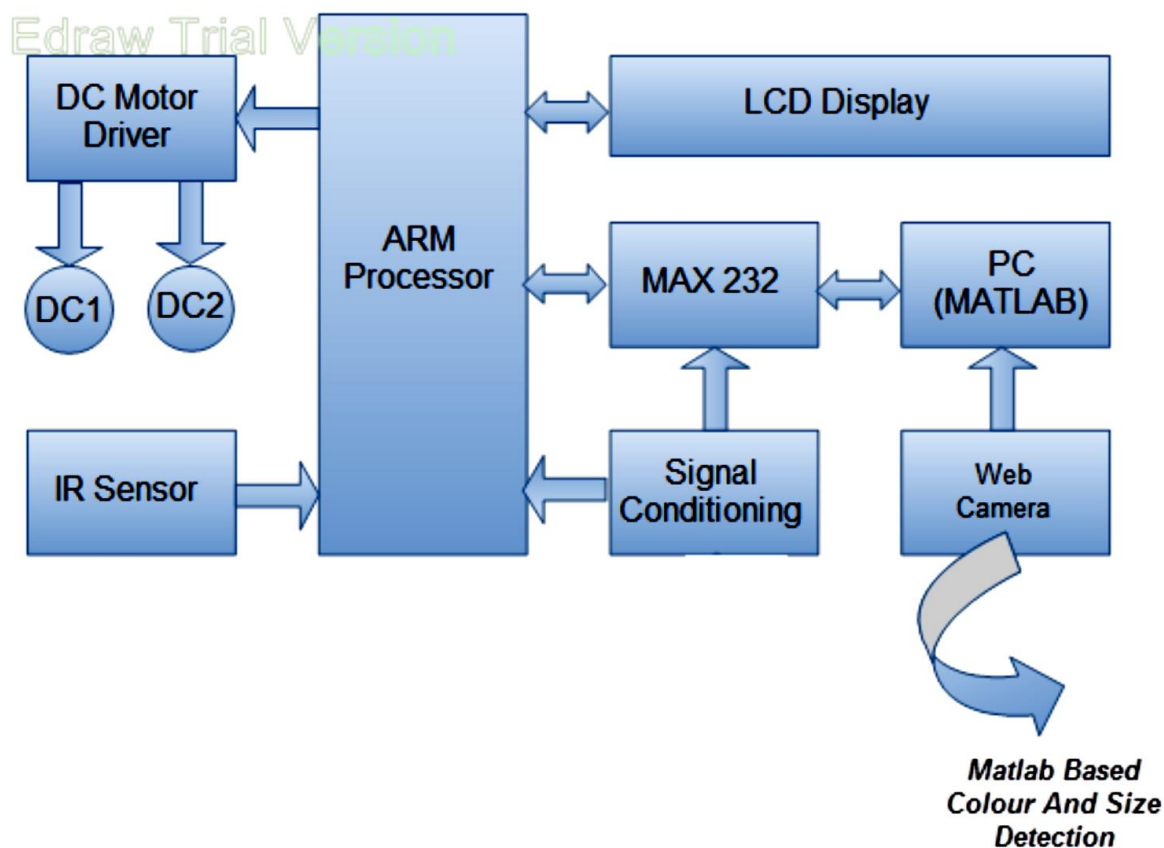
- PIC boshqarish moslamasi,
- IC 1117 regulyatori,
- Konveyer tasmaini tanlash,
- DC motor,
- Web-kamera,

- IR datchigi,
- LCD display.

**Saralash tizimini ishlab chiqish uchun blok-sxema.** Dastlab, barcha qurilmalar ishga tushiriladi. Tizimni yoqganimizda, konveyer harakatlana boshlaydi. Konveyerda saqlanadigan mevalar u bilan birga tashiladi. Konveyer taxtasida o‘rnatilgan IR sensori mevaning borligini aniqlaydi. Meva IR sensori bilan urishishi bilan PIC protsessor konveyerni to‘xtatadi.

Bu erda mevaning tasvirini web-kamera oladi, keyinchalik tasvirni qayta ishlash uchun kompyuterga yuboriladi. MATLAB dasturiy ta‘minoti mevalar tasvirini rangi, o‘lchami (qirralarini aniqlash) va boshqalar kabi parametrlarga muvofiq qayta ishlaydi.

Tasvirga ishlov berish natijasi ketma-ket port (UART) orqali PIC-ga yuboriladi. PIC MATLAB-dan signalni (ya'ni natijani) olishi bilan oq, quvur liniyasini ishga tushiradi (3-rasm). [8].



3-rasm Saralash tizimini ishlab chiqish uchun blok-sxema.

#### FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Ismoilov R.R “Sabzavotlarni salarash jarayonida intellektual algoritmlarni AKT larida foydalanish orqali avtomatlashtirish” mavzusidagi magisterlik dissertatsiyasi.2023-yil; 40-45-betlar
2. Ismoilov Ro‘zibek Rajabovich; Tomat mevasini saralashning noaniq-mantiqiy boshqaruv modeli. Development of science. Volume 1 MAY 2024.
3. “QISHLOQ XO‘JALIGI MAHSULOTLARINI SAQLASH VA DASTLABKI ISHALSH TEXNOLOGIYASI”
4. Application of Computer Vision Technique on Sorting and Grading of Fruits and Vegetables Mahendran R\*, Jayashree GC, Alagusundaram K Assistant professor, Indian Institute of Crop Processing Technology, Ministry of Food Processing Industries, GOI Pudukkottai Road, Thanjavur 613 005, Tamil Nadu, India
5. Sorting, sizing and field filling of fruit and vegetables into bins. “M. O'Brien” . Agricultural Engineering Department, University of California, Davis, USA
6. <https://asmedigitalcollection.asme.org/IMECE/proceedings-abstract/IMECE2011/287/358786/>
7. Narendra, V.G.; Hareesh, K.S. Quality Inspection and Grading of Agricultural and Food Products by Computer Vision. International Journal of Computer Applications (0975–8887) 2010, 2(1), 43–65.
8. Ulug‘bekovich, M. A., & Nodirjon o'g'li, I. A. (2023). YOSHLARNI VATANPARVARLIK RUXIDA TARBIYALASHDA HUQUQIY ONG VA HUQUQIY MADANIYATNING TUTGAN O'RNI. YANGI O ‘ZBEKISTON, YANGI TADQIQOTLAR JURNALI, 1(1), 7-8.
9. Hamrayeva, O. F., & Irodaxon, M. (2023). OLIY TA’LIM MUASSASASI TALABALARIDA KOMUNIKATIV KOMPITENTLIKNI TAKOMILLASHTRISH. YANGI O ‘ZBEKISTON, YANGI TADQIQOTLAR JURNALI, 1(1), 9-12.
10. Mizrabovich, S. I. (2023). TA’LIM SIFATINI OSHIRISHDA PEDAGOGIK INNOVATSIYALAR ROLI. YANGI O ‘ZBEKISTON, YANGI TADQIQOTLAR JURNALI, 1(1), 13-20.
11. Muxammadmusayevich, E. R. (2023). BIOTEXNIK TIZIMLARDA AVTOMATLI BOSHQARUV. YANGI O ‘ZBEKISTON, YANGI TADQIQOTLAR JURNALI, 1(1), 21-25.
12. Hamroyeva, O. F., & Alijonova, F. A. (2023). IQTISODIY RIVOJLANGAN DAVLATLARDA TA'LIM JARAYONINIG RIVOJLANISHI. YANGI O ‘ZBEKISTON, YANGI TADQIQOTLAR JURNALI, 1(1), 26-32.

## THE IMPORTANCE OF INTERNATIONAL ASSESSMENT PROGRAMS IN CONTINUING EDUCATION TODAY

**Khakimova Sarvinoz Sharifjan kizi**

*Student at pedagogy and psychology*

*Faculty of Fergana state university*

**Abstract.** *The article talks about modern pedagogical evidence of the importance of international assessment programs in the education system, the current situation in the use of assessment programs in Uzbekistan.*

**Keywords:** *continuous education system, international assessment programs, modern science and education.*

Today, new forms of evaluation of the quality of education are used all over the world. In our country, we can observe the use of international student assessment programs in the field of education. It is especially important to organize and compare existing foreign assessment programs today. It is also important to develop an appropriate national evaluation system that meets modern requirements, and to carry out cooperation with international educational institutions.

A number of tasks have been set within the framework of comprehensive study and assessment programs of Uzbekistan's participation in international education and participation in these programs. These are the following:

1. Developing a national program for level assessment or monitoring, providing students with knowledge based on international experience;
2. To ensure the publication of the most advanced results of this program, taking into account the implementation of various foreign teaching programs. Introduction of scientific achievements and literature in English in schools;
3. Determination of the qualification requirements of the responsible specialists to carry out education in pre-school educational institutions according to specific criteria and in accordance with the procedure established by law;
4. Determining the maximum and minimum indicators of the number of students, coordinating activities with the best practices of education in international practice based on the tested methods of groups and classes in preschool and general secondary educational institutions;
5. Identification of talented people in each school, organization of specialized classes for 8-9-year-old children, work with children in primary classes using psychological tests.

Based on the above requirements, the decision of the Cabinet of Ministers of the Republic of Uzbekistan dated December 8, 2018 "On measures to organize international studies in the field of education quality assessment in the public education system" was adopted. A number of works are being carried out in this context. Also, the National Center for International Research on the Evaluation of Education Quality was established, which

requires special training for participation in international research. The role of mass media in each new process is very high. Therefore, high results can be achieved by conducting propaganda work in the mass media by experts in the field. In this process, science methodologists, inspector methodologists, training system, school administration, science teachers, parents and students are also required to be active. In this process, you need to do the following:

1. Full, accurate and continuous information about international assessment programs for teachers of science methods;
2. The content of school lessons should be focused on research preparation;
3. It is required to organize and conduct contests, festivals and various events;
4. Teachers constantly analyze the results of students,
5. Traditional control structures should be gradually transformed into new molds;
6. Development of changes and additions to the curriculum of the professional education system,
7. Program for involving qualified teachers in research work within the framework of international evaluation;
8. To introduce teachers to the literature of foreign scientists,
9. Development of practical work programs according to the grade given at the end of the lesson;
10. Promotion of international assessment programs among parents and the public.

#### RESEARCH RESULTS

It is known that all areas related to education need to work together. Strengthening the creative environment between the school's pedagogical team and students, discussing the internal results of work improvement methodological associations in the pedagogical council, and integrating the science teacher into the teaching process will also help to improve the image. This, without a doubt, ensures that the educational process meets the new quality and results.

International assessment programs. Let's take a look at the following international assessment systems currently in use and their importance in modern education. To date, the following assessment programs exist worldwide:

1. PEARLS;
2. PISA;
3. TMMSS;
4. TALIS;
5. EGRA and EGMA

PIRLS (Progress in International Reading Literacy Study) is an international study. A program that aims to identify and assess the characteristics of primary school students in countries with different educational systems leading to different levels of achievement. Of course, such research is of great importance for workers, scientists, Methodists, teachers and their parents. These studies are coordinated by the International Education Association. The PIRLS project was established in order to determine the level of development of the reading



ability of 4th graders. According to international experts, the foundation for success in further education of schoolchildren is laid today in primary school. As of today,

Hong Kong (571),

Russian Federation (568)

Countries such as Singapore (567) are leading the way.

The validity and duration of the program includes the following 3 periods (2001, 2006, 2011). (2001, 2006, 2011).

1. Full, accurate and continuous information about international assessment programs for teachers of scientific methods;

2. The content of school lessons should be focused on research preparation;

3. It is required to organize and conduct contests, festivals and various events;

4. Teachers constantly analyze the results of students,

5. Traditional control structures should be gradually transformed into new molds;

6. Development of changes and additions to the curriculum of the professional education system,

7. Program for involving qualified teachers in research work within the framework of international evaluation;

8. To introduce teachers to the literature of foreign scientists,

9. Development of practical work programs according to the grade given at the end of the lesson;

10. Promotion of international assessment programs among parents and the public.

#### RESEARCH RESULTS

It is known that all areas related to education need to work together. Strengthening the creative environment between the school's pedagogical team and students, discussing the internal results of work improvement methodological associations in the pedagogical council, and integrating the science teacher into the teaching process will also help to improve the image. This, without a doubt, ensures that the educational process meets the new quality and results.

International assessment programs. Let's take a look at the following international assessment systems currently in use and their importance in modern education. To date, the following assessment programs exist worldwide:

1. PEARLS;

2. PISA;

3. TMMSS;

4. TALIS;

5. EGRA and EGMA

PIRLS (Progress in International Reading Literacy Study) is an international study. A program that aims to identify and assess the characteristics of primary school students in countries with different educational systems leading to different levels of achievement. Of course, such research is of great importance for workers, scientists, Methodists, teachers and their parents. These studies are coordinated by the International Education Association. The

PIRLS project was established in order to determine the level of development of the reading ability of 4th graders. According to international experts, the foundation for success in further education of schoolchildren is laid today in primary school. As of today,

Hong Kong (571),

Russian Federation (568)

Countries such as Singapore (567) are leading the way.

The validity and duration of the program includes the following 3 periods (2001, 2006, 2011). (2001, 2006, 2011).

#### REFERENCES:

1. Ulug‘bekovich, M. A., & Nodirjon o‘g‘li, I. A. (2023). YOSHLARNI VATANPARVARLIK RUXIDA TARBIYALASHDA HUQUQIY ONG VA HUQUQIY MADANIYATNING TUTGAN O‘RNI. YANGI O‘ZBEKISTON, YANGI TADQIQOTLAR JURNALI, 1(1), 7-8.

2. Hamrayeva, O. F., & Irodaxon, M. (2023). OLIY TA‘LIM MUASSASASI TALABALARIDA KOMUNIKATIV KOMPITENTLIKNI TAKOMILLASHTRISH. YANGI O‘ZBEKISTON, YANGI TADQIQOTLAR JURNALI, 1(1), 9-12.

3. Mizrabovich, S. I. (2023). TA‘LIM SIFATINI OSHIRISHDA PEDAGOGIK INNOVATSIYALAR ROLI. YANGI O‘ZBEKISTON, YANGI TADQIQOTLAR JURNALI, 1(1), 13-20.

4. Muxammadmusayevich, E. R. (2023). BIOTEXNIK TIZIMLARDA AVTOMATLI BOSHQARUV. YANGI O‘ZBEKISTON, YANGI TADQIQOTLAR JURNALI, 1(1), 21-25.

5. Hamroyeva, O. F., & Alijonova, F. A. (2023). IQTISODIY RIVOJLANGAN DAVLATLARDA TA‘LIM JARAYONINIG RIVOJLANISHI. YANGI O‘ZBEKISTON, YANGI TADQIQOTLAR JURNALI, 1(1), 26-32.

6. Hamrayeva, O. F., & Yo‘ldasheva, F. R. (2023). OLIY TA‘LIM MUASSASASIDA EKOLOGIK TARBIYANI RIVOJLANTIRISH. YANGI O‘ZBEKISTON, YANGI TADQIQOTLAR JURNALI, 1(1), 37-40.

7. Hamrayeva, O. F., & Boltaboyev, N. (2023). TA‘LIM JARAYONLARIDA O‘QUVCHILARDA KOMUNIKATIV KOMPITENTLIKNI TAKOMILLASHTRISH. YANGI O‘ZBEKISTON, YANGI TADQIQOTLAR JURNALI, 1(1), 41-45.

8. Juraali o‘g‘li, F. N. (2023). ABDURAHMON JOMINING TALIMIY AXLOQIY QARASHLARI. YANGI O‘ZBEKISTON, YANGI TADQIQOTLAR JURNALI, 1(1), 48-53.

## ВОПРОСЫ ИНТЕГРАЦИИ АУДИТОРСКОЙ СИСТЕМЫ РЕСПУБЛИКИ УЗБЕКИСТАН

**Усмонов Бунёд**

*Ташкентский государственный экономический университет, кандидат  
экономических наук*

**Мадаминава Гулрухсор**

*Ташкентский государственный экономический университет, студент*

**Полвонов Хурийд Мадаминович**

*Ферганский политехнический институт, доцент*

### **Заголовок:**

В данной статье рассматриваются основные понятия системы аудита в Узбекистане. Для поддержания стабильного роста, содействия дальнейшему экономическому развитию и снижения стоимости капитала необходимо усилить аудит в Узбекистане для предоставления высококачественной финансовой информации. Для гармонизации узбекских и мировых стандартов разрабатываются стандарты аудита на основе МСФО (IFRS) и Индивидуальный сберегательный счёт (ISA). Неспособность интегрироваться рассматривалась, когда испытуемые не указывали на какие-либо проблемы с противоречивыми данными. Результаты показывают, что опытные аудиторы интегрировались значительно чаще, чем неопытные. Ожидалось, что этот спектакль расширит противоречивые предметы, которые не были близки и не похожи друг на друга. Обсуждаются некоторые последствия этих результатов для разработки инструментов принятия решений и будущих исследований.

**Ключевые слова:** МСФО, Индивидуальный сберегательный счёт, Аудит, Закон об аудиторской деятельности, Министерство финансов, Международные стандарты аудита, Постоянное профессиональное развитие, Финансовый менеджмент и финансовый анализ, сертификация.

### **Введение:**

Интегрированная система аудита предусмотрена при надлежащей проверке финансовой отчетности с оценкой внутреннего финансового контроля. Аудиторская система в Узбекистане предоставляет полный спектр услуг. Аудит финансовой отчетности, подготовленной в соответствии с международными и другими национальными стандартами. Правительство Узбекистана рассматривает возможность не только принятия Международных стандартов финансовой отчетности и Международных стандартов аудита, но и официального перевода этих стандартов на национальные языки. В 2022 году стандарты МСФО были официально переведены на два языка – узбекский и русский. По информации, полученной в 2022 году, в Узбекистане нет независимого аудиторского надзора, но деятельность аудиторов регулируется Министерством финансов в соответствии с Законом об аудиторской

деятельности. В 1992–2020 годах Министерство финансов отвечало за начальную профессиональную подготовку аудиторов, которая включает в себя надлежащую проверку и сертификацию аудиторов. В частности, министерство отвечает за: сертификацию аудиторов, установление требований к профессиональным образовательным программам и экзаменам, лицензирование и ведение реестров лицензированных аудиторов и аудиторских фирм, установление требований к непрерывному профессиональному развитию аудиторов, проведение проверок аудиторских фирм, приостановку деятельности лицензии аудиторских фирм и сертификаты на случай нарушения закона или неправомерного поведения. Кроме того, были реализованы следующие реформы: все аудиторы будут обязаны использовать международные стандарты аудита, Министерство финансов будет отвечать за проведение проверок качества аудиторских фирм, которые проводят обязательные аудиты, в том числе: установление процедуры и правила деятельности квалификационной комиссии, проведения квалификационных экзаменов совместно с национальными ассоциациями аудиторов, выдачи, возобновления, продления и прекращения действия квалификационных аттестатов аудиторов, за исключением тех, которые выдаются Центральным банком Республики Узбекистан, аудиторам и аудиторским фирмам разрешается создавать ассоциации и другие некоммерческие организации для отстаивания и защиты своих профессиональных интересов.

Хотя система образования, по-видимому, выпускает достаточное количество будущих специалистов, существует необходимость укрепить потенциал образовательного аудита в университетах и обеспечить преемственность между университетскими и до бакалаврского образования. Всестороннее понимание и применение международных стандартов бухгалтерского учета и аудита требует прочной основы образования и подготовки для составителей финансовой отчетности, аудиторов и регулирующих органов. Для выполнения этих правил в будущем рекомендуется выполнить следующие шаги:

- Можно рассмотреть возможность командирования преподавателей бухгалтерского учета из Узбекистана в другие университеты региона или привлечения профессоров из других стран, которые уже внесли необходимые изменения в учебную программу.

-Поддержка должна быть оказана особенно тем учреждениям, которые стремятся создавать качественные программы, используя собственные ресурсы. Особое внимание следует уделить более эффективной интеграции требований профессиональной сертификации и лицензирования с университетскими программами. Поставщики профессий и образования также должны согласовать свои курсы непрерывного профессионального развития.

#### **Литература:**

Кимал дал хорошее определение интегрированного аудита. В своей книге «Как проводить аудит ISO 9001:2015» он упомянул, что согласно ISO 19011:2012 (пункт 3.1) «аудит» определяется как «систематический, независимый и документированный

процесс получения аудиторских доказательств и их объективной оценки для определения степени выполнения критериев аудита.». Согласно этому стандарту «комплексный аудит» происходит, когда «две или более системы менеджмента различных дисциплин (например, качества, окружающей среды, охраны труда и техники безопасности) проверяются вместе». Интеграция этих отдельных стандартов в единую систему управления приведет к уменьшению количества документации и процессов, которыми необходимо управлять, что, в свою очередь, сэкономит затраты на внедрение и поддержание стандартов (Kumal, 2015).

Возможно, наиболее широко используемая идея для решения основных проблем, которым могут способствовать компании, представлено в работе Карапетровича и Уилборна (1998), где оно определяется как «динамические и адаптивные особенности, хорошо спланированной и внедренной системы аудита будут способствовать и упрощать подходящие и эффективная интеграция программ аудита и отдельных аудитов». Это помогло бы решить проблемы, а именно постоянно растущего потока различных видов обязательных внешних аудитов, и особенно аудитов систем управления. Другое предложение состоит в том, что все аудиты, которые соответствуют действующим руководящим принципам аудита Международной организации по стандартизации, имеют несколько общих аспектов и основаны на одном и том же наборе принципов. Следовательно, можно предположить, что интеграция этих формальных руководств и отдельных аудитов является легкой задачей? Однако это не может быть реальной ситуацией. Вот почему Карапетрович и Уилборн предлагают решение. «Почему бы не признать ценность внедрения и применения системного подхода к этим аудитам?» Это решение может быть хорошим вариантом в Узбекистане для решения проблем обязательного внешнего аудита, особенно неподходящего контроля внутренней и финансовой отчетности.

### **Методология**

Для анализа уровней интеграции аудита качества, образовательных и других систем управления в настоящем исследовании используется методология определения уровней интеграции стандартизированных систем управления. По сути, применение данной методологии позволяет дифференцировать группы организаций в зависимости от их интеграции аудита. Другими словами, организации со схожими практиками интеграции аудита будут помещены в одну группу, тогда как организации с такими отличительными практиками будут помещены в разные группы.

### **Анализ:**

Интеграция системы аудита в Узбекистане представляет собой непрерывную работу, направленную на модернизацию и приведение аудиторской практики страны в соответствие с международными стандартами. Во-первых, прогресс в реформировании бухгалтерского учета и аудита в Узбекистане скоординирован с прогрессом в профессиональном образовании и обучении. Такой подход привел к



минимизации разрыва между научными кругами и профессией. Министр финансов принимает решения о содержании бизнес и экономического образования как на уровне бакалавриата, так и на уровне магистратуры, прежде чем студенты перейдут к предквалификационному обучению. Поскольку программа сертификации аудита состоит всего из четырех предметов, аудиторам необходимо получить большую часть соответствующего образования в университете. Например, при беглом обзоре предписанное академическое содержание не полностью покрывает «серый текст» Международных образовательных стандартов (IES) в области бухгалтерского учета, в частности IES 2. IES 4 (по этике) не охватывается, в то время как IES от 3 до 8 охватывается в некоторой степени. Поскольку IES фокусируется на компетенциях и содержании, узбекское образование фокусируется на конкретном формальном содержании, любое детальное сравнение затруднено. В любом случае качество узбекских образовательных программ не подвергалось детальной оценке, поэтому комментарии невозможны. Однако оказывается, что не все высшие учебные заведения адаптировали свою учебную программу в соответствии с текущими требованиями финансовой отчетности. Вместо этого они продолжают преподавать «старый» бухгалтерский учет, делая упор на форму содержание, а не на результаты (финансовые отчеты, включая примечания). Не все преподаватели университетов имеют опыт или квалификацию в области финансовой отчетности на основе Сетевое хранилище (NAS), Агентство национальной безопасности NSA, МСФО и Индивидуальный сберегательный счёт (ISA). Кроме того, хотя в прошлом предпринимались усилия по обновлению навыков и знаний профессоров университетов, необходимы более современные программы обучения и развития навыков. Во-вторых, кандидаты, желающие получить сертификат аудитора, должны сдать экзамен после 200 часов аудиторного обучения. Экзамен состоит из двух этапов (устного и письменного) и включает пять предметов (финансовый учет, управленческий учет, налогообложение, предпринимательское право и аудит). Тематические области обучения утверждаются Министерством финансов и профессиональными организациями и включают (i) Финансовый учет - 20 часов (это единственное освобождение, доступное для кандидатов, успешно сдавших экзамен CAP/CPA по финансовому учету I), (ii) Менеджмент Бухгалтерский учет, финансовый менеджмент и финансовый анализ – 70 часов, (iii) аудит – 60 часов и (iv) налогообложение и регулирующее законодательство. Экзамены сложные, стандарты высокие, а процент сдачи низкий (25-30%). Лица, успешно сдавшие письменные экзамены в первый день экзаменационной сессии, второй день приглашаются на устный экзамен. В комиссию по устному экзамену входят представители Министерства финансов, Комиссия по ценным бумагам и биржам (SEC), Орган публичной власти (NAAC) и Сертификат анализа (CoA). Успешному кандидату выдается сертификат; однако для предоставления аудиторских услуг кандидат должен быть нанят лицензированной аудиторской фирмой. Лицензии и сертификаты выдаются Лицензирующим органом Министерства финансов.

В последние годы в результате совершенствования нормативной базы аудиторской сферы на рынке аудиторских услуг происходят положительные изменения.



По данным таблицы 1 видно, что количество аудиторских организаций увеличилось на 12 и достигло 138 в 2022 и 2023 годах соответственно, исходя из требования к аудиторским организациям осуществлять свою деятельность путем внесения в Реестр аудиторских организаций. Однако в предыдущие годы число аудиторских организаций было ниже 100.

В таблице 2 показано количество аудиторов в Республике Узбекистан. Сравнивая приведенные данные, видно, что в 2019 и 2020 годах существенного изменения количества аудиторов не произошло. Принимая во внимание, что по сравнению с аналогичным периодом прошлого года их число увеличилось на 122, достигнув 1003 к концу 2023 года.

*Краткое описание различий между МСФО и Национальными стандартами бухгалтерского учета Узбекистана (НСБУ).*

	МСФО	NAS
1	Концепция подготовки и представления финансовой отчетности (Концепция)	Структура подготовки и представления финансовой отчетности, утвержденная Министерством финансов в 1998 году.

2	МСФО (IAS) 1 «Представление финансовой отчетности»	НСБУ 1 «Учетная политика и финансовая отчетность», утвержденная МФ в 1998 году.
3	МСФО (IAS) 7 «Отчет о движении денежных средств»	Отчет о движении денежных средств NAS 9, утвержденный Министерством финансов в 1998 году.

1) В целом национальная система соответствует принципам международной системы. Цели и пользователи финансовой отчетности описываются практически одинаково, хотя есть и некоторые различия. В рамках национальной структуры нет разницы между основополагающими предположениями и качественными характеристиками; все они описаны как принципы. В национальной системе нет раздела «Концепции капитального ремонта и капитального ремонта».

2) Поскольку НСБУ 1 основан на более старой версии МСФО 1, он ориентирован в первую очередь на учетную политику, а не на финансовую отчетность. Другие различия включают в себя: (i) требуемая финансовая отчетность включает отчет о движении основных средств; (ii) финансовая отчетность должна быть заполнена по установленным формам (утвержденным отдельным положением); календарный год является обязательным отчетным периодом; а финансовая отчетность должна быть подготовлена не позднее 15 февраля следующего года; (iii) НСБУ 1 не применим к банкам и страховым организациям; и (iv) НСБУ 1 устанавливает, что пользователями финансовой отчетности являются соответствующие государственные органы и собственники, а не широкая общественность.

3) Хотя МСФО (IAS) 9 в целом соответствует МСФО (IAS) 7, некоторые из его положений устарели, например: (i) МСФО (IAS) 9 все еще ссылается на концепцию чрезвычайных денежных потоков; и (ii) НСБУ 9 не содержит резервов по инвестициям в дочерние, ассоциированные и совместные предприятия.

#### **Заключение:**

Интеграция системы аудита имеет множество преимуществ для организаций, таких как полное понимание возможных рисков, повышение эффективности и повышение доверия внутренних и внешних заинтересованных сторон. Интеграция системы аудита в Узбекистане – это многогранный процесс, требующий скоординированных усилий в правовой, институциональной, профессиональной, технологической и международной сферах. Комплексно решая эти области, Узбекистан стремится создать более прозрачную, эффективную и надежную систему аудита, которая соответствует международным стандартам и поддерживает экономический рост и развитие страны. Для удовлетворения растущих потребностей экономики Узбекистана от нынешних поставщиков бухгалтерского образования и обучения требуется больший потенциал. В свою очередь, это требует внедрения новых программ для развития навыков преподавателей вузов в области современных

методов бухгалтерского учета и аудита, которым они затем смогут обучать своих студентов.

**ИСПОЛЬЗОВАННАЯ ЛИТЕРАТУРА:**

- 1) “Современная система подходов к аудиту”. Авторы: Григорий Давыдов, Леонид Фильштейн, Игорь Давыдов
- 2) Карапетрович С. и Уилборн В. (2001). Система аудита: концепции и практика. Общее управление качеством, 12(1), 13-28.
- 3) Хасан, Н.А., Мохамад Заилани, С.Х., и Хасан, Х.А. (2020). Интегрированный внутренний аудит в системе управления: сравнительное исследование производственных фирм в Малайзии. Журнал TQM, 32(1), 110-126.
- 4) Ходжаева М. и Кизи HSS (2022). Тенденции развития аудиторской деятельности в Узбекистане. Техасский журнал междисциплинарных исследований, 7, 85–91.
- 5) Бернардо М., Казадезус М., Карапетрович С. и Херас И. (2010). Эмпирическое исследование по интеграции аудитов систем менеджмента. Журнал чистого производства, 18(5), 486-495.



## ISPAN TILINI IKKINCHI TIL SIFATIDA O‘QITISH

**Xodjayeva Shahnoza Abdukarimovna***O‘zbekiston davlat jahon tillari universiteti Roman-german filologiyasi fakulteti ispan tili amaliy fanlar kafedrasida o‘qituvchisi*

**Annotatsiya:** *Ushbu maqola ispan tilini ikkinchi til sifatida o‘rgatishning muhimligini o‘rganadi, ispan tilini o‘zlashtirish bilan birga keladigan madaniy aloqalar, professional imkoniyatlar, kognitiv imtiyozlar va ta‘lim afzalliklarini ta‘kidlaydi. Ispan tilini muloqot va madaniy almashinuv vositasi sifatida qabul qilish orqali odamlar o‘zlarining dunyoqarashlarini kengaytirishlari, dunyo haqidagi tushunchalarini chuqurlashtirishlari va til va madaniy tafovutlarni bartaraf etadigan mazmunli aloqalarni o‘rnatishlari mumkin.*

**Kalit so‘zlar:** *ispan tili, o‘qitish metodikasi, muloqot, madaniyatlar, til.*

Bugungi kunda bir nechta tillarda samarali muloqot qilish qobiliyati qimmatli mahorat bo‘lib, yangi imkoniyatlar eshiklarini ochadi va madaniyatlararo tushunishni rivojlantiradi. Dunyo miqyosida so‘zlashadigan ko‘plab tillar orasida ispan tili eng keng tarqalgan tillardan biri sifatida ajralib turadi, 460 milliondan ortiq ona tilida so‘zlashuvchilar va qit‘alarni qamrab oluvchi boy madaniy merosga ega. Ispan tilini ikkinchi til sifatida o‘rgatish nafaqat odamlarga til bilimni beradi, balki turli madaniyatlar, urf-odatlar va istiqbollarga kirish eshigini ham taklif qiladi. Ispan tilini ikkinchi til sifatida o‘rganishning asosiy afzalliklaridan biri bu butun dunyo bo‘ylab ispan tilida so‘zlashuvchilarning jonli va xilma-xil jamoasi bilan muloqot qilish imkoniyatidir. Madridning gavjum ko‘chalaridan tortib Mexiko shahrining rang-barang bozorlarigacha ispan tilida so‘zlashuvchi mamlakatlar o‘rganishni kutayotgan madaniy tajribalarning boy gobelenini taklif qilishadi. Ispan tilini o‘rganish orqali odamlar ispan tilida so‘zlashuvchi madaniyatlarning musiqasi, san‘ati, adabiyoti va oshxonasiga sho‘ng‘ishlari, ispan tilida so‘zlashuvchi dunyoning xilma-xilligi va boyligini chuqurroq tushunishlari mumkin. Ispan tilini o‘rganish turli sohalarda, jumladan biznes, turizm, ta‘lim va xalqaro munosabatlarda professional imkoniyatlar dunyosini ochadi. Ispan tili global savdo va diplomatiya tili sifatida ahamiyatini oshirishda davom etar ekan, ispan tilini bilish martaba istiqbollarini oshirishi va ispan tilida so‘zlashuvchi mijozlar, hamkasblar va hamkorlar bilan muloqotni osonlashtirishi mumkin. Iqtisodiyotning globallasuvi tobora kuchayib borayotgan sharoitda ispan tilida gapirish qobiliyati odamlarga raqobatdosh ustunlik berishi va ularning professional ufqlarini kengaytirishi mumkin. Amaliy foydadan tashqari, ispan tilini ikkinchi til sifatida o‘rganish ham kognitiv rivojlanishga yordam beradi va madaniyatlararo kompetentsiyani oshiradi. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatdiki, ikki tillilik muammoni hal qilish, ko‘p vazifalarni bajarish va qaror qabul qilish kabi kognitiv funksiyalarni yaxshilashi, shuningdek, ijodkorlik va tanqidiy fikrlash qobiliyatlarini oshirishi mumkin. Ispan tilini o‘rganish orqali odamlar nafaqat o‘zlarining til qobiliyatlarini kengaytiribgina qolmay, balki turli madaniyatlar haqida ko‘proq xabardorlik va qadrlashni rivojlantiradilar, hamdardlik, bag‘rikenglik va xilma-xillikka hurmatni rivojlantiradilar.

Ta'lim muassasalarida ispan tilini ikkinchi til sifatida o'rgatish talabalar o'rtasida global fuqarolikni rivojlantirishda hal qiluvchi rol o'ynaydi. Maktab o'quv dasturlariga ispan tilini o'rgatishni kiritish orqali o'qituvchilar o'quvchilarni yangicha qarashlar, an'analar va fikrlash usullari bilan tanishtirishlari, ularni tobora o'zaro bog'langan va rang-barang dunyoda harakat qilishga tayyorlashlari mumkin. Til o'rganish orqali talabalar boshqa madaniyatlarga nisbatan empatiya va qiziqish tuyg'usini rivojlantirishi mumkin, bu esa madaniy o'zaro ta'sirlar va hamkorlik uchun asos yaratadi.

**Xulosa:**

Xulosa qilib aytish mumkinki, ispan tilini ikkinchi til sifatida o'rgatish faqat grammatika va lug'atni o'zlashtirishdan iborat emas; bu odamlar, madaniyatlar va g'oyalar o'rtasida ko'prik qurish haqida. Ispan tilini o'rganish orqali odamlar nafaqat til ko'nikmalariga ega bo'lishadi - ular dunyoni chuqurroq tushunishadi va til chegaralaridan oshib ketadigan aloqalarni o'rnatadilar. Biz ko'proq inklyuziv va o'zaro bog'langan jamiyatni yaratishga intilamiz, ispan tilini ikkinchi til sifatida o'rgatishning ahamiyatini oshirib bo'lmaydi. Ispan tilini va uning madaniy boyligini qabul qilish yanada uyg'un va o'zaro bog'langan global hamjamiyatni qurish yo'lidagi qadamdir.

**FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:**

1. Bachelor, J. Improving intercultural pragmatic competencies in online L2 Spanish classrooms through task-supported learning. // E-mentor, 2022. - №94. p.19-27. 10.15219/em94.1561. [1]
2. Cunico, S. Teaching language and intercultural competence through drama: Some suggestions for a neglected resource // Language Learning Journal, 2005. 31. p.21-29. 10.1080/09571730585200051. [2]
3. Egamnazarova F.A. Role-playing games as a method of teaching foreign languages // CARJIS. 2021. №3. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/role-playing-games-as-a-method-of-teaching-foreign-languages> (дата обращения: 17.02.2024). [3]
4. Ravshanova, T.; Karshieva, R.; and Kuvvatov, M. The theoretical and practical basis of role games in teaching foreign languages // Mental Enlightenment Scientific-Methodological Journal: Vol. 2022: Iss. 3, Article 26. Available at: <https://uzjournals.edu.uz/tziui/vol2022/iss3/26> [4]
5. Xodjayeva, S. . (2023). ISPAN TILINI O'QITISHDA AUDIO, VIDEO HAMDA VIZUAL VOSITALARNI QO'LLASHNING AHAMIYATI. Евразийский журнал академических исследований, 3(1 Part 1), 113–115. извлечено от <https://in-academy.uz/index.php/ejar/article/view/8291> [5]
6. Spanish and English idioms: 2001 Modismos Espamoles e Ingleses” [6]
7. Dominio: Curso de pefeccionamient. [7]

## BEING A POLYGLOT

**Amonova Vazira**

**Karimova Iroda**

*Karshi State University*

This case study tries to examine the phenomena of a polyglot. The objectives of the study are to describe how a polyglot acquires the languages, and to find out the factors that facilitate a polyglot in acquiring the languages. This case study used an interview to gain a deeper understanding of the learning strategies. The age also plays crucial role in determining the level of fluency of each language somebody acquires, but the contact with the new languages also plays equally important role in second language acquisition. This article is expected to serve as a reference for language learners seeking to learn new languages.

**Introduction.** You might have encountered people claiming that they are bilingual or the term bilingualism, especially if you are a part of an international community. A bilingual is an individual who can communicate in two languages on a native level (or with a very high proficiency). According to Webster’s dictionary, a bilingual person means “having or using two languages with the fluency and characteristics of a native speaker”. At the same time it may mean “the constant oral use of two languages.” Oxford’s dictionaries define it as “speaking two languages fluently.” However, polyglot is a person that has mastered several foreign languages. Polyglotism is a synonym to multilingualism, yet it stands for a person that has learned additional languages as a hobby. To put it simply: polyglots learn languages for the sake of learning languages. In contrast, multilingualism is usually a term for a community where more than two languages are spoken and used in everyday life.

### Multilingualism and polyglotism

In a multicultural countries like Indonesia, many people are considered as multilingual since they are able to speak more than one language. Ellis (1994) stated that many learners are multilingual in the sense that in addition to their first language they have acquired some competence in more than one non-primary language. In short, a multilingual person is one who is able to communicate in more than one language. Further, since 1992, Vivian Cook in Cook and Bassetti (2010) has argued that most multilingual speakers fall somewhere between minimal and maximal definitions. Cook calls these people multi-competent. A multilingual person is generally recognized as a polyglot. Poly (Greek: πολύς) means "many", glot (Greek: γλώττα) means "language" (Wikipedia, retrieved at December 15, 2012).

The study of multilingualism is based on second language acquisition theory because basically it refers to the process of acquiring additional language after the first language. In 1953 U. Weinrich cited in Klein (1986) identified three kinds of bilingualism with reference to the structuring of the vocabulary as follow:

Compound bilingualism ( two languages are being learned in parallel).

Coordinate bilingualism (first language has been acquired when learned the new language)

Subordinate bilingualism (referring the first language in order to access the new language).

Language and brain

Tool using and language seem to be centred on the left side of brain of most people. The left side is responsible for language, and the right for control of spatial judgment and the processing of non-verbal information generally. Kess further pointed out that humans have language functions lateralized to the left side of the brain, since the damage to the right side of the brain does not usually result in severe language impairment (1992).

Before we dwell on how to become a polyglot, we must know who exactly is a polyglot. A polyglot does not have specific criteria, but they are people who can speak multiple languages. To become a polyglot, we must know how to speak and write multiple languages. Usually, knowing different dialects does not qualify as being a polyglot.

How to Become a Polyglot?

The first and obvious step towards how to become a polyglot is by starting to learn a new language. While we cannot teach you a new language from scratch, we can help you make this process a lot easier.

1.Learning one language at a time

Learning a new language can be a lot of fun. It might seem interesting to learn multiple languages, but it is not a piece of cake. Especially when trying to learn more than one language, it can cause confusion and you will not be able to hold much information for long, and hence you will fail at both. Therefore, it is better to learn one language at a time.

2.Choose Languages that are Similar

When choosing the next language, unless you have already planned the language you want to learn, try to look for the ones that are similar to the ones you know. For example, English is similar to Frisian, a Germanic language spoken by a small population of 480,000 people. Hindi is similar to Sanskrit, and Sanskrit is similar to Greek and Latin. This way you can plan a chain for learning new languages.

3.Famous polyglots

Inspiration is often the key to learning, if you want to know about how to become a polyglot, you must enlighten yourselves with some of the famous polyglots the world has seen. There have been several polyglots in the world. All of them know more than 5 languages and have been famous in their fields. However, there are many polyglots around the world who know many languages due to their geography, culture, and interests. Here are some of the famous ones:

Elizabeth I: The queen of England was fluent in speaking seven languages.

Sir. Richard Burton: He is believed to have a gift for linguistics. He knew approximately 29 languages and based his career on knowing languages only.

Friedrich Engels: The co-author of the famous communist manifesto, Friedrich Engels could speak in nine different languages.

Lokesh Chandra: He was an Indian Scholar who is known to speak approximately 12 languages, including several ancient languages like Sanskrit, Pali, Old Persian.

Ziad Fazah: He is the most famous polyglot who was born in Liberia and lives in Brazil. He claims to speak 59 languages. He has the record for speaking most languages in the world.

4. Individual learner differences is a undeniable fact that there are some people who are struggling even only to master one foreign language, while some other can master many languages so easily. It leads the experts to the conclusion that there are some individual learners play significant role on it. Sekhan (1989) in Ellis (1996) defines four learners differences in learning a second language as follow:

-Language aptitude

-Motivation

-Language learning strategies

Cognitive and affective factors such as, extroversion-introversion, risk-taking, intelligence, field independence and anxiety.

Every person has a different learning style with one mode usually strength, Learning is typically categorized into three modes or types: auditory, visual, and kinesthetic.

-Auditory learners acquire information best when it is presented verbally- by listening. They succeed best when directions are read aloud, by listening to and giving speeches, and when information is presented and requested verbally.

-Visual learners acquire information best when it is presented visually- by seeing. They succeed best when directions are written, by writing things down, and when information is presented in pictures, movies, diagrams and charts.

-Kinesthetic learners acquire information best when it is presented in a way that can be touched and experienced- hands-on. They succeed best by participating in field trips, science labs, using manipulative (blocks, felt, props), and by being actively involved in some type of activity ( Wilkins, 2009).

After accomplishing these stages our languages learned can serve as a key to open opportunity doors. According to statistics, 40% of people in the world are monolingual. They are fluent in only one language and a majority of them are American, Brit, Aussie or Kiwi. They do not see the need to pick up a second language as majority of the world speaks English as their first or second language. Others have the luxury of growing up being effectively bilingual. This group of people (43%) most noticeable in communities like the Hispanic in the US (English + Spanish), French speaking countries in Africa (French + Mother Tongue) as well as immigrants who grew up in another country. Exhibiting similar traits are Trilinguals and they have the added benefit of being able to speak a third language. 13% of the world belong in this category and many of them are found in countries like Hong Kong (English, Chinese, Cantonese), Norway (Norwegian, Swedish, English) and the Philippines (Tagalog, Spanish, English). 4% of the world fall into the category of



Multilinguals (4 languages) and less than 1% are known polyglots. These people reside mostly in countries like Switzerland (German, Italian, French, Romansh, English) and Morocco (Arabic, French, Spanish, Moroccan, English). Foreign influences and cultural diversity are main reasons why people from these countries are able to pick up so many languages so easily. The Moroccan language is filled with foreign words with origins from Arabic, French and Spanish and this gives them a natural platform to transition to pick up these languages easily.

Advantages of being polyglot

1. Better Job Opportunities

For many, the lack of job opportunities in their home country would prompt them to seek greener pastures elsewhere. The knowledge and fluency of another language would open up new doors to secure that new job you have been eyeing. Chances for better job opportunities would increase massively since a major stumbling block, the language barrier, is no longer existent.

2. Business Expansion for Business Owners

In order to fulfill a need in the market, you have to find out what the consumer wants. In order to communicate with customers from a different market, you have to first speak their language. Finding contractors, suppliers or even using a translator is highly inefficient and exorbitant. This is where the knowledge of another language comes into play and helps you establish better working relationships with your foreign counterparts.

3. Better travel experience

Travelling to exotic countries is often on everyone’s bucket list these days. However, the language barrier experienced during travelling could pose a major stumbling block towards fully immersing yourself in the country and culture. Miscommunications that often happen due to a language barrier can be overcome if you pick up a certain fluency in the language of the country you are visiting. The locals would also be more forthcoming once they realize you can speak in their native tongue.

4. Become better in your first language

As you pick up the nuances and grammar of a foreign language, you will learn to appreciate your native tongue more and more. This is because your brain subconsciously compares the new language you are learning to the existing languages you already know and this provides you with a better understanding of the grammar, sentence structure and pronunciation of your first language.

5. Self-Fulfillment

No matter your reason for learning a new language, be it for work, a new livelihood or even a hobby, you will definitely feel a sense of fulfillment upon completion of the course. That feeling of pride is immeasurable knowing you have taken another step towards not only becoming a polyglot but also understanding the nuances and culture of a different country.

**Conclusion**



To conclude, from the findings and discussions previously, there are some conclusions that can be drawn. Firstly, polyglot learns languages much more easier than other learners because he is left-brain lateralized and has good characters of language learner, such as having highly motivation, good language aptitude, self determination, good learning strategy, as well as being extrovert and risk-taker. Then, it is true that age plays crucial role in determining polyglot fluency in acquiring new language, but the contact with the language and the chance to use the language are more important in acquiring new language. It is obvious that there are several advantages that multilingualism will open many opportunities, and give you the upper hand nowadays. The one thing that is for sure is the fact that if someone is now way ahead of competition. In terms of employment, seeking better job opportunities, going one bar up on the corporate scale.

**REFERENCES:**

1.V. Cook and B. Bassetti. 2010. Language and cognition: The second language user (with B. Bassetti), in (Eds.) Language and Bilingual Cognition, Psychology Press.

2.Klein, W.1986. Second Language Acquisition. Melbourne: Cambridge University Press.

3.Zane Ong June, 2021. The benefits of being a polyglot

4. Linue Jorge Apr, 2015 Advantages of learning multiple languages

**FOZIL YO‘LDOSH O‘G‘LI IJODIDA KO‘CHIMLARNI QO‘LLASH ORQALI  
NUTQIY TEJAMKORLIKKA ERISHISH MAHORATI****Xudoyberdiyeva Asaloy Azimovna***Buxdu filologiya fakulteti talabasi**axudoyberdiyeva@icloud.com***ANNOTATSIYA**

*Fozil Yo‘ldosh O‘g‘li repertuari mavzu va janr jihatidan boy va rang-barang. U qirqdan ortiq xalq dostonlarini yod bilgan va yuksak mahorat bilan kuylagan. Uning dostonlari xalq tilida aytilganligi bilan jozibali hisoblanadi. Shu bilan birga, uning dostonlarida qo‘llangan o‘xshatishlar, ma‘no ko‘chishlar baxshi ijodini yanada ko‘rkamlashtirgan. Maqolada baxshining ijod namunalari tarkibida uchrovchi metonimiya, metafora hodisasi va u tufayli yuzaga kelgan tejamkorlik haqida so‘z yuritiladi.*

**ANNOTATION**

*Fozil Yuldash's son's repertoire is rich and diverse in theme and genre. He knew more than forty folk epics by heart and sang with high skill. His epics are considered attractive in that they are spoken in the vernacular. At the same time, the metaphors used in his epics, the migrations of meaning, made Bakhshi's work even more dazzling. The article talks about the phenomenon of metonymy, metaphor, which occurs in the composition of bakhshi's creative samples, and the savings caused by it.*

**АННОТАЦИЯ**

*Репертуар Фозила Юлдаш Угли богат и разнообразен по тематике и жанру. Он знал наизусть более сорока народных былин и пел с высоким мастерством. Его эпосы привлекательны тем, что рассказываются на народном языке. В то же время аналогии, использованные в его эпосах, смысл миграции сделали творчество Бахши еще более ярким. В статье рассказывается о феномене метафора, метонимии, встречающемся в творчестве Бахши, и об экономии, вызванной этим.*

**KALIT SO‘ZLAR:** *doston, baxshi, fozil yo‘ldosh o‘g‘li, epos, tejamkorlik, ortiqchalik, folklor, metonimiya.*

**KEYWORDS:** *saga, bakhshi, Fozil Yuldash's son, epic, thrift, redundancy, folklore, metonymy.*

**КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА:** *эпос, бахши, Фозила Юлдаш Угли, эпос, бережливость, избыток, фольклор, метонимия.*

**KIRISH.** Fozil yo‘ldosh o‘g‘li ko‘pchillika ma‘lum va mashhur baxshi bo‘lib, uning ijodi juda keng hisoblanadi. U katta va kichik dostonlarni mahorat bilan kuylagan. Undan "Alpomish", "Yodgor", "Yusuf bilan Ahmad", "Murodxon", "Rustamxon", "Shirin bilan Shakar", "Go‘ro‘g‘lining tug‘ilishi", "Avazxonning o‘limga hukm etilishi", "Malika ayyor", "Mashriqo", "Zulfizar", "Balogardon", "Intizor", "Nurali", "Jahongir", "Zevarxon", "Farhod va Shirin", "Layli va Majnun", "Baxrom va Gulandom", "Oshiq g‘arib" kabi 30 ga yaqin doston yozib olingan.

Baxshi soʻzga boy ijodkor sifatida har bir dostinni oʻzgacha ehtiros bilan kuylagan. U xalq uchun tushunarli, soda tilde ijod qilgan boʻlsa-da, har bir misrasi maromiga yetkazilgan. Masalan, uning tilidan aytilgan quyidagi parcha tahlil qilinsa, koʻchimlar bilan bezatilgan, ammo ixsham va tushunarli boʻlgan ijod namunasi koʻrinadi:

Davring gullab, kulgay sening hayoting,  
Ish koʻrsatsang, qolar dunyoda oting.  
Yovni koʻrsang tosha kelsin gʻayrating,  
Mahkam ushla qoʻlda keskir poʻlating,  
Maydonda sen yovga qashi arslon boʻl!

Yuqoridagi namunada ishlatilgan metafora va metonimiyalar “Omading kelib, davrda davron surasan, hayoting davomida baxtli yashaysan. Omading kulsa, dunyoda noming qoladi” degan maʼnoni ilgari sursa, “poʻlat” deyish orqali poʻlatdan yasalgan qilich maʼnosi taʼkidlangan. “Arslon boʻl”moq esa arslon kabi kuchli, qoʻrqmas va qaytmas, jasur va dovyurak boʻl, degan mazmuni ifodalaydi. Chunki qadimdan er yigitlar arslonga oʻxshatilgan. Ularning shijoati, kuch-gʻayrati arslonnikidek boʻlsin, degan maqsadda ayrimlar bolalariga “ARSLONBEK” degan ism ham qoʻyishgan.

ASOSIY QISM. Tilshunoslikdan maʼlumki, metafora va metonimiyalar orqali yuzaga kelgan koʻchimlar nutqni ixchamlashtirishga xizmat qiladi. Fozil Yoʻldosh Oʻgʻli dostonlaridagi bunday birliklar ham maʼnoning chuqurligi, ammo tilde vazn talabi bilan ixchamlik sabab yuzaga kelgan. Quyidagi tahlillar namunasi buni koʻrish mumkin. Fozil Yoʻldosh oʻgʻli anchagina dostonlar kuylagan boʻlib, quyida uning “Jahon tinglagay” deb nomlangan dostonidagi metafora va metonimiyalar orqali yuzaga kelgan tejamkorlik tamoyillarini ifoda qilingan.

Zuluk sifat istaydi qon soʻrishni,  
Bizdan koʻrsin it jagʻiga urishni...

Ushbu parchada ijodkor “istaydi qon soʻrishni” deyish orqali odamlarning qonini toʻkishni istaydi kabi maʼnoni ilgari surgan. Ikkinchi misradagi “It jagʻiga urish” deyish orqali dushmanga hujum qilishni, uning nomini oʻchirishni, kurashishni itning jaʻgʻiga urishga oʻxshatgan.

Yoshim yetmish ikki, oʻzim yigitman,  
Hiylagarning ishin koʻrib bilibman.

Yuqoridagi parchada “yigitman” deyish orqali qahramon oʻzini yosh, yaʼni yigitga oʻxshatgan. Bu orqali u yetmish ikki yosh boʻlsam-da, kuchliman degan ifodani bermiqchi boʻladi.

Yoʻlbarsdayin yovni tikka bosamiz,  
Aldamchi tulkining boshin kesamiz.  
Naʼramiz shiddatin jahon tinglagay,  
Bosh kesgan tulkilar bunda ingragay.

Ushbu misralarda “Aldamchi tulki” deyish orqali yovlar, dushmanlar tulkiga oʻxshatilgan. Bu bilan dushmanlarning makkorligi, nomard, aldamchi ekanligi aytilgan.

Baxshining “Jizzax qoʻzgʻoloni” dostonida quyidagicha parcha bor:

Ustidagi kattalari,

Urush navbati kelgan so`ng,  
Qilichin yalang`och qilib,  
Do`qlab urushga haydaydi,  
Bundan qancha odam o`ldi.

Ushbu parchada “Kattalar” deyish orqali hokimiyat ustida turganlar, xonlar, podsho-yu vazirlar nazarda tutilgan, ya’ni ular katta lavozimlarni egallagan shaxlar. “Qilichin yalang`och qilmoq” esa qilichni qinidan chiqarmoq ma’nosiga mos tarzda yuzaga kelgan.

XULOSA. Xulosa qilib aytilsa, Fozil Yo`ldosh o`g`li ijodida uchrovchi metonimiya, metaforalar baxshining so`z boyligi qanchalar mukammalligi, uning so`z ustasi ekanligi aniq bo`ladi. Baxshi ijodida uchragan yuqoridagi ko`chimlar esa nutqning go`zalligi, ixchamligi va vazn talabini ta’minlab turadi. Bu orqali nutqiy tejamkorlik yuzaga keladi.

#### FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. “O`zbek xalq og`zaki ijodi”, O. Safarov. Toshkent, 2010 “Musiqqa” nashriyoti.
2. “O`zbek xalq og`zaki ijodi xrestomatiyasi”. T. Mirzayev, O. Safarov, D. O`rayeva. T., <Aloqachi>, 2008.
3. M.Murodova. Folklor va etnografiya. «Aloqachi,.. -T., 2008.
4. T.Mirzayev, Sh.Turdimov, M.Jo`rayev, J.Eshonqulov, A.Tilavov O‘ZBEK FOLKLORI (Darslik) Toshkent – 2020.

**MEHNAT QO‘SHIQLARIDA ORTIQCHALIK VA TEJAMKORLIK  
TAMOYILLARI****Xudoyberdiyeva Asaloy Azimovna***Buxdu filologiya fakulteti talabasi*[Axudoyberdiyeva@icloud.com](mailto:Axudoyberdiyeva@icloud.com)**ANNOTATSIYA**

*Mehnat qo‘shiqlari azaldan xalqning mehnat jarayoni, ya‘ni chorva mollarni boqish, dala va bog‘larda ishlash, hunarmandchilik bilan shug‘ullanish jarayonida yuzaga kelgan hisoblanadi. Og‘izdan og‘izga ko‘chish orqali xalq tilidan yozib olingan ushbu janr anchayin sodda va tushunarli tilda xalq muallifligida yoziladi. Chunki bunday qo‘shiqlar vaziyat taqozosi bilan to‘qilgan bo‘lib, aynan bir muallif tomonidan yozilmagan. Mehnat qo‘shiqlarida uchrovchi tejamkorlik tamoyillari so‘z va qo‘shimchalarning qisqarishi asosida yuzaga keladi va ma‘noning kengligiga ta‘sir ko‘rsatmagan holda amalga oshiriladi. Maqolada mehnat qo‘shiqlarida uchrovchi tejamkorlik va ortiqchalik tamoyillari ayrim misollar asosida tahlil qilingan.*

**ANNOTATION**

*Labor songs have long been considered to have arisen in the process of labor of the people, that is, in the process of raising livestock, working in fields and gardens, working in handicrafts. This genre, recorded from the vernacular by moving from mouth to mouth, is written in folk authorship in an anchayin simple and understandable language. Because such songs were woven by situational dictates, they were not written by exactly one author. The principles of saving found in labor songs arise on the basis of the contraction of words and suffixes and are carried out without affecting the breadth of meaning. The article analyzes the principles of thrift and redundancy found in labor songs on the basis of some examples.*

**АННОТАЦИЯ**

*Трудовые песни издавна считаются возникшими в процессе труда народа, то есть в процессе выпаса скота, работы на полях и огородах, занятия ремеслами. Записанный из уст в уста, этот жанр написан народным автором на гораздо более простом и понятном языке. Потому что такие песни сплетены по обстоятельствам, а не написаны одним и тем же автором. Принципы бережливости, встречающиеся в трудовых песнях, возникают на основе сокращения слов и суффиксов и реализуются без влияния на широту смысла. В статье анализируются принципы бережливости и излишества, встречающиеся в трудовых песнях, на некоторых примерах.*

**KALIT SO‘ZLAR:** *mehnat qo‘shiqlari, ortiqchalik, tejamkorlik, folklor, xalq og‘zaki ijodi, ijodkor, ko‘chim.*

**KEYWORDS:** *labor songs, redundancy, thrift, folklore, folk oral creativity, creative, portable.*



**КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА:** *трудовые песни, избыток, бережливость, фольклор, устное народное творчество, творец, переезд.*

**KIRISH.** Mehnat qo`shiq-lari mehnat jarayonida yaratilgan, xalqning soda tilde tuzilgan yasama qo`shiq-lari hisoblanadi. Ular odamlar tilidan ixchamlikka intilish maqsadida ayrim qo`shimchalarni belgisiz qo`llash, ma`nodorlikni oshirish maqsadida so`zlarni ko`chma ma`noda qo`llash kabi xususiyatlarni mujassamlashtirib kuylanadi. Masalan:

O`roq-o`rmoq, olmoq-solmoq,  
Qo`sh haydamoq bormoq-kelmoq.  
Hammasidan qiyin ekan,  
Ey, ho`kizim, ro`zg`or qurmoq.

Yuqoridagi parchaning ikki misrasi ham –dir qo`shimchasining belgisiz qo`llanilishi bilan vaznga moslashgan. Ammo bundan faqat shu ikki –dir qo`shimchasi orqali tejamkorlik yuzaga kelgan deyish noto`g`ri. Chunki birinchi misrada “O`roq – o`rmoq” deyish orqali aslida o`roqning o`rishda ishlatilishi, o`roq deyish orqali o`rish esga kelishi, o`roqning vazifasi o`rish ekanligi nazarda tutilgan. Oxirgi ikki misrada esa “hammasidan qiyini – ro`zg`or qurmoq” deyilgan. Ammo uning tagida o`roq o`rishdan-da, qo`sh haydab borib kelishdan-da qiyini ro`zg`or qurmoq ekan degan ma`no mavjud. So`zlarda emas, mazmunda buni ifodalash orqali mehnat qo`shiq-larining yuqoridagi namunasida tejamkorlik tamoyili yuzaga kelgan.

**ASOSIY QISM.** Yuqoridagi kabi tahlillar bir qancha bo`lib, ularni asoslashdan maqsad – tilshunoslikdagi ayrim omillar folklorshunoslikdagi asarlar tarkibida ham, xalq og`zaki ijodining istalgan namunasi tarkibida ham uchrashi hamda ularning ayrimlari orqali ortiqchalik va tejamkorlik tamoyillarining yuzaga kelishiga sabab bo`ladi. Masalan:

Qo`sh haydaydi saman sariq,  
Ho`kizlari juda oriq.  
Ho`kizlari ko`tarolmas,  
Yerda qoldi bo`yinturuq.

Yuqorida berilgan mehnat qo`shig`idan parchada “saman sariq” deyish orqali laqab aytilgan, ya`ni bunda kishining ismiga emas, uning laqabiga urg`u berilgan. “Saman sariq” deyish orqali esa qo`sh haydovchi kishining sariqligi ahamiyatga olingan. Oxirgi ikki misrada esa ho`kizlar ozib ketgan, shuning uchun ular bo`yinturuqni ko`tarolmay yerda tashlab kelishdi, -degan ifoda yashiringan va bu ma`noning barchasini alohida so`z bilan ifodalamaslik orqali tejamkorlik tamoyili yuzaga keltirilgan.

Quyidagi misolda esa “olishmoq” fe`li ko`chma ma`noda qo`llangan, ya`ni odam chin ma`noda omoch bilan kurasha olmaydi. U omoch bilan mehnat qilyapti. Shu jarayonda ishlovchi kishiga biroz bo`lsa-da, yaxshi kayfiyat berish uchun shunday qo`shiq-lar aytilgan. Omoch bilan mehnat qilish juda qiyin. Bu ishga har kimning ham kuchi yetavermaydi. Omoch bilan shug`ullanuvchi kishi kenja va erka o`g`illigi, shuning uchun uning kuchi yetmay omochda qiynalayotganligi nazarda tutilgan. Shu orqali tejamkorlik tamoyilining hosil bo`lishiga sabab bo`lgan:

Hayda-hayda, ximich bilan,  
Dormi sepma cho‘mich bilan.  
Kenja bacha olishadi  
Kuchi yetmay omoch bilan.

Folklor janrlarining har birida ortiqchalik va tejamkorlik tamoyillari uchraydi. Mehnat qo‘shiqdarida esa bu yaqqol namoyon bo‘ladi. Masalan,

Shoxlarim bor: gaz quloq,  
Ustida o‘ynar qaldirg‘och,  
Hayday desam, voy qornim och,  
Men qo‘shga qanday yarayin.

Bu misolda qo‘shga tortilgan hayvonning shoxi uzunligi gaz quloqchalik ekanligi, burama bo‘lib o‘sganidan ustida qaldirg‘och o‘ynay olishi mubolag‘ali tarzda tasvirlangan. Bu orqali shoxning gaz quloq, ustida o‘ynar qaldirg‘och deya tasvirlanishi ortiqchalik tamoyilini yuzaga keltirgan.

XULOSA. Yakuniy xulosalar jamlanganda folklordagi boshqa janrlar kabi mehnat qo‘shiqlari tarkibida ham ortiqchalik va tejamkorlik tamoyillari kuzatiladi. Bu omillar ayrim holatlarda janr talabi bilan, ayrim holatlarda esa ma‘noning kuchaytirilishi evaziga sodir bo‘ladi.

#### FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. “O‘zbek xalq og‘zaki ijodi”, O. Safarov. Toshkent, 2010 “Musiqqa” nashriyoti.
2. “O‘zbek xalq og‘zaki ijodi xrestomatiyasi”. T. Mirzayev, O. Safarov, D. O‘rayeva. T., <Aloqachi>, 2008.
3. M.Jo‘rayev, J.Eshonqulov. Folklorshunoslikka kirish. ( O‘quv qo‘Hanma). -T.: «Barkamol fayz media», 2017.
4. M.Murodova. Folklor va etnografiya. «Aloqachi,.. -T., 2008.
5. T.Mirzayev, Sh.Turdimov, M.Jo‘rayev, J.Eshonqulov, A.Tilavov. O‘ZBEK FOLKLORI (Darslik) Toshkent – 2020.

**AVTOMATLASTIRILGAN KITAPXANA SISTEMASIN JARATIWDA XALIQ  
ARALIQ BIRGE ISLESIW****Húrliman Shamshetova Salawatovna***Ózbekstan mámleketlik kórkem óner hám mádeniyat instituti**Nókis filiali studenti***Sharipova Dilbarxan Atajanovna***Kitapxana-xabar iskerligi kafedrası aға oqtiwshısı*

**Annotaciya :** *Mámleketimizde kitapxanliqtıń rawajlandırıw jolında dástúriy xalıq aralıq konferensiyalar, seminarlar, túrli milliy hám shet el grantlar tartınıp, tájiriýbelerdi úyreniw hám ózimiz erisken tabıslar maydanınan xalıq aralıq ilimiy forumda shıǵıwlar etińip atır. Tarawdıń rawajlanıwı ushın Alisher Navaıy atındaǵı Ózbekstan Milliy kitapxanası júdá kóplab xalıq aralıq áhmiyetke iye bolǵan ánjumanlarda qatnasıw etip, jurtımızda konferensiyalar, seminarlar tashkil etip kelip atırlar. Ásirese, búgingi kúnde respublikamızda informacion-kitapxana salasın joqarı dárejege kóteriń, paydalanıwshılarǵa sapalı xızmet kórsetiw dárejesin asırıw hám de tarawdaǵı tabıslarımızdı júzege shıǵarıw boyınsha Alisher Navaıy atındaǵı Ózbekstan Milliy kitapxanasınıń basshısı Umida Shotboyevaning umtiliw háreketleri úlken bolıp atır.*

**Gilt sózi:** *Avtomatlastirilǵan kitapxana, kataloglastırıw, málimleme resurs, sistema*

**Аннотация:** *В целях развития библиотечного дела в нашей стране привлекаются программные международные конференции, семинары, различные отечественные и зарубежные гранты, изучение опыта и выступления на международном научном форуме, где реализуются наши достижения. Для развития сферы Национальная библиотека Узбекистана имени Алишера Сортая участвует во многих конференциях международного значения, организует конференции и семинары в нашей стране. Особенно сегодня Умида Тешабоева, руководитель Национальной библиотеки Узбекистана имени Алишера Сортая, прилагает большие усилия для поднятия информационно-библиотечного сектора в нашей республике на более высокий уровень, повышения уровня качественного обслуживания пользователей и раскрытия наших достижений в области.*

**Ключевые слова :** *Автоматизированная библиотека, каталогизация, справочный ресурс, система*

Prezidentimiz SHavkat Mirziyoyev “Áyne waqıtta málimleme kommunikaciya tarawındaǵı jetiskenliklerdi ózlestiriw menen birge, jaslardıń kitap oqıwǵa bolǵan qizigiwin asiriwǵa, olardi kitap menen dos bolıwǵa, xalıqtıń kitapxanliq dárejesin jáne de asiriwǵa xalıqda itibar qaratiw lazim boladi” Ózbekstan Respublikası Prezidentiniń 2012 jil 20 martdaǵı «Alisher Navaıy atındaǵı Ózbekstan Milliy kitapxanası -málimleme resurs orayı iskerligin jetilistiriw tuwrısında»gi PQ1729 -sanlı hám 2012 jil 21 mart daǵı «Zamanagóy málimleme-kommunikaciya texnologiyaların engiziw hám jáne de rawajlandırıw ilajları

tuwrısında»gi PQ-1730 -sanlı qararlari atqarılıwın támiyinlew maqsetinde Respublika Joqarı oqıw orınları qasındaǵı ARMLarining korporativ tarmogi shólkemlestiriwge kirisildi. “Ózbekstan Respublikası xalqına informacion-kitapxana xızmeti kórsetiwde jáne de jetilistiriw tuwrısında” Ózbekstan Respublikası prezidentiniń 2019 jil 7-iyundaǵı PQ-4354-san qarari tiykarında “2019 — 2024-jıllarda Ózbekstan Respublikasında informacion-kitapxana salasın rawajlandırıw” konsepsiyasında Mámlekette júz berip atırǵan sociallıq-ekonomikalıq ózgerisler, jáhán jámiyetshiligine kirisiw, Ózbekstanniń xalıq aralıq abırayınıń artpaqtası informacion-kitapxana mákemeleri moynına mámlekette bolıp atırǵan reformalarǵa kómeklesiw, xalıqqa operativ informaciya usınıw boyınsha qatar minnetlemelerdi júkleydi. Avtomatlastırılǵan kitapxana- bul sonday kitapxana, onıń funkciyası, ásirese, kitapxana málimleme xızmetine tiykarlanıp avtomatlastırıw (kompyuterler, serverler, shólkemlestirilgen-texnika quralları, programmalıq kompleksler) hám telekommunikaciya quralları járdeminde ámelge asırıladi. Kitapxanadaǵı tiykarǵı málimleme processslerdi avtomatlastırıw MKO hám MRO qurıwda zárúrli basqısh esaplanadı, ádetde dáslep, kitapxana fondın ózinde sáwlelendiriwshi elektron katalog bazasın qalıplestiriw menen jumıs baslanadı. Avtomatlastırılǵan málimleme-kitapxana sisteması óz-ara birden-bir maǵlıwmatlar bazası arqalı baylanısqa bir neshe (programmalıq, texnikalıq, informaciya, lingvistik, shólkemlestirilgen-texnologiyalıq hám kadrlar) támiynatlardan ibarat. Dástúriy kitapxanada usı támiynatlar sistemasın jaratpay turıp, MKO hám MRO jaratıw hesh qanday nátiyje bermeydi. Avtomatlastırılǵan kitapxanada paydalaniletuǵın texnikalıq hám programmalıq qurallar (kompyuterler tipleri hám modelleri, kitapxana málimleme sistemaları) MROniń strukturalıq bólegi bolıp tabıladı. MRO ushın esaplaw texnikası, programmalıq hám málimleme támiynatın tańlaw sıyaqlı quramalı máseleler bar bolıp tabıladı. Kitapxana formatları, arnawlı programmalar hám texnika qurallarına arnalǵan arnawlı ádebiyatlar keń kólemde baspadan shıǵarılǵan. Kitapxanalardı avtomatlastırıw usılları engizilmesten aldın olar tek ózleriniń kitapxanalarına xızmet etken. Anıq bir kitapxanaǵa aǵza bolǵan kitapxan tek sol kitapxananiń málimleme resursınan paydalana alǵan, usı kitapxanada bolmaǵan málimleme resursınan tek “kitapxanalararalıq abonement” arqalı paydalanıw múmkin bolǵan. Biraq hárqanday baspanı da “kitapxanalararalıq abonement” arqalı jiberiw ánsat jumıs emes. Baspanı bunday jiberiw waqıt hám aqsha talap etedi. Kitapxanlarǵa xızmet kórsetiwde taǵı bir sheklew bar edi: kitapxanalar kitapxanlarǵa baspalardı tek ádetdegi jaǵdayda (mısalı: kitap formasında) beriwleri múmkin edi. Búgingi kúnde kitapxana processslerin avtomatlastırıwǵa mólsherlengen bir qatar kitapxanalardı avtomatlastırıwshi sistemalar bar bolıp olarda tómendegi funkcional bólimler isleydi:

- kataloglastırıw, elektron katalog (EK), maǵlıwmat-bibliografiyalıq xızmet;
- optikalıq disklardaǵı yamasa basqa kitapxanalardaǵı EK lardıń maǵlıwmatlar bazalarınan paydalanǵan halda, bibliografiyalıq xızmet kórsetiw;
- kitap oqıwshılarǵa xızmet kórsetiw (kitap oqıwshılarnı dizimge alıw, kitap beriw, qaytarıp alıw hám basqalar);
- kitap almaslawdı da óz ishine alıwshi fondtı toplaw;

-dáwirlik baspalardı dizimge alıw hám oǵan uqsas EK in júrgiziw;  
-kitapxanalar-ara abonement;  
-avtomatlastırılǵan tárizde bibliografiyalıq baspalardı tayarlaw (katalog kartochkalarında tayarlaw);

-kitapxananı basqarıw (esapqa alıw, statistika, kadrlar, buxgalteriya hám basqalar).

Mámleketimizde kitapxanlıqtıń rawajlandırıw jolında dástúriy xalıq aralıq konferensiyalar, seminarlar, túrli milliy hám shet el grantlar tartınıp, tájiriybelerdi úyreniw hám ózimiz erisken tabıslar maydanınan xalıq aralıq ilimiy forumda shıǵıwlar etińip atır. Tarawdıń rawajlanıwı ushın Alisher Navaiy atındaǵı Ózbekstan Milliy kitapxanası júdá kóplab xalıq aralıq áhmiyetke iye bolǵan ánjumanlarda qatnasıw etip, jurtımızda konferensiyalar, seminarlar tashkil etip kelip atırlar. Ásirese, búgingi kúnde respublikamızda informacion-kitapxana salasın joqarı dárejege kóteriw, paydalanıwshılarga sapalı xizmet kórsetiw dárejesin asırıw hám de tarawdaǵı tabıslarımızdı júzege shıǵarıw boyınsha Alisher Navaiy atındaǵı Ózbekstan Milliy kitapxanasınıń basshısı Umida Shotboyevaning umtılıw háreketleri úlken bolıp atır. Onıń kóp jıllıq jumıs tájiriyesi hám de óz jumısına talap etiwshilik, juwapkershilik menen jantasıwı ornına 2020 -jıl noyabr degi Yevroosiyo kitapxana assambleyasınıń XXIv ulıwma yig'lishida qatnasıw etip, MDH mámleketleri kitapxanalarınıń 2020 -2024-jıllarda Yevroosiyo kitapxanalar assambleyasi keńesine ótkerilgen saylawda Umida Teshabayeva vitse-prezident lawazımına tayınlandı. Bunday joqarı isenim mámleketimiz informacion-kitapxanalarınıń rawajlanıw dárejesi rawajlanǵan shet el kitapxanalar qatarına qosılayotganlıǵıdan dárek bolıp tabıladı.

### GEÇIRIŞLER:

1. Ibragimovich, T. I. (2024). IMPROVING OF PEDAGOGICAL SKILLS OF STUDENTS OF PEDAGOGY AND PSYCHOLOGY DURING CONTINUOUS PEDAGOGICAL PRACTICE. JOURNAL OF INTERNATIONAL SCIENTIFIC RESEARCH, 1(2), 92-94.

2. Damirovich, M. R., Ibragimovich, T. I., & Sattarovich, A. U. (2022). The Role Of Spiritual And Educational Events In Promoting The Ideas Of Religious Tolerance And International Health. Brazilian Journal of Implantology and Health Sciences, 4(5), 42-47.

3. DAMIROVICH, M. R., IBRAGIMJANOVICH, T. I., & UGLI, K. N. K. (2021). The role of family, community and education in the development of patriotic spirit in youth. JournalNX, 7(1), 311-314..

4. Ibragimovich, T. I. (2024). PEDAGOGICAL PROCESSES AND IMPORTANT ASPECTS OF ITS CREATION. JOURNAL OF INTERNATIONAL SCIENTIFIC RESEARCH, 1(1), 56-62.





**ÁLEMGE NUR JAWSIN SEN MENEN, NAWRIZ!****Shamshetova Húrliman Salawatovna***Ózbekstan mámleketlik kórkem óner hám mádeniyat instituti**Nókis filiali Kitapxana xabariskerligi qániygeligi**3-kurs studenti*

Nawrız (parsısha — Jańa kún) — báhár bayramı hám de parsı hám turkiy xalıqlarında jańa jıldıń birinshi kúni. „Nawrız“ sózi parsıshadan awdarma etilgende, „jańa kún“ mánisin beredi. Iran, sonıń menen birge, Oraylıq Aziya hám Kavkazda Nawrız 21-mart kúni, Qazaqstanda bolsa 22-martda bayramlanadı. Nawrız Arqa yarımsharda báhárdiń baslanıwı retinde, keshe-kunduz teńlesken kúnde (marttıń 20, 21 hám yamasa 22-de) baslanadı. Birpara xalıqlar báhár máwsiminiń keliwin tábiyaattıń oyanıwı menen baylanıstıradı, sol múnásábet menen bayramlar ótkeriwdi, onı jańa jıldıń baslanıwı sıyaqlı bayram etedi. Áyyemgi zamanlardan baslap Ázerbayjan, Ózbekstan, Iran, Awǵanıstan, Tájigistan hám taǵı kóplegen arqa úlkelerde báhárdiń — jańa jıldıń keliwin bayramlar menen qarsı aladılar. Marttıń 21-sánesi Iran hám Awǵanıstanda rásmiy kalendardıń dáslepki birinshi kúni esaplanadı. Bayramnıń tiykarǵı elementleri muzıka, oyın, awızsha sóylew hám de ádebiyat, ónermentshilik hám súwretshilik (tiykarlanıp miniatyura kórkem óneri)ten dúziledi. Hár qıylı ónermentler óz qolı menen bezewler, balalar ushın oyınshıqlar jasap beredi. Nawrız bayramı xalqımızdıń ázelden miyras bolıp kiyatırǵan milliy bayramlarınan biri bolǵanlıqtan ózgeshe bezetilgen. Gúller menen bezetilgen dekoraciýalar (Qobız shertip otırǵan ǵarrı, suwqabaq kótergen qız, shańaraǵı menen seyilge shıqqan adamlar) bayram bolıp ótetuǵın maydanǵa ózgeshe sán baǵıshlap turadı. Ónermentlerdiń milliy buyımlar kórgezbesin shólkemlestiretuǵın orınlardı da dekorativ bezew yaǵnıy bezetilgen úlken suwqabaq hám onıń ishi oylǵan. Ónerment sol jerde shólkemlestiredi. Yamasa kiyizden islengen baypaq kórinisindegi dekoraciya ishinde kiyizden tayarlanatuǵın ónimlerdiń kórgezbesi shólkemlestiriledi. Nawrız bayramı Ózbekstan mámleketlik kórkem óner hám mádeniyat instituti Nókis filiali professor-oqıtıwshıları hámde student-jasları tárepinnen tayarlanǵan kóncert baǵdarlamaları kelgen miymanlar názerine usınıldı. Jánede Institutımızda Nawrız bayramın túrli sport oyınları- arqan tartısıw, lánge, darts gertas kóteriwdi, qol gúresi sıyaqlı kewil ashar oyınlar ótkerildi.

**GEÇIRIŞLER**

1. Ibragimjanovich, T. I., & Kurbanbay o'g'li, X. J. (2023). HARBIY-SPORT MUSOBAQALARINI TASHKILLASH VA O 'TKAZISH. PEDAGOG, 6(5), 780-781.

2. Ibragimjanovich, T. I., Komiljon o'g'li, O. D., & Raxmatjon o'g'li, X. D. (2023). YOSHLARNI VATANPARVARLIK RUHIDA TARBIYALASHDA TARIXIY, MA'NAVIY VA MADANIY MEROSIMIZNING O 'RNI VA ROLI. Scientific Impulse, 1(9), 1425-1427.

## СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ МЕТОДИКИ ПРЕПОДАВАНИЯ ПРЕДМЕТОВ, СВЯЗАННЫХ С ИНФОРМАЦИОННЫМИ ТЕХНОЛОГИЯМИ, ДЛЯ СТУДЕНТОВ-ТУРИСТОВ

**Эргашова Гулрух Бахтиёровна**

*Преподаватель, Бухарский инженерно-технологический институт*

**Олимова Мухтарама Дилшод кизи**

*Преподаватель, Бухарский инженерно-технологический институт*

**Аннотация.** *В новом тысячелетии в условиях технического прогресса на фоне резко обострившихся в мире глобальных проблем и противоречий главным фактором выживания и прогресса выступает образование. География классическая общеобразовательная учебная дисциплина, участвующая в формировании научной картины мира. В то же время отличительными чертами географии являются широкий охват проблем, междисциплинарный характер и методология, которая просматривается от естественных до общественных наук. В современных география должна стать тем звеном, практически единственным, которое помогает учащимся осознать тесную взаимосвязь естественных и общественных дисциплин, природы, общества и хозяйства в целом.*

**Ключевые слова:** *методика преподавания, профессионализация, интенсификация обучения, активные методы обучения, инновационные технологии обучения.*

**Введение.** В современном мире, характеризующемся стремительным развитием информационных технологий (ИТ) и их глубоким проникновением во все сферы деятельности, туризм не является исключением. Для успешной карьеры в этой области студентам-туристам необходимо не только обладать общими знаниями о туристической индустрии, но и свободно ориентироваться в мире цифровых технологий. Соответственно, совершенствование методики преподавания предметов, связанных с ИТ, становится критически важным аспектом подготовки высококвалифицированных специалистов для туристической отрасли. Таким образом, можно констатировать факт пристального внимания со стороны ученых и педагогов-практиков к вопросам совершенствования подходов преподавания географии и необходимости формирования базисной системы географических знаний для подготовки специалистов в сфере туризма. С другой стороны, по-прежнему остается существенный пробел в методической базе дисциплины в аспекте профессионализации и интенсификации всего процесса подготовки линейных специалистов. Целью данной статьи является презентация результатов разработки стратегии преподавания географии в системе СПО с учетом необходимости интенсификации и профессионализации образования [1].

Одной из целей реализуемого Национального проекта «Образование» является модернизации профессионального образования, в том числе посредством внедрения адаптивных, практикоориентированных и гибких образовательных программ. Реализуемые федеральные проекты «Профессионалитет» и «Современная школа» также предполагают обновление подходов в обучении будущих специалистов в контексте запросов современного рынка труда. В этой связи остро стоит вопрос о разработке и внедрении новой методики преподавания географии в учреждениях СПО с учетом современных и инновационных подходов в обучении, необходимости профессионализации и интенсификации всего процесса образования. В научной литературе неоднократно и достаточно активно поднимается вопрос о совершенствовании преподавания как базовых, так и специальных дисциплин в системе СПО и ВО.

Туризм сегодня – это высокотехнологичная сфера, где цифровые решения используются на всех этапах: от поиска и бронирования туров до организации путешествия и взаимодействия с клиентами. Студенты-туристы должны быть готовы к работе с:

Глобальными системами бронирования (GDS). Amadeus, Sabre, Galileo – для поиска и бронирования авиабилетов, отелей, автомобилей и других туристических услуг. Недостаточное владение современными ИТ ставит выпускников в невыгодное положение на рынке труда, снижает их конкурентоспособность и ограничивает карьерные возможности [2].

Устаревший контент: программы обучения часто отстают от стремительно меняющихся реалий цифрового мира, не учитывают новейшие тренды и технологии. Большая часть респондентов отметила необходимость корректировки методов и средств обучения географии (89%), а вот в вопросах необходимости обновления содержания дисциплины мнения коллег разделились – 66,7% считают, что принципиально менять ничего не нужно, можно актуализировать частности, и только 33,3% посчитали необходимым обновление содержания с учетом запросов рынка труда и реалий современного мира. Ответы на блок вопросов «Как и какие методы, формы и средства обучения современных учащихся Вы используете в обучении географии?» продемонстрировал владение педагогами, наряду с традиционными, инновационными технологиями, методами активного обучения, использование проблемного и проектного подхода, принципов профессионально-ориентированного обучения [3].

Недостаточная практическая направленность: преобладание теоретических занятий над практическими, нехватка реальных кейсов и симуляций работы с профессиональным ПО.

Отсутствие индивидуального подхода: учебный процесс не всегда учитывает разный уровень владения ИТ у студентов, что снижает эффективность обучения как для отстающих, так и для более подготовленных студентов. С другой стороны, четко вырисовывается проблема недостаточного уровня базовых знаний студентов и

низкая мотивация учащихся. Даже у студентов, которые учатся по направлению «Туризм», четко выражено нежелание изучать географию. Мы провели опрос среди учащихся средних профессиональных учреждений, которые осваивают туристские специальности. Всего в опросе участвовало 530 студентов со всей России. Большая часть студентов изучает географию как общеобразовательную дисциплину. При этом 70 % студентов отметили нежелание ее изучать, 45% посчитали, что дисциплину им «навязывают», 80% отметили, что им никогда в жизни не пригодятся те знания, которые они получают в рамках освоения географии. Методика преподавания общеобразовательной учебной дисциплины «География» разрабатывается для освоения образовательной программы среднего профессионального образования (СПО) на базе основного общего образования путем адаптации подходов к реализации требований среднего общего образования и их совершенствования для освоения основных образовательных программ среднего профессионального образования.

Недостаточное внимание развитию soft skills: недостаточно развиваются навыки анализа данных, работы в команде над IT-проектами, презентации результатов с использованием цифровых инструментов [4].

Актуализация учебных программ. включение в них актуальных тем, связанных с последними тенденциями в сфере туризма и IT: Big Data, искусственный интеллект, интернет вещей, блокчейн, виртуальная и дополненная реальность, чат-боты. Важным направлением совершенствования преподавания географии в СПО является профессионализация. Профессионализация – это процесс становления профессионала, т.е. процесс развития профессионально важных качеств личности в ходе освоения и осуществления профессиональной деятельности, включающий: освоение правил и норм профессии; формирование и осознание себя как профессионала, обогащение опыта профессии за счет личного вклада, развитие своей личности средствами профессии и др. Роль географии в профессионализации специалиста связана с ее мировоззренческой ролью и заключается в мотивации на будущую профессию, непрерывное личностное и профессиональное саморазвитие, умении мыслить географически, т.е. комплексно, критично, с пониманием закономерностей социально-экономической деятельности. Знания и умения, полученные обучающимися при освоении дисциплины «География», относящегося к предметной области «Общественные науки», углубляются и расширяются в процессе изучения таких циклов, как «Общий гуманитарный и социально-экономический», «Математический и общий естественнонаучный» программы подготовки специалистов среднего звена, а также отдельных учебных предметов общепрофессионального цикла программы подготовки квалифицированных рабочих, служащих. Профессиональная направленность обучения дает возможность продемонстрировать способы применения на практике знаний изучаемых ОУП, влияния в частности «Географии» на развитие техники и технологии, на

эффективность производственной деятельности квалифицированного рабочего и служащего [5].

Заключение. Совершенствование методики преподавания предметов, связанных с информационными технологиями, для студентов-туристов является необходимым условием подготовки высококвалифицированных, конкурентоспособных специалистов, способных эффективно работать в условиях цифровой трансформации туристической индустрии. Комплексный подход к решению этой задачи, включающий модернизацию содержания образования, усиление практической направленности, индивидуализацию учебного процесса и развитие soft skills, позволит подготовить выпускников к успешной карьере в динамично развивающемся мире туризма.

**СПИСОК ИСТОЧНИКОВ:**

1. Аникина В. П. Актуальные проблемы преподавания географии при переходе на ФГОС // Научно-методический электронный журнал «Концепт». – 2017. – Т. 30. – С. 9–11.
2. Хаялеева А.Д., Гайсин И.Т. Технологии формирования экономико-географической компетентности студентов колледжей в образовательном процессе // КПЖ. 2020. №1 (138). С. 180-187.
3. Авилова Н. Л., Красноженова Г. Ф. Формирование системы географических знаний у студентов, обучающихся по направлению «Туризм», методами активного обучения // Сервис plus. 2021. №1. 18-31
4. Аникина В. П. Актуальные проблемы преподавания географии при переходе на ФГОС // Научно-методический электронный журнал «Концепт». – 2017. – Т. 30. – С. 9–11.
5. Сараева А. М., Суханов Л. В., Новакова С. Ю. О преподавании географии по программе бакалавриата // Проблемы региональной экологии. 2018. №3. С. 143-146



## BOG‘ QO‘YNIDA IKKI DARAXT...

**Tursunova Manzuraxon Xojiakbar qizi***Toshkent Davlat Iqtisodiyot Universiteti talabasi*

**Annatsiya:** *O‘zbek hikoyachiligining cho‘qqilaridan biri hisoblanadigan Anor hikoyasida, Abdulla Qahhorning obraz yaratish barasidagi yuksak mahorati yaqqol ko‘zga tashlanadi. Yana bir adibimiz ham Anor haqida g‘azal bitgan Muqimiydir. Ikki adibimiz ham ikki xil davrda ijod etib bir birlarini ko‘rishmagan bo‘lsada turmush tarsi o‘xshadir. Ushbu maqola ushbu ikki adibimiz yaratgan Anor deb nomlagan hikoya va g‘azalni tahliliga bag‘ishlanadi.*

**Kalit so‘zlar:** *O‘zbek adabiyoti, Muqimiy, Qahhor, qashshoqlik, bolalik.*

O‘zbek adabiyotida obrazlarning boyitilishi ramziy ma’nolarda turli detallardan ustalik bilan foydalanilishidan nomoyon bo‘ladi. Asarga detallarni to‘g‘ri tanlash va o‘z o‘rnida qo‘llash adibdan yuksak hissiy o‘ynoqi qalb qo‘rini talab etadi. Ana shunday qalam ustalari bo‘lgan Muhammad Aminxo‘ja Muqimiy va Abdulla Qahhor buning uddasidan chiqdilar va asarlariga ramziy ifoda aks ettirib, “ANOR” deb nomladilar.

Muqimiy 1850-1903-yillarda Qo‘qonda yashab ijod qilgan shoir, o‘zbek demokratik adabiyoti asoschilaridan biri<sup>1</sup>. Otasining vafotidan so‘ng onasi Oyshabibi uni elparvar etib tarbiyaladi. Sh‘erlarida real muhabbatni aks ettirgan Muqimiy insonning ichki kechinmalari, hissiyotlarini, turmush tarzi-yu beshavqat hayotda yashashning kurashdan iboratligini, qashshoqlarning mudhish savdolarini alam, istak, armon, orzu bilan maftunkor g‘azallarga bitdi.

Abdulla Qahhor 1907-1968-yillarda Qo‘qonda yashab ijod qilgan deyarli barcha tur va janrlarda qalam tebratgan mohir tarjimon<sup>2</sup>. Otasining kasbi temirchilik bo‘lib, tushgan daromaddan cho‘ntakka kemir bo‘lmay, ish izlab qishloqma-qishloq bolalik onlari nochorlik va qashshoqlikda kechadi. Qahhor hikoyalarining har birida davrning ijtimoiy muammolari goh kuchli drammatizm zaminiga goh achchiq satira ostida yoritiladi va buning yechimi sirliligicha qoldirilib, kitobxonning o‘ziga havola etiladi<sup>3</sup>.

Bu ikki adib bir-birini ko‘rmagan bo‘lsalarda, ijod yo‘llari ma’lum qismlarida kesishadi. Ikkala adib ham nochorlik va qashshoqlikda yashaganlar va shu tufayli, asarlarining o‘xshashliklari o‘z orzularini o‘sha davrda duch kelingan xalqning nochorliklarini turli obrazlarda nomoyon qildirishga muvaffaq boladilar va kitobxonni chuqur o‘yga toldirarlik asar yaratdilar.

Ne’mat ichra xush latofatlikda mustasno anor,

<sup>1</sup> [https://iht.uz/download/slides/2kurs/literature/adabiyot/016\\_mavzu\\_Muqimiy.pdf](https://iht.uz/download/slides/2kurs/literature/adabiyot/016_mavzu_Muqimiy.pdf)

<sup>2</sup> <https://www.ziyouz.com/portal-haqida/xarita/uzbek-nasri/abdulla-qahhor-1907-1968>

<sup>3</sup> [file:///C:/Users/User/Downloads/Toshpo%CA%BBlatova.+Barchinoy%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/User/Downloads/Toshpo%CA%BBlatova.+Barchinoy%20(1).pdf)

“Qoy” agar hikmatda derlar qotii safro anor.

Me’dani pokiza aylab, ishtahoni keltirub,

Ko’p g’izo qilg’armi qilg’ay rangini humor anor.

Muqimiy ushbu misralarni yaratib, anorning qanchalik inson uchun foydali ekanligini, uning hususiyati, davosi haqida kitobxonga toza ma’lumot berayotgandek tasvirlaydi, ammo uning tub ma’nosida real muhabbatning timsoli bo’lgan “ANOR”ga urg’u berib, insonning ichki kechinmalari, hissiyotlariga boy so’zlarda ifodalaydi: anor-bu oila, me’da-diydor. Yaratganning eng go’zal ne’mati-oila, oilaviy qadriyatlardan biri bo’lgan dasturxon atrofida birga ovqatlanish esa diydor bilan qorin to’ydirishdek shifobaxsh ekanligi aytib o’tilgan. Keyingi 4 misrada qashshoqlik anorning achchig’iga qiyoslanadi va yashashning qiyinchiliklaridan anorning bir donasini yeyish uchun chontagida kemiri bo’lmagan, tashnalikda, ochlikda bo’lsa ham dumalagan anorni totib ko’rish xarom bo’lishini aytib urg’u beradilar.

Bor masalkim: yaxshi odam der edim, o’zi bilur,

Yo’qsa aylardim qachon sizlarga men da’vo anor.

Xaltasi birlan yuboring gohi-gohi lutf etib,

Bo’yla kelganda Namangan shahridin savg’o anor.

G’azalning ohirgi misralarida o’sha davring taqdir hukmiga bo’ysunishga majbur qilgan o’sha nochorlikning quda-andachilikdagi holati tas’virlangan. Misralarga quyidagicha ta’rif berish mumkin: kambag’alchilik har bir kishining boshiga tushganda, yurt tursin o’z qardoshing ham senga past nazarda qaraydi. Gul istab borgan eshiklar o’z-o’zidan qarsillatib ortidan yopiladi-yu yelkang qisilib qaytasan kishi. Misralarda shunday mahorat bilan yozilganligi boisidan aynan shu holat zaharhandalik, insonni o’yga tolarlik etib ifoda qilingan. G’azalning ohirgi baytida 15 yoshlik paytida onaizorisiz qolgan bolaning hanuz ona isini tuyib qo’msashi, qalbidagi kichik yaraning faryodi mavj urishini ifoda etgan.

Abdulla Qahhorning " Anor" nomli hikoyasida esa jamiyat keltirib chiqargan, ijtimoiy qashshoqlik va uning oqibatlarini haqida yoziladi. Bu hikoya bir necha Qahhorshunos olimlar tomonidan turlicha tahlil qilingan va hamon davralarda qizg’in bahs, munozaralarga sabab bo’lmoqda. Asarda Turobjon va xotining baxtsizligi sababi etib jamiyatdagi ijtimoiy tengsizlik ko’rsatiladi. A.Qahhor hikoyani zamon talablaridan kelib chiqib insonlarni ijtimoiy hayotini, jamiyatning nochor qatlamini kichik oilaning timsolida tahlilni ravshan qilib ko’rsatadi. Asar bosh qahramoni Turobjon nochorlik, kambag’alchilik tufayli xotining boshqorong’u paytida yegisi kelgan anorni olib kelib berolmagani va xotini g’ururiga tegib gapirishi oqibatida, hatto o’g’rilikka borish holati tasvirlanadi. Hech zamonda anor mevasi qimmat sotilmagan, ammo epizod uchun eng to’g’ri tanlangan rekvizit ham anor bo’ladi. Negaki, o’sha zamonda ba’zi insonlarning, hatto non olib yeyishga ham qurbi yetmagan, va holangki non o’sha davrda ham, hozirgi paytda ham non qimmat yegulik emas. Nochorlik sababli Turobjon va xotini o’rtasida darz ketgan munosabatlar go’yoki, o’sha, xotini qo’lidan tushib ketgan anorning yerda sochilib ketgan donalaridek chil-chil sinib bo’lgandi.

Ikki chashmaning birlashib irmoq bo‘lganiday, ikki adibning ijodlari, hayotdagi qiyinchilik sabablari ham bora-bora aynan shu “NOCHORLIK” degan nuqtaga kelib tutashdi. Ikki adibning o‘xshash jihatlari ham ana shunda. Ularni faqatgina vaqt ajratadi, xolos.

**FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:**

1. G‘ulom G‘. Muhammad Aminxo‘ja Muqumiy. Tanlangan asarlar. – T.: Uzdavlnashr, 1953.
2. Yakubov X. O‘zbek democrat shoiri Muqumiy. – T.: Uzfan, 1953
3. A. Qahhor, Anor. Qissa va hikoyalar to‘plami, Toshkent, G‘afur G‘ulom, 2012.
4. A. Madvaliyev tahriri ostida, O‘zbek tilining izohli lug‘ati, Toshkent, 1981.
5. B. Jo‘rayeva, O‘zbek xalq maqollarining lingvistik asoslari. Toshkent, Akademnashr, 2019.
6. M. Sulaymonov, O‘zbek xalq og‘zaki ijodi (Akademik litsey uchun o‘quv qo‘llanma), Namangan nashriyoti, 2010.
7. O. Madayev, Xalq og‘zaki poetik ijodi, Sharq, Toshkent, 2010.
8. Safarov Ohunjon, O‘zbek xalq og‘zaki ijodi: pedagogika oliy o‘quv yurtlari uchun darslik. Toshkent, Musiqa, 2010.
9. Olimjon H, Muhammad Aminxo‘ja Muqumiy. O‘zbekiston san‘ati va madaniyati jurnali №7

## ПОНЯТИЕ СОЦИАЛЬНОЙ АКТИВНОСТИ, ФАКТОРЫ ФОРМИРОВАНИЯ СОЦИАЛЬНОЙ АКТИВНОСТИ СТУДЕНТОВ

**Расулжанова Шахзода Илхомжановна**

*Студентка Наманганского государственного  
института имени И.Ибрата*

**Муродилла Якуббаев Маъруфович**

*Доцент Наманганского государственного института  
имени И.Ибрата [shahzodarasuljanova@gmail.com](mailto:shahzodarasuljanova@gmail.com)*

**Аннотация:** В данной статье даны понятие социальной активности, города опроса, проведенного компанией Уз-репорт, мотивирующие факторы повышения социальной активности студентов и молодежи, а также их комментарии.

**Ключевые слова:** Социальная активность, активность, фактор, Уз-репорт, психологические факторы, компетентность, интерес.

## CONCEPT OF SOCIAL ACTIVITY , FACTORS OF STUDENT SOCIAL ACTIVITY FORMATION

**Rasuljanova Shakhzoda Ilkhomjonovna**

*A student at Namangan State Institute of foreign languages*

**Murodilla Yakubbayev Ma'rufovich**

*Associate Professor of Namangan State Institute  
[shahzodarasuljanova@gmail.com](mailto:shahzodarasuljanova@gmail.com)*

**Abstract:** This article describes the concept of social activity, the city of the survey conducted by the Uz-report company, motivating factors for increasing the social activity of students and youth, as well as their comments.

**Key words:** Social activity, activity, factor, Uz-report, psychological factors, competence, interest.

Мы являемся свидетелями частого использования словосочетания «Активный» практически во всех слоях нашего общества, то есть среди молодых и старых. Активными считаются энергичные, действующие, трудолюбивые люди, но и есть более широкое понятие “Социальная активность”. “Социальная активность” – это способность усваивать систему знаний, умений, общения, участия человека в развитии общества правила поведения и т.д.

В Республике Узбекистан действуют организации, защищающие права и интересы молодёжи и готовы помочь в любой ситуации, такие как Союз молодёжи Узбекистана, Агентство по делам молодёжи, Уз-репорт, Добровольное объединение и

др. Эти государственные и негосударственные организации проводят множество исследований среди населения, собирают предложения и инициативы.

Социальная активность студентов связана с социальной активностью образовательных сообществ, где они учатся, работают, приобретают жизненный опыт. Например: рассмотрим активность студентов, на что надо обращать внимание для активностей студентов? Рассмотрим важные факторы формирования навыков социальной деятельности у студентов высших учебных заведений:

- Участвовать в конкурсах, мероприятиях или различных проектах, добиваться успехов и тем самым получать поощрения (т.е. получение финансовой выгоды, соразмерной своей работе) в учебном заведении, в котором учится;
- Получение государственных наград, государственных стипендий и известных стипендий Республики Узбекистан. Причина в том, что в правилах оценивания этих наград отдельный пункт отведен для достижений в духовно-просветительской сфере;
- Формирование навыков работы в команде со студенческого периода с целью работы на руководящих должностях в государственных организациях в будущем.
- Превращение активизма в образ жизни благодаря толчку или мотивации, данному другими (проявление активности, обусловленной своими интересами, даже если они не заданы человеком).

Конечно огромное значение имеет организация Союза молодёжи, которая является причиной перечисленных выше основных факторов.

Основная задача этих организаций информировать студентов о новостях в системе, притом привлекать студентов к мероприятиям, проектам и конкурсам даже неактивных.

Но все три фактора влияют друг на друга в целостной взаимосвязи. При отсутствии этого единства полноценное развитие человека не происходит..

В заключение можно сказать, что каждый фактор и процесс (физиологический, физический, психологический, социальный и т. д.), создающий социальную активность студентов, находится во взаимной гармонии. и, конечно, основная причина студенческой активности связана с интересами. т.е, будучи социально активными, учащиеся добьются больших результатов, чем неактивные, доведут себя до стадии формирования как личности, разовьют способность управлять коллективом, будут щедрыми, получают возможность комфортно работать на руководящих должностях. в государственных и негосударственных организациях, предприятиях и учреждениях.

Вывод: Смотри на статью, можно понять, что активность всегда поможет. Социальная активность студентов связана с социальной активностью образовательных сообществ, где они учатся, работают, приобретают жизненный опыт. Когда человек активен, ему не нужен никаких мотиваций. Заметно, что организации также влияют на активность, такие как союз молодёжи и т.п., но не только организации, притом сообщества, родители, друзья и учителя. Социальная активность - есть успех, благодаря активности человек участвует в мероприятиях, за

активное участие везде наградят: на училищах, в школах, институтах, университетах и т.д. Активность преступна, пассивность позорна. (Владимир Микушевич)

### ИСПОЛЬЗОВАННЫЕ ЛИТЕРАТУРЫ:

1. [1] – Рахманова, М.К (2022) “Важные факторы формирования навыков социальной деятельности у студентов высших учебных заведений” “Science and education” scientific journal. 150-155 стр.
2. [2] – Ганжиев, Ф.Ф. (2022) “Повышение социальной активности студентов как социально-психологическая необходимость” Analytical journal of Education and Development. 175 стр.
3. Зайниддинов, Ш, “Первичная организация в высшем учебном заведении”; Молодёжное издательство 2021.
4. Ahmadjonovna, K. M. . (2023). THE ROLE OF SYNTACTIC DEVICES IN INCREASING THE EXPRESSIVENESS OF POETIC SPEECH. Miasto Przyszłości, 38, 133–137
5. Xusanova, M. R. A. (2016). ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ИНДИВИДУАЛЬНОСТИ И СТИЛИСТИЧЕСКИХ НЕОЛОГИЗМОВ-ПРИЗНАК СТИЛИСТИЧЕСКОГО СВОЕОБРАЗИЯ. Актуальные научные исследования в современном мире, (5-1), 125-130
6. Madrahimova Zebo. (2023). DEATH GLORY OF THE WRITER. JOURNAL OF SCIENCE, RESEARCH AND TEACHING, 2(5), 104–106.
7. Мадрахимова, З. Ф. (2023). ОБРАЗОВАНИЕ СЛОВ ОТ ТЮРКСКИХ ОСНОВ С ПОМОЩЬЮ РУССКИХ СЛОВООБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ ЭЛЕМЕНТОВ. Innovative Development in Educational Activities, 2(9), 142–145.
8. Madrahimova Zebo Frunzevna, & Rahimova Nozima Odilbekovna. (2024). TIL O‘RGANISHDA O‘YINLASHTIRISH VA BOSHQA INNOVATSION YONDASHUVLAR. MODERN PROBLEMS IN EDUCATION AND THEIR SCIENTIFIC SOLUTIONS, 9(9), 11–13.
9. Матниязова Феруза Фазилбековна, & Мадрахимова Зебо Фрунзеовна. (2024). ТЕХНОЛОГИЯ ПРИМЕНЕНИЯ КРИТИЧЕСКОГО МЫШЛЕНИЯ НА УРОКАХ РУССКОГО ЯЗЫКА И ЛИТЕРАТУРЫ. THEORY OF SCIENTIFIC RESEARCHES OF WHOLE WORLD, 4(1), 116–118.
10. Мадрахимова, З. Ф. (2023). ОБРАЗОВАНИЕ СЛОВ ОТ ТЮРКСКИХ ОСНОВ С ПОМОЩЬЮ РУССКИХ СЛОВООБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ ЭЛЕМЕНТОВ. Innovative Development in Educational Activities, 2(9), 142–145
11. Аблаева Надира Кадамжановна, & Ибадулаева Шарифа Бахтияр кизи. (2024). РОЛЬ ПРИРОДЫ В ДРАМЕ ОСТРОВСКОГО «ГРОЗА». MODERN PROBLEMS IN EDUCATION AND THEIR SCIENTIFIC SOLUTIONS, 8(8), 176–181.



12. Сапарбаева Саодатжон Бахтияровна, А. Н. К. ., (2024). ГЕРОЙ НАШЕГО ВРЕМЕНИ”- ПСИХОЛОГИЧЕСКИЙ РОМАН РУССКОЙ ЛИТЕРАТУРЫ. Miasto Przyszłości, 46, 693–697

**ИНТЕРНЕТ-РЕСУРСЫ:**

1. <https://uzbekistan.ureport.in/story/530/>
2. <https://uz.wikipedia.org/wiki/Faoliyat>

**BARQAROR BUG'DOY YETISHTIRISH UCHUN SUV BOSHQARUVINI  
OPTIMALLASHTIRISH MUAMMOLAR VA STRATEGIYALAR****Qodirov Zayniddin Zaripovich***Dotsent, PhD, Buxoro tabiiy resurslarni boshqarish instituti***G`ulomov Bunyodjon Hojiqurbon o`g`li***Tayanch doktorant, Buxoro tabiiy resurslarni boshqarish instituti***Shodmonova Marjona Davlat qizi***Magistrant, Buxoro tabiiy resurslarni boshqarish instituti*

**Annotatsiya:** *Bug'doy (Triticum spp.) dunyodagi eng muhim don ekinlaridan biri bo'lib, dunyo aholisining muhim qismi uchun asosiy oziq-ovqat bo'lib xizmat qiladi. Biroq, uni etishtirish, ayniqsa, suv xo'jaligi sohasida katta qiyinchiliklarga duch kelmoqda. Ushbu maqola suvning mavjudligi va bug'doy yetishtirish o'rtasidagi murakkab munosabatlarni o'rganadi, suv stressing hosildorlikka ta'siri va bug'doy yetishtirishda suvdan foydalanish samaradorligini optimallashtirish uchun qo'llaniladigan turli strategiyalarni o'rganadi. Sug'orish texnikasi, tuproq namligini boshqarish amaliyoti va texnologik innovatsiyalarni o'rganish orqali ushbu maqola o'zgaruvchan iqlim sharoiti va suv tanqisligi muammolari sharoitida bug'doy yetishtirishning barqarorligini ta'minlashning barqaror yondashuvlari haqida tushuncha berishga intiladi.*

**Kalit so'zlar:** *suv xo'jaligi, sug'orish texnikasi, tuproq namligi, ozuqa moddalarining so'rilishi, yomg'irlatib sug'orish, tomchilatib sug'orish*

**Kirish.** Bug'doy global oziq-ovqat xavfsizligining asosi bo'lib, butun dunyo bo'ylab milliardlab odamlar uchun muhim oziq-ovqat manbai hisoblanadi. Biroq, bu muhim ekinning barqaror ishlab chiqarilishi suv bilan bog'liq muammolar, jumladan, tartibsiz yog'ingarchilik, kamayib borayotgan suv resurslari va iqlim o'zgarishi tufayli qurg'oqchilik va issiqlik to'lqinlarining kuchayishi bilan tobora ko'proq tahdid solmoqda. Shunday qilib, bug'doy dehqonchilik tizimlarining barqarorligi va unumdorligini oshirish uchun samarali suvni boshqarish amaliyoti ajralmas hisoblanadi. Ushbu maqolada biz suv va bug'doy etishtirish o'rtasidagi murakkab o'zaro bog'liqlikni o'rganamiz, suvdan foydalanish samaradorligini optimallashtirish va suv stressing hosildorlikka salbiy ta'sirini yumshatish muhimligini o'rganamiz.

Bug'doyning suvga bo'lgan talablari:

Bug'doy o'sish bosqichlarida turli xil suv talablarini namoyon qiladi, suvga bo'lgan talab unib chiqish, ekish va donni to'ldirish kabi muhim bosqichlarda eng yuqori darajaga etadi. Bug'doy uchun zarur bo'lgan suv miqdori harorat, namlik, quyosh radiatsiyasi, tuproq turi va nav xususiyatlari kabi omillarga ta'sir qiladi. O'sishning asosiy bosqichlarida namlikning etarli darajada bo'lishi hosilni maksimal darajada oshirish va donning optimal rivojlanishini ta'minlash uchun zarurdir. Aksincha, tanqidiy nuqtalarda suvning stressi fotosintetik

faollikning pasayishiga, ozuqa moddalarining so‘rilishining buzilishiga va don sifatining pasayishiga olib kelishi mumkin, natijada umumiy hosildorlikka putur etkazadi.

Sug‘orish texnikasi:

Sug‘orishni samarali boshqarish bug‘doyni suvga bo‘lgan ehtiyojini qondirishda muhim rol o‘ynaydi, shu bilan birga resurs isrofgarchiligi va atrof-muhitga ta‘sirini kamaytiradi. Butun dunyo bo‘ylab bug‘doy yetishtirish tizimlarida yer usti sug‘orish, yomg‘irlatib sug‘orish va tomchilatib sug‘orish kabi bir qator sug‘orish usullari qo‘llaniladi. Har bir texnikaning suvdan foydalanish samaradorligi, energiya talablari va iqtisodiy samaradorlik nuqtai nazaridan afzalliklari va kamchiliklari mavjud. Tuproq namligi datchiklari va kompyuterlashtirilgan sug‘orishni rejalashtirish tizimlari kabi nozik sug‘orish texnologiyalari suv yetkazib berishni optimallashtirish va ekinlar suvidan foydalanish samaradorligini oshirish uchun xizmat qiladi. Sug‘orish usullarini mahalliy agroiklim sharoitlari va tuproq xususiyatlariga moslashtirish orqali fermerlar suv unumdorligini oshirishi va suv tanqisligi bilan bog‘liq xavflarni kamaytirishi mumkin.

Tuproq namligini boshqarish:

Sug‘orishdan tashqari, suv cheklangan sharoitlarda bug‘doy yetishtirishni davom ettirish uchun tuproq namligini samarali boshqarish muhim ahamiyatga ega. Tuproqqa ishlovsiz va qisqartirilgan ishlov berish kabi konservativ ishlov berish usullari tuproq tuzilishi va organik moddalarni saqlab qolishga yordam beradi va shu bilan suvning kirib borishi va ushlab turish qobiliyatini oshiradi. O‘simlik qoldiqlari yoki sintetik materiallar bilan mulchalash bug‘lanish yo‘qotishlarini minimallashtirishi va begona o‘tlarning o‘shishini bostirishi mumkin, bu esa suvni tejash bo‘yicha umumiy sa‘y-harakatlarga hissa qo‘shadi. Bundan tashqari, almashlab ekish va diversifikatsiya qilish strategiyalari zararkunandalar va kasalliklar davrlarini buzish va chuqurroq tuproq qatlamlarida saqlanadigan namlikdan foydalanish orqali tuproq salomatligi va suvdan foydalanish samaradorligini oshirishi mumkin.

Xulosa: Xulosa qilib aytadigan bo‘lsak, bug‘doyni barqaror yetishtirish qishloq xo‘jaligi ishlab chiqarishi, atrof-muhitni muhofaza qilish va ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishning raqobatdosh talablarini muvozanatlashtirgan samarali suv resurslarini boshqarish usullariga bog‘liq. Suvni tejoychi texnologiyalar, tuproq namligini saqlash choralari va iqlimga mos agrotexnik tadbirlarni o‘z vaqtida olib borish orqali yuqori samaradorlikka erishish mumkin.

#### FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Faruk, Muhammad va boshqalar. "Bug‘doyni gullash va donni to‘ldirish davridagi qurg‘oqchilik". O‘simlik fanlari bo‘yicha tanqidiy sharhlar, jild. 30, yo‘q. 6, 2011 yil, 491-507-betlar.

2. Sharma, Devender va boshqalar. "Hindistonda bug‘doy hosildorligi va suv unumdorligini oshirish uchun sug‘orishni boshqarish strategiyalari: sharh". Qishloq xo‘jaligi suv xo‘jaligi, jild. 225, 2019, bet. 105723.

3. Pittelkow, Cameron M., va boshqalar. "Qishloq xo'jaligini saqlash tamoyillarining mahsuldorlik chegaralari va imkoniyatlari". Tabiat, jild. 517, yo'q. 7534, 2015, 365-368-betlar.

4. Xon, Muhammad Imron va boshqalar. "Barqaror ekinlarni etishtirish uchun tuproq namligini boshqarish". Tuproq-suv-o'simlik munosabatlari va barqaror qishloq xo'jaligi, 2018, 1-28-betlar.

5. Lobell, Devid B. va Kristofer B. Field. "Global miqyosdagi iqlim - ekinlar hosildorligi munosabatlari va yaqinda isishning ta'siri." Atrof-muhitni o'rganish bo'yicha maktublar, jild. 2, yo'q. 1, 2007, p. 014002.

7. Xetfild, Jerri L. va boshqalar. "Qishloq xo'jaligi: iqlimning qishloq xo'jaligiga ta'siri: o'simlikchilikka ta'siri". Agronomiya jurnali, jild. 103, yo'q. 2, 2011 yil, 351-370-betlar.

8. Styuard, Devid R. va boshqalar. "Tuproqqa ishlov berish: suv taqchilligi bilan kurashish uchun qishloq xo'jaligi siyosatini qayta ko'rib chiqish". Suv resurslari tadqiqoti, jild. 48, yo'q. 7, 2012, p. W00L06.

9. Birlashgan Millatlar Tashkiloti. "Dunyoda oziq-ovqat xavfsizligi va ovqatlanish holati 2020". Birlashgan Millatlar Tashkilotining Oziq-ovqat va qishloq xo'jaligi tashkiloti, 2020.

10. Birlashgan Millatlar Tashkilotining Oziq-ovqat va qishloq xo'jaligi tashkiloti. "Iqlim-aqlli qishloq xo'jaligi manbalari". 2-nashr, 2017 yil.

Ushbu ma'lumotnomalar bug'doy etishtirishda suvni boshqarish bilan bog'liq bir qator mavzularni o'z ichiga oladi, jumladan sug'orish texnikasi, tuproq namligini boshqarish, iqlim o'zgarishiga moslashish va suv, qishloq xo'jaligi va oziq-ovqat xavfsizligi o'rtasidagi bog'liqlik.

**RANG KOMPOTENTLI TIL BIRLIKLARINING MILLIY-MADANIY XUSUSIYATLARI.(ISPAN VA O'ZBEK TILLARI MISOLIDA).**

**Azizxo‘jayeva Nargiza Abdug‘apurovna**

*O‘zbekiston davlat jahon tillari universiteti Roman german filologiyasi  
fakulteti Ispan tili nazariy fanlar kafedrasi stajyor o‘qituvchisi*

**Annotatsiya:** *Til nafaqat muloqotni osonlashtiradigan, balki jamiyat madaniyati, tarixi va qadriyatlarini aks ettiruvchi kuchli vositadir. Tilning qiziqarli jihatlaridan biri rang-barang til birliklarining kiritilishi bo‘lib, unda ranglar so‘z va iboralarda ma‘noni etkazish, his-tuyg‘ularni uyg‘otish va madaniy nuanslarni aks ettirish uchun ishlatiladi. Ushbu maqolada biz rang kompetensiyasiga ega bo‘lgan til birliklarining milliy-madaniy xususiyatlarini o‘rganamiz, turli tillar ranglarni o‘ziga xos tarzda qanday izohlashi va ishlatishini o‘rganamiz.*

**Kalit so‘zlar:** *rang kompotentli, milliy-madaniy xususiyatlar, jamiyat, ispan tili, idiomalar, qadriyat, ma‘no.*

Ranglar tilda muhim rol o‘ynaydi, ular madaniy ma‘nolarni o‘z ichiga olgan va hissiy tajribalarni uyg‘otadigan ramzlar bo‘lib xizmat qiladi. Turli madaniyatlar tarixiy, diniy va ijtimoiy ta‘sirlarga asoslangan ranglarga turli xil ma‘nolarni beradi. Natijada ranglar iboralar, iboralar va timsollar orqali tilga chuqur singib, jamiyatning qadriyat va e‘tiqodini aks ettiradi. Ispan tilida ranglar kundalik iboralar, idiomalar va madaniy simvolizmga murakkab tarzda to‘qilgan. Misol uchun, ispan tilidagi "rojo" (qizil) rangi ko‘pincha ehtiros, sevgi va intensivlik bilan bog‘liq. "Ver todo de color de rosa" (barcha narsani atirgul rangli ko‘zoynak orqali ko‘rish) iborasi ispan tilida so‘zlashuvchi jamoalarda qizil rangni pozitivlik rangi sifatida madaniy idrok etishni aks ettiradi.[2]

Xuddi shunday, ispan tilidagi "azul" (ko‘k) rangi xotirjamlik, xotirjamlik va barqarorlik bilan bog‘liq. "Estar en las nubes" (bulutlarda bo‘lish) iborasi ispan madaniyatida ko‘k rangning xayolparast ruhiy holat bilan bog‘liqligini ta‘kidlab, xayolparastlik yoki chalg‘itish tuyg‘usini bildiradi. Bundan farqli o‘laroq, Markaziy Osiyoda so‘zlashuvchi o‘zbek tilida ham ranglar va til o‘rtasidagi o‘ziga xos munosabat namoyon bo‘ladi. Ranglar o‘zbek urf-odatlarida muhim madaniy va ramziy ma‘noga ega bo‘lib, tilning so‘z boyligi va iboralariga ta‘sir qiladi. Jumladan, o‘zbek madaniyatidagi "yashil" rangi tabiat, o‘shir va farovonlik ramzidir. "yashil ko‘z" (yashil ko‘z) iborasi hasadni ifodalash uchun qo‘llanib, o‘zbek jamiyatida yashilning hasad bilan madaniy aloqadorligini aks ettiradi. Qolaversa, o‘zbek tili va madaniyatida "qizil" (qizil) rangi ko‘pincha baxt, bayram va hayot bilan bog‘liq. "Qizil kelin" iborasi quvonchli va bayramni anglatib, o‘zbek an‘analarida qizil rangning ijobiy ma‘nosini ta‘kidlaydi. Til birliklarining milliy-madaniy xususiyatlarini ispan va o‘zbek tillarida rang kompetensiyasi bilan solishtirganda, ranglarning har bir madaniy kontekstda qo‘llanishi va talqin qilinishida ham o‘xshashlik, ham farqli tomonlarini ko‘ramiz. Qizil rang ispan tilida ehtiros va muhabbat ramzi bo‘lsa, o‘zbek madaniyatida baxt va bayramni

ifodalashi mumkin. Ushbu nuanslar rang kompetensiyasiga ega bo'lgan til birliklarida o'rnatilgan madaniy xilma-xillik va boylikni ta'kidlaydi.[1]

Ranglar madaniy o'ziga xoslikni shakllantirishda va tildagi ijtimoiy me'yorlarga ta'sir qilishda muhim rol o'ynaydi. Ranglar ko'pincha madaniy qadriyatlar va e'tiqodlarni aks ettiruvchi ramziy ma'nodarga ega bo'ladi. Muayyan ranglar ma'lum madaniy o'ziga xosliklar yoki an'analar bilan bog'liq bo'lishi mumkin, bu odamlarning o'zini va boshqalarni jamiyatda qanday qabul qilishini shakllantiradi.[5]

Ranglar madaniy o'ziga xoslik va merosni ifodalash uchun ishlatilishi mumkin. Misol uchun, ma'lum ranglar ma'lum bir etnik guruh yoki millat bilan chambarchas bog'liq bo'lishi mumkin, bu o'ziga xoslikning vizual tasviri bo'lib xizmat qiladi. Ranglar jamiyatdagi ijtimoiy ierarxiya va maqomni bildirishi mumkin. Ba'zi madaniyatlarda ma'lum ranglar royalti yoki elita uchun ajratilgan bo'lishi mumkin, boshqalari esa oddiy odamlar bilan bog'liq bo'lishi mumkin. Ko'pgina madaniyatlarda ranglar ko'pincha jinsga bo'linadi, o'ziga xos ranglar an'anaviy ravishda erkaklik yoki ayollik bilan bog'liq. Ushbu gender me'yorlari odamlarning o'z shaxsiyatini qanday ifodalashiga va jamiyat talablariga mos kelishiga ta'sir qilishi mumkin. Ranglar madaniy an'analar va marosimlarda hal qiluvchi rol o'ynaydi. Marosimlar, bayramlar va bayramlarda o'ziga xos ranglardan foydalanish madaniy me'yorlar va amaliyotlarni mustahkamlaydi, jamiyatda tegishlilik va davomiylik tuyg'usini kuchaytiradi. Ba'zi ranglar ijtimoiy me'yorlar va xatti-harakatlarga ta'sir qiluvchi ba'zi madaniyatlarda tabu yoki omadsiz deb hisoblanishi mumkin. Shaxslar madaniy e'tiqod va xurofotlarga rioya qilish uchun bu ranglardan foydalanish yoki kiyishdan qochishlari mumkin. Ranglar jamiyatdagi tasavvur va stereotiplarni shakllantirishi mumkin. Misol uchun, ma'lum ranglar o'ziga xos xususiyatlar yoki xususiyatlar bilan bog'liq bo'lishi mumkin, bu esa ular foydalanadigan yoki kiygan ranglarga asoslangan shaxslar haqida oldindan tasavvurga ega bo'lishga olib keladi. Ranglar badiiy ifodaning kuchli shakli bo'lib, ijtimoiy me'yorlar va madaniy konvensiyalarga qarshi chiqishi mumkin. Rassomlar xabarlarini etkazish, fikrni uyg'otish va an'anaviy me'yorlarni buzish uchun ko'pincha ranglardan ijodiy foydalanadilar. Umuman olganda, ranglar madaniy o'ziga xoslikni shakllantirishda va tildagi ijtimoiy me'yorlarga ta'sir qilishda ko'p qirrali rol o'ynaydi. Ranglarning madaniy ahamiyatini tushunish rang, o'ziga xoslik va jamiyat o'rtasidagi murakkab o'zaro ta'sir haqida tushuncha berishi mumkin.[3]

### **Xulosa:**

Ispan va o'zbek tillarida rang kompetensiyasiga ega bo'lgan til birliklarining o'rganilishi ranglarning madaniy ahamiyati va ularning til iboralariga ta'siri haqida qimmatli ma'lumotlar beradi. Ranglarning tilga integratsiyalashuvini o'rganib chiqib, biz turli jamoalarning madaniy o'ziga xosliklari va ijtimoiy me'yorlarini chuqurroq tushunamiz. Til birliklarida ranglarning kiritilishi inson ifodasining xilma-xilligi va murakkabligidan dalolat beradi, ranglar hissiyotlar, qadriyatlar va madaniy simvolizmni til va madaniy chegaralar orqali qanday etkazishi mumkinligini ko'rsatadi. Xulosa qilib aytganda, rang kompetensiyasiga ega bo'lgan til birliklarining milliy-madaniy xususiyatlari til, rang va madaniyat o'rtasidagi murakkab munosabatlarga ajoyib tasavvur beradi. Ushbu til



birliklarini o'rganish orqali biz insoniy ifoda boyligini va madaniyatning til xilma-xilligiga chuqur ta'sirini qadrlaymiz. Ranglar nafaqat tilga jo'shqinlik qo'shibgina qolmay, balki umumiy ma'no va tajribalar orqali shaxslar va jamoalarni bog'laydigan ko'prik bo'lib ham xizmat qiladi.[4]

#### FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Mahmudov N. - In search of ways of perfect study of the language...// Uzbek language and literature.-Tashkent, 2012.-№5.-B. 3-16.[1]
2. Akhmedova, daughter of Odinakhan Abdullajon. "Linguoculturalology as a cultural phenomenon of language". Foreign philology language • literature • educational scientific-methodical journal. 2019. -102-104.[2]
3. Teliya V.N. Russian phraseology: semantic, pragmatic and linguocultural aspects. - M.: Shkola "Yaziki russkoy kulturi", 1196-S.222.[3]
4. Naemeh Nahavandi (2011)The Effect of Task-based Activities on EFL Learners' Reading Comprehension [4]
5. Bi Qiumin, A New Model of Mobile Reading: Interest-based and Social-based Social Reading. Research on Publishing and Distribution. Vol. 32(2013) No.4, p. 49-52[5]

**KIMYO FANLARINI O‘QITISH METODIKASI VA SAMARALI YO‘LLARI****O‘rinova Ozodaxon O‘ljayevna***Farg‘ona davlat universiteti Tabiiy fanlar  
fakulteti kimyo kafedrasi dotsenti*

**Anotatsiya:** Samarali kimyo o‘qitish metodologiyasi faol o‘rganish, so‘rovga asoslangan yondashuvlar, texnologiya integratsiyasi va kontekstli ta‘limni o‘z ichiga oladi. Amaliy tajribalar, hamkorlikdagi loyihalar va real hayotdagi ilovalar orqali talabalarni jalb qilish kimyoviy tushunchalarni chuqurroq tushunish va qadrlashga yordam beradi. Turli xil ta‘lim uslublariga moslashtirilgan tabaqalashtirilgan ta‘lim va konstruktiv fikr-mulohazalar bilan muntazam baholash o‘quvchilarning muvaffaqiyati va iqtidorini oshiradi. Eng so‘nggi ta‘lim tadqiqotlari bilan yangilanib turish va o‘qitishning innovatsion strategiyalarini o‘z ichiga olgan holda, o‘qituvchilar tanqidiy fikrlashni va kimyoga doimiy qiziqishni rivojlantiradigan dinamik va qo‘llab-quvvatlovchi muhitni yaratishi mumkin.

**Kalit so‘zlar:** So‘rovga asoslangan ta‘lim, Faol o‘rganish, Hamkorlikda o‘rganish, Muammoli ta‘lim, Tajribali o‘rganish, Kontseptual tushunish, Differentsial ko‘rsatma, Texnologiya integratsiyasi, Amaliy tajribalar.

**KIRISH.**

Kimyo asosiy ilmiy fan sifatida ta‘limda noyob muammolar va imkoniyatlarni taqdim etadi. Ko‘pgina kimyoviy tushunchalarning mavhumligi amaliy laboratoriya ko‘nikmalariga bo‘lgan ehtiyoj bilan birgalikda samarali o‘rganishni osonlashtiradigan innovatsion o‘qitish usullarini talab qiladi. Ushbu maqola kimyoni o‘qitishda samarali ekanligi isbotlangan turli metodologiya va strategiyalarni o‘rganish va baholashga qaratilgan.

Ko‘rib chiqish mavjud adabiyotlarni, jumladan, ekspertlar tomonidan ko‘rib chiqilgan jurnallar, ta‘limga oid ilmiy maqolalar va amaliy tadqiqotlarni har tomonlama tahlil qilishga asoslanadi. Muhokama qilingan metodologiyalar talabalarning faolligiga, kimyoviy tushunchalarni tushunishiga va saqlanishiga ta‘siri asosida baholanadi.

Kimyo fani o‘qituvchisi kimyo fanlari bo‘yicha yetuk mutaxassis bolishi lozim. Lekin boshqa kimyogar mutaxassislar kabi kimyoviy bilimlar va malaka – ko‘nikmalariga ega bo‘lishining o‘zi yetarlicha bo‘la olmaydi. Ular o‘quvchilarga bilim berish va tarbiyalash uchun o‘qituvchi bolalarni ayniqsa, ularning o‘sish davridagi psixologik xususiyatlarini yaxshi bilishi, o‘qitish usullarini toliq egallashi lozim. Kimyo fanini o‘qitishning tarbiyaviy tamoni muvaffaqiyatli amalga oshirishning zaruriy sharoiti g‘oyaviylik, predmetlararo bog‘lanishni amalga oshirish o‘quvchilarning tayyorgarlik va yosh xususiyatlarini hamda bilish imkoniyatlarini e‘tiborga olishi lozim.

Kimyo o‘quvchilarini kasbiy tayyorlash ko‘p bosqichli jarayon bo‘lib u talabalarning maxsus kompetentligini o‘qish jarayonida doimiy shakllantirib borishni taqozo qiladi. Bundan tashqari, kimyo, bu – o‘quv predmeti, uning asosini kimyo fani tashkil qiladi va u moddalarning tuzilishi, tarkibi, xossalari bir turdan ikkinchi turga aylanish jarayonini

o‘rganadi. Shunday qilib, kimyo fanini o‘rganish jarayonida nafaqat kimyoviy bilimlar, balki umumiy va maxsus ko‘nikmalar, shu jumladan, tadqiqotchilik ko‘nikmalarini ham shakillantirish imkonini beradi. Ushbu maqsadni amalga oshirishga o‘qitish mazmuni xizmat qiladi. O‘qitish mazmuni ta‘lim mazmuniga nisbatan uning maqsadi sanaladi. Modulli o‘qitish – o‘quv reja, o‘quv dastur, darslik, o‘qtuvchining axborotlari, o‘qitish metodi kabi mazmuniga tayanadi. Kimyo o‘qitishning metodlari, shakllari o‘qtuvchi mehnatini ilmiy asosida tashkil etish, kimyo o‘qitish nazariyasining eng muhim bo‘limlari sanaladi. O‘qitish metodi falsafiy nuqtaiy – nazardan ta‘lim mazmunini harakatlantirish shakli bo‘lib hisoblanadi. O‘qtuvchining asosiy vazifasi o‘quvchilarga ta‘lim beruvchi ularni rivojlantiruvchi metodlarni optimal tanlashdan iborat.

So‘rovga asoslangan ta‘lim talabalarni mavzularni faol o‘rganish, savollar berish, yechimlarni tekshirish va tadqiqot va tanqidiy fikrlash orqali yangi tushunchalarni yaratishni o‘z ichiga oladi. Bu qiziqishni kuchaytiradi, chuqurroq tushunishga yordam beradi va tadqiqot, muammolarni hal qilish va o‘z-o‘zini boshqarish ko‘nikmalarini rivojlantiradi.

Faol o‘rganish talabalardan ma‘lumotni passiv qabul qilishdan ko‘ra, bilimlarni tahlil qilish, sintez qilish va qo‘llashni rag‘batlantiradigan faoliyat bilan shug‘ullanishni talab qiladi. Bu eslab qolishni kuchaytiradi, tanqidiy fikrlashni rag‘batlantiradi va o‘quvchilarni amaliy kontekstda tushunchalarni qo‘llashga tayyorlaydi, yanada interaktiv va dinamik o‘rganish tajribasini rivojlantiradi.

Kooperativ ta‘lim o‘quvchilarning umumiy ta‘lim maqsadlariga erishish uchun kichik guruhlarda hamkorlikda ishlashini o‘z ichiga oladi, har bir a‘zo guruh muvaffaqiyatiga hissa qo‘shadi. U jamoada ishlash ko‘nikmalarini rivojlantiradi, muloqotni yaxshilaydi va o‘quvchilarga bir-birining nuqtai nazaridan o‘rganish imkonini beradi, qo‘llab-quvvatlovchi va interaktiv o‘quv muhitini ta‘minlaydi.

Muammoli ta‘lim markazlari o‘quvchilarning o‘rganishi kerak bo‘lgan narsalarni aniqlash va yechim topish uchun bilimlarni qo‘llash orqali, ko‘pincha guruhlarda murakkab, real muammolarni hal qilish. Bu tanqidiy fikrlashni kuchaytiradi, o‘z-o‘zini o‘rganishni rag‘batlantiradi va o‘quvchilarni kelajakdagi martaba yoki kundalik hayotlarida duch kelishi mumkin bo‘lgan muammolarni hal qilishga tayyorlaydi.

Tajribali o‘rganish talabalarning tajribalar, amaliyotlar, simulyatsiyalar yoki dala ishlari kabi bevosita tajribalar orqali bilim va ko‘nikmalarga ega bo‘lishini o‘z ichiga oladi.

U nazariyani amaliyot bilan bog‘lash orqali tushunishni chuqurlashtiradi, shaxsiy fikrlash va o‘shishni rag‘batlantiradi va real sharoitlarda qo‘llanilishi mumkin bo‘lgan amaliy ko‘nikmalarni rivojlantiradi.

Kontseptual tushunish faktlarni shunchaki eslab qolishdan tashqari, mavzu doirasidagi asosiy tamoyillar, nazariyalar va g‘oyalarni chuqur tushunishni anglatadi. Bu talabalarga tushunchalar o‘rtasida aloqa o‘rnatish, bilimlarni turli vaziyatlarda moslashuvchan qo‘llash va tahlil va sintez kabi yuqori darajadagi fikrlash jarayonlarida qatnashish imkonini beradi.

Differentsiallashgan o‘qitish o‘quvchilarning turli ehtiyojlari, qiziqishlari va o‘rganish uslublarini hisobga olgan holda o‘qitish usullari, mazmuni va o‘quv faoliyatini moslashtirishni o‘z ichiga oladi. U inklyuzivlikni targ‘ib qiladi, individual ta‘lim tajribasini

qo'llab-quvvatlaydi va barcha talabalarning qiyin va mos ta'lim imkoniyatlaridan foydalanishini ta'minlaydi.

Texnologiya integratsiyasi faollikni, hamkorlikni va axborotga kirishni kuchaytirish uchun raqamli vositalar va resurslarni o'qitish va o'rganishga kiritishni o'z ichiga oladi.

Bu interaktiv va shaxsiylashtirilgan o'rganish tajribasini osonlashtiradi, raqamli savodxonlik ko'nikmalarini rivojlantiradi va talabalarni texnologiyaga asoslangan dunyoda muvaffaqiyatga tayyorlaydi.

Amaliy tajribalar materiallar, jihozlar yoki tadbirlar bilan faol shug'ullanish orqali o'rganishni o'z ichiga oladi, bu esa o'quvchilarga tushunchalarni o'rganish, tajriba qilish va kashf qilish imkonini beradi. To'g'ridan-to'g'ri o'zaro ta'sir qilish orqali tushunishni mustahkamlaydi, muammolarni hal qilish ko'nikmalarini rivojlantiradi va o'rganishni yanada aniq va esda qolarli qilish orqali eslab qolishni kuchaytiradi.

O'qitish metodi – o'qituvchi raxbarligida o'quvchilarni maqsadiga qaratilgan birgalikdagi faoliyati bo'lib hisoblanadi. Kimyo o'qitish metodikasining o'ziga xos alohida xususiyatlari mavjud.

1. Kimyo metodik amaliy va o'qitish mazmuniga asoslangan nazariy fan.

2. O'quvchilarning bilim faoliyati tafakkur qirralarini o'stirishga qaratilgan bo'lib, moddaning aniq xossasi o'zgarishi, tuzilishi, xossalari, holati va tarkibi kabi fikir yuritishga, o'quvchilarni o'ylashiga olib keladi.

Metodning avzalligi shundaki, bunda o'quvchining faolligi sinfdagi barchaga yaqqol ko'rinib turadi. Cho'qqiga bo'lgan intilish esa o'quvchilarning darsdagi faolligini taminlab beradi. Metodlarning barchasi o'quvchilarning fanga bo'lgan qiziqishini ortishiga sabab bo'ladi, bu esa talim sifatini oshishiga xizmat qiladi.

Interfaol usullar, loyihalar va modellashtirish usuli o'quvchilarga kimyo fanini o'qitish texnologiyalari sifatida tavsiflanadi. Ushbu usullar maktab o'quvchilarining kontseptual tafakk kimyoviy fikrlash va talabalar ongining kimyoviy yo'nalishi o'qituvchilar tomonidan loyiha usuli, interfaol usullar va kimyoviy ob'ektlarni modellashtirish usulidan foydalanish bilan bog'liq.

Kimyogar tafakkuri mahsuldorligining asosiy omili kimyoviy jarayonlar va kimyoviy elementlarning o'zaro ta'sirini tushunish, bilishdir. Ya'ni, materiya harakatining kimyoviy shakli ta'lim jarayonida qanchalik chuqur va nozik aks etsa, o'quvchilar ongining kimyoviy yo'nalishi shunchalik samarali shakllanadi. urini rivojlantirishga yordam beradi va kimyoni o'zlashtirish muvaffaqiyatini oshiradi. Interfaol metodlar ta'lim jarayonida qo'llanilishi mumkin bo'lgan innovatsion usullarning eng yirik guruhlaridan biridir. Bularga guruh muhokamasi, aqliy hujum, trening texnologiyalari (kimyoviy tajriba usuli kontekstida) kiradi. Kognitiv faoliyatni tashkil etishning maxsus shakli sifatida interfaol usullar o'qituvchi va talabalar o'rtasidagi o'zaro ta'sir qilish usuli bo'lib xizmat qiladi.

## **XULOSA**

Xulosa qilib aytganda, kimyo fan o'qitishda dars jarayonida turli xil inavatsion va pedagogik texnologiya, metodlaridan foydalanish ta'lim jarayonini oshiradi va turli xil mextodlar, usullardan foydalanib o'quvchilarda kimyoviy bilimlarni bilimlarini va ushbu

fanga bo‘lgan qiziqishlarini yanada oshirish imkonini beradi. Kimyoni samarali o‘qitish turli xil uslublar va ehtiyojlarni qondirish uchun turli metodologiyalarni birlashtirgan ko‘p qirrali yondashuvni talab qiladi. So‘rovga asoslangan ta‘lim, faol o‘rganish, o‘zgaruvchan sinflar, hamkorlikda o‘rganish, texnologiya integratsiyasi, amaliy tajribalar, ko‘rgazmali qurollar va tengdoshlar bilan o‘qitish barcha noyob afzalliklarni taqdim etadi va ular dinamik va qiziqarli o‘quv muhitini yaratish uchun birlashtirilishi mumkin. Ushbu metodologiyalarni qabul qilish va moslashtirish orqali o‘qituvchilar kimyoni chuqurroq tushunishga yordam berishi va olimlarning yangi avlodini ilhomlantirishi mumkin.

**FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:**

1. I.A. Karimov. O‘zbekiston XXI asrbo‘lag‘asida: xavfsizlik kataxdid, barqarorlik shartlarivata raqqiyot kafolatlari. T.: O‘zbekiston, 1997
2. I.A. Karimov "Barkamol avlod O‘zbekiston taraqqiyotining poydevori". T. O‘zbekiston, 1997
3. Umumiy O‘rtata‘lim davlat ta‘lim standartivao‘quv dasturi. Toshkent, 1999, 3-son
4. I.N. Borisov. Ximiyao‘qitish metodikasi. Toshkent, 1958.
5. Z. Azimova. "Kimyodarslaridao‘quvchilarga ekologik ta‘lim-tarbiya berish" T.: 1995.
6. "Xalq ta‘limi jurnali" T. 1998-2005y.

## "ДЕВОНИ ФОНИЙ" ВА УНИНГ АЛИШЕР НАВОИЙ ИЖОДИЁТИДАГИ МАВҚЕИ

Абдусаломова Хуршидахон Елмуроджон кизи

*Шарк филологияси ва таржимашунослик*

*Араб филологияси кафедраси 2-курс араб-инглиз*

*гурухи талабаси [hurshidakhon2004@icloud.com](mailto:hurshidakhon2004@icloud.com)*

**А.Е.Рустамов**

*Илмий рахбар*

**Аннотация:** Ушбу мақолада "Девони Фоний" ва унинг Алишер Навоий ижодиётидаги мавқеи, унинг бадиий, адабий хусусиятлари ҳақида батафсил маълумот бериб ўтилади.

**Калит сузлар:** тахаллус, зуллисонайн, девон, бадиий образлар ранг-баранглиги.

**Annotation:** This article provides detailed information about "Devoni Foniyy" and its position in the work of Alisher Navoi, its artistic and literary features.

**Key words:** pseudonym, zullisonayn, divan, variety of artistic images.

Кириш. Алишер Навоийнинг адабиётимиз тарихидаги энг улкан хизматларидан бири, шубҳасиз, унинг зуллисонайнлигидир. Бунинг энг ажойиб самараси – шоир маҳоратининг ўлмас намунаси "Девони Фоний"дир. У форс тилида ҳам шеърятнинг жуда кўп турларида қалами кудратини синаб кўрди ва бу тилда яратган шеърларининг катта қисмини тўплаб "Девони Фоний" китобига киритди. Девон Навоий–Фонийнинг бутун умри давомида форс-тожик тилида яратган деярли барча шеърларининг куллиётидир. Алишер Навоий бунёд этган катта хазинанинг қиммати унинг жанрий ранг-баранглиги, бой мавзулар олами, бадииятининг юксаклиги, образ ва ғоялар оламининг ёрқин ва теранлигидадир. Энг муҳими, Алишер Навоий форс-тожик тилидаги меросида ҳам ўзлигини кўрсата олди. Навоёна ғазаллар, рубоий ва қасидалар яратиб, уларда ўзи яшаган ижтимоий ҳаётнинг турли лавҳаларини, халқ дилидаги ширин туйғу ва ниятларни ифодалашга эришди. Навоийнинг форс-тожик тилидаги адабий меросида ўша адабиётнинг анъаналари ғоят кучли таъсир ўтказган. Буни мутафаккирнинг ўзи рўйирост тан олади.

Маълумки, Алишер Навоийнинг форс-тожик адабиёти тарихида ҳам тутган ўрни жуда муҳим. У ўз устози ва дўсти Абдурахмон Жомий билан биргаликда XV аср Ҳирот адабий мактабининг бошида турди, жуда кўп шоирлар, ёзувчилар, тарихчилар, адабиётшкнослар, мусиқашунослар, рассомлар, меъморлар ва бошқа санъаткорларга ҳомийлик қилди. Ўзининг "Мажолис ун-нафоис", "Муфрадот", "Хамсат ул-мутаҳаййирин", "Муҳокамат ул-луғатайн" каби чуқур илмий асарларида ҳам, бошқа бадиий асарларида ҳам форс-тожик адабиёти ва мумтоз тожик тили – форсий ҳақида қимматли мулоҳазалар, нодир илмий умумлашмалар қолдирди. Маълумки, форс-



тожик тили Навоийнинг гўдаклик вақтидаёқ иккинчи она тили бўлган эди. Унинг 3-4 ёшларида ёдлаган дастлабки абёти Қосим Анвор шеърларидан эди. Навоий 10-12 ёшида машхур форсийгўй шоир Миршоҳий билан хат ёзишган. Форс-тожик адабиёти Навоий учун катта адабий мактаб бўлди. Форс-тожик адабиётининг Навоий эътироф этмаган, таърифламаган ва тақдирламаган улкан намояндалари деярли йўқ. Чунки Навоий ўзбек шоирларигагина эмас, балки форсийгўй шоирларга ҳам устод бўлди. Муаллим ва мураббий сифатида янги-янги истеъдодларнинг етишувига кўмаклашди.

Буюк шоир Фоний тахаллуси билан ёзган форсий шеърларида эса форс-тожик мумтоз адабиётининг мохир устозлари қаторида тура оладиган асарлар яратди, ўз давригача беш юз йиллик тараққиёт даврини босиб ўтган тожик адабиётини маълум даражада яқунлади. Навоий-Фонийнинг форс тилида ёзган ғазаллари, китъалари, рубоийлари ва бошқа асарларидан ташкил топган “Девони Фоний” китоби олти минг байтдан ортиқ шеърни ўз ичига олади. “Муҳокамат ул-луғатайн”да ёзилишича, Навоийнинг дастлабки машқлари форс тилида бўлган. Бу завқ ва ва қизиқиш Алишер Навоийнинг умри охиригача давом этди.

Навоийнинг ўзи бу китобни “Майдон ул-балоғат” деб ҳам атаган. Бунда улуғ шоир форс-тожик адабиёти сухан майдонининг ажойиб чавандозлари Шайх Муслиҳиддин Саъдий Шерозий, Амир Хусрав Дехлавий, Ҳофиз Шерозий, Нуриддин Абдурахмон Жомий ва бошқалар билан беллашиб кўришни, бу соҳада балоғат ва фасоҳат кўрсатишни, сўнг эса она тили – туркий тилда лирик ва эпик асарлар яратиш, ўз халқини яққалам қилиш, ўзбек шеърятини ҳам юксак бадиият кўкига кўтариш мақсадини олдиға қўйган.

Мана, қарийб олти асрдирки, улар бой анъанали форс-тожик адабиётининг баланд чўкқиларидан бири бўлиб порлаб келмоқда.

Навоий-Фоний форс-тожик адабиётининг ғазал устозлари Хусрав Дехлавий, Ҳофиз Шерозий ва Абдурахмон Жомий билан беллашар экан, нафосатда ҳам, фасоҳатда ҳам улардан асло қолишмайдиган бадиий дурдоналар яратди.

Алишер Навоийнинг “Девони Фоний” асари билан танишиб чиққан киши ўн бешинчи асргача ҳам, ўн бешинчи асрда ёки ундан кейин ҳам ҳеч бир шоирда учрамаган бир ҳолатнинг гувоҳи бўлади. Чунки на тожик шоирлари ва на ўзбек шоирларидан бирортаси ўтмишда ўз девонидаги ғазалларнинг ҳар бирига алоҳида сарлавҳа қўйиб чиқмаган. Қайси ғазали қайси шоирга татаббуъ эканини алоҳида ажратиш кўрсатиш ўтирмаган. Алишер Навоий эса адабиётимиз тарихида биринчи бўлиб бу ишни бажарган.

“Девони Фоний”нинг мундарижаси хусусида Алишер Навоийнинг ўзи “Муҳокамат ул-луғатайн” асарида шундай мулоҳаза юритади: “Яна форсий ғазалиёт девони Хожа Ҳофиз тавридаким, жамиъ сухан адолар ва назм пийролар назарида мустаҳсан ва матбуъдир, тарбиб берибманким, олти мингдан абъёти кўпракдурки, кўпрак ул хазрат шеъриға татаббуъ воқеъ бўлибдур”.

Юқоридаги маълумотдан шоирнинг форсий меросига хос икки муҳим жиҳатини илғаш мумкин. Булардан биринчиси мазкур девон таркибидаги асарлар

кўпчилигининг Хожа Ҳофиз ғазалиётига татаббуъ қилинганлиги ва иккинчидан, тўпламга киритилган шеърлар миқдорининг олти мингдан байтдан ортиқроқ эканлигидир. Ҳазрат Навоий ўзининг девонига дахлдор қайдлар хусусида гапириб, яна қуйидагиларни ёзиб қолдиради: “Яна форсий ғазалиёт девони Хожа Ҳофиз тавридаким, жамиъ суҳандонлар назм пийролар назарида мустаҳсин ва матбуъдир, тарбиб берибменким, олти мингдан абъёти адади кўпроқдирки, кўпрак ул ҳазрат шеърига татаббуъ воқеъ бўлибдур. Ва баъзи ҳазрати Шайх Муслиҳиддин Саъдийгаким ғазал таври мухтарийдур. Ва баъзи Мир Хусравгаким, ишк оташкадасининг шуъла анғизидур ва дард ғарибхонасининг ашқрези. Ва баъзи ҳазрати Махдуми Нурангаким, камол авжининг меҳри ломиидур ва мазкур бўлгон азизлар ҳолатининг жомиики, бу рожеъ ва анда кўр турлук дилкаш адолар ва дилпазир маънолар воқеъдурки, тафсили бу фақирдин муносиб эмас ва анда ҳар навъ назм аснофидин, мисли муқаттаот, рубоий ва маснавий ва таърих ва луғз ул жумладин беш юзга яқин муаммоким, кўпи ҳазрати Махдумий Нуран муборак назарига етубдур ва ул ҳазратнинг ислоҳ, таҳсин шарафин касб этубдурким, хомамдин рўзгор сафҳасига ёзилибдур ва қаламим лайл ва наҳор авроқида нақш қилибдур”. Кўринадики, шоирнинг ўзи мазкур девонга қисқа, аммо чуқур мазмунли тавсиф бериб, унинг ўзига хос хусусиятларини, мазмун мундарижасини ҳам, шакли сифатини ҳам, умумий ҳажмини ҳам яхши очиб берган.

Шоирнинг ўзи ҳам форсий шеърларини туркий асарлари билан баравар кадрлаб, “Девони Фоний”га кирган фахрия қитъаларидан бирида ўзбек ва форс тилидаги асарлари ҳақида фахр билан шундай ёзади:

Гўё дар раста бозори суҳан бикүшодаам,

Як тараф дўкони қаннодию як сў заргарй.

Яъни, гўё растада сўз бозорини очибман: бир томонда кандолат дўкони, иккинчи тарафда эса заргарлик дўконлари.

Алишер Навоий “Девони Фоний” таркибидаги жанрларни ҳам маълум қилади. Шоир қайдларига кўра, бу тўплам таркибида ғазал, қитъа, рубоий, маснавий, тарих, луғз, қасида, мусаддас каби жанрларда бунёд этилган шеърлар жамғарилган. Эътибор бериб қарасак, ҳозиргача амалга оширилган “Девони Фоний” нашрларининг бирортасида ҳам маснавий учрамайди. Аммо шоир форсий асарлари рўйхатида бу жанрни тилга олади. Мазкур факт ҳам ҳали бу девоннинг мукамал нусхаси қўлимизда эмаслигидан далолат беради. Шунингдек, аксарияти Абдурахмон Жомий эътиборидан ўтказилган беш юздан ортиқроқ муаммолар ҳам “Девони Фоний”дан ўрин олгандир.

Энг муҳими, шоирнинг форс-тожик тилидаги назмий бисоти ҳажмининг аниқланишига қарамай, “Гулшани адаб” тўпламининг тузувчилари бу тўпламнинг учинчи китобида Фоний-Навоий шеърларидан олдин ёзилган ярим варақлик маълумотда: “Девони форсии Навоий қариб чаҳор ҳазор байтро фаро мегирад”(Навоийнинг форсий девони салкам тўрт минг байтдан иборатдир), - деб

ёзилади. Ахир, бундай йўл ўқувчиларни чалкашлик гирдобига тушириб қолдиради. Айни чоқда, маълум нашрларнинг қиммати ҳам путур етказди.

Фоний-Навоийнинг форс-тожик тилидаги шеърлари яратилган давридаёқ эл оғзига тушиб шухрат таратган. Бунинг боиси ўша шеърят мағзида “кўп турлук дилкаш адолар ва дилпазар маънолар”нинг мужассамлашганлигидир.

Ҳазрат Навоийнинг форс-тожик тилидаги адабий меросида ўша адабиётнинг анъаналари ғоят кучли таъсир кўрсатган. Буни буюк мутафаккирнинг ўзи рўйи-рост тан олади. Жумладан, шоирнинг куйидаги таъкидларида ўша ғоя мужассам: “...форсий алфоз истифосин ва ул иборат истиқосин киши мендин кўпрак қилмайдур эркин ва салоҳ ва фасодин мендин яхшироқ билмайдур эркинким, ўн беш ёштин қирқ ёшқачадурки, ... ўқурига давовиндин бу фақир мутолаасиға кўп машғул бўлмагон девон оз эркин. Батахсис, ишқу дард аҳлининг раҳбар ва пешвари Амир Хусрав Дехлавий девониким, ошиқликда дарду ниёз ва сўзу гудоз тарихин ул мунташир қилди ва онинг ишқи машғаласида бу партав олам тийра хокдонига ёйилди. Яна ҳақиқат аҳлининг сархайл ва сарафроси Хожа Ҳофиз Шерозий нукот ва асроринки, анфоси руҳ ул-қудсдин нишон айтур ва руҳуллоҳ анфосидин асар еткурур...”

Хулоса сифатида шуни таъкидлаш жоизки, Навоийнинг форсий меросини Давлатшоҳ Самарқандий (“Тазкират уш-шуаро”), Абдурахмон Жомий (“Нафоҳат ул-унс”), Сом Мирзо (“Тухфаи Сомий”), Ризо Қулихон Ҳидоят (“Мажма ул-фусаҳо”), Ҳусайн Воиз Кошифий (“Тафсири форсий”) каби форс тазкиранавислари жуда юксак баҳолаган ва тақдирланган эди.

### Фойдаланилган адабиётлар:

1. Алишер Навоий. Тўла асарлар тўплами. Ўн жилдлик. I – X жилдлар. – Тошкент: Гафур Ғулом номидаги НМИУ, 2011.
2. Асрлар нидоси (Ўзбек мумтоз адабиётидан намуналар). – Тошкент: Адабиёт ва санъат, 1982. – 544 б.
3. Навоий А. Мукамал асарлар тўплами. 20 жилдлик, 1-жилд. – Тошкент: «Фан», 1987. – 723 б.

## LEKSIKANI O‘RGANISHDAGI NAZARIY QARASHLAR

**Ismoiljonova Visolabonu G‘ayratjon qizi**

*Sharq filologiyasi va tarjimashunoslik fakulteti*

*Lingvistika mutaxassisligi 1-bosqich magistranti*

**Annotatsiya.** *Mazkur maqolada talabalarga zamonaviy metodlar hamda innovatsion pedagogik texnologiyalarga tayangan holda interfaol ta‘lim metodlari va o‘yinlar, mashqlar asosida o‘rgatish, o‘qitish hamda mustahkamlash bilan bog‘liq masalalar ko‘rilgan. Shuningdek, sharq tili leksikasini o‘rgatishda qo‘llaniladigan metodlar va interaktiv mashqlar bajarishning samarali jihatlari, auditoriyada leksikani o‘qitish malaka va ko‘nikmalari xususida so‘z boradi.*

**Kalit so‘zlar.** *Savol-javob qilish, suhbat, ko‘rgazmali ma‘ruza, taqdimot, tushuntirish, tahlil qilish, guruh bo‘lib tarqatma materiallar asosida mashqlar bajarish, leksikani boyituvchi zamonaviy metodlar, yangi pedagogik texnologiyalar, interfaol o‘yinlar.*

So‘nggi yillarda maktabgacha ta‘lim, maktab, kollej, litsey va universitetlar ta‘lim tizimiga shiddat bilan kirib kelayotgan zamonaviy pedagogik texnologiyalar, innovatsiyalar, yangi-yangi pedagogik-psixologik tushunchalar, interfaol metodlarni ta‘lim beruvchilar tomonidan o‘zlashtirilib va qo‘llanib borilishi, ta‘lim mazmunini tubdan o‘zgartirib yubordi desak, mubolag‘a bo‘lmaydi.

Til o‘rganish jamiyatida bag‘oyat muhim sohalardan hisoblanadi. Xalqaro munosabatlar avj olgan bir paytda tillarni bilish, ayniqsa, ko‘p tillilik (poliglossiya) ulkan ahamiyat kasb etmoqda. O‘zbekistonda tahsil oladigan o‘quvchi va talabalar odatda uch tilni o‘rganadilar. “Idrokli yoshlarimizning ko‘pchiligi uch til egasidir” Ushbu tillar ta‘lim nazariyasida maxsus nomlar bilan yuritiladi: ona tili, ikkinchi til va chet til. Ona tili tafakkur shakllanishida alohida xizmat o‘taydigan birinchi tildir. Ikkinchi til haqida so‘z yuritilganda, unga boshqa millat vakillaridan iborat qardoshlar, qo‘shnilar tili sifatida qaraladi. Ma‘lumki, til kishilarning bir birlarini yaqindan bilishlari, hurmat-e‘zozlashlari, do‘stlashishlarida tengi yo‘q omil, bebaho vositadir. Chet til — bu xorijiy mamlakat tili. Respublikamizda G‘arbiy Yevropa (ingliz, ispan, nemis, fransuz) tillari va Sharq (arab, turk, urdu, fors, xitoy, hind) tillari o‘qitilmoqda. Ular ta‘lim muassasalarining o‘quv rejalaridan o‘rin olgan.

Uchala tilni o‘qitish jarayoni turlicha kechadi: birinchidan, ona tilida tafakkur shakllanadi, boshqa tillarni o‘rganish ulardagi fonetika, leksika va grammatikaga xos xususiyatlarni his etish bilan bog‘liqdir; ikkinchidan, o‘rganish tartibi ona tilidan boshlanib, undan keyin ikkinchi til va, nihoyat, chet tilga o‘tiladi; uchinchidan, ona tili va ikkinchi til tabiiy vaziyatda, chet til esa sun‘iy muhitda o‘rganiladi. Chet tildagi muloqot, asosan, darsda o‘qituvchi rahbarligida kechadi. Chet til o‘qituvchilikni kasb-u kor sifatida tanlaganlar zimmasiga ushbu tilni o‘qitish nazariyasidan mukammal xabardor bo‘lishdek vazifa yuklanadi. O‘qitish ilmini metodika fani yoritadi, “methodike” so‘zi yunoncha bo‘lib, “biror ishni maqsadga muvofiq bajarish usullari majmuyi” ma‘nosini bildiradi. Pedagogik

muloqotda tez-tez uchrab turadigan „metodika“ terminining uchta ma’nosi bor. Birinchisi, o‘quv predmetini bildiradi (masalan, “ertaga birinchi dars – metodika”), ikkinchisi, ta’limning metodik usullari yig‘indisini va maxsus fan (masalan, “bu qo‘llanmada metodika yaxshi yoritilibdi”) ni ifodalaydi. Ruhshunoslar e’tirof etishlaricha, inson bolasi kishilik jamiyati orttirgan tajribani so‘z orqali o‘zlashtiradi, chunki tafakkur so‘z yordamida sodir bo‘ladi. So‘z til birligi sifatida ifodalanadi. Tildagi so‘zlar majmui leksikani tashkil etadi.

Leksika (yunoncha lexis-so‘zga oid, lug‘aviy)-tildagi barcha so‘zlar va iboralar yig‘indisi, tilning lug‘at tarkibi demakdir. Til leksikasi to‘xtovsiz o‘zgarib turadi. Bu narsa lug‘at tarkibida yangi so‘zlarning paydo bo‘lishi, mavjud so‘zlardan ayrimlarining eskirib, iste’moldan chiqishi, leksik ma’nosini o‘zgartirib, yangi ma’no kasb etishi kabi jarayonlarda ko‘rinadi. Jamiyat taraqqiyoti va ijtimoiy tuzumning o‘zgarishi bilan uzviy bog‘langan holda leksika ham boyib boradi. XX asrda barcha xalqlar qatori o‘zbek xalqi leksikasi ham tezlik bilan o‘sib, taraqqiy etdi. O‘zbek tili leksikasiga baynalmilal so‘zlar keng ko‘lamda kirib keldi. Buning ustiga fan va turli sohalar terminologiyasi ham to‘xtovsiz o‘sib bormoqda. O‘zbek tili leksikasida o‘z va o‘zlashgan qatlam, shuningdek, o‘z qatlam tarkibida umumturkiy so‘zlar va ulardan yasalgan o‘zbekcha so‘zlar mavjud. O‘zlashma qatlam tarkibida forscha, arabcha, ruscha-baynalmilal so‘zlar bor.

Ko‘nikma hosil qilish uchun leksika mashqlari bosqichi muhim ahamiyatga egadir. Mashqlarning asosiy turlari quyidagilar:

1. Real lug‘at boyligini o‘zlashtirish, lug‘at tarkibini kengaytirish va ularni fahmlash (payqash) orqali bilib olish ko‘nikmalarini hosil qiladigan mashqlar.

2. Retseptiv (tinglab va o‘qib tushunish) va reproduktiv (gapirish, qisman yozuv) leksik mashqlar.

3. Leksik birlikning har xil turlari (so‘z, turg‘un so‘z birikmasi, nutq klisesi)ni o‘rganish mashqlari.

Boshlang‘ich bosqichda, asosan, og‘zaki, kontekstli, bir tilli (chet tilda) mashqlar sinfda, o‘qituvchi boshchiligida, xor bilan, rasmlardan foydalanib bajariladi. O‘rta bosqichda mashqlarning katta qismi uyda, yozma shaklda, o‘qituvchi bevosita boshqarmaydigan fonogramma holida, kontekstli va kontekstdan tashqari, yakka tarzda, ikki tilda bajarishga mo‘ljallanadi. Yuqori bosqichda leksik mavhum otlarga suyanib, kontekstdan tashqarida va kontekstda, ichki imkoniyatli potensial lug‘atni boyitish, yangi so‘z ma’nosini fahmlab olish, leksik operatsiyalarni ong ishtirokisiz erkin qo‘llay olish kabi mashqlar bajarilishi tavsiya qilinadi.

Leksik materialni o‘rgatishda asosan hozir ikki mashq turi mavjud:

1. Til yoki tayyorlov mashqlari.

2. Nutq yoki kommunikativ mashqlar.

Birinchi turdagi mashqlar asosan so‘z shakllarining ma’nosi ustida ishlashda hamda og‘zaki va yozma nutq malakalarini shakllantirishda qo‘llaniladigan mashqlarga aytiladi.

Ikkinchi turdagi nutq mashqlari esa nutq malakalarini o‘stirib, og‘zaki va yozma nutq ko‘nikmalarni hosil qiladi.



Mazkur maqola leksikani o‘rgatish jarayoni uning ma’nosini ochishdan, ya’ni tushuntirishdan boshlanadi.

Bu asosan ikki usulda:

- a) tarjima orqali tushuntirish;
- b) tarjimasiz tushuntirish orqali amalga oshiriladi.

a) Yangi so‘zni tarjima orqali tushuntirish 3 usulda tashkil qilinadi:

1-usul: chet tilidagi so‘zning ma’nosiga mos keladigan asosiy ma’nosini, yoki mos keladigan ekvivalentini to‘g‘ridan-to‘g‘ri ona tilida og‘zaki berish yoki doskada tarjimasini yozib qo‘yish;

2- usul: so‘zning ikkita ma’nosini berish;

3-usul: tarjima – izoh, orqali so‘z manosi ochish. Odatda chet tilida so‘zning ma’nosi ona tilidagi so‘z ma’nosidan tor yoki keng bo‘lsa, to‘liq ma’noga mos kelmasa, ona tilida izoh beriladi. Bu usul zaruriyat tug‘ilganda, sinfda o‘quvchi ko‘p bo‘lganda, so‘z ma’nosini tarjimasiz ochish mumkin bo‘lmaganda, ma’nosi ochiladigan so‘z ko‘p bo‘lib, vaqt kam bo‘lganda qo‘llaniladi.

b) Tarjimasiz tushuntirish: Bunda til, nutq ko‘rgazmasidan keng foydalaniladi.

Bu usulni qo‘llash so‘z ma’nosini chet tilining o‘z vositalari orqali ochishdir. Bunda chet tilidagi kontekstdan, nutq vaziyatidan, so‘z yasovchi qo‘shimchalardan, so‘zning kelib chiqishini tahlil qilishdan, qo‘shimchalardan, sinonim, antonimlardan foydalanib o‘quvchilarning o‘zlariga so‘zning ma’nosini fahmlab topishdan, baynalmilal so‘zlarni taniy olishliklaridan keng foydalaniladi.

So‘z ma’nosini ochishning kommunikativ usullari aynan tarjimasiz tushuntirish va ko‘rsatishga asoslanadi. Bunda quyidagi usullardan foydalaniladi:

1. So‘z ifodalovchi ma’no predmet yoki rasmni, harakatni ko‘rsatish orqali amalga oshiriladi. Bunda dastlab so‘zning talaffuzi o‘rganiladi. Shundan so‘ng o‘qituvchi so‘zning grafik ifodalanishini ko‘rsatadi. O‘quvchilar uni bir necha bor o‘qiydilar. O‘qituvchi o‘rganilgan so‘z bilan avval o‘rganilgan so‘zlarni qo‘shib iboralar yasashni buyuradi. Keyin bu iboralar bilan jumlar yasash, ularni tasdiq so‘roq, inkor formalarda gapirish mashq qilinadi. Bunday mashq o‘quvchilar juftliklari, guruhlari orqali tashkil qilinadi. Shundan so‘ng o‘qituvchi kichik guruhlarga matndan yangi so‘z qo‘llanilgan jumlaning topishni va uni shaxslarini, zamonlarini o‘zgartirib gapirishni tashkil qiladi. Bunday faoliyat jarayonida o‘quvchilar yangi so‘zning talaffuzini, leksik-grammatik ma’nosini, uni gap strukturadagi o‘rnini o‘zlashtirib oladilar.

2. So‘z ma’nosini o‘qituvchining yuz ko‘rinishi, imo-ishorasi, harakati orqali fahmlab toptirish.

3. So‘z ma’nosini chet tilida izohlash.

4. So‘zning ma’nosini kontekstdan fahmlab toptirish;

5. So‘z yasash qo‘shimchalari yordamida yangi so‘z ma’nosi topish. Bu o‘rinda o‘qituvchi o‘quvchilar avval o‘zlashtirgan so‘zlardan foydalanishi lozim.

Leksik mashqlardan namunalar

Leksik birliklarni tinglash mashqlari:



1. So‘zni tinglash va tovush tarkibini o‘rganish (so‘z gapda va yolg‘iz taqdim etiladi). 2. Muallim chet tilde nomini aytayotgan narsani ko‘rish. 3. Muallim chet tilde aytayotgan harakatni bajarish. 4. Oldin o‘rganilgan so‘zga ma‘no jihatidan mos keladigan so‘zning tovush tarkibini tinglab tahlil qilish. 5. Yangi so‘zni mavzuga oid boshqa so‘zlar orasidan tinglaganda, tanib olish. 6. Aytilgan so‘zlam mavzularga tegishlisini topish. 7. So‘z ta‘rifidan uning ma‘nosini fahmlab olish. 8. Tinglangan jumladagi so‘zlar miqdorini aniqlash. 9. Urg‘u bilan ajratib aytilgan so‘zlar ma‘nosini ona tilida aytish. 10. Ikki jumlada aytilgan ma‘nodosh so‘zlarni ona tilida farqlash.

Leksik birliklarni ko‘rish mashqlari:

1. So‘zlarni alfavit tartibida yozish. 2. So‘zlarni harfiy tahlil etish. 3. Tushirib qoldirilgan harf birikmasini qo‘yish. 4. Muayyan o‘qilish qoidalarini namoyish qiluvchi so‘zlarni o‘qish. 5. Qoidadan mustasno so‘zlam o‘qish. 6. Berilgan so‘zlarni o‘qish. 7. Qo‘shma so‘z yoki so‘zlar tarkibini ajratib yozish. 8. Ma‘lum so‘z qaysi so‘z turkumiga mansubligini aniqlash. 9. Ona tili bilan bir o‘zakli so‘zlam matndan topish. 10. So‘z yasash elementlarini farqlash orqali so‘z ma‘nosini ochish va h.k.

Leksik birliklarni aytish va yozish mashqlari:

1. Ko‘rib turgan narsalar (yoki ulaming tasviri) nomini chet tilde aytish va yozish. 2. Rasmga oid ma‘lum so‘zlam chet tilde aytish va yozish. 3. Berilgan mavzuga taalluqli so‘zlarni aytish va yozish. 4. So‘zni qo‘llab, og‘zaki va yozma gaplar tuzish. 5. Harakat, hodisa va narsani sharhlab berish. 6. Tayanch so‘zlarni qo‘llab, rasmni tasvirlash. 7. Rasmni nutq mavzusini tasvirlash. 8. Berilgan tayanch so‘zlari shtirokida yozma va og‘zaki fikr bayon etish. 9. O‘qituvchi aytgan so‘zlar yoki gapni takrorlash.

Retseptiv va reproduktiv leksik mashqlar

1. O‘qituvchiga taqlid so‘z yoki gapni takrorlash. 2. O‘qituvchi aytgan so‘zni so‘z birikmasi gapda qo‘llash. 3. Aytib turilgan materialni yozish va qaytarish. 4. Gapda matndan tanish/notanish so‘zlarni topish. 5. Gapni kengaytirish (boshi va oxiriga so‘zlar qo‘shish). 6. Vazifaga ko‘ra matndan so‘zlarni topish. 7. Matndagi bo‘sh joylarni to‘ldirish. 8. Tagiga chizilgan/ajratib ko‘rsatilgan so‘zlarga savol tuzish. 9. O‘qilgan matnning yangi so‘z ishtirokida gapirib berish. 10. Berilgan dialogni yakka nutqqa aylantirish.

Sharq tili leksikasini o‘rganish jarayonida nafaqat interaktiv mashqlar va o‘yinlar balki, o‘ziga xos dars o‘tish uslub va metodlardan foydalangan holda o‘qituvchi o‘ziga xos sifatli va samarali dars turini kashf eta oladi, albatta. Ta‘lim yangi bosqichga ko‘tarilmoqda, o‘quvchilar fikr darajasi kengaymoqda, axborot olish osonlashmoqda, bunday o‘sh jarayonida o‘qitishda innovatsion texnologiyalardan fodalanmaslik darsning samaradorligini pasaytirib yuboradi.

Interfaol ta‘lim usuli – har bir o‘qituvchi tomonidan mavjud vositalar va o‘z imkoniyatlari darajasida amalga oshiriladi. Bunda har bir o‘quvchi o‘z motivlari va intellektual darajasiga muvofiq ravishda turli darajada o‘zlashtiradi.

Interfaol ta‘lim texnologiyasi - har bir o‘qituvchi barcha o‘quvchilar ko‘zda tutilgandek o‘zlashtiradigan mashg‘ulot olib borishini ta‘minlaydi.

Interaktiv ta’lim - faol o’qitish uslubining turlaridan biri. Interaktiv o’rganish bilan o’zaro munosabat nafaqat o’qituvchi va talaba o’rtasida, balki barcha tinglovchilar bilan aloqa qilish va birgalikda ishlash (yoki guruhlar) o’rtasida amalga oshiriladi.

Interaktiv ta’lim vositalari. Interaktiv usullarni qo’llash oddiy-oddiy ko’rgazmalar, plakatlar, xaritalar, modellar va boshqalar bilan boshlandi. Bugungi kunda interaktiv ta’limning zamonaviy texnologiyalari eng so’nggi jihozlarni o’z ichiga oladi: interfaol taxtalar, planshetlar, kompyuter simulyatorlari, virtual modellar, plazma paneli, projektorlar, noutbuklar va boshqalar.

Har bir yangi so’z tushuntirilgach, uni dastlabki mustahkamlash mashqlari bajarildi. Yangi so’zni o’zlashtirish deganda so’zni xotirada saqlay olish, qo’llay olish tushuniladi. Shu sababli yangi so’zlarni muloqot mavzusi asosida tuzilgan kommunikativ topshiriqlar orqali mustahkamlash zarurati paydo bo’ladi. So’zlarni muloqot jarayonida jumla ichida ko’p martalik takrorlash, bu jarayonda audiovizual, noverbal va emotsional ta’sir vositalaridan foydalanish yangi so’zlarni o’zlashtirishning eng yaxshi usulidir.

Yangi lesikani kommunikativ yondashuv orqali tushuntirish va mustahkamlashni tashkil qilishda an’anaviy o’qitish jarayonida qo’llaniladigan quyidagi usullardan ham ijodiy foydalanish mumkin. Bunga savol-javob mashqlari, tarjima, bir-biriga bog’liq bo’lgan gaplarni, so’zlarni guruhlashtirish, turli xil nutq vaziyatlari tuzdirish mashqlari kiradi.

Yangi leksikani mustahkamlash o’quvchilarda muloqot ko’nikma va malakalarini shakllantirish bilan qo’shib olib boriladi. Bunda tematik rasmlarga, diafilmlarga qarab gapirtirish, matn ustida savol-javob o’tkazish, chet tilida matn mazmunni gapirtirish, ba’zan chet tilidan ona tiliga tarjima qildirish (yozma) mashqlaridan foydalaniladi. O’qituvchining vazifasi o’quvchilar yangi so’zlarni puxta o’zlashtirishlari, mustahkamlashlari uchun qanday metod, usullardan, vositalardan foydalanishni aniqlash, so’zni og’zaki nutqda qo’llashga o’rgatish uchun nechta va qanday mashqlar va ularni qanday tartibda bajartirishni hal qilishdir.

#### FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Jumaniyozova M. Interfaol metodlar. [Elektron resurs]. – Manba:
2. Ko’chiboyev A. “Chet tillar o’qitishning amaliy metodikasi” hamda Jalolov J. “Chet tili o’qitishning metodikasi” kitoblari
3. Nishanbayeva A. Sharq tillarini o’qitish metodikasi ( dariy, fors va pashtu tillari). - O’quv-uslubiy majmua.T,: 2020, 16-17-betlar.
4. Общая психология. / Под ред. А. В. Петровского, 2-е изд.— М.: Просвещение, 1977, 165-bet, (3-е изд. — 1986, o’zbekcha nashr — Toshkent: O’qituvchi, 1992).
5. Пассов Е. И. Основы коммуникативной методики обучения иноязычному общению. — М.: Русский язык, 1989. — 132—133 va 137—138-betlar
6. Пассов Е. И. Основы методики обучения иностранным языкам. — М.: Русский язык, 1977. — 144—145-betlar

Elektron resurslar

1. <http://lex.uz>.
2. <http://metodurlari|Sadikov.uz>
3. <http://manzura90.zn.uz/interfaolmetodlar>
4. <http://www.edu.uz>
5. <http://www.ziyonet.uz>

## INSON VA JAMIYAT TARAQQIYOTINING DOLZARB MASALALARI

Ulasheva Sabina Adham qizi

*Samarqand iqtisodiyot va servis instituti ik-323 guruh talabasi*

**Annotatsiya.** *Ushbu maqolada hozirgi vaqtda inson va ijtimoiy rivojlanish bilan bog'liq bir qancha muhim masalalar keng muhokama qilingan. Shuningdek, qashshoqlik va tengsizlik, iqlim o'zgarishlari, ta'lim va sog'liqni saqlashdan foydalanish imkoniyati, gender tengligi va ayollar huquqlari, ruhiy salomatlik va farovonlik, urbanizatsiya va infratuzilma, inson huquqlari va ijtimoiy adolat va boshqa asosiy masalalarni ko'rib chiqamiz.*

**Kalitso`zlar.** *Farovonlik, imkoniyat, ekologiya, ijtimoiy, salohiyatlar, huquq, sog'liq, urbanizatsiya, infratuzilma, adolat, jamiyat, hukumat, tashkilotlar.*

**Kirish.** Inson va jamiyat taraqqiyoti shaxs va jamiyatlarning farovonligi va taraqqiyotiga yordam beradigan bir-biriga bog'liq bo'lgan keng ko'lamli omillarni o'z ichiga oladi. Bularga: ta'lim, sog'liqni saqlash, iqtisodiy rivojlanish, ekologik barqarorlik, infratuzilma va shaharsozlik, tinchlik va xavfsizlik. Insonlarning ijtimoiy taraqqiyotni rag'batlantirishga qaratilgan sa'y-harakatlari ko'pincha xalqaro tashkilotlar, milliy hukumatlar, nodavlat tashkilotlar (NNT) va ommaviy tashabbuslar tomonidan amalga oshiriladi. Ushbu sa'y-harakatlar barqarorlik, inklyuzivlik va inson huquqlariga e'tibor qaratgan holda shaxslar va jamoalarning ko'p qirrali ehtiyojlarini qondirishga qaratilgan.

**Qashshoqlik va tengsizlik:** Qashshoqlik va tengsizlik murakkab ijtimoiy muammolar bo'lib, shaxslar, jamoalar va umuman jamiyatlarga sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Qashshoqlik deganda inson yoki jamiyat uchun oziq-ovqat, boshpana, kiyim-kechak, ta'lim va sog'liqni saqlash xizmatlaridan foydalanish kabi asosiy ehtiyojlarini qondirish uchun zarur bo'lgan resurslarning yetishmasligi tushuniladi.

Tengsizlik deganda jamiyat ichidagi resurslar, imkoniyatlar va imtiyozlarning teng taqsimlanmaganligi tushuniladi, bu esa daromad, boyluk va asosiy xizmatlardan foydalanishda nomutanosiblikka olib keladi.

Bu nomutanosibliklar ko'pincha kamsitish, ta'lim olishning tengsizligi va cheklangan iqtisodiy imkoniyatlar kabi tizimli va tarkibiy omillarga bog'liq.

Qashshoqlik va tengsizlikni bartaraf etish ijtimoiy, iqtisodiy va siyosiy jihatlarni qamrab oluvchi keng qamrovli va ko'p qirrali yondashuvlarni talab qiladi. Bu iqtisodiy o'sishni rag'batlantirish siyosatini, ta'lim va sog'liqni saqlashga investitsiyalarni, ijtimoiy ta'minot dasturlarini va kamsitishlarga qarshi kurashish hamda teng imkoniyatlarni ilgari surish bo'yicha sa'y-harakatlarni o'z ichiga olishi mumkin.

**Iqlim o'zgarishi:** Iqlim o'zgarishi deganda Yer iqlimidagi sezilarli va uzoq muddatli o'zgarishlar, jumladan, global haroratning ko'tarilishi, ob-havo sharoitlarining o'zgarishi va tez-tez va jiddiy ekstremal ob-havo hodisalari tushuniladi. Bu o'zgarishlar, birinchi navbatda, inson faoliyati, xususan, karbonat anhidrid va metan kabi issiqxona gazlarining

chiqarilishi bilan bog'liq bo'lib, ular Yer atmosferasida issiqlikni ushlab turadi va global isishga hissa qo'shadi.

Iqlim o'zgarishining oqibatlari keng qamrovli bo'lib, dengiz sathining ko'tarilishi, biologik xilma-xillikning yo'qolishi, kuchliroq qurg'oqchilik va jazirama to'lqinlar va tabiiy ofatlarning ko'payishini o'z ichiga oladi..

Iqlim o'zgarishiga qarshi kurashish global va mahalliy darajada muvofiqlashtirilgan va barqaror harakatlarni talab qiladi. Bunga issiqxona gazlari chiqindilarini kamaytirish, qayta tiklanadigan energiya manbalariga o'tish, energiya samaradorligini oshirish, yerdan barqaror foydalanish va resurslarni boshqarishni rag'batlantirish kiradi.

Iqlim o'zgarishiga qarshi kurashish va uning ta'sirini kamaytirishda jismoniy shaxslar, korxonalar va hukumatlarning o'z o'rnini bor. Kollektiv harakatlarni amalga oshirish va ekologik ongli tanlovlarni amalga oshirish orqali biz iqlim o'zgarishini yumshatish va kelajak avlodlar uchun sayyorani himoya qilish yo'lida harakat qilishimiz mumkin.

Ta'lim va sog'liqni saqlashdan foydalanish: Ta'lim va sog'liqni saqlashdan foydalanish - bu insonlar va jamiyatlarning farovonligi va rivojlanishi uchun muhim bo'lgan asosiy inson huquqlari. Mana bu ikki muhim sohaning qisqacha sharhi:

#### 1. Ta'lim:

- Sifatli ta'lim olish shaxsiy rivojlanish, iqtisodiy o'sish va ijtimoiy taraqqiyot uchun juda muhimdir. U shaxslarning imkoniyatlarini kengaytiradi, qashshoqlikni kamaytiradi va gender tengligiga erishishda muhim rol o'ynaydi.

- Ta'lim olishdagi qiyinchiliklar moliyaviy to'siqlar, infratuzilmaning etishmasligi, madaniy me'yorlar, ziddiyatli yoki inqirozli vaziyatlarni o'z ichiga olishi mumkin.

- Ta'lim olish imkoniyatini yaxshilashga qaratilgan sa'y-harakatlar maktablar qurish, stipendiyalar va moliyaviy yordam ko'rsatish, hamma uchun inklyuziv va teng ta'limni ta'minlash va umrbod ta'lim imkoniyatlarini rivojlantirishni o'z ichiga oladi. Bundan tashqari, raqamli texnologiyalardan foydalanish, ayniqsa, chekka yoki kam ta'minlangan hududlarda ta'limga kirishdagi kamchiliklarni bartaraf etishga yordam beradi.

#### 2. Sog'liqni saqlash:

- Tibbiy yordam olish inson salomatligini saqlash, kasalliklarning oldini olish va o'z vaqtida davolanish uchun zarur bo'lgan asosiy huquqdir.

- Tibbiyotdan foydalanishdagi to'siqlar orasida moliyaviy cheklovlar, sog'liqni saqlash infratuzilmasi yo'qligi, malakali tibbiy mutaxassislarning etishmasligi va geografik yoki ijtimoiy omillar mavjud.

- Tibbiyotdan foydalanish imkoniyatlarini yaxshilash sog'liqni saqlash muassasalarini qurish va jihozlash, dori vositalari va tibbiy buyumlar bilan ta'minlash, tibbiyot xodimlarini o'qitish, tibbiy sug'urta qamrovini kengaytirish, aholining sog'lig'i haqida xabardorligini oshirish va profilaktika yordamini oshirish kabi tashabbuslarni o'z ichiga oladi.

- Bundan tashqari, texnologiya va telemeditsina sog'liqni saqlash xizmatlarini kam ta'minlangan aholiga, xususan, chekka yoki qishloq joylarda ko'rsatishda muhim rol o'ynashi mumkin.

Ta'lim va sog'liqni saqlashdan foydalanish imkoniyatlarini yaxshilash bo'yicha sa'y-harakatlar ko'p qirrali bo'lishi va nafaqat infratuzilma va resurslar, balki ijtimoiy va tizimli to'siqlarni ham bartaraf etishi kerak. Hukumatlar, nodavlat tashkilotlar va xalqaro agentliklar o'rtasidagi hamkorlik barqaror yechimlarni ishlab chiqish va har bir inson sifatli ta'lim va sog'liqni saqlash xizmatlaridan foydalanish imkoniyatiga ega bo'lishini ta'minlash uchun juda muhimdir. Kelajak avlodning yaxshi sharoitda o'sib ulg'ayishi va ta'lim tarbiya olishi hamda sog'lom turmush tarzida rivojlanishini uchun ham asosiy omil hisoblanadi.

Gender tengligi va ayollar huquqlari: Gender tengligi va ayollar huquqlarini himoya qilish adolatli va adolatli jamiyat barpo etishda hal qiluvchi ahamiyatga ega. Ushbu muhim mavzu bo'yicha ba'zi muhim fikrlar:

1. Huquqiy va ijtimoiy tenglik:

- Gender tengligi jinsidan qat'i nazar, barcha shaxslarning teng huquq, imkoniyatlar va qonun ostida himoyalanihini ta'minlashni nazarda tutadi. Bu ta'lim, ish bilan ta'minlash, sog'liqni saqlash va qarorlar qabul qilish jarayonlarida ishtirok etishdan teng foydalanishni o'z ichiga oladi.

- Gender tengligiga erishishga qaratilgan sa'y-harakatlar, shuningdek, tengsiz ish haqi, gender asosidagi zo'ravonlik, yosh nikohlar va resurslardan foydalanish cheklanganligi kabi jinsga asoslangan kamsitish va zararli amaliyotlarni bartaraf etishga qaratilgan.

Vakolat va yetakchilik:

- Gender tengligiga erishish uchun ayollar va qizlarning imkoniyatlarini kengaytirish muhim ahamiyatga ega. Bu ta'lim olish, malaka oshirish, iqtisodiy imkoniyatlar va jamiyatning turli sohalarida etakchilik rollarini ta'minlashni o'z ichiga oladi.

- Siyosat, biznes va jamoat tashkilotlarida ayollar yetakchiligi va ishtirokini rag'batlantirish gender tengligiga ta'sir ko'rsatadigan siyosat va qarorlarni shakllantirishda muhim ahamiyatga ega.

Salomatlik va reproduktiv huquqlar:

- Ayollarning salomatligi va reproduktiv huquqlarini himoya qilish ularning farovonligi va mustaqilligini ta'minlash uchun juda muhimdir. Bu sog'liqni saqlash xizmatlaridan foydalanish, reproduktiv salomatlik bo'yicha ta'lim, oilani rejalashtirish va o'z tanasi haqida qaror qabul qilish huquqini o'z ichiga oladi.

- Onalar salomatligini mustahkamlash, gender asosidagi zo'ravonlikning oldini olish, reproduktiv salomatlik muammolarini hal etish borasidagi sa'y-harakatlar ayollar huquqlarini ta'minlashning muhim tarkibiy qismidir.

Ta'lim va xabardorlik:

- Gender stereotiplariga qarshi kurashish, gender tengligini ta'minlash, zararli amaliyot va munosabatlarga qarshi kurashishda ta'lim va ma'rifiy dasturlar muhim o'rin tutadi.

- Inklyuziv va teng huquqli ta'limni targ'ib qilish, genderni asoslangan zo'ravonlikni bartaraf etish va ijobiy gender normalarni rag'batlantirish orqali jamiyatlar ayollar huquqlari va gender tengligini ta'minlashga hissa qo'shishi mumkin.

Global majburiyatlar va advokatlik:



- Ayollarga nisbatan kamsitishning barcha shakllariga barham berish to‘g‘risidagi konvensiya (CEDAW) kabi xalqaro konvensiyalar ayollar huquqlarini himoya qilish va rivojlantirish uchun asos yaratadi.

- Milliy va xalqaro miqyosdagi targ‘ibot-tashviqot ishlari siyosatdagi o‘zgarishlar, huquqiy islohotlar va gender tengsizligini bartaraf etish va ayollar huquqlarini himoya qilish uchun resurslarni taqsimlashda hal qiluvchi rol o‘ynaydi.

Gender tengligini ta‘minlash va ayollar huquqlarini himoya qilishga qaratilgan sa‘y-harakatlar huquqiy, ijtimoiy, iqtisodiy va madaniy omillarni hisobga olgan holda keng qamrovli bo‘lishi kerak. Bu hamma uchun yanada inklyuziv va teng huquqli dunyo yaratish uchun hukumatlar, fuqarolik jamiyati tashkilotlari, xususiy sektor va shaxslarning sadoqatini va hamkorligini talab qiladi. Gender tenglikning asosiy mohiyati shundan iboratki, xotin-qizlar va ayollarning o‘z huquqlarini himoya qila olishlari va ularga beriladigan imkoniyatlardan to‘laqonli foydalanishlari nazarda tutiladi.

Inson huquqlari va ijtimoiy adolat: Inson huquqlari va ijtimoiy adolat barcha shaxslarning farovonligi va qadr-qimmatini ta‘minlash uchun asos bo‘lgan o‘zaro bog‘liq tushunchalardir.

1. Inson huquqlari: Inson huquqlari irqi, millati, etnik kelib chiqishi, tili, dini yoki boshqa har qanday holatdan qat‘i nazar, barcha insonlarga xos bo‘lgan umuminsoniy huquqlardir. Ular fuqarolik, siyosiy, iqtisodiy, ijtimoiy va madaniy huquqlarni o‘z ichiga oladi va xalqaro shartnomalar va xalqaro odat huquqida mustahkamlangan. Inson huquqlariga misol qilib yashash, erkinlik, xavfsizlik, ta‘lim, mehnat, qiynoq va kamsitishlardan xoli bo‘lish huquqini keltirish mumkin.

2. Ijtimoiy adolat: Ijtimoiy adolat jamiyatning barcha a‘zolariga nisbatan adolatli va xolis munosabatda bo‘lishini anglatadi, xususan, u jamiyat ichidagi boylik, imkoniyatlar va imtiyozlarni taqsimlash bilan bog‘liq. U turli yo‘nalishlarda, jumladan, iqtisodiy, ijtimoiy va siyosiy sohalarda tenglik va tenglikni qo‘llab-quvvatlashga qaratilgan. Ijtimoiy adolat tashabbuslari tizimli tengsizliklar va kamsitishlarni bartaraf etishga intiladi.

Inson huquqlari barcha sohalarda o‘z aksini topganligi hammamizga ma‘lum. Inson o‘z huquqlaridan foydalanishlari va har qanday masalada ijtimoiy adolatda bo‘lishlarini xohlaydilar va shunga intiladilar.

**Xulosa.** Hozir O‘zbekistonda jamiyat taraqqiyotining eng asosiy muammosi insonlarning, ayniqsa yosh avlodning ma‘naviy dunyosini shakllantirish va boyitish, ularni istiqloq mafkurasi asosida tarbiyalash, o‘zbek xalqining boy madaniy va ma‘naviy merosi, qadriyatlarini, an‘analari va urf-odatlarini egallashlari uchun shart-sharoit yaratishdir.

Bu muammolar hukumatlar, tashkilotlar va shaxslardan barcha uchun barqaror va inklyuziv rivojlanishga e‘tibor qaratgan holda hal qilish uchun birgalikdagi sa‘y-harakatlarni talab qiladi.

**FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:**

1. World Bank. "World Development Report 2019: The Changing Nature of Work." World Bank Publications, 2019.
2. United Nations. "The Sustainable Development Goals Report 2021." United Nations, 2021.
3. Marmot, Michael. "The Health Gap: The Challenge of an Unequal World." Bloomsbury Publishing, 2015.
4. Deaton, Angus. "The Great Escape: Health, Wealth, and the Origins of Inequality." Princeton University Press, 2013

**XIZMATLAR SOHASIDAGI KORXONALARNING XAVFSIZLIGINI  
TA`MINLASH ZAMONAVIY USULLARI****Shodmonova Zubayda Ubaydullayevna***O`qituvchi, Samarqand Iqtisodiyot va Servis Instituti***Usmonov Sunnatillo Berdiquil o`g`li***Samarqand Iqtisodiyot va Servis Instituti IK-K-122-guruh talabasi*

**Annotatsiya.** Hozirgi vaqtda iqtisodiyotning transformatsiyalashuvi sharoitida xizmat ko`rsatish korxonalarini doimiy tarzda barqaror rivojlanishi hamda xizmat ko`rsatish intensivligini ta`minlashda samaradorlikni oshirishning ijtimoiy-iqtisodiy mexanizmini takomillashtirish alohida dolzarb masala hisoblanadi. Korxonalarining xavfsizligini ta`minlash, xizmatlar sohasida juda muhim bo`lib, zamonaviy texnologiyalar va usullar foydalanilishi zarur. Bugungi kunda, korxonalarining axborotlarini, ma`lumotlarini va tizimlarini himoya qilish uchun ko`p xizmatlar mavjud. Iqtisodiyotning transformatsiyalashuvi sharoitida xizmatlar sohasi iqtisodiy jihatdan sanoat ishlab chiqarishiga qaraganda ancha samaralidir, chunki xizmatlar sohasida boshlang`ich faoliyatni amalga oshirish kamroq mablag`larni talab qilib, kapitalning aylanish tezligi ancha yuqori hisoblanadi.

**Kalit so`zlar:** zamonaviy texnologiyalar, ijtimoiy-iqtisodiy samaradorlikni oshirish, iqtisodiyotning transformatsiyalashuvi.

**Kirish.** Xizmat ko`rsatish sohasida ijtimoiy-iqtisodiy samaradorlikni oshirish xo`jalik yurituvchilar faoliyatlari natijasini aks ettiradi, ijtimoiy samaradorlik esa iqtisodiy subyektlarning ijtimoiy samaradorligini, uni jamiyat hayotining turli tomonlariga ta`sirini aks ettiradi. Bunda ijtimoiy va iqtisodiy samaradorlik muayyan darajada o`zaro bog`liq holda aniqlandi. Shuningdek, servis iqtisodiyotida xizmatlar alohida guruhlari bo`yicha tasniflandi. Mamlakatimiz iqtisodiyoti rivojlanishining hozirgi bosqichida servis xizmatlari soni va sifatiga qo`yilayotgan talablar oshib bormoqda. Rivojlangan davlatlar tajribasining qo`llanishi xizmatlarga bo`lgan talabning oshishiga olib keldi. Bu, o`z navbatida, iste`mol bozori tarkibida o`zgarishlarni vujudga keltirdi.

Aholining ayrim qatlamlarining moddiy farovonligi oshishi natijasida xizmatlarga nisbatan o`zlarining talablari va ehtiyojlari mavjud bo`lgan iste`molchilarning yangi kategoriyasi vujudga keldi. Moddiy jihatdan ta`minlangan iste`molchilar o`zlarining hayot qulayliklarini oshirishni ta`minlaydigan turli assortimentdagi xizmatlarga ancha talabgor hisoblanishadi. Shu sababli ayrim xizmat ko`rsatish korxonalarini o`z faoliyatlarini aynan aholining shu talab va ehtiyojlarini qondirishga qaratadilar

Bunday xavfsizlikni ta`minlash uchun, korxonalarining barcha qurilmalarining zamonaviy antivirus dasturlari bilan o`ralishi juda muhim. Shunga ko`ra, xizmat ko`rsatish korxonalarini faoliyatining samaradorligini oshirish hamda ular faoliyatining ijtimoiy-iqtisodiy mexanizmini takomillashtirishda mehnat jarayonlari intensivligi va mehnat unumdorligini

oshirish, resurslardan samarali foydalanish, mehnat salohiyati samaradorligini ta'minlash, ko'rsatilayotgan xizmatlar sifati va natijadorligini oshirish, iste'molchilarning talab va ehtiyojlarini to'liqroq qondirish bilan bog'liq masalalar soha rivojlanishining muhim muammolari hisoblanadi.

Ushbu dasturlar, xavfsizlik holatini uzatish, virus va zararli dasturlarni aniqlash va o'chirish imkonini beradi. Shuningdek, ma'lumotlar saqlash uchun muntazam zahiralarni o'rnatish, axborot almashish kanallarini himoya qilish ham muhimdir. Korxonalar xodimlari va hamkorlari uchun xavfsizlik so'rovlarni amalga oshirish juda muhim. Xavfsizlik so'rovlariga jiddiy e'tibor berish, parollar va kirish ma'lumotlarini himoya qilish, hujumga qarshi tindash va iloji boricha yonuvchilarni o'rganish, xavfsizlikni yuqori darajada ta'minlashda yordam beradi. Yana, korxonalar xavfsizlik sohasida xizmat oladigan loyihalarni zamonaviy himoya usullari bilan yaratish ham muhimdir. Hujumga qarshi tindash, ma'lumotlar yig'ishini himoya qilish, sayt va texnika mulki himoya qilish, xavfsizlik tuzilmalarini nazorat qilish – bular ham xizmatlar sohasidagi korxonalar xavfsizligini ta'minlashda juda muhim amallardir.

Navbatdagi bosqich esa, korxonaning xavfsizlik sohasidagi mustahkamlarini nazorat va baholashdan iborat. Regulyar nazorat va sinovlar, xavfsizlik yaqinida chiroyli o'zgarishlar aniqlash va ularga tez va samarali javob berish imkonini beradi. Xizmat ko'rsatish tarmoqlarida iqtisodiy o'sish omillarini sifat va miqdoriy jihatdan baholash, ushbu omillarning har birining xizmat ko'rsatish soha va tarmoqlari o'sishiga qo'shayotgan hissasini aniqlash hozirgi kunda ham muhim ilmiy masala bo'lib hisoblanadi. Yuqorida keltirilgan mualliflarning asarlarida turli xil omillarning sohani ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishiga ta'siri tadqiq etilgan. Ushbu tadqiqotlarda xizmat ko'rsatish korxonalarida ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishning yo'nalishlari tizimli ravishda o'rganilmagan. Shunga ko'ra, tadqiqot jarayonida xizmat ko'rsatish sohasida ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish mexanizmlari tadqiq etilgan. Xizmat ko'rsatish sohasini tadqiq etishda, avvalo, ushbu sohaning qanchalik o'ziga xos ekanligini ta'kidlab o'tish zarur. Buning sababi shundaki, xizmat ko'rsatish korxonalar va tashkilotlari, shuningdek, ushbu sohada ishlayotgan xodimlar aholining moddiy, ijtimoiy, kundalik va ma'naviy ehtiyojlarining katta qismini qondirishga qodirdir. Xizmat ko'rsatish sohasiga umumiy tavsif berish hamda ushbu sohada faoliyat yurituvchi xo'jalik subyektlarining o'rni va ahamiyatini aniqlash uchun, avvalo, "ish" va "xizmat" kabi tushunchalarni ko'rib chiqish hamda bu ikki tushuncha o'rtasidagi chegaraning mavjudligini inobatga olgan holda, ularning aniq ta'riflarini keltirish lozim, chunki ularning iqtisodiy mohiyati o'xshash bo'lsa-da, huquqiy jihatdan bir-biridan farq qiladi. Xizmat ko'rsatish korxonalar faoliyatining rivojlanishi o'ziga xos xususiyatlar va jihatlarga egadir. Shunga ko'ra, muayyan omillar ta'sirini ifodalovchi mazkur soha rivojlanishining o'ziga xos xususiyatlari va rivojlanish tendensiyalarini nazariy jihatdan yoritib berish alohida ahamiyatga egadir. Bugungi kungacha xizmatlarning yaxlit ma'noga ega ta'rifi mavjud emas. Bugun korxonalar o'rtasida raqobatni har jabhada ko'rishimiz mumkin. Har bir korxonalar raqobatda yutib chiqish uchun bor imkoniyatlarini ishga soladi.

Hozirgi vaqtda axborot xavfsizligini ta'minlash nafaqat korxonalar faoliyatida, balki har bir informatsion texnologiyalardan foydalanuvchi boshqa soha vakillari uchun dolzarb masalalardan biri bo'lib kelmoqda. Shu bois korxonalar faoliyatini bir maromda amalga oshirish uchun axborot xavfsizligini taminlash bu juda muhim masaladir. Gapimizni misol bilan davom ettirmoqchimiz. Bunga misol qilib bir korxonalar ishlab chiqaryotgan mahsulot tannarxini sir saqlashini aytib o'tishimiz mumkin. Agar bu oddiy jadval raqamli axborot tarzda saqlanyotganini xisobga olsak, bu axborotni yaxlit saqlash korxonalar uchun qanchalik muhimligini aytmasak ham bo'ladi. Bundan tashqari hozirdalikda faoliyat olib borayotgan yirik banklar hakerlar xujumiga uchrab kelayotgani ham sir emas. Yana bir misol bugun axborot texnologiyalari bilan birga kiberhujumlar ham rivojlanib, turlari ko'payib boryapti. Ayniqsa, hozir ijtimoiy injiniringni qo'llagan holda amalga oshiriladigan kiberhujumlar soni ortmoqda. Ulardan himoyalaniish esa bugungi kunning dolzarb mavzularidan biridir. Umuman olaganda axborot xavfsizligini ta'minlashga to'siq bo'layotgan muommalardan misol keltirib o'tsak. Hozirgi vaqtda axborot xavfsizligini ta'minlashning asosiy muommolariga biz axborotning ko'pligi va qayta ishlashning murakkabligini misol qilib keltirishimiz mumkin. Axborot oqimining ko'pligi uni himoya qilishga jiddiy to'sqinlik qiladi.

Ijtimoiy-iqtisodiy mohiyatiga ko'ra muayyan tavsifni aniqlashda moddiy ne'matlarga nisbatan farqli ravishda xizmatlarni ijtimoiy ahamiyati va iqtisodiy natijasi bo'yicha tavsiflash alohida ahamiyat kasb etadi. Ushbu holatda xizmatlarning muhim xususiyati sifatida kishilar ehtiyojlarini qondirish bilan bog'liq faoliyat hisoblanib, konkret faoliyat shakli yoki turining pirovard natijasi ko'rinishida namoyon bo'ladi. Xizmat ko'rsatish jarayonida sifat ko'rsatkichlari alohida o'rin tutadi hamda ular doimiy o'zgarish va takomillashtirish jarayonida bo'ladi. Asosiy bazaviy parametrlar sifatida quyidagilarni olish mumkin: xizmat ko'rsatish vaqti (iste'molchi xizmat ko'rsatuvchi bilan o'zaro aloqada bo'lgan vaqt davri); xizmatni bajarish vaqti (xizmatni bajarish uchun belgilangan vaqt me'yori).

Xizmatning iste'molchisiga ta'sir ko'rsatadigan barcha sifat parametrlari tashkilotning quyidagi ikkita ichki hujjatlarida qayd etilishi va korxonada sifat nazorati xizmati tomonidan doimiy nazoratida bo'lishi kerak: xizmat ko'rsatish qoidalari – xizmat ko'rsatish tartibi va shartlarini tartibga soluvchi talablar va standartlarni o'z ichiga olgan hujjat; xizmat ko'rsatish shartlari – xizmat ko'rsatish jarayonida iste'molchiga ta'sir ko'rsatadigan omillar majmuyini tavsiflovchi hujjat.

Shu bilan birga, ta'kidlash joizki, xizmat sifatini aniqlashda muayyan qiyinchiliklar mavjud, chunki iste'molchida uni baholash uchun aniq mezonlar mavjud emas. Biroq yuqorida aytib o'tilganidek, ishlab chiqaruvchi buni hisobga olishi kerak. Turli xil odamlar uchun sifatli xizmat va xizmat ko'rsatish sifati bir xil narsani anglatmaydi. Hatto xaridor sifatli xizmat deganda nimani anglatishini sotuvchilar tushungan taqdirda ham, nostandart kelishmovchiliklarning oldini olishga qaratilgan xizmatni boshqarishda muammolar mavjud. Xizmatlar ko'rsatish bo'yicha faoliyat turlari iqtisodiyotning deyarli barcha sohalariga kirib borgan, shuning uchun xizmat ko'rsatish sohasi chegaralarini aniq belgilash

juda mushkul. Aslida, bu haqiqatan ham xizmat ko‘rsatish faoliyatining “ommalashtirish sohasi” bo‘lib, u iqtisodiyotning ayrim sohalarida asosiy hisoblanadi, boshqalarida esa qisman ishtirok etadi, masalan, tog‘-kon sanoati va ishlab chiqarish sanoatida.

Shunday ekan, xizmat ko‘rsatish sohasining eng muhim xususiyati uning xilma-xilligi, statistika fani va amaliyot uchun uning “chegaralarini” belgilash muammosi juda dolzarbdir, chunki ushbu hodisani talqin qilishning noaniqligi milliy va jahon iqtisodiyotining tuzilishini aks ettirganda bevosita namoyon bo‘ladi, iqtisodiy rivojlanish natijalari, uning iqtisodiy o‘rinish sifati va aholi hayoti, iqtisodiy faoliyat turlarining butun majmuasi, turli darajadagi iqtisodiy jarayonlar, shu jumladan, iqtisodiyotning ayrim tarmoqlari va mintaqalari bo‘yicha statistik ma‘lumotlarning izchilligi va integratsiyalashuvi asosida ma‘lum bir mamlakat reytingi aniqlanadi.

Xulosa qilib aytganda, xizmat ko‘rsatish korxonalarida samaradorlikni oshirishga yo‘naltirilgan xizmat ko‘rsatish jarayonlarini intensivlashtirish alohida ahamiyatga ega. Bu jarayon xizmatlarni ishlab chiqarishda innovatsion boshqarish usullari va texnologiyalardan foydalanishni talab qiladi. Mazkur jarayon nafaqat xizmat ko‘rsatishning innovatsion omillaridan foydalanishni, balki ko‘rsatilayotgan xizmatlar sifatini ham oshirib boradi.

#### **FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:**

1. Одегов Ю.Г., Абдурахманов К.Х., Котова Л.Р. Оценка эффективности работы с персоналом: методологический подход: Учебно-практическое пособие. – Москва: Издательство «Альфа-Пресс», 2011. – 752 с.
2. Шумпетер Й.А. История экономического анализа в 3 тт. – Санкт-Петербург: Экономическая школа, 2004.
3. Волгин А.П. Управление персоналом в условиях рыночной экономики: Учебник – Москва, 2009.
4. Бурменко Т.Д. Сфера услуг: экономика: учебное пособие / Т.Д. Бурменко, Н.Н. Даниленко, Т. А. Туренко; под ред. Т.Д. Бурменко. – Москва: КНОРУС, 2007. – 328 с.



**O‘RTA ASRLARDA TIBBIYOTNING RIVOJLANISHIGA HISSA QO‘SHGAN  
O‘RTA OSIYOLIK OLIMLAR****Qurbonov Abdulaziz Abduraxmon o‘g‘li***Toshkent tibbiyot akademiyasi Urganch filiali*

**Annotatsiya:** *Abu Mansur Qamariy, Umar Chag‘miniy, Ismoil Jurjoniy va O‘rta asrlarda tibbiyotning rivojlanish etaplari haqida gap yuritiladi.*

**Kalit so‘zlar:** *“Dorilar xazinasi”, “Travmatologiya”, “Xorazmshoh xazinasi”*

Asosiy qism: Abu Mansur Qamariy, to‘liq ismi Abu Mansur Xasan ibn Nux-al-Qamariy uning yashagan sanasi noma‘lum, ammo bu sana Abu Ali ibn Sinoning o‘smirlik davrlariga to‘g‘ri keladi (X ning oxir XI ning bosh ). Shuningdek, u Abu Mansur Buxoriy nomi bilan ma‘lum bo‘lib , Buxoro amirining shaxsiy shifokori bo‘lgan. Uning mashhur asarlari “Ksallik va kasallar”, “Ko‘krak qafasi kasalliklarini davolash haqida”, Qorin vodyankasi haqida”, “Mansurning tibbiyoti”, “Oddiy dorilar haqida katta jamlanma”, “Boylik va farovonlik”, kabilar kiradi. “Kasallik va kasallar” kitobida kasallik va sog‘lik muammolarini ochish, odam organizmi xususiyatlari, mijoz tushunchasini yoritib bergan. Qamariy “boylik va farovonlik” asarida sog‘lik bu farovonlik deb hisoblaydi; kasalliklar haqida yozadi (ichki va tashqi, isitmalar); tashhislash va davolash usullari haqida, shuningdek, sog‘lik birinchi navbatda sog‘lom turmush tarziga bog‘liqligi to‘g‘risida yozilgan.

Umar Chag‘miniy (Maxmud ibn Muhammad ibn Umar Chag‘miniy) – hozirgi Buxoro hududidagi Chag‘min qishlog‘ida tug‘ilgan. Tug‘ilgan yili aniq emas, 1221-yil urganchda vafot etgan. Yoshligida u Urganchga ko‘chib kelgan, va u yerda ta‘lim olgan va shifokor sifatida tanilgan. Keyin o‘zini malakasini oshirish uchunsamarqandga ko‘chadi va ko‘p fanlarni o‘rganadi – astronomiya, matematika, fizika, falsafa, tibbiyot. Urganchga qaytgach o‘zini ilmiy faoliyatini davom ettiradi va bir qancha noyob asarlar yozadi. U Kopernikdan bir necha yuz yil avval quyosh sistemasini geliosentrik tuzilishi haqida va fasllarning almashinishi yerning quyosh atrofida aylanishi bilan bog‘liqligi haqida aytgan. U yerning radiusini va aylanasini, oygacha bo‘lgan masofani hisoblagan. Tibbiyotda u o‘sha vaqtning eng tajribali shifokori sifatida mashhurlikka erishgan. U “Kichik qonun” kitobini yozgan, ba‘zi olimlar uni Ibn Sinoning “Tib qonunlari” asarining qisqartirilgan shakli deb hisoblashadi. Kitob 10 bobdan iborat bo‘lib ular esa bo‘limlarga bo‘lingan. Kitobda amaliy va uslubiy tibbiyot savollari yoritilgan. Kitobda geografiya, anatomiya, gigiyena, ovqat va suyuqliklar, ularni iste‘mol qilish va organizmga ta‘siri haqida ma‘lumotlar keltirilgan. Shu bilan birga kitobda tashqi va ichki a‘zolari, teri kasalliklari va boshqa kasalliklarni davolash haqida yozilgan. O‘z vaqtida kitob tabiblar orasida katta mashhurlikka ega bo‘lgan.

Ismoil Jurjoniy (Zayniddin Abu Ibrohim Ismoil ibn Xasan ibn Axmad al-Husayn al-Jurjoniy). 1080-yil Eronning Gurgan (Jurjon) shahrida tug‘ilgan, 1141-yil mavrda vafot etgan. Lekin, M.A Gaidov fikriga ko‘ra uning tug‘ilish joyi Xorazm hududidagi Jurjoniyadir. 1110-yil u Urganch shohi Qutbiddin Muhammad Anush Teginning saroy shifokori bo‘lgan. Bu uning hayotining eng sermahsul paytlari edi: u saroy bo‘yidagi shifoxona va dorixonani boshqarardi, saroy shifokori sifatida ilmiy va amaliy mashg‘ulotlar bilan shug‘ullanadi, kitob yozadi. Bir necha vaqtdan so‘ng u Mavrga keladi, shu yerda umrining oxirigacha yashaydi. Uning quyidagi tibbiyotga oid asarlari mavjud: “Xorazmshoh xazinasi”, “Kasalliklarni aniqlash usullari”, “Ibn Sino haqida so‘z”, “Tibbiyotning mohiyati”, “Dorilar xazinasi”.

“Xorazmshoh xazinasi”- organizm anatomiyasi va fiziologiyasidan boshlab, kasalliklarga tashxis qo‘yish va davolash haqida 600 betdan ortiq ensiklopedik asardir. Bu kitobda salomatlikni saqlash uchun kasalliklarning oldini olish chora-tadbirlari muhimligi haqida aytib o‘tilgan. Uning fikriga ko‘ra odam tabiatning bir qismi bo‘lib, u tabiat bilan uzviy bog‘liq. Ko‘p narsalarda uning fikri Ibn Sinoning fikri bilan to‘g‘ri keladi. Bu kitobni ichki kasalliklar propidevtikasi, travmatologiya, xususiy patalogiya va terapiya bo‘yicha qo‘llanma deb hisoblasa bo‘ladi.

“Dorilar xazinasi” nomidan ko‘rinib turganidek, farmakologiya va dorishunoslik haqidagi asardir. “Tibbiyotning mohiyati” bu amaliy tibbiyot bo‘yicha asarlar to‘plamidir. Unda qisqa shaklda o‘sha vaqtda eng ko‘p uchragan kasalliklarning simptomlari va davolash usullari yozilgan.

#### FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. “Tibbiyot tarixi” Toshkent-2019
2. X.E.Rustamova, N.K.Stojarova, Sh.A.Abdurashitova,
3. Q.Ch.Nurmamatova
4. “Tibbiyot tarixi” Toshkent-2005 A.A.Qodirov

## YASHIRIN IQTISODIYOTNI JAMIYATGA TA’SIRI

**Turgunboyeva Nozima Muzaffar qizi***Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti*

**Annotatsiya:** *Ushbu maqolada yashirin iqtisodiyotning jamiyat hamda iqtisodiyotning rivojlanishidagi o‘rni, mazkur sohadagi muammolarning kelib chiqishi, sabablari va taklif etilgan oqibatlari qisqacha sharhlab beriladi.*

**Kalit so‘zlar:** *Xufiyona iqtisodiyot, moliyaviy mexanizmlar, integratsiya jarayoni, korrupsion jinoyatlar*

**KIRISH.**

XX asrning 70-yillaridan boshlab ilmiy tadqiq qilish boshlangan iqtisodiyotning bir bo‘lagi yashirin iqtisodiyot — davlat tomonidan nazorat qilinmaydigan, soliqlar to‘lamaydigan, rasmiy davlat statistikasida qayd etilmaydigan, oshkora olib borilmaydigan tovar va xizmatlarni ishlab chiqarish, taqsimlash, ayirboshlash va is‘temol jarayonlarini qamrab oladigan iqtisodiy faoliyat turi. Uning negizida ayrim kishilar yoki guruhlarining manfaatlari yotadi. Yashirin iqtisodiyot dunyoning deyarli hamma mamlakatlarida mavjud. Xalqaro valyuta fondi tomonidan tasdiqlangan ba‘zi omillar (soliq tizimidagi murakkablik, biznesni rasmiylashtirishga harajatlar hamda ijtimoiy sug‘urta badallari yuki) yashirin iqtisodiyotga ta‘sir qiladi. Bundan kelib chiqadiki moliyaviy mexanizmlarning to‘g‘ri yo‘lga qo‘yilmaganligi sabab bo‘ladi. Ya‘ni narxlar, soliqlar, bojlar, imtiyozlar, jarimalar hamda subsidiyalar iqtisodiyotning bir bo‘lagi bo‘lgan yashirin iqtisodiyot ko‘lamiga bevosita yoki bilvosita o‘z ta‘sirini o‘tkazadi.

Mamlakatimizda yashirin iqtisodiyot darajasi yuqori bo‘is keyingi yillarda biznesga qo‘shimcha qulayliklar yaratish orqali yashirin iqtisodiyot ulushini kamaytirish chora-tadbirlari ko‘rilmogda. Xususan, valyuta bozori erkinlashtirilishi, yangi soliq tizimi joriy etilishi, 100 ga yaqin ruxsat berish va litsenziyalash qoidalari qisqartirilishi buning yaqqol dalilidir. Bularning natijasida oxirgi 5 yilda sanoatda norasmiy sektor ulushi 20 foizdan 6 foizga tushgan.

**Adabiyotlar sharhi**

Abdulqosimov H.P va Muminov N.G fikriga ko‘ra, hozirgi vaqtda iqtisodiyot globallasuvi, integratsiya jarayonlarining yanada chuqurlashib borishiga va bu mamlakatlar o‘rtasidagi rasmiy chegaralarning susayib borishiga olib kelmoqda. Bunday sharoitda dunyoning har qanday burchagida yuzaga kelgan ilg‘or (ham yaxshi, ham yomon ma‘noda) usullar jadal ravishda butun dunyoga tarqab ketmoqda. Shuning uchun

iqtisodiyotning xufiyona iqtisodiyotni namoyon bo‘lish shakllari bilan birga ularni aniqlash, baholash usullari hamda unga qarshi kurashish yoki qonuniylashtirish yo‘nalishlarini tadqiq etish muhim ahamiyat kasb etmoqda. Bu borada O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev 2020 yil 24 yanvarda Oliy Majlisga qilgan Murojaatnomasida “Islohotlarimizga jiddiy to‘sqinlik qilayotgan “yashirin iqtisodiyot”ga barham berilmas ekan, sog‘lom raqobat ham, qulay investitsiya muhiti ham shakllanmaydi. Vazirlar Mahkamasi ikki oy muddatda, xorijiy mutaxassislarni jalb etgan holda, “yashirin iqtisodiyot”ning vujudga kelish omillarini chuqur tahlil qilib, unga qarshi kurashish dasturini tasdiqlasin” deb ta’kidlagan.

Fernando de Sotoning “Boshqa yo‘l” asarida yashirin iqtisodiyotni xalqning korrupsiyalashgan davlatning qashshoqlashayotgan aholining asosiy ehtiyojlarini qondirishga layoqatsizligiga nisbatan stixiyali va ijodiy reaksiyasi (javobi) deb atadi. U tarnsaksiya xarajatlarini oshkoralik (legallik) va nooshkoralik (nolegallik) asosida guruhlashni taklif etgan.

O‘zbekistonda xufiyona iqtisodiyot ko‘lamining kattaligini norasmiy iqtisodiyot sektorida band bo‘lgan kishilar sonining kattaligini ham ko‘rsatib turibdi. 2020-yil 18- fevral kuni Toshkentda «O‘zbekiston Respublikasida davlat va jamiyat qurilishining yangi bosqichi, mamlakatni demokratik modernizatsiyalashda parlament va hokimlik vakillik organlarining rolini oshirish» mavzusida o‘tkazilgan xalqaro konferensiyada O‘zbekiston Respublikasi Bandlik va mehnat munosabatlari vazirining o‘rinbosari B.X.Umrzoqov «2020 yil 1 yanvar holatiga ko‘ra, band bo‘lgan aholi soni 13 million 541 ming nafar kishini tashkil etadi. Shundan 5 million yeti yuz ming kishi rasmiy mehnat faoliyati bilan shug‘ullanadi. 8 millionga yaqini esa norasmiy. Ya’ni bu toifadagi insonlar har kuni norasmiy ishlab, cho‘ntagini pulga to‘ldirib uyga borishadi. Bolalari, maktab, bog‘chalar va hokazolarga berishadi. Lekin davlatga bular bir tiyin ham soliq to‘lamaydi, to‘lovlarni qilmaydi. Ya’ni davlatimizning qudratiga, quvvatiga hissa qo‘shmaydigan 8 million aholimiz bor» , – deb ma’lumot berdi. U prezident murojaatnomasida ayni shu toifadagi insonlarni rasmiy sektorga o‘tkazish masalasi qo‘yilganini ta’kidladi.

1991-yilda Jenevada Yevropa statistiklarining norasmiy iqtisodiyotga bag‘ishlangan konferensiyasi bo‘lib o‘tgan. Iqtisodiy adabiyotlarda xufiyona iqtisodiyotga turli ta’riflar berilgan: 1. Yashirin iqtisodiyot qonun asosida man qilingan faoliyat turlari deb ta’riflanadi. 2. Yashirin iqtisodiyot iqtisodiy faoliyatning kuzatilmagan hamda yashirin faoliyat turi. 3. Xufiyona iqtisodiyot rasmiy statistikada u yoki bu sabablarga ko‘ra hisobga olinmagan har

qanday iqtisodiy faoliyat bo‘lib, unda ishlab chiqarilgan mahsulot va xizmatlar yalpi ichki mahsulot tarkibiga kiritilmaydi hamda soliqqa tortishdan chetda qoladi.<sup>4</sup>

Bugungi kunda mamlakatimizda davlatimiz rahbari Sh.Mirziyoyev tashabbuslari va bevosita rahnamoligida iqtisodiyotni rivojlantirish va investisiyalarni faol jalb qilish hamda qonun ustuvorligini ta‘minlash borasida keng ko‘lamli ishlar amalga oshirilmoqda.

Xususan, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020 yil 2 martdagi PF- 5953-sonli Farmoni bilan tasdiqlangan 2021-2027 yillarda O‘zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo‘nalishi bo‘yicha Harakatlar strategiyasini «Ilm, ma‘rifat va raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish yili»da amalga oshirishga oid davlat dasturida «yashirin iqtisodiyot»ning ulushini qisqartirish bo‘yicha bir qator chora-tadbirlarni amalga oshirish nazarda tutilgan.

Yashirin iqtisodiyotning bir qancha turlari (masalan, soliq to‘lashdan bosh tortish) davlat tomonidan tartibga solish jarayonidagi ayrim kamchiliklar sababli yuzaga keladi, masalan soliq stavkalari yuqoriligi. Cheklovlarsiz tartibga solish mumkin emas va asossiz cheklovlar ularning buzilishiga olib keladi, ayniqsa bu foydali bo‘lsa.

#### **Tahlil va natijalar**

Bugungi kunda mamlakatimizda davlatimiz rahbari Sh.Mirziyoyev tashabbuslari va bevosita rahnamoligida iqtisodiyotni rivojlantirish va investisiyalarni faol jalb qilish hamda qonun ustuvorligini ta‘minlash borasida keng ko‘lamli ishlar amalga oshirilmoqda.

Xususan, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020 yil 2 martdagi PF- 5953-sonli Farmoni bilan tasdiqlangan 2021-2027 yillarda O‘zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo‘nalishi bo‘yicha Harakatlar

strategiyasini «Ilm, ma‘rifat va raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish yili»da amalga oshirishga oid davlat dasturida «yashirin

iqtisodiyot»ning ulushini qisqartirish bo‘yicha bir qator chora-tadbirlarni amalga oshirish nazarda tutilgan.

Shuningdek,2020-yil 30-oktabrda O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Yashirin iqtisodiyotni qisqartirish va soliq organlari faoliyati samaradorligini oshirish bo‘yicha tashkiliy chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi qarori qabul qilindi.

Korrupsion jinoyatlar bilan yashirin iqtisodiyot chambarchas bog‘liqligi sababli,korrupsiyaga qarshi kurashish orqali yashirin iqtisodiyotni kamaytirish mumkin degan xulosaga olib keladi.O‘zbekiston Respublikasining 2017-yil 3-yanvardagi “Korrupsiyaga qarshi kurashish to‘g‘risida”gi qonunining qabul qilinishi bu boradagi ilk qadamdir.

<sup>4</sup> : Абулқосимов Ҳ.П., Абулқосимов М.Х. Иқтисодий ҳавфсизлик: назария ва амалиёт. Ўқув қўлланма.-Т.: Ноширлик ёғдуси, 2019.-485-бет.

Statistik ma'lumotlarga ko'ra O'zbekistonda yalpi ichki mahsulotda yashirin iqtisodiyotning ulushi 50%dan ko'proqni tashkil etadi. Bu ko'rsatkichlar 2017 yil holatida jahon miqyosida 22.5%ni, Ozarbayjonda- 66.12%,

Ukrainada-46.12 %, Rossiyada-39.29 %, Turkiyada-24.95%, Hindistonda-16.55 %, Xitoyda — 10.17%, AQSHda-7.69 %ni tashkil etadi. Ayni paytda, jahon miqyosida mazkur ko'rsatkichlar 2025- yilga borib pasayib 21%ni tashkil etishi bashorat qilingan

BMT Taraqqiyot dasturi konsultantlari tomonidan o'tkazilgan tadqiqotlar natijalari ham ushbu davra suhbatida e'lon qilindi. O'zbekistonda xufyona iqtisodiyot miqyosini monetar usullar asosida, shuningdek, respublika hududlarida 700 dan ortiq korxonalar va 30 nafar tadbirkor o'rtasida so'rovlar o'tkazish yo'li bilan baholangan. Xufyona iqtisodiyotning asosiy sabablari soliq turlarining, yig'imlar, majburiy ajratmalar sonining va ular miqdorining ko'pligi ekanligi ta'kidlandi. Ushbu sabablarga korxonalarda yetarli miqdorda mablag'larning yo'qligi, banklar bilan bo'ladigan hisob-kitoblarni va to'lovlarni amalga oshirishdagi, xizmat ko'rsatish sifati, kredit stavkalarining yuqoriligi bilan bog'liq muammolar ham kiradi. Noiqtisodiy tavsifdagi sabablarga tadbirkorlarning bilim va tajribalarining, raqobat, ishlab chiqarish infratuzilmasining yetarli emasligi, biznesni tashkil etish va yuritishdagi ma'muriy to'siqlarning mavjudligi, korrupsiya va mulk huquqining himoya qilinmaganligi kiradi<sup>5</sup>

Ayrim ekspertlarning fikricha, O'zbekistonda yashirin iqtisodiyotning YaIMdagi hajmi 50 foiz atrofida. Agarda raqamlarga murojaat etadigan bo'lsak, 2019 yilda respublikamizda Davlat budjeti daromadlar qismi 102,6 trln so'mni tashkil qilmoqda. Yalpi ichki mahsulot qiymati 424 trln so'm qilib belgilandi. Shunda ekspertlar fikriga ko'ra, yashirin iqtisodiyotning 50 foiz ulushi 212 trln.so'mni tashkil etmoqda. Ushbu summadan yashirin iqtisodiyotning optimal hajmi 15% ( $424 \cdot 15\% = 64$ )ni chiqarib tashlanganda, 148 trln so'm ( $212 - 64$ ) mablag' iqtisodiyotdan tashqarida aylanayotgani ma'lum bo'ladi. Agarda biz ushbu mablag'ning belgilangan tartibda qonuniy aylanmasiga erisha olsak, Davlat budjetiga soliqlar to'lanishi natijasida qo'shimcha o'rtacha 15-20 trln.so'm (2,3 mlrd AQSh dollariga teng) mablag' tushirilishi mumkin. Bugungi kunda bitta umumta'lim maktabini yangitdan qurish uchun o'rtacha 5 mlrd so'm mablag' sarflanadi. Demak, bir yillik yashirin iqtisodiyot keltirayotgan zararga teng mablag'ni 4 mingga yaqin umumta'lim maktablari qurish yoki aholi turmush sharoitlarini yanada yaxshilash uchun yo'naltirish imkoni paydo bo'ladi<sup>6</sup>

<sup>5</sup> Одилжон Иминов. “Яширин иқтисодиёт”нинг яширинмаган сирлари //http://www.biznes-daily.uz/ru/gazeta-birja/67316-yashirin-iqtisodiyotningyashirinmagan-sirlari

<sup>6</sup> Максуд Курбонбоев. Депутат фикри: Яширин иқтисодиётнинг келиб чиқиш сабаблари, жамиятга таъсири ва бартараф этиш йўллари.// <https://kun.uz/news/2019/05/04/deputat-fikri-yashirin-iqtisodiyotning-kelib-chiqishsabablari-jamiyatga-tasiri-va-bartaraf-etish-yollari>



### **Xulosa va takliflar**

Mazkur maqola doirasida amalga oshirilgan tahlil natijalariga ko‘ra “yashirin iqtisodiyot”ni qisqartirish va bartaraf etishning ayrim tashkiliy-huquqiy jihatlarini takomillashtirish yuzasidan quyidagi xulosa va takliflar beriladi:

—naqd pullik to‘lovlarni qisqartirish va masofaviy yoki elektron to‘lovlarni rag‘batlantirishga qaratilgan chora tadbirlar;

—jinoiyat kodeksiga ayrim iqtisodiy qilmishlar uchun jinoiy javobgarlik kiritish

Mazkur chora-tadbirlar iqtisodiy huquqbuzarliklar uchun javobgarlik choralari yanada takomillashtirish, insofli tadbirkorlarni qo‘llab- quvvatlash, o‘zaro hamkorlik va jamoatchilik nazoratini rag‘batlantirish orqali yashirin iqtisodiyotni qisqartirish va oldini olishga xizmat qiladi.

### **FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:**

1. Williams, C. C. and Schneider, F. (2016). Measuring the Global Shadow Economy: The Prevalence of Informal Work and Labour. Edward Elgar Publishing, UK

2. Ali o‘g‘li A.O. Statistical study of direct maintenance of small business activities in the regions // EPRA International Journal of Economic and Business Review (JEER). – 2022. – T. 10. – №. 6. – C. 30–33.

3. ABULQOSIMOV H.P., MUMINOV N.G. ”Xufiyona Iqtisodiyot”

4. <https://lex.uz/docs/-5073459?ONDATE=08.07.2022>

5. <https://yuz.uz/uz/news/yashirin-iqtisodiyotni-qisqartirish-va-korruptsiyaning-oldini-olish-masalalari-muhokama-qilindi>

6. International survey: The shadow economy. F. Schneider, H. Dominic

7. [https://www.researchgate.net/publication/227390150\\_The\\_Shadow\\_Economy](https://www.researchgate.net/publication/227390150_The_Shadow_Economy)

**"TURKISTONDA MA'NAVIY YANGILANISH DAVRI YOQUTLARI"**

**Xolbutayeva Sevinch**

*Qashqadaryo viloyati Koson tumani 34-maktab 8-sinf o'quvchisi*

XIX asr oxiri XX asr boshlarida Turkiston Qrim Kavkaz Tatariston hayotida muhim ahamiyat kasb etgan ijtimoiy siyosiy marifiy harakat hisoblangan jadidchilik tuzumi vujudga keldi. Bu tuzumning dastlabki nuqtalari XIX-asrning 80-yillarini qamrab oladi. Tarixiy manbalarga asoslangan holda ushbu tizim Qrimda "Ismoil Gasparali" boshchiligida qrimtarlar o'rtasida vujudga kelganini bildirib o'tishimiz mumkun. Ayni o'sha davrning ziyolilari mahalliy aholining umumjahon taraqqiyotidan orqada qolayotganligini his eta olganliklari Turkistonga jadidchilik tuzumini kirib kelishining asosiy omili sifatida ko'rsata olamiz. Jadidchilik harakati namoyondalari ko'pincha o'zlarini "taraqqiyparvarlar" yokida "jadidlar" deb atashgan. Jadidlar jamiyatni ma'naviy qashshoqlikdan xalos etish kerakligini allaqachon anglab yetishgan edi. Jadidchilik tuzumini asosiy maqsadlari quyidagilardan iborat edi.

- Turkistonni o'rta asrlarga xos qoloqlik va diniy xurofotdan ozod etish.
- Shariatni isloh qilish.
- Xalqqa ma'rifat tarqatish
- Turkistonda muxtoriyat hukumatini barpo etish uchun kurash
- Keyinchalik demokratik respublika tuzumini o'rnatish orqali ozod va farovon jamiyat qurish

Asosan, jadidlarning muhim maqsadi Turkistondagi qalami o'tkir adabiyotshunoslarni, huquqshunoslarni, tarixshunoslarni, faylasuflarni, san'atshunos va pedagoglarni mahoratini ommaga olib chiqish edi. Ulardan kelajak avlod uchun ilmiy, adabiy meros qoldirishni asosiy maqsad qilib olgan edilar. Shu bilan birga Turkistonda ilmiy yoshlar sonini ko'paytirish uchun qattiq kurash olib bordilar.

Shubhasiz, bu harakatlar samarasiz ketmadi. Bir qancha vaqt Turkistonda ma'naviy hayotni ta'minlab berdi. Afsuski bu ham uzoqqa cho'zilmadi.

1918-Yilning Fevral oyida Turkiston Muxtoriyati bolsheviklar tomonidan qonga botirilgach, jadidchilik harakati kuchli o'zgarishga uchradi.

Sovet rejimida murosa qilishni istamagan jadidlarning katta qismi istiqloqlilik harakati saflarida va yashirin milliy tashkilotlarida faoliyat ko'rsata boshlashdi. Biroq ayrimlari sovet hukumatining idoralarida ishlashga ko'nikishdi. Shu orqali 1920-yildan jadidchilik harakati o'z taraqqiyotining yanggi bosqichiga ya'ni sovetlar bilan murosa yo'lga qadam qo'ydi. Ayni davrda yozilgan ko'pgina asarlar, qo'lyozmalar, ilmiy maqolalar Sovet hukumati

tomonidan qoralana boshlandi. Endi rostakamiga ma'naviy yuksalish uchun kurashayotgan jadidchilik tuzumi jar yoqasiga kela boshlagan edi. Sababi shuki, 1929-yilning noyabr oyida Munavvarqori boshchiligida 38 kishining qamoqqa olinishi keyinchalik bu miqdor 87 nafarga oshgani jadidchilik harakatiga kuchli zarba berdi. Keyinchalik, Sovet hukumatining siquvi ortidan jadidchilik tuzumida sezilarli darajada salbiy silkinish ro'y berdi. Ayrim jadidlarning bir qismi faol siyosiy hayotdan uzoqlashib, faqat badiiy ijod bilan shug'ullanishni boshlashdi. Ba'zilar sovet idoralari madaniy-ma'rifiy shohobchalarda mehnat qilishdi. Ayrimlari esa xorijga muhojirlikka jo'nashdi. Bu bilan yaqqol ko'rinib turibdiki Turkistondagi ma'naviy hayotga qarshiliklar tobora oshib bordi. O'z davrida ko'plab qiyinchiliklarni boshdan o'tkazdi. O'zbekiston o'z Mustaqilligiga erishgandan so'ng Jadidchilik tuzumi yangicha talqinda rivojlana boshlandi. Yuqorida anglaganimizdek Sovet davrida yozilgan adabiyotlarning deyarli barchasi qatag'onga uchradi. Shuningdek SSSR parchalanib ketganidan so'ng jadidchilik harakati va uning namoyondalarining haququqlari yana qayta tiklandi. Sovet ittifoqi davrida yer qilingan jadidchilik tuzumi harakatlari Mustaqillik davriga kelib munosib baholandi. Mustaqillik yillarida Fitrat Cho'lpon Abdulla Avloniyning ikki jildli, Behbudiy, Abdulla Qodiriy, Sidqiy Xondayliqiy, Ibrat, Ajziy So'fizodaning bir jildli, shuningdek Fayzulla Xo'jayev, Munavvarqori, Polvonniyoz hoji Yusupovning asarlari chop qilindi. Butun jahon "Jadidchilik tuzumi harakatlarini" jahonshumul ahamiyatga molik hodisa ekanligini tan olishdi. Yana shuni aytib o'tish kerakki Jadidlarni Turkiston jamiyatining haqiqiy yoqut ko'zlari deya bemaolol faxr bilan e'tirof etish mumkun.

#### **FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:**

1. Damirovich, M. R., Ibragimovich, T. I., & Sattarovich, A. U. (2022). The Role Of Spiritual And Educational Events In Promoting The Ideas Of Religious Tolerance And International Health. *Brazilian Journal of Implantology and Health Sciences*, 4(5), 42-47.
2. DAMIROVICH, M. R., IBRAGIMJANOVICH, T. I., & UGLI, K. N. K. (2021). The role of family, community and education in the development of patriotic spirit in youth. *JournalNX*, 7(1), 311-314..
3. Ibragimovich, T. I. (2024). PEDAGOGICAL PROCESSES AND IMPORTANT ASPECTS OF ITS CREATION. *JOURNAL OF INTERNATIONAL SCIENTIFIC RESEARCH*, 1(1), 56-62.

**ANGLO-SAKSON VA ISLOM HUQUQ TIZMIDA “LIZING” TUSHUNCHASINING  
IFODALANISHI****Muhammadnur Murodxonov***O‘zbekiston xalqaro islom akadmeiyasi, talaba.**E-mail: [murodkhonovmukhammadnur@gmail.com](mailto:murodkhonovmukhammadnur@gmail.com)*

**Annotatsiya:** *Zamonaviy tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, bozor iqtisodiyoti moslashuvchan, raqobatdosh mahsulot ishlab chiqarishga, ishlab chiqarilayotga tovarlarni talabga mos ravishda ishlab chiqarish vositalariga ega bo‘lishi lozim. Buning uchun korxonalar zamonaviy uskunalari kabi turli xil maxsus qurilmalarga ehtiyoj oshib borishi tabiiy, bu esa katta miqdorda investitsiya talab qiladi. Bu paytda korxonalar uchun yangi investitsiya manbalarini izlab topish zarur. Yuzaga kelgan vaziyatda respublikamiz uchun an’anaviy bo‘lmagan yangi investitsiya manbalarini izlab topish zarur. Oxirgi yillar mobaynida asosiy ishlab chiqarish fondlarini sotishning asosiy shakllariga muqobil sifatida lizing faoliyati namoyon bo‘lmoqda. U tadbirkorlikda yangi, yanada kuchli motivatsion stimullarni yaratadi, ishlab chiqarishga yangi texnikalarni kiritishni tezlashtirishga ko‘maklashadi. Aynan ushbu kurs ishida lizingni kun tartibidagi asosiy mavzu ekanligidan kelib chiqib, uni milliy va xalqaro asoslar bilan tahlil qilinadi. Lizing nafaqat bizning mamlakatimizda balki, butun dunyoda keng ommalashgan shartnomalardan biri hisoblanadi. Bozor munosabatlari mamlakatimizda turli mulk shakllarining bir xilda amal qilishini ta’minlash bilan birga, mulkiy munosabatlarning kengayishiga, tadbirkorlik faoliyati rivojlanishiga, mulkdorning o‘z mol-mulklarini turli vositalar orqali muomalaga kiritishi uchun asos bo‘lib xizmat qiladi.*

**Kalit so‘zlar:** *Lizing, Mulk huquqi, Anglo-sakson huquq tizimi, islom huquqi, shartnoma*

Mulk huquqi dunyoviy huquqning asosiy qismini tashkil qiladi. Bu konsepsiya va qarashlar barqaror va uzoq muddatlar uchun xizmat qiladi<sup>7</sup>. Umumiy huquq (anglo-sakson huquqi) uy egasi-ijarachi qonunchiligidagi eng muhim o‘zgarish ijaraga olingan binolarning sifati uchun javobgarlikni bekor qilishni o‘z ichiga oladi. Bunda ijarachining an’anaviy ogohlantirish usuli<sup>8</sup> va

<sup>7</sup> Minnesota Mining Co. c. National Mining Co., 70 U.S. (3 Wall.) 332, 334 (1865). “Uniformity and certainty in rules of property are often more important and desirable than technical correctness”. Rock Spring Distilling Co. v. Gaines & Co., 246 U.S. 312, 320 (1918) (quoting Layton Pure Food Co. c. Church & Dwight Co., 182 F. 35, 39 (1910)). See Heyert v. Orange & Rockland Utils., Inc., 17 N.Y.2d 352, 359-63 (1966). For an application of these ideas in the leasehold context, see Gruman v. Investors Diversified Servs., Inc., 247 Minn. 502, 509-10, 78 N.W.2d 377, 381-82 (1956).

<sup>8</sup> E.g., Civale v. Meriden House. Auth., 150 Conn. 594, 192 A.2d 548 (1963); Smithfield

majburiyatni ta'minlash kabi masalalarni qamrab oladi. Hozirgi kunda sudyalarning ham talabi turar-joy uchun yaroqli bo'lishi hamda, ijara to'lovini amalga oshirish kerak degan fikrda<sup>9</sup>.

Aksariyat odamlar, hayotining biron bir bosqichida, boshqa birovdan mulk ijaraga oladi yoki ijaraga beradi. Ko'chmas mulkdan foydalanish va egalik qilish huquqini olish uchun ijaraga berish yaxshi variantdir, chunki uni sotib olishdan ko'ra kamroq xarajat va ko'proq moslashuvchanlikka ega bo'ladi. Lizing - bu sotib olishning muqobil usul hisoblanadi. Ijaraga olish shartnomasini tuzish va bekor qilish, uning olish muddati qancha davom etishiga ta'sir qilishi mumkin. Umumiy huquq ijaraning bir qancha turlarini ochib beradi. Ijaraga olishning to'rtta asosiy turi mavjud:

- 1) Yillar muddati;
- 2) Davriy ijara;
- 3) Uy-joyni ijaraga olish;
- 4) Yashash muddati;

ijara shartnomalari belgilangan muddatga amal qiladi ya'ni belgilangan sanada avtomatik ravishda tugaydi. Ijaraga olish muddati bir yil, bir necha yil yoki bir yil bo'linmasi bo'lishi mumkin **Davriy ijara** shartnomalari muayyan muddatga cheklanmagan muddatga amal qiladi va tomonlardan biri ikkinchisini bekor qilish niyatidan xabardor qilmaguncha avtomatik ravishda yangilanadi. Davriy ijara shartnomalari odatda yillik ijara shartnomasi yoki oylik ijara shartnomasi sifatida ko'rsatiladi, ammo ijara shartnomasining aniq muddati tomonlarning xohishiga bog'liq. Muddatli ijara shartnomasini bekor qilish niyati to'g'risida boshqa tarafga zudlik bilan xabar berish kerak, bu ijara shartlariga qarab o'zgaradi. Yildan-yilga ijara shartnomasi bo'yicha, joriy yillik davr tugaguniga qadar olti oy oldin xabar berish kerak. Oylik uchun faqat bir oylik muddat talab etiladi. Ijara shartlari ikkalasi o'rtasida bo'lsa, bekor qilish sanasidan oldin to'liq muddatni bekor qilish kerak. Agar ijaraga oluvchi mulk egasining roziligi bilan, muddat belgilangan ammo, davriy to'lovlar to'g'risida hech qanday shartnoma tuzmasdan mulkka egalik qilsa, ixtiyoriy ijara tuziladi. O'z xohishiga ko'ra ijara, har bir tomon uning davom etishiga mos kelmaydigan harakatni amalga oshirmaguncha davom etadi. Uning davom etishiga zid bo'lgan harakat, ijarachi egalik qilishni talab qilishi yoki ijarachi to'lovni to'xtatishi yoki mulkni mutlaq ravishda bo'shatishi kerak bo'ladi. Agar ijaraga oluvchi ijara shartnomasi tugaganidan keyin ham mulkka ega bo'lib qolsa, ijaraga olish huquqi paydo bo'ladi. Ijara

Improvement Co. c. Coley-Bardin, 156 N.C. 255, 72 S.E. 312 (1911); Hart v. Windsor, 12 M. & W. 84, 152 Eng. Rep. 14 (1843); 2 M. FRIEDMAN, LEASES 392-93 (1974); 2 R. POWELL, REAL PROPERTY – § 233 (1977). See infra notes 225-29 and accompanying text.

<sup>9</sup> Even the innovative Second Restatement of Property did not enlarge the landlord's duties to maintain the condition of the premises for commercial tenancies to include those duties that it was prescribed for residential tenancies. See RESTATEMENT (SECOND) OF PROPERTY § 5.1 comment b, reporter's note 2. The present state of judicial and statutory development does not warrant such extension.

shartnomasi ijaraga oluvchining ijara shartnomasini yangilaguniga qadar qadar davom etadi. Agar ijarachi ijara shartnomasini yangilasa, ijarachi to‘lashni davom ettirishi shart<sup>10</sup>. Umumiy huquq tizmiga ko‘ra, lizing shartnomasi mulk egasi va ijarachi o‘rtasidagi tabiiy ravishda kelib chiqadigan shartnomaga asoslanadi<sup>11</sup>.

Anglo-sakson huquq tizimida lizing shartnomasi subyektlarini nomlashda “lessor” (ijaraga beruvchi), “lessee” (ijaraga oluvchi) shaklida bo‘ladi. Bu esa aniq subyektlarni belgilab berish orqali, ularning huquq va majburiyatlarini ham belgilab berilganini ko‘rish mumkin.

**Mulkn ijaraga berish shartnomasi** bir tomon (ijaraga beruvchi) ikkinchi tomon (ijaraga oliuvchi) ga zarur ashyolarni vaqtinchalik foydalanishga berish, ikkinchi tomon esa mazkur ashyolardan foydalangani uchun haqini to‘lash va belgilangan muddatda uni qaytarish majburiyatini belgilaydi. Bu umumiy “lizing shartnomasining” oltin qoidasi ekanligini ko‘rishimiz mumkin.

### III bob. Islom huquqi tizimida lizing tushunchasi

#### 3.1 Lizing tushunchasi

“Ijara” fiqhiy atama hisoblanib, lug‘aviy ma‘nosi “bir narsani ijaraga berib turish” degan ma‘noni anglatadi. Islom huquqida ijara so‘zining ikki xil ma‘nosini ko‘rish mumkin.

**Birinchi**, bir kishini xizmat haqi ti‘lash asosida ishga yollash hisoblanadi. Ish beruvchi *mustajir*, yollanma ishchi esa *ajir* deyiladi. Ularga to‘lanadigan haq esa *ujra* deyiladi.

**Ikkinchi**, bu turda inson xizmatidan emas, balki aktiv va mulklardan foydalanish holatiga taaluqli. Bunday ijara muayyan mulkn ijaraga haqi evaziga boshqa shaxsning foydalanishiga topshirish amaliyotini bildirib, ingliz tilidagi “leasing” atamasi bilan bir xil ifodalanadi. Bunda, lizing beruvchi *mujir*, lizing oluvchi *mustajir* va lizing beruvchiga to‘lanadigan ijara haqi *ujra* deyiladi.

Ijaraning ikki ko‘rinishi ham fiqh adabiyotlarida atroflicha o‘rganilgan, ikkalasi ham o‘ziga yarasha qonun-qoidalarga ega. Mavzuga taalluqli bo‘lgani sababidan mazkur risoladada faqat ikkinchi turdagi ijara masalalari bayon qilinadi. Chunki bu turdagi ijara ko‘pincha investitsiya kiritish hamda moliyalashtirish maqsadlarida ishlatiladi. Ijara qonun-qoidalariga lizing sifatida ko‘p jihatdan savdo qonun-qoidalariga o‘xshab ketadi. Chunki ikki holatda ham muayyan narsa arziydigan haq evaziga boshqa kishiga ko‘chadi. Ijara va savdoning asosiy farqi shundaki, savdoda mulkning egaligi xaridorga ko‘chadi, ijara esa mulk egaligi ijaraga beruvchida qoladi, faqat mulkdan foydalanish huquqi ijaraga oluvchiga kuchadi. Ijara, aslini olganda, moliyalashtirish vositasi emas, savdoga o‘xshagan bir tijorat turi. Ammo ayrim sabablarga ko‘ra, jumladan, berilgan soliq imtiyozlari tufayli bu amaliyotni ba‘zi davlatlarda moliyalashtirish

<sup>10</sup> <https://kinglawoffices.com/civil-disputes/common-types-of-leases>

<sup>11</sup> John A. Humbach. The Common-Law Conception of Leasing: Mitigation, Habitability, and Dependence of Covenants. – Washington University Law, 1983. – P. 1214.



vositasi sifatida ham qo‘llashadi. Foizli kredit berish o‘rniga ayrim moliyaviy tashkilotlar mijozlariga uskunalarini lizingga olib berishni boshladilar. Lizing to‘lovlarining miqdori uskunani xarid qilish bilan bog‘liq barcha xarajatlar ustiga lizing muddati davomida undirilishi mumkin bo‘lgan foiz to‘lovlarini qo‘shib, hisoblab chiqariladi. Uskuna tannarxi va undirilishi mumkin bo‘lgan foizlar yig‘indisi umumiy lizing qiymatini beradi. Bu qiymat lizing muddatidagi oylar soniga bo‘lib yuborilsa, bir oylik lizing to‘lovi kelib chiqadi. Lizingni shariatga muvofiq keluvchi moliyalashtirish vositasi sifatida ishlatsa bo‘ladimi, degan masala lizing shartnomasida ko‘rsatilgan shartlarga bog‘liq<sup>12</sup>.

Zikr etilganidek, lizing tijorat faoliyatidir, moliyalashtirish vositasi emas. Shuning uchun ham, lizing foliyati shariatda ijara uchun belgilangan qonun-qoidalar bilan tartibga solinadi.

Yuqorida ko‘rib o‘tganimizdek lizing asosan ikki turga bo‘linib, “operatsion lizing” va “moliyaviy lizing” sifatida tanilgan. Ushbu bobda lizingni aynan moliyaviy turi yoritib beriladi.

Hozirgi kunda lizing keng ommalashgan moliyalashtirish uslubi hisoblanib, ayni paytda u shariat ruxsat bergan muomala turidan hisoblanadi.

### 3.2 Ijara masalasi

«Ijara» so‘zi lug‘atda «evaz» va «savob» degan ma‘nolarni anglatadi. Qilingan narsaga beriladigan mukofotning «ajr» deb atalishi ham shundan.

Shariat istilohida esa:

Ijara – ma‘lum nafni zimmadagi yoki muayyan shuncha evazga sotishdir.

Ijaraga Islom ummati o‘zining dastlabki kunlaridan to hozirgi kungacha ijmo‘ qilib kelmoqda. Chunki, kishilar ba‘zisini mulk qilib olishga muhtoj bo‘lganlaridek, manfaatlarni almashishga ham muhtojdirlar. Birov bir narsani ijaraga qo‘yib manfaat olmoqchi bo‘lsa, boshqa odam birovning narsasini ijaraga olib manfaat ko‘rishga muhtoj.

Boshqa moliyaviy va manfaat muammolari kabi ijarada ham shar‘iy dalillar, oyat-hadislardan olingan qonun-qoidalar bor.

Ijarada ijara qo‘yuvchi, ijara oluvchi, iyjob va qabul (o‘zaro kelishuv) va ajr (haq)lardan iborat ruknlar bor.

Hanafiy mazhabida: “Ijaraning rukni iyjob va qabul, xolos”, deyilgan. Bu aqd “ijara” va “kira” lafzlari va ulardan olingan boshqa so‘zlar bilan tuziladi. Ijara to‘g‘ri bo‘lishi uchun unda bir qancha shartlar mavjud bo‘lishi lozim<sup>13</sup>.

*Ijarada ishtirok etuvchi taraflarda mavjud bo‘lishi lozim shartlar:*

<sup>12</sup> Muftiy Muhammad Taqiy Usmoniy. – T.: “Azon kitoblari”, 2023. – B. 190.

<sup>13</sup> Shayx Muhammad Sodiq Muhammad Yusuf. Kifoya 3-juz. – T.: “Hilol nashr”, 2018. – B.199.

1. Ijara aqdini tuzuvchi oqil bo‘lishi kerak. Majnun va aqli to‘lishmagan yosh bolaning tuzgan ijara aqdi o‘tmaydi.

2. Hanbaliy va Shofe‘iy mazhablari: “Balog‘atga yetgan bo‘lishi ham shart”, deganlar.

Xulosa sifatida aytish mumkinki, islom huquqi tizimida lizing tushunchasini analogi sifatida ijara maslasini ko‘rishimiz mumkin. Farqli ravishda, islom huquqi tizimida ijara inson mehnatiga asoslanishi yoki tijorat maqsadida qo‘llanilishi mumkinligini bilib oldik.

### MANBALAR RO‘YXATI

1. Minnesota Mining Co. c. National Mining Co., 70 U.S. (3 Wall.) 332, 334 (1865). “Uniformity

and certainty in rules of property are often more important and desirable than technical correct-

ness”. Rock Spring Distilling Co. v. Gaines & Co., 246 U.S. 312, 320 (1918) (quoting Layton Pure

Food Co. c. Church & Dwight Co., 182 F. 35, 39 (1910)). See Heyert v. Orange & Rockland

Utils., Inc., 17 N.Y.2d 352, 359-63 (1966). For an application of these ideas in the leasehold

context, see Gruman v. Investors Diversified Servs., Inc., 247 Minn. 502, 509-10, 78 N.W.2d 377,

381-82 (1956).

2.E.g., Civale v. Meriden House. Auth., 150 Conn. 594, 192 A.2d 548 (1963); Smithfield Improvement Co. c. Coley-Bardin, 156 N.C. 255, 72 S.E. 312 (1911); Hart v. Windsor, 12 M. & W. 84, 152 Eng. Rep. 14 (1843); 2 M. FRIEDMAN, LEASES 392-93 (1974); 2 R. POWELL, REAL PROPERTY – § 233 (1977). See infra notes 225-29 and accompanying text.

3. Even the innovative Second Restatement of Property did not enlarge the landlord’s duties to maintain the condition of the premises for commercial tenancies to include those duties that it was prescribed for residential tenancies. See RESTATEMENT (SECOND) OF PROPERTY § 5.1 comment b, reporter’s note 2. The present state of judicial and statutory development does not warrant such extension.

4. <https://kinglawoffices.com/civil-disputes/common-types-of-leases>

5. John A. Humbach. The Common-Law Conception of Leasing: Mitigation, Habitability,

and Dependence of Covenants. – Washington University Law, 1983. – P. 1214.

6. Muftiy Muhammad Taqiy Usmoniy. – T.: “Azon kitoblari”, 2023. – B. 190.
7. Shayx Muhammad Sodiq Muhammad Yusuf. Kifoya 3-juz. – T.: “Hilol nashr”, 2018. – B.199.

## O‘QUVCHILARNI KITOBXONLIKKA O‘RGATISHDA INTERFAOL METODLARNING O‘RNI

**Shomurotova Sevinchoy San’at qizi**

*Urganch davlat pedagogika instituti Pedagogika fakulteti*

*Boshlang‘ich ta’lim yo‘nalishi 2-kurs talabasi*

**Annotatsiya:** *Maqolada umumiy o‘rta ta’lim o‘quvchilarining kitobxonlikka o‘rgatishda interfaol metodlarni samarali qo‘llash tadqiq qilinadi.*

**Kalit so‘zlar:** *interfaol, metod, o‘quvchi, o‘qituvchi, kitob, dars, o‘qish.*

### **Kirish.**

2020-2030-yilarga belgilangan Davlat ta’lim sifatini oshirish yuzasidan konseptsiyalarni belgilangani va bu yuzasidan olib borilayotgan keng ko‘lamdagi ishlarmiz ham muhim ahamiyatga ega. “Ta’lim to‘g‘risidagi qonunimiz”da belgilanganidek umumiy o‘rta ta’limimizning sinflarda dars o‘tishni yangicha tusga kiritish asosiy vazifalarimizdan biridir. Shu singari maqolada asosiy vazifamizni interfaollik nima? Savolini qo‘yishda, bu – o‘zaro ikki kishi faolligi, ya’ni, bundan o‘quv- biluv jarayoni o‘zaro suhbat tariqasida dialog shaklida (kompyuter aloqasi) yoki o‘qituvchi – o‘quvchilarning o‘zaro muloqotlari asosida kechadi. Interfaollik – o‘zaro faollik, harakat, ta’sirchanlik, o‘quvchi – o‘qituvchi, o‘quvchi – o‘quvchi suhbatlarida sodir bo‘ladi. Interfaol metodlarning bosh maqsadi - o‘quv jarayoni uchun eng qulay muhit va vaziyat yaratish orqali o‘quvchining faol, erkin, ijodiy fikr yuritish, uni ehtiyoj, qiziqishlari, ichki imkoniyatlarini ishga solishga muhit yaratish. Bunday darslar shunday kechadiki, bu jarayonda bironta ham o‘quvchi chetda qolmay, eshitgan, o‘qigan, ko‘rgan bilgan fikr mulohazalarini ochiq oydin bildirish imkoniyatlariga ega bo‘ladilar. O‘zaro fikr almashish jarayoni hosil bo‘ladi. Bolalarda bilim olishga havas, qiziqish ortadi, o‘zaro do‘stona munosabatlar shakllanadi.

Jamiyatimizda kitobxonlik masalasiga yondoshuv turli davrlarda turlicha bo‘lgan. Har bir davrning o‘z ehtiyojidan kelib chiqib, kitobxonlik darajasi belgilangan. Binobarin, har qanday davlatning kuch-qudrati o‘z fuqarolarining ongliligi bilan belgilanar ekan, bunda albatta kitobxonlik masalasiga alohida e’tibor berilgan. Bugungi kunda “Mutolaa madaniyati”, “Kitobxonlik madaniyati”, “O‘qish madaniyati” kabi atamalar bilan qo‘llanilib kelayotgan ijtimoiy hodisalar axborot olish madaniyatining tarkibiy qismlaridir.

### **ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA.**

Interfaol ta’lim o‘z xususiyatiga ko‘ra didaktik o‘yinlar orqali evristik (fikrlash, izlash, topish) suhbat – dars jarayonini loyihalash orqali muammoli vaziyatni hosil qilish va

yechish orqali kreativ – ijodkorlik asosida axborot kommunikatsion texnologiyalar yordamida amalga oshirish metodlarini o‘z ichiga oladi .

Axborot kommunikatsion texnologiyalar asosida ta’lim o‘z navbatida kompyuter dasturlari yordamida o‘qitish, masofadan o‘qitish, internet tarmoqlari asosida o‘qitish, media – ta’lim metodlaridan iborat.

“Mutolaa” so‘zi arabcha “o‘qish” degan ma’noga ega bo‘lsa-da, bugungi kunda u kitob o‘qishdan ko‘ra kengroq tushunchani anglatmoqda. A. Umarov fikricha: “Mutolaa” madaniyati ijtimoiy guruhlar, uyushmalar va alohida individlarning umumiy ma’lumot olishga yo‘naltirilgan jarayon, xulq-atvor va faoliyatlari mazmuni hamda tarkibiy tizimlarida yuz beruvchi o‘zgarishlar majmuini ifodalovchi bilimlar, me’yorlar, ijtimoiy hodisalar va boshqa atributlardir. Ayni chog‘da mutolaa madaniyatini ta’lim tizimlari orqali maxsus shakllantiradigan, ixtisoslashgan ma’lumotni inson hayoti davomida turli manbaalar - kitoblar (badiiy, ilmiy, o‘quv, qomusiy), ommaviy axborot vositalari (gazeta, jurnal, televideniya, radio va shu kabilar), zamonaviy axborot texnologiyalari (internet, elektron gazeta, jurnal, qo‘llanma va hokazolar), shuningdek, sub’ekt bilan bevosita muloqotga kirishuvchi shaxslar (oila a’zolari,...) orqali ega bo‘linadigan turli yo‘nalish va shakldagi umumiy ma’lumotdan farqlash lozim bo‘ladi» 2 . Professor E.I.Yo‘ldoshev «O‘qish madaniyati» tushunchasiga shunday ta’rif beradi: «O‘qish madaniyati - juda keng qamrovli tushuncha bo‘lib, kitobga qiziqish va uni sevish, adabiyot bilan kengroq tanishishni, kitob va u bilan ishlash haqidagi maxsus bilimlarga ega bo‘lishni, shuningdek, kitobdan to‘la ravishda foydalanishga yordam beruvchi ko‘nikma va malakaga ega bo‘lishni taqozo etadi».

Jumladan, axborot olish madaniyati badiiy adabiyotni to‘g‘ri tushunish, undan estetik zavq olish, shuningdek, ilmiy adabiyotlar, barcha turdagi resurslar bilan ishlash, ma’lumot-bibliografiya va barcha turdagi axborot materiallaridan o‘zini qiziqtirgan ma’lumotlarni qidirib topish, cheksiz axborot okimlari orasidan kerakli, muhim bo‘lgan ma’lumotlarni olib bilish, o‘z kasbiy malakalarini oshirishda foydalanish, axborot- kutubxona muassasasidan to‘g‘ri foydalanish yo‘llarini o‘rganish ham axborot olish madaniyati tushunchasi doirasiga kiradi. Axborot olish madaniyatini to‘liq egallagan shaxsga nisbatan esa kitobxon terminini qo‘llash o‘rinlidir.

Safo Matchon: «Kitobxonlik - o‘qilgan kitoblar soni bilan belgilanmaydi, balki u tushunib o‘qish, ya’ni maqsadli o‘qishdir. Shundan kelib chiqib aytish mumkinki, kitobxonning yozuvchi aytmoqchi bo‘lgan fikrini nechog‘li uqishini, ya’ni asar «tili»ga tushunishi kitobxonlik madaniyati, talanti darajasi ko‘rsatadi. Shu tufayli adabiyotimiz talantli yozuvchilar bilan birga talantli kitobxonlarga ham hamisha ehtiyoj sezadi». Uning fikricha kitobxonlik talanti tug‘ma emas, balki tarbiya vositasida kamol topadi. Kitobxonlik haqida gap ketganda, olmon mutafakkiri Gyotening quyidagi fikrini keltirish joizdir:

«Kitobxonlikka o‘rganish uchun qanchalik ko‘p vaqt sarf qilinishini odamlar tasavvur qilmaydilar, buning uchun men hayotimning 80 yilini bag‘ishladim, lekin hali ham o‘rgandim, deb ayta olmayman». Professor V.F.Asmus o‘zining «Kitobxonlik - mehnat va ijod» nomli maqolasida esa kitobxonlikka shunday ta‘rif beradi: «Mutolaa vaqtida asar bir ko‘zadan ikkinchi ko‘zaga kuyilgan suv kabi kitobxon miyasiga quyilib qolmay, balki ijodkor kitobxon tomonidan qayta idrok etiladi». «Taraqqiy etgan xorijiy mamlakatlarda,- deb yozadi H.To‘xtaboyev,- kitobxonlik fan darajasiga ko‘tarilgan. Kitobxonlik kitobni targ‘ib qilishgina emas, balki kitob o‘qishni, o‘qiladigan kitobni tanlay olishni, mag‘zini chaqishni, ya‘ni kitob yordamida o‘zini anglashni o‘rgatish hamdir».

**NATIJALAR.** Ta‘lim o‘qitish, o‘qish, rivojlanish mujassam amalga oshiriladigan jarayondir. Axborot olish madaniyatini tarbiyalash ta‘lim jarayonida amalga oshadi. Egallagan bilimlar o‘quvchilarni izchil shakllantirib borishni ta‘minlaydi.

Ta‘lim jarayonining mazmunini tashkil qiluvchi bilim, ko‘nikma va malakalar faqatgina sinfda o‘qitiladigan darslarda shakllanib qolmasdan, balki sinfdan tashqari, aniqrog‘i axborot-kutubxona muassasalarida mustaqil tarzda shug‘ullanish orqali egallanadi.

Axborot-kutubxonachilik ishidagi mavjud tajriba shuni ko‘rsatadiki, axborot olish madaniyatini tarbiyalashning eng samarali vositasi - axborot- kutubxonachilik bilimlarining o‘quvchilar orasida targ‘ib qilishdir. Buning eng samarali yo‘llaridan biri bo‘lib axborot-kutubxonachilik darslarini tashkil etish hisoblanadi.

Axborot olish, u bilan ishlashning asosiy usullari haqida ma‘lumot berish axborot-kutubxonachilik darslarining negizini tashkil etadi. Ushbu darslarda axborot bilan ishlash, kitob bilan tanishish, kitobni bevosita o‘qish, eng muhimi, uni uqish, o‘rganish malakalari singdirib borilishi kerak. Shuningdek, elektron kutubxonadan foydalanish, elektron kataloglar, ma‘lumotlar bazalari haqida axborotga ega bo‘lish, ulardan foydalanishni o‘rganish kabilar kiradi. Bu esa o‘z-o‘zidan amalga oshadigan, oddiy narsa emas, albatta. Buning uchun axborot-kutubxona muassasalari mutaxassislaridan juda keng bilim, mahorat talab qilinadi. Axborot-kutubxonachilik darslarini qay tarzda tashkil etish mumkin, degan savolga ham javob berib o‘tish lozim. Tajriba shuni ko‘rsatadiki, axborot-kutubxonachilik darslarini o‘tkazish uchun sinfdan tashqari darslar va tarbiyaviy soatlardan alohida soatlar ajratib olish mumkin. Dars jadvali tuzishda asosan sinflar soni, nazariy va amaliy dars soatlari, o‘qituvchi va kutubxonachi o‘tkazadigan soatlar, darsni o‘tkazish joyini, ya‘ni sinfda yoki axborot-kutubxona muassasasida o‘tkazilishini aniqab olish zarur.

Ayni paytda bir necha tashkiliy masalalarni ham hal etish zarur. Chunonchi, ko‘pgina o‘qituvchilar dars berish uslubiyotini yaxshi egallagan bo‘lsalar-da, axborot-kutubxonachilik sohasida yetarli bilim va malakaga ega bo‘lmaydilar. Kutubxonachilar esa aksincha. Shu sababli ham o‘qituvchilarga axborot-kutubxonachilik sohasidan ma‘ruzalar



o‘qib, ularni axborot-kutubxonalar faoliyati bilan tanishtirish, kutubxonachilarga esa dars o‘tish qoidalari, uslubiyotini o‘rgatish muhimdir. Bizningcha, hozirgi kun talablaridan kelib chiqqan holda o‘quvchilarda axborot olish madaniyatini tarbiyalashning o‘ta muhimligini hisobga olib axborot-kutubxonachilik darslarini ommalashtirish, yo‘lga qo‘yish zarur. Avvalo, buning uchun masalaning tashkiliy jihatini hal etish, ya‘ni axborot-kutubxonachilik darslarini yo‘lga qo‘yish yuzasidan qaror qabul qilish, shu qarorga asosan umumiy o‘rta ta‘lim muassasalari va axborot-kutubxona muassasalar faoliyatini muvofiqlashtirish, axborot-kutubxonachilik darslarini tashkil etish va o‘tkazishning aniq shakllarini ishlab chikish zarur.

“Kadrlar tayyorlash Milliy dasturi”da ta‘lim berishning ilg‘or pedagogik texnologiyalarini, zamonaviy o‘quv-uslubiy majmualarini yaratish kabilar umumiy o‘rta ta‘limning asosiy vazifalaridan biri sifatida ta‘kidlangan.

Ilg‘or pedagogik texnologiya usullaridan foydalanish o‘qituvchi va o‘quvchi faoliyati doirasini aniq belgilab beradi.

O‘qish darslarining samaradorligi ko‘p jihatdan ta‘lim metodlarining to‘g‘ri tanlanishiga bog‘liq. Ularda ko‘proq to‘g‘ri talaffuz, qiroat bilan o‘qish, ifodali o‘qish nazarda tutilgan.

Hozir maktablarda o‘qish izohli o‘qish metodi asosida olib borilayotgan ekan, quyidagicha savol tug‘iladi: Izohli o‘qish nima?

Izohli o‘qishga XIX asrning 60 —70-yillarida rus pedagogi K. D. Ushinskiy asos solgan, u o‘qishda o‘quvchilarni „ongli, tushunib, o‘ylab o‘qishga“ o‘rgatishni alohida ta‘kidlaydi va uni “Izohli o‘qish”-deb nomlaydi.

Izohli o‘qish metodiga K. D. Ushinskiy ishining davomchilari yangiliklar kiritdilar. Korf va Vaxterev izohli o‘qish o‘quvchilarga real bilim berish vositasi desa, Vodovozov va Bunakov o‘quvchilarga o‘qish jarayonida bilim badiiy asar tahlili va asarning tarbiyaviy xarakteri bilan bog‘liq holda beriladi, degan fikrni ilgari suradilar.

Izohli o‘qish: quyidagi tamoyillarga to‘liq amal qilingandagina muvaffaqiyatli bo‘ladi:

1. O‘qishni hayot bilan bog‘liq holda tashkil etish.
2. O‘qishning ongli va ta‘sirchan bo‘lishi uchun o‘quvchilarning hayotiy tajribalariga, taassurotlariga asoslanish.
3. O‘qishni ko‘rgazmali tashkil qilish, tabiatga, tarixiy joylarga ekskursiyalar uyushtirish, hayvonot olami va o‘simliklar dunyosini kuzatish, rasmlar, jadvallar, predmetlar bilan tanishtirish hamda matnni o‘quvchining ifodali o‘qishi tarzida olib borish.

Xulosa.

Kitobxon - o‘quvchi maktabda va oilada o‘rgangan hayotni kitobdagi hayotiy voqealar bilan boyitib, hayot haqidagi tushunchalari, insoniy fazilatlar, yaxshilik,

qadriyatlarini, avlodlari hayoti bilan faxrlanish, Vatanga muhabbat, do‘stga sadoqat, hurmat, mehnatsevarlik, sabr-toqatlilik fazilatlarini yuksalib boradi. Bu borada eng katta yordamchi badiiy adabiyotdir. Badiiy adabiyotda har qanday voqea-hodisa badiiy obrazlardan, ta'sirchan shaklda ifodalandiki, unda yosh kitobxon ko'p fazilatlarini o'rganish, ma'nan boy shaxs bo'lib shakllanishi mumkin. O'quvchilarni kitob o'qishda interfaol metodidan foydalanish samarali natija beradi.

#### REFERENCES:

1. Matchon Safo. Kitob o'qishni bilasizmi. T. "O'qituvchi"
2. Masharipova U. "Badiiy asarlarni idrok etishga tayyorlash". // Boshlang'ich ta'lim, 2010, №4.
3. Nishonov S. «Ta'lim tizimida barkamol shaxs tarbiyasi». J.: Xalq ta'limi, 2000 y. 1- son, 12,16-b.
4. Tolipov O'. O'quvchilarni mustaqil ishlashda o'qitish vositalari. T., « Xalq ta'limi » 2000 y. №3.
5. Гулбоев А. Т. Формирование профессиональных компетенций экономистов //Вестник науки и образования. – 2020. – №. 5-2 (83).
6. Гулбоев А. Т. Гончарное искусство узбеков //Инновационная деятельность в дошкольном образовании. – 2016. – С. 374-376.
7. Гулбоев А. Т. АСПЕКТЫ И ОСОБЕННОСТИ ЦЕЛОСТНОГО ПЕДАГОГИЧЕСКОГО ПРОЦЕССА //Вопросы науки и образования. – 2021. – №. 10 (135). – С. 29-32.
8. Амонов М.Н. ОСОБЕННОСТИ ФОРМИРОВАНИЕ ОРГАНИЗАТОРСКИХ КАЧЕСТВ У УЧАЩИХСЯ ПЕДАГОГИЧЕСКИХ КОЛЛЕДЖЕЙ //Научное пространство: актуальные вопросы, достижения и инновации. – 2020. – С. 9-14.

## O‘QUVCHILARNI KITOBXONLIKKA O‘RGATISHDA INTERFAOL METODLARNING O‘RNI

**Shomurotova Sevinchoy San’at qizi**

*Urganch davlat pedagogika instituti Pedagogika  
fakulteti Boshlang‘ich ta’lim yo‘nalishi 2-kurs talabasi*

**Annotatsiya:** *Maqolada umumiy o‘rta ta’lim o‘quvchilarining kitobxonlikka o‘rgatishda interfaol metodlarni samarali qo‘llash tadqiq qilinadi.*

**Kalit so‘zlar:** *interfaol, metod, o‘quvchi, o‘qituvchi, kitob, dars, o‘qish.*

### **Kirish.**

2020-2030-yilarga belgilangan Davlat ta’lim sifatini oshirish yuzasidan konseptsiyalarni belgilangani va bu yuzasidan olib borilayotgan keng ko‘lamdagi ishlarmiz ham muhim ahamiyatga ega. “Ta’lim to‘g‘risidagi qonunimiz”da belgilanganidek umumiy o‘rta ta’limimizning sinflarda dars o‘tishni yangicha tusga kiritish asosiy vazifalarimizdan biridir. Shu singari maqolada asosiy vazifamizni interfaollik nima? Savolini qo‘yishda, bu – o‘zaro ikki kishi faolligi, ya’ni, bundan o‘quv- biluv jarayoni o‘zaro suhbat tariqasida dialog shaklida (kompyuter aloqasi) yoki o‘qituvchi – o‘quvchilarning o‘zaro muloqotlari asosida kechadi. Interfaollik – o‘zaro faollik, harakat, ta’sirchanlik, o‘quvchi – o‘qituvchi, o‘quvchi – o‘quvchi suhbatlarida sodir bo‘ladi. Interfaol metodlarning bosh maqsadi - o‘quv jarayoni uchun eng qulay muhit va vaziyat yaratish orqali o‘quvchining faol, erkin, ijodiy fikr yuritish, uni ehtiyoj, qiziqishlari, ichki imkoniyatlarini ishga solishga muhit yaratish. Bunday darslar shunday kechadiki, bu jarayonda bironta ham o‘quvchi chetda qolmay, eshitgan, o‘qigan, ko‘rgan bilgan fikr mulohazalarini ochiq oydin bildirish imkoniyatlariga ega bo‘ladilar. O‘zaro fikr almashish jarayoni hosil bo‘ladi. Bolalarda bilim olishga havas, qiziqish ortadi, o‘zaro do‘stona munosabatlar shakllanadi.

Jamiyatimizda kitobxonlik masalasiga yondoshuv turli davrlarda turlicha bo‘lgan. Har bir davrning o‘z ehtiyojidan kelib chiqib, kitobxonlik darajasi belgilangan. Binobarin, har qanday davlatning kuch-qudrati o‘z fuqarolarining ongliligi bilan belgilanar ekan, bunda albatta kitobxonlik masalasiga alohida e’tibor berilgan. Bugungi kunda “Mutolaa madaniyati”, “Kitobxonlik madaniyati”, “O‘qish madaniyati” kabi atamalar bilan qo‘llanilib kelayotgan ijtimoiy hodisalar axborot olish madaniyatining tarkibiy qismlaridir.

### **ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA.**

Interfaol ta’lim o‘z xususiyatiga ko‘ra didaktik o‘yinlar orqali evristik (fikrlash, izlash, topish) suhbat – dars jarayonini loyihalash orqali muammoli vaziyatni hosil qilish va

yechish orqali kreativ – ijodkorlik asosida axborot kommunikatsion texnologiyalar yordamida amalga oshirish metodlarini o‘z ichiga oladi .

Axborot kommunikatsion texnologiyalar asosida ta’lim o‘z navbatida kompyuter dasturlari yordamida o‘qitish, masofadan o‘qitish, internet tarmoqlari asosida o‘qitish, media – ta’lim metodlaridan iborat.

“Mutolaa” so‘zi arabcha “o‘qish” degan ma’noga ega bo‘lsa-da, bugungi kunda u kitob o‘qishdan ko‘ra kengroq tushunchani anglatmoqda. A. Umarov fikricha: “Mutolaa” madaniyati ijtimoiy guruhlar, uyushmalar va alohida individlarning umumiy ma’lumot olishga yo‘naltirilgan jarayon, xulq-atvor va faoliyatlari mazmuni hamda tarkibiy tizimlarida yuz beruvchi o‘zgarishlar majmuini ifodalovchi bilimlar, me’yorlar, ijtimoiy hodisalar va boshqa atributlardir. Ayni chog‘da mutolaa madaniyatini ta’lim tizimlari orqali maxsus shakllantiradigan, ixtisoslashgan ma’lumotni inson hayoti davomida turli manbaalar - kitoblar (badiiy, ilmiy, o‘quv, qomusiy), ommaviy axborot vositalari (gazeta, jurnal, televideniya, radio va shu kabilar), zamonaviy axborot texnologiyalari (internet, elektron gazeta, jurnal, qo‘llanma va hokazolar), shuningdek, sub’ekt bilan bevosita muloqotga kirishuvchi shaxslar (oila a’zolari,...) orqali ega bo‘linadigan turli yo‘nalish va shakldagi umumiy ma’lumotdan farqlash lozim bo‘ladi» 2 . Professor E.I.Yo‘ldoshev «O‘qish madaniyati» tushunchasiga shunday ta’rif beradi: «O‘qish madaniyati - juda keng qamrovli tushuncha bo‘lib, kitobga qiziqish va uni sevisish, adabiyot bilan kengroq tanishishni, kitob va u bilan ishlash haqidagi maxsus bilimlarga ega bo‘lishni, shuningdek, kitobdan to‘la ravishda foydalanishga yordam beruvchi ko‘nikma va malakaga ega bo‘lishni taqozo etadi».

Jumladan, axborot olish madaniyati badiiy adabiyotni to‘g‘ri tushunish, undan estetik zavq olish, shuningdek, ilmiy adabiyotlar, barcha turdagi resurslar bilan ishlash, ma’lumot-bibliografiya va barcha turdagi axborot materiallaridan o‘zini qiziqtirgan ma’lumotlarni qidirib topish, cheksiz axborot okimlari orasidan kerakli, muhim bo‘lgan ma’lumotlarni olib bilish, o‘z kasbiy malakalarini oshirishda foydalanish, axborot- kutubxona muassasasidan to‘g‘ri foydalanish yo‘llarini o‘rganish ham axborot olish madaniyati tushunchasi doirasiga kiradi. Axborot olish madaniyatini to‘liq egallagan shaxsga nisbatan esa kitobxon terminini qo‘llash o‘rinlidir.

Safo Matchon: «Kitobxonlik - o‘qilgan kitoblar soni bilan belgilanmaydi, balki u tushunib o‘qish, ya’ni maqsadli o‘qishdir. Shundan kelib chiqib aytish mumkinki, kitobxonning yozuvchi aytmoqchi bo‘lgan fikrini nechog‘li uqishini, ya’ni asar «tili»ga tushunishi kitobxonlik madaniyati, talanti darajasi ko‘rsatadi. Shu tufayli adabiyotimiz talantli yozuvchilar bilan birga talantli kitobxonlarga ham hamisha ehtiyoj sezadi». Uning fikricha kitobxonlik talanti tug‘ma emas, balki tarbiya vositasida kamol topadi. Kitobxonlik haqida gap ketganda, olmon mutafakkiri Gyotening quyidagi fikrini keltirish joizdir:

«Kitobxonlikka o‘rganish uchun qanchalik ko‘p vaqt sarf qilinishini odamlar tasavvur qilmaydilar, buning uchun men hayotimning 80 yilini bag‘ishladim, lekin hali ham o‘rgandim, deb ayta olmayman». Professor V.F.Asmus o‘zining «Kitobxonlik - mehnat va ijod» nomli maqolasida esa kitobxonlikka shunday ta‘rif beradi: «Mutolaa vaqtida asar bir ko‘zadan ikkinchi ko‘zaga kuyilgan suv kabi kitobxon miyasiga quyilib qolmay, balki ijodkor kitobxon tomonidan qayta idrok etiladi». «Taraqqiy etgan xorijiy mamlakatlarda,- deb yozadi H.To‘xtaboyev,- kitobxonlik fan darajasiga ko‘tarilgan. Kitobxonlik kitobni targ‘ib qilishgina emas, balki kitob o‘qishni, o‘qiladigan kitobni tanlay olishni, mag‘zini chaqishni, ya‘ni kitob yordamida o‘zini anglashni o‘rgatish hamdir».

**NATIJALAR.** Ta‘lim o‘qitish, o‘qish, rivojlanish mujassam amalga oshiriladigan jarayondir. Axborot olish madaniyatini tarbiyalash ta‘lim jarayonida amalga oshadi. Egallagan bilimlar o‘quvchilarni izchil shakllantirib borishni ta‘minlaydi.

Ta‘lim jarayonining mazmunini tashkil qiluvchi bilim, ko‘nikma va malakalar faqatgina sinfda o‘qitiladigan darslarda shakllanib qolmasdan, balki sinfdan tashqari, aniqrog‘i axborot-kutubxona muassasalarida mustaqil tarzda shug‘ullanish orqali egallanadi.

Axborot-kutubxonachilik ishidagi mavjud tajriba shuni ko‘rsatadiki, axborot olish madaniyatini tarbiyalashning eng samarali vositasi - axborot- kutubxonachilik bilimlarining o‘quvchilar orasida targ‘ib qilishdir. Buning eng samarali yo‘llaridan biri bo‘lib axborot-kutubxonachilik darslarini tashkil etish hisoblanadi.

Axborot olish, u bilan ishlashning asosiy usullari haqida ma‘lumot berish axborot-kutubxonachilik darslarining negizini tashkil etadi. Ushbu darslarda axborot bilan ishlash, kitob bilan tanishish, kitobni bevosita o‘qish, eng muhimi, uni uqish, o‘rganish malakalari singdirib borilishi kerak. Shuningdek, elektron kutubxonadan foydalanish, elektron kataloglar, ma‘lumotlar bazalari haqida axborotga ega bo‘lish, ulardan foydalanishni o‘rganish kabilar kiradi. Bu esa o‘z-o‘zidan amalga oshadigan, oddiy narsa emas, albatta. Buning uchun axborot-kutubxona muassasalari mutaxassislaridan juda keng bilim, mahorat talab qilinadi. Axborot-kutubxonachilik darslarini qay tarzda tashkil etish mumkin, degan savolga ham javob berib o‘tish lozim. Tajriba shuni ko‘rsatadiki, axborot-kutubxonachilik darslarini o‘tkazish uchun sinfdan tashqari darslar va tarbiyaviy soatlardan alohida soatlar ajratib olish mumkin. Dars jadvali tuzishda asosan sinflar soni, nazariy va amaliy dars soatlari, o‘qituvchi va kutubxonachi o‘tkazadigan soatlar, darsni o‘tkazish joyini, ya‘ni sinfda yoki axborot-kutubxona muassasasida o‘tkazilishini aniqab olish zarur.

Ayni paytda bir necha tashkiliy masalalarni ham hal etish zarur. Chunonchi, ko‘pgina o‘qituvchilar dars berish uslubiyotini yaxshi egallagan bo‘lsalar-da, axborot-kutubxonachilik sohasida yetarli bilim va malakaga ega bo‘lmaydilar. Kutubxonachilar esa aksincha. Shu sababli ham o‘qituvchilarga axborot-kutubxonachilik sohasidan ma‘ruzalar

o‘qib, ularni axborot-kutubxonalar faoliyati bilan tanishtirish, kutubxonachilarga esa dars o‘tish qoidalari, uslubiyotini o‘rgatish muhimdir. Bizningcha, hozirgi kun talablaridan kelib chiqqan holda o‘quvchilarda axborot olish madaniyatini tarbiyalashning o‘ta muhimligini hisobga olib axborot-kutubxonachilik darslarini ommalashtirish, yo‘lga qo‘yish zarur. Avvalo, buning uchun masalaning tashkiliy jihatini hal etish, ya'ni axborot-kutubxonachilik darslarini yo‘lga qo‘yish yuzasidan qaror qabul qilish, shu qarorga asosan umumiy o‘rta ta‘lim muassasalari va axborot-kutubxona muassasalar faoliyatini muvofiqlashtirish, axborot-kutubxonachilik darslarini tashkil etish va o‘tkazishning aniq shakllarini ishlab chikish zarur.

“Kadrlar tayyorlash Milliy dasturi”da ta‘lim berishning ilg‘or pedagogik texnologiyalarini, zamonaviy o‘quv-uslubiy majmualarini yaratish kabilar umumiy o‘rta ta‘limning asosiy vazifalaridan biri sifatida ta‘kidlangan.

Ilg‘or pedagogik texnologiya usullaridan foydalanish o‘qituvchi va o‘quvchi faoliyati doirasini aniq belgilab beradi.

O‘qish darslarining samaradorligi ko‘p jihatdan ta‘lim metodlarining to‘g‘ri tanlanishiga bog‘liq. Ularda ko‘proq to‘g‘ri talaffuz, qiroat bilan o‘qish, ifodali o‘qish nazarda tutilgan.

Hozir maktablarda o‘qish izohli o‘qish metodi asosida olib borilayotgan ekan, quyidagicha savol tug‘iladi: Izohli o‘qish nima?

Izohli o‘qishga XIX asrning 60 —70-yillarida rus pedagogi K. D. Ushinskiy asos solgan, u o‘qishda o‘quvchilarni „ongli, tushunib, o‘ylab o‘qishga“ o‘rgatishni alohida ta‘kidlaydi va uni “Izohli o‘qish”-deb nomlaydi.

Izohli o‘qish metodiga K. D. Ushinskiy ishining davomchilari yangiliklar kiritdilar. Korf va Vaxterev izohli o‘qish o‘quvchilarga real bilim berish vositasi desa, Vodovozov va Bunakov o‘quvchilarga o‘qish jarayonida bilim badiiy asar tahlili va asarning tarbiyaviy xarakteri bilan bog‘liq holda beriladi, degan fikrni ilgari suradilar.

Izohli o‘qish: quyidagi tamoyillarga to‘liq amal qilingandagina muvaffaqiyatli bo‘ladi:

1. O‘qishni hayot bilan bog‘liq holda tashkil etish.
2. O‘qishning ongli va ta‘sirchan bo‘lishi uchun o‘quvchilarning hayotiy tajribalariga, taassurotlariga asoslanish.
3. O‘qishni ko‘rgazmali tashkil qilish, tabiatga, tarixiy joylarga ekskursiyalar uyushtirish, hayvonot olami va o‘simliklar dunyosini kuzatish, rasmlar, jadvallar, predmetlar bilan tanishtirish hamda matnni o‘quvchining ifodali o‘qishi tarzida olib borish.

Xulosa.

Kitobxon - o‘quvchi maktabda va oilada o‘rgangan hayotni kitobdagi hayotiy voqealar bilan boyitib, hayot haqidagi tushunchalari, insoniy fazilatlar, yaxshilik,



qadriyatlarni, avlodlari hayoti bilan faxrlanish, Vatanga muhabbat, do‘stga sadoqat, hurmat, mehnatsevarlik, sabr-toqatlilik fazilatlarini yuksalib boradi. Bu borada eng katta yordamchi badiiy adabiyotdir. Badiiy adabiyotda har qanday voqea-hodisa badiiy obrazlardan, ta'sirchan shaklda ifodalandiki, unda yosh kitobxon ko'p fazilatlarini o'rganish, ma'nan boy shaxs bo'lib shakllanishi mumkin. O'quvchilarni kitob o'qishda interfaol metodidan foydalanish samarali natija beradi.

#### FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Matchon Safo. Kitob o'qishni bilasizmi. T. "O'qituvchi"
2. Masharipova U. "Badiiy asarlarni idrok etishga tayyorlash". // Boshlang'ich ta'lim, 2010, №4.
3. Nishonov S. «Ta'lim tizimida barkamol shaxs tarbiyasi». J.: Xalq ta'limi, 2000 y.1- son, 12,16-b.
4. Tolipov O'. O'quvchilarni mustaqil ishlashda o'qitish vositalari. T., « Xalq ta'limi » 2000 y. №3.
5. Гулбоев А. Т. Формирование профессиональных компетенций экономистов //Вестник науки и образования. – 2020. – №. 5-2 (83).
6. Гулбоев А. Т. Гончарное искусство узбеков //Инновационная деятельность в дошкольном образовании. – 2016. – С. 374-376.
7. Гулбоев А. Т. АСПЕКТЫ И ОСОБЕННОСТИ ЦЕЛОСТНОГО ПЕДАГОГИЧЕСКОГО ПРОЦЕССА //Вопросы науки и образования. – 2021. – №. 10 (135). – С. 29-32.
8. Амонов М.Н. ОСОБЕННОСТИ ФОРМИРОВАНИЕ ОРГАНИЗАТОРСКИХ КАЧЕСТВ У УЧАЩИХСЯ ПЕДАГОГИЧЕСКИХ КОЛЛЕДЖЕЙ //Научное пространство: актуальные вопросы, достижения и инновации. – 2020. – С. 9-14.

**TUYALARNING SUT MAXSULDORLIGI.****Kaliev Bayram Alpisbay o'g'li****Tleumuratov A.K.***Samarqand davlat veterinariya meditsinasi,  
chorvachilik va biotexnologiyalar universiteti Nukus filiali*

**Annotatsiya:** *Ushbu maqolada tuya sutining kimyoviy tarkibi, mahsuldorligi, ahamiyati, foydali tomonlari, yurak faoliyatini yaxshilashdagi ahamiyati va qon bosimi baland insonlarga foydali tomonlari haqida ma'lumotlar berilgan.*

**Kalit so'zlar:** *tuya suti, ozuqa moddalari, mahsuldorlik ko'rsatkichi, oqsil, vitamin, yog'.*

Tuya suti butun dunyoda turli madaniyatlarda asrlar davomida iste'mol qilingan to'yimli va noyob sut mahsulotidir. Tuya sutining tarkibi uni sigir suti va boshqa sut mahsulotlaridan ajratib turadi, bu esa ozuqa moddalarining qimmatli manbai va sog'liq uchun foydalidir. Sigir suti bilan solishtirganda tuya suti tarkibidagi asosiy farqlardan biri past yog'lilikdir. Tuya suti ozroq yog'ni o'z ichiga oladi, bu yog'ni iste'mol qilishni kamaytirmoqchi bo'lganlar uchun sog'lom muqobildir. Yog ' miqdori past bo'lishiga qaramay, tuya suti boshqa muhim oziq moddalar, jumladan, oqsillar, vitaminlar va minerallarga boy. Tuya suti sigir suti bilan taqqoslanadigan yuqori protein miqdori bilan mashhur. Proteinlar tana to'qimalarining o'sishi, tiklanishi va saqlanishi uchun zarur bo'lib, tuya sutini barcha yoshdagi odamlar uchun qimmatli oqsil manbai qiladi. Bundan tashqari, tuya sutida mikroblarga qarshi va immunitetni mustahkamlovchi xususiyatlarga ega laktoferrin nomli noyob oqsil mavjud. Vitaminlar va minerallar nuqtai nazaridan tuya suti A, B, C va D vitaminlari, shuningdek, kaltsiy, kaliy va magniy kabi minerallarning boy manbai hisoblanadi. Ushbu oziq moddalar umumiy salomatlik va farovonlikni saqlashda, suyak sog'lig'ini, immunitet funksiyasini va energiya almashinuvini qo'llab-quvvatlashda hal qiluvchi rol o'ynaydi. Tuya sutining yana bir o'ziga xos komponenti uning immunoglobulinlarining yuqori konsentratsiyasi bo'lib, ular immunitet tizimini mustahkamlashga va infeksiyalardan himoya qilishga yordam beradi. Bu tuya sutini, ayniqsa, immuniteti zaif odamlar yoki ularning immunitetini kuchaytirishni istaganlar uchun foydali qiladi. Oziqlanish tarkibiga qo'shimcha ravishda, tuya suti ham hipoalerjenik xususiyatlari bilan mashhur. Laktoza intoleransi bo'lgan yoki sut mahsulotlariga allergiyasi bo'lgan ko'plab odamlar tuya sutiga salbiy ta'sir ko'rsatmasdan toqat qila olishlarini aniqlaydilar, bu esa uni parhez cheklovlari bo'lganlar uchun mos alternativa qiladi. Tuyalarning sut mahsuldorligi turli omillarga, jumladan, jinsi, yoshi, ovqatlanishi va

atrof-muhit sharoitlariga qarab o'zgaradi. O'rtacha bir tuya kuniga 2,5 kilogrammdan 6 kilogrammgacha sut berishi mumkin, ba'zi tuyalar esa bir kunda 15 kilogrammgacha sut beradi. Bu ta'sirchan laktatsiya qobiliyati tuyalarning sut beruvchi hayvonlar sifatida chidamliligi va samaradorligidan dalolat beradi. Tuyalar odatda kuniga ikki marta sog'ib olinadi, sog'ish jarayoni tuya parvarishining muhim qismidir. Sut ozuqa moddalariga, jumladan, oqsillarga, vitaminlarga va minerallarga boy bo'lib, sut mahsulotlari uchun tuyalarga tayanadigan jamoalar uchun qimmatli oziq-ovqat manbai hisoblanadi. O'zining ozuqaviy qiymatidan tashqari, tuya suti shifobaxsh xususiyatlari bilan ham mashhur va turli xil sog'liq uchun foydalari borligiga ishoniladi. So'nggi yillarda tuya sutiga bo'lgan qiziqish va uning tovar mahsuloti sifatida foydalanish imkoniyatlari ortib bormoqda. Dunyo miqyosida tuya sutiga talab ortib bordi, bu esa tuya yetishtiruvchi fermerlarga ushbu hayvonlarning sut mahsuldorligidan foydalanish imkoniyatini yaratdi. Tuya parvarishi bo'yicha tadqiqotlar va ishlanmalar sut ishlab chiqarish va sifatini yaxshilashga, shuningdek, tuya suti mahsulotlarining yangi bozorlarini o'rganishga qaratilgan. Tuya suti vitaminlar va minerallarning boy manbai bo'lib, umumiy salomatlik va farovonlikka hissa qo'shadigan turli xil muhim oziq moddalarni taqdim etadi. Tuya sutida sigir sutiga qaraganda ko'proq S vitamini mavjud. S vitamini immunitet funksiyasini, kollagen ishlab chiqarishni va antioksidant faollikni qo'llab-quvvatlaydigan muhim oziq moddalardir. Tuya suti B vitaminlari, jumladan B1 (tiamin), B2 (riboflavin), B3 (niatsin), B6 (piridoksin) va B12 (kobalamin) ning yaxshi manbaidir. Ushbu vitaminlar energiya almashinuvi, asab funksiyasi va qizil qon hujayralari ishlab chiqarishda hal qiluvchi rol o'ynaydi. Tuya suti kaltsiyga boy bo'lib, suyak salomatligi, mushaklarning ishlashi va asab uzatilishi uchun zarur bo'lgan mineraldir. Kaltsiyni etarli darajada iste'mol qilish suyaklarni mustahkam va sog'lom saqlash uchun muhimdir. Tuya sutida qonda kislorod olib yuruvchi gemoglobin ishlab chiqarish uchun zarur bo'lgan temir mavjud. Temir anemiyaning oldini olish va umumiy energiya darajasini qo'llab-quvvatlash uchun muhimdir. Tuya suti kaliyning yaxshi manbai bo'lib, suyuqlik muvozanatini, mushaklarning qisqarishini va asab signallarini tartibga solishga yordam beradigan elektrolitdir. Kaliy yurak faoliyatini va qon bosimini to'g'ri saqlash uchun zarurdir. Tuya sutida organizmdagi 300 dan ortiq fermentativ reaksiyalarda rol o'ynaydigan magniy mavjud. Magniy mushaklarning ishlashi, asab uzatilishi va suyak salomatligi uchun muhimdir. Tuya sutidagi ushbu vitaminlar va minerallar uning ozuqaviy qiymati va sog'liq uchun foydasiga hissa qo'shadi va uni muvozanatli ovqatlanish uchun qimmatli qo'shimcha qiladi.

**Xulosa:**

Umuman olganda, tuya sutining tarkibi uni bir qator sog'liq uchun foydali bo'lgan qimmatli va to'yimli sut mahsulotiga aylantiradi. Yangi iste'mol qilingan yoki turli xil sut

mahsulotlarida ishlatilgan bo'lishidan qat'i nazar, tuya suti umumiy salomatlik va farovonlikni qo'llab-quvvatlaydigan ozuqa moddalarining noyob birikmasini taqdim etadi.

**FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:**

1. Mengliboyeva, A., & Turoпова, S. (2022). QORAMOLLARNING SUT MAHSULDORLIGI VA HISOBGA OLIISH USULLARI. Академические исследования в современной науке, 1(15), 124-127.

2. Soyibjonov, A. T., Ahmatova, R., Ergasheva, Z., Xudoyberganova, G., & Mashrapova, R. (2023). QISHLOQ XO'JALIGI HAYVONLARI MAXSULDORLIGIGA ZOOIGIENIK TALABLAR TA'SIRI. Евразийский журнал академических исследований, 3(4 Part 2), 16-20.

3. Sattorov, F. R., & Abdullayev, J. O. (2022). TAJRIBA GURUHIDAGI SIGIRLARNING O 'SISH VA RIVOJLANISH KO 'RSATKICHLARI. AGROBIOTEKNOLOGIYA VA VETERINARIYA TIBBIYOTI ILMIY JURNALI, 877-878.

4. U.N.Nosirov. "Qoramolchilik" Oliy o'quv yurtlari uchun darslik, T.: «O'zbekiston milliy ensiklopediyasi» Davlat ilmiy nashriyoti, 2001, 384b.

5. Н.И. Владимиров, Л.Н. Черемнякова, В.Г. Лунисын, А.П. Косарев, А.С. Попеляев, «Кормление сельскохозяйственных животных» Учебное пособие, Барнаул Издательство АГАУ, 2008

6. R. Hamroqulov "Qishloq xo'jalik hayvonlarini ozuqlantirish" Darslik 2011 y. Toshkent.

7. A.P.Kalashnikov "Chorvachilikda oziq normalari va ratsionlari" O'quv qo'llanma Toshkent "Mehnat" 1985 y

**“YORQINOY” DRAMASINING BADIY XUSUSIYATLARI****Abdullayeva Rufina Usman qizi***Toshkent davlat o‘zbek tili va adabiyoti universiteti**o‘zbek filologiyasi fakulteti 3-kurs talabasi*

**Annotatsiya.** *Jadid vakillaridan biri bo‘lmish Cho‘lpon dramaturgiya sohasida samarali ijod etgan. Uning 1920- yilda yozilgan “Yorqinoy” dramasi pyesalar orasida eng baquvvati va mukammalidir. Ushbu maqolada “Yorqinoy” dramasi haqida o‘z fikr-mulohazalarimizni berishga harakat qildik.*

**Kalit so‘zlar:** *drama, Yorqinoy, pyesa, obraz, dialog, monolog, dramatik lavha, voqea, xalq qahramonlik dostonlari.*

**Abstract.** *Cholpon, one of the representatives of Jadid, worked effectively in the field of dramaturgy. His drama “Yorqinoy” written in 1920 is the most energetic and perfect among the plays. In this article, we tried to give our opinions about the drama “Yorkhinoy”.*

**Key words:** *drama, Yorqinoy, play, image, dialogue, monologue, dramatic scene, story, folk epics.*

Cho‘lpon o‘zbek adabiyotining yorqin vakillaridan biridir. U XX asr boshidagi o‘zbek adabiyoti va madaniyatiga katta hissa qo‘shgan ijodkorlardan biri bo‘lib, uning asarlarida dramatism muhim o‘rin tutadi. Cho‘lponning dramaturgik asarlarida jamiyatning ijtimoiy va madaniy muammolari, inson ruhiyati, sevgi va fojia kabi mavzular keng yoritilgan. U o‘z asarlarida xalq hayoti va uning murakkabliklarini tasvirlab, o‘quvchilarni chuqur o‘ylashga majbur qiladi. Cho‘lponning dramatik asarlarida realizm va naturalizm uslublari keng qo‘llaniladi. U jamiyatdagi haqiqatlarni ochiq-oydin ko‘rsatishga intiladi, hayotning quyuq va yorqin tomonlarini birdek aks ettiradi.

Jadidlar tomonidan yozilgan dramalarda fikr, g‘oya birinchi o‘rinda turgani uchun badiiylikka yetarlicha ahamiyat berilmagan. Cho‘lpon bu kamchilikni to‘ldirgan holda, to‘laqonli drama yaratish uchun badiiylikni kuchaytirishga uringan. Buning uchun folklorga murojaat qilarkan, undagi romantik unsurdan badiiylikni oshirish yo‘lida foydalanishga intilgan. Shu tariqa, “Yorqinoy”da hissiyotga boy dramatik holatlar yaratgan. Dramada badiiylikni kuchaytirishning turli usullaridan foydalanish mumkinligiga u jahon adabiyoti, xususan, dramalari bilan tanishgandan so‘nggina to‘la ishonch hosil qilgan.

“Yorqinoy” – Cho‘lponning eng mashhur dramalaridan biri bo‘lib, uning ijodida alohida ajralib turadi. Bu asar folklor materiallari asosida yaratilganini Cho‘lponning quyidagi so‘zlari orqali bilib olish mumkin: “Totli va boy tili bilan ertak (cho‘pchak) aytib berib, shu

asarning yozilishiga sabab bo‘lgan kampir onaga hurmat bilan bag‘ishlayman”. Bu so‘zlardan ma‘lum bo‘lishicha, “Yorqinoy” dramasi yozilishida Cho‘lponning “kampir onasi”dan eshitgan xalq ertagi yotadi.

Yorqinoy – go‘zal, mehribon va fidoyi qahramon. Uning sevgisi va hayoti, jamiyatdagi ijtimoiy adolatsizliklar bilan to‘qnash keladi. U sevgan insoni uchun kurashadi. “Yorqinoy” dramasi strukturasi dramatisizm asosiy o‘rin tutadi. Har bir sahnada kuchli hissiy yuk bor, qahramonlarning harakati va dialoglari o‘quvchida chuqur his-tuyg‘ular uyg‘otadi.

Asardagi qahramonlarning har birining o‘ziga xosligi yozuvchi mahorati tufayli yuzaga chiqqanligini his etishimiz kerak. Birgina O‘lmas obrazini olib ko‘raylik. Asar davomida uni xilma-xil ko‘rinishlarda uchratamiz. U vaziyat va sharoitga qarab o‘zini turlicha tutadi. Bularning barchasi uning nutqida o‘ziga xos tarzda ifodalanadi. Asarni tahlil qilish jarayonida O‘lmasning botirligi o‘z farzandi uchun fidokor ota ekanligi, maqsadiga erishish yo‘lida hech narsadan (hatto odam o‘ldirishdan ham) qaytmasligi, ayni paytda nodon va jaholotga botganligi ham ko‘rinib qoladi. O‘lmas botirning qarorgohida bog‘bon bo‘lgan Po‘lat bilan qizi Yorqinoy o‘rtasida muhabbat tuyg‘ulari sezila boshlaydi. Po‘lat oddiy xizmatkor, Yorqinoy esa badavlat xonadonning farzandi bo‘lganligi, otasi uni xonzodalarga loyiq deb bilgani uchun bog‘bon yigitning o‘z ezgu niyatining amalga oshishiga ko‘zi yetmaydi. Shu tariqa bu xonadondan ketishga ahd qiladi. Shu payt Po‘latni Yorqinoy bilan birga uchratib qolgan Botir uni benomuslikda, ko‘rnamaklikda ayblaydi. Yorqinoy ham or-nomusni unutib, faqir bir xizmatkor bilan uchrashgani uchun o‘ldirishga tayyor ekanligini aytadi. Yorqinoy esa haq yo‘lida o‘limga ham tayyor qizlardan edi.

O‘z manfaatidan kelib chiqqan haq tushunchasi O‘lmas botirni o‘zining yolg‘iz qizini jazolash to‘g‘risida o‘ylab ko‘rishga ham undamaydi. Ayni shu paytning o‘zida o‘zgalar uchun haq tushunchasi uni Po‘latni qatl etish uchun izn beraveradi. Shu fikr bilan yashagan Botirning halol inson emas, aksincha zulmkor inson ekanligini ko‘rish mumkin bo‘ladi. U bilan ilk bor to‘qnashgan va yuzma-yuz olishishga majbur bo‘lgan Po‘lat o‘zining va otasining kim ekanligini undan so‘rab bilmoqchi, o‘z ajdodlarining taqdiri to‘g‘risida xabar topmoqchi bo‘ladi. Lekin kutilmaganda bu narsa O‘lmas Botirning eng dahshatli siri ekanligi oshkor bo‘lib qoladi.

Yorqinoy Cho‘lponning boshqa asarlaridagi xotin-qizlar obrzalariga nisbatan jasur va kurashuvchan. U o‘z hayotini boshqalar qo‘liga topshirib qo‘ymaydi. O‘zi uchun, sevgilisi uchun hayot sinovlarida sinmagan mard qiz. Cho‘lpon Yorqinoy obrazini o‘z erki uchun kurashadigan ayol sifatida gavalantirgan.

Yorqinoy Po‘latga ruhan yaqin bo‘lgani, uni nafaqat or-nomusli, irodali yigit, balki haqiqat yo‘lida kurashga tayyor bo‘lgani uchun ham sevadi. Yorqinoy otasining qonli



ishlaridan xabardor bo‘lgach, undan voz kechib, Po‘lat olib borgan kurashga qo‘shilishi orqali uning vujudida To‘marisning qoni urib turganiga guvoh bo‘lamiz.

Po‘lat o‘zining yaqinlari – oddiy qashshoq aholi bilan birga, hamda yoshlikdan jangovarlik an‘analari asosida tarbiya ko‘rgan Yorqinoy yordamida xon qo‘shinlarini mag‘lub etib, hukumat tepasiga keladi. Biroq Yorqinoyga taxt emas, uni ardoqlovchi, butun hayotini unga bag‘ishlovchi Po‘lat kerak edi. U Po‘latning saltanat ishlaridan ortgan daqiqalarinigina huzurida, yana horigan holda o‘tkazayotganini ko‘rib g‘azablanadi, toju taxtdan ham nafratlanib ketadi. Shunda Po‘lat Yorqinoyga bunday javob beradi: “Toju taxt... toju taxtning orqasida yurt bor, el bor, xalq bor... uni o‘ylash kerak... uning g‘amini yeyish kerak...” Bu so‘zlar asarda tasvirlangan voqealardan kelib chiquvchi mantiqiy xulosadir.

Asarda Kal obrazining ham o‘z o‘rni bor. Kal obrazi asarni kulgi va yumor bilan boyitgan. Kalning o‘ziga xos fe‘l-atvori, tili yorqin va jonli chiqqanini ko‘rish mumkin. Cho‘lpon Kalning asarga kulgu bergan tilini yaratishda xalq og‘zaki ijodida keng tarqalgan sa‘j san‘atidan foydalangan. “Suvday shovillab, o‘tday lovillab, chumchuqday chirillab, shamolday pirillab...”, “Oyim poshsha, siz mening xudo bergan qizimsiz, ko‘ksimda kulgan yulduzimsiz, qo‘limga qo‘ngan qunduzimsiz, yayrab yurgan qo‘zimsiz, uchib o‘ynagan qo‘ng‘izimsiz, qarab turgan ko‘zimsiz. qizorib turgan yuzimsiz, to‘kilib turgan so‘zimsiz...” kabilar.

Cho‘lpon ushbu asarida xalq – qahramonlik dostonlari an‘analaridan istifoda etgan holda zamonaviy muhim g‘oya bilan sug‘orilgan asarni yaratgan. “Yorqinoy” dramasida sujeti qiziqarli voqealar rivoji bilan to‘la. Dramadagi hamma voqea va epizodlar bir-biri bilan uzviy bog‘liq.

Xulosa qilib aytadigan bo‘lsak Cho‘lponning dramatik asarlari o‘zbek adabiyotida muhim o‘rin egallaydi. U o‘z asarlarida realizm, naturalizm, inson ruhiyati va ichki ziddiyatlarni chuqur tahlil qiladi. Cho‘lponning dramatik ijodi o‘z davrining ijtimoiy va madaniy muammolarini ochib beradi, o‘quvchilarni chuqur o‘ylashga majbur qiladi. Uning asarlari bugungi kunda ham o‘z dolzarbligini yo‘qotmagan va o‘zbek adabiyotining qimmatli merosi sifatida qabul qilinadi.

**FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:**

1. Cho‘lpon. (1991). Yorqinoy. T.: G‘afur G‘ulom nomidagi Adabiyot va san‘at nashriyoti.
2. Karimov N. (2003). Cho‘lpon (Ma‘rifiy roman). T.: Sharq.
3. Mamajonov S. (1997). Bizning Cho‘lpon. - T.: Yozuvchi.
4. Quronov D. (1997). Cho‘lponning hayoti va ijodiy merosi. – T.: O‘qituvchi.
5. Rizaev SH. (1997). Jadid dramasi. - T.: Sharq.

**BUGUNGI KUNDA YOSHLAR TARBIYASIGA SALBIY TA’SIR  
KO’RSATUVCHI MA’NAVIY-MAFKURAVIY OMILLAR****Tursunboyeva Zeboxon Zokirjon qizi***Namangan davlat universiteti  
boshlang’ich ta’lim yo’nalishi talabasi*

**Annotatsiya:** *Ushbu maqolada bugungi kunda yoshlar ma’naviyatiga ijobiy va salbiy ta’sir qiluvchi omillar ilmiy jihatdan asoslangan. Ma’lumki dunyo miqyosida kundan-kunga shiddat bilan kechayotgan tahlikali jarayonlar insoniyat hayotining barcha jabhalarida jumladan, ma’naviy-ma’rifiy sohalarga ham jiddiy ta’sir o’tkazmoqda. Bu esa o’z navbatida o’sib kelayotgan yoshlar tafakkurida turli xil o’zgarishlarga sabab bo’lmoqda.*

**Kalit so’zlar:** *mafkura, ma’naviyat, yot g’oya, loqayd, taraqqiyot, islom, dunyoqarash.*

**ДУХОВНО-ИДЕОЛОГИЧЕСКИЕ ФАКТОРЫ, ОКАЗЫВАЮЩИЕ  
НЕГАТИВНОЕ ВЛИЯНИЕ НА ОБРАЗОВАНИЕ МОЛОДЕЖИ СЕГОДНЯ****Турсунбаева – дочь Зебохона Закирджона.***Наманганский государственный университет  
ученик начальной школы*

**Аннотация:** *В данной статье научно обоснованы факторы, которые положительно и отрицательно влияют на духовность современной молодежи. Известно, что опасные процессы, происходящие изо дня в день в глобальном масштабе, оказывают серьезное влияние на все стороны жизни человека, в том числе на духовную и образовательную сферы. Это, в свою очередь, вызывает различные изменения в мышлении молодежи.*

**Ключевые слова:** *идеология, духовность, чуждая идея, безразличие, прогресс, ислам, мировоззрение.*

**PIRITUAL-IDEOLOGICAL FACTORS HAVING A NEGATIVE EFFECT ON  
YOUTH EDUCATION TODAY****Tursunbayeva is the daughter of Zebokhon Zakirjon****Namangan State University  
student of primary education**

**Abstract:** *In this article, the factors that positively and negatively affect the spirituality of young people today are scientifically based. It is known that the dangerous processes that are happening day by day on a global scale have a serious impact on all aspects of human life, including the spiritual and educational spheres. This, in turn, causes various changes in the thinking of young people.*

**Key words:** *ideology, spirituality, alien idea, indifference, progress, Islam, worldview.*

Ma'lumki, xalq va jamiyat hayotida ulkan ahamiyat kasb etib, uning taraqqiyot darajasini yangi bosqichga yuksaltiruvchi g'oyalar nisbatan ilgariroq paydo bo'ladi. Mana shu g'oya katta maqsad yo'lidagi o'zgarishlarni ilg'ay oladigan, ko'plarni birlashtira oladigan, insonlar qalbi va ongiga singib, ularning hayotiy maqsadlariga aylanadi. Yana bir tushuncha mavjudki, avvalo, insonlar ongi, tafakkuri, dunyoqarashi, atrofdagi voqea – hodisalarga munosabati o'zgarsagina ular davlat, jamiyat hayotini ya'ni siyosiy tuzumlarini hamda ijtimoiy munosabatlarni o'zgartira oladilar.

Prezidentimiz ta'kidlab o'tganlaridek: Ayniqsa hozirgi zamonda, dunyodagi ilg'or xalqlar katta-katta marralar sari intilayotgan bir paytda ma'naviy jihatdan g'aflatda botib, "uxlab yotishga", loqayd bo'lishga hech kimning haqqi yo'q. Barcha fojia va muammolar, Vatanga, millatga kelajakka xiyonat aynan loqaydlikdan boshlanadi" Har qanday ma'naviyatdan begonalik, madaniyatsizlik boshqa insonlar psixologiyasida ham illat urug'ini paydo qilishdek kuchli xavf tug'diradi. Mana shunday illatlar yoshlarga ham ta'sir ko'rsatadi.

Inson hayoti bir necha bosqichlarga bo'linadi. Bu bosqichda umrning yoshlik bosqichi alohida ahamiyat kasb etadi. Yoshlik insonning eng nozik davri hisoblanib, insonning quvvatga to'lgan va harakatchanligi ziyoda bo'lgan vaqtdir. Shu bilan birga bu davr insonning hayot yo'llarining chorrahasida turgan paytidir. Agar, o'sha chorrahada yaxshi yo'lga kirib olinsa, o'zi, oilasi, xalqi, vatani uchun juda katta yaxshilik sari yuksalgan bo'ladi. Agar mazkur chorrahada yomon yo'lga burilib ketsa, o'zi, oilasi, xalqi, vatani uchun ko'ngilsizlik olib kelgan bo'ladi.

Yoshlar har bir millatning buyuk kelajagidir. Bu esa yoshlarga jiddiy e'tibor qaratilishi lozimligini bildiradi. Har bir shaxsning kelajakda kim bo'lishligi yoshlikdan bilina boshlaydi. Yoshlikda shakillanib qolgan sifatlar insonga butun umr muhrlanib qoladi. Shuning uchun yoshlik paytdan yoshlarning kelajagiga e'tiborsizlik qilinmaslik kerak. Har bir shaxs jamiyatda ulg'ayib, rivojlanayotgan kelajak yoshlarimizning tarbiyasiga o'z munosabatini bildirishi kerak.



Yoshlarning tarbiyasiga ta'sir etuvchi omillar ijobiy va salbiy turlariga bo'linadi. Alloh taoloning oxirgi va mukammal dini –Islomda yoshlarning tarbiyasiga oid ko'plab oyat va hadislar berilgan. Mana shu oyat hadislarga og'ishmasdan, to'laligicha amal qilinsa, Allohning tavfiqi bilan, o'sib o'nayotgan farzandlar chiroyli xulqli, odobli, tarbiyali bo'lib o'sadilar va umrlarining oxirigacha shunday yashaydilar. Ulardan barcha mamnun bo'ladi, insonlarning hurmatiga, muhabbatiga sazovor bo'lishadi. Islom dini hech kimni hech qachon yomonlikka chaqirmaydi balki doimo yaxshilik qilishga, go'zal xulqlar bilan halol yashashga chaqiradi. Bu tarbiyaning islomiy ko'rinishi. Buni ijobiy tarbiya deb ataladi.

Endi salbiy tarbiya qanday bo'ladi, nimadan kelib chiqadi? Salbiy tarbiya bu ijobiy tarbiyaning aksi bo'lib, uning salbiy ekanligi faqatgina ta'lim orqali bilinadi. Uning kelib chiqishi johillik sababidan, qaysarlik va bo'ysinmaslikdan, nafsga berilib ketishdan kelib chiqadi.

Yoshlarning tarbiyasiga ta'sir etuvchi eng muhim omillardan biri internetdan no'rin foydalanishdir! Darhaqiqat, internetning imkoniyatlari cheksiz. Agar undan unumli foydalanilsa katta yutuqlarga erishish mumkin. Biroq, bugungi globallashuv davrida yoshlarni turli tahdidlardan asrash, ularda xalqaro tarmoq tomonidan taqdim etilayotgan turli axborot oqimlardan haqqoniy ma'lumotlarni saralay bilish, to'g'ri va maqsadli foydalanish madaniyatini yuksaltirish, axborot xavfsizligini ta'minlash g'oyat muhim ahamiyat kasb etmoqda. Yana bir muhim jihati borki, mobil aloqa vositalarni voyaga

yetmagan yosh go‘daklarga kattalarning o‘zi berib qo‘yyapdi. Shu jihatdan, avvalo, ota-onalarimizga tarbiyaviy kitoblarni o‘qitishimiz ham maqsadga muvofiq sanaladi.

Forobiy inson kamolotida ta‘lim- tarbiyaning muhimligini ta‘kidlab: “Munosib inson bo‘lishi uchun insonda ikki xil imkoniyat: ta‘lim va tarbiya olish imkoniyati bor. Ta‘lim olish orqali nazariy kamolotga erishiladi, tarbiya kishilar bilan muloqotda axloqiy qadr-qimmatni va amaliy faoliyatni yaratishga olib boradigan yo‘ldir...” deydi. Abu Rayxon beruniy inson va axloqiy tarbiya haqida fikr yuritar ekan, “Insonga yer yuzini obod etishi va uni boshqarib turishi uchun aql-zakovat ato etilgan. Shuning uchun har bir inson yuksak axloqli bo‘lishi lozim” deydi.

Muqaddas islom dinimizning bu borada ko‘rsatmalari qanday?

“Ey iymon keltirganlar! O‘zingizni va ahlingizni yoqilg‘isi odamlaru toshdan bo‘lgan o‘tdan saqlang...”. (Tahrim6). Shunday ekan o‘tib kelayotgan yosh avlodni, ularning ongiga ta‘sir qiluvchi har qanday salbiy holatlardan himoya qilish iymonli kishilarning burchi ekan.

Xulosa o‘rnida shuni aytish mumkinki, bas, biz yoshlar oldimizdagi ulkan katta marralarga yetishimiz uchun bugungi vaqtimizni zoye qilmaslikka, keraksiz internet balosiga kirib ketmaslikka, berilgan keng imkoniyatlardan unumli foydalanishga, vatanimiz, dinimiz uchun xizmat qiladigan fidoyilardan bo‘lishga intilmog‘imiz va doimo harakatdan to‘xtamasligimiz shart!

#### FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Mirziyoyev Sh.M. Yangi o‘zbekiston strategiyasi. - T.: O‘zbekiston, 2021. - B.299.
2. Abdurauf Fitrat. Tanlangan asarlar. T.: Ma‘naviyat, 2006. B.214-216.
3. Islomov Z.M., Sirojiddinov Sh.S., O‘sarova F.X. Buyuk allomalar ijodida ahillik va bag‘rikenglik g‘oyalari. - T.: JIDU, 2005. – B.4.
4. Valixonova G. Millatlararo munosabatlarni mustahkamlanishida milliy-madaniy markazlar faoliyati//Madaniyat chorrahalarida/2020, 1-son.



## QADRIYATLARGA TAYANGAN TARAQQIYOT

**Rasuljanova Shahzoda Ilhomjon qizi***Is'hoqxon Ibrat nomidagi Namangan davlat chet tillari instituti talabasi**Gmail: [shahzodarasuljanova@gmail.com](mailto:shahzodarasuljanova@gmail.com)*

**Annotatsiya:** *Ushbu maqolada qadriyatimiz haqida gap borgan, oldingi va hozirgi qadriyat hamda urf-odatlar taqqoslab berilgan, shu bilan birga biz uchun ma'lum bir miqdorda qadriyatlarimizga salbiy ta'siri ko'rsatayotgan illatlar haqida ham aytib o'tilgan.*

**Kalit sozlar:** *qadriyat, madaniyat, strategiya, islohot, qomus, mustaqillik, urf-odat, zamon.*

Bugun, taassufki, ijtimoiy tarmoqlarda yoxud internet ommaviy axborot vositalari bizning ma'naviyatimiz kaliti bo'lmish kitoblarimiz, gazeta hamda jurnallarimizning o'rnini egallash arafasida. Yoshlarning ularga nisbatan qiziqishlari yo'qolganligi oqibatida ilmga bo'lgan mehr va hurmat pasaygandek, nazarimda. Shuning oqibatida, tilimizga hurmatsizlik kelib chiqayotgandir. Endi shu kabi masalalarni ko'rib chiqsak. Qadriyatlarimiz jilosini ko'rsata olmayapmiz.

«Qadriyat» atamasi bizga arabcha «qadri» so'zidan kirib kelgan va bu tushuncha «borliq va jamiyatdagi biror bir narsa va hodisaning kishilar o'rtasidagi o'zaro ijtimoiy munosabatlardagi tutgan muhim ahamiyatni ifoda etish uchun qo'llanilmoqda. Bu masalaning bir tomoni. Uning ikkinchi tomoni shundan iboratki, «qadriyat» so'zi qadim zamonlarda paydo bo'lgan va barcha xalqlar tillarida mavjuddir.

Avvallari milliy urf-odatlarimiz to'ylarimizda, bazmlarimizda aks etardi, lekin bugungi kunda «Ommaviy madaniyat»ning jirkanch illatlari qadriyatlarimizning o'rnini egallamoqda. Oldingi to'ylar bilan bugungi to'ylar orasida katta farq bor. Hoziri kunda yoshlarimiz Yevropadan kelayotgan zararli voqeliklarni odat tusiga kiritishmoqda «Love story» va shu kabi illatlar bir paytlar noodatiy holat edi. Bugun esa yoshlarimiz bu odatlarni xuddiki oddiy voqelikdek qabul qilishmoqda. Bu juda ham achinarli, albatta. Qadriyatlar millatning ko'zgusi. Xalq qadriyatlarida o'z aksini ko'radi.

Afsuski, bugun ana shu ko'zguga dog' tushmoqda. Bu shunday dog'ki, vaqtida ketkazmasangiz, qalinlashib boraveradi. Bugun ana shu fojia yuz berayotgandek, qadriyatlarimiz ustuni tobora nurab borayotgandek. Lekin biz buni bartaraf etishimiz kerak. Bu uchun, avvalambor, o'zimizni so'ngra farzandlarimizni tarbiyaga chaqirishimiz darkor.

Zero, tarbiya oiladan boshlanadi. Qadriyatlarimizning qadrsizlanishiga asosiy sabab oilalardagi tarbiyaning «zamonaviylashib» borayotganidadir. Yoshligimizda bizga:

“O‘zingdan kattaga joy ber, o‘zingdan kattaga salom ber”,-deb uqtirishardi ota-onamiz. Ammo bugun bu pand-nasihat hamma oilada ham yangrayvermaydi. Buning natijasi o‘laroq, yoshlar orasida kattalarga hurmat hissi yo‘qolib bormoqda. Jamoat transportlarida yoshi katta ayollar-u erkaklarga, hatto, homilador ayollarga ham joy berishni o‘ziga “ep ko‘rmaydigan” yoshlarimizni uchratishga odatlanib qoldik. Yana bir sabab, shak-shubhasiz, xorijiy seriallar. Bugun o‘zbek serialidagi “qaynotaning keliniga hushomad qilishi”, “ukaning akaning xotiniga ko‘z olaytirishi” va shunga o‘xshash mentalitetimizga to‘g‘ri kelmaydigan “yevropacha” odatlar chet el seriallaridan “o‘rnak olish” natijasidir. O‘z navbatida televizorda xiyonatni, buzuqlikni ko‘ravergan bolaning diydasi qotadi, u uchun bu tushuncha oddiy holatga aylanadi. Qarabsizki, “Oila – muqaddas”, “Xiyonat oilani buzadi”, “Begona ayol nomahram” kabi ota-bobolarimiz kaftida asrab kelgan ma’naviy-ahloqiy qadriyatlar yo‘qolib boraveradi. Oldinlari o‘g‘il bolalar qiz bolalarga "qo‘polroq" hazil qilsa, qizlar keskin javob qaytarar, nafratini yashirmasdi. Bugun esa bunday gaplarni odatiy holdek qabul qiladigan qizlar, shu kabi illatlarni, qiliqlarni oddiy holdek bajaradigan yigitlar istagancha topiladi. Buning oldini olish uchun, avvalo, oiladagi tarbiyani mustahkamlash lozim. Men XXI asr farzandiman, deb ko‘ngliga kelgan ishni qilayotgan, men zamonaviy insonman deb qadriyatlarimizga to‘g‘ri kelmaydigan xatti-harakatlarni bajarayotgan: “Men erkin shaxsman”, “18 yoshdan keyin mustaqilman”,-deb ota-onasiga gap qaytarib, hatto, ularga qo‘l ko‘tarayotgan, demokratiya deb jirkanch ishlardan ham tap tortmayotgan yoshlarga murojaatim shu: “Vaqtida ko‘zingizni oching! Yon-atrofga qarang, bugun xohish-istaklariga erk bergan yoshlar ertaga nima bo‘lmoqda?” Bugun zamonaviy mashhurlik – “layk” uchun hayotini xavf ostiga qo‘yayotganlar yo‘q emas va ular nimaga erishmoqda?

Davlatimiz rahbari Shavkat Mirziyoyev Yangi O‘zbekistonning tayanchi sifatida ma’naviyatga, qadriyatlarga urg‘u berganida haq edi. Prezidentning: «Afsuski, hali oramizda milliy g‘oyaning, ma’naviyatning mohiyatini to‘liq anglab yetmaganlar, ma’naviyat kerakmi-yo‘qmi deb yurganlar ham yo‘q emas”,- degan fikrlari zamirida achchiq haqiqat yotibdi. Yon-atrofigimizga qarasak, oramizda o‘zi ham tushunmaydigan va hatto juda qo‘pol so‘zlar yozilgan liboslarni bemalol kiyib yuradiganlar kam emas. Bugun zamon shiddatli, taraqqiyotni istasak-da, to‘xtata olmaymiz. Ijobiy jihatlar bilan birga bu rivojlanishning salbiy illatlari ham yetarlicha. Asosiysi, keng ummondan tiniq suv bilan loyqa suvni ajrata bilishdir. Bugun internet bor, telekanallar ko‘p, aloqa vositalari bisyor. Va ana shu vositalardan o‘z o‘rnida foydalanib, ma’naviy jihatdan yuksak cho‘qqiga erishish mumkin. O‘z navbatida bugun bu vositalardan noo‘rin foydalanish tubsiz jarlikka yetaklashi ham muqarrar. Ammo asta-sekinlik bilan qadriyatlarimizni o‘z o‘rniga keltirishimiz uchun qattiq harakat qilishimiz kerak, shundagina ko‘zlangan maqsadga yetamiz. Qadriyatlarimizni qadirlang, zero o‘zbekligimiz bu baxt demakdir!

**FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:**

1. <https://abiturtest.uz/mavzular/qadriyat-nima/?ysclid>
2. DAMIROVICH, M. R., IBRAGIMJANOVICH, T. I., & UGLI, K. N. K. (2021). The role of family, community and education in the development of patriotic spirit in youth. JournalNX, 7(1), 311-314..
3. Ibragimovich, T. I. (2024). PEDAGOGICAL PROCESSES AND IMPORTANT ASPECTS OF ITS CREATION. JOURNAL OF INTERNATIONAL SCIENTIFIC RESEARCH, 1(1), 56-62.

## ISAJON SULTONNING “ABU RAYHON BERUNIY” ROMANI

**Madaminova Dilnura Bahodir qizi**

*Talaba, Urganch davlat universiteti, Urganch*

*Email: [madaminovadilnura56@gmail.com](mailto:madaminovadilnura56@gmail.com)*

**Annotatsiya:** *Ushbu maqolada yozuvchi Isajon Sultonning “Abu Rayhon Beruniy” romanidagi obrazlar tahlil qilinadi, shuningdek, asarning mohiyati, yozuvchi mahorati, tarixiy voqealar haqida soʻz boradi.*

**Kalit soʻzlar:** *tarixiy roman, tarixiy obraz, tarixiylik, Beruniy, Mahmud Gʻaznaviy*

## “ABU RAYHAN BERUNI” NOVEL BY ISAJON SULTAN

**Abstract:** *This article analyzes the characters in the novel "Abu Rayhan Beruni" by the writer Isajon Sultan, and also talks about the essence of the work, the writer's skills, and historical events.*

**Key words:** *historical novel, historical image, historicity, Beruni, Mahmud Ghaznavi*

## РОМАН ИСАДЖАНА СУЛТАНА “АБУ РАЙХАН БЕРУНИ”

**Аннотация:** *В этой статье анализируются образы из романа писателя Исаджана Султана “Абу Райхан Беруни”, а также рассказывается о характере произведения, мастерстве писателя, исторических событиях.*

**Ключевые слова:** *исторический роман, исторический образ, историзм, Беруни, Махмуд Газневи*

Adabiyotning bosh quroli – bu soʻz. Soʻzning badiiy-falsafiy, ijtimoiy-estetik salohiyati yuksakdir. Har bir ijodkor ijtimoiy muhit va maʼnaviy ehtiyoj talablariga muvofiq yuzaga chiqadi. Bu narsa, avvalo, isteʼdodning tabiatida zuhur topadi. Xususan, togʻ yalpizi alohida parvarishni talab qilmaydi. Tabiatning sirli va sehrli bir moʻjizasi sifatida xushboʻy tarovatini, zumrad rangini, aqiq jozibasini yilning toʻrt faslida birday saqlab qoladi. Yoz jaziramasini-yu qish ayozida ham oʻzligini yoʻqotmaydi. Badiiy isteʼdod ham Alloh inʼom etgan noyob javhardir. Chinakam isteʼdod togʻ yalpizi misoli, hatto xazon boʻlsa ham, asl rangi-yu tarovatini yoʻqotmaydi. Isajon Sulton ana shunday yorqin, noyob isteʼdod sohibi, zamonaviy oʻzbek adabiyotida oʻz soʻziga ega yozuvchilardan biri.

Tarix va adabiyot uzviy bog‘liqdir. Zero tarixni o‘rganmasdan turib, kelajakni yaratib bo‘lmaydi. Tarix haqiqatlarni so‘zlaydi. Moziylarda sado kelganda, adabiyot uni kuyga soladi, adabiyot shonli tarixni tarannum etadi. “Zero tarixdan bexabar xalq mazlum xalq, tarixni asragan va bilgan xalq qudratli va tenglar ichida teng xalqdir”<sup>14</sup>. Darhaqiqat tarix saboqlari bizga ko‘p narsani o‘rgatadi, ko‘plab sinoatlardan ogoh etadi. Shonli tarixdagi ulug‘ ajdodlarimizning dinu-e‘tiqodlari, yaratgan san‘at asarlari, ilmu-ziyolari bugungi avlod yuragida mayoq vazifasini o‘tamoqda. Adabiyot gulshanida o‘ziga xos betakror bog‘ yaratgan ham nazmda, ham nasrda ijod qilgan Isajon Sulton ijodida ajdodlar ruhi, siymosi singib ketgan. Tarixiy asarlarida shuni ko‘rish mumkinki, u tarixni puxta egallagan yozuvchi. Shoir ijodida tarixiylik yetakchilik qiladi, tarixiy shaxslar, tarixiy voqealar, tarixiy joylar yozuvchi asarlarining asosini belgilaydi.

Isajon Sulton uchun tarixiy voqelik bir vosita. Moziyga murojaat etish asosida xalqimizning qanchalar yuksak axloqiy madaniyatini, aqliy salohiyatini yoritadi. Uning “Abu Rayhon Beruniy” tarixiy-biografik romanida yurtimizning daho allomasi Abu Rayhon Beruniyning yorqin shaxsiyati, buyuk kashfiyotlarining yaratilishi tarixi bilan birga, o‘sha davrda Movarounnahr va Xurosonda yuz bergan voqealar, shuningdek, hukmdorlar Qobus ibn Vushmgir, xorazmshoh Ma‘mun, sulton Mahmud G‘aznaviy bilan munosabatlari haqida batafsil hikoya qilinadi.

Muallifning o‘zi asar qahramonlari haqida shunday deydi: “Ushbu asarda yuzdan oshiq kishilar bor va ularning barchasi Beruniy haqida so‘z aytishadi. Bu xuddi bir yoritqich atrofida samo jismlarining aylanishiga o‘xshaydi.” Beruniy ulug‘vor va ezgu maqsadlarni ko‘zlagan birgina kishi o‘z hayoti mobaynida nimalar qila olishi mumkinligining yorqin timsolidir. Sabot va matonat, to‘g‘rilik va halollik uning hayotining oltin qoidalari edi. Shu sababli asrlar davomida avlodlar e‘tirofiga sazovor bo‘ldi, nomi tarix zarvaraqclariga muhrlandi.

Xulosa qilib aytganda, tarix – bu ezgulik bilan yovuzlik ko‘rinishlarining boqiy kurash jarayonlari demakdir. Tarixiy asarlar o‘quvchining inson haqidagi tasavvur-tushunchalarini kengaytiradi. Inson tirik ekan, buyuklik va ojizlik, yuksaklik va tubanlik, yaxshilik va yomonlik, ezgulik va yovuzlik yonma-yon yashar ekan. Inson o‘z xalqi tarixining sahifalaridan boxabar bo‘larkan, o‘zi uchun mustahkam ma‘naviy asosni yaratadi. Bu yo‘lda “Abu Rayhon Beruniy” asari kata ahamiyatga egadir.

<sup>14</sup> X.Davron “Bibixonim qissasi”. “Sharq” nashriyot – matbaa aksiyadorlik kompaniyasi bosh tahririyati. Toshkent. 2006. 4 bet.

**FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR :**

1. Isajon Sulton. Abu Rayhon Beruniy. T: Innovatsion rivojlanish nashriyot-matbaa uyi, 2023.
2. Isajon Sulton nasri badiiyati: ilmiy maqolalar, taqriz, adabiy suhbatlar, maktublar/to‘plab nashrga tayyorlovchilar : G.Sattorova, M.Qo‘chqorova. - Toshkent: Turon zamin ziyo, 2017.
3. N.Rahmonov. O‘zbek adabiyoti tarixi (Eng qadimgi davrlardan XV asrning birinchi yarmigacha). O ‘quv qo ‘llanma. – T.: Sano-standart nashriyoti, 2017.
4. Umurov H. Adabiyotshunoslik nazariyasi. T. : A.Qodiriy nomidagi xalq merosi nashriyoti, 2004.
5. Quronov D. Adabiyotshunoslikka kirish. T. : A.Qodiriy nomidagi xalq merosi nashriyoti, 2004.



## ХРОНИЧЕСКИЙ ГЛОМЕРУЛОНЕФРИТ

**Мухаммаджонова Зиёда Ахмад кизи**

**Ғоибназаров Абдулла Абдурахад оғли**

**Абдусаматов Нодирбек Илхомович**

*Ташкентский международный университет Кимё*

Хронический гломерулонефрит – группа иммунных заболеваний с двусторонним поражением клубочков почек и вовлечением в процесс других почечных структур. Код по МКБ X – N 03.

*Этиология хронических гломерулонефритов*

Выделяют первичные гломерулонефриты и вторичные (при системной красной волчанке и других системных заболеваниях).

*Клинические проявления хронических гломерулонефритов*

**Латентная форма** проявляется только изменениями в моче, клинические симптомы отсутствуют – до 50 % случаев хронического гломерулонефрита

**Гематурическая** – проявляется рецидивирующей гематурией, периодическим повышением АД – 20 – 30 %.

**Гипертоническая** – наряду с изменениями в моче отмечается стойкая АГ – 20 – 30 %.

**Нефротическая** – проявляется развитием нефротического синдрома (массивная протеинурия, гипоальбуминемия, отёки, гиперхолестеринемия) – 10 %.

**Смешанная форма** – нефротический синдром в сочетании с диастолической АГ и/или гематурией – около 5 % случаев

*Классификация хронических гломерулонефритов*

По течению

-Латентное течение – без клинических проявлений, отмечаются лишь изменения в анализах мочи.

-Рецидивирующее течение с выделением фаз ремиссии и обострения.

По данным биопсии почек

-Диффузный пролиферативный

-Гломерулонефрит с «полулуниями» (подострый)

-Мезангиопролиферативный

-Мембранозный

-Мембранопротролиферативный (мезангиокапиллярный).

-Фокально-сегментарный гломерулонефрит

-Фибропластический гломерулонефрит.

*Дополнительные исследования*

Метод	Диагностическое значение метода
-------	---------------------------------

Общий анализ крови	Повышение СОЭ умеренное при обострении первичного гломерулонефрита, существенное при вторичных нефритах.
Креатинин	Повышается при развитии ХПН
Холестерин	Определение показано при нефротическом синдроме
Общий анализ мочи	Протеинурия – минимальная при гематурической форме, умеренная (1 – 3 г/л) при латентной и гипертонической и массивная (более 3 г/л) при нефротической форме. Эритроциты – от единичных до сплошных в поле зрения. Лейкоцитурия представлена лимфоцитами. Цилиндры.
УЗИ почек	Контуры почек гладкие, их размеры не изменяются или уменьшаются, эхогенность почечной ткани повышается.
Биопсия почки	Выявляются изменения: склероз в клубочках и интерстициальной ткани, интра- и экстракапиллярная пролиферация, диффузная пролиферация мезангиальных клеток, гломерулосклероз.
ЭКГ	Показано при АГ – признаки гипертрофии левого желудочка

*Изменения в общем анализе мочи при гломерулонефрите*

Острый гломерулонефрит	Типично снижение суточного объёма мочи, повышение удельного веса, протеинурия 1 – 3 г/сутки, микро- или макрогематурия, цилиндры (чаще гиалиновые), возможно – умеренная лейкоцитурия.
Хронический гломерулонефрит	<ul style="list-style-type: none"> <li>• Протеинурия:                             <ul style="list-style-type: none"> <li>– минимальная при гематурической форме,</li> <li>– умеренная (1 – 3 г/л) при латентной и гипертонической формах,</li> <li>– массивная (более 3 г/л) при нефротической форме.</li> </ul> </li> <li>• Эритроциты – от единичных до сплошных в поле зрения.</li> </ul>

- |  |  |
|--|--|
|  | <ul style="list-style-type: none"> <li>• Лейкоцитурия представлена лимфоцитами.</li> <li>• Цилиндры: гиалиновые, зернистые, восковидные.</li> <li>• При развитии ХПН – снижение удельного веса мочи (1010 – 1012). Анализ мочи по Зимницкому в таких случаях нередко выявляет полиурию и никтурию</li> </ul> |
|--|--|

#### *Экспертиза трудоспособности и МСЭ*

Ориентировочные сроки **временной нетрудоспособности** при обострении хронического гломерулонефрита составляют 60 – 75 дней.

#### **Противопоказанные виды и условия труда:**

абсолютно противопоказаны: тяжелый физический труд; работа в заданном темпе (на конвейере), в статической позе, неблагоприятных производственных условиях (низкие или высокие температуры, повышенная влажность, сквозняки и т.п.), контакте с нефротическими ядами; работа, связанная с воздействием на организм вибрации, токов высокой частоты; ненормированный рабочий день, ночные смены; относительно противопоказан: физический труд средней тяжести, работа, связанная с длительным пребыванием на ногах, значительным нервно-психическим напряжением.

#### **Показания для направления на МСЭ:**

- хронический гломерулонефрит непрерывно рецидивирующий,
- текущий нефротический синдром,
- прогрессирующая или высокая АГ (III степень),
- внепочечные осложнения заболевания или лечения,
- впервые выявленная или прогрессирующая ХПН.

#### *Диспансерное наблюдение*

Диспансерное наблюдение осуществляется совместно участковым терапевтом и нефрологом. Главные задачи наблюдения: предотвращение дальнейшего прогрессирования заболевания, контроль эффективности проводимого лечения. Кратность диспансерных осмотров и рекомендации зависят от формы гломерулонефрита. При **изолированном мочевоом синдроме** кратность осмотра не менее 2 раз в год. Диетические ограничения минимальны (соль до 6 – 8 г в сутки, ограничений в приёме жидкости нет, белок – 1 г на кг массы тела в сутки). При **гипертонической форме** кратность осмотров не менее 4 раз в год. Количество соли ограничивают до 5 г/сут, не рекомендуют принимать более 1,5 л жидкости в сутки.

Частота проведения исследований для контроля состояния органов-мишеней зависит от достигнутых при лечении цифр АД. Гипотензивная терапия: препаратами выбора являются ИАПФ (антипротеинурический эффект, снижение гиперфункции нефронов при ХПН) и антагонисты кальция. При **нефротической форме** кратность осмотров – 1 раз в 2 месяца. Диетические ограничения наиболее жёсткие (соль до 3 – 4 г/сут, жидкость до 600 – 800 мл в сут, белок до 1,5 г на кг массы тела в сутки).

Больным не рекомендуется:

- участие в спортивных соревнованиях,
- походы с ночлегами вне помещений,
- купание в открытых водоёмах при температуре воды ниже 22°C (при этом длительность купания не более 10 минут с обязательным переодеванием в сухую одежду).

Запрещается:

- длительное нахождение на солнце,
- занятие тяжёлым физическим трудом.

Одеваться следует по сезону, избегая как переохлаждения, так и перегревания.

*Дифференциальный диагноз при мочевом синдроме*

Симптом	Уретрит	Цистит	Гломеруло-нефрит	Пиелонефрит
Протеинурия	-	-	+ / + + / + + + +	+
Гематурия	-	+ / -	+ + / + + + +	- / +
Лейкоцитурия	+ (в 1 порции)	+ / + +	+ (лимфоциты)	+ + / + + + +
Бактериурия	+ / -	+	-	+
Лихорадка	-	-	+ / -	+
Ознобы	-	-	-	+
Дизурия	+ (жжение в конце мочеиспускания)	+ + +	- / +	+ / -

<i>Боли в пояснице</i>	-	-	+ (чаще двусторонние)	+ (чаще односторонние)
<i>Боли внизу живота</i>	-	+ (надлонным сочленением)	-	-

**ИСПОЛЬЗОВАННЫЙ ЛИТЕРАТУРЫ:**

1. Ибрагимович Т.И. (2024). СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ ПЕДАГОГИЧЕСКОГО НАВЫКА СТУДЕНТОВ ПЕДАГОГИКИ И ПСИХОЛОГИИ ВО ВРЕМЯ НЕПРЕРЫВНОЙ ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ ПРАКТИКИ. ЖУРНАЛ МЕЖДУНАРОДНЫХ НАУЧНЫХ ИССЛЕДОВАНИЙ, 1 (2), 92-94.
2. Дамирович М.Р., Ибрагимович Т.И. и Саттарович А.У. (2022). Роль духовно-просветительских мероприятий в продвижении идей религиозной толерантности и международного здравоохранения. Бразильский журнал имплантологии и медицинских наук, 4 (5), 42-47.
3. ДАМИРОВИЧ М.Р., ИБРАГИМЪЯНОВИЧ Т.И. и УГЛИ К.Н.К. (2021). Роль семьи, общества и образования в развитии патриотического духа у молодежи. ЖурналNX, 7(1), 311-314..
4. Ибрагимович Т.И. (2024). ПЕДАГОГИЧЕСКИЙ ПРОЦЕСС И ВАЖНЫЕ АСПЕКТЫ ЕГО СОЗДАНИЯ. ЖУРНАЛ МЕЖДУНАРОДНЫХ НАУЧНЫХ ИССЛЕДОВАНИЙ, 1 (1), 56-62.

**DYSTOPIAN FICTION: LANGUAGE, POWER, AND CONTROL****Iskandarova Kamola Ulug'bek kizi***Student of UzSWLU*[\*iskandarovakamola77@gmail.com\*](mailto:iskandarovakamola77@gmail.com)

**Abstract:** *This article explores the theme of language, power, and control in dystopian fiction. Through an examination of seminal works such as George Orwell's "1984," Aldous Huxley's "Brave New World," and Margaret Atwood's "The Handmaid's Tale," the article delves into how language is manipulated as a tool of authority in oppressive societies. It discusses how language is used to shape perception, enforce social hierarchies, and consolidate control, while also examining its role in subjugating marginalized groups. Furthermore, the article explores instances of resistance and the reclaiming of language as a means of empowerment in the face of oppression. By analyzing the intricate relationship between language and power in dystopian fiction, this article sheds light on the broader sociopolitical implications of linguistic control.*

**Keywords:** *dystopian fiction, language, power, control, manipulation, oppression, resistance, marginalized groups, sociopolitical implications*

**INTRODUCTION.**

Dystopian fiction has long captivated readers, offering compelling narratives that explore the intricate relationship between language, power, and control in oppressive societies. Within

this genre, the manipulation of language emerges as a central tool for those in authority to shape perception, enforce social hierarchies, and consolidate control. By delving into renowned dystopian works, including George Orwell's "1984," Aldous Huxley's "Brave New World," and

Margaret Atwood's "The Handmaid's Tale," we can gain a profound understanding of how language becomes a battleground for power in dystopian societies

**Language as a Manipulative Force**

In dystopian fiction, language assumes the role of a potent instrument of manipulation, enabling those in power to control the thoughts and actions of the populace. George Orwell's "1984" introduces the totalitarian regime of Big Brother, where Newspeak is implemented—a

language specifically designed to limit individuality and critical thinking. Through the systematic eradication of words and concepts associated with rebellion or dissent, the Party



effectively restricts the ability to articulate ideas that challenge their authority, ensuring conformity among citizens.

Similarly, Aldous Huxley's "Brave New World" presents a society where language is employed to pacify and control the masses. Inhabitants are conditioned from birth to accept societal norms through the use of slogans and hypnopædic messages. The language in this dystopia reinforces conformity and discourages independent thought, thereby cementing the

World State's hold over its citizens, who become compliant participants in a highly controlled and stratified society.

#### Oppression and Subjugation Through Language

Dystopian fiction frequently delves into the subjugation of marginalized groups through language, providing a reflection of real-world power dynamics. Margaret Atwood's "The Handmaid's Tale" vividly illustrates the use of language to control women within the theocratic

society of Gilead. Handmaids are stripped of their names and referred to solely by the possessive form of their commanders, effectively erasing their individuality and reinforcing their subservience.

Moreover, in "The Handmaid's Tale," the manipulation of language is exemplified by the term "Particicution." This newly invented word combines "participation" and "execution" to describe a public execution carried out by the Handmaids themselves. By distorting language, the regime attempts to normalize acts of violence, blurring the lines between oppression and societal duty, thereby further reinforcing control over the populace.

#### Resistance and Reclaiming Language

Dystopian fiction often examines the role of language in resistance movements, offering a beacon of hope amidst oppression. In Ray Bradbury's "Fahrenheit 451," a society enforces control by banning and burning books. Through the character of Clarisse, the novel highlights language's transformative power in fostering critical thinking and inspiring resistance to censorship. By initiating thought-provoking conversations and promoting curiosity, Clarisse disrupts the status quo, prompting the protagonist, Guy Montag, to question his passive acceptance and transform into a catalyst for change.

Furthermore, in George Orwell's "1984," Winston Smith's forbidden love affair with Julia becomes an act of rebellion in itself. Their shared private language, which they call their

"own personal newspeak," serves as a form of resistance against the Party's control over communication. In their intimate linguistic space, they find solace and a sense of individuality within a dehumanizing society, demonstrating the power of language to carve out pockets of freedom even in the most oppressive environments.

**CONCLUSION:**

Dystopian fiction provides a profound framework for analyzing the intricate interplay between language, power, and control. By examining seminal works such as "1984," "Brave New World," and "The Handmaid's Tale," we observe how authoritarian regimes utilize language as a tool for manipulation and domination of the masses.

Nevertheless, even in the most oppressive societies, dystopian narratives offer glimpses of hope. They highlight the potential for resistance and the reclamation of language as a means of empowerment and liberation.

**REFERENCES:**

1. Atwood, M. (1985). *The Handmaid's Tale*. Houghton Mifflin Harcourt. <http://www.umsl.edu/~alexanderjm/HandmaidsTale.pdf>
2. Bradbury, R. (1953). *Fahrenheit 451*. Simon & Schuster.
3. Huxley, A. (1932). *Brave New World*. Harper & Brothers. <https://200.hc.com/stories/aldous-huxleys-brave-new-world/>
4. Orwell, G. (1949). *1984*. Secker & Warb

---

**THE NATIONAL BUDGET AND ITS COMPOSITION.****Samadar Siddiqzhanov**

*Is a 2nd year student of Namangan  
Engineering and Construction Institute.*

**Abstract:** *This article provides information on the concept of the country's budget and its contents.*

**Keywords:** *budget, chancellor, government budget, state budget, Defitsit, profit, expenses, executive body)*

Budget (from the Old Norman bougette meaning purse, bag, sack of money) is a financial plan for a certain entity (family, business, organization, state, etc.), established for a certain period of time, usually for one year. Approaches to the study and use of budgets vary depending on the sector of the economy: the corporate sector, the public sector or the household sector - in each of them the budget has its own characteristics that differ from others.

The word budget comes from the Gallo "bouge" and then the former French. "bougette", which was a small purse attached to the belt and containing small change that was used for everyday expenses.

The word came into use in England in the Middle Ages, where it was understood as the bag of the Chancellor of the Exchequer in which he presents bills and other supporting documents to Parliament, and later it gradually took on the meaning of a current "budget". The word disappeared from use in French for many centuries, and returned to French already in the 17th century. from the English language already in the modern sense of the word.

According to American professor Anthony Atkinson, a budget is a quantitative expression of cash inflows (revenues) and outflows (expenses) that predict the consequences of current operating decisions and the ability of the financial plan to meet the goals of the organization.

Types of budgets

The state budget

Main article: State budget

The state budget is the country's financial document. It is a summary of budget estimates for all departments, government services, government programs, and so on. It defines the

needs to be met from the state treasury, as well as the sources and amounts of expected revenues to the state treasury.

If planned government budget revenues exceed budget expenditures, then this is called a budget surplus (or budget surplus). If planned budget expenditures exceed revenues, then this is called a budget deficit (or budget deficit). When, during the execution of the budget, the level of the budget deficit exceeds the indicator established when the budget was approved, or there is a significant decrease in expected budget revenues, the representative body of government (based on proposals from the executive body) decides to introduce a mechanism established by law to reduce expenses. Such a “cut” of budgeted expenses is called sequestration.

Budget in the organization

Main article: Organizational budget

Budget is a document that describes the activities of the Financial Responsibility Center (hereinafter referred to as FRC) or a separate functional area (for example, sales, purchasing, production, etc.) for a certain period, expressed quantitatively in cost and/or physical indicators[4]. Main types of budget:

A functional budget is a budget compiled by the Central Federal District for a specific functional area for which it is responsible (for example: sales budget, purchasing budget, inventory budget, electricity budget, wage budget, etc.). The functional budget includes the limiting factor. “Limiting factor” is a factor that limits the capabilities of the Central Federal District in planning. For industrial central federal districts, the limiting factor will be sales volume. For the Central Federal District responsible for procurement, this factor needs to establish the volume of production. Functional budgets are formed in a certain sequence, in the same sequence as planning is carried out in the company. The main feature of functional budgets is that they can be expressed both in physical and monetary terms. Functional budgets lay the basis for all economic and financial modeling, since they operate with the plans of specific departments and central federal districts at the level of natural indicators.

Budget for the financial responsibility center. - is compiled on the basis of functional budgets, just as a construction kit is compiled from various parts, but in the end it takes on a finished form, so does this type of budget. It characterizes the work plan of the Central Federal District within the planning period in value terms in three types of activities: operating, financial and investment.

The management budget is the top-level budget, it is also called the Master Budget or the General Budget. Experts mean by this concept a combination of three budgets[6]:

budget of income and expenses (BDR);

cash flow budget (CFB);

budget on balance sheet (BBL).

Based on the nature of budgeting, there are two approaches:

“bottom-up” involves collecting budget information from performers to lower-level managers and then to the management of the organization.

“from top to bottom” requires the company’s management to have a clear understanding of the main features of the organization and the ability to form a realistic forecast for the period under review.

There are also other classifications of budgets, for example:

Long-term and short-term budgets;

Line-item budgets;

Budgets with a time period;

Flexible and static budgets;

Incremental budgets and budgets with a zero level;

General and private budgets.

Personal or family budget

Main article: Family budget

A personal budget or household budget is a financial plan that allocates future personal income to spending, saving, and debt repayment. Past expenses and personal debts are taken into account when creating a personal budget.

The activities of the state in the formation, consideration, approval, execution of the budget, as well as the preparation and approval of a report on its execution, are called the budget process.

If the planned revenues of the state budget exceed its expenditures, then this is called a budget surplus (or budget surplus).

The planned excess of budget expenditures over its revenues is called the budget deficit (or budget deficit). When, during the execution of the budget, the level of the budget deficit exceeds the indicator established when the budget was approved, or there is a significant decrease in expected budget revenues, the representative body of government (based on proposals from the executive body) decides to introduce a mechanism established by law to reduce expenses. This “cutting” of budgeted expenses is called sequestration.

State budget revenues are funds received free of charge and irrevocably in accordance with the current classification and existing legislation.

State revenues are generated through:

taxes levied by both central and local governments;

non-tax income consisting of income from foreign economic activity, as well as income from state-owned property;

income of target budget funds.

State budget expenditures are funds aimed at financially supporting the tasks and functions of state and local self-government.

Government expenditures can be divided into the following groups:

- a) military;
- b) economic;
- c) for social needs;
- d) for foreign policy activities;
- e) for the maintenance of the management apparatus.

system of generating income and expenses in state budgets. The state budget is the main instrument of the state's influence on the economy, the central mechanism for the redistribution of income. The revenue part is mainly generated from taxes, as well as loans and income from the sale of state property.

The budget structure depends on the government structure of the country, and the size and structure of government revenues and expenses depends on the type of socio-economic system, the size of the economy and the specific economic policy of the government.

In Russia, the budget system consists of three links: the federal budget, the budgets of the constituent entities of the federation and local budgets. The total budget of all levels is called consolidated. The system of relations between budgets of different levels is called fiscal federalism. The federal budget in Russia, as a rule, accounted for 55%-57% of all revenues, and subject and local revenues accounted for the rest. Transfers of part of the income from the federal budget to the subject budgets, and from the subject budgets to local ones, are called budget transfers. In terms of expenses, both parts of the budget are usually approximately equal. Taxes in Russia account for over 90% of all revenues. Main types of taxes: value added tax (VAT), profit tax, income tax, excise taxes, taxes on foreign economic activity. The main types of expenses: for the maintenance of the state apparatus, law enforcement agencies, the army, social expenses (primarily for pensions, health care and education systems), government investments, servicing received government loans.

Budget policy plays a very important, often key role in shaping the current economic situation in the country, in the development of the economy for the future, in the development of the social sphere, distribution of the tax burden and income of various segments of the population. The struggle over determining the size and structure of state budget revenues and expenditures, as a rule, is the central object of economic policy in any state.

The share of government budget expenditures in a country's GDP is the most general indicator of the role of the state in the economy. In developed countries it usually fluctuates



between 35%-40%, including in countries adhering to the “welfare state” policy (Scandinavia, Finland) - 40%-50%, in countries more oriented towards liberal economic policies (USA , Great Britain) – 25%-35%, in Russia – about a third of GDP.

If state budget revenues exceed expenditures, the budget is in surplus; if expenditures are greater than revenues, it is in deficit. The overwhelming majority of states have deficit state budgets. Borrowing is usually used to cover deficits. Chronic deficits in state budgets lead to the accumulation of public debt. To measure debt, as a rule, the ratio of government debt to GDP is used. Currently, the highest levels of accumulated debt are observed in Japan, Greece, Italy, Spain, the UK and the USA. The size of public debt in Russia is small.

#### REFERENCES:

1. Alexis-Gabriel Auteur du texte Desbats. Le budget municipal / par A.-Gabriel Desbats,... - 1895.
2. Henriette Walter, Honni soit qui mal y pense, éditions Robert Laffont, 2001.
3. Atkinson E.A., 2005, p.654.
4. Panov M.M., 2014, p.190.
5. Go back: Panov M.M., 2014, p.192.
6. Panov M.M., 2014, p.193.
7. What is Budgeting and Why is it Important? | My Money Coach. [www.mymoneycoach.ca](http://www.mymoneycoach.ca). Retrieved January 20, 2019. Archived January 21, 2019.

## РОЛЬ ЭКОНОМИСТОВ-КЛАССИКОВ В РАЗВИТИИ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ ТЕОРИИ.

**Самандар Сиддикжанов**

*Студент 2 курса Наманганского инженерно-строительного института.*

**Аннотация:** В статье описаны этапы развития экономической теории и роль в этом экономистов-классиков.

**Ключевые слова:** цифровая экономика, экономическая теория, кейнсианство, классическая экономика, сборник классических идей, экономическая периодизация.

Классическая экономика, классическая политическая экономия или экономика Смита — это школа мысли в политической экономии, которая процветала, главным образом в Великобритании, в конце 18-го и начале-середине 19-го века. Ее основными мыслителями считаются Адам Смит, Жан-Батист Сэй, Давид Рикардо, Томас Роберт Мальтус и Джон Стюарт Милль. Эти экономисты создали теорию рыночной экономики как в значительной степени саморегулирующейся системы, управляемой естественными законами производства и обмена (что хорошо отражено в метафоре Адама Смита о невидимой руке).

Книга Адама Смита «Богатство народов» 1776 года обычно считается началом классической экономики. Основная идея книги Смита заключалась в том, что богатство любой нации определяется не золотом в казне монарха, а ее национальным доходом. Этот доход, в свою очередь, основывался на труде его жителей, эффективно организованном за счет разделения труда и использования накопленного капитала, что стало одной из центральных концепций классической экономики.

С точки зрения экономической политики классические экономисты были прагматичными либералами, защищавшими свободу рынка, хотя они видели роль государства в обеспечении общего блага. Смит признал, что существуют области, где рынок не является лучшим способом служить общим интересам, и он считал само собой разумеющимся, что большую часть расходов на поддержание общего блага должны нести те, кто лучше всего может их себе позволить. Он неоднократно предупреждал об опасности монополии и подчеркивал важность конкуренции. Что касается международной торговли, экономисты-классики были сторонниками свободной торговли, что отличает их от их предшественников-меркантилистов, которые выступали за протекционизм.

Обозначение Смита, Рикардо и некоторых более ранних экономистов как «классических» связано с канонизацией, вытекающей из критики политической экономии Карлом Марксом, где он критиковал тех, кого он, по крайней мере, считал достойными иметь дело, в отличие от их «вульгарных» экономистов. "Наследники. Существуют некоторые споры о том, что подразумевается под термином «классическая экономика», особенно когда речь идет о периоде с 1830 по 1875 год, и о том, как классическая экономика связана с неоклассической экономикой.

Экономисты-классики создали свою «великолепную динамику»[3] в период, когда капитализм выходил из феодализма и когда промышленная революция привела к огромным изменениям в обществе. Эти изменения подняли вопрос о том, как общество может быть организовано вокруг системы, в которой каждый человек стремится к собственной (денежной) выгоде. Классическая политическая экономия обычно ассоциируется с идеей о том, что свободные рынки могут саморегулироваться.

Классические экономисты и их непосредственные предшественники переориентировали экономику с анализа личных интересов правителя на более широкие национальные интересы. Адам Смит, вслед за физиократом Франсуа Кенэ, отождествлял богатство нации с годовым национальным доходом, а не с королевской казной. Смит рассматривал этот доход как результат труда, земли и капитала. Поскольку права собственности на землю и капитал принадлежат отдельным лицам, национальный доход делится между рабочими, землевладельцами и капиталистами в форме заработной платы, ренты и процентов или прибыли. По его мнению, производительный труд был истинным источником дохода, в то время как капитал был главной организующей силой, повышающей производительность труда и стимулирующей экономический рост.

Рикардо и Джеймс Милль систематизировали теорию Смита. Их идеи стали экономической ортодоксальностью в период ок. 1815–1848 гг., после чего оформилась «антирикардианская реакция», особенно на европейском континенте, которая в конечном итоге превратилась в маржиналистскую/неоклассическую экономику. Окончательный раскол обычно приходится на 1870-е годы, после чего факел рикардианской экономики несла в основном марксистская экономика, в то время как неоклассическая экономика стала новой ортодоксальностью также и в англоязычном мире.

Генри Джорджа иногда называют последним экономистом-классиком или мостом. Экономист Мейсон Гаффни задокументировал оригинальные источники, которые, по-видимому, подтверждают его тезис, утверждая, что неоклассическая экономика

возникла как согласованная попытка подавить идеи классической экономики и, в частности, идеи Генри Джорджа.

Классическая экономика и многие ее идеи остаются фундаментальными в экономической науке, хотя сама теория с 1870-х годов уступила место неоклассической экономике. Другие идеи либо исчезли из неоклассического дискурса, либо были заменены кейнсианской экономикой в ходе кейнсианской революции и неоклассического синтеза. Некоторые классические идеи представлены в различных школах неортодоксальной экономической теории, в частности в георгизме и марксистской экономике (Маркс и Генри Джордж были современниками экономистов-классиков), а также в австрийской экономической теории, которая отделилась от неоклассической экономической теории в конце 19 века. В середине 20 века возобновившийся интерес к классической экономике привел к возникновению неорикарданской школы и ее ответвлений.

Адам Смит опроверг меркантилистскую мысль в своей самой влиятельной публикации: «Исследование о природе и причинах богатства народов». Он выступал против меркантилизма и вместо этого выступал за свободную торговлю и свободные рынки, полагая, что это принесет пользу странам, участвующим в свободной торговле. Он пояснил, что меркантилистская политика принесет пользу отечественным производителям, но не стране, потому что она не позволяет потребителям покупать продукцию по конкурентоспособным ценам, тем самым направляя денежный поток неэффективно. Смит считал, что отклонение от свободной торговли обходится обществу так же, как монополии отрицательно влияют на конкуренцию на рынке.

В классическую эпоху и после Адама Смита Давид Рикардо стал выдающимся экономистом, размышлявшим о международной торговле. Самой известной экономической теорией Рикардо была теория сравнительных преимуществ как основы международного разделения труда. Он утверждал, что международная торговля в любом случае повысит уровень жизни.[3] Его основная идея о международной торговле заключалась в том, что, хотя она действительно увеличивает реальный объем производства в стране, основные выгоды извлекаются из поощрения специализации и разделения труда в международном масштабе, что приводит к более эффективному использованию ресурсов во всех странах. участвующие страны. Одним из величайших предположений и наблюдений Рикардо было то, что факторы производства неподвижны между странами, в то время как готовая продукция совершенно мобильна. Это предположение имело решающее значение для описания преимуществ международной торговли и специализации. Его

теория международной торговли была ослаблена тем, как трудовая теория стоимости сталкивается с теорией сравнительных преимуществ. В конечном итоге обе теории сталкиваются с вопросом о том, как относительно определяется цена, и Рикардо просто заявил, что это не соответствует теории международной торговли.

Позже Джон Стюарт Милль решил эту дилемму и продолжил развивать теорию сравнительных преимуществ Рикардо. Вклад Джона Стюарта Милля в теорию сравнительных преимуществ Рикардо произошел, когда он включил в уравнение спрос. Милль представил спрос и был первым, кто выдвинул идею о том, что спрос и предложение являются функциями цены, а рыночное равновесие - это ситуация, когда цена корректируется до состояния равновесия между спросом и предложением. В целом, до Адама Смита и классической экономической волны основной взгляд на международную торговлю рассматривался негативно и не в пользу стран, которые будут участвовать в международной торговле с экономической политикой меркантилизма. Однако с появлением Адама Смита, Дэвида Рикардо и Джона Стюарта Милля на волне классической экономики международная торговля стала рассматриваться благоприятно и в конечном итоге выгодно для всех участвующих сторон.

Классические теории роста и развития

Анализ роста богатства стран и пропаганда политики, способствующей такому росту, были основным направлением деятельности большинства экономистов-классиков. Однако Джон Стюарт Милль считал, что будущее стационарное состояние с постоянной численностью населения и постоянным запасом капитала было неизбежным, необходимым и желательным для человечества. Сейчас это известно как устойчивая экономика.

Джон Хикс и Сэмюэл Холландер, Николас Калдор, Луиджи Л. Пасинетти[10][11] и Пол А. Самуэльсон представили формальные модели как часть своих соответствующих интерпретаций классической политической экономии. .

Экономисты-классики разработали теорию стоимости, или цены, для исследования экономической динамики. В политической экономии под стоимостью обычно понимают стоимость обмена, которая отделена от цены. Уильям Петти ввел фундаментальное различие между рыночной ценой и естественной ценой, чтобы облегчить представление закономерностей цен. Рыночные цены подвержены множеству временных влияний, о которых трудно теоретизировать на каком-либо абстрактном уровне. Естественные цены, согласно Петти, Смиуту и Рикардо, например, отражают систематические и постоянные силы, действующие в определенный момент времени. Рыночные цены всегда стремятся к естественным

ценам, и этот процесс, по описанию Смита, чем-то похож на гравитационное притяжение.

Теория того, что определяет естественные цены, различалась в рамках классической школы. Петти пытался разработать соотношение между землей и трудом и разработал то, что можно было бы назвать теорией стоимости земли и труда. Смит ограничил трудовую теорию стоимости мифическим докапиталистическим прошлым. Другие могут интерпретировать Смита как верящего в ценность, получаемую из труда. Он заявил, что естественные цены представляют собой сумму естественных норм заработной платы, прибыли (включая проценты на капитал и заработную плату за надзор) и ренты. Рикардо также разработал то, что можно было бы назвать теорией стоимости, основанной на издержках производства. Он критиковал Смита за то, что он описывал ренту как определяющую цену, а не как цену, и считал трудовую теорию стоимости хорошим приближением.

Теория стоимости в настоящее время является предметом споров. Один из вопросов заключается в том, является ли классическая экономика предшественницей неоклассической экономики или школой мысли, которая имела четкую теорию стоимости, распределения и роста.

Период 1830–1875 гг. — это период серьезных дискуссий. Карл Маркс первоначально ввёл термин «классическая экономика» для обозначения рикардианской экономики — экономики Дэвида Рикардо и Джеймса Милля и их предшественников — но впоследствии его использование было расширено и теперь включает последователей Рикардо.[16]

Сраффианцы, которые подчеркивают тезис о разрыве, считают, что классическая экономика простирается от работ Петти в 17 веке до распада рикардианской системы примерно в 1830 году. В период между 1830 и 1870-ми годами тогда доминировала «вульгарная политическая экономия», как это охарактеризовал Карл Маркс. Сраффианцы утверждают, что: теория фонда заработной платы; теория процента воздержания Сеньора, которая ставит доход на капитал на тот же уровень, что и доход от земли и труда; объяснение равновесных цен правильными функциями спроса и предложения; и закон Сэя не являются необходимыми или существенными элементами классической теории стоимости и распределения. Возможно, точка зрения Шумпетера о том, что Джон Стюарт Милль предложил нечто среднее между классической и неоклассической экономикой, согласуется с этой точкой зрения.

Джорджисты и другие современные классические экономисты и историки, такие как Майкл Хадсон, утверждают, что основное различие между классической и неоклассической экономикой заключается в подходе или признании экономической



ренды. Большинство современных экономистов больше не признают землю/местоположение как фактор производства, часто заявляя, что ренды не существует. Георгисты и другие утверждают, что экономическая рента составляет примерно треть экономического производства.

Сраффианцы обычно считают, что Маркс заново открыл и заново сформулировал логику классической экономики, хотя и для своих собственных целей. Другие, такие как Шумпетер, считают Маркса последователем Рикардо. Даже Сэмюэл Холландер[17] недавно объяснил, что у экономистов-классиков есть текстовая основа для прочтения Маркса, хотя он и утверждает, что это чрезвычайно узкий набор текстов.

Другая позиция заключается в том, что неоклассическая экономика по сути является продолжением классической экономики. Для ученых, продвигающих эту точку зрения, не существует четкой границы между классической и неоклассической экономикой. Могут происходить смещения акцентов, например, между долгосрочным и краткосрочным периодом, а также между спросом и предложением, но неоклассические концепции в классической экономике можно обнаружить в замешательстве или в зачаточном состоянии. Для этих экономистов существует только одна теория стоимости и распределения. Альфред Маршалл — известный сторонник этой точки зрения. Сэмюэл Холландер, вероятно, является ее лучшим нынешним сторонником.

Еще одна точка зрения предполагает одновременное развитие двух направлений в классической экономике. С этой точки зрения неоклассическая экономика представляет собой развитие некоторых экзотерических (популярных) взглядов Адама Смита. Рикардо был спортом, развивавшим в Адаме Смите определенные экзотерические (известные только избранным) взгляды. Эту точку зрения можно найти у У. Стэнли Джевонса, который называл Рикардо чем-то вроде «способного, но заблудшего человека», который поставил экономику на «неправильный путь». Эту точку зрения можно также найти в книге Мориса Добба «Теории стоимости и распределения со времен Адама Смита: идеология и экономическая теория» (1973), а также в «Теориях прибавочной стоимости» Карла Маркса.

Вышеперечисленное не исчерпывает возможностей. Джон Мейнард Кейнс считал, что классическая экономика началась с Рикардо и завершилась публикацией его собственной «Общей теории трудового процента и денег». С этой точки зрения определяющим критерием классической экономики является закон Сэя, который оспаривается кейнсианской экономикой. Однако Кейнс осознавал, что использование им термина «классический» было нестандартным.

Одна из трудностей этих дебатов заключается в том, что участники часто спорят о том, существует ли неоклассическая теория, которую следует реконструировать и применять сегодня для описания капиталистической экономики. Некоторые, например Терри Пич, рассматривают классическую экономику как предмет антикварного интереса.

#### **ИСПОЛЬЗОВАННАЯ ЛИТЕРАТУРА:**

1. М. Ходжиев. «Экономическая теория»
2. Д. Аимов. «Экономическая теория»
3. Сайпуллаев И.А. «Экономика и ее школы»
4. Адашев А.У. «Преподаватель экономической теории»
5. Сайпуллаев. Я. «Теория цифровой и научной инновационной экономики»

**BRICS TASHKILOTINING TASHKIL TOPISHI.****Abdusattorova Malikaxon***Jahon iqtisodiyoti va diplomatiya universiteti*

**Annotatsiya:** *BRICS - bu beshta yirik rivojlanayotgan iqtisodiyotlar uyushmasini ifodalovchi qisqartma: Braziliya, Rossiya, Hindiston, Xitoy va Janubiy Afrika. BRICS guruhi global muammolarni hal qilish va o'zaro manfaatlarni ta'minlash uchun ushbu nufuzli davlatlar o'rtasida hamkorlik, muloqot va hamkorlikni rivojlantirish maqsadida tashkil etilgan. BRICSning shakllanishi global iqtisodiyotda sezilarli o'zgarishlarni ko'rsatdi, chunki bu mamlakatlar iqtisodiy, siyosiy va strategik ta'siri kuchaygan holda xalqaro maydonda asosiy o'yinchilar sifatida paydo bo'ldi. Ushbu maqolada BRICS tashkilotining tashkil topishi va rivojlanishi haqida ma'lumotlar berilgan.*

**Kalit so'zlar:** *BRICS tashkiloti, iqtisodiyot, global muammolar, strategiyalar, resurslar, iqtisodiy o'sish.*

Braziliya, Rossiya, Hindiston, Xitoy va Janubiy Afrikani o'z ichiga olgan BRICS tashkiloti global iqtisodiy va siyosiy maydonda muhim o'yinchi sifatida paydo bo'ldi. BRICSning shakllanishi hamkorlik, muloqot va o'zaro rivojlanishni rivojlantirish maqsadida beshta yirik rivojlanayotgan iqtisodiyotni birlashtirgan strategik qadam edi. BRICS tushunchasi 2001 yilda iqtisodchi Jim O'Nil tomonidan Braziliya, Rossiya, Hindiston va Xitoyning rivojlanayotgan iqtisodiy kuchlarini ifodalash uchun yaratilgan "BRIC" qisqartmasidan kelib chiqqan. 2010-yilda Janubiy Afrikaning qo'shilishi guruhning ta'sir doirasi va ta'sirini kengaytirdi, bu esa BRICSni hukumatlararo tashkilot sifatida tashkil etishiga olib keldi. BRICSning shakllanishiga unga a'zo mamlakatlarning global sahnada umumiy ovozini oshirish va umumiy muammolarni hal qilish bo'yicha umumiy qarashlari sabab bo'ldi. BRICS o'zining umumiy iqtisodiy kuchi, resurslari va ta'siridan foydalanib, barqaror rivojlanish, iqtisodiy o'sish va a'zolar o'rtasidagi hamkorlikni rivojlantirishga qaratilgan. BRICS yillik sammitlar orqali ishlaydi, unda a'zo mamlakatlar rahbarlari asosiy masalalar, tashabbuslar va hamkorlik strategiyalarini muhokama qilish uchun yig'iladi. Bu sammitlar iqlim o'zgarishi, terrorizm va iqtisodiy tengsizlik kabi global muammolarni hal qilish bo'yicha muloqot, fikr almashish va qo'shma siyosatni shakllantirish uchun platforma bo'lib xizmat qiladi. BRICS o'zining turli ishchi guruhlar va mexanizmlari orqali a'zo mamlakatlar o'rtasida savdo, sarmoya va texnologik hamkorlikni kengaytirishga e'tibor qaratadi. Tashkilot, shuningdek, turli a'zo davlatlar o'rtasida ko'proq tushunish va

birdamlikni rivojlantirish uchun ta'lim, sog'liqni saqlash va madaniy almashinuv kabi sohalardagi aloqalarni mustahkamlashga intiladi.[1]<sup>15</sup>

Braziliya, Rossiya, Hindiston, Xitoy va Janubiy Afrikani o'z ichiga olgan BRICS a'zo davlatlar o'rtasida hamkorlik, iqtisodiy rivojlanish va o'zaro manfaatlarni rivojlantirish uchun bir qancha muhim tashabbuslarni amalga oshirdi. BRICSning eng muhim tashabbuslaridan biri 2014-yilda Yangi Taraqqiyot Banking tashkil etilishidir. BRICS mamlakatlari va boshqa rivojlanayotgan iqtisodiyotlarda infratuzilma va barqaror rivojlanish loyihalari uchun moliyaviy yordam ko'rsatish, ularning an'anaviy moliya institutlariga bog'liqligi. BRICS 2015 yilda to'lov balansi inqiroziga duch kelgan a'zo mamlakatlarga moliyaviy yordam ko'rsatish uchun CRAni tashkil qildi. BRICS davlatlarining moliyaviy barqarorligini oshirish va tashqi iqtisodiy zarbalarga chidamliligini mustahkamlash uchun xavfsizlik tarmog'i bo'lib xizmat qiladi. BRICS Ishbilarmonlar Kengashi BRIKS mamlakatlaridagi biznes o'rtasida savdo, sarmoya va iqtisodiy hamkorlikni rivojlantirish uchun tuzilgan. Kengash hamkorlik imkoniyatlarini aniqlash va iqtisodiy aloqalarni kengaytirish maqsadida xususiy sektor vakillari va hukumat amaldorlari o'rtasida muloqot o'tkazishga yordam beradi. BRICS a'zo mamlakatlar olimlari va ekspertlari o'rtasida tadqiqot, bilim almashish va siyosiy muloqotni rivojlantirish maqsadida akademik va tahlil markazlari forumlarini tashkil qildi.[2]<sup>16</sup>

Ushbu forumlar umumiy muammolarning innovatsion yechimlarini ishlab chiqish va intellektual hamkorlikni rivojlantirishga hissa qo'shadi. BRICS mamlakatlari iqtisodiy o'sish va raqobatbardoshlikni oshirish uchun innovatsion va texnologiya sohasidagi hamkorlikka ustuvor ahamiyat berdi. BRICS innovatsion hamkorlik bo'yicha harakatlar rejasi kabi tashabbuslar raqamli iqtisodiyot, sun'iy intellekt va barqaror rivojlanish kabi sohalarda hamkorlikni kuchaytirishga qaratilgan. BRICS a'zo davlatlar o'rtasida o'zaro tushunish, hurmat va xalqlar o'rtasidagi aloqalarni kuchaytirish maqsadida madaniy almashinuv dasturlarini ilgari suradi. Madaniy tadbirlar, festivallar va almashinuvlar BRICS davlatlarining boy xilma-xilligi va merosini namoyish etishga va madaniy diplomatiyani mustahkamlashga yordam beradi. BRICS sammitlari natijasida a'zo mamlakatlar o'rtasidagi hamkorlikning ustuvor yo'nalishlari, maqsadlari va strategiyalarini belgilab beruvchi qo'shma deklaratsiyalar va harakat rejaları qabul qilinadi. Ushbu hujjatlar savdo, sarmoya va barqaror rivojlanish kabi turli sohalarda tashabbus va loyihalarni amalga oshirishga yo'naltirilgan. Umuman olganda, BRICS tomonidan ko'tarilgan tashabbuslar tashkilotning a'zo mamlakatlar o'rtasida hamkorlik, innovatsiyalar va inklyuziv rivojlanishni qo'llab-

<sup>15</sup> Glisin A. F. Nekotorie osobennosti razvitiya sovremennoy innovatsionnoy ekonomiki // Aktualnie problemi ekonomiki: sbornik statey v 2 ch. Ch.1. — Ufa : Aeterna, 2015. — S. 92-106. — ISBN 978-5-906790-47-7.[1]

<sup>16</sup> Дейч Т.Л. „Национальный комитет по исследованию БРИКС“. Институт Африки РАН. [2]

quvvatlash, yanada gullab-yashnagan va o'zaro bog'langan global hamjamiyatga hissa qo'shish majburiyatini aks ettiradi. BRICS tashkiloti kengaymoqda. Shu paytgacha Braziliya, Rossiya, Hindiston, Xitoy va Janubiy Afrika Respublikasidan tashkil topgan bu tashkilotga yana 6 ta davlat qo'shilmoqda. Bu yangi davlatlar – Argentina, Misr Arab Respublikasi, Efiopiya, Eron Islom Respublikasi, Saudiya Arabistoni va Birlashgan Arab Amirliklari bo'ladi. Shu paytga qadar faqat beshlikdan iborat BRICS uchun bu katta hodisa. Bu – global jarayonlarga sezilarni ta'sir qiladigan holat. BRICS bugunga qadar, g'arbga muqobil bo'lgan global loyihaga aylanib ulgurdi.[3]<sup>17</sup>

BRICS'dagi iqtisodiy va siyosiy eng qudratli davlat bu – Xitoy. Xitoy Xalq Respublikasi – AQShdan keyingi dunyoning ikkinchi iqtisodiyoti. Qolaversa, XXR va Rossiya – dunyo tartibotini reviziya qilayotgan yoki qilishga moyilligi oshib borayotgan davlatlar hisoblanadi. BRICS – aksil-g'arb emas, ya'ni BRICS'ning vazifasi barcha masalalarda faqat kollektiv g'arbga qarshi turish emas. Lekin BRICS g'arbga muqobil geoiqtisod, geosiyosat va geomafkura shakllantirish niyatida. Bir so'z bilan aytganda, g'arb bilan ham hamkorlik qiluvchi, lekin rasmiy Vashington global hokimiyatining pasayishidan yoki yiqilishidan manfaatdor bo'lgan davlatlar klubi hisoblanadi. 2024 yilda BRICS'ga yangi oltita davlat qo'shilmoqda. Bu davlatlar ichida uchtasi yaqin o'tmishda AQShning eng barqaror ittifoqchilari va hamkorlari edi, bular Saudiya Arabistoni, BAA va Misr. Bugungi kunda bu davlatlar Vashingtondan biroz yoki jiddiygina masofa saqlab boshlashdi. Oldingidek Vashington nima desa shuni qiladigan davlatlar emas. BRICS'dagi eng vazmin ovoz – Pekinga tegishli. Rossiya esa BRICS'ni g'arb manfaatlariga qarshi bo'lgan klubga aylantirish tarafdori. Saudiya, Misr va hatto BAA keyingi yillarda AQShdan arazlagan yoki norozi bo'lgan davlatlarga aylandi. Argentina esa, ko'p o'n yilliklardan beri AQShdan masofa saqlab keladi. Umuman, Lotin Amerikasida Vashingtonga to'yinganlik va undan masofa saqlashga moyillik har doim yuqori bo'lgan. Xo'sh, BRICS'ning kengayishi nima oqibatlariga olib keladi? Vashingtonga muqobil geosiyosiy qutb yanada kengayadi. Pekinning global komandasi yanada mustahkamlandi. BRICS doirasida, Pekin, Rossiya, Braziliya, Eron kabi Vashingtonga qarshi bo'lib kelgan davlatlar, to'liq birlashdi. BRICS AQShning iqtisodiy qudratini pasaytirish bo'yicha, hamkorlikni kuchaytiradi. Dollar qudratini pasaytirishga imkoniyatlar izlanadi. BRICS doirasidagi davlatlarning barchasi ham AQShga qarshi emas, balki u bilan ishonchli hamkorlik qiladiganlari ham bor. Bu davlatlar uchun BRICS o'zining global salohiyatini bozorga solish va geosiyosiy chayqovchilik qilish vositasi hisoblanadi. Hali Saudiya, BAA va ayniqsa, Hindiston ham Vashington bilan aloqalarni pasaytirish niyatida emas. BRICS ular uchun shunchaki global “bozor”: qaysi

<sup>17</sup> Национальные аналитические центры БРИКС подготавливают предложения для Саммита лидеров“. Русский мир [3]

taraf ko‘proq narx taklif qilsa, o‘sha tomonga o‘tish uchun maydoncha hisoblanadi. Umuman, dunyoda geosiyosiy va geoiqtisodiy raqobat muhiti, juda kuchli oshib bormoqda. BRICS esa, mana shu raqobatni ifodalovchi eng yirik loyihalardan biriga aylanib bormoqda. Hali AQSh qudratli, lekin BRICS – Vashingtonning qudratiga eng ko‘p soya soluvchi loyihaga aylanib borishi mumkin. [4]<sup>18</sup>

Rossiya BRICS tashkilotida uning ta'asischi a'zolaridan biri sifatida muhim rol o'ynaydi. BRICSning asosiy a'zosi sifatida Rossiya Braziliya, Rossiya, Hindiston, Xitoy va Janubiy Afrikaning rivojlanayotgan iqtisodiyotlari o'rtasida hamkorlik, muloqot va hamkorlikni rivojlantirishda guruhning jamoaviy sa'y-harakatlariga hissa qo'shadi. Rossiya BRICS guruhini tashkil etgan dastlabki a'zolaridan biri edi. Braziliya, Hindiston va Xitoy bilan bir qatorda Rossiya 2009 yilda ittifoqqa qo'shildi, keyinroq Janubiy Afrika 2010 yilda a'zo bo'ldi. Rossiyaning BRICSdagi ishtiroki tashkilotning global sahnadagi siyosiy ta'sirini kuchaytiradi. Rossiyaning geosiyosiy ahamiyati va BRICSning boshqa a'zolari bilan diplomatik aloqalari guruhning xalqaro masalalarda birgalikda ovoz berishiga yordam beradi. Rossiya iqtisodiyoti, xususan, energetika, texnologiya va mudofaa kabi sohalarda BRICS doirasidagi iqtisodiy hamkorlikka rang-baranglik va kuch qo'shadi. Mamlakatning resurslari va tajribasi tashkilotning umumiy iqtisodiy kun tartibiga hissa qo'shadi. Rossiyaning BRICSning boshqa a'zolari, xususan, Xitoy va Hindiston bilan strategik hamkorligi tashkilot yo'nalishini shakllantirishda hal qiluvchi rol o'ynaydi. Ushbu hamkorlik barcha a'zo mamlakatlarga foyda keltiradigan qo'shma tashabbuslar, investitsiyalar va loyihalarga yordam beradi. Rossiya BRICS boshchiligidagi ko'p tomonlama tashabbuslarda, masalan, Yangi taraqqiyot banki va shartli zahiralarda to'g'risidagi kelishuvda faol ishtirok etadi. Ushbu tashabbuslar a'zo davlatlar o'rtasida moliyaviy barqarorlik, infratuzilmani rivojlantirish va barqaror o'sishni rag'batlantirishga qaratilgan. Rossiyaning boy madaniy merosi va akademik muassasalari BRICS doirasidagi madaniy almashinuv va akademik hamkorlikka hissa qo'shadi. Ushbu almashinuvlar a'zo mamlakatlar o'rtasida o'zaro tushunishni rivojlantirish va xalqlar o'rtasidagi aloqalarni mustahkamlashga yordam beradi. Rossiya, boshqa BRICS a'zolari qatori, global boshqaruv tuzilmalarini rivojlanayotgan iqtisodlarni yanada inklyuziv va vakil qilish uchun islohotlar o'tkazish tarafdori. Tashkilot global ahamiyatga ega muammolarni hal qilishga va ko'p qutbli dunyo tartibini targ'ib qilishga intiladi. Umuman olganda, Rossiyaning BRICSdagi faol ishtiroki uning hamkorlikni kengaytirish, iqtisodiy rivojlanishni rag'batlantirish va yanada muvozanatli va adolatli xalqaro tizimni rivojlantirishga sodiqligini ta'kidlaydi.

<sup>18</sup> Будаев А. „Российское председательство в БРИКС: формирование стратегии «мягкой силы»“. *Международная жизнь* [4]



Mamlakatning hissasi tashkilotning global muammolarni hal qilish va o'zaro manfaatlarini ilgari surishda jamoaviy sa'y-harakatlarini kuchaytiradi.[5]

**Xulosa:**

Xulosa qilib aytganda, BRICS tashkilotining shakllanishi global boshqaruv va rivojlanayotgan mamlakatlar o'rtasidagi hamkorlik evolyutsiyasidagi muhim bosqichdir. Turli kelib chiqishi va manfaatlariga ega bo'lgan mamlakatlarni birlashtirgan holda, BRICS xalqaro munosabatlar kelajagini shakllantirish va yanada qamrab oluvchi va barqaror dunyo tartibiga hissa qo'shish imkoniyatiga ega.

**FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:**

1. Glisin A. F. Nekotorie osobennosti razvitiya sovremennoy innovatsionnoy ekonomiki // Aktualnie problemi ekonomiki: sbornik statey v 2 ch. Ch.1. — Ufa : Aeterna, 2015. — S. 92-106. — ISBN 978-5-906790-47-7.[1]

2. Дейч Т.Л. „Национальный комитет по исследованию БРИКС“. Институт Африки РАН. [2]

3. Национальные аналитические центры БРИКС готовят предложения для Саммита лидеров“. Русский мир [3]

4. Будаев А. „Российское председательство в БРИКС: формирование стратегии «мягкой силы»“. Международная жизнь [4]

5. Бондарь В. „Мы наш, мы новый мир построим“. Однако. [5]

## OILADA ZO‘RAVONLIK

**Latofat Toshmatova Muzaffar qizi***O‘zbekiston milliy universiteti 3-kurs talabasi*

**Annotatsiya:** *Ushbu maqolada jamiyatning bir bo‘g‘ini bo‘lgan, ko‘rinishi oddiy, lekin murakkab jarayonlarni boshdan kechiradigan oilada zo‘ravonlikning kelib chiqish sabablari, shakllari va ularga yechim izlashni ko‘rib chiqamiz.*

**Kalit so‘zlar:** *oila, zo‘ravonlik, psixologik bosim, iqtisodiy, ma‘naviy, jismoniy tazyiq*

**Kirish.** Oila muqaddas maskan hamda jamiyatda o‘z mavqeiga ega. Insonni shaxs sifatida shakllantirib berishda, uni jamiyatga ijtimoiy moslashishini taminlash va o‘z o‘rnini topishida, mas‘ul bo‘lgan rollarini bajarishga tayyorlash va ko‘maklashishda oilani o‘rni beqiyos. Biroq barcha oilalarni farovon, baxtli, yetuk deb hisoblay olmaymiz. Har qanday oilalarda juda ko‘p muammolar mavjud. Oilaviy zo‘ravonlik kabi ijtimoiy muammoning yuzaga kelishi va keng tarqalishi shaxsning hayotiga tahdid, jinoyatchilikning ortishi, oiladagi zo‘ravonlikdan qutilish maqsadida uylarini tark etganlar, sog‘lig‘ini bir muncha va butunlay yo‘qotganlar hamda ishsiz shaxslarning sonining ko‘payishiga olib keladi.

Asosiy qism. Oiladagi zo‘ravonlik - oila sharoitida, masalan, nikoh yoki birgalikda yashashda sodir bo‘ladigan kuchli bosim va nazoratda takrorlanuvchi zo‘ravonlik oiladagi istalgan shaxsga - bolalar, ota-onalar yoki qariyalarga nisbatan zo‘ravonlik bo‘lishi mumkin. U bir nechta shakllarni o‘z ichiga oladi: jismoniy, ruhiy, iqtisodiy, diniy, jinsiy zo‘ravonlik kabi. “Oiladagi zo‘ravonlik” atamasining zamonaviy dunyoda birinchi marta qo‘llanilishi, ya‘ni uydagi zo‘ravonlik ma‘nosiga ega. 1973-yilda Jek Eshli Buyuk Britaniya parlamentiga qilgan murojaatida bo‘lgan. Ilgari bu atama asosan fuqarolik tartibsizliklari, ichki zo‘ravonliklarni nazarda tutgan. An‘anaga ko‘ra, oiladagi zo‘ravonlik asosan jismoniy zo‘ravonlik bilan bog‘liq. Ayolni xo‘rlash, kaltaklash va kaltaklangan ayol kabi atamalar ishlatilgan. Oiladagi zo‘ravonlik endi keng ma‘noda oila a‘zosi yoki yaqin sherigi tomonidan sodir etilishi mumkin bo‘lgan “barcha jismoniy, jinsiy, psixologik yoki iqtisodiy zo‘ravonlik”ni o‘z ichiga oladi.

Qadim-qadimdan ayollarni kamsitish evaziga erkaklarning ustunligini namoyon qilish oddiy hol sifatida qabul qilingan. Hatto erkak tomonidan ayolning jazolanishi qonunan mustahkamlab qo‘yilgan. Ammo, XX asrning 70-yillariga kelib, oiladagi zo‘ravonlik masalasi muhokama va e‘tirozlarga sabab bo‘la boshlagan. Shunda ham gap faqat jismoniy zo‘ravonlik xususida borgan. Milliy xususiyatlarimizga ko‘ra, oiladagi holatni ommaga oshkor qilish uyatli hisoblanib, shu nuqtayi nazardan ham oilada bolalarga “uydagi gapni

ko‘chaga tashima”, deya tarbiya berishgan. Agar qizlar oila qurganidan keyin qandaydir muammo tug‘ilsa, “sen ayolsan, chida, chiqqan qiz chig‘iridan tashqarida bo‘ladi”, deya ularni taqdiriga ko‘nishga, salomatligini yo‘qotish evaziga chidashga chorlangan. Hozirgi zamonda, zo‘ravonlikning eng yuqori darajada bo‘lishi, nafaqat ayollar balki bolalar zo‘ravonlik qurboni bo‘lishi mumkin bo‘lgan holatlarda inson manfaatlari ustun jamiyatda bunga chidash mumkinmi?

Rossiyalik tadqiqotchi, Ye.P.Agapovning fikriga ko‘ra, “Oiladagi zo‘ravonlik yoki uydagi zo‘ravonlik – bu oila a‘zolarini jismoniy majburlash, shaxsiy erkinligini chegaralash kabi aktlarni sodir etish tahdidini kiritgan holda psixologik zarar yetkazish va azoblashdir. Ya‘ni zo‘ravonlik – bu inson ustidan chegaralanmagan hukmronlikka, boshqa odamning xulq-atvori, o‘y-fikrlari, tuyg‘ulari ustidan to‘liq nazoratga erishish vositasidagi harakatdir”.

Har qanday zo‘ravonlikning mohiyati – jabrlanuvchini, iloji boricha, kamsitish, uni shaxs sifatida tan olmaslik, chunki faqat shu yo‘l bilan zo‘ravonlik qilgan kishi o‘zini birmuncha o‘zini vaqt “ustun”, hotirjam his qilishi mumkin. Shuni ta‘kidlash kerakki, qonunga zid harakatlarni amalga oshirib, bunga qoniqmay zo‘ravonlikni ya‘na qayta va qayta takrorlanishi jabrlanuvchini stressga tushirib, o‘zini himoyalashga, yoki butunlay beparvo bo‘lib qolishiga, o‘zini tuttib berishiga ham olib keladi. Zo‘ravonlik (xususan, oilaviy zo‘ravonlik) faqat umumjahon tendensiyalarning aks etishi hisoblanadi. Hayotning qiyinchiliklariga bardosh bera olmasligi, ma‘naviy qoloqligi, stress, ijtimoiy jihatdan o‘rmini topmaganlik, oilaviy qadriyatlarning yo‘qolishi, alkogolizmning kuchayishi – bularning barchasi ko‘p jihatdan zo‘ravonlikning u yoki bu shaklining paydo bo‘lishi uchun qulay zamin yaratadi.

Barchamizga ma‘lum bo‘lganidek, zo‘ravonlik, nafaqat jismoniy, qo‘pol kuch emas, balki ta‘sirning yanada murakkab bo‘lgan ruhiy shakli hamdir. Oiladagi zo‘ravonlikning tarqalishi haqidagi sotsiologik ma‘lumotlar, aslida, haqiqatga to‘g‘ri kelmaydi va aniq baholanmaydi, chunki bu muammo kamdan-kam hollarda oiladan tashqariga olib chiqiladi. Bundan tashqari, oiladagi zo‘ravonlik ijtimoiy noqobil oilalardagina uchraydi, degan fikr butkul noto‘g‘ridir. Chunki bu muammo aholining barcha ijtimoiy qatlamlari uchun xos bo‘lib, ijtimoiy noqobil oilalardagi zo‘ravonlik holati ommaga ko‘proq oshkor bo‘ladi xolos.

Zo‘ravonlik bir necha shakllarga ajratiladi, jumladan:

1. Jismoniy zo‘ravonlik – og‘irligi turli darajadagi qasddan tan jarohatlari etkazish, xavf ostida qoldirish, hayoti xavf ostida qolgan shaxsga yordam ko‘rsatmaslik, zo‘ravonlik xususiyatiga ega boshqa huquqbuzarliklar sodir etish ya‘ni jismoniy zarar yetkazish; urush, bo‘g‘ish, tana a‘zolarini kesish, turli zararli moddalarni iste‘mol qilishga majburlash.

2. Jinsiy zo‘ravonlik – jinsiy daxlsizlikka va jinsiy erkinlikka tajovuz qiladigan zo‘ravonlik shakli, shuningdek zo‘rlik ishlatish yoki zo‘rlik ishlatish bilan tahdid qilish yoxud ayol jinsidagi voyaga etmagan shaxslarga nisbatan axloqsiz harakatlar sodir etish orqali uchinchi shaxs bilan jinsiy aloqa qilishga majburlash, inson tanasini qasddan jinsiy obyekt sifatida manipulyatsiya qilish; fohishabozlikka, pornobiznesga jalb qilish.

3. Psixologik (xulq-atvor, intellektual, emotsional va boshqa) zo‘ravonlik – shaxs (bola yoki kattalar)ni obyekt sifatida qasddan manipulyatsiya qilish, uning erkinligi,

qadr-qimmatini va huquqlarini ruhiy rivojlanishdagi buzilishlarga olib keladigan tarzda e‘tiborsiz qoldirish, ya‘ni haqoratlash, ularga tuhmat qilish, tahdid qilish, ularning sha‘nini, qadr-qimmatini kamsitish, shuningdek ularning xohish-irodasini cheklashga qaratilgan boshqa harakatlarda ifodalanadigan zo‘ravonlik shakli, shu jumladan reproduktiv sohada nazorat qilish, tazyiq va zo‘ravonlikdan jabrlanuvchida o‘z xavfsizligi uchun xavotir uyg‘otgan, o‘zini himoya qila olmaslikka olib kelgan yoki ruhiy sog‘lig‘iga zarar etkazgan harakat.

4. Iqtisodiy zo‘ravonlik – bu oilaning moliyaviy va boshqa resurslarini nazorat qilish, jabrlanuvchiga “boqish” uchun pul ajratish, tovlamachilikka majburlash, ta‘lim toki ish bilan ta‘minlanishini taqiqlash, keskin vaziyatni yaratish uchun oilaviy mablag‘larni qasddan sovrish yoki ish joylarida va boshqa joylarda amalga oshirilgan zo‘ravonlik shakli, xotin-qizlarning normal yashash va kamol topish uchun oziq-ovqat, uy-joy hamda boshqa zarur shart-sharoitlar bilan ta‘minlanishga bo‘lgan huquqini, mulk huquqini, ta‘lim olish hamda mehnatga oid huquqini amalga oshirishni cheklashga olib keladigan harakatlar.

Zo‘ravonlik nafaqat oila balki jamiyat rivoji uchun ham xavflidir. Oilaviy zo‘ravonlikning yuzaga kelishining asosiy sabablari quyidagilar bo‘lishi mumkin:

- Qadriyat sifatida. Bilamizki, ko‘plab o‘zbek oilalarida erkak – oila boshi, asosiy boquvchi sifatida ulug‘lanadi. Bunday patriarxal tipdagi oilalarda ko‘pincha ayollar va bolalarga nisbatan jismoniy zo‘ravonlik oddiy hol sifatida qabul qilinadi;

- Ijtimoiy muhit – oila jamiyatning quyi qatlamiga mansubligi, alkogol yoki psixotrop moddalarga tobeligi, oila a‘zolaridan birining kriminal guruhlarga kirib qolganligi;

- Iqtisodiy qaramlik – er-xotinlardan faqat bittasining mehnat faoliyati bilan bandligi, shubhasiz, bu bir partnyorning boshqasiga to‘liq moliyaviy tobeligiga sabab bo‘ladi. Bunda oila boshlig‘i, ya‘ni erkakning mehnat migratsiyasiga chiqib ketishini ham aytib o‘tishimiz mumkin. Chunki ayol uyda bolalar tarbiyasi, uy yumushlari bilan band bo‘lganicha faqat turmush o‘rtog‘i yuboradigan mablag‘ga qaram bo‘lib qoladi;

- Huquqiy savodsizlik - garchi qonunchiligimizda oilaviy zo‘ravonlikdan himoyalash to‘g‘risidagi qonunlar mavjud, shuningdek, himoya orderini berish tizimi amaliyotga tatbiq

etilgan bo‘lsa-da, aholining katta qismi huquqiy jihatdan yetarlicha savodli bo‘lmaganligi bois, oilaviy zo‘ravonlik muammosiga yechim topishni bilmaydi.

• Ruhiy qaramlik – o‘zini nochor, ojiza deb bilish, hissiy qaramlik, haddan tashqari yaxshi ko‘rish, odamlarning gap so‘zi haqida ko‘proq o‘ylash va bu gap-so‘zlardan qo‘rqish.

Oiladagi zo‘ravonlikning oldini olish uchun quyidagi ishlarni amalga oshirish lozim:

• mavjud stereotiplarni yo‘q qilish uchun aholi gavjum joylarda, fuqarolarning o‘zini o‘zi boshqarish organlari binolarida uchrashuvlar uyushtirish, ijtimoiy tarmoqlarda qisqa metrajli filmlar

• aholining bu boradagi huquqiy savodxonligini oshirish yuzasidan barcha imkoniyatlar (OAV, ijtimoiy tarmoqlar)dan foydalanish;

• ilmiy-tadqiqot institutlari tomonidan olib borilgan tadqiqotlar asosida ommaga tushunarli, sodda tilda tayyorlangan uslubiy materiallarni tarqatish

• diniy soha vakillari bilan hamkorlikda tushuntirish, pand-nasihat usullarida oilalarga ma‘naviy ozuqa berish

• oila qurayotgan shaxslarga psixolog va huquqshunoslar tomonidan oila, oiladagi zo‘ravonlik haqida majburiy tushuntirish ishlarini tashkillashtirish

Xulosa. Oiladagi zo‘ravonlikning avlodlardan avlodga o‘tishining asosiy sababi – bu gender tarbiyaning to‘g‘ri olib borilmasligi, qizlarga “zaif qatlam” deb qaraganicha, o‘g‘il bolalarga ustunlik berilishidir. Oiladagi zo‘ravonlik, avvalo, ijtimoiy muammolardan biri bo‘larkan, uni shaxsga qarshi jinoyatlarni bostirish va har bir oila a‘zosining fuqaro sifatida hayot xavfsizligi, erkinligi va qadr-qimmatini himoya qilish huquqini ta‘minlashga, shuningdek, ijtimoiy profilaktika qilishga yo‘naltirilgan chora-tadbirlarni o‘z ichiga oluvchi murakkab muammo sifatida ko‘rib chiqish darkor. Xotin-qizlarni huquqiy savodxonligini oshirish, ularning jamiyatda o‘z o‘rinlariga egallashlari uchun ham huquqiy, ham diniy va dunyoviy bilimlarini o‘zlashtirishda, oilalarida tinch-totuv yashashlarini ta‘minlash zarur choralarni ko‘rish lozim. Zero, ayol nozik xilqat. Ayol jamiyatni tarbiyalaydi. U o‘z joyida xurmat, izzat topib, asrab-avaylansa farzandlari yetuk kamol topadi. Ma‘naviy sog‘lom farzand yurtimiz ko‘klarga ko‘taradi.

**FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:**

1. [https://uz.wikipedia.org/wiki/Oiladagi\\_zo‘ravonlik](https://uz.wikipedia.org/wiki/Oiladagi_zo‘ravonlik)
2. <https://ijtimoiy.uz/2634/>
3. Агапов Е. П. Семейведение. – Москва: Изд-во “Дашков и К”, 2012.
4. Egamberdiyeva N., X. Abdusamatov, Madjidova D. Mehnat migratsiyasiga jo‘nab ketayotgan ota-onalar uchun tavsiyalar / Ilmiy-uslubiy qo‘llanma. – Toshkent: “Mahalla va oila” nashriyoti, 2023.
5. Маджидова Д. А. Актуальные вопросы защиты многодетных и малообеспеченных семей и детей, нуждающихся в социальной защите. // Актуальные вопросы современной педагогики, 2013.
6. <https://gendermadad.uz/oz/document/2469>



## FAROBIY ASARLARIDA O‘RTA ASR IQTISODIY MASALALARI

**Tilabjonova Sevinch Shuxrat qizi**

*Tarix yo‘nalishi 2-bosqich talabasi Chirchiq davlat pedagogika universiteti*

*E-mail: [tilabjonovasevinch@gmail.com](mailto:tilabjonovasevinch@gmail.com)*

**Annotatsiya:** *Abu Nasr Farobiy asarlari qisqacha talqini. Bu asarlarda yoritilgan fikr va g‘oyalar. Ularga yozilgan sharhlar. Abu Nasr Farobiy asarlarining qimmatli jihatlari. Qomusiy olimning jahon ilm-faniga qo‘shgan hissasi. Farobiy asarlarining G‘arb olimlari tomonidan o‘rganilishi. Farobiyning sotsiologiya va iqtisodiyot sohalariga oid fikr mulohazalari. Maqolada shu jihatlarga urg‘u qaratilgan.*

**Kalit so‘z:** *Abu Nasr Farobiy, “Ikkinchi muallim”, G‘arb, “Fozil odamlar shahri”, Adam Smit, Platon.*

O‘rta Osiyolik buyuk mutafakkirlardan biri hisoblanmish Abu Nasr Farobiy o‘rta asrlarning yetuk olimlaridan hisoblanadi. Qomusiy olimimiz o‘zining falsafiy qarashlari bilan ham mashhur hisoblanadi. Bu kishining “Ikkinchi muallim” deb atalishi ham bejiz emas albatta. Farobiyning asarlari sharqu-g‘arbda birdek mashhurdir. Ba’zi asarlarining Yevropa maktablarida darslik sifatida ishlatilishi ham so‘zimizning isboti bo‘la oladi.

Olimning ayniqsa “Fozil odamlar shahri” asari diqqatga sazovar bo‘lib, unda mamlakatni boshqarish, hokimlar faoliyati, iqtisodiyotni olib borish bilan bog‘liq bo‘lgan muhim go‘yalar keltiriladi. Shuni ham ta’kidlab o‘tish kerakki, Farobiy o‘z ustozlari Arastu g‘oyalarini har tomonlama talqin etadi va uni to‘ldirishga harakat qiladi, jamiyat shakllanishi uchun moddiy ehtiyojlarning ahamiyati haqidagi ta’limotni yaratdi, iqtisodiyot fanida muhim bo‘lgan “Ehtiyoj”ni ta’riflab berdi. U moddiy boyliklar yaratishda mehnatning va mehnat qurollari o‘rnini aniqlab berdi. Ayniqsa, “mehnat taqsimoti” masalalari mutafakkir asarlarida yaxshi yoritib berilgan. Mehnat taqsimoti to‘g‘risidagi g‘oya taniqli iqtisodchi Adam Smit ta’limotining (XVIII asr) asosidir.[1]

“Fozil odamlar shahri” asari Farobiyning shoh asari hisoblanadi. Ayni ushbu asarida olim ko‘plab masalalar qatorida ijtimoy-iqtisodiy masalalarga ham to‘htalib o‘tgan. Ko‘rinib turganidek bu yerda aytilayotgan masalalar barchasi muhim va e’tiborga molik hisoblanadi. Biz buni taniqli iqtisodchi Adam Smit o‘z ta’limotini ushbu g‘oyaga asoslanib qurgani orqali ham bilib olsak bo‘ladi. Albatta bularning bari biz uchun g‘ururli ishlardir.

Farobiy bugungi kunda ham o‘z ahamiyatini yo‘qotmagan moddiy ehtiyojlar to‘g‘risida ta’limot yaratdi. Uning fikricha, odamlarning ehtiyoji jamiyat shakllanishining asosiy sababidir. «Tabiatan har bir odam shunday yaralganki, u yashashi va kamol topishi uchun

ko‘p narsalarga ehtiyoj sezadi. Ularni u bir o‘zi topa olmaydi va ularga erishish uchun kishilar jamoasiga muhtoj bo‘ladiki, uning har biri u ehtiyoj sezayotgan narsalardan biron-birini beradi. Bunda har bir odam boshqalarga nisbatan xuddi shunday holatda bo‘ladi». Jamiyat shakllanishi uchun moddiy ehtiyojlar to‘g‘risida bunday tushuncha o‘sha davrdagi ilg‘or fikrlardan hisoblanadi. Shu bilan birga, moddiy boylik yaratishdagi mehnat va mehnat qurollarining ahamiyatini, har xil hunar turlarini uqtirib o‘tgach, qullikka keskin qarshi chiqdi.[2]

Ehtiyojlar masalasi: odamzod tirik ekan tugamaydigan masaladir. Odamning dunyoga kelish jarayonining o‘zi farzandga bo‘lgan ehtiyoj natijasida bo‘ladi. Va undan keying jarayonlarni olaylik yegulikka bo‘lgan ehtiyoj, muloqotga bo‘gan ehtiyoj, ilm-ma‘rifatli bo‘lish ehtiyoji, daromad topish va yaxshi yashashlik bularning bari kichik va kundalik ehtiyojlardir. Bu harakatlar mudom takrorlanadi va hech qachon tugamaydigan ehtiyojlardir. Bu kabi insonga doim kerak bo‘ladigan va kundalik hayoti bilan bog‘liq bog‘liq masalani payqash va unga oid ilmlarni yozib qoldirishligi Farobiy bobomizning yuksak aql zakovatlarining bir nishonasidir.

“Avvalo yer va joylarning miqdori, keyin ularning egalari va tutgan o‘rinlari, so‘ngra nihoyatda zarur narsalar bo‘lgan oziq-ovqatlar, ekiladigan yerlar, saroy va shaxsiy uylar miqdori hisobga olinishi zarur”. Forobiy Platonning: “Taqsimot juda qiyin ish, lekin juda zarur ishdir”, – degan fikrini alohida ko‘rsatib o‘tadi.[3]

Yuqoridagi fikr orqali biz Farobiyning yana bir dolzarb va zamon va makon talab qilmaydigan masalaga e‘tibor berganliklarini va bu haqida o‘zlarining qimmatli fikrlarini qoldirganliklarini ko‘rishimiz mumkin. Inson hayotining o‘zi taqsimot va rejalashdan iboratdir. Biror nimaning hisobini olar ekanmiz Farobiyning fikrlarini yodga olishimiz kerak. Farobiy o‘z taqsimotida e‘tibor qaratishimiz kerak bo‘lgan narsalar va ularning ketmakteligini ko‘rsatib o‘tgan. Bunga ko‘ra avvalo uy-joy uchun yer ajratish kerakligi undan keyin dehqonchilik uchun ekin maydonlari ajratilishini ta‘kidlaganlar. Undan keyin esa saroylar va yuqori martabalari kishilar uchun hovli uylarga yer ajratilishini aytganlar. Lekin bu aytilganlarga amal qilinmasligiga guvoh bo‘lganmiz.

Farobiyning bu qadar teran va chuqur dunyoqarash egasi bo‘lishliklarining asosiy sababi sifatida falsafaning ona vatini bo‘lmish Yunoniston olimlarining asarlarini ko‘p mutolaa qilganliklari va asarlariga ko‘plab sharhlar yozganliklarini ko‘rsatishligimiz mumkin. Bu borada Farobiy o‘zlariga ustoz sifatida bilganlari va ijodiga eng ko‘p qiziqqan Palatonni olishimiz mumkin.

Tarixda shunday voqea bo‘lib o‘tganligi qayd etiladi. Qomusiy olim Ibn Sino Arastuning “Metafizika” asarini 40 marta o‘qib ham tushuna olmagan ekan. U surunkali mutaoladan charchagan, bozor aylanishni ixtiyor etadi. Baxtli tasodifni qarangki, bozordan xarid qilgan

kitobi Forobiyning Arastu asariga yozgan sharhlari ekan. Ibn Sino kitobni bir marta o‘qib chiqishdayoq Arastuning “Metafizika” asari mohiyatiga to‘la tushunib yetadi.[1]

Albatta bu kichik hikoyani so‘nggi so‘z o‘rnida keltirdik. Qomusiy olimimiz haqida qancha gapirsak shuncha kam. Ularning hayoti va ijodlarining o‘rganilishining va shu kunga bu o‘rganish ishlarining tugamaganligi ularning qanchalik boy madaniy me’ros qoldirib ketganliklarining isbotidir.

#### **FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:**

1. Iqtisodiy ta’limotlar tarixi. O‘quv qo‘llanma. A. Razzoqov, Sh. Toshmatov, N. O‘rmonov, P. Xoshimov, F. Egamberdiyev. Toshkent – 2005. 59-60-betlar.
2. Iqtisodiy ta’limotlar tarixi (Darslik). Toshmatov Sh.X., Asatullaev X.S., Allaberganov Z.G. Toshkent – 2018. 47-bet.
3. Iqtisodiy ta’limotlar tarixi. O‘quv qo‘llanma. D.S. Djumonov, Z.G. Allaberganov. “Iqtisod-Moliya”. Toshkent – 2017. 47-bet.

## THE ITALIAN TRANSLATION OF „BABURNAMA“

Ismoilova Shaxnoza Aziz qizi

*An English teacher of school N9 in Akhangaran city, Tashkent region*[shaxnozaismoilova68@gmail.com](mailto:shaxnozaismoilova68@gmail.com)**ABSTRACT:**

*The article gives a brief information about about Zahiriddin Mukhammad Babur, as well as an Italian translation of „BABURNAMA“ by Sandro Teti and his brief opinion about Babur and his personality.*

**АННОТАЦИЯ:**

*В статье даются краткие сведения о Захириддине Мухаммаде Бабуре, а также итальянский перевод «БАБУРНАМА» Сандро Тети и его краткое мнение о Бабуре и его личности.*

**ANNOTATSIYA:**

*Maqolada Zahiriddin Muhammad Bobur haqida qisqacha ma'lumot berilgan bo'lib, unda „Boburnoma“ ning Sandro Tesi tomonidan italyan tiliga tarjimasi va uning Bobur shaxsi haqidagi fikrlari bayon qilingan.*

**KEY WORDS:** „Baburnoma“, Italian translation, Franco Cardini, memoirs, heritage.

**КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА:** «Бобурнома», итальянский перевод, Франко Кардини, мемуары, наследие.

**KALIT SO‘ZLAR:** „Baburnoma“, Italyancha tarjima, Franko Kardini, yodgorliklar, meros.

Zahiriddin Muhammad Babur(1483-1530) was born in Fergana in Transoxiana (modern Uzbekistan and Tajikistan).He occupied the throne of Fergana at the age of twelve. Because of the incursion of Shaybani Khan to Samarkand,Babur had to leave his homeland. Spending years winning kingdoms and experiencing a few losses , he became a monarch of Kabul and emperor of Hindustan.<sup>19</sup> Babur decided to write about all his life in Chaghatay Turkish language which was the Timurid’s spoken language. Babur noted down all the events that occurred :about important people of his time ,their characters,geographical locations,plants,fruits. Undoubtedly, the "Boburnoma" is considered as Babur's masterpiece,as well as it is the historical-biographical work which tells about the historical events that took place in Central Asia, Afghanistan, India and Iran in the 15th-16th centuries. "Boburnoma" has been translated to more than 30 languages: 4 options in Persian,6 options in English,4 options in Russian,German,French and Turkish,3 translated options in Dutch,Italian,Poland,Indian,Spain,Khazah,Arabian and so on.All these translations claims the essentiality of the work.

Sandro Teti Editore, one of the Italian leading publishing houses which is specialized in historical, scientific-public oriented literature, published Zahiriddin Muhammad Babur's

<sup>19</sup> The Baburnama.Memoirs of Babur ,Prince and Emperor. Weeler M.Thackston.Oxford University press.p9-10.

famous work "Boburnoma" in Italian. Sandro Teti says that "Italians should know the culture of Uzbekistan better.

He also emphasises that the memory book, skillfully arranged on the basis of extremely important and multifaceted information, can be compared to a valuable living encyclopedia in terms of content. "Boburnoma" reflects ancient values, intellectual and spiritual treasures of the people like a mirror.

This publication was created as an effective and bright example of literary, cultural and humanitarian cooperation between the Uzbek and Italian peoples. In 2023, not only in Uzbekistan, but also in many countries around the world, the 540 st birth date anniversary of Zahiriddin Muhammad Babur was widely celebrated. Babur Mirza is one of the Temur's further descendant, a sensitive poet, a famous statesman left a unique and rich creative-scientific heritage.

It is known that "Boburnoma" has attracted the attention of Eastern and Western researchers in different scientific fields for many centuries. This rare book, which has been translated into many languages of the world, is now available to Italian readers for the first time.

A large group of qualified translators, editors and designers led by the head of this publishing house, Sandro Teti, was involved in the process of publishing the work in Italian. Rector of Tashkent State University of Uzbek Language and Literature named after Alisher Navoi, professor Shuhrat Sirojiddinov and famous Italian Turkologist, professor Federico De Rensi participated in the preparation of the book as scientific and literary editors.

In the introduction to the work "Baburnoma" written by the famous Italian scientist and writer Franco Cardini, Babur is described as "a great ruler who loved the art of words or a great writer who loved the kingdom". A European reader who decides to read "Boburnoma" will definitely not be able to resist it. At the same time, humanist Pope Pius II - "Comments" of Enea Silvio Piccolomini, autobiographical comments of Emperor Peter Leopold Habsburg come to mind involuntarily; sometimes the reader feels like reading Montaigne, and sometimes Marco Polo or Frederick the Great or Melville," says Cardini.

The translator Federico Pastore, in his review of the book, emphasizes that "Boburnoma" is "the first true example of an autobiographical work typical of Islamic civilization, which allows to reconstruct the daily life of its time."

The Italian translation of the work is based on the English translation by Wheeler M. Thackston, who preserved all the features of Babur Mirza's memoirs as much as possible and completely, as the integrity of the memories clearly reflects the vivid image of one of the main characters in the history of Asia in the 16th century".

This edition is decorated with 96 artistic miniatures from the Babur's period. These pictures were an advanced direction of painting that revealed the characters and inner world of book characters in a real, realistic way, taking into account historical, geographical, and etymological factors of the time. Famous miraculous paintings are distinguished by their colors, elegant decorations and deep meanings.

The book "Boburnoma", published in many copies, is presented to many book centers in Italy and Europe. Below, the famous Italian scientist and writer Franco Cardini's essay on "Boburnoma" is published with partial reductions:

Zahir al-Din Muhammad is a great person known at the same time as Babur (Babur is a Muslim noble name that means babr in Persian, i.e. "tiger", just like Timur's name means "iron"). His life and work can be a wonderful and bright example of the Turanian culture, which was formed in the vast expanses between the Caspian Sea, Hindikush and Tiyan Shan mountains, occupied by the Orol-Altai tribes, which are the ancient treasure of Iranians.

Over time, the Turkic peoples to which Babur belonged managed to build a common culture with the Iranians, despite the thousands of diversities between them, and worked linguistically within the framework of the Turkish-Iranian-Arabic "triad". That is, during their lives, they alternately used the Arabic language, which sometimes talks about Allah and with Allah, sometimes the Persian language, which expresses love and happiness, and sometimes the Turkish language, which shows military potential and fighting power.

Babur was born in February 1483 in Andijan, an ancient city located on one of the branches of the Silk Road. This city is located between Koshgar in China's Xinjiang region, Osh in Kyrgyzstan and Kokan in Fergana valley, in today's Uzbekistan.

Babur is the great legendary ruler of Samarkand, the eldest son of Umarshaikh Mirza, a distant descendant of Genghis Khan, and Qutlugh Nigorkhanim, a noble princess. He spoke the old Uzbek language, but he also knew the Persian language, which is common to all of Central Asia, and, of course, the Arabic language for reciting, understanding and interpreting the Qur'an. Babur's followers and his army were ethnically diverse.

Babur lived a short life: he died in 1530 in the city of Agra in northern India, where the wonderful Taj Mahal was later built. At that time he was 47 years old, which is not a very young age for the 16th century (he was only five years older than Napoleon, who died almost three hundred years later. However, it should not be considered that in the 19th century, doctors of the island of St. Helena were stronger than the Indian court healers of the 16th century, but the opposite may also be the case). Between 1511 and 1512, Babur managed to capture several cities that had once belonged to Amir Temur's state before retreating south to mountainous Kabul.

After that time, the way to India was also opened for him: it was at this destination that the princes of the Lodhi dynasty of Lahore and the alliance of Indian Rajputs incited him to conquer the peninsula, which was rich in natural resources.

Finally, Babur decided to launch a military campaign: at the battle of Panipat in 1526, due to his swift and brilliant military tactics and the superiority of his cannons he won a victory over Ibrahim II, who was the last representative of the Lodi rulers.

After that, Babur stayed in India. But this country did not please the king: the words he wrote complaining about the harsh climate of the country, the lack of good horses and ice, and the quality of food, which are preserved in the pages of "Boburnoma". This may seem a bit strange as Babur was a person who loved life and the blessings of it. Although he spent his life on the throne, he liked to do artistic work. We can get to know a lot about Babur,



even a lot of information about the king's personal life, including his pains, worries, and feelings directly through the works he created.

In Kabul, in his own words, "the most beautiful gardens in the world" were built by his order (these magnificent gardens were preserved until 2002 - until the failed American invasion in Afghanistan).

All this and many other unique information is revealed to us through "Boburnoma", which was written in the old Uzbek language and later translated into many languages, including Italian.

A European reader who decides to read "Boburnoma" will definitely not be able to resist it. At the same time, humanist Pope Pius II - "Comments" of Enea Silvio Piccolomini, autobiographical comments of Emperor Peter Leopold Habsburg come to mind involuntarily; sometimes the reader feels like reading Montaigne, sometimes Marco Polo or Frederick the Great or Melville.

Babur is a great ruler who loved the art of words or a great writer who loved the kingdom as mentions Franco Cardini, a famous Italian scientist and writer.

In conclusion we can say that Babur left us an incomparable heritage as „Baburnama“ that teaches us all about our country, its history, nation, ancestors, their habits, military tactics, fauna and flora and so on. This is not only a diary, travelogue, memoir, autobiography, chronicle of historical value, but this magnificent work also clearly demonstrates the scientific and artistic potential of the author, who denies the false and lofty literary styles of his time.

#### REFERENCES:

1. З.К.Тешабаева. Сравнительный анализ концепта «слово» в английском переводе в произведении «Бабур-наме»..УзГУМЯ.г.Ташкент.
2. Weeler M.Thackston. The Baburnama.Memoirs of Babur ,Prince and Emperor..Oxford University press.p9-10.
- 3.<https://fledu.uz/uz/italiyada-boburnoma-asari-chop-etildi/>
- 4.<https://society.uz/news/detail/news/312>

## FAKE NEWS

**Ibragimova Noila***O'zbekiston Jurnalistika va ommaviy**kommunikatsiyalar Unversiteti**Xalqaro audio visual jurnalistika fakulteti**teleradio yo'nalishi 4-bosqich talabasi.*

**Annotatsiya:** *Dunyo miqyosida Internet ijtimoiy tarmoqlarda keng tarqalayotgan “ Fake news” yolg'on xabarlarini aniqlash va uni kamaytirish va axoliga toza xabarlarini yetkazish.*

**Kalit so'zlar:** *Fake news, Fake, Xabar, Xalq, Ijtimoiy tarmoq, Rasmiy, Norasmiy, Sayd, Yangilik, Yolg'on.*

“ Fake yangilik “ tushunchasining paydo bo'lishi tarixi haqida gap ketganda, uning ildizlari antic davrlarga borib taqalishi haqida ma'lumotlar bor.

Fake xabar og'izaki kommunikatsiyaning rivojlanishida bunday axborotdan turli qarama-qarshiliklar manfaatlar yo'lida foydalanilgan. Soxta, uydurma axborotning o'zaro so'zlashuvdagi og'zaki ko'rinishi hozir ham saqlanib qolgan va uning ta'sir kuchi zamonaviy “ fayk “ lardan kam emas. Xalq og'izaki ijodining rivojlanishi tufayli “ feyk “ axborotlarning bir qismi ertagu dostonlarga ko'chadi. Xar bir millatning nomoddiy boyligi xisoblangan ertaklari, dostonlari, afsonalarda fitna, yolg'on, uydurmalar orqali ijobiy qahramonlarga qarshi yomonliklar aks etgan. Ular aslida muayyan bir xalqning tabiati, milliy xususiyatlar, turmushtarzining ifodasi bo'lgan. Yozma adabiyot paydo bo'lgandan keyin soxta uydurma axborot aks etgan xolatlar badiiy asarlar mazmunida uchraydi.

Feyk news – ( inglisch ) soxta, qalbaki degan ma'nolarni anglatadi. Haqiqatga juda o'xshab ketadigan yolg'on xabarlar, maxsus dasturlar orqali o'zgartirilgan foyosuratlar, montaj qilingan videoroliklar, ijtimoiy tarmoqlarda boshqa shaxslar ( odatda mashhur insonlar ) nomidan ochilgan yolg'on akkauntlar feyklarga misol bo'la oladi.

Axborot platformalarida “ feyk “ atamasi ancha faol aylanmoqda. Qandaydir xabarlarining shov-shuv bo'lib keng rezonansga sabab bo'lishi, biroz muddatdan so'ng esa uning “ feyk “ bo'lib chiqqani haqidagi xabarlar ham tez-tez uchrab turibdi. Shu bois feyk tushunchasini yaxshiroq tanib olish va undan himoyalanih muhim.

Feyk – inglisch “ fake “ so'zining analogi bo'lib, zamonaviy tilshunoslikda ko'pincha 2 xil “ trick “ – quv, ayyor, aldov, yasama, soxta degan ma'nolarda qo'llaniladi. Shu bilan birga ba'zan “ swindle “ – xazil, sho'xlik, xushchaqchalik degan ma'nolarni ham ifoda etadi. Turli manbalarga murojaat qilinganda “ feyk ” so'zining 20 dan ortiq islohi borligiga

guvoh bo’ldik : soxta, yolg’on, qalbaki, haqiqiy emas, bo’xton, aldoqchi, uydurma, noxolis, suniy, uyushtirilgan, ayyor, chalkash, nayrang, ig’vo xiyla, chalg’itish kabi so’lar ana shular jumlasidandir...

Yolg’on yashik bunday axborotlar jurnalistikada “feyk yangiliklar“ deyiladi. “ Feyk yangiliklar” yer yuzi axolisi qaysi qita, qaysi mamlakatda yashashidan qati nazar deyarli xar bir inson to’qnash kelish extimoli yuqori bo’lgan faol media platformadir. Xo’sh, u qanday platforma? Uni kim qanday joriy etgan, kim tayyorlaydi, kim boshqaradi, Xozirgi axborot almashinuvi jarayonlarida “ feyk yangiliklar” ning o’rni qanday? U qanday mezonlarga bo’ysunadi? “feyk yangiliklar”ni xaqqoniy va to’g’ri axborotlardan ajratish mumkinmi? Jamiyatni, odamlarni yolg’on, soxta, uydurma xabarlardan xalos etish uchun nima qilish kerak? Nima sababdan “feyk yangiliklar” zamonaviy media makonning ajralmas qismiga aylanib qoldi? Bundany savollarning tug’ilishi o’z navbatida, “feyk yangiliklar” shunchaki axborotning bir turi emas, balki XXI asrda eng ko’p muxokama qilinayotgan axborotning yangi fenomeni sifatida nazriy va amaliy mohiyatini aniqlash, tadqiq qilishni taqazo etadi. Bu esa tabiiyki, Jurnalistika soxasi mutaxassislarini ham befarq qoldirmaydi. So’ngi paytlarda zamonaviy ijtimoiy fanlar tizimida olimlar va jurnalistlar, axborot xavfsizligi bo’yicha mutaxassislar

“ Fake yangiliklar “ muammosi bilan jiddiy shug’ullanmoqda.

“ FAKE NEWS” o’zi nimasi bilan insonlar e’tiborini o’ziga jalb qiladi? Fake xabarlarni kimlar tarqatadi? Nima sababdan axborotni mahsulot sifatida iste’mol qiladigan aholi yolg’on xabarlarga tez aldanib qoladi? Bularga birinchi o’rinda internetning rivojlanishini misol keltira olamiz. Fake xabarlarni ko’proq Xalq tili bilan aytganda yolg’onchilar ishlab chiqaradi. Ular rasmiy ma’lumotlarga ega bo’lishsa ham o’z sahifalarining prasmotiri uchun uydurma, bo’hton va yolg’on fiklar qo’shishadi va albatta shov shuvga aylantirish uchun rekka chiqarishadi. Fake xabar yozishda faktlardan, rasmiy va ilmiy iboralardan foydalanishmaydi, ular ko’proq jaydari, xalqchil va ba’zan axloq qoidaloriga zid so’zlardan foydalanishadi. Bundan xulosa qilishimiz mumkinki- ijtimoiy tarmoqlardan ko’p foydalanadigan insonlarning ko’p qismi xalqchil tushunchalrni qabul qiladi. Shu sababdan ijtimoiy tarmoqlar, bloglar, forumlar, foto va videolar omma e’tiboriga xavola etilayotgan materiallar foydalanuvchilar orasida keng muhokama qilinayapti.

Jurnalist va yolg’on xabar tarqatuvchilar aslida bitta shaxsmi? Yo’q xar ikkisi ham alohida alohida shaxsdir. Ya’ni Jurnalistikada Jurnalistik surishtiruv 1-o’rinda turadi va bu journalist yetkazadigan xabarni sof bo’lishini ta’minlaydi. Fake tarqatuvchilar esa asosan yuritadigan blogidan prasmotr evaziga pul topuvchilardir, ularga xabarning sofligidan ko’ra

prasmotrning ko‘pligi muhim. Shu boisdan ham ular ko‘proq mish-mishlar qo‘shib chiqaradigan xabarlarini o‘z postlariga joylaydilar.

Nima sababdan Fake xabar tez tarqalishiga to‘xtaladigan bo‘lsak: Telekanallarda va rasmiy saytlarda beriladigan xabarlar tekshirilib, rasmiyligi bayonot qilinguncha ijtimoiy tarmoqlarda tezroq tarqaladi va bundan ko‘rinib turibdiki bitta xabarni o‘qigan inson yana o‘sha xabarni qayta o‘qigisi kelmaydi. Tabiiyki birinchi o‘qigan xabari tozalanmagan, surishtirilmagan norasmiy Fake xabar bo‘ladi. Mening fikrimcha yechim sifatida sof, haqiqiy xabarni yengil qilib, ya‘ni alqchil tarzda aholiga tezroq yetkazib berilsa fake ga o‘rin qo‘lmaydi. Shu o‘rinda ayta olamanki berilayotdan xabarlarning rasmiy saytlarini ham ommaga tanitish bir yechim bo‘lgan bo‘ladi.

#### **FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:**

1. Fake News: Mediada dezinformatsiya. Nozima Muratova, Nazira Toshpo‘latova, Gulnoza Alimova.
2. Journalism, fake news disinformation: handbook for journalism education and training. ЮНЕСКО. 2018.
3. Ильченко С. Н. Фейковая журналистика как элемент современной шоу-цивилизации. -Известия Уральского федерального университета Сер. 1. Проблемы образования, науки и культуры Т. 153. 2016

## AN'ANAVIY ILLOKUTSION HARAKATLARNI KOMMUNIKATIV NUTQDA TUSHUNISH

**Shamuratova Bonu**

*Urganch davlat universiteti Xorijiy filologiya fakulteti Tarjima nazariyasi va amaliyoti  
yo'nalishi talabasi*

**Annotasiya:** *Ushbu maqola an'anaviy illokutsion harakatlarning mohiyatini va ularning kommunikativ nutqdagi rolini o'rganadi. An'anaviy illokutsion harakatlar belgilangan konventsiyalarga asoslanib amalga oshiriladi va ijtimoiy hamda institutsional kontekstlarda muhim ahamiyatga ega. Maqolada ushbu harakatlarning xar hil turlari va ularning misollari tahlil qilinadi.*

**Kalit so'zlar:** *An'anaviy illokutsion harakatlar, Kommunikativ nutq, Konventsiyalar, Effektlar, Verdiktlar, Ijtimoiy munosabatlar*

## ПОНИМАНИЕ ТРАДИЦИОННЫХ ИЛЛОКУЦИОННЫХ ДЕЙСТВИЙ В КОММУНИКАТИВНОЙ РЕЧИ

**Аннотация:** *В данной статье рассматривается природа традиционных иллокутивных актов и их роль в коммуникативной речи. Традиционные иллокутивные акты основаны на устоявшихся конвенциях и важны в социальном и институциональном контекстах. В статье анализируются различные виды этих действий и их примеры.*

**Ключевые слова:** *Конвенциональные иллокутивные акты, Коммуникативная речь, Конвенции, Эффекты, Вердикты, Социальные отношения.*

## UNDERSTANDING TRADITIONAL ILLOCUTATIONAL ACTIONS IN COMMUNICATIVE SPEECH

**Abstract:** *This article examines the nature of traditional illocutionary acts and their role in communicative speech. Traditional illocutionary acts are based on established conventions and are important in social and institutional contexts. The article analyzes various types of these actions and their examples.*

**Key words:** *Conventional illocutionary acts, Communicative speech, Conventions, Effects, Verdicts, Social relations.*

### KIRISH (ВВЕДЕНИЕ / INTRODUCTION)

Nutq aktlari nazariyasida, an'anaviy illokutsion harakatlar kommunikativ illokutsion harakatlardan farq qiladi, chunki ular kommunikativ niyatlarga qaraganda ko'proq konventsiyalarga tayanadi. Kommunikativ harakatlar gapiruvchining niyatini tan olish orqali bajarilsa, an'anaviy illokutsion harakatlar belgilangan konventsiyalarga rioya qilish

orqali amalga oshiriladi. Ushbu maqola an'anaviy illokutsion harakatlarning tabiatini tushuntirish, ularning turli xil turlarini o'rganish va misollar bilan ularning qo'llanilishini ko'rsatishni maqsad qiladi.

*An'anaviy illokutsion harakatlarni aniqlash.*

An'anaviy illokutsion harakatlar ovoz berish, iste'foga chiqish, hibsga olish, oqlash, nikoh, cho'qintirish, bag'ishlash va bekor qilish kabi keng doiradagi harakatlarni o'z ichiga oladi. Ularning xilma-xilligiga qaramay, ushbu harakatlar ikki asosiy turga bo'linishi mumkin: effektlar va verdictlar. Har ikkala tur ham institutsional holatlarning ahvoliga ta'sir qiladi.

Effektlar bu ijtimoiy holatni yaratadigan yoki o'zgartiradigan harakatlardir. Masalan, nikoh tuzish yangi ijtimoiy munosabatni o'rnatadi, qonunni bekor qilish esa huquqiy tuzilmani o'zgartiradi. Verdictlar esa vaziyatni baholaydigan yoki hukm qiladigan harakatlardir. Ayblanuvchini oqlash yoki "aybdor" hukmini chiqarish verdictlarga misoldir.

*Konventsionalarning roli.*

Konventsionalar an'anaviy illokutsion harakatlarda muhim rol o'ynaydi. Ushbu kontekstda konventsional, ma'lum bir jamoa yoki guruh ichida boshqa narsa sifatida bajarishni hisoblaydigan o'zaro tan olingan vositadir. Konventsionalar oddiy odatlar yoki ijtimoiy amaliyotlar emas; ular ma'lum vaziyatlarda amalga oshirilsa, boshqa narsa sifatida hisoblanadigan harakatlardir, chunki ular o'zaro tan olinadi. Masalan, qo'l siqish harakati kontekstga qarab salomlashish, xayrlashish, tabriklash yoki kelishuvni muhrlash usuli bo'lishi mumkin. Bir xil jismoniy harakat turli illokutsion harakatlar sifatida hisoblanadi, chunki bu kontekstda tan olingan konventsional mavjud.

*Konventsionalarni tahlil qilish*

Konventsional quyidagicha aniqlanishi mumkin:

- Konventsional: A harakatining C kontekstida G guruhida D (ma'lum maqsadga asoslanga ish harakat)ni qilish uchun konventsional hisoblanadi agar va faqat agar:

1. G guruhida, G a'zosi C kontekstida A harakatini qilganda, ular maqsadli ish harakatga amal qilayotganligi o'zaro ishoniladi (MB-o'zaro ishonch).

2. A harakati C kontekstida maqsadli ish harakat qilish sifatida hisoblanadi, faqat G guruhida o'zaro ishonilganligi uchun.

Ushbu ta'rif, harakat an'anaviy illokutsion harakat sifatida hisoblanishi uchun, u guruh ichida o'zaro tan olinishi kerakligini va bu tan olish tufayli boshqa narsa sifatida hisoblanishi kerakligini ta'kidlaydi.

*Amalda an'anaviy illokutsion harakatlar*

An'anaviy illokutsion harakatlar ko'pincha maxsus qoidalar yoki rasmiyatchiliklar tomonidan boshqariladi. Masalan, ma'lum so'zlar yoki iboralar aniq kontekstlarda konventsional bajarilishi uchun ishlatilishi kerak:

1. Ovoz berish: Ko'p parlament tartiblarida ovoz "ha" yoki "yo'q" deb berilishi kerak.

2. Hukm chiqarish: Sud yoki sudya ayblanuvchini "aybdor" yoki "aybsiz" deb e'lon qilishi kerak.



3. Ofisga qasamyod qilish: Qasamyod marosimida ishtirokchilar ofisga kirish uchun belgilangan jummalarni aytishlari kerak.

Ushbu harakatlar lokutsiya-spetsifik bo'lib, ishlatilgan so'zlarning maxsus shakli konventsiya bajarilishi uchun muhimdir.

*An'anaviy illokutsion harakatlarni kim bajarishi mumkin?*

Har qanday odam an'anaviy illokutsion harakatlarni bajara olmaydi; harakat tegishli shaxs tomonidan tegishli sharoitlarda bajarilishi kerak. Masalan:

- Sud jarayonining tegishli bosqichida faqat sudya yoki sudyalari raisi ayblanuvchini "aybdor" deb e'lon qilishi mumkin.

- Nikoh marosimida, juftlikni turmushga chiqarish uchun vakolatli ruhoniylar kerak.

*Misol va tushuntirishlar*

Misol 1: Nikoh

Nikoh effektli illokutsion harakati bo'lib, yangi ijtimoiy munosabatni yaratadi. Harakatning haqiqiy bo'lishi uchun ruhoniylar nikohlarni o'tkazishga vakolatli bo'lishi kerak va marosim qonuniy talablarga mos kelishi kerak. Juftlik belgilangan qasamyodlarni aytishlari kerak va ruhoniylar ularni turmushga chiqargan deb e'lon qilishi kerak.

Misol 2: Oqlash

Oqlash verdiktli illokutsion harakati bo'lib, ayblanuvchini aybsiz deb hisoblaydi. Ushbu harakat sud jarayonida sudya yoki sudyalari raisi tomonidan bajarilishi kerak. "Aybsiz" deb e'lon qilish sud jarayonining tegishli bosqichida amalga oshirilishi kerak, konventsiya bajarilishi uchun.

Misol 3: Ovoz berish

Parlament muhitida ovoz berish a'zolar tomonidan "ha" yoki "yo'q" deb ifodalanishi kerak. Ushbu an'anaviy harakat qo'llab-quvvatlash yoki qarshilik bildirishni ifodalaydi. Konventsiya ovoz berish jarayonining aniq va o'zaro tan olinganligini ta'minlaydi.

*Qoidalar va konvensiyalar o'rtasidagi farqni aniqlash*

An'anaviy harakatlarni bajarishni talab qiluvchi qoidalar va konvensiyalarning o'zlarini farqlash muhimdir. Masalan, harbiylar ofitserlarni salomlashlarini talab qiladigan qoida bo'lishi mumkin, ammo salomlashish harakati hurmat belgisi sifatida konventsiya hisoblanadi.

*Konventsiya tushunchasini kengaytirish*

Konventsiya tushunchasi shaxslar, vaziyatlar va narsalarga ham qo'llanishi mumkin. Masalan:

- Shaxslar: Turmush o'rtog'i yoki sudya bo'lish, ba'zi bir an'anaviy harakatni bajargan yoki bunday harakatga nishon bo'lgan aniq tan olingan xususiyatlarni talab qiladi.

- Vaziyatlar: Sud, munozara yoki to'y, konvensiyalar tomonidan belgilanadigan vaziyatlardir.

- Narsalar: Forma, svetofor yoki xochni aniq konvensiyalar tufayli shu sifatida tan olinadi.

**XULOSA (ЗАКЛЮЧЕНИЕ / CONCLUSION)**

An'anaviy illokutsion harakatlar o'zaro tan olingan konventsiyalarga tayanib, ularning mazmuni va ahamiyatini belgilaydi. Ushbu harakatlar kommunikativ illokutsion harakatlardan farq qiladi, chunki ular gapiruvchining niyatini tan olishga tayanadi. Konventsiyalarning roli turli institutsional harakatlarning tabiati va ularning ijtimoiy va huquqiy holatlarga ta'sirini tushunishga yordam beradi. An'anaviy illokutsion harakatlarning misollari va asosiy tamoyillarini o'rganish orqali biz kommunikativ amaliyotlarimizni shakllantiruvchi konventsiyalarning qanday ishlashini chuqurroq tushunamiz.

**ADABIYOTLAR RO‘YXATI (ИСПОЛЬЗОВАННАЯ ЛИТЕРАТУРА / REFERENCES)**

1. Ostin, J.L. (1962). So'zlar bilan ish qilish. Oksford: Klarendon Press.
2. Searle, J.R. (1969). Nutq aktlari: Til falsafasiga insho. Kembrij: Kembrij Universiteti Matbuoti.

## OG‘RIQ VA OG‘RIQSIZLANTISH HAQIDA TUSHUNCHA

Ergashev Bekzod Jaloliddin o‘g‘li

**Annotatsiya:** Ushbu maqolada stomatologiyada og‘riqsizlantirish, umumiy og‘riqsizlantirish va ingalatsion usulda og‘riqsizlantirish haqida ma‘lumotlar yoritilgan.

**Kalit so‘zlar:** Jarrohlik, stress, dori-darmon, anesteziya, narkoz.

**Аннотация:** В данной статье представлена информация об анестезии, общей анестезии и ингаляционной анестезии в стоматологии.

**Ключевые слова:** Хирургическое вмешательство, стресс, медикаментозное лечение, анестезия, наркоз.

**Abstract:** This article provides information on anesthesia, general anesthesia and inhalation anesthesia in dentistry.

**Key words:** Surgical intervention, stress, drug treatment, anesthesia, anesthesia.

Anesteziologik ta'minlash - jarrohlik amaliyoti (operatsiyasi) stressi va uning oqibatlaridan asrash hamda organlar faoliyatini boshqarishga qaratilgan tadbirlarni qo'llashdir. Jarrohlik stressi - jarrohlik amaliyoti oldidan psixoemotsional qo'zg'alish, og'riq, amaliyot sohasidan chiquvchi impulsatsiya va qon yo'qotish tufayli yuzaga keluvchi kritik holatdir. Bu omillar chuqur neyrogumoral siljishlar va xavfli metabolik o'zgarishlar, muhim hayotiy ahamiyatga ega bo'lgan a'zo va sistemalar jarohat-lanishining asosiy sababchisi bo'ladi. Anesteziologik ta'minlash jarrohlik amaliyotidan oldingi, amaliyot mobaynidagi va amaliyotdan keyingi bosqichlarga bo'linadi.

Anesteziologik ta'minlashning amaliyotdan oldingi bosqichida quyidagi ikki muhim masala yechilishi kerak:

1. Organlarning izdan chiqqan funksiyalarini izga solib tiklash.
2. Anesteziyaning tekis kechishini ta'minlovchi dori-darmonlar berish, ya'ni premedekatsiya o'tkazish.

Organlarning izdan chiqqan funksiyalarini tiklash uchun bir necha daqiqalardan tortib (shoshilinch jarrohlik aralashuvi zarur bo'lganda), kunlar va oylar (rejali jarrohlik aralashuvi hollarida) talab qilinadi. Jarrohlik aralashuviga tayyorlash uchun ajratilgan vaqt jarrohlik kasalligi va jarroh patologiyaning og'ir yengilligi, o'lkaziladigan amaliyotning xususiyatlaridan kelib chiqadi.

Jarrohlik aralashuvi bosqichi mobaynidagi anesteziologik tadbirlar quyidagilardan iborat: - jarrohlik zarbasiga javoban bo'ladigan organizm reaksiyasini pasaytirish; - jarrohlik zarbasi oqibatlaridan kelib chiqadiga n funksional siljishlarni bartaraf qilish; -jarrohlik amaliyotini yengillashtiruvchi maxsus usullarni ishlatish.

Amaliyotdan keyingi bosqichninganesteziologik tadbirlari quyidagilardan iborat:- jarrohlik vaqtida kelib chiqqan funksional siljishlarning qoldiqko'rinishlarini bartaraf qilish; - amaliyotdan keyingi davrda stress omillarga bo'ladigan reaksiyalarnisusaytirish; - jarrohlik oqibatida vujudga kelgan yangi sharoitda organizmning funksiyalarini boshqarish va

asoratlarga qarshi kurashish. Zamonaviy anesteziya bir necha tarkibiy qismlardan iborat. Anesteziyaning umumiy komponentlari jarrohlik aralashuviga javoban bo'ladigan reaksiyani susaytirishga va funksional siljishlarni bartaraf qilishga qaratilgan.

Bemorlarni anesteziya va jarrohlik amaliyotiga tayyorlash. Anesteziya va amaliyotdan oldingi davrda quyidagi masalalar hal qilinishi lozim: - bemorning umumiy ahvolini baholash; - anesteziya va amaliyot xavfi darajasini aniqlash; - bemorni anesteziya va jarrohlik aralashuviga tayyorlash: - premedikatsiya belgilash. Bemorning umumiy ahvolini aniqlash. Anesteziolog rejalashtirilgan anesteziya va amaliyotdan kamida 7-10 kun avval, shoshilinch (urgent) holatlarda esa bevosita aralashuvdan oldin bemorni ko'rishi shart. Qabul qilingan sxema bo'yicha bemorning anamnezi surishtiriladi. Markaziy nerv sistemasi tomonidan topilgan o'zgarishlar - psixoemotsional noturg'unlik, kechirilgan miya jarohati, insult, tutqanoq kasalligi, alkogolizm va shu singari patologiyalarga bemorni tayyorlash, premedikatsiya belgilash va anesteziologik taktika tanlashda jiddiy yo'llanma beradi. Allergologik va farmakologik anamnezni aniqlash allergik holatlarning qaytalanishi, medikamentlarga bo'lgan yuqori sezuvchanlikdan kelib chiquvchi asoratlarni olish uchun sharoit yaratadi. Bir qator tug'ma kasalliklar - porfiriya, mikroglossiya, yurak poroklari, o'pka polikistozi va shu kabilarni anesteziyaning har bir bosqichiga xos taktik usullar qo'llashni talab qiladi. Obyektiv ko'rik o'tkazilganda bemorning og'iz, burun va tomoq tuzilishi, periferiya venalarning borligi, yuz va bo'yinning anatomik xususiyatlari, ko'krak qafasining tuzilishi kabilarga katta ahamiyat berilishi kerak. Bemorning umumiy ahvolini baholashda laboratoriya va funksional tekshiruv usullari keng ma'lumot beradi. Urgent tarzda jarrohlik aralashuvlarini o'tkazishdan oldingi minimum laborator tekshirishlariga qon va siydikning umumiy analizi, qon tarkibidagi mochevina, glyukoza, kaliy va natriy konsentratsiyalarini o'rganish, qonning guruhi va rezus mansubligi kabilarni aniqlash kiradi. Anesteziyadan oldin ko'krak qafasi organlarini rentgenologik tekshirish va elektrokardiografiya o'tkazish shart hisoblanadi. Rejalashtirilgan jarrohlik aralashuvlaridan avvalgi laborator va funksional tekshirishlar keng miqyosda o'tkaziladi va ularning ko'rinishi patologik holatning mohiyatidan kelib chiqadi. Nafas olish sistemasining faoliyatini baholash uchun oddiy ko'rish, palpatsiya, perkussiya va auskultatsiyalardan tashqari, funksional testlar (spirografik ko'rsatkichlar) bilan bir qatorda qon va alveola gazlari miqdori aniqlanadi. Qon aylanisli sistemasi faoliyatini baholashda oddiy klinik tekshirishlar (anamnez, perkussiya, auskultatsiya, EKG, rentgenografiya va h.k.) bilan bir qatorda reografiya, markaziy va periferik gemodinamik ko'rsatkichlar, aylanib yurgan qon va uning komponentlari hajmlarini tekshirish zarur bo'ladi. Endokrin sistemasining funksional va patologik holati o'ziga xos anesteziologik taktika qo'llashni talab qiladi. Endokrin patologiyasi bo'lgan bemorlarda giper yoki gipoglikemiya, adrenal kortikal yetishmovchilik, giper yoki gipotireoz singari og'ir holatlar ro'y berish xavfi bor. Bu asoratlarning oldini olish uchun bemor endokrinolog qatnashuvida bafurja tekshiriladi va bo'lajak anesteziya va amaliyotga obdon tayyorlanadi. Ko'p patologik holatlar, ayniqsa o'tkir jarrohlik kasalliklari og'ir gomeostatik siljishlarni yuzaga keltiradi. Keltirilgan o'zgarishlarni aniqlash uchun markaziy vena bosimi, reografiya, gemoglobin, gematokrit. qon va uning

tarkibiy hajmlari, qon va siydik elektrolitlari miqdori va osmolyarligi, kislota-asos ko'rsatkichlari va ularning gaz tarkibi kabi tekshirishlarni o'tkazish zarur bo'ladi. Kasallik, anesteziologik va jarrohlik amaliyoti omillari jigar va buyrak faoliyatlarigajiddiy ta'sirko'rsatadi. Bilirubin, bromsulfalein, vafoverdin, aldolaza, transaminaza, protrombin, oqsillar fraksiyasi va shu singari testlar jigarning funksional holati to'g'risida axborot beradi. Siydikning umumiy analizi, siydik va qon tarkibidagi mochevina va kreatinin konsentratsiyasi, Reberg tekshiruvi, radioizotop renografiya, ultratovush yordamida tekshirishlar asosida buyrak faoliyatiga baho beriladi. Jarrohlik kasalligi va hamroh patologiya, anesteziya, amaliyot va ularningoqibatlaribirgalikda bemorning hayoti uchun turli darajada xavf-xatar tug'diradi.

Anesteziya va amaliyot xavfi darajasini aniqlashda quyidagi omillardan foydalaniladi:

- 1) bemorning umumiy ahvoli;
- 2) bo'lajak amaliyotning rejalashtirilishi yoki shoshilinchligi;
- 3) bemorning yoshi;
- 4) amaliyotning hajmi va bajarilishi uchun sarf bo'ladigan vaqt;
- 5) amaliyot o'tkaziladigan organning o'rni va uning hayotiy ahamiyati;
- 6) jarroh va anesteziologning malakasi.

Anesteziya va amaliyot jarayonida bemor hayoti uchun xavf-xatar tug'diruvchi omillar juda ham ko'p. Bularga yurak-qon tomir va o'pka kasalliklari, endokrin va nerv sistemasi patologiyasi va kabilar kiradi.

Anesteziya va amaliyot o'tkazishdan oldin bemor umumiy va medikamentoz tayyorgarlikdan o'tishi kerak. Umumiy tayyorgarlikning asosini oshqozon va ichak yo'lini tozalash tashkil qiladi. Amaliyot rejalashtirilgan kun arafasidagi oqshomdan boshlab bemor taom qabul qilmasligi shart. Ho'qna qilinib, ichaklar yuvib tashlanadi, ketidan bemor gigiyenik vanna qabul qilishi zarur. Jarrohlik aralashuvi o'tkaziladigan maydon terisi sochlardan tozalanadi. Anesteziya boshlanishidan oldin bemorning oshqozoni bo'shatilgan bo'lishi shart. Buning uchun oshqozonga zond yuboriladi va «toza suvgacha» yuviladi. Bemorni bevosita anesteziyadan oldin medikamentlar vositasida tayyorlash premedikatsiya deyiladi. Premedikatsiya anesteziyadan 30-40 daqiqa oldin teri ostiga yoki mushaklar orasiga inyeksiya qilinadi va 5-10 daqiqa oldin esa vena ichiga dori yuboriladi. Premedikatsiya uchun uxlatuvchi, neyroplegik va neyroleptik, ataraktik, analgetik, antigistamin va xolinalitik preparatlarqo'llaniladi. Uxlatuvchi dorilardan lyuminal (0,1 g), noksiron (0,25-0,5 g) va shu guruhdagi boshqa preparatlardan jarrohlik amaliyoti arafasida, uxlashdan 30-40 daqiqa oldin qabul qilinadi. Ataraktik samaraga erishish uchun elenium (10-15 mg), diazepam, seduksen (5-10 mg) yoki shu singari boshqa preparatlar tayinlanadi. Bu guruhdagi preparatlar amaliyot arafasida, uxlashdan oldin yoki anesteziya boshlashdan 2-3 soat avval beriladi. Premedikatsiya maqsadida droperidol keng ishlatiladi, mushaklar orasiga yoki vena ichiga 5,0-7,5 mg dozalarda yuboriladi. Narkotik analgetiklardan promedol (10-20 mg), omnopon (10-20 mg), morfin (5-10 mg), fentanil (0,05-0,1 mg) va dipidolor (10-15 mg) kabilar ishlatiladi. Ular anesteziyadan 30-40 daqiqa oldin yuboriladi. Antigistamin dorilardan diprazin (25-50 mg), suprastin (20-40 mg), dimedrol (20-50 mg)

qo'llaniladi. Xolinolitik dorilar organizmning M-xolinoreaktiv sistemalari blokadasini vujudga keltiradi. Natijada yurak urishi tezlashadi, nafas yo'llari, so'lak, oshqozon-ichak, teri va boshqa bezlar sekresiyasi kamayadi, traxeya va bronxlar, halqum, oshqozonichak mushaklarining tonusi pasayadi. Bu vagolitik samara deb ataladi va u vagus nervi aktivligining susayishi natijasidir. Xolinolitik preparatlardan atropin sulfati (0,2-1,0 ml), metatsin (0,2-0,1 ml) yoki skopolamin gidrokslorid (0,5-1,0 ml) anesteziyadan 30-40 daqiqa oldin mushaklar orasiga yoki teri ostiga yuboriladi. Premedikatsiyaning keng tarqalgan ko'rinishi quyidagicha o'tkaziladi: anesteziya arafasidagi oqshomda, bemor uxlashdan oldin 0,1 g lyuminal ichadi. Nax,orda, anesteziyadan ikki soat avval 5-10 mg seduksen yoki 0,3-0,6 g trioksazin ichadi. Anesteziyani boshlashga 30-40 daqiqa qolgach, teri ostiga yoki raushaklar orasiga 10-20 mg dimedrol, 0,2-1,0 mg atropin sulfa ti, 10-20 mg promedol yuboriladi. Bemorning tinch yotishi, uyqusirashi, tashqi muhitga loqaydligi, og'zining ko'rishi, yurak urishining tezlashishi, arterial qon bosimining turg'unligi kabilar premedikatsiya samarali bo'lganligidan dalolat beradi.

**MAHALLIY ANESTETIKLAR** Novokain (prokain, parakain, xemokain, etokain). Rangsiz, hidsiz, taxir mazali kristall, suv va spirtda eruvchan modda. Infiltratsion anesteziya uchun keng qo'llaniladi, bu maqsadda 0,25-0,5 foiz eritmalaridan foydalaniladi. Shilliqpardalar anesteziyasi uchun 5-10 foiz eritmasi, regional anesteziya uchun 1-2 foiz eritmasi ishlatiladi. Subaraxnoidal anesteziya uchun novokainning 5 foiz eritmasidan 2-3 ml, peridural anesteziya uchun esa 2-3 foiz eritmasi dan 20-25 ml yuboriladi. Ishlatilishi mumkin bo'lgan maksimal dozasi 20 mg/kg, ta'siri 60 daqiqa davom etadi. Novokain intoksikatsiyasi ro'y berganda bemorning rangiro'yi o'zgaradi, boshi aylanib, ko'ngil behushligi va qusish paydo bo'ladi. Yurak urishi va nafas olishi tezlashadi, arterial qon bosimi tushadi. Bemor notinchlanadi, qo'rquv va alahsirash, gallyutsinatsiyalar boshlanadi. Og'ir intoksikatsiya holatlarida bemor hushini yo'qotadi, harakat qo'zg'alishi, tutqanoq tutadi.

Trimekain (mezokain). Oq yoki sariqroq kukun, suv va spirtda yaxshi eriydi. Trimekainning anestetik samarasi novokainnikiga nisbatan uch marta yuqori, toksikligi esa 1,6 marta baland. Anestetik indeksi - 1,6. Infiltratsion anesteziya uchun 0,5-1 foiz eritmalaridan foydalaniladi. Shilliq pardalar anesteziyasi uchun trimekainning 2-3 foiz eritmaları qo'llaniladi. Regional anesteziya trimekainning 1-2 foiz eritmaları yordamida o'tkaziladi. Peridural anesteziya uchun 2 foiz eritmasidan 20-30 ml yuboriladi. Bir martalik dozasi - 10-12 mg/kg. Og'riqsizlantirish ta'siri 90 daqiqa davom etadi. Lidokain (ksikain, ksilokain). Oq, rangdagi, gohida sariqroq tuslanuvchi, taxir mazali kukun. Suv va spirtda juda yaxshi eriydi. Lidokain kuchli anestetiklar qatorida turadi.



**FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:**

1. S.H. Yusupov. «Tish jarrohligi stomatologiyasi va yuz-jag‘ travmatologiyasi» – Toshkent: «ILM ZIYO», 2005-y.
2. П.А. Леус. «Заболевания зубов и полости рта» – Минск: «Вишэйная школа», 1998 г.
3. Е.Б. Баровский. «Терапевтическая стоматология» – Москва: «Медицина», 2002 г.
4. Т.Г. Робитовой. «Хирургическая стоматология» – Москва: «Медицина» 2002 г.

## O‘ZBEK MILLIY RAQS SAN’ATI TARIX VA TARAQQIYOT SAHNASIDA

**Valijonova Sug‘diyona**  
O‘zDSMI FMF 2-bosqich talabasi

*“Ijrochilik san’atining ko‘pgina tur va janrlari kabi,  
o‘zbek raqs san’ati ham ikki ming yildan  
ko‘proq rivojlanish tarixiga ega”  
San’atshunos-olim, professor  
**M.R.Rahmonov***

San’at olamining barcha turlari kabi raqs san’ati uzoq yillik rivojlanish bosqichlarini o‘zida namoyon etadi hamda insonlarning yashash tarzi, hududiy joylashuvi, urf-odatlar va dunyoqarashi natijasida shakllanib, turli mintaqalarda turlicha shakllarda namoyon bo‘lgan. Chunki, har bir xalq raqslarining tarixi mana shu xalqning tarixiy taraqqiyot davri bilan uzviy bog‘liqdir. Mamlakatimiz hududi ham insoniyat tarixi va madaniyatining eng qadimiy go‘shalaridan biridir. So‘ngi yillarda amalga oshirilayotgan qator ilmiy izlanishlar va tadqiqotlar buning yaqqol misoli bo‘la oladi. Masalan, Markaziy Osiyoda bronza davrining oxiri va ilk temir davridagi ijtimoiy-siyosiy va madaniy o‘zgarishlar qadimiy “Avesto” kitobida o‘z isbotini topgan. “Avesto” qismlarining diniy-marosimiy ijro shakllari va uning ijro uslublariga e’tibor berilsa, san’atning boshqa turlari bilan bir qatorda raqs san’atining ham rivojij bosqichlarini anglash mumkin. XX asrning 70-yillarida tarixchi olim A.Kabirov Navoiy shahridan 40 km uzoqlikda joylashgan Qoratog‘ etaklaridagi Sarmishsoy qoyatoshlaridan toshga ishlangan ko‘plab tasvirlarni topdi. Jami 100 dan ortiq rasmlar orasida raqs tushayotgan 2 kishining ham tasviri mavjud bo‘lib, ular milloddan avvalgi III-II-ming yilliklarga oid ekanligining aniqlanishi bunga yorqin dalil bo‘la oladi. Bundan tashqari, Baqtriya, So‘g‘diyona va qadimiy Xorazm shahridan topilgan yodgorliklar ham o‘zbek raqs san’atining uzoq yillik tarixiy davrga ega ekanligidan dalolatdir. Bu kabi yodgorliklarda asosan, yakka qo‘shiq, yakka raqs, guruh bo‘lib qo‘shiq aytish, guruh bo‘lib raqsga tushish manzaralari aks ettiradi. Farg‘ona viloyatining Oltiariq tumanidan topilgan ayollar haykalchalarida raqs holati tasvirlangan bo‘lsa, Qorabuloqdagi qabrdan topilgan ko‘zgu dastasiga ishlangan rasmda raqqosa tasviri gavdalantirilgan. Buxorodan topilgan “Buxoro ko‘zasi” nomini olgan idishdagi tasvirda Kushon-Baqtriya davriga oid beshta raqqosa tasvirlangan. Bunday yodgorlik namunalari Samarqand va Panjikent chegaralari hududidan ham topilgan.

Mazkur davrlarda o‘zbek san’ati namoyondalari boshqa hududlar san’ati bilan ham faol aloqada bo‘lganlar. Masalan, Baqtriya podshosi Monandr Hindistonning katta qismini bosib olganidan so‘ng, mahalliy madaniyat Hindiston madaniyatiga ham o‘z ta’sirini ko‘rsatmay qolmagan. Bundan tashqari, Markaziy Osiyoda qudratli davlatlarning tashkil topishi ham uning madaniyatini yuqori cho‘qqilarga ko‘targan. Bu ipak yo‘li orqali bu hududlarning madaniyati hattoki Xitoy imperiyasining madaniyatiga ham o‘z ta’sirini ko‘rsatgan. Tarixiy manbalarning guvohlik berishicha, O‘zbekiston hududida yashagan xalqlarning san’at namoyondalari Toshkent, Samarqand, Shahrisabdan Xitoy imperatorlari saroyiga qadar borganliklari va yuksak madaniyatga ega bo‘lgan xitoyliklarda unutilmas taassurot qoldirganliklari haqida ko‘plab ma’lumotlarga ega bo‘lishimiz mumkin. Tarixiy manbalarda keltirilgan bu kabi ko‘plab ma’lumotlar ilk davrlardayoq yurtimiz hududida raqs san’ati rivoj topgani va ommaviy san’at turi sifatida yuksak e’tirof etilganligidan guvohlik beradi.

Mana shunday uzoq yillik tarixga ega bebaho san’atimizni yanada rivojlanishi, uning jahon san’ati durdonalari qatorida munosib e’tirof etilishi, aholini, xususan, o‘tib kelayotgan yosh avlodni madaniy saviyasini yanada yuksaltirish, ularning milliy madaniyatning eng yaxshi namunalaridan bahramand etish va yosh iste’dod egalarining bilim va qobiliyatlarini namoyon etishlari uchun keng ko‘lamli islohotlar amalga oshirilmoqda.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti SH.M.Mirziyoyevning 2017-yil 31-maydagi “Madaniyat va san’at sohasini yanada rivojlantirish va takomillashtirishga doir chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi PQ-3022 sonli Qaror<sup>20</sup> ijrosini ta’minlash maqsadida O‘zbekiston Respublikasi Madaniyat vazirligi “O‘zbekkonsert” davlat muassasasida “Milliy raqs va xoreografiya san’ati faoliyatini tashkil etish va rivojlantirish” bo‘limi tashkil etildi. “O‘zbekkonsert” davlat muassasasining ushbu bo‘limi o‘zbek raqs san’atini yanada rivojlantirish, sohadagi nuqson va kamchiliklarni bartaraf etish maqsadida 2017-yilning oktabr oyida soha mutaxasislari bilan hamkorlikda “Ustoz va shogird” milliy raqs markazi tashkil etildi. Ushbu markaz tarkibida esa “Yakka raqqoslar maktabi” faoliyati ham yo‘lga qo‘yildi va uning asosiy maqsadi tajribali mutaxasislar va yosh iste’dod egalari bilan birgalikda o‘zbek milliy raqs maktablarining yo‘qolib borayotgan an’analarini tiklash etib belgilandi.

Balet san’atini yanada yuksaltirish va baletmeysterlik faoliyatini yanada keng targ‘ib etish, ularning mahorat maktabini mustahkamlash maqsadida 2017-yilning 25-oktabr kuni “O‘zbekiston Baletmeysterlar Kengashi” tashkil etildi. “O‘zbekiston” ashula va raqs

<sup>20</sup>(O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 31.05.2017 y. PQ-3022-son “Madaniyat va san’at sohasini yanada rivojlantirish va takomillashtirishga doir chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi Qarori.)

ansamblining badiiy rahbari va bosh baletmeysteri, O‘zbekiston xalq artisti Qodir Mo‘minov kengash raisi etib tayinlandi.

2018-yil yanvar oyida “Buxoro jilolari” milliy raqs ijrochilarining Respublika ko‘rik-tanlovi o‘tkazildi. Ilk marotaba tashkil etilgan ushbu tanlovda mamlakatimiz bo‘ylab jami 70 dan ortiq raqs jamoalari va yakkaxon raqs ijrochilari munosib ishtirok etdilar.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti SH.Mirziyoyevning 2018-yil 28-noyabr kuni “O‘zbekiston Respublikasida milliy madaniyatni yanada rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi PQ-4038-sonli Qaror<sup>21</sup>i qabul qilindi. Mazkur Qaror yuzasidan 2019-2020-yillarda O‘zbekiston Respublikasida milliy madaniyatni yanada rivojlantirish konsepsiyasini amalga oshirish bo‘yicha “yo‘l xaritasi”, 2019-2020-yillarda O‘zbekiston Respublikasida milliy madaniyatni yanada rivojlantirish konsepsiyasini Qoraqalpog‘iston Respublikasi, viloyatlar va Toshkent shahrida amalga oshirish bo‘yicha chora-tadbirlar dasturlari ishlab chiqildi.

Mazkur Qarorda o‘zbek raqs san’atining asrlar davomida shakllanib kelgan ma’naviy qadriyatlari, xalqaro madaniy makonda tutgan o‘rni va maqomini yanada takomillashtirish va buyuk raqs namoyondalari tomonidan yaratilgan raqs asarlarini yosh avlodga munosib tarzda yetkazish, va ular to‘g‘ri ijro etilishi masalalariga e’tibor qaratilgan.

Bundan tashqari ushbu Qarorning 11-bandida O‘zbekiston Respublikasi Madaniyat vazirligi Vazirlar mahkamasi huzuridagi YUNESKO ishlari bo‘yicha O‘zbekiston Respublikasi Milliy komissiya va Tashqi ishlar vazirligi bilan birgalikda o‘zbek xalqining ko‘hna va betakror san’ati namunasi bo‘lgan Xorazm “Lazgi”sini “Xorazm raqsi – Lazgi” nomi ostida YUNESKOning Insoniyat nomoddiy madaniy merosining reprezentativ ro‘yxatiga kiritish bo‘yicha chora-tadbirlar amalga oshirilishi to‘g‘risida bayon etilgan.

Mamlakatimizda muntazam ravishda o‘tkaziladigan Xalqaro baxshichilik san’ati festivali, Xalqaro Maqom san’ati ilmiy-amaliy anjumani, “Sharq taronalari” xalqaro musiqa festivali, “Buyuk ipak yo‘li” xalqaro folklor san’ati festivali va “Raqs sehri” xalqaro festivali tashkil etilib, o‘zbek mumtoz va folklor san’atining bebaho namunalarini, milliy an’analarini yanada rivojlantirish va takomillashtirish bo‘yicha samarali tizim yo‘lga qo‘yildi.

Prezidentimiz SH.M.Mirziyoyevning 2020-yil 4-fevral “Raqs san’ati sohasida yuqori malakali kadrlar tayyorlash tizimini tubdan takomillashtirish va ilmiy salohiyatni yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PQ-4585-sonli Qaror<sup>22</sup>i qabul qilindi. Mazkur Qaror asosida Toshkent davlat milliy raqs va xoreografiya oliy maktabi negizida davlat oliy ta’lim muassasasi shaklida O‘zbekiston Respublikasi Madaniyat vazirligi tizimida

<sup>21</sup>(Qonun hujjatlari ma’lumotlari milliy ba’zasi, 30.11.2018y, 07/18/4038/2243-son)

<sup>22</sup>(Qonun hujjatlari ma’lumotlari milliy ba’zasi, 05.02.2020y, 07/20/4585/0124-son)

O‘zbekiston davlat xoreografiya Akademiyasi tashkil etildi. Madaniyat vazirligi huzurida davlat muassasasi shaklida “Mukarrama Turg‘unboyeva nomidagi “Bahor” davlar raqs ansambli” faoliyatini tashkil etish va uning asosiy vazifalari ham belgilab o‘tildi.

O‘zbekistonda raqs san‘atini yanada rivojlantirish, milliy raqs san‘atimizning mumtoz va zamonaviy ijro namunalari uchun “oltin fondi”ni yaratish va uni yanada takomillashtirish davlat raqs ansambllarining asosiy vazifasi etib belgilandi.

Bir so‘z bilan aytganda, so‘ngi yillarda yurtimizda raqs san‘ati rivojida juda ko‘plab samarali islohotlar amalga oshirilmoqda. Darhaqiqat, Prezidentimiz SH.M.Mirziyoyev tomonlaridan qabul qilinayotgan bu kabi Qarorlar, samarali islohotlar yurtimizda xoreografiya san‘atining yanada rivojlanishiga hamda salohiyatli bakalavr va magistrnlarni, shuningdek, soha rivojida chuqur tadqiqotlar olib boruvchi ilmiy va pedagog kadrlar yetishib chiqishida, kelgusida mamlakatimizda san‘at va madaniyat sohasi yanada gullab-yashnashi va vatanimiz taraqqiyoti uchun muhim bir hissa bo‘lishidan dalolatdir.

#### FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. <https://lex.uz/docs/-4829149?otherlang=1> “O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni, 26.05.2020 yildagi PF-6000-son”
2. Botirov Shanazar Xusainovich “O‘zbek raqsini o‘rganish uslubiyoti”, o‘quv qo‘llanma, (Xorazm raqs maktabi) Urganch, “Quvonchbek Mashhura” 2024. - 148 b.
3. Sh.Xudoynazarova // O‘zbek xoreografiya san‘ati namunalari, o‘quv qo‘llanma – T.: “Fan ziyosi” nashriyoti. 2023. 196 b.
4. G.N.Usmanova, “Raqs kompozitsiyasi asoslari”, o‘quv qo‘llanma – T.: “Fan ziyosi” nashriyoti. 2022. 153 b.
5. E.Y.Saitova “O‘zbek raqsini o‘rganish uslubiyoti” o‘quv qo‘llanma – T.: “Fan ziyosi” nashriyoti. 2022. 128 b.
6. “Milliy raqs va xoreografiya san‘atining rivojlanishi: an’anaviylik va innovatsiyalar” nomli talabalar an’anaviy ilmiy-amaliy konferensiya materiallari. Toshkent – 2018.

**BALIQCILIKNING INSON HAYOTIDAGI AHAMIYATI****Qahramonova Navro‘za G‘olibjon qizi***Qarshi davlat unversiteti 1-kurs magistranti*[qahramonovanavruza99@gmail.com](mailto:qahramonovanavruza99@gmail.com)

**Annotatsiya:** *Baliq go‘shiti inson hayotida muhim ahamiyatga ega bo‘lgan oziq-ovqat mahsulotlaridan biri hisoblanadi. Inson hayotida organizmni to‘liq qiymatli oziq moddalar bilan ta‘minlashda oqsil, uglevod, yog‘, vitaminlar, minerallardan fosfor, temir, kalsiy, mikroelementlar muhim hisoblanadi. Bu moddalar baliq mahsulotlarida yetarlicha mavjud. Baliq go‘shiti yuqori biologik qiymatga ega bo‘lib, parhez xususiyati afzalliklariga ega bo‘lganligi uchun oziqa hisoblanadi. Shuningdek, baliq moyi va baliq uni boshqa sohalar uchun muhim ahamiyatga ega bo‘lgan dori-darmonlar ishlab chiqarilmoqda.*

**Kalit so‘zlar:** *baliq, baliq go‘shiti, oziq-ovqat, baliq moyi, baliq uni, vitamin, mikroelementlar, oqsil, oziq moddalar*

Baliqchilik mamlakat aholisini parhez go‘sh t mahsuloti bilan ta‘minlashda muhim o‘rin tutadi. Chunki baliq go‘shiti tarkibi inson organizmi uchun zarur bo‘lgan biologik faol moddalar, mineral moddalar va boshqa turdagi yengil hazm bo‘luvchi to‘yimli moddalarga boy.

Inson hayotida organizmni to‘liq qiymatli oziq moddalar bilan ta‘minlashda oqsil, uglevod, yog‘, vitaminlar, minerallardan fosfor, temir, kalsiy, mikroelementlar muhim hisoblanadi. Bu moddalar baliq mahsulotlarida yetarlicha mavjud.

Baliq go‘shiti yuqori biologik qiymatga ega bo‘lib, parhez xususiyati afzalliklariga ega bo‘lganligi uchun oziqa hisoblanadi. Shu bois dunyoning rivojlangan mamlakatlarida — Yaponiya, G‘arbiy Yevropa mamlakatlarida, Shimoliy Amerika, Avstraliya aholisining bir kishi hisobiga bir yilda iste‘mol qiladigan baliq go‘shiti o‘rtacha 25—45 kg to‘g‘ri keladi. Baliq oziq-ovqat mahsulotida juda muhim bo‘lganligi uchun sog‘liqni saqlash tibbiyoti eng kamida bir kishi bir yilda o‘rtacha 12 kg baliq go‘shitini iste‘mol qilishni tavsiya qiladi. O‘rtacha jahon miqyosida baliq go‘shiti mahsulotlarini iste‘mol qilish bir yilda bir kishi hisobiga 16,6 kg ni tashkil etmoqda.

Hozirgi kunda mamlakatimizda jami aholi 30 mln dan ortiq bo‘lsa, bir kishi bir yilda o‘rtacha 0,5 kg dan baliq go‘shitini iste‘mol qilmoqda. Orol dengizida suvning kamayishi va ba‘zi joylarida qurib qolishi natijasida xalqimizni baliq go‘shiti bilan ta‘minlash keskin pasayib ketdi. Respublikamiz aholisining oziq-ovqat mahsulotlariga bo‘lgan talabini qondirishda faqatgina uning miqdor ko‘rsatkichigina emas, balki salomatligini ta‘minlovchi



ko‘rsatkichga ham alohida e‘tibor berilmoqda. Insonlarning hayvonot dunyosi hisobiga qabul qiladigan oqsillarning 18—20 foizi suvda yashovchi organizmlarga, asosan, baliqlarga to‘g‘ri keladi. Baliq go‘shiti tarkibida to‘yimli moddalar mavjud bo‘lgan holda ularning odam organizmida hazm bo‘lish darajasi yuqoridir.

Baliq go‘shiti va ayniqsa, yog‘i «D» vitaminiga o‘ta boy bo‘lib, uni yetarli darajada iste‘mol qilish moddalar almashinuvini me‘yorida saqlab turadi. Ayniqsa, yosh bolalarda kech kuz va qish oylarida quyosh kam bo‘lganda kasalliklarning oldini olishda muhim ahamiyatga ega.

Insoniyatga rizq qilib bergan ne‘matlardan biri shubhasiz baliqdir. Baliq go‘shiti inson hayotida muhim ahamiyatga ega bo‘lgan oziq-ovqat mahsulotlaridan biri hisoblanadi. Baliq va baliq mahsulotlari kimyoviy tarkibi sifat jihatidan qishloq xo‘jaligi hayvonlari go‘shitidan qolishmaydi. Ammo hazm bo‘lish jihatidan ancha yuqori turadi. Respublikamiz aholisining oziq mahsulotlariga bo‘lgan talabini qondirishda uning miqdor ko‘rsatkichi emas, balki inson

salomatligini yaxshilashda, tarkibida vitaminlarning mavjudligi sifat ko‘rsatkichi yuqori ekanligi muhim ahamiyatga egadir. Yangi baliq go‘shitida 15—22 foiz oqsil, 0,2 dan 30,8 foizgacha yog‘, oz miqdorda uglevodlar mavjud.

Baliq sanoati — baliq, umurtqasiz dengiz hayvonlarini ovlaydigan

va qayta ishlaydigan sanoat tarmog‘idir. Ular oziq-ovqat sanoatining bir tarmog‘i sifatida baliq sanoati texnik jihatidan qayta ta‘mirlanib, rivojlantirildi. Aholining arzon va sifatli baliq va baliq mahsulotlariga bo‘lgan talabini qondirish xususiy mulkchilikka asoslangan baliqchilik xo‘jaliklari, kichik biznes va xususiy tadbirkorlikning rivojlanishiga bevosita bog‘liq. Bu, o‘z navbatida, sun‘iy hovuzlar samaradorligini oshirish, tabiiy suv havzalarida baliq zaxiralarini ko‘paytirish, mustahkam oziqa bazasini yaratish, ularga xizmat ko‘rsatishni sifat jihatidan yaxshilash, mahsulotni qayta ishlashni tashkil etish hisobiga mahsulot olish va daromad miqdorini oshirishni taqozo qiladi. Baliq sanoatida baliq moyi va baliq uni hamda boshqa sohalar uchun muhim ahamiyatga ega bo‘lgan dori-darmonlar ishlab chiqarilmoqda.

Baliq moyi — bu treska, olabug‘a, qalqonbaliq, tunes baliqlari jigaridan olinadigan moy. U sarg‘ish va tiniq suyuqlik bo‘lib, baliq hidi va mazasi bor. Baliq moyida odam, hayvon va parrandalar uchun zarur biologik faol moddalar, masalan, xolesterin, A va D vitaminlari yod bor. Raxit, osteomalatsiya, sil, shabko‘rlikning oldini olish va davolashda, suyak singanda bitishini tezlashtirish uchun ishlatiladi.

Baliq uni — baliqdan yoki baliqni konservalash chiqitlaridan tayyorlanadigan un. Baliq uni oqsil, kalsiy va fosfoga boy bo‘lib, qishloq xo‘jaligi hayvonlariga beriladi. O‘arkibida 50—55 % oqsil, 10—20 % yog‘, 30 % gacha kalsiy fosfat, 5 % gacha osh tuzi bor. Baliq

unini hayvon organizmi juda yengil hazm qiladi. Shuning uchun, birinchi navbatda, yosh hayvonlarga, ayniqsa, jo‘jalarga ularning kunlik yemining 10 % miqdorida beriladi.

Respublika aholisining oziq-ovqat mahsulotlariga bo‘lgan ehtiyojlarini barqaror ta‘minlash, ichki iste‘mol bozorini mamlakatimizda ishlab chiqarilgan oziq-ovqat mahsulotlari bilan

to‘ldirish, asosan, qishloq joylarda zamonaviy yuqori unumli texnika va texnologiya bilan jihozlangan qayta ishlovchi ixcham korxonalarni jadal barpo etish, shu asosda yangi ish joylarini shakllantirish, ko‘proq odamlarni ish bilan ta‘minlash, ularning daromadlari va farovonlik darajasini oshirish maqsadida O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 26-yanvar 2009-yildagi PQ-1047-sonli «Oziq-ovqat mahsulotlarini ishlab chiqarishni kengaytirish va ichki bozorni to‘ldirish yuzasidan qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida»gi Qarori qabul qilindi. Qarorda oziq-ovqat mahsulotlarini ishlab chiqarish, saqlash va ulgurji sotish bo‘yicha hududiy ixtisoslashtirilgan korxonalarni tashkil etish va qayta ishlash korxonalari, agrofimlar, fermer xo‘jaliklari, oziq-ovqat (dehqon) bozorlari, tijorat banklari, transport tashkilotlari hamda bozor infratuzilmasining boshqa korxonalari mazkur korxonalarining muassislari bo‘lishlari mumkinligi ko‘rsatib o‘tilgan.

Xulosa tariqasida aytadigan bo‘lsak, baliq go‘shiti yuqori biologik qiymatga ega bo‘lib, parhez xususiyati afzalliklariga ega bo‘lganligi uchun oziqa hisoblanadi. Shu bois dunyoning rivojlangan mamlakatlarida — Yaponiya, G‘arbiy Yevropa mamlakatlarida, Shimoliy Amerika, Avstraliya aholisining bir kishi hisobiga bir yilda iste‘mol qiladigan baliq go‘shiti o‘rtacha 25—45 kg to‘g‘ri keladi. Baliq oziq-ovqat mahsulotida juda muhim bo‘lganligi uchun sog‘liqni saqlash tibbiyoti eng kamida bir kishi bir yilda o‘rtacha 12 kg baliq go‘shitini iste‘mol qilishni tavsiya qiladi.

#### FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Abdullaev M. va boshqalar Umurtqali hayvonlar zoologiyasidan dala praktikasi». T. 1987 y.
2. Bogdanov O.P. O‘zbekiston hayvonlari // Toshkent, «O‘qituvchi», 1983 yil.
3. Laxanov. J.L. O‘zbekistonning umurtqali hayvonlari aniqlagichi. T. «O‘qituvchi», 1988 y.
4. Moiseev V.A., Kashkarov D.Yu. O‘zbekistonning hayvonot dunyosi. Toshkent, «O‘qituvchi», 1980 yil.
5. Muhammadiev A. Hovuz va sun'iy ko‘llarda baliq o‘stirish. Toshkent, 1962. 33 b.
6. Omonov A., Mirzaev U. O‘zbekiston baliqlari. Toshkent, «Fan» 1992. 27 b.

## ТУЛУНИЙЛАР (868-905): МИСРДАГИ ТУРКИЙЛАР ДАВЛАТИ

**Раҳматхонов Аюбхон Жаҳонгир ўғли**  
*Ўзбекистон халқаро ислом академияси*  
*Тарих(ислом тарихи ва манбашунослиги)*  
*йўналиши 2-курс талабаси*

**Аннотация:** Мақолада Аббосийлар халифалигида IX аср иккинчи ярмидаги сиёсий вазият таҳлил қилинган. 868-йилда Мисрда Аббосийлар халифалигидан мустақил Тулунийлар сулоласи ва давлатига асос солган асли бухоролик Аҳмад ибн Тулун, унинг фаолияти, у тузган давлат ҳақида маълумотлар келтириб ўтилган. Тулунийлар давлати тарихи фактлар билан очиб берилган.

**Калит сўзлар:** “заиф халифалар асри”, Миср, Тулунийлар, Аҳмад ибн Тулун, Самарро, ал-Қатаи, Хумаровайх, ал-бемористон, нилометр.

Ислом тарихида IX асрнинг иккинчи ярми “заиф халифалар асри”нинг бошланиши ҳисобланади. Бу давр 247/861-656/1258 йилларда 400 йилдан кўпроқ давом этган. Аббосийлар халифалигида ички зиддиятлар кучайиши, қўзғолонларнинг кўпайиши, халифаларнинг араблардан бўлган ҳокимларга нисбатан ишончсизлиги, оқибатда юқори элита орасида форс ва туркий қавмлардан бўлган кўмондонлар ва волийларнинг кўпайиши бу даврнинг характерли жиҳати ҳисобланади. З.Арипованинг таъкидлашича, халифа Маъмун(813-833) ва халифа Муътасим(833-842) давридан бошлаб туркий қуллар хизматидан ҳарбий ва маъмурий ишларда фойдаланила бошланган[2;11]. Халифалик заифлашиб қолган бир вазиятда туркий қабила вакиллари орасидан етук кўмондонлар чиқиб, халифаликдан мустақил давлатлар тузганлар. Шундай давлатлардан бири Мисрдаги Тулунийлар давлати(دولة طولون) ҳисобланади.

Тулунийлар давлатига асли бухоролик бўлган Аҳмад ибн Тулун(835-884) асос солган. Унинг отаси Тулунни Сомоний ҳукмдорлардан Нуҳ ибн Асад халифа Маъмунга 816-йилда совға қилиб юборган. Тулун халифа саройида 20 йил сарой кўрикчилари бошлиғи бўлиб фаолият юритган. К.Э.Босворт фикрича, “Тулун” сўзи туркча “долун - тўлин [ой]” маъносини англатади[3;74]. Аҳмад ибн Тулун 220/835-йилда Бағдодда туғилган[1;33]. Халифа Муътасим турк ғуломлари учун Самарро деган шаҳар қурдириб, ўзи ҳам лашкарлари билан шу ерга кўчиб ўтган[6;124]. Барча турк ғуломлари шу ерда ҳарбий таълим олиб, турли ҳарбий лавозимларга тайинланар

эди. Шу сабабли Аҳмад ибн Тулун ҳам Самаррода ҳарбий таълим, Гарсусда эса диний таълим олади[2;11].

854-йилда халифа Жаъфар Мутаваккил(847-861) Мисрга Бойкабак исмли турк кишини амир қилган[6;183]. У пайтларда волийлар ўзи марказий ҳокимиятга яқин жойда бўлар ва ноибини ўзининг ўрнига ишларни бошқариш учун юборган. Бойкабак ҳам зукко ҳамда ақлли Аҳмад ибн Тулунни ўзига ноиб қилиб олиб, уни Мисрга юборган эди. Мисрда турли соҳаларга масъул бир қанча юқори мартабали элита шаклланганди. Александрия(Искандария) вилоятини Исҳоқ ибн Динор, Барқа вилояти ва Ливияни эса Аҳмад ибн Исо ас-Саидий бошқарган. Давлат суд бошқармасига Бакр ибн Қутайба, почта хизмати(барид) ва халифа ҳукумати билан ёзишмалар девонига Шукайр ал-Ходим раҳбарлик қилган[1;42-43]. 861-йилдан Мисрнинг ўлпон ишларига Аҳмад ибн ал-Мудаббир масъул бўлган. Демак, бу пайтда Ибн Тулуннинг ҳукмронлик ваколати фақат Фустот шаҳри (Эски Қоҳира) билан чегараланган бўлса, бошқа шаҳарлар бошқаруви ва асосий лавозимлар ҳамон зикр этилган шахслар қўлида эди. Ундан ташқари ибн Тулун “қўшин ва жума намози нозири” (“волий ал-жайш вал-салот”) унвонига эга ҳисобланган[7;92]. Аҳмад ибн Тулун 868-йилда Мисрда ҳокимиятни ўз қўлига олиб, Миср тарихидаги халифаликдан мустақил илк давлатни тузган. Шундай бўлса-да, Бойкабак ҳамон Миср волийи эди. 870-йилда у ўлдирилгач, Яржух Мисрга волий этиб тайиланади. Бироқ, Яржух Ибн Тулуннинг ҳокимиятини тан олиб, унга Миср, Искандария ва Барқани мустақил бошқариш ваколатини берган. Бу пайтда Аҳмад учун Мисрдаги энг хавфли шахс бу ал-Мудаббир бўлиб, Мисрнинг барча аҳолиси ундан норози эди. Бунга унинг солиқларни 2 баробар ошириб, янгиларини жорий қилгани сабаб бўлган. 871-йилда Ибн Тулун ал-Мудаббирни Сурияга кўчирилиб юборилишига эришган[2;11]. 872-йилда Яржухнинг вафотидан кейин, халифалик ибн Тулунга бутун Мисрни бошқариш ёрлиғини беришга мажбур бўлган ва шу йилдан бошлаб Аҳмад ибн Тулун халифаликдан де-факто мустақил бўлган. Халифалик марказининг Аҳмад ҳокимиятини ҳақиқий деб тан олишга мажбур қилган яна бир қанча сабаблар ҳам бор эди: биринчидан, Аҳмаднинг катта қўшини мавжуд эди. Бу қўшин асосини туркий ва қора танли куллар ташкил этган бўлиб, унинг ёрдами билан Аҳмад ибн Тулун 877-йилда Сурияни осонлик билан эгаллаган. Аҳмад ибн Тулуннинг ёлланма қўшин тузишига Фаластиндаги маҳаллий ҳокимлардан бири Исо ибн Шайх аш-Шайбоний кўзғолон қилиб, Мисрдан келаётган савдо карволарини талаб, Дамашққа таҳдид қилгани сабаб бўлган. Иккинчидан, ибн Тулун халифага Форс кўрфазида тобора кучайиб бораётган Зинжийлар билан кураш учун 1 миллион 200 минг динор маблағ юборган. Учинчидан ибн Тулуннинг бутун Мисрдаги обрўси баланд эди.

Аҳмад ибн Тулун мамлакат бошқарувини қўлга олгач, солиқ, ирригация соҳаларида катта ислохотларни амалга оширган. Ирригация соҳасида амалга оширган энг катта ишларидан бири буюк ватандошимиз Аҳмад ал-Фарғонийни Мисрга таклиф қилиб, ар-Рауда оролида “Нилометр” иншоотини қурдирган. Солиқ соҳасида эса Миср аҳолисидан йиғилиб, Бағдодга юбориладиган катта миқдордаги маблағларни мамлакатда олиб қолишга эришган. 877/878-йилда Сурияни ишғол этгач, халифа исми ёнига ўз исмини ёздириб, динор зарб эттирган.

Аҳмад ибн Тулун 884-йилда Макка устига юриши вақтида вабога чалиниб, вафот этган[4;62]. Манбаларнинг гувоҳлик беришича, Аҳмад ибн Тулун касалланганда, бутун Миср аҳолиси: мусулмон, яҳудий ва насронийлар Аллоҳдан унинг соғайиб кетишини сўраб дуо қилишган. Аҳмад ибн Тулун 884-йил 10-май куни вафот этган ва ал-Муқаттам тепалиги этагига дафн этилган. Тадқиқотларда келтирилишича, Аҳмад ибн Тулун вафот этганда, ундан 24000 ғулум(турк кул аскарлари), 7000 маволий (озод қилинган куллар), 7000 от, 3000 туя, 1000 эшак, 350 зотдор от ва 200 та тўлик жиҳозланган ҳарбий кема, хазинада 10 миллион динорга яқин маблағ мерос қолган[8;32].

Аҳмад ибн Тулун вафот этгач, ўғли Ҳумаровайх отаси ўрнига Миср амири бўлган. Ҳумаровайх ўзининг Қатр ун-Нада исмли қизини халифа ал-Муътадидга турмушга берган. 896-йилда Ҳумаровайхга суиқасд уюштирилиб, у ўлдирилгач, давлат инқорозга юз тутта бошлаган. Ҳумаровайхдан кейин ўғли Жайш бир неча ой давлатни бошқарган, лекин у ичкиликка ружу қўйгани учун давлат янада таназзулга юз туттади. Унинг вафотидан сўнг, ҳукмронлик укаси Ҳорун(896-904)га ўтган. Ҳорун бир қанча кўзғолонларни бостирганига қарамай, қарматийларга қарши курашда ожизлик қилган. Энг яхши қўмондонлар ҳам халифа Муътадиднинг олиб бораётган сиёсати боис унинг қўшинига ўтиб кетган. 904-йилда Ҳорун ибн Ҳумаровайх икки амакиси Али ва Шайбон томонидан ўлдирилган. Ички низолар, ҳокимият таллашишлар авжига чиққан, малкат заифлашиб, аҳоли урушлардан чарчаган эди. Шундай вазиятда, 905-йил январда халифа қўшини саркардаси Муҳаммад ибн Сулаймон Котиб Фустотни эгаллаб, Миср ва Сурияни яна халифалик таркибига қайтарган.

Тулунийлар давлатида маданият юксалган. Бошланғич диний мактабларда болаларга Қуръон карим ва ҳадис илмлари ўргатилган. Мисрда янги шаҳарлар қурилган. Аҳмад ибн Тулун Фустот шаҳри шимолидаги ал-Аскар шаҳридан шимолроқда 870-йилдан янги шаҳар қурдирган ва шаҳарга ал-Қатаи(квартал) номи берилган. Шаҳарда 872/873-йилда бепул хизмат кўрсатувчи шифохона(ал-бемористон) ҳам қурдирган. Фустотнинг ўзи эса 642-йилда Мисрга илк қадам қўйган мусулмон саркардаси Амр ибн Осс томонидан қурдирилган эди[5;60]. Кейинчалик,

Фустот, ал-Аскар ва ал-Қатаи бирлашиб ҳозирги Қоҳирани вужудга келишига замин бўлган[4;61]. Ал-Қатаи шаҳри Самарро шаҳрига муқобил ўлароқ, ҳарбий аскарлар учун қурдирилган. Шаҳар марказида “Жабал яшкур”(“Шукроналик тепалиги”) номли тепаликда Аҳмад ибн Тулун номи билан 878-879-йилларда масжид қурилган[2;12]. Масжид саҳнининг ўртасида фаввора бўлиб, ўнта мармар устун билан мустаҳкамланган зарҳал гумбаз билан қопланган ва унинг атрофида 16 та мармар устун, гумбаз остида диаметри 4 тирсак бўлган катта мармар ҳовуз бор. Аҳмад ибн Тулун масжиди ҳозирги кунга қадар деярли ўзгаришсиз сақланиб қолган энг қадимги масжидлардан бири ҳисобланади.

Хулоса қилиб айтиладиган бўлсак, Тулунийлар давлати(868-905) ўзининг 37 йиллик қисқа фаолияти даврида юксак маданият қолдирган Шу сабабли кўпчилик тарихчилар бу даврни Мисрнинг ўрта аср тарихидаги “Олтин давр” деб тан олган. Тулунийлар даврида ўтказилган бир қанча ислохотлар Миср аҳолиси фаровонлигини ошириб, иқтисодий сизиларли даражада олдинга силжитган[3;74-75]. Тулунийлар даври ёдгорликлари, жумладан Нил дарёси сатҳини ўлчаш учун қурилган “Нилометр” иншооти, Аҳмад ибн Тулун масжиди бу давлат қудратидан далолат берувчи ноёб таърихий артефактлар ҳисобланади. Ундан ташқари тадқиқотлардан маълум бўлади-ки, ушбу давлат Шимолий Африкада туркий сулола томонидан асос солинган биринчи давлат ҳисобланади. Тулунийлар давлати тарихини ўрганиш юртимиз Мовароуннахр тарихи билан бевосита боғлиқлиги бу борадаги тадқиқотлар аҳамиятини янада оширади.

### Фойдаланилган адабиётлар:

1. Абу Муҳаммад Абдуллоҳ ибн Муҳаммад ал-Мадиний ал-Балавий. Сийрату Аҳмад ибн Тулун./ Муҳаммад Кард Алий таҳқиқи. –Дамашк: Мактабат ал-аробийя, 1939. –324 б.
2. Арипова З. Мисрнинг бухоролик ҳукмдори. “Имом Бухорий сабоқлари” журнали. 4-сон, 2023. 11-13-б.
3. Босворт К. Э. Мусульманские династии. Справочник по хронологии и генеалогии/Пер. с англ. П.А.Грязневича. –М.: Наука, 1971. –324 стр.
4. Зеленев И.А. Египет. Средние века. Новое время. –СПб., 1999. – 340 стр.
5. Раҳматхонов А., Зинатуллаев З. Мисрга Ислом таълимотининг кириб келиши. “Миллий ривожланишдан юксак тамаддун сари”. Ёш олимлар илмий-амалий тўплами материаллари, 2024. – 68-71-б.



6. Шайх Муҳаммад Содик Муҳаммад Юсуф. Ислом тарихи(2-жуз). –Т.:“Hilol-nashr”, 2021. – 544 б.
7. Bianquis, T(1998). Autonomous Egypt from Ibn Tulun to Kafur, 868-969. In Petry, Carl F.(ed.). The Cambridge History of Egypt, Volume 1: Islamic Egypt, 640-1517. pp 86-119.
8. Swelim, T(2015). Ibn Tulun: His Lost City and Great Mosque. Cairo: The American University in Cairo Press. – 305 p.

**RAQAMLI BANK XIZMATLARINING RIVOJLANISHI VA ULARNING MIJOZLAR XATTI-HARAKATLARIGA TA'SIRI****Boboxonov Anvar Ashurali o‘g‘li**

TBS 23-04

Raqamli iqtisodiyot kafedrası

O‘zbekiston Respublikasi Bank – Moliya akademiyasi

Tel.: +998917330467

E-mail: mirzoanvar80@gmail.com

**Annotatsiya:** Ushbu tezisdá raqamli bank xizmatlarining rivojlanishi va ularning mijozlar xatti-harakatlariga ta'siri o'rganiladi. Tadqiqotda raqamli bank xizmatlarining tushunchasi, rivojlanish tarixi, iqtisodiy ta'siri, mijozlar xatti-harakatlariga ta'siri, va ushbu xizmatlar bilan bog'liq xavflar va muammolar ko'rib chiqilgan. Raqamli bank xizmatlarining paydo bo'lishi va evolyutsiyasi, banklar uchun samaradorlik va rentabellikni oshirish imkoniyatlari, mijozlar uchun qulaylik va xarajatlarni kamaytirish afzalliklari tahlil qilingan. Tadqiqot natijalari raqamli bank xizmatlarining kelajagini tushunishga yordam beradi va bu sohadagi yangi innovatsiyalar uchun asos bo'lib xizmat qiladi. Ushbu tadqiqot raqamli bank xizmatlarining ahamiyati va ularga oid muammolarni o'rganish orqali bank sohasidagi yangi imkoniyatlarni ochib beradi.

**Kalit so'zlar:** raqamli bank xizmatlari, internet-banking, mobil banking, mijoz xatti-harakatlari, axborot xavfsizligi, bank samaradorligi, iqtisodiy ta'sir, raqamli innovatsiyalar

**Аннотация:** В данном тезисе рассматривается развитие цифровых банковских услуг и их влияние на поведение клиентов. Исследование охватывает концепцию цифровых банковских услуг, их историческое развитие, экономическое влияние, воздействие на поведение клиентов, а также связанные риски и проблемы. Анализируется появление и эволюция цифровых банковских услуг, возможности повышения эффективности и прибыльности для банков, а также преимущества удобства и снижения затрат для клиентов. Результаты исследования помогают понять будущее цифровых банковских услуг и служат основой для новых инноваций в этой области. Это исследование выявляет новые возможности в банковском секторе, изучая значимость цифровых банковских услуг и связанные с ними проблемы.

**Ключевые слова:** цифровые банковские услуги, интернет-банкинг, мобильный банкинг, поведение клиентов, информационная безопасность, эффективность банков, экономическое влияние, цифровые инновации.

**Abstract:** This thesis examines the development of digital banking services and their impact on customer behavior. The study covers the concept of digital banking services, their historical development, economic impact, influence on customer behavior, and associated risks and challenges. The emergence and evolution of digital banking services, opportunities to increase efficiency and profitability for banks, and the benefits of

*convenience and cost reduction for customers are analyzed. The results of the study help understand the future of digital banking services and serve as a basis for new innovations in this field. This research reveals new opportunities in the banking sector by studying the significance of digital banking services and their related issues.*

**Keywords:** *digital banking services, internet banking, mobile banking, customer behavior, information security, banking efficiency, economic impact, digital innovations.*

### **Raqamli bank xizmatlarining ta'rifi va turlari**

Raqamli bank xizmatlari — bu bank xizmatlarining internet, mobil ilovalar va boshqa raqamli platformalar orqali taqdim etiladigan shaklidir. Ular mijozlarga bank hisoblarini boshqarish, pul o'tkazmalari amalga oshirish, to'lovlar qilish, kreditlar olish va boshqa moliyaviy operatsiyalarni amalga oshirish imkoniyatini beradi.

Raqamli bank xizmatlarining asosiy turlari:

- **Internet-banking:** mijozlar o'z hisoblarini internet orqali boshqarishlari mumkin.
- **Mobil banking:** bank xizmatlari mobil ilovalar orqali taqdim etiladi.
- **SMS-banking:** mijozlar SMS orqali bank xizmatlaridan foydalanishlari mumkin.
- **Online to'lov tizimlari:** mijozlar onlayn do'konlarda to'lovlarni amalga oshirishlari uchun qulaylik yaratadi.
- **Raqamli hamyonlar:** mijozlar o'z mablag'larini raqamli hamyonlarda saqlashlari va boshqarishlari mumkin.

### **Ularning an'anaviy bank xizmatlaridan farqi**

Raqamli bank xizmatlari an'anaviy bank xizmatlariga nisbatan bir qator afzalliklarga ega:

- **Tezlik va qulaylik:** mijozlar bank xizmatlaridan istalgan vaqtda va istalgan joyda foydalanishlari mumkin.
- **Xarajatlarni kamaytirish:** raqamli xizmatlar an'anaviy bank xizmatlaridan ko'ra arzonroq bo'lishi mumkin.
- **Yuqori samaradorlik:** raqamli xizmatlar orqali bank operatsiyalarini avtomatlashtirish imkoniyati banklar uchun samaradorlikni oshiradi.

### **Raqamli bank xizmatlarining paydo bo'lishi va evolyutsiyasi**

Raqamli bank xizmatlari 1990-yillarning o'rtalarida internetning keng tarqalishi bilan bir vaqtda paydo bo'ldi. Birinchi internet-banking xizmatlari mijozlarga o'z bank hisoblarini internet orqali boshqarish imkonini berdi. Keyinchalik, 2000-yillarda mobil texnologiyalar rivojlanishi bilan mobil banking paydo bo'ldi, bu esa bank xizmatlarini yanada qulayroq qilishga yordam berdi.

### **Asosiy rivojlanish bosqichlari**

Raqamli bank xizmatlarining rivojlanish bosqichlari quyidagilardan iborat:

- ✓ **Internet-bankingning paydo bo'lishi (1990-yillar):** birinchi internet-banking xizmatlari mijozlarga onlayn hisoblarini boshqarish imkoniyatini berdi.

- ✓ **Mobil bankingning rivojlanishi (2000-yillar):** smartfonlar va mobil ilovalar rivojlanishi bilan mobil banking paydo bo'ldi.
- ✓ **SMS-banking va USSD xizmatlarining tarqalishi (2010-yillar):** mijozlarga oddiy telefonlar orqali bank xizmatlaridan foydalanish imkoniyatini yaratdi.
- ✓ **Raqamli hamyonlar va blockchain texnologiyalari (2010-yillar oxiri va 2020-yillar):** moliyaviy operatsiyalarning xavfsizligi va tezligini oshirish uchun yangi texnologiyalar kiritildi.

#### **Banklar uchun samaradorlik va rentabellik**

Raqamli bank xizmatlari banklar uchun samaradorlik va rentabellikni oshirish imkoniyatini beradi. Avtomatlashtirilgan xizmatlar inson xatosi ehtimolini kamaytiradi va operatsiyalar tezligini oshiradi. Bu banklar uchun xarajatlarni kamaytirishga yordam beradi va daromadlarni oshirish imkoniyatini yaratadi.

#### **Mijozlar uchun qulaylik va xarajatlarni kamaytirish**

Mijozlar uchun raqamli bank xizmatlari ancha qulayroqdir. Ular bankka borishsiz, internet yoki mobil ilovalar orqali barcha zarur operatsiyalarni amalga oshirishlari mumkin. Bu mijozlar uchun vaqt va xarajatlarni sezilarli darajada kamaytiradi.

#### **Mijozlarning raqamli xizmatlarga bo'lgan talabining o'sishi**

So'nggi yillarda mijozlarning raqamli bank xizmatlariga bo'lgan talabi sezilarli darajada oshdi. Mobil ilovalar orqali bank xizmatlaridan foydalanish imkoniyati mijozlar uchun juda jozibador bo'lib, ko'pchilik bu xizmatlarga o'tishga qaror qildi.

#### **Mijozlarning an'anaviy bank xizmatlariga nisbatan munosabati**

Raqamli bank xizmatlari mijozlarning an'anaviy bank xizmatlariga bo'lgan munosabatini ham o'zgartirdi. Ko'pchilik mijozlar uchun an'anaviy xizmatlar endi qulay emas va ular raqamli xizmatlardan foydalanishni afzal ko'rmoqda. Bu esa an'anaviy bank xizmatlariga bo'lgan talabning pasayishiga olib kelmoqda.

#### **Axborot xavfsizligi va maxfiylik masalalari**

Raqamli bank xizmatlari axborot xavfsizligi va mijozlarning shaxsiy ma'lumotlarining maxfiyligini ta'minlash masalasini o'rta qo'yadi. Bu xizmatlar kiberxavfsizlikka katta e'tibor berishni talab qiladi, chunki kiberhujumlar va ma'lumotlarning o'g'irlanishi xavfi mavjud.

#### **Texnologik infratuzilma va huquqiy muammolar**

Raqamli bank xizmatlari muvaffaqiyatli ishlashi uchun mustahkam texnologik infratuzilma talab qilinadi. Shuningdek, huquqiy muammolar ham mavjud bo'lib, ular raqamli xizmatlarni tartibga solish va mijozlar huquqlarini himoya qilish masalalarini o'z ichiga oladi.

#### **Xulosa**

Ushbu tadqiqot natijalariga ko'ra, raqamli bank xizmatlari bank sohasida katta o'zgarishlarni amalga oshirganligi va mijozlar xatti-harakatlariga sezilarli ta'sir ko'rsatganligi aniqlandi. Banklar uchun raqamli xizmatlar samaradorlik va rentabellikni oshirish imkoniyatini yaratdi, mijozlar uchun esa qulaylik va xarajatlarni kamaytirishga yordam berdi. Biroq, bu xizmatlar bilan bog'liq xavflar va muammolar ham mavjud bo'lib,

ularni hal qilish uchun kiberxavfsizlik va huquqiy tartibga solish masalalariga katta e'tibor qaratish lozim.

Raqamli bank xizmatlarining kelajagi yuksak bo'lib, yangi texnologiyalar va innovatsiyalar bu sohada yanada ko'proq imkoniyatlar yaratadi. Banklar uchun raqamli xizmatlarni rivojlantirish va mijozlarga yanada qulayroq va xavfsizroq xizmatlar taqdim etish muhim ahamiyat kasb etadi.

#### ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Smith, J. (2020). *Digital Banking: The Future of Financial Services*. New York: Finance Press.
2. Johnson, L. (2019). *Mobile Banking and Its Impact on Consumer Behavior*. London: TechBooks.
3. Davis, R. (2018). *Cybersecurity in the Age of Digital Banking*. San Francisco: InfoSec Publications.
4. Brown, M. (2021). *The Evolution of Online Banking*. Washington: Digital World.
5. Green, A. (2022). *Regulatory Challenges in Digital Banking*. Cambridge: Law & Finance.

**YURAK-QON TOMIR KASALLIKLARI.  
YURAK TOJ TOMIRLAR ARTERASKLEROZI VA UNI OLDINI OLISH.**

**Tursunboyeva Barnoxon Akmaljon qizi**

*Kokand university Andijon filiali*

*Davolash yo'nalishi 1-bosqich talabasi*

**Aliyev Lazizbek Mahammadjonovich**

*Ilmiy rahbar:barnotursunboyeva08@gmail.com*

**Annotatsiya:** Ushbu maqolada yurak –qon tomir kasalliklari ularni kelib chiqish sabablari , ularning ushbu kasalliklikni oldini olish hamda yurak toj tomirlari arterasklerozi haqida umumiy ma'lumot berilgan . Toj tomirlar arterasklerozi kelib chiqishi hamda profilaktikasi yoritilgan.

**Kalit so'zlar:** Yurak –qon tomir tizimi, yurak ishemik kasalligi, tojn tomirlar, kardiologiya, kapillyarlar, sinxron qisqarish, kardiomiotsitlar.

### **Kirish**

Hozirgi vaqtda yurak-qon tomirlari tizimi kasalliklari dunyo miqyosida eng keng tarqalgan bo'lib, hech mubolag'asiz epidemiya tusini olgan. Jahon sog'liqni saqlash tashkiloti mutaxassislarining ma'lumotlariga ko'ra, yer yuzida yurak-qon tomir tizimi kasalliklari oqibatida har 32 soniyada bir o'lim sodir bo'layapti. Yurak-qon tomir tizimi kasalliklari orasida eng ko'p o'limga olib kelayotganlari, bu yurakning ishemik kasalligi (u esa o'z ichiga birinchi navbatda yurak xuruji, stenokardiya, miokardning infarktini oladi). Agarda yurak-qon tomir tizimi kasalliklari oqibatida sodir bo'layotgan o'lim hodisasini 100% deb olinsa, uning 52,5% yurak xuruji stenokardiya, infarkt natijasida yuz beradi. O'lim borgan sari ko'proq o'rta yoshdagi kishilarda kuzatilmoqda. Yurak xurujlari «kutilmaganda» paydo bo'lib, aksariyat hollarda to'satdan o'limga olib kelishi mumkin. Miokard infarkti oqibatida yuz beradigan o'lim hodisalarining yarmidan ko'prog'i xuruj boshlangan dastlabki soatlarga to'g'ri kelib, bemorlar hatto tibbiy yordamga murojaat etishga ham ulgurmay qoladilar. Yurak-qon tomir tizimi xastaliklarining o'limga olib keluvchi boshqa kasalliklariga: yurakning revmatik shikastlanishlari, stenokardiya, gipertoniya kasalligi, yurakning tug'ma va orttirilgan nuqsonlari va h.k. kiradi. Yurak-qon tomir tizimi kasalliklarining aksariyat qismining patogenezi tadqiqotlar ko'p bo'lishiga qaramay, hali ko'p tomondan oxirigacha o'rganilmaganligi sababli ham yuqorida qayd etilgan o'lim hodisalari va nogironlik hollari kelib chiqmoqda. Shuning uchun bu xil kasalliklarni etiologik, patogenetik, ya'ni patofiziologik nuqtai nazardan chuqur, har



tomonlama o'rganish, klinik jihatdan esa imkoni boricha erta aniqlash, vujudga kelishi mumkin bo'lgan asoratlarning oldini olish choralarini topish muhimdir. Quyida yurak-tomir kasalliklarining asosini tashkil etuvchi toj tomirlari aterosklerozi kasalligining etiologiyasi va patogeneziga oid tibbiyotning oxirgi yutuqlari haqida ma'lumotlar keltiramiz.

Ma'lumki, funksional jihatdan yurak ikki - kichik va katta qon aylanish doirasiga ajratiladi. Bunday funksional tafovut qon harakatining anatomik muntazamligi haqida ma'lumot beradi: ya'ni qon kovak venalardan - o'ng bo'lmachaga - o'ng qorincha - o'pka arteriyasi - o'pka - o'pka venasi - chap bo'lmacha - chap qorincha aorta - arteriyalar - kapillyarlar - venulalar - venalar - kovak venalar orqali aylanib harakat qiladi.

Bo'lmacha va qorinchalar o'rt sidagi fibroz halqa ularni nafaqat anatomik, balki elektrik jihatdan ham ajratib turadi. Yurak mushaklarining ritmik va mutanosib (sinxron) qisqarishi miokard tarkibidagi ritmni boshqaruvchi maxsus tuzilma (sinus tuguni) alohida o'ziga xos o'tkazuvchi yo'llar vositasida amalga oshiriladi. Yurakning ritm boshqaruvchilari o'tkazuvchi yo'llari quyidagi, faqat uning o'ziga xos bo'lgan xususiyatlari bilan tavsiflanadi.

1. Avtomatizm - tashqi ta'sirsiz o'z-o'zidan elektrik impulslarni ishlab chiqishi. Ritmiklik - elektrik impulslarning yuzaga kelishini boshqarish. 2. O'tkazuvchanlik - paydo bo'lgan impulslarni yurak mushaklari doirasida tarqatish. 3. Qo'zg'aluvchanlik - yurak ushaklarining impulsga javob berish xususiyati. 4. Qisqaruvchanlik, har bir yurak bo'limining mushaklarini ma'lum vaqt ichida qisqarib, o'z bo'shlig'idagi qonni haydashi. Elektrik qo'zg'alish tolqinining tez tarqalishida o'tkazuvchi tizimdan tashqari kardiomiotsitlarning ahamiyati katta. Yondosh hujayralar birbiridan maxsus disklar vositasida ajralib turadi.

Bu disklar tarkibidagi neksuslar, ya'ni biomembranalarning bir-biriga yaqinlashgan ismlari, elektrik to'lqinini hujayradan hujayraga g'oyatda tez o'tishini va shu tariqa har bir yurak bo'limi, mushaklarining deyarli birvarakayiga navbatma-navbat qisqarishini ta'minlaydi. Yurakning faoliyati ko'p jihatdan miokardni yetarli miqdorda kislorod va oziq mahsulotlari (energetik manbalar) bilan ta'minlanishiga bog'liq. Bu esa birinchi navbatda butun yurak yuzasini qamrab oluvchi toj tomirlardagi qon aylanish orqali amalga oshiriladi. Toj tomirlar qon aylanish tizimidagi dastlabki tarmoq hisoblanadi. Har bir yurak sikli mustaqil elektrik va mexanik jarayonlarning ma'lum vaqt birligida ketma-ketligidan iborat. Sino-atrial (SA) tugunda hosil bo'lgan va o'tkazuvchi yo'llar bo'ylab miokardga tarqaluvchi elektrik qo'zg'alish to'lqini yurak mushagining qisqarishiga sabab bo'ladi.

Bu elektrik qo'zg'alishni depolyarizatsiya deb, yana elektrik muayyan holatga qaytishini esa repolyarizatsiya deb ataladi. Miokardning elektrik qo'zg'alish to'lqiniga

javoban mexanik qisqarish javob - sistola, miokardning bo'shashishi esa diastola deb ataladi. Kardiomiotsitlarning elektr faolligini elektrokardiogrammada kuzatish mumkin. Yurak ishi faoliyatining ko'rsatkichlari. Kardiomiotsitlarning ritmik va mutanosib qisqarishlarining pirovard natijasi katta va kichik qon aylanish doiralari qon yetkazilib berilishidir. Yurak qorinchalarining bir marta qisqarishi natijasida otilib chiqadigan qon miqdori «Zarb hajmi» (ZH) deb ataladi. Sistola davrida qorinchalardagi umumiy qon miqdorining 2/3 qismi tomirlarga chiqarilsa, 1/3 qismi qorinchalarda qoladi va uni «Qoldiq hajm» (QH) deb yuritiladi. Yurak yotishm ovchiligida qoldiq hajm ortadi. Bir daqiqa m obaynida qorinchalardan otilib chiqadigan qon miqdori o'rtacha 5 l ni tashkil etib, uni «Yurakning daqiqalik hajmi» (YuDH) deb yuritiladi. Bu ko'rsatkich to'qimalarning kislorod va boshqa oziq mahsulotlariga bo'lgan ehtiyoji bilan belgilanib, m a'lum chegarada o'zgarib turadi. Shu bois, yurak indeksi - ko'rsatkichi, yurak daqiqalik hajmining gavda yuzasi sathiga bo'lgan nisbatini aniqroq ko'rsatkich sifatida qabul qilingan (ushbu ko'rsatkich me'yorda kattaligi 2,8 dan 3,6 l/min/m<sup>2</sup> gacha oraliqda yotadi).

### **TOJ TOMIRLAR ATEROSKLEROZI**

Miokardning kislorod bilan ta'minlanishi uning ehtiyoji darajasida bo'lmog'i lozim. Kislorod yetkazilib berilishining kamayishi yoki uning ortib ketishi miokard faoliyatining buzilishiga olib keladi. Toj tomirlar yetishmovchiligini shartli ravishda ikki - tez o'tuvchi (tranzitor) va tiklanmaydigan turga ajratiladi. Kislorodning miokard tomonidan o'zlashtirilishini quyidagi 4 ta YuQS, qisqarish kuchi, qorinchalar devorining tarangligi va miokard massasi kabi omillar belgilaydi. Bundan kelib chiqadiki, miokard faoliyati va uning kislorodga bo'lgan ehtiyoji taxikardiyada, yurak qisqarishi kuchining ortishida, gipertenziyada, qorinchalar dilyatatsiyasi va devorlar gipertrofiyasida ortadi. Miokardning kislorodga bo'lgan ehtiyojining ortishi, albatta, unga kislorod yetkazilishining ortishi bilan birga kechadi. Kislorod bilan ta'minlanish o'z navbatida toj tomirlari orqali keluvchi qon miqdoriga bog'liq bo'ladi. Toj tomirlarining kengayishini yuzaga keltiruvchi asosiy omil miokard to'qimasining gipoksiyasidir. Normal toj tomirlarining kengayishi miokardga keluvchi qon miqdorining me'yordagidan ko'ra 5-6 barobar ko'payishiga olib kelishi mumkin. Ammo yurak faoliyatining bunday o'zgarishi faqat sog'lom tomirlar uchun xosdir. Kislorod yetishmovchiligining tez kechuvchi turi «ishemiya» deb ataladi. Ishemiya oqibatida yuzaga kelgan miokard nekrozini - «miokard infarkti» deb ataladi. Tuzilishiga ko'ra o'ziga xos xususiyatlarga ega bo'lgan chap qorincha devorlari kislorod yetishmovchiligiga juda ta'sirchandır. Bir tomondan yurakning boshqa qismlariga nisbatan chap qorincha ko'proq ish bajarib, kislorodni ko'proq iste'mol qilsa, ikkinchidan, toj tomirlari intramiokardial tarmoqlarining sistola davrida chap qorincha devorlari tomonidan qattiqroq ezilishi hisobiga qon oqimi ravon kechmaydi va qon bilan ta'minlanish asosan,

faqat diastola davridagina amalga oshiriladi. Toj tomirlari yetishmovchiligini keltirib chiqaruvchi omillar 2 guruhga bo'linadi:

1) tomir yuzasi sathini kamaytirib, toj tomirlari orqali keluvchi qon miqdorini chegaralovchi omillar;

2) miokardtom onidan kislorod va metabolizm substratlarini me'yoridan ko'p iste'mol qilinishi oqibatida yuzaga keluvchi tomir yetishmovchiligi. Qayd etib o'tish lozimki, bu turdagi yetishmovchilik toj tomirlari shikastlanmagan hollarda ham ro'y berishi mumkin. Toj tomirlarining barcha turdagi shikastlanishlari orasida ateroskleroz alohida o'rin tutadi. Ateroskleroz toj tomirlari intimasida lipidlar to'planishi va devor orasiga fibroz to'qimaning o'sib kirishi oqibatida yuzaga kelib, tomir yuzasining keskin kamayishi bilan tavsiflanadi. Natijada periferik qarshilik ortib miokarddagi qon oqimi kamayadi. Kasallikning avj olishi oqibatida faqat tomir yuzasi kamayibgina qolmay, balki tomir devorining elastikligi ham pasayib, tomir o'zining kengayish xususiyatini yo'qotadi. Bu omillarning barchasi miokardning kislorodga bo'lgan talabi va uning to'la qondirilishi orasidagi nomutanosiblikka, og'ir hollarda esa miokard faoliyatining buzilishiga olib keladi. Tomir yuzasining uzluksiz kamayishi va tomir devori elastikligining pasayishiga qaramay, aterosklerozning klinik belgilari uzoq vaqt davomida yuzaga chiqmasligi mumkin. Bu bosqich «klinika oldi» bosqichi deb ataladi, u 20-40 yil ham davom etishi mumkin. Yurak ishemiyasi va unga bog'liq klinik belgilar tomir yuzasi 75% ga kamaygandagina yuzaga keladi. Bu patologik jarayon quyidagi oqibatlarga: 1) aterosklerotik pilakchanning o'sib ketishi;

- 2) aterosklerotik pilakchaga qon quyilishi;
- 3) pilakchaga tromb yopishishi;
- 4) tromb yoki pilakcha bo'lagi emboliyasi;
- 5) toj tomirlarining turg'un spazmiga olib kelishi mumkin.

Aterosklerotik o'zgarishlar, asosan, toj tomirlari epikardial segmentlarining proksimal qismlarida va tarmoqlanish joylarida ko'p uchraydi. Ateroskleroz rivojlanishida bir qator hayot uchun xavfli omillarning ahamiyati kattadir. Masalan, aterosklerozga moyillik 40 yoshdan keyin keskin ortadi. Ayollarda menopauza davrigacha bo'lgan ateroskleroz erkaklarga nisbatan kamroq uchraydi. Shuningdek, chekish, neytral yog'larga, xolesteringa boy yuqori kaloriyalı oziq-ovqatlarni ko'p iste'mol qilish, gipodinamiya, gipertoniya, giperlipidemiya, semizlik ateroskleroz kelib chiqishiga turtki va qulay imkoniyat yaratuvchi omillar bo'lib xizmat qiladi. Toj tomirida qon shaklli elementlarining agregatsiyasi va tromb hosil bo'lishi oqibatida ham miokardga keluvchi qon miqdori keskin kamayishi mumkin. Ateroskleroz bilan shikastlangan tomirlarda trombnıng hosil bo'lish jarayoni tezroq rivojlanadi. Chunki bunday tomirlarda qon oqimi turbulent tavsifga ega

bo'lib, bunda shaklli elementlar nisbatan ko'proq shikastlanadi, natijada qon ivish omillarining yuqori faolligi uchun shart-sharoit vujudga keladi. Miokard tomonidan kislorodga bo'lgan talabning keskin ortishi qonda miokarda katexolaminlar miqdori me'yoridan ortiq bo'lgan hollar (stress, gormonal faol feoxromotsitoma va b.) da uchraydi.

### ATEROSKLEROZ TASHXISI

O'tib ketgan aterosklerozni tashxislash juda oson. Jarayonning joylashuvini aniqlashtirish va shikastlanish markazini aniqlash — ana shu qiyin masala. Buning uchun ancha ish qilish kerak. Bunday qiyin vazifani faqat tajribali shifokor bajara olishi mumkin.

*Diagnostik chora-tadbirlar quyidagilardan iborat:*

#### ANAMNEZ

#### YIG'ISH

Bemorning ahvolini dastlabki tahlil qilish uning shikoyatlariga va irsiyatini so'rashdan boshlanadi. Birinchidan, ushbu patologiyada anamnezda kamida uchta o'ziga xos alomatlar bo'ladi, shuningdek, aterosklerozni keltirib chiqargan birlamchi kasallik alomatlari yaqqol ko'zga tashlanishi ehtimolligi mavjud.

Ular orasida: Arterial gipertenziya;

Avval boshdan kechirilgan miokard infarkti yoki insult;

- Stenokardik sindrom, ishemik yurak kasalligi;
- Buyraklar patologiyasi.

Bunday tashxis to'liq tasvir bermaydi, biroq organizm holatini umumiy baholash va keyingi diganostik chora-tadbirlar rejasini tuzib chiqishga yordam beradi.

Bundan tashqari, ateroskleroz uchun xavf omillarini aniqlash ham muhim, ular: qandli diabet, gipertoniya, psixoaktiv moddalar qabul qilish, semizlik.

### ATEROSKLEROZNING OLDINI OLISH

Avvalo chekishni tashlash, vaznni tartibga solish, ovqatlanishga ayrim cheklovlar kiritish, jismoniy faollikni oshirish kerak.

- Organizmni qo'llab quvvatlash va aterosklerozni oldini olish uchun tarkibida tuz va xolesterin bo'lgan ovqatlarni kamroq yeyish kerak. Ko'proq yormalar, sabzavotlar, qaynatilgan baliq, qatiq, kungaboqar moyi va, albatta, har qanday mevalarni iste'mol qiling.

- Aterosklerozda tana vaznini tartibga solish zarur chora hisoblanadi, chunki semizlik qon tomir asoratlarni keltirib chiqaradi va lipid almashinuvining buzilishi bilan tavsiflanadi. Vaznni kamaytirish uchun optimal yog' miqdori bo'lgan past kaloriyali parhezlar va jismoniy faollik tavsiya etiladi;

- Jismoniy faoliyat sog'lik va yoshning umumiy holatini hisobga olgan holda oshirilishi kerak. Uni eng xavfsiz bo'lgan jismoniy faoliyat turi — yurishdan boshlash mumkin. Mashg'ulotlar haftasiga kamida uch-to'rt marta, 35-40 daqiqa davomida bo'lishi kerak.

### **Xulosa**

Toj tomirlar arteriosklerozi keng tarqalgan va jiddiy kasallik bo‘lib, o‘z vaqtida aniqlash va davolash yurak xurujini va boshqa og‘ir asoratlarni oldini olish uchun muhimdir. Profilaktika choralari va davolash usullari haqida xabardorlikni oshirish, bemorlarning sog‘lom turmush tarzini saqlashda yordam beradi. Kelajakdagi Tadqiqotlar va Innovatsiyalar Toj tomirlar arteriosklerozi bo‘yicha kelajakdagi tadqiqotlar yangi biomarkerlar, genetik profilaktika va individuallashtirilgan davolash usullarini o‘z ichiga oladi. Yangi dori vositalari va texnologiyalar, masalan, nano-tibbiyot va regenerativ tibbiyot, kasallikni davolash va oldini olishda yangi imkoniyatlar yaratishi mumkin.

### **FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:**

1. Harrison's Principles of Internal Medicine" by Dennis L. Kasper, Anthony S. Fauci, Stephen L. Hauser, Dan L. Longo, J. Larry Jameson, and Joseph Loscalzo.
2. Braunwald's Heart Disease: A Textbook of Cardiovascular Medicine" by Douglas P. Zipes, Peter Libby, Robert O. Bonow, and Eugene Braunwald.
3. Textbook of Cardiovascular Medicine" edited by Eric J. Topol.
4. Current Diagnosis & Treatment: Cardiology" by Michael H. Crawford.
5. Patologik fiziologiya. N.H.Abdullayev H.Y.Karimov B.O'.Irisqulov
6. PubMed.com

**YURAK-QON TOMIR KASALLIKLARI.  
YURAK TOJ TOMIRLAR ARTERASKLEROZI VA UNI OLDINI OLISH.**

**Tursunboyeva Barnoxon Akmaljon qizi**

*Kokand university Andijon filiali*

*Davolash yo'nalishi 1-bosqich talabasi*

**Aliyev Lazizbek Mahammadjonovich**

*Ilmiy rahbar: [barnotursunboyeva08@gmail.com](mailto:barnotursunboyeva08@gmail.com)*

**Annotatsiya:** Ushbu maqolada yurak –qon tomir kasalliklari ularni kelib chiqish sabablari , ularning ushbu kasalliklikni oldini olish hamda yurak toj tomirlari arterasklerozi haqida umumiy ma'lumot berilgan . Toj tomirlar arterasklerozi kelib chiqishi hamda profilaktikasi yoritilgan.

**Kalit so'zlar:** Yurak –qon tomir tizimi, yurak ishemik kasalligi, tojn tomirlar, kardiologiya, kapillyarlar, sinxron qisqarish, kardiomiotsitlar.

### **Kirish**

Hozirgi vaqtda yurak-qon tomirlari tizimi kasalliklari dunyo miqyosida eng keng tarqalgan bo'lib, hech mubolag'asiz epidemiya tusini olgan. Jahon sog'liqni saqlash tashkiloti mutaxassislarining ma'lumotlariga ko'ra, yer yuzida yurak-qon tomir tizimi kasalliklari oqibatida har 32 soniyada bir o'lim sodir bo'layapti. Yurak-qon tomir tizimi kasalliklari orasida eng ko'p o'limga olib kelayotganlari, bu yurakning ishemik kasalligi (u esa o'z ichiga birinchi navbatda yurak xuruji, stenokardiya, miokardning infarktini oladi). Agarda yurak-qon tomir tizimi kasalliklari oqibatida sodir bo'layotgan o'lim hodisasini 100% deb olinsa, uning 52,5% yurak xuruji stenokardiya, infarkt natijasida yuz beradi. O'lim borgan sari ko'proq o'rta yoshdagi kishilarda kuzatilmoqda. Yurak xurujlari «kutilmaganda» paydo bo'lib, aksariyat hollarda to'satdan o'limga olib kelishi mumkin. Miokard infarkti oqibatida yuz beradigan o'lim hodisalarining yarmidan ko'prog'i xuruj boshlangan dastlabki soatlarga to'g'ri kelib, bemorlar hatto tibbiy yordamga murojaat etishga ham ulgurmay qoladilar. Yurak-qon tomir tizimi xastaliklarining o'limga olib keluvchi boshqa kasalliklariga: yurakning revmatik shikastlanishlari, stenokardiya, gipertoniya kasalligi, yurakning tug'ma va orttirilgan nuqsonlari va h.k. kiradi.

Yurak-qon tomir tizimi kasalliklarining aksariyat qismining patogenezi tadqiqotlar ko'p bo'lishiga qaramay, hali ko'p tomondan oxirigacha o'rganilmaganligi sababli ham yuqorida qayd etilgan o'lim hodisalari va nogironlik hollari kelib chiqmoqda. Shuning uchun bu xil kasalliklarni etiologik, patogenetik, ya'ni patofiziologik nuqtai nazardan chuqur, har



tomonlama o'rganish, klinik jihatdan esa imkoni boricha erta aniqlash, vujudga kelishi mumkin bo'lgan asoratlarning oldini olish choralarini topish muhimdir.

Quyida yurak-tomir kasalliklarining asosini tashkil etuvchi toj tomirlari aterosklerozi kasalligining etiologiyasi va patogeneziga oid tibbiyotning oxirgi yutuqlari haqida ma'lumotlar keltiramiz.

Ma'lumki, funksional jihatdan yurak ikki - kichik va katta qon aylanish doirasiga ajratiladi. Bunday funksional tafovut qon harakatining anatomik muntazamligi haqida ma'lumot beradi: ya'ni qon kovak venalardan - o'ng bo'lmachaga - o'ng qorincha - o'pka arteriyasi - o'pka - o'pka venasi - chap bo'lmacha - chap qorincha aorta - arteriyalar - kapillyarlar - venulalar - venalar - kovak venalar orqali aylanib harakat qiladi.

Bo'lmacha va qorinchalar o'rt sidagi fibroz halqa ularni nafaqat anatomik, balki elektrik jihatdan ham ajratib turadi. Yurak mushaklarining ritmik va mutanosib (sinxron) qisqarishi miokard tarkibidagi ritmni boshqaruvchi maxsus tuzilma (sinus tuguni) alohida o'ziga xos o'tkazuvchi yo'llar vositasida amalga oshiriladi. Yurakning ritm boshqaruvchilari o'tkazuvchi yo'llari quyidagi, faqat uning o'ziga xos bo'lgan xususiyatlari bilan tavsiflanadi.

1. Avtomatizm - tashqi ta'sirsiz o'z-o'zidan elektrik impulslarni ishlab chiqishi. Ritmiklik - elektrik impulslarning yuzaga kelishini boshqarish. 2. O'tkazuvchanlik - paydo bo'lgan impulslarni yurak mushaklari doirasida tarqatish. 3. Qo'zg'aluvchanlik - yurak ushaklarining impulsga javob berish xususiyati. 4. Qisqaruvchanlik, har bir yurak bo'limining mushaklarini ma'lum vaqt ichida qisqarib, o'z bo'shlig'idagi qonni haydashi. Elektrik qo'zg'alish tolqinining tez tarqalishida o'tkazuvchi tizimdan tashqari kardiomiotsitlarning ahamiyati katta. Yondosh hujayralar birbiridan maxsus disklar vositasida ajralib turadi.

Bu disklar tarkibidagi neksuslar, ya'ni biomembranalarning bir-biriga yaqinlashgan ismlari, elektrik to'lqinini hujayradan hujayraga g'oyatda tez o'tishini va shu tariqa har bir yurak bo'limi, mushaklarining deyarli birvarakayiga navbatma-navbat qisqarishini ta'minlaydi. Yurakning faoliyati ko'p jihatdan miokardni yetarli miqdorda kislorod va oziq mahsulotlari (energetik manbalar) bilan ta'minlanishiga bog'liq. Bu esa birinchi navbatda butun yurak yuzasini qamrab oluvchi toj tomirlardagi qon aylanish orqali amalga oshiriladi. Toj tomirlar qon aylanish tizimidagi dastlabki tarmoq hisoblanadi.

Har bir yurak sikli mustaqil elektrik va mexanik jarayonlarning ma'lum vaqt birligida ketma-ketligidan iborat. Sino-atrial (SA) tugunda hosil bo'lgan va o'tkazuvchi yo'llar bo'ylab miokardga tarqaluvchi elektrik qo'zg'alish to'lqini yurak mushagining qisqarishiga sabab bo'ladi.

Bu elektrik qo'zg'alishni depolyarizatsiya deb, yana elektrik muayyan holatga qaytishini esa repolyarizatsiya deb ataladi. Miokardning elektrik qo'zg'alish to'lqiniga

javoban mexanik qisqarish javob - sistola, miokardning bo'shashishi esa diastola deb ataladi. Kardiomiotsitlarning elektr faolligini elektrokardiogrammada kuzatish mumkin. Yurak ishi faoliyatining ko'rsatkichlari. Kardiomiotsitlarning ritmik va mutanosib qisqarishlarining pirovard natijasi katta va kichik qon aylanish doiralari qon yetkazilib berilishidir. Yurak qorinchalarining bir marta qisqarishi natijasida otilib chiqadigan qon miqdori «Zarb hajmi» (ZH) deb ataladi. Sistola davrida qorinchalardagi umumiy qon miqdorining 2/3 qismi tomirlarga chiqarilsa, 1/3 qismi qorinchalarda qoladi va uni «Qoldiq hajm» (QH) deb yuritiladi. Yurak yotishm ovchiligida qoldiq hajm ortadi. Bir daqiqa m obaynida qorinchalardan otilib chiqadigan qon miqdori o'rtacha 5 l ni tashkil etib, uni «Yurakning daqiqalik hajmi» (YuDH) deb yuritiladi. Bu ko'rsatkich to'qimalarning kislorod va boshqa oziq mahsulotlariga bo'lgan ehtiyoji bilan belgilanib, m a'lum chegarada o'zgarib turadi. Shu bois, yurak indeksi - ko'rsatkichi, yurak daqiqalik hajmining gavda yuzasi sathiga bo'lgan nisbatini aniqroq ko'rsatkich sifatida qabul qilingan (ushbu ko'rsatkich me'yorda kattaligi 2,8 dan 3,6 l/min/m<sup>2</sup> gacha oraliqda yotadi).

#### TOJ TOMIRLAR ATEROSKLEROZI

Miokardning kislorod bilan ta'minlanishi uning ehtiyoji darajasida bo'lmog'i lozim. Kislorod yetkazilib berilishining kamayishi yoki uning ortib ketishi miokard faoliyatining buzilishiga olib keladi. Toj tomirlar yetishmovchiligini shartli ravishda ikki - tez o'tuvchi (tranzitor) va tiklanmaydigan turga ajratiladi. Kislorodning miokard tomonidan o'zlashtirilishini quyidagi 4 ta YuQS, qisqarish kuchi, qorinchalar devorining tarangligi va miokard massasi kabi omillar belgilaydi. Bundan kelib chiqadiki, miokard faoliyati va uning kislorodga bo'lgan ehtiyoji taxikardiyada, yurak qisqarishi kuchining ortishida, gipertenziyada, qorinchalar dilyatatsiyasi va devorlar gipertrofiyasida ortadi. Miokardning kislorodga bo'lgan ehtiyojining ortishi, albatta, unga kislorod yetkazilishining ortishi bilan birga kechadi. Kislorod bilan ta'minlanish o'z navbatida toj tomirlari orqali keluvchi qon miqdoriga bog'liq bo'ladi. Toj tomirlarining kengayishini yuzaga keltiruvchi asosiy omil miokard to'qimasining gipoksiyasidir. Normal toj tomirlarining kengayishi miokardga keluvchi qon miqdorining me'yordagidan ko'ra 5-6 barobar ko'payishiga olib kelishi mumkin. Ammo yurak faoliyatining bunday o'zgarishi faqat sog'lom tomirlar uchun xosdir. Kislorod yetishmovchiligining tez kechuvchi turi «ishemiya» deb ataladi. Ishemiya oqibatida yuzaga kelgan miokard nekrozini - «miokard infarkti» deb ataladi. Tuzilishiga ko'ra o'ziga xos xususiyatlarga ega bo'lgan chap qorincha devorlari kislorod yetishmovchiligiga juda ta'sirchandır. Bir tomondan yurakning boshqa qismlariga nisbatan chap qorincha ko'proq ish bajarib, kislorodni ko'proq iste'mol qilsa, ikkinchidan, toj tomirlari intramiokardial tarmoqlarining sistola davrida chap qorincha devorlari tomonidan qattiqroq ezilishi hisobiga qon oqimi ravon kechmaydi va qon bilan ta'minlanish asosan,

faqat diastola davridagina amalga oshiriladi. Toj tomirlari yetishmovchiligini keltirib chiqaruvchi omillar 2 guruhga bo'linadi:

1) tomir yuzasi sathini kamaytirib, toj tomirlari orqali keluvchi qon miqdorini chegaralovchi omillar;

2) miokardtom onidan kislorod va metabolizm substratlarini me'yoridan ko'p iste'mol qilinishi oqibatida yuzaga keluvchi tomir yetishmovchiligi. Qayd etib o'tish lozimki, bu turdagi yetishmovchilik toj tomirlari shikastlanmagan hollarda ham ro'y berishi mumkin. Toj tomirlarining barcha turdagi shikastlanishlari orasida ateroskleroz alohida o'rin tutadi. Ateroskleroz toj tomirlari intimasida lipidlar to'planishi va devor orasiga fibroz to'qimaning o'sib kirishi oqibatida yuzaga kelib, tomir yuzasining keskin kamayishi bilan tavsiflanadi. Natijada periferik qarshilik ortib miokarddagi qon oqimi kamayadi. Kasallikning avj olishi oqibatida faqat tomir yuzasi kamayibgina qolmay, balki tomir devorining elastikligi ham pasayib, tomir o'zining kengayish xususiyatini yo'qotadi. Bu omillarning barchasi miokardning kislorodga bo'lgan talabi va uning to'la qondirilishi orasidagi nomutanosiblikka, og'ir hollarda esa miokard faoliyatining buzilishiga olib keladi. Tomir yuzasining uzluksiz kamayishi va tomir devori elastikligining pasayishiga qaramay, aterosklerozning klinik belgilari uzoq vaqt davomida yuzaga chiqmasligi mumkin. Bu bosqich «klinika oldi» bosqichi deb ataladi, u 20-40 yil ham davom etishi mumkin. Yurak ishemiyasi va unga bog'liq klinik belgilar tomir yuzasi 75% ga kamaygandagina yuzaga keladi. Bu patologik jarayon quyidagi oqibatlarga: 1) aterosklerotik pilakchanning o'sib ketishi;

2) aterosklerotik pilakchaga qon quyilishi;

3) pilakchaga tromb yopishishi;

4) tromb yoki pilakcha bo'lagi emboliyasi;

5) toj tomirlarining turg'un spazmiga olib kelishi mumkin.

Aterosklerotik o'zgarishlar, asosan, toj tomirlari epikardial segmentlarining proksimal qismlarida va tarmoqlanish joylarida ko'p uchraydi. Ateroskleroz rivojlanishida bir qator hayot uchun xavfli omillarning ahamiyati kattadir. Masalan, aterosklerozga moyillik 40 yoshdan keyin keskin ortadi. Ayollarda menopauza davrigacha bo'lgan ateroskleroz erkaklarga nisbatan kamroq uchraydi. Shuningdek, chekish, neytral yog'larga, xolesteringa boy yuqori kaloriyali oziq-ovqatlarni ko'p iste'mol qilish, gipodinamiya, gipertoniya, giperlipidemiya, semizlik ateroskleroz kelib chiqishiga turtki va qulay imkoniyat yaratuvchi omillar bo'lib xizmat qiladi. Toj tomirida qon shaklli elementlarining agregatsiyasi va tromb hosil bo'lishi oqibatida ham miokardga keluvchi qon miqdori keskin kamayishi mumkin. Ateroskleroz bilan shikastlangan tomirlarda trombnings hosil bo'lish jarayoni tezroq rivojlanadi. Chunki bunday tomirlarda qon oqimi turbulent tavsifga ega

bo'lib, bunda shaklli elementlar nisbatan ko'proq shikastlanadi, natijada qon ivish omillarining yuqori faolligi uchun shart-sharoit vujudga keladi. Miokard tomonidan kislorodga bo'lgan talabning keskin ortishi qonda miokarda katexolaminlar miqdori me'yoridan ortiq bo'lgan hollar (stress, gormonal faol feoxromotsitoma va b.) da uchraydi.

#### ATEROSKLEROZ TASHXISI

O'tib ketgan aterosklerozni tashxislash juda oson. Jarayonning joylashuvini aniqlashtirish va shikastlanish markazini aniqlash — ana shu qiyin masala. Buning uchun ancha ish qilish kerak. Bunday qiyin vazifani faqat tajribali shifokor bajara olishi mumkin.

Diagnostik chora-tadbirlar quyidagilardan iborat:

#### ANAMNEZ YIG'ISH

Bemorning ahvolini dastlabki tahlil qilish uning shikoyatlariga va irsiyatini so'rashdan boshlanadi. Birinchidan, ushbu patologiyada anamnezda kamida uchta o'ziga xos alomatlar bo'ladi, shuningdek, aterosklerozni keltirib chiqargan birlamchi kasallik alomatlari yaqqol ko'zga tashlanishi ehtimolligi mavjud.

Ular orasida: Arterial gipertenziya;

Avval boshdan kechirilgan miokard infarkti yoki insult;

- Stenokardik sindrom, ishemik yurak kasalligi;
- Buyraklar patologiyasi.

Bunday tashxis to'liq tasvir bermaydi, biroq organizm holatini umumiy baholash va keyingi diganostik chora-tadbirlar rejasini tuzib chiqishga yordam beradi.

Bundan tashqari, ateroskleroz uchun xavf omillarini aniqlash ham muhim, ular: qandli diabet, gipertoniya, psixoaktiv moddalar qabul qilish, semizlik.

#### ATEROSKLEROZNING OLDINI OLISH

Avvalo chekishni tashlash, vazni tartibga solish, ovqatlanishga ayrim cheklovlar kiritish, jismoniy faollikni oshirish kerak.

- Organizmni qo'llab quvvatlash va aterosklerozni oldini olish uchun tarkibida tuz va xolesterin bo'lgan ovqatlarni kamroq yeyish kerak. Ko'proq yormalar, sabzavotlar, qaynatilgan baliq, qatiq, kungaboqar moyi va, albatta, har qanday mevalarni iste'mol qiling.

- Aterosklerozda tana vaznini tartibga solish zarur chora hisoblanadi, chunki semizlik qon tomir asoratlarni keltirib chiqaradi va lipid almashinuvining buzilishi bilan tavsiflanadi. Vazni kamaytirish uchun optimal yog' miqdori bo'lgan past kaloriyali parhezlar va jismoniy faollik tavsiya etiladi;

- Jismoniy faoliyat sog'lik va yoshning umumiy holatini hisobga olgan holda oshirilishi kerak. Uni eng xavfsiz bo'lgan jismoniy faoliyat turi — yurishdan boshlash mumkin. Mashg'ulotlar haftasiga kamida uch-to'rt marta, 35-40 daqiqa davomida bo'lishi kerak.

Xulosa

Toj tomirlar arteriosklerozi keng tarqalgan va jiddiy kasallik bo‘lib, o‘z vaqtida aniqlash va davolash yurak xurujini va boshqa og‘ir asoratlarni oldini olish uchun muhimdir. Profilaktika choralari va davolash usullari haqida xabardorlikni oshirish, bemorlarning sog‘lom turmush tarzini saqlashda yordam beradi.

Kelajakdagi Tadqiqotlar va InnovatsiyalarToj tomirlar arteriosklerozi bo‘yicha kelajakdagi tadqiqotlar yangi biomarkerlar, genetik profilaktika va individuallashtirilgan davo usullarini o‘z ichiga oladi. Yangi dori vositalari va texnologiyalar, masalan, nano-tibbiyot va regenerativ tibbiyot, kasallikni davolash va oldini olishda yangi imkoniyatlar yaratishi mumkin.

**FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:**

1.Harrison's Principles of Internal Medicine" by Dennis L. Kasper, Anthony S. Fauci, Stephen L. Hauser, Dan L. Longo, J. Larry Jameson, and Joseph Loscalzo.

2.Braunwald's Heart Disease: A Textbook of Cardiovascular Medicine" by Douglas P. Zipes, Peter Libby, Robert O. Bonow, and Eugene Braunwald.

3.Textbook of Cardiovascular Medicine" edited by Eric J. Topol.

4.Current Diagnosis & Treatment: Cardiology" by Michael H. Crawford.

5.Patalogik fiziologiya. N.H.Abdullayev

H.Y.Karimov

B.O'.Irisqulov

6.PubMed.com

## THE ADVANTAGES AND DISADVANTAGES OF ROBOT TEACHERS IN TEACHING PRIMARY SCHOOL.

**O`roqova Malika Raxmiddinovna**

*Samarkand State of Institute of Foreign Languages faculty of English II student of the 3-course of English in preschool and primary education.*

**Abstract:** *As robotics and artificial intelligence continue to improve at an exponential rate, we will be able to use robots to help with education to do some amazing things. Using a project-based approach, primary kids may be introduced to many parts of technology, coding, and problem-solving through the intriguing field of robotics engineering, all catered to a younger audience. In elementary school, robot instructors are essential and dangers for teaching. This article will describe not only the benefits but also drawbacks of robot teachers in teaching primary school.*

**Keywords:** *Teaching, robot teacher use, the role of robot teacher, primary school, pros and cons.*

Introduction: Teaching is a social process which is an integral part of the process of education. It is seen as an art to help someone else learn by sharing information and expertise, setting up conducive environments, and getting students involved in worthwhile activities. The robot instructors are preprogrammed to perform their duties, follow without question, and are the answer to education. They can teach you technical skills, educate underprivileged children who don't have access to technology, and they are not required to be paid.

Robot teachers in primary school have both diverse and vital roles. For instance, delivering lessons: they can deliver lessons in an engaging and interactive way, using multimedia resources to enhance learning. Next, providing support: robot can provide individualized support to students who may be struggling with certain concepts, offering additional explanations or resources. Encouraging critical thinking: robots can encourage students to think critically, solve problems, and develop their creativity.

Today, robot teachers are much more sophisticated. They can teach a wide range of subjects, including science, history, and social studies. Robot teachers can also be used to provide individualized instruction to students. They can assess each student's progress and tailor the lessons accordingly.

There are various advantages and disadvantages of robot teachers in teaching primary school. The benefits of robot instructors in teaching elementary school.

1. Reliable and consistent. Robotic teachers are capable of imparting knowledge on a regular basis without becoming weary or preoccupied.

2. Personalised learning. Based on each student's unique requirements and learning preference robots may offer individualize learning experience.



3. Interactive learning. Robot teachers can engage student through interactive methods, games, multimedia resources making learning more enjoyable and effective.

4. Enhanced engagement: Students may be more actively involved in the learning process when robots employ interactive tools and technology in primary school.

5. Cost-effective: Employing robot professors may end up being less expensive in the long term than paying human instructors.

6. Access to high-quality education: In places where there is a scarcity of certified human instructors, robot teachers can offer high-quality education.

7. Specialist Knowledge: Current information and specialist knowledge in a range of disciplines may be programmed into robot teachers. This guarantees that during their lectures, pupils learn pertinent and correct material.

8. Benefits to Safety and Health: Robotic instructors may go on teaching in the event of pandemics or natural calamities without endangering their own well-being. Additionally, they might support the upkeep of social distancing policies in schools.

9. Language Support: By offering interactive language activities, vocabulary drills, and pronunciation assistance, robot instructors may help students who are learning a new language.

In the classroom, robot instructors can be a great assistance, helping with anything from assignment grading to attendance monitoring. This allows human teachers to spend more time with students one-on-one. They never grow weary! All day long, robot instructors may patiently go over ideas with pupils, respond to their inquiries, and provide practice.

The disadvantages of robot teacher in teaching primary school.

1. Lack of Empathy: Human emotions and empathy are essential for comprehending and establishing an emotional connection with pupils; robots lack these qualities.

2. Limited Creativity: Robots can find it difficult to come up with original ideas or modify classes in response to the requirements or reactions of the pupils.

3. Social Interaction: Human teachers are crucial in helping pupils develop their social and emotional intelligence; machines are unable to do this.

4. Technical Problems: Robots are prone to technical problems that need to be fixed by experts in the field in order to avoid disrupting the learning process.

5. Role Modeling and Mentoring: In addition to teaching academic topics, human instructors frequently act as mentors and role models for their pupils, providing them with direction, support, and life lessons. It's possible that robot instructors won't fulfill this crucial role in education.

6. Cultural Sensitivity and Diversity: It can be difficult for robot instructors to deal with issues of diversity, cultural sensitivity, and tolerance for other people's viewpoints and backgrounds. In the classroom, human educators may promote tolerance and offer a more nuanced awareness of cultural diversity.

Robotic teachers are unable to identify underlying personal concerns that may be affecting a struggling student's performance, nor are they able to inspire pupils who have certain areas of strength and passion in a topic to pursue particular career choices. When

technology is used to replace human education in developing nations, it can be challenging to determine the design requirements for instructional software that works.

In conclusion, robot teachers can enhance teaching and learning experience in primary school by providing engaging, interactive, and personalized support to students. They can help make learning subjects more fun and effective for young learners, setting them up for success in their language learning journey. While robot teachers offer certain advantages in terms of consistency, availability, and personalized learning experiences, they also come with limitations such as lack of empathy, creativity, and social interaction. It's essential to strike a balance between leveraging technology for educational purposes while also recognizing the irreplaceable role of human teachers in providing holistic education to primary school students. Robot teachers in education primary school are a great venture. Given the technological changes that the world is going through, everyone needs to embrace the use of robots to teach.

#### REFERENCES:

1. <https://www.online-sciences.com/robotics/robot-teachers-uses-advantages-and-disadvantages/>
2. <https://www.coursehero.com/file/229351913/Importasnce-of-robot-teachersdocx/>
3. <https://proshare.co/articles/advantages-and-disadvantages-of-robot-teachers?menu=Finance&classification=Read&category=Education%20Knowledge>
4. <https://builtin.com/robotics/robotics-in-the-classroom>
5. <https://internationalschoolandalucia.com/en/the-benefits-of-robotics-for-children/>
6. <https://proshare.co/articles/advantages-and-disadvantages-of-robot-teachers?menu=Finance&classification=Read&category=Education%20Knowledge>

**INGLIZ FIZIGI, ELEKTROMAGNETIZM HAQIDAGI TA’LIMOTLAR  
ASOSCHISI MAYKL FARADEY****Xusanova Nargiza Farxod qizi***Buxoro davlat pedagogika**institutining 3-bosqich**talabasi*

**Annatsiya:** *Bo‘lajak fizik 1791-yil sentabr kuni Londonda temirchi Jeyms Faradey oilasida tug‘ildi. Moddiy yetishmovchiliklar tufayli yaxshi o‘qiy olmagan Maykl Faradeyning aytishicha, u olgan ta‘lim “eng o‘rtamiyona” bo‘lib, oddiy maktabdagi o‘qish, yozish va arifmetikaga oid boshlang‘ich bilimlardan iborat edi. U bolalikdan mehnatga muhabbat, to‘g‘riso‘zlik va g‘urur tuyg‘usi bilan tarbiyalangan.*

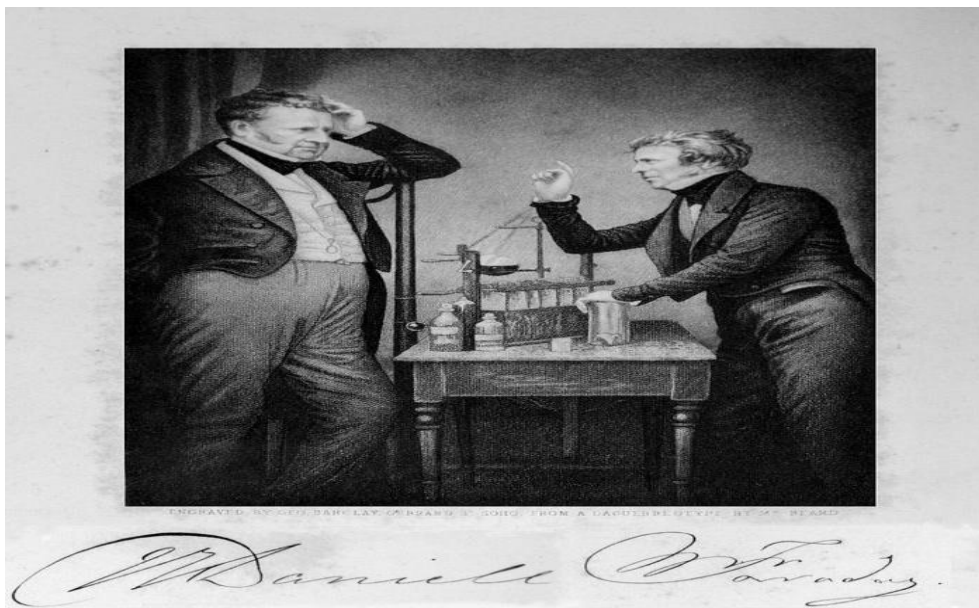
**Kalit so‘zlar:** *Maykl Faradey, kitob, janob Dans*

Maykl 12 ga to‘lgach, kitob do‘koni va muqovalash sexi egasi Jorj Riboga shogird tushdi. U bu yerda kitob va gazetalar tarqatish, keyinchalik esa muqovalash bilan shug‘ullandi. Ustaxonada ishlar ekan, Faradey ko‘p va ishtiyoq bilan o‘qir, o‘z bilimlaridagi kamchiliklarni to‘ldirishga intilardi. Uni, asosan, elektr tizimi va kimyo qiziqtirgan. Maykl uyida kimyoviy-fizik laboratoriya tashkil qilib, kitoblarda yozilgan tajribalarni mustaqil o‘tkaza boshladi.

Boshqa bolalardan uncha ham farq qilmaydigan tetik va ochiqko‘ngil Maykl da qiziquvchanlik, o‘z so‘zlariga ishonchsizlik va xulqning qat‘iyiligi yaqqol ko‘rinib turardi. Do‘kon egasi Ribo Mayklning mustaqil o‘qishga bo‘lgan ishtiyoqini har tomonlama qo‘llab-quvvatladi.

Faradeyning ilm-fan tomon ilk qadamlari London Qirollik Jamiyatining a‘zosi janob Dans muqovalash sexiga tez-tez kelib turardi. Yosh kitob muqovalovchining kitobsevarligi va jiddiy ilmiy jurnallarni so‘nggi sonigacha o‘qib qo‘yishini sinchkovlik bilan kuzatgan janob Dans unga o‘zining do‘sti, kimyo professori ser Gemfri Devining bir qator ma‘ruzalarini tinglashni taklif qildi. Ushbu ma‘ruzalar Maykl ni o‘ziga jalb qilar, u diqqat bilan ularni daftariga yozib olardi. Faradey ushbu yozuvlarni Dansning maslahati bilan aniq qilib yozdi, unga tadqiqotlar olib borish imkoniyatini berishni so‘ragan xatini ilova qildi va chiroyli bog‘lab, Deviga yubordi. Devi dastlab Maykl ga bo‘sh ish joyi yo‘qligi sabab rad javobini berdi, ammo baxtsiz hodisa Faradey ga yordam berdi. Laboratoriyadagi tajribalardan birida Devining kolba shishasi portlab, uning ko‘zlarini kuydirdi va u o‘qib-yoza olmaydigan bo‘lib qoldi. Keyin mashhur olim Maykl ni vaqtincha kotib bo‘lib ishlash uchun taklif qildi. 1813-yil mart oyida 22 yoshli Faradey Devining Londondagi Qirollik institutida laboratoriya yordamchisiga aylandi. Kelajakda Devidan eng katta yutug‘i haqida so‘rashsa, u eng muhim kashfiyoti sifatida Faradeyning kashfiyotini aytgan bo‘lar edi. Maykl o‘sha yilning kuzida laboratoriya ishchisi va shaxsiy yordamchi sifatida G.Devi va uning rafiqasi bilan Yevropaga bir yarim yillik sayohatga chiqadi. Ushbu

safar uning ilmiy qarashlari shakllanishiga katta hissa qo‘shdi. Parijda, keyin Shveysariya, Italiya va Germaniyada u Yevropaning ko‘plab taniqli namoyandalari, shu jumladan, Gey-Lyussak va Volt bilan uchrashdi va ilmiy tajriba o‘tkazuvchi olim sifatida mukammal ta‘lim oldi. Maykl Deviga ma‘ruzalar paytidagi tajribalari uchun yordam berar, olimlar bilan suhbatlarda qatnashardi. Faradey fransuz va nemis tillarida bemalol gaplasha boshladi va keyinchalik hatto ba‘zi olimlar bilan yozishmalar olib bordi. Mustaqil olimlik faoliyati U 1815-yilning yozida Angliyaga qaytib, Qirollik institutida laborantlikni davom ettiradi. Ammo endi bu butunlay boshqa — yanada yetuk, olim sifatida shakllangan Faradey edi. Mustaqil ta‘lim asosida, 1815–1822-yillarda u ko‘proq kimyo bo‘yicha tadqiqotlar bilan shug‘ullandi. Maykl tez orada mustaqil ijod yo‘lidan ketadi va Devi izzatlabligi tufayli shogirdining muvaffaqiyatidan ko‘proq aziyat cheka boshlaydi. Maykl Faradeyning birinchi asari 1816-yilda bosmadan chiqdi. 1820-yilning avgustida u Erstedning kashfiyoti haqida xabar topadi va shu vaqtdan boshlab elektr tizimi va magnetizmga qiziqqa boshlaydi. U o‘zining mashhur tajribaviy izlanishlariga qo‘l uradi va kundaligida: “Magnitlanishni elektr energiyasiga aylantirish” haqida yozib boradi. Mashhur olim bu izlanishlarga deyarli 10 yil vaqt sarfladi. 1821-yil yozida, uning hamkasblari mehnat ta‘tiliga chiqqach, Faradey oqimni o‘tkazgich, oqim va magnit, oqimi bo‘lgan o‘tkazgich atrofida aylantirish bo‘yicha tajriba o‘tkazadi va shu bilan elektr dvigatelining laboratoriya modelini yaratadi. 1825-yilda u G. Deyvining o‘rniga Qirollik instituti laboratoriyasining direktori etib tayinlandi. Bir yil oldin u ingliz ilmiy elitasi safiga kirgan edi. London Qirollik Jamiyatining a‘zosiga aylangach, 1830-yilda uni Peterburg fanlar akademiyasi a‘zoligiga saylashdi. Faradey 1827-yilda Qirollik institutida, 1833–1860-yillarda kimyo kafedrasida professorligini oldi. Uning ilmiy ishlari doimo tajribalar bilan bog‘liq bo‘lgan. Barcha tajribalari, shu jumladan, muvaffaqiyatsizliklarini ham u maxsus kundalikda juda e‘tibor bilan qayd etib borgan. Kundalikning so‘nggi xatboshisi 16041 raqami bilan ro‘yxatga olingan. Faradey matematik bo‘lmagan va uning kundaliklarida birorta ham formula yo‘q edi. Chunki u matematik apparatlarning emas, hodisaning fizik mohiyatini, mexanizmini qadrlagan. Maykl Faradey tajribalar paytida o‘zini ayammasdi. U tajribalarda ishlatilgan, to‘kilgan simobga, suyultirilgan gazlar bilan ishlashda qurilmalar portlashiga ahamiyat ham bermasdi. Bularning barchasi esa uning hayotini jiddiy ravishda qisqartirdi. Xatlaridan birida u tajriba paytida portlash yuz berganini va ko‘zlari yaralanganini yozgan. Ko‘zlardan o‘ttiz dona oyna siniqlari olib tashlanadi. 1831-yil 17-oktabrda Faradeyning o‘n yillik qattiq mehnati taqdirlandi: elektromagnit induksiya hodisasi kashf qilindi. Induksiyani tushuntirish maqsadida u fizika uchun juda muhim sanaluvchi maydon tushunchasiga ergashib, unga kuch chiziqlari yordamida vizual tasvirni taqdim etadi. 1831-yil noyabr oyida Maykl Faradey o‘zining kundaliklarini “Elektr tizimida tajribaviy tadqiqotlar” nomi bilan keng qamrovli asar shaklida nashr eta boshladi. U 3000 dan ortiq paragraf va 30 qismdan iborat edi. Ushbu qismlarda olimning yigirma to‘rt yillik faoliyati, hayoti, fikrlari va qarashlari aks etgan. Ushbu asar Faradeyning ilmiy ishlariga ajoyib yodgorlikdir. So‘nggi o‘ttizinchi qism 1855-yilda nashr etilgan.



Elektrokimyo asoschilari Maykl Faradey (o‘ngda) va Jon Daniel (chapda).

1833-yilda u elektrokimyo bo‘yicha tadqiqotlar davrini o‘tkazadi va keyinchalik Faradey qonuni deb nomlangan elektroliz qonunini o‘rnatadi. U tomonidan fizikaga ba‘zi tushunchalar, jumladan, anod, katod, ionlar, elektroliz, elektrodlar, elektrolitlar tushunchalari kiritildi. 1835-yildan u elektrostatika muammolari bilan shug‘ullana boshladi. 1837-yilda Faradey dielektriklarning elektr o‘zaro bog‘liqligiga ta‘sirini aniqladi, ya‘ni dielektriklarning qutblanishi va dielektrik doimiyligi tushunchalarini fanga kiritdi. 1840-yilda simob bug‘i bilan zaharlanish natijasida Faradeyning sog‘lig‘i keskin yomonlashdi va u to‘rt yil davomida ishini to‘xtatishga majbur bo‘ldi. O‘zining ilmiy faoliyatiga qaytib, 1845-yilda diamagnetizm tushunchasi va magnit maydonga joylashtirilgan moddada yorug‘lik polarizatsiyasi tekisligining aylanish hodisasini kashf etdi. Ushbu kashfiyotlar uni yorug‘likning elektromagnit tabiati haqidagi g‘oyalarga olib keladi. 1847-yilda u paramagnetizm hodisasini kashf etdi. Faradeyning tashqi bir tekis hayoti kuchli ijodiy faoliyat bilan hayratga soladi. 1816-yildan 1860-yilgacha u jami 220 ta asar nashr etgan. 60 dan ortiq ilmiy jamiyatlar va akademiyalar uni o‘z a‘zosi qilib sayladilar.

Faradeyning so‘ngi yillari





Faradeyning Londondagi haykali.

Maykl Faradeyga mehribonlik, kamtarlik, xushmuomalalik, boshqalarga o‘xshamas halollik va to‘g‘riso‘zlik sifatleri xos edi. *“Faradey o‘rtacha bo‘yli, tetik, quvnoq, harakatlari tezkor va ishonchli edi; tajriba san‘atidagi mahoratiga aql bovar qilmaydi. Aniq, ehtiyotkor, barchasi — burchga sadoqat... U o‘z laboratoriyasida, asboblari orasida yashagan; ertablari ularning oldiga borib, kechqurun savdogarlarcha aniqlik bilan idorada kun o‘tkazardi.*

*Xulosa*

*Butun umrini u tobora ko‘proq yangi tajribalar o‘tkazishga bag‘ishlagan, aksariyat hollarda tabiat sirlarini topishdan ko‘ra, uni gapirtirish osonroq ekanligini anglagan. Faradey shaxsi sifatida paydo bo‘lgan axloq haqiqatan ham noyob. Uning*



*harakatchan va xushchaqchaqligi irlandiyaliklarni eslatadi; undagi g‘ayrioddiy aql, mantiq kuchi shotland faylasuflarinikiga o‘xshaydi; uning o‘jarligi o‘z maqsadiga o‘jarlik bilan intilayotgan inglizlarnikidek*”. Qattiq mehnat Faradeyning aqliy kuchini zaiflashtirdi. U boshqa barcha mashg‘ulotlaran voz kechishga majbur bo‘lib, o‘zini ilm-fanga bemalol bag‘ishladi. U xotirasidan borgan sari ko‘proq nolir, “*u yoki bu so‘zning qaysi harflar bilan qanday yozilishini unutib qo‘uyapman*”, — deya shikoyat qilardi. Bu holatda u ko‘p yillar davomida ishladi va o‘z faoliyat doirasini toraytirdi. Ajoyib ma‘ruzachi 70 yoshida institutni tark etadi.

1860-yilda Faradey o‘z ilmiy faoliyatini kasalligi sabab butunlay to‘xtatadi va qolgan umrini Xempton-kort nomli manzilda o‘tkazdi. 1867-yil 25-avgustda Maykl Faradey 75 yoshida vafot etdi. U Londondagi Xaygets qabristonida mangu qo‘nim topdi. Uning hayoti chuqur ichki hodisalarga to‘la, uning ismi elektr hajmi o‘lchovi hamda asosiy fizik o‘zgarmlardan birini anglata boshladi.

#### FOYDALINGAN ADABIYOTLAR:

1. Физика: 11 кл.: Учебн. для общеобразоват. учреждений. В.А.Касьянов. 4-е изд. стереотип.– М.: «Дрофа», 2004.–416 с.: ил.
2. Физика: Учеб. для 11 кл. шк. с углубл. изучением физики/ А.Т.Глазунов и др.; под ред. А.А.Пинского. 8-е изд. – М.: «Просвещение», 2003.–432 с.: ил.
3. Физика. Энциклопедия/ под. ред. Ю.В. Прохорова.– М.: Большая Российская энциклопедия, 2003. – 944 с.
4. N.Sh. Turdiyev. Fizika. Fizika fani chuqur o‘rganiladigan umumta’lim maktablarining 8-sinfi uchun darslik. – T.: G‘afur G‘ulom nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi, 2016.
5. N. Sh. Turdiyev. Fizika. Umumta’lim maktablarining 8-sinfi uchun darslik. – T.: «Turon-Iqbol», 2006.
6. А. Ниғмонхўжаев, К.А. Турсунметов ва б. Физика III. – T.: «Ўқитувчи», 2001. – 352 б

## HEROES OF MY COUNTRY

**Kidirbaeva Nargiza***Karakalpak State University named after Berdaq**Faculty of History Archeology 3<sup>rd</sup> course student*

**Abstract:** *At the end of the 19th century, at the beginning of the 20th century, Karakalpaks, Otesh Batir Hero from Kanlikol. In this article given some information about Otesh hero and other heroes who protected their country from enemy. Those heroes are very popular in our country especially among the youth.*

**Key words:** *Four states, capitalist participation, Jaña kala state, Otesh batyr.*

In the Xiywa Khaganate had a great change after the Russian Empire broke in their places. According to the second clause of the treaty between Tsarist Russia and Xiywa province, the border of Russia with Xiywa province is defined. It started from the Kùkirtli range, passed along the Ámiwdarya, and its western branch reached Talliq, and then continued along the Aral Sea. After entering the Aral Sea, it reached Talliq's and then reached Úrgege through Ájibay's tributary along the back of Toqpaq's tributary. Recently, the political rights of the Xiywa Khanate, which was a semi-colony of the Russian Empire, were also determined. This is where the influence of Russia's colonialism was felt.

The Karaqalpaks on the left side of Amiwdarya were at the request of the Xiywa khanate. The Karakalpaks lived in four districts of the khanate except Gone Úrgenish, Xójeli, Shomanay and Końrat. [1;79]

In the villages of Karaqalpaq, the relationship between landowners and farmers was based on mutually beneficial terms. Since ancient times, these relationships have been called *yarımshi, eginsherik, diyxan juriw, kunlikshi, sutine, kogine, soapin, mayyna, tóljari, kómek, asıraw*. In this arrangement, rich people, large landowners benefited from the help of their poor farmers. When there were half of farmers who did not have tools and equipment, they collected the equipment that would have belonged to the owners of large land.

In the main areas of the valleys, the karakalpaks were used for agriculture, farming, and fishing.

At the end of the 19th century, signs of capitalist participation in the economic life of the country were mixed. New changes in social life in turn began to affect the social situation of the past. During Eldin's rule, the stratification deepened. As a result, every year, the number of peasants who worked for the rich landowners began to increase. At that time, in the areas of Shomanay, Qiyatjargan, Końrat, due to the lack of water from the canals, the fields of cultivation were reduced. This situation forced the people to settle, make demands, collect the day, run to the fields and raise their children.[1;83]

After the conquest of the Russian Empire, Xiywa khan did not have the same power as the khan. If he wanted to do something, he thought about it with the representative of the Russian government and acted with the permission of the king.

The khanate's khanate was used by the Khan Joneyit to collect Turkmen servants and looted the khanate, but they were not able to defend the khanate. The reason was that the khanate of Xiywa was always under the protection of the Russian army.

In the absence of order, there is chaos and violence. The question of the left-wing Xiywa Khaganate is also turned into a political one, the invasion took away the girls and drove away the goods. Turkmens have army from Iran, and in the Karaqalpaq villages, the brave boys who were brave did not have a weapon. [3;41]

Heroes emerged from among the people of Kanlikol, who protected their country from enemies and protected the peace of the country. Among such heroes, Ótesh, Marqabay and Eskene are very popular among the youth. They protected their country from the enemy.

In the years before his death in October 1917, Otsh Dawletnazar was the leader of the young men who gathered around him in the fear of external forces. For example, Q. Berdimuratov's scientific articles, Q. Bayniyazov's scholarly bibliography entitled "*Elim dep emiregen erler*" In 1916, the students were given examples of heroism, which was an active participant in the people's liberation movement. He was from the Kazakh family of Qaraqalpaq nation and was born in 1861 in Ashamayl village of Jajalap village near "Dóngelek kól" in Koñirat district.



Ótesh hero. From the book Nızanov M. «Ótesh batır haqqında ángimeler».

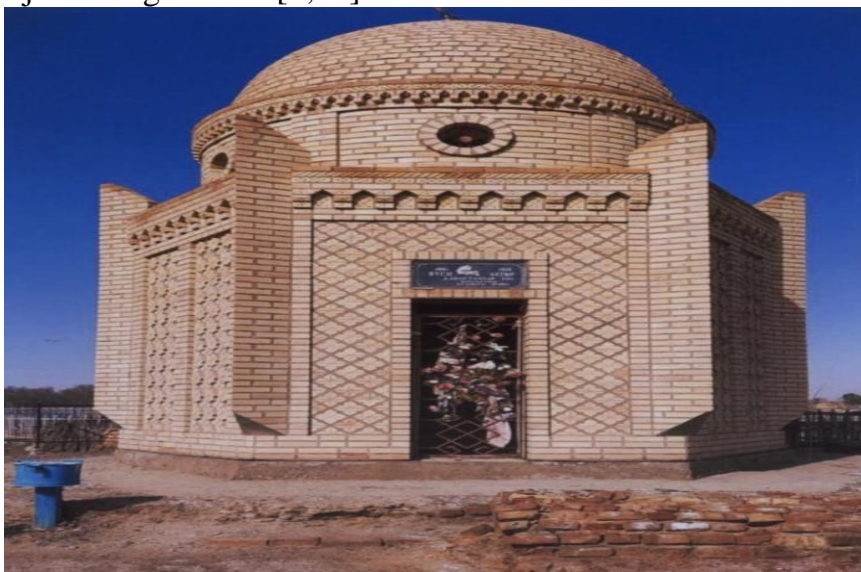
There is very little historical information about Ótesh. However, all the ancient rulers of Qonrat and Qánlikól regions praised this name with high respectability [3; 47].

Amangeldi, the brother of Otesh, is a man who fought for his country with enemy. His son, Pirlepes, completes the statements of the voice (recorded on tape) of the man in his old age, as well as the statements of Q. Bayniyazov and other informants.

In June 1881, under the leadership of Otesh hero, *uriwi tabin* Qaljan Dosov, Kazayaqli Sarsenbaev and Otesh hero, gathered at the house of Aldash Shamuratov in the Konirat near Xiywa Khaganate and took 60 sheep, 12 cows, a rug, a blanket, and 270 manats. A. Toreev said in his scholarly essay "The movement of arakalpakstan at the end of the 19th century and the beginning of the 20th century".[5;45]

The great hero Davletnazar died at the end of the 19th century and the beginning of the 20th century in the fortress of "Jana kala " while protecting the people from gatherings of Turkmen raiders. In 1916, at the age of 55, he was killed in the "Qanli jap" in the "Jaña qala" in Qanlikòl district.[5;46]

In the manuscript fund of the Karakalpak branch of the Academy of Sciences of Uzbekistan, there are stories written by the people about Otesh Hero. Dr. Aytmurat Alniyazov, a doctor of philology, published these stories in their original form on the "Shejire" telegram bot.[3;46]



Otesh hero mausoleum from Kanlikol. Nizanov M. From the book "Qaraqalpaqlar".

During the years of poverty, the people gathered and built a mausoleum for him. A memorial dome was built over the grave of the hero "Jaña Qala". He built a gate on both sides of the fortress and set up a workshop. One of the most important works of our time. This monument is considered to be located in Kanlikol district. If we talk about Kanlikol district, it is located on Ulli Jipek road on the left side of Amiwdaya, with Konirat district on the back side , Shomanay district on the north-west side of Khojeli. On December 7, 1970, Kanlikol district was divided from Konirat and Shomanay districts. 23 years have passed since then, there have been changes, and in the following years, when the Republic of Uzbekistan reached its independence, there were changes in the whole region, and it was called by the names of city and village. In accordance with the decrees of the President,

starting from January 9, 1993, the name of the province was changed to Kanlikol region.[4;112]

The ethnographic detachment of Khorezm archeological-ethnographic expedition led by T.A. Jdanko, in 1946, in Moynaq districts of Konirat district, in 1949 in Shomanay district, Xójeli districts, collected a lot of historical ethnographic and literary folklore materials. The movement and content of these materials are based on the activities of the Karakalpaks, including the activities of the people's liberation movements, including the social and economic situation of the whole world, and the cultural development [5; 32].

Above, we will talk about the living conditions of the Karakalpak at the end of the XIX century and the beginning of the XX century, the history of Kanlikól, about one of our heroes, Ótesh and his bravery.

In Conclusion , Aydos baba, Ernazar alakóz was a continuation of brave citizens, Ótesh Dáwletnazar protected himself and his country from the enemy and became a citizen of the hand who rebuilt the defense of "Jańa Kala".

#### LITERATURES:

1. "Karakalpakstan from the second half of the XIX century to the XXI century", "Karakalpakstan", Nukus-2003.
2. Nyzanov M. "Karakalpaklar", Book II.-Nukus "Bilim", 2021
3. Nyzanov M. "Stories about Otesh hero", Nukus, "JETI ÍQLÍM", 2021.
4. Kunnazarov K. "Districts and Cities in Karakalpakstan " - Nukus, "Qaraqalpaqstan", 2016.
5. Khozhaniyazov G., Khoshniyazov Zh., Karlybaev M., Zhumashev A., Dauletbaev N., "Kanlikolde kalin' el", Nukus, "Ilim", 2021.



**METHODS OF USING INTERACTIVE WHITEBOARDS IN THE TEACHING OF ENGLISH VERBS IN THE 8TH KARAKALPAK CLASSES****Jienbaev Abdibay Jienbay o‘g‘li***Karakalpak State University**1st year graduate doctoral student*

**Annotatsiya:** *Ushbu maqolada ingliz tili bo'yicha fel so'z turkumini o'qitishda interaktiv doskalardan foydalanish usullari haqida gap boradi. Agar ushbu usullardan samarali foydalanilsa, bu sinf o'quvchilari ingliz tilidagi fel so'z turkumini to'liq o'zlashtirgan bo'ladilar, bu esa og'zaki va yozma nutqda yuzaga kelishi mumkin bo'lgan kamchiliklarni bartaraf etadi.*

**Абстрактный:** *В этой статье обсуждаются способы использования интерактивных досок для изучения английской лексики. При эффективном использовании этих методов учащиеся данного класса полностью овладеют словарным запасом английского языка, что устранит возможные недостатки в устной и письменной речи.*

**Abstract:** *This article deals with the methods of using interactive whiteboards in teaching English verb vocabulary. If these methods are used effectively, the students of this class will have fully mastered the vocabulary of the English language, which will eliminate possible shortcomings in oral and written speech.*

**Kalit so'zlar:** *Fel so'z turkumi, interaktiv doska, infra qizil interaktiv doska, foydalanish usullari, elektron doska, elektron doska marker*

**Ключевые слова:** *глагольная фраза, интерактивная доска, инфракрасная интерактивная доска, способы использования, электронная доска, маркер электронной доски.*

**Key words:** *verb phrase, interactive whiteboard, infrared interactive whiteboard, methods of use, electronic board, electronic board marker.*

Nowadays, modern pedagogical and technological tools are widely used in the in-depth study of foreign languages and other subjects in general education schools. This includes computers, projectors, laptops, Smart TVs, interactive whiteboards and other technologies. In this article, we will focus on how students use interactive whiteboards.

Today, high school students in general education schools in the Republic of Karakalpakstan are considered to have mastered the use of the aforementioned modern multimedia technologies. Because high school students who have reached this age learn to use topics that are intimately familiar with these technologies.

In particular, in order to improve the quality of teaching, using modern pedagogical methods, in order to demonstrate their knowledge in the English language class to the students of the 8th grade, the English language student should study the topics that



correspond to the knowledge level and professional level of the students of that grade will teach.

One of the best results is the use of interactive whiteboards in the teaching of verbs in the grammar section of 8th grade English classes. Because interactive whiteboards are liked by the whole class, they draw students' attention only to the lesson, they explain new topics and draw the attention of students to the lesson. Interactive whiteboards are also called electronic boards. Now we will inform the 8th Karakalpak classes about teaching English verbs using interactive boards.

A verb is a group of words, that is, it is made up of units of words and is considered important in the syntactic structure of the modern English language. It is expressed by the addition of various simple sentences and the construction of complex constructions. The verb group consists of main and auxiliary verbs. Verbs perform different functions in sentences. In modern English, it is an auxiliary verb formed with a personal pronoun through the model << V+ P obj >>.

For example: To buy. Merchants bought them by weight. Traders buy these by weight. The word group Fel participated. Here the auxiliary verb can be separated from the main clause. For example, That man saw my sister in Moscow. In this sentence << man saw my sister >> << speech >> is acting as an auxiliary verb through the personal pronoun.

Interactive whiteboard is a set of hardware electronic induction whiteboard software operating system better than computers, projectors and screens. It consists of electronic induction plasmas, a computer and a projector. Since the appearance and device of the interactive whiteboard are the same as the ordinary whiteboard, its structure is the same as that of the computer screen and the whiteboard. An interactive whiteboard usually has the appearance of a simple whiteboard and uses the multimedia capabilities of a computer or interactive electronic whiteboards to provide communication between users, provide specific resources, and provide social amenities.

The use of interactive whiteboards in 8th grade classrooms further improves the interactive multimedia learning process, increases learning efficiency, improves learning effects, gives students the opportunity to teach and learn, and attracts students. makes it interesting. The interactive whiteboard has the function of writing with a marker, the electronic whiteboard not only fully reflects the writing, but also the writing on the screen becomes clearer and uniform depending on the pressure of the board.

Interactive design. Consisting of a versatile infra-interactive board, it is highly integrated, software control system, wireless microphone, stereo amplifier system, built-in OPS, etc.

Interactive whiteboard is a new educational device that replaces the most common blackboards and chalk in the world. It is a learning device accessed through computers with computer and computer interaction function. Auxiliary writing, symbols, geometric lines, editing and other operations that are used online with the projector and computer and use the computer's data processing functions can be performed as desired.

We now use interactive whiteboards to teach verbs in the 8th Karakalpak classes using the following methods:

1. Switching competence between modes. Here in mirror mode, a tradition automatically switches to mode when it remembers other traditions. The custom automatically switches to off mode when excluding items such as a brush, which can also be used in control mode. Create, open and save documents. An English teacher can create their own document before 8th grade students use active interactive whiteboards. Apply background color to the face. Creates a blank face by choosing to create a new face in three modes. The newly created face will have a correct white color. Export each page as an image. Export all images individually or as a whole \* .bmp , \* .jpg and \* .png . GG and click; File GG

Uniqueness of creation. Select the associated package from the drop-down menu.

1. Referral method is limited.

2. A selection device, which is similar to a mouse pointer, etc. We are currently providing information on important word designers and interactive whiteboards in English. Now, with the above in mind, this important grammar topic can be broken down into a single paragraph for the English teacher to fully convey the important word designers to the 8th grade students using interactive whiteboards. At school, the lesson is 45 minutes, and since it is necessary to teach English and learn about other teachers during this time, he explains this topic very simply and completely, and during extra-curricular time teachers are invited to prepare.

The role of interactive whiteboards in teaching vocabulary is as follows: with the help of this board, the English teacher conveys information to the whole class, shares, exchanges, explains the topic in a simpler and more interesting way, gives examples, exercises 'looks for lessons, subject-related subject teacher plays class and craft games, personalizes them, helps in learning the subject.

#### REFERENCES:

1. Steven Overly. Google releases Jamboard, a high-tech whiteboard for office meetings (англ.) // Toronto Star. — 2016-11-12. — P. pageB4.

2. Davis, Michelle R. Whiteboards Inc. - Education Week (англ.) // Education Week. — 2007. — 12 September. Архивировано 29 января 2018 года.

3. Poulter, Tony. Interactive Whiteboards: Research // Interactive Whiteboards. — 2012. — 31 июля. Архивировано 31 июля 2012 года.

4. Kitchen, Sarah; Finch, Steven; Sinclair, Rupert. Harnessing Technology schools survey 2007 (англ.) // British Educational Communication and Technology Agency. — 2007. — July. — P. 35. Архивировано 13 октября 2009 года.

5. Paula Smith, Peter Rudd and Misia Coghlan. Harnessing Technology schools survey 2008 (англ.) // National Foundation for Educational Research. — 2008. — 14 October. Архивировано 15 декабря 2009 года.

6. Hei-Tai Hong & Yueh-Hong Shih. Projector capable of capturing images and briefing system having the same. (АНГЛ.) // US patent 7703926 B2. — 2010. — 27 April.
6. Henk van Riemsdijk, István Kenesei, “Syntax of Dutch” (pages 12 – 18)
7. Denison, David. 1993. English historical syntax. London: Longman( pages 9 – 12)
8. Givón, Talmy. 1993. English grammar: a function-based introduction. Vol. I. (pages 16 – 19)
9. Amsterdam: John Benjamin, Chs. 3-4, 6. (page– 4)
10. Tallerman, Maggie. 1998. Understanding syntax. London: Arnold. (Page 23-26)

**SUN’IY INTELEKTNING HAYOTIMIZDAGI O‘RNI  
VA KELAJAK ISTIQBOLLARI.**

**Abror Musulmonov Akmaljon o‘g‘li**

*Toshkent Shahridagi INHA Universiteti bakalvr bosqich talabasi*

[a.musulmonov@student.inha.uz](mailto:a.musulmonov@student.inha.uz)

**Annotatsiya:** Ushbu maqolada siz umumiy sun’iy intellekt nima ekanligi va undan qanday foydalanish va bizning hayotimizdagi uning o‘rni qay darajada ekanini haqida bilib olishingiz mumkin. Shuningdek, Sun’iy intellekt salbiy va ijobiy taraflari shuningdek, undan qanday qilib oqilona foydalanish haqida ham quyidagi maqolada ko‘z yuritishingiz mumkin. Sun’iy intellektning mamlakatimiz O‘zbekiston Respublikasida qanday rivojlanayotgani va bu sohaga berilgan e‘tiborlar haqida ushbu maqolada javob topishingiz mumkin.

**Kalit so‘zlar:** Sun’iy intellekt, raqamli texnologiyalar, mashinani o‘rganish, rivojlanish, neyron , neyron tarmoqlari, sun’iy ong,

**РОЛЬ ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА В НАШЕЙ ЖИЗНИ  
И БУДУЩИЕ ПЕРСПЕКТИВЫ.**

**Аброр Мусульмонов Акмалжонович**

[a.musulmonov@student.inha.uz](mailto:a.musulmonov@student.inha.uz)

**Аннотация:** В этой статье вы можете узнать о том, что такое искусственный интеллект в целом, как его можно использовать и какое место он занимает в нашей жизни. Вы также можете прочитать об отрицательных и положительных сторонах искусственного интеллекта и о том, как его разумно использовать, в следующей статье. Ответы о том, как развивается искусственный интеллект в Республике Узбекистан и какое внимание уделяется этой сфере, вы можете найти в этой статье.

**Ключевые слова:** Искусственный интеллект, цифровые технологии, машинное обучение, разработка, нейрон, нейронные сети, искусственный интеллект,

**THE ROLE OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN OUR LIFE  
AND FUTURE PROSPECTS.**

**Abror Musulmonov Akmaljon ugli**

*Bachelor student of INHA University in Tashkent*

[a.musulmonov@student.inha.uz](mailto:a.musulmonov@student.inha.uz)

**Abstract:** *In this article, you can learn about what general artificial intelligence is and how it can be used and to what extent it has a place in our lives. You can also read about the negative and positive sides of Artificial Intelligence and how to use it wisely in the following article. You can find answers about how artificial intelligence is developing in the Republic of Uzbekistan and the attention paid to this field in this article.*

**Keywords:** *Artificial intelligence, digital technologies, machine learning, development, neuron, neural networks, artificial intelligence,*

**Kirish:** Tez va jadallik bilan rivojlanayotgan dunyoda sun'iy intellekt atamasi hayotimizga juda tez kirib keldi, xo'sh bu qanday sodir bo'ldi. Barchamiz bilamizki, OpenAI kompaniyasining 2022-yil noyabr oyidagi "ChatGPT-3.5" birinchi sun'iy intellekt chat botini ishga tushirgandan so'ng, insonlar bu atamaga e'tibor bilan qarashni boshladi, bu katta burilishdan keyin turli xil kompaniyalar o'zlarining sun'iy intellektlarini chiqarishni boshlashdi, Microsoft korporatsiyasi o'zining "Bing" sun'iy intellekti, undan keyin Google kompaniyasi esa avval "Bard" sun'iy intellektini, uni qayta brandlash orqali "Gemini" sun'iy intellektini ommaga taqdim etdi. Bunday misollar bir qancha, juda ko'p kompaniyalar o'zlarini sun'iy intellektlari ishlab chiqishmoqda, xo'sh o'zi sun'iy intellekt nima va u qanday hosil qilingan degan savol bizni qiziqtiradi.

Sun'iy intellekt(SI)-kompyuter texnologiyalari va ma'lumotlar analitikasi sohasida ishlatiladigan bir konseptdir. Bu texnologiya, kompyuter dasturlari va algoritmlar yordamida ma'lumotlarni tahlil qilish, sababi tushuntirish, muammolarni yechish, xabarlarini tushunish va boshqa kognitiv vazifalarni bajarish uchun ishlatiladi. SI, ma'lumotlarni tahlil qilish va ishlovchi jarayonlarni yaratishga asoslangan, shuningdek, o'rganilgan ma'lumotlar to'plami va o'rganish metodlarini qo'llash orqali yangi ma'lumotlar to'plamlarini yaratish imkoniyatini beradi. Bu esa, ma'lumotlarning o'rganilishi, aniqlik va aniqligining yuqori darajada bo'lishiga imkoniyat yaratadi.

Sun'iy intellekt tarixiga keladigan bo'lsak, hozirgi vaqtda sun'iy intellekt sifatida tan olingan birinchi ishni Uorren Makkaloch va Valter Pits amalga oshirgan (1943). Ular uchta manbaga asoslanishdi: asosiy fiziologiya bilimi va miyadagi neyronlarning funksiyasi Rassell va Whitehead tufayli taklif mantiqiy bir rasmiy tahlil va Tyuringning hisoblash nazariyasi. Ular sun'iy neyronlar modelini taklif qilishdi, unda har bir neyron "yoqilgan" yoki "o'chirilgan" bo'lib, "yoqish" ga o'tish etarli miqdordagi qo'shni neyronlarning simulyatsiyasiga javoban sodir bo'ladi. Neyronning holati "adekvat qo'zg'atuvchini taklif qilgan taklifga haqiqatan ham teng" deb tushunilgan. Ular, masalan, har qanday hisoblanuvchi funksiyani ulangan neyronlarning ba'zi tarmog'i orqali hisoblash mumkinligini va barcha mantiqiy bog'lanishlar (va, yoki, yo'q va hokazo) oddiy tarmoq tuzilmalari tomonidan amalga oshirilishi mumkinligini ko'rsatdi. Makkaloch va Pits ham buni taklif qilishdi mos ravishda belgilangan tarmoqlarni o'rganishi mumkin. Donald Hebb (1949) neyronlar orasidagi aloqa kuchlarini o'zgartirish uchun oddiy yangilash qoidasini ko'rsatdi. Uning "Hebbian o'rganish" deb nomlangan boshqaruvi bugungi kungacha nufuzli

namuna bo‘lib qolmoqda. [1] Shunday qilib, sun‘iy intellektning tarixi XX asrning o‘rtalariga borib taqalmoqda.

Sun‘iy intellekt (SI) bizga muammolarni yechish, avtomatlashtirish, ma‘lumotlarni tahlil qilish, ish faoliyati optimallashtirish, yengil xizmatlar taqdim etish va yangi sohalarga kirishimizda bizga yordam beradigan kompyuter texnologiyasi hisoblanadi. Bu, faollik va samaradorlik darajasini oshirishda va hayotimizni osonroq qilishda muhim rol o‘ynaydi. Shu kungacha juda ko‘p muammolarga o‘zining yechimi sun‘iy intellekt berib kelmoqda, bular sirasida meditsinada sun‘iy intellektda turli kasalliklarni tarixini o‘rganishi va uning kelajak asoratlarni bashorat qilish ham keng miqyosda qo‘llanilmoqda. Bundan tashqari nogironlar, qochqinlar, maktabdan tashqarida bo‘lganlar va izolyatsiya qilingan jamoalarda yashovchilarga tegishli ta‘lim imkoniyatlaridan foydalanish imkoniyatini beradi. Misol uchun, telepresensiya robototexnikasi maxsus ehtiyoji bo‘lgan talabalarga uyda yoki kasalxonada maktablarga borishga yoki favqulodda vaziyatlarda yoki inqirozlarda o‘qishning uzluksizligini ta‘minlashga imkon beradi. Shu tarzda, u inklyuziya va hamma joyda kirishni qo‘llab-quvvatlashga qodir. [2]

Shu o‘rinda sun‘iy intellekt va sun‘iy ong o‘rtasida farq bilan ham tanishib ketsak o‘rinli bo‘ladi. Sun‘iy ong mashinalarning odamlar kabi tajriba va bilishga ega bo‘lishi mumkinligini ifodalovchi teorik tushunchadir, u esa mashinalarning tushunishini simulyatsiya qilish haqidagi filosofik savollarga oid bo‘lib, hozirgi kunda amaliyotda emas. Sun‘iy intellekt esa mashinani axloqiy faoliyatlar uchun imkoniyatli qilish uchun algoritmlar va dasturlash texnologiyalari qo‘llaniladigan nazariy va amaliyoti ifodalovchi tushunchadir. Bu, rag‘batlantirish, muammolarni hal qilish, o‘rganish, tushunish, tilni tushunish, va qaror qabul qilish kabi vazifalarni bajarish uchun ishlatiladi.

Sun‘iy intellektdan turli xil maqsadlari foydalanishi mumkin, ammo har qanday shaklda ham etika bo‘lishi kerak, va aynan sun‘iy intellektdan foydalanish uchun “sun‘iy etika” atamasi yuzaga kelgan. "Sun‘iy etika" deganda, tushunish kerak bo‘lgan narsa, sun‘iy intellekt tizimlarining va texnologiyalarining odamlar bilan hamkorlik qilish va ularning jamiyatga, insoniyatga, va mamlakatlararo mablag‘lar va huquqiy munosabatlarga olib kelishida qanday etik mablag‘lar qo‘llanilishi va qanday o‘tilishi haqida. Bu, sun‘iy intellektning qo‘llanilishini, rivojlanishini, va biror muammolarini hal qilishini o‘rganish orqali amalga oshiriladi. Asosiy maqsad, sun‘iy intellekt va sun‘iy ong tizimlarining, insoniyat va jamiyatga xavfli va foydali o‘rinlarda to‘g‘ri ishlayotganligini ta‘minlashdir. Har bir shaxs bunga rioya qilsa sun‘iy intellektdan unumli maqsadlarda foydalanish yaxshilanadi.

Har bir narsaning yaxshi va yomon tomonlari bo‘lgani kabi sun‘iy intellektning ham ijobiy va salbiy tomonlari mavjud. Sun‘iy intellekt juda ko‘p narsaga qodir va u hozirgi darajasining bu boshlanishidir. Bir vaqtning o‘zida bu ikki tarafga ham ta‘sir qilishi mumkin. Ijobiy tomonlari juda ko‘pchiligimiz yaxshi bilamiz, bular har xil sohalarda ma‘lumotlarni tahlil qilish, bashorat qilish kabi ishlarni mutaxassislar uchun osonlashtiradi, ammo uning salbiy taraflari haqida gap ketsa, bu uning og‘riqli nuqtasi sanaladi. Bu qanday kelib chiqadi, ba‘zida ko‘pchilik undan e‘tiborsizlik bilan foydalanish evaziga muammolar



kelib chiqadi. Masalan, meditsinada tashxis qo‘yish ba‘zida xato ta‘sir ko‘rsatib insonlarning hayotiga xavfli bo‘lib qolishi mumkin. Bu degani undan foydalanish kerakmas ma‘noda tushunmang. Foydali taraflariga kelsak, “Grammarly” kompaniyasining o‘zi sun‘iy intellekt mashinasiga asoslangan bo‘lib, juda ko‘pchilikning muammosini yechmoqda va odamlarga yordam berib kelmoqda.[3]

Sun‘iy intellektning kundan-kunga rivojlanayotgani va takomillashayotgani yuqorida aytganimizdek, bu ijobiy hisoblanadi. Ammo uning salbiy taraflaridan biri ishsizlikni keltirib chiqarishidir. Sun‘iy intellekt har kuni yangilanmoqda, o‘zining yangi modellarini ishlab chiqarmoqda, va yangi neyron tarmoqlar ustida ish olib borilmoqda. Yaqinda berilgan statistikaga ko‘ra “NVIDIA” kompaniyasining birja bozoridagi narxi yuqori 5 axborot texnologiyalari kompaniyalari qatoriga kirdi, bu sun‘iy intellekt uchun mahsulot “GPU” yetkazib beruvchi mashhur kompaniya hisoblanadi. Shuningdek, “NVIDIA”ning bosh direktori taqdim etgan yangi robot insonlar ishini takrorlash qobiliyati ega va buni osonlikcha bajarmoqda. Bu kelajakda ko‘p oson bo‘lgan qo‘l mehnati bilan bajariladigan kasblarni o‘rnini robotlar egallashi mumkinligidan darak beradi. Faqatgina qo‘l mehnati emas, balki dasturlash kabi sohalarda ham sun‘iy intellektga asoslangan robotlar ishlashi mumkin, ammo bu qachonligi aniq emas va hozirda bu robotlarning narxlari insonlarga to‘lanadigan maoshdan ancha qimmat. Bu esa hali inson mehnatiga bo‘lgan talab mavjudligini bildiradi. [4] Muhimi har bir sohaning yetuk mutaxassislariga har doim ish topiladi.

Sun‘iy intellekt haqida qisqa bo‘lsa ham tasavvurga ega bo‘ldik. Endi keling mamlakatimizda bu sohaga bo‘lgan o‘zgarishlar va islohotlar bilan tanishib chiqsak. Avvalo, bu ta‘limdan boshlanadi va O‘zbekistondagi ko‘p universitetlarida “Computer Science” yo‘nalishi mavjud, ammo buni bo‘lishiga qaramasdan ba‘zi universitetlarda aynan “Sun‘iy Intellekt” yo‘nalishiga qabullar ham tashkil etilgan.[5] Shuningdek, Oliy ta‘lim, Fan va Innovatsiyalari vazirligi qoshida ai.edu.uz ham tashkil etilgan bo‘lib, bu ta‘limda sun‘iy intellektni qo‘llash va uni oliy ta‘lim dargohlari bilan izchil bog‘lash ishlarini amalga oshirishmoqda.

Shuningdek, markaziy osiyo davlatlarini sun‘iy intellekt rivojlanishi uchun birlashtirish maqsadi birinchi “Central Asia Association of Artificial Intelligence- aica.uz” ham tashkil etildi.

Sun‘iy intellekt nafaqat davlat tashkilotlar, balki xususiy sektorda ham keng qo‘llanilmoqda. Bular sirasiga xususiy kompaniyalar, hamjamiyatlar va boshqalar. 2022-yilda tashkil etilgan “Machine Learning Community” ham hozirda o‘zining jamoasi bilan sun‘iy intellekt rivoji uchun hissa qo‘shmoqda. Bundan tashqari, “Tass Vision”, “Alif” “Iman Invest”, “Uzum”, “Tahrirchi”, “MohirAI” va boshqa bir qator kompaniyalar o‘zlarining ishlash mexanizmlari uchun sun‘iy intellektdan keng foydalanishmoqda. Nafaqat foydalanish, balki bu sohaning o‘rganish turli xil kurslar o‘zbek tilida yoshlar taqdim etilmoqda.

Xulosa qilib aytganda, sun‘iy intellektdan foydalanish va uni nima ekanligini yaxshi tushunib olib bizni ishimizni osonlashtiradi va muammolarimiz yechimini oson topishga

yordam beradi. Shuningdek, sun’iy intellekt bo‘lgan e’tibor yetarlicha tashkil etilgan bo‘lib barcha bundan oqilona foydalanishi mumkin.

**FOYDALANILGAN ADABIYOTLARI:**

1. “Artificial Intelligence: A Modern Approach” by Stuart Russell and Peter Norvig. <https://dl.acm.org/doi/book/10.5555/1671238>
2. “UNESCO (2020). Artificial Intelligence in Education:” Challenges and Opportunities for Sustainable Development. United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization. <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000366994.locale=en>
3. “Life 3.0: Being Human in the Age of Artificial Intelligence” by Max Tegmark <https://dl.acm.org/doi/10.5555/3169322>
4. “Human Compatible” by Stuart J. Russell <https://academic.oup.com/book/41231/chapterabstract/350715081?redirectedFrom=fulltext>
5. Journal of Sustainable Finance & Investment <https://econpapers.repec.org/>
6. Machine Learning: The New AI <https://dl.acm.org/doi/book/10.5555/3017658>
7. Artificial Intelligence for Humans – By Jeff Heaton <https://www.heatonresearch.com/aifh/>
8. Make Your Own Neural Network <https://dl.acm.org/doi/10.5555/3027816>
9. “O‘zbekiston Respublikasi ochiq ma‘lumotlar portal” <https://data.egov.uz/uzbKr/data/6102947d2a2e256d868e8365>

**ОСНОВЫ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ЭНЕРГИИ ВЕТРА И СТАНЦИЙ.****Имомиддин Рахмонов***Наманганский инженерно-строительный институт, факультет «Энергетика и охрана труда», студент 3курса*

**Аннотация:** в данной статье представлены основы использования ветроэнергетических установок и их удобство.

**Ключевые слова:** электрическая энергия, энергосбережение, электропроводность, электрическое напряжение, электрическая работа, снабжение.

Ветряная электростанция — это группа ветряных турбин, расположенных в одном месте. Большая ветряная электростанция может состоять из нескольких сотен отдельных ветряных турбин, распределенных на обширной территории. Земля между турбинами может использоваться в сельскохозяйственных или других целях. Ветряная электростанция также может быть расположена на море. Почти все крупные ветряные турбины имеют одинаковую конструкцию — ветряную турбину с горизонтальной осью, имеющую встречный ротор с тремя лопастями, прикрепленный к гондоле на вершине высокой трубчатой башни.

В ветряной электростанции отдельные турбины соединены между собой системой сбора электроэнергии среднего напряжения (часто 34,5 кВ) и сетью связи. Как правило, на полностью развитой ветряной электростанции между каждой турбиной устанавливается расстояние  $7D$  (7 диаметров ротора ветряной турбины).[27] На подстанции этот электрический ток среднего напряжения повышается по напряжению с помощью трансформатора для подключения к системе передачи электроэнергии высокого напряжения.[28]

Характеристики и стабильность генератора

В большинстве современных турбин используются генераторы с регулируемой скоростью в сочетании с частичным или полномасштабным преобразователем мощности между турбогенератором и коллекторной системой, которые обычно имеют более желательные свойства для соединения с сетью и имеют возможность работы при низком напряжении. электрические машины с питанием от частичных преобразователей или индукционные генераторы с короткозамкнутым ротором или синхронные генераторы (как с постоянным, так и с электрическим возбуждением) с полномасштабными преобразователями.[30] Черный старт возможен[31] и в настоящее время разрабатывается для мест (таких как Айова), где большая часть электроэнергии вырабатывается за счет ветра.[32]

Операторы системы передачи предоставят разработчику ветряной электростанции сетевой код, чтобы указать требования для подключения к сети передачи. Сюда будут входить коэффициент мощности, постоянство частоты и динамическое поведение турбин ветряных электростанций во время системного сбоя.[33][34]

### Морская ветроэнергетика

Вторая в мире полномасштабная плавучая ветряная турбина (и первая, которая будет установлена без использования тяжеловесных судов), WindFloat, работающая на номинальной мощности (2 МВт) примерно в 5 км от берега Повуа-де-Варзин, Португалия.

Оффшорные ветряные электростанции, в том числе плавучие, обеспечивают небольшую, но растущую долю от общего объема выработки электроэнергии ветряными электростанциями. Такие мощности по производству электроэнергии должны существенно вырасти, чтобы помочь достичь цели МЭА «Чистый ноль к 2050 году» для борьбы с изменением климата.

Основные статьи: Морская ветроэнергетика и Список морских ветряных электростанций.

Оффшорная ветроэнергетика — это ветряные электростанции, расположенные на больших водоемах, обычно в море. Эти установки могут использовать более частые и сильные ветры, доступные в этих местах, и оказывать меньшее визуальное воздействие на ландшафт, чем наземные проекты. Однако затраты на строительство и обслуживание значительно выше.

По состоянию на ноябрь 2021 года ветряная электростанция Хорнси в Соединенном Королевстве является крупнейшей морской ветряной электростанцией в мире с мощностью 1218 МВт.

### Сеть сбора и передачи

Ближние морские ветряные электростанции могут быть подключены к сети переменного тока, а удаленные от берега - к сети высокого напряжения постоянного тока.

Ресурсы ветровой энергии не всегда расположены вблизи мест с высокой плотностью населения. По мере того, как линии электропередачи становятся длиннее, потери, связанные с передачей электроэнергии, увеличиваются, поскольку виды потерь на меньшей длине усугубляются, и новые виды потерь уже не являются незначительными по мере увеличения длины; что затрудняет транспортировку крупных грузов на большие расстояния.

Когда передающая мощность не соответствует генерирующей мощности, ветряные электростанции вынуждены работать ниже своего полного потенциала или вообще прекращать работу. Этот процесс известен как сокращение. Хотя это приводит к

тому, что потенциал возобновляемой генерации остается неиспользованным, это предотвращает возможную перегрузку сети или риск для надежного обслуживания.

Одной из самых больших текущих проблем интеграции ветроэнергетических сетей в некоторых странах является необходимость разработки новых линий электропередачи для передачи электроэнергии от ветряных электростанций, обычно в отдаленных малонаселенных районах из-за наличия ветра, в места с высокой нагрузкой, обычно на побережьях, где плотность населения выше. Любые существующие линии электропередачи в отдаленных местах могут быть не предназначены для транспортировки больших объемов энергии. В определенных географических регионах пиковая скорость ветра может не совпадать с пиковым спросом на электроэнергию, будь то на море или на суше. Возможным вариантом в будущем может стать соединение широко рассредоточенных географических территорий с помощью суперсети HVDC.

В 2020 году ветер произвел почти 1600 ТВтч электроэнергии, что составило более 5% мирового производства электроэнергии и около 2% потребления энергии.[2][3] С добавлением более 100 ГВт в 2020 году, в основном в Китае, мировая установленная мощность ветровой энергии достигла более 730 ГВт.[4][3] Но чтобы помочь достичь целей Парижского соглашения по ограничению изменения климата, аналитики говорят, что оно должно расширяться гораздо быстрее - более чем на 1% производства электроэнергии в год. Расширению ветроэнергетики препятствуют субсидии на ископаемое топливо.

Фактическое количество электроэнергии, которую может генерировать ветер, рассчитывается путем умножения паспортной мощности на коэффициент мощности, который варьируется в зависимости от оборудования и местоположения. Оценки коэффициента мощности ветровых установок находятся в диапазоне от 35% до 44%.[51]

#### Коэффициент мощности

Поскольку скорость ветра непостоянна, годовая выработка энергии ветряной электростанцией никогда не равна сумме номинальных характеристик генератора, умноженной на общее количество часов в году. Отношение фактической производительности за год к этому теоретическому максимуму называется коэффициентом использования мощности. Для некоторых мест доступны онлайн-данные, а коэффициент мощности можно рассчитать на основе годового объема производства.

#### Проникновение

Доля производства электроэнергии за счет ветра, 2022 г.

Проникновение ветровой энергии – это доля энергии, производимой ветром, по сравнению с общим объемом выработки. Доля ветроэнергетики в мировом потреблении электроэнергии в 2021 году составила почти 7% [55] по сравнению с 3,5% в 2015 году [56].

Общепринятого максимального уровня проникновения ветра не существует. Предел для конкретной сети будет зависеть от существующих электростанций, механизмов ценообразования, возможностей хранения энергии, управления спросом и других факторов. Объединенная электроэнергетическая сеть уже будет включать в себя резервные генерирующие и передающие мощности на случай сбоев оборудования. Эта резервная мощность также может служить для компенсации изменения выработки электроэнергии, производимой ветряными станциями. Исследования показали, что 20% общего годового потребления электроэнергии может быть учтено с минимальными трудностями. Эти исследования проводились для мест с географически рассредоточенными ветряными электростанциями, некоторой степенью диспетчеризации энергии или гидроэнергии с емкостью хранения, управлением спросом и взаимосвязанностью с большой площадью сети, позволяющая экспортировать электроэнергию при необходимости. Электроэнергетические компании продолжают изучать влияние крупномасштабного внедрения ветровой генерации на стабильность системы.

Показатель проникновения энергии ветра может быть указан для разного периода времени, но часто указывается ежегодно. Для производства почти всей электроэнергии из ветра ежегодно требуется существенное соединение с другими системами, например, часть энергии ветра в Шотландии отправляется в остальную часть британской энергосистемы. Ежемесячно, еженедельно, ежедневно или ежечасно (или реже) ветровая энергия может обеспечить до 100% текущего потребления или даже больше, а остальная часть будет храниться, экспортироваться или сокращаться. Тогда сезонная отрасль может воспользоваться преимуществами сильного ветра и низкой продолжительности использования энергии, например, ночью, когда мощность ветра может превышать нормальный спрос. Такая промышленность может включать производство кремния, алюминия, стали или природного газа и водорода, а также использование будущего долгосрочного хранения для обеспечения 100% энергии из переменных возобновляемых источников энергии. Дома и предприятия также могут быть запрограммированы на изменение спроса на электроэнергию, например Например, дистанционно включив термостаты водонагревателя.

#### Вариативность

Основная статья: Переменная возобновляемая энергия

Дополнительная информация: Балансировка сети.

Ветровые турбины обычно устанавливаются в ветреных местах. На снимке ветряные генераторы в Испании, рядом с быком Осборна.

Ветряная электростанция Роско: береговая ветряная электростанция в Западном Техасе недалеко от Роско.

Энергия ветра варьируется, и в периоды слабого ветра ее, возможно, придется заменить другими источниками энергии. Сети передачи в настоящее время справляются с отключениями других электростанций и ежедневными изменениями спроса на электроэнергию, но изменчивость прерывистых источников энергии, таких



как энергия ветра, встречается чаще, чем у традиционных электростанций, которые, когда они планируются к работе, могут быть в состоянии обеспечить обеспечивают заявленную мощность примерно в 95% случаев.

Электроэнергия, вырабатываемая ветровой энергией, может сильно варьироваться в нескольких разных временных масштабах: ежечасно, ежедневно или сезонно. Годовые колебания также существуют, но они не столь значительны. Прерывистость и недиспетчеризуемый характер производства ветровой энергии могут привести к увеличению затрат на регулирование, дополнительный операционный резерв и (при высоких уровнях проникновения) могут потребовать увеличения уже существующего управления спросом на энергию, сброса нагрузки, решений по хранению или взаимосвязи систем с Кабели постоянного тока.

### ИСПОЛЬЗОВАННАЯ ЛИТЕРАТУРА:

1. «Мировая ветроэнергетика устанавливает новый рекорд». Энергия Живые Новости. 25 марта 2022 г. Проверено 2 апреля 2022 г.
2. «Распространение ветровой и солнечной энергии слишком медленное, чтобы остановить изменение климата». ScienceDaily. Проверено 24 ноября 2021 г.
3. «Каковы плюсы и минусы береговой ветроэнергетики?». Научно-исследовательский институт Грэнтэма по изменению климата и окружающей среде, Лондонская школа экономики и политических наук. 12 января 2018 г. Архивировано из оригинала 22 июня 2019 г.
4. Джонс, Натан Ф.; Пейчар, Либа; Кизекер, Джозеф М. (22 января 2015 г.). «Энергетический след: как нефть, природный газ и энергия ветра влияют на землю для биоразнообразия и потока экосистемных услуг». Бионаука. 65 (3): 290–301. doi: 10.1093/biosci/biu224. Проверено 9 ноября 2022 г.
5. «Глобальный отчет о ветровом 2019». Глобальный совет по ветроэнергетике. 19 марта 2020 г. Проверено 28 марта 2020 г.
6. «Приведенная стоимость энергии, приведенная стоимость хранения и приведенная стоимость водорода». Lazard.com. Проверено 24 ноября 2021 г.
7. «Глобальный атлас ветров». DTU Технический университет Дании. Архивировано 24 февраля 2020 года. Проверено 28 марта 2020 года.
8. Ниена, Эммануэль; Стерл, Себастьян; Тъери, Вим (1 мая 2022 г.). «Кусочки головоломки: синергия солнечной и ветровой энергии в сезонных и суточных временных масштабах, как правило, превосходна во всем мире». Коммуникации по экологическим исследованиям. 4 (5): 055011. Бибкод: 2022ERCom...4e5011N. doi: 10.1088/2515-7620/ac71fb. ISSN 2515-7620. S2CID 249227821.
9. «Глобальный атлас ветров». Технический университет Дании (DTU). Архивировано 18 января 2019 года. Проверено 23 ноября 2021 года.

**BOSHLANG‘ICH SINFLARDA INGLIZ TILI FANINI O‘QITISHNING  
YOSHGA DOIR XUSUSIYATLARI VA SAMARADORLIGI****Jamol To‘xtayev***Qashqadaryo viloyati**Pedagoglarni yangi metodikalarga o‘rgatish**milliy markazi katta o‘qituvchisi*

**Annotatsiya:** Zamonaviy metodik adabiyotlarda boshlang‘ich sinf o‘quvchilarini nimani qila olmasliklariga emas, balki nima qila olishlari mumkinligiga e‘tibor qaratish tavsiya etiladi. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining ingliz tilini o‘rganishdagi asosiy ustunligi ular mazkur predmetni o‘rganishda ikkilanmaydilar, ya‘ni ularda jur‘at yuqori bo‘lib, mavjud ijtimoiy nutq vaziyatlarida obro‘sizlanib qolishdan cho‘chishmaydi. Ushbu maqolada boshlang‘ich sinflarda ingliz tilini o‘qitishning samaradorligi haqida yoritilgan.

**Kalit so‘zlar:** tafakkur, diqqat, qisqa (uzoq) muddatli xotira, egosentrik nutq, ko‘rgazmalilik, analizator, turg‘un birikma, muloqot modellari.

XXI asr – intellektual avlod asrining kichik maktab yoshidagi o‘quvchilarga xos bo‘lgan xarakterli jihatlari ko‘p. Bugungi davr bolalari qobiliyat, zehn-zakovat, tirishqoqlik borasida ustunlik qilishadi. Ya‘ni bolalar juda erta yoshdan intellektual imkoniyatlarini to‘liq ishga solishga intilishadi va o‘zlariga nisbatan kuchli e‘tibor talab qilishadi, atrofdagi olamni tezroq anglashga urinishadi. Kichik maktab yoshidagi bugungi davr(indigo) bolalari o‘zlarining giperfaolliigi va o‘ta ta‘sirchanliklari bilan o‘tgan asrdagi tengdoshlaridan farq qilishadi. Bunday giperfaollik natijasida bolalar kinestetik, tez toliqadigan va diqqatni jamlab, ma‘lum nuqtada uzoq saqlab tura olmaydigan bo‘lib qolishgan.

Bugungi davr bolalari tug‘ma o‘tkir zehn sohiblari bo‘lib, ular axborot olishga juda o‘ch. Agarda ularning axborot qabul qilishga kuchli ehtiyojlari vaqtida qondirilmasa, ular injiq va jahldor bo‘lib qolishadi. Axborotga o‘chlik televizor va kompyuter qarshisida ko‘p o‘tirilishi natijasida shakllangan. Ayniqsa, reklamalar 113 dinamik va zich axborot taqdim etish xususiyati bilan bolalar e‘tiborini ko‘p tortadi.

Bugungi davr bolalarida uzoq muddatli xotira qisqa muddatli xotiraga nisbatan mustaxkamroq bo‘ladi. Bunday layoqat bolalarga kompyuter texnologiyalari asridagi yuqori axborot tezligi oqimida ortda qolib ketmasliklari va katta miqdordagi axborotni operativ qabul qilib uni tez fursatda qayta ishlashlari uchun inom etilgan.

Ingliz tilini muvaffaqiyatli o‘rganish uchun yaxshi shakllangan instinktlar, til tajribalari va o‘zlariga xos xarakterli xususiyatlarga ega. Masalan, 1-2 sinf o‘quvchilari:

- til qonuniyatlarini bilmasalar-da, undan foydalana olishadigan;
- xato qilishdan cho‘chimaydigan va ular ustida ishlashga tayyor;
- ona tilidagi intonatsiya turlaridan to‘g‘ri foydalana oladigan;
- imo-ishoralar, yuz ifodalari va qo‘l harakatlarni to‘g‘ri talqin qilish ko‘nikmasi shakllangan;

– so‘z ma’nosini to‘liq tushunmasalar-da, u kasb etadigan mazmuni yaxshi fahmlab oladigan;

– chegaralangan miqdordagi leksik zaxiradan kreativ (ijodiy) foydalana oladigan, tashabbusli nutq hosil qila oladigan, suhbatlashishni yaxshi ko‘radigan;

– serg‘ayrat, harakatchan, ishonuvchan, tasavvuri boy, ta’sirchan, maqtovsuyar, quvnoq va har bir mashg‘ulotdan zavq olish usullarini topa oladigan;

– o‘zgalar nutqiga taqlid qiluvchan;

– diqqatni ma’lum nuqtada uzoq muddat ushlab tura olmaydigan, qisqa muddatli xotiraga ega, egosentrik nutqi yaxshi rivojlangan;

– ayni paytda o‘zlari bajarayotgan, bajargan yoki ko‘rgan va eshitgan narsalari haqida gapira oladigan;

– til materialini yaxlit o‘zlashtirishni afzal ko‘radigan bo‘lishadi. 1-2 sinf o‘quvchilarini 3-4 sinf o‘quvchilaridan farqlash mumkin. 3-4 sinf o‘quvchilari 1-2 sinf o‘quvchilariga nisbatan psixologik va fiziologik jihatdan yetukroq bo‘lishadi. 1-2 sinf o‘quvchilari ko‘proq yolg‘iz o‘ynashni yoqtirishadi va o‘z narsalarini boshqalar bilan baham ko‘rishni istashmaydi. 3-4 sinf o‘quvchilari esa jamoaviy o‘yinlarda faol ishtirok etishni yoqtirishadi va ularda egoizim susaya boshlaydi.

Kichik maktab yoshidagi o‘quvchilarga ingliz tili o‘rgatishda ko‘rgazmalilikdan keng foydalaniladi. Bu tadbirlar, birinchidan, bolalar faolligini oshirsa, ikkinchidan, materialni mantiqiy jihatdan o‘zlashtirishga, uni tahlil etish, mavhumlashtirish va umumlashtirishga to‘sqinlik qiladi. Ko‘rgazmalilikning haddan ziyon oshib ketishi unga asoslangan dinamik stereotip paydo bo‘lish xavfini vujudga keltiradi. Ko‘rgazmalilikka berilib ketilishi natijasida o‘quvchi asosiy maqsaddan uzoqlashadi, ichki muhim belgilarga emas, tashqi belgilarga e’tibor berishga odatlanib qoladi. Ma’lumki, axborotning xotirada mustahkam saqlanib qolinishi uni qabul qilishda ishtirok etadigan analizatorlarga ham bog‘liq. Masalan, tinglab qabul qilingan axborot, ko‘rib qabul qilingan axborotga nisbatan xotirada mustahkamroq saqlanadi. Chunki axborotni tinglash jarayonida o‘quvchi diqqatni jamlashga ko‘proq kuch sarflaydi. Ya’ni eshitish a’zolari faoliyati ko‘rish a’zolari faoliyatidan 16 barobar ko‘p asab tolalarining harakatlanishini talab etadi. Tinglab tushunish jarayonida toliqish koeffitsiyenti 176 foizga ortadi. Tinglab tushunishda ko‘p quvvat sarflanishi til materialini mustahkam va mukammal o‘zlashtirilishini ta’minlaydi.

Ayrim holatlarda boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida «disleksiya», ya’ni b, d kabi harflarni, sheep - ship, man - men kabi o‘xshash so‘zlarni farqlay olmaslik yoki so‘z tarkibidagi o‘xshash harflar o‘rnini almashtirib o‘qish holatlari uchraydi. Ba’zi o‘quvchilar chap va o‘ngni, turli geometrik shakllarni ham farqlay olmaydilar. Bunday o‘quvchilar ona tilini o‘zlashtirishda ham qiyinchiliklarga duch kelishadi. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida bir turdagi mashg‘ulot bilan ishchanlik faoliyati 10 minutdan oshmaydi. O‘quvchilarda ishchanlik pasayayotganligi sezilgan dastlabki onlardayoq faoliyat turi o‘zgartirilishi, ya’ni harakatli o‘yinlarga o‘tilishi lozim.

Ingliz tili ta’limidagi «Nutq namunasi asosida ingliz tili o‘qitish» tamoyiliga binoan o‘quvchilarga taqdim etiladigan, ma’no ifodalovchi nutq namunasini, ya’ni gapni

bo‘laklarga ajratmasdan, butunicha taqdim etilishini targ‘ib etadi. Lekin qisqa muddatli xotira 30 daqiqadan ortiq davom etmaydi va yettitadan ortiq birlikdan iborat axborotni qabul qila olmaydi. Shu sababdan, muloqot modellarni o‘rgatishni 3-4 sinfdan boshlash tavsiya etiladi. Ingliz tili o‘rganishda xotirani mustahkamlashning «linkword» metodi ishlab chiqilgan. Linkword – atamasi ingliz tiliva ona tilidagi ma’nosi va talaffuzi o‘xshash so‘zlarni anglatadi. Bu metod ingliz tilini o‘rganishda fransuz yoki ispan tilida so‘zlashuvchi o‘quvchilar uchun ko‘proq mos keladi. Bizning fikrimizcha, uni milliy maktablarga ham joriy qilish mumkin. Masalan tomato, lemon, zebra, giraffe, sport, tennis, computer, doctor kabi so‘zlarni o‘zbek o‘quvchilar oson eslab qolsalar, talaffuz jihatdan yaqin bo‘lgan duck, dish, men (o‘rdak, idish, men) kabi so‘zlar ham oson yod olinadi. Jonli muloqot jarayonida taqdim etilgan nutq namunasi tushunish va eslab qolish oson. Masalan, eshikni yoki sumkasini ochishga qiynalayotgan bolaga, «Look, I’ll open the door for you», deya ko‘mak berilganida, bola nutqni tushunadi va ushbu namunani yodda saqlaydi. Sog‘lom bola 10-15 detsibel (eshitish birligi) tovushni payqay oladi. Masalan, barglar to‘kilayotganda 20, sekin ovozdada so‘zlashilganda 20-30, o‘rtacha suhbat jarayonida 30-35, telefonga ulangan naushnik (quloqchin)da esa 120 detsibel tovush hosil bo‘ladi. 90 detsibeldan yuqori tovush eshitish, bolaning asab tizimlariga zararli.

Yuqoridagilar asosida quyidagi tavsiyalar shakllantirildi: boshlang‘ich sinf o‘quvchilarini nimani qila olmasliklariga emas, balki nima qila olishlari mumkinligiga e’tibor qaratish zarur; kichik maktab yoshidagi o‘quvchilar kattalarning nutqini imo-ishora va harakatlariga tayanib tushunishadi. O‘zgarlar nutqini tushunish ko‘ruv idroki 119 zamirida vujudga keladi. Shu sababdan, boshlang‘ich ta’limda xorijiy tillarni o‘qitish amaliyotida «meni tushun» (miming and guessing) va TRR mashqlari keng o‘rin olishi lozim; ko‘rgazmalilikka berilib ketib, o‘quvchilarni asosiy maqsaddan uzoqlashtirib, ichki muhim belgilarga emas, tashqi belgilarga e’tibor berishga odatlantirib qo‘ymaslik lozim; «Nutq namunasi asosida ingliz tili o‘qitish», «Og‘zaki nutqning ilgarilashi», «Chet tilda tabiiy nutqqa yaqinlashish», «Nutqiy yo‘nalganlik», «Yaxlit o‘rgatish» tamoyillariga binoan muloqot modellarini o‘rgatish kommunikativ kompetensiyaning muvaffaqiyatli egallanishida yuqori samara beradi. Shuningdek, o‘quvchi nutqining ingliz tilidagi nutqqa taxminiy yaqinlashtirishga erishish, uning xato qilib qo‘yishdan xavfsirashi, to‘g‘ri ayta olish/olmaslikdan xavotirlanishi kabi psixologik to‘siqlarni yengishi uchun katta yo‘l ochildi, erkin gapirish va bamaylixotir kommunikatsiya va interaksiyaga kirishish imkoniyati yaratildi.

Ingliz tili o‘qitish metodikasining didaktik tamoyiliga muvofiq mashg‘ulotlarda barcha nutq analizatorlarining to‘liq ishtiroki til materialini xotirada mustahkam qolishini ta’minlaydi.

**FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:**

1. Lightbown P.S., Spada N. How languages are learned. – L.: Oxford University Press, 2006. – 234 p.
2. Ғозиев Э. Умумий психология: Психология мутахассислиги учун дарслик. – Т.: Университет, 2006. – 534 б.
3. Williams M., Burden R. L. Psychology for language Teachers. A social constructivist approach. – L.: Cambridge University Press, 2010. – 240 p.
4. Wood D. How Children Think and Learn. – Oxford: Blackwell Publishers Limited, 1998. – 230 p.
5. Ro‘zimatov Sh. Naushnik (quloqchin)ning inson salomatligiga ta’siri. Elektron resurs. <http://www.adolat.uz.ruzimatov.naushnik-salomatlik>. Murojaat sanasi: 02.04.2016.
6. Cambridge Young learners English Language Tests. Electron resource: <http://www.cambridgeesol.org/exams/yle.htm>. Access date: 03.02.2017.

## LISTENING AND SPEAKING SKILL'S IMPORTANCE ON COMMUNICATION OF SECOND LANGUAGE (L2).

**Mirzayeva Maftuna Aslonboy qizi**

*mirzayevamaftuna641@gmail.com*

*Teacher of English language at school.*

**Abstract:** *This article explores the pivotal role of listening and speaking skills in second language (L2) communication. Emphasizing the interplay between comprehension, fluency, and cultural understanding, the discussion highlights the significance of these skills in fostering effective communication competence. Through real-life applications, technological integration, and the reciprocal relationship between listening and speaking, learners can navigate linguistic challenges and enhance their proficiency in the target language.*

**Keywords:** *Language Learning, Second Language Acquisition, Listening Skills, Speaking Proficiency, Cultural Understanding, Communication Competence, Language Anxiety, Interactive Learning, Technological Resources, Cross-Cultural Communication.*

### Introduction:

In the world of learning a new language, we discover a deep connection between how well we speak and listen and our understanding of different cultures. Imagine these language skills as musical notes, working together to create fluency, comprehension, and meaningful communication. As a wise language teacher once noted, "Language is the key to unlocking the door to culture, and within language, listening and speaking are the harmonious notes that resonate fluency, understanding, and meaningful communication." These skills are like the keys to unlocking both language and culture. In this journey, we'll explore why listening and speaking play such a vital role, unraveling their impact on understanding, fluency, and cultural insights in the context of learning a second language.

### Enhancing Comprehension:

Active listening serves as the cornerstone for language learners seeking to enhance their comprehension skills. It goes beyond mere auditory perception, involving active engagement with spoken language. Exposure to diverse accents, varying speech rates, and different registers is essential to adapt to the intricacies of real-world communication. Authentic materials such as podcasts, interviews, and movies offer a rich source for honing comprehension by exposing learners to natural conversations, colloquial expressions, and contextual usage. Engaging in interactive listening activities, such as group discussions or language exchange programs, creates dynamic environments where learners can practice understanding spoken language in real-time, enhancing their ability to interpret meaning beyond literal comprehension. Integrating listening comprehension exercises into language lessons, which involve learners responding to questions or summarizing what they've heard, further reinforces their grasp of the language. Language educators play a crucial role in this



process by incorporating varied listening materials and strategies into their teaching methodologies, exposing learners to diverse linguistic challenges and cultivating their ability to comprehend various forms of communication.

#### Facilitating Fluency:

Moving beyond mere language proficiency, facilitating fluency in a second language involves refining the art of expression to convey thoughts seamlessly. Proficient speaking, encompassing pronunciation and coherent articulation, is integral to achieving this goal. Regular speaking practice is essential for learners to develop the natural rhythm and cadence inherent in language usage. Engaging in conversational settings, be it through language exchange programs or group discussions, provides invaluable opportunities to refine speaking skills across diverse contexts. Pronunciation exercises and emulating native speakers contribute to honing phonetic nuances. Incorporating storytelling and narrative elements into language learning not only fosters creativity but also enhances linguistic fluidity. Structured speaking activities, guided by language educators, empower learners to navigate various situations, from casual conversations to formal settings, ultimately contributing to a well-rounded linguistic fluency in the second language. Facilitating Fluency:

Let's consider Maftuna, an enthusiastic language learner aiming to enhance her proficiency in both English and Uzbek. To foster fluency in English, Maftuna actively participates in language exchange sessions, engaging in discussions on diverse topics with native speakers. Through these conversations, she refines her pronunciation, adapts to various accents, and becomes adept at expressing herself coherently in different situations.

In the context of learning Uzbek, Maftuna incorporates storytelling and narrative elements into her language practice. This approach not only fosters creativity but also enhances her linguistic fluidity in Uzbek storytelling traditions. By regularly participating in structured speaking activities led by language educators, Maftuna navigates the intricacies of both casual conversations and formal settings, contributing to a well-rounded fluency in both English and Uzbek.

Maftuna's dual-language learning experience showcases the adaptability of fluency-building techniques across different languages. Engaging in language exchange programs and conversations allows her to navigate the nuances of English, adapting to various accents and speech patterns. Simultaneously, incorporating storytelling into her Uzbek language learning provides a cultural context, fostering creativity and linguistic fluidity specific to Uzbek traditions. The structured speaking activities with language educators demonstrate the versatility of these methods in enhancing fluency across diverse linguistic landscapes, reinforcing the effectiveness of tailored approaches in language acquisition.

#### Cultural Understanding:

In the pursuit of language proficiency, cultural understanding becomes a cornerstone for learners like Maftuna. As she engages in language exchange sessions in English, not only does she enhance her linguistic skills, but she also gains insights into the cultural nuances

embedded in the language. Conversations about daily life, traditions, and societal norms provide a holistic view, allowing Maftuna to navigate beyond language structures.

Similarly, in her exploration of Uzbek, Maftuna delves into the rich cultural heritage by incorporating cultural storytelling into her language practice. This goes beyond linguistic nuances, providing her with a deeper appreciation for the cultural context in which the language is embedded. By understanding the cultural connotations of certain expressions and idioms, Maftuna becomes not only a proficient language user but also a culturally aware communicator.

The incorporation of cultural elements in language learning enhances the overall communication competence of learners. It fosters an appreciation for diversity, enables individuals to navigate cross-cultural interactions with sensitivity, and adds a layer of richness to their linguistic abilities. Language, in this context, becomes a bridge not only for communication but also for fostering cultural connections and understanding.

#### Real-Life Application:

The significance of listening and speaking skills extends far beyond the language learning environment, finding profound relevance in real-life applications. Consider a traveler navigating a foreign country or a professional engaging in cross-cultural business negotiations. In these scenarios, the ability to comprehend spoken language and express oneself orally becomes indispensable.

For language learners, exposure to real-life situations sharpens their listening skills as they adapt to different accents, dialects, and speech rates encountered in authentic conversations. Speaking, in turn, becomes a practical tool for effectively communicating needs, opinions, and ideas in diverse social and professional settings.

Moreover, the utilization of language skills in real-life applications fosters cultural understanding. Learners not only grapple with linguistic challenges but also gain insights into the cultural nuances embedded in communication. This firsthand experience goes beyond the theoretical knowledge acquired in language classrooms, contributing to a more comprehensive and contextually grounded language proficiency.

In essence, the real-life application of listening and speaking skills transforms language learning into a dynamic tool for navigating the complexities of everyday communication, enabling individuals to engage confidently and effectively in various practical scenarios.

#### Interactive Learning:

The realm of language acquisition is significantly enriched through interactive learning, where the dynamic interplay between listening and speaking unfolds in a myriad of engaging activities. Conversations, debates, and discussions create an immersive environment that propels learners beyond rote memorization to active participation.

Language learners, engaged in interactive learning settings, benefit from the reciprocal relationship between listening and speaking. Whether through language exchange programs, group discussions, or dialogues, individuals not only fine-tune their listening comprehension skills but also enhance their ability to articulate thoughts coherently. The real-time nature of

interactive sessions mirrors the spontaneity of everyday communication, preparing learners for the unpredictability of language use in diverse contexts.

Furthermore, interactive learning serves as a bridge between theoretical knowledge and practical application. Learners actively apply their listening skills to comprehend diverse viewpoints and respond through spoken communication. This iterative process not only reinforces language concepts but also cultivates the confidence to navigate complex linguistic scenarios.

Language educators play a pivotal role in facilitating interactive learning experiences. By incorporating interactive elements into lessons, educators create opportunities for learners to engage in meaningful conversations, contributing to a more holistic language learning journey. Ultimately, interactive learning fosters a symbiotic relationship between listening and speaking, laying the foundation for a well-rounded and effective second language communication skill set.

**Conclusion:**

In the intricate journey of mastering a second language, the delicate dance between listening and speaking emerges as pivotal for linguistic finesse and cultural insight. From the fundamental art of attentive listening to the nuanced craft of expression, learners traverse a path where these skills become not just tools for communication but also windows into cultural depth.

The practical application of these skills in real-life situations, be it in travel, business engagements, or social exchanges, accentuates their tangible importance. Language learners, armed with the ability to understand and express ideas verbally, find themselves not only tackling language challenges but also immersing in the cultural intricacies embedded in communication.

Interactive learning, marked by lively conversations and mutual exchange, stands out as a catalyst for refining these skills. The vibrant exchange of ideas, coupled with the guidance of language educators, shapes learners into assured communicators capable of navigating language intricacies in varied contexts. In essence, mastery of listening and speaking skills goes beyond linguistic prowess; it encapsulates a profound understanding of cultural nuances and effective communication. As language learners embrace this interplay, they not only bridge linguistic gaps but also foster a deeper appreciation for the diverse languages and cultures that shape our interconnected world.

**REFERENCES:**

1. Clark, J. K. (2020). *Language Acquisition: A Comprehensive Guide*. Academic Press.
2. Smith, M. A. (2018). Enhancing language skills through interactive learning. *Journal of Applied Linguistics*, 15\*(2), 123-145. DOI: 10.1080/12345678.2018.1428571
3. Garcia, R. (2019). Cultural nuances in language communication. *International Journal of Intercultural Relations*, 42(3), 245-263. DOI: 10.1080/98765432.2019.8765432
4. Language Educators Association. (2021). *Language Learning Apps: A Comparative Study*. Retrieved from <https://www.languageeducatorsassociation.org/apps-study>
5. Hernandez, S. P. (2017). The role of listening in second language acquisition. *Modern Language Journal*, 34(1), 56-78. DOI: 10.1080/87654321.2017.1234567
6. Brown, L. R., & Kim, A. Y. (2020). Speaking proficiency and communication competence in second language acquisition. *Journal of Language Education*, 25(4), 189-205. DOI: 10.1080/98765432.2020.9876543
7. International Business Communication Association. (2019). *Cross-Cultural Communication Strategies in Business Negotiations*. Retrieved from <https://www.ibca.org/cross-cultural-strategies>
8. Lee, Q. (2018). The impact of technology on language learning. *Digital Language Education Review*, 12\*(2), 87-104. DOI: 10.1080/12345678.2018.9876543

**MARKAZIY OSIYO SUV RESURLARINING XALQARO HUQUQIY  
MAQOMIDAGI MUAMMOLARI****Xudoyberdiyev Xumoyunbek Xabibulla o‘g‘li***“TIQXMMI” Milliy tadqiqot universiteti “Ekologiya va huquq”  
fakulteti 2-bosqich talabasi.**Email: [xumoyunxudoyberdiyev80@gmail.com](mailto:xumoyunxudoyberdiyev80@gmail.com)***Ataboyev Javoxir Sarvar o‘g‘li***“TIQXMMI” Milliy tadqiqot universiteti  
“Ekologiya va huquq” fakulteti**2-bosqich talabasi. Email: [javoxirbekjavoxirbek@gmail.com](mailto:javoxirbekjavoxirbek@gmail.com)*

**Annotatsiya:** Ushbu maqolada Markaziy Osiyodagi suv resurslarining huquqiy maqomi muammolari ko‘rib chiqiladi. Shuningdek, Sovet Ittifoqi parchalanishi bilan yuzaga kelgan suv resurslaridan foydalanish bo‘yicha Markaziy Osiyo davlatlari o‘rtasidagi davlatlararo nizolar ham tahlil qilinadi.

**Kalit so‘zlar:** suv resurslari, Markaziy Osiyo, milliy qonunchilik, xalqaro huquq.

**Kirish.** Sovet Ittifoqi parchalanishi bilan ikkita yirik daryo Sirdaryo va Amudaryo mustaqil davlatlar hududidan oqib o‘tuvchi ichki daryolardan xalqaro daryolarga aylandi: Qirg‘iziston, Qozog‘iston, O‘zbekiston, Tojikiston va Turkmaniston. Mintaqadagi qurg‘oqchil iqlim qishloq xo‘jaligi uchun yomg‘irli sug‘orish imkoniyatlarini cheklaydi va qishloq xo‘jaligini sug‘orish bilan ta‘minlashni talab qiladi. Vaholanki, O‘rta Osiyoda suvdan nafaqat sug‘orish, balki elektr energiyasi ishlab chiqarish va sanoat uchun ham foydalaniladi.

Bugungi kunda Markaziy Osiyoda 74 milliondan ortiq kishi istiqomat qiladi [1]. Ular O‘zbekiston, Tojikiston, Turkmaniston, Qirg‘iziston va Qozog‘iston fuqarolaridir. Mintaqada yuqori iqtisodiy o‘sish kuzatilmoqda. Iqtisodiy ko‘rsatkichlar bo‘yicha e‘tiborga molik misol – qashshoqlik darajasi nisbatan past va aholi jon boshiga yalpi ichki mahsulot eng yuqori bo‘lgan davlat Qozog‘istondir. Markaziy Osiyoda xalqaro hamkorlik va mintaqaviy muloqotning yetarli darajada mavjud emasligi mintaqa uchun muammodir. Biroq, bir soha alohida e‘tiborga loyiqdir. Bu suv muammosi, aniqrog‘i, uning xalqaro huquqiy maqomi. Suv resurslaridan foydalanishda mintaqaviy hamkorlik ko‘p qirrali va murakkab masaladir. Markaziy Osiyoning asosiy suv manbalari Sirdaryo va Amudaryodir. Amudaryoning manbai Tojikistondan boshlanib, Afg‘oniston va O‘zbekiston chegarasi bo‘ylab, so‘ngra Turkmaniston orqali O‘zbekistonga oqib o‘tadi va Orol dengiziga quyiladi. Amudaryo va Sirdaryo havzalari jami 123 milliard kub metr (m<sup>3</sup>) suvga ega bo‘lib, uning 90 foizi sug‘orish uchun ishlatiladi [2]. Chu, Talas, Tarim va Irtish kabi boshqa yirik transchegaraviy daryolar ham bor [6, b. 8].

Mintaqaviy suv xo‘jaligida hamkorlik va muloqotning yo‘qligi sababli, ushbu suv resurslaridan qanday foydalanish va ularni qanday qabul qilish kerakligi to‘g‘risida qarama-

qarshi manfaatlar paydo bo'ladi: tovar yoki jamoat mulki. Pastki oqim mamlakatlari: Qozog'iston, Turkmaniston va O'zbekiston sug'orma dehqonchilikka ixtisoslashgan bo'lsa, yuqori oqimdagi davlatlar: Qirg'iziston va Tojikiston suv omborlarini kengaytirish va gidroenergetika ishlab chiqarishni ko'paytirishga e'tibor qaratgan. 1991-yilda Sovet Ittifoqi parchalanganidan so'ng Markaziy Osiyo mintaqasining yangi mustaqil davlatlari o'zlarining alohida milliy manfaatlarini amalga oshirishga qaror qildilar. 1992-yilda imzolangan suv kvotalarini tartibga soluvchi Olmaota kelishuvi endi eskirgan. Mintaqaviy va xalqaro sa'yi-harakatlar Markaziy Osiyo davlat rahbarlari o'rtasida o'zaro hamkorlik aloqalarini o'rnatishda unchalik ishonchli bo'lmaganligi sababli o'sha vaqtda bu muammoga yechim topa olmadi [9, b. 110-112].

SSSR parchalanganidan keyin suv resurslari notekis taqsimlanganligi sababli Markaziy Osiyoda suv muammosi eng muhim mavzuga aylandi. Markaziy Osiyo davlatlari ushbu muammoni mintaqada suv sohasidagi hamkorlikning o'ziga xos huquqiy asoslarini yaratishga qaratilgan bir qancha kelishuvlar orqali hal qilmoqchi edi. Bugungi kunda suv ta'minoti sohasidagi hamkorlik suv taqsimoti va suv resurslarini muhofaza qilish masalalari bilan shug'ullanuvchi hukumatlararo organ – Davlatlararo suv xo'jaligini muvofiqlashtirish komissiyasi zimmasiga yuklangan. Ushbu huquqiy hujjatlar suvdan foydalanish sohasidagi inson huquqlariga, shuningdek, umuman davlatlarning ekologik va iqtisodiy huquqlariga katta ta'sir ko'rsatdi [5, b. 211.].

**Qozog'istonda** bozor iqtisodiyotiga o'tish nisbatan qisqa vaqtni oldi. Islohot deyarli barcha asosiy sanoat tarmoqlarini xususiylashtirishga, qishloq xo'jaligini butunlay davlat tasarrufidan chiqarishga va davlat boshqaruvi tizimini qayta tashkil etishga olib keldi. Vazirliklar va idoralar strategik masalalarga e'tibor qaratdi, xo'jalik funksiyalari xo'jalik yurituvchi subyektlar darajasiga o'tkazildi. Qozog'iston ayni damda ijtimoiy va iqtisodiy infratuzilmani davlat tomonidan moliyalashtirishning qisqarishini boshdan kechirmoqda, bu esa yangi iqtisodiy sharoit uchun yetarli emasligi aniq. Xuddi shu narsa Qozog'iston Respublikasi Ekologiya, geologiya va tabiiy resurslar vazirligining Suv resurslari qo'mitasi tomonidan boshqariladigan suv sektoriga ham tegishli. Qozog'istonda suv resurslarini boshqarish havzaviy bo'linish, shuningdek, ma'muriy-hududiy boshqaruvga asoslanadi. Qo'mita homiyligida asosiy daryo havzalari soniga mos keladigan sakkizta havza direksiyasi (BVU) mavjud [3]. Havza boshqarmalari davlat muassasalari bo'lib, davlat byudjeti hisobidan moliyalashtiriladi. Davlat suv xo'jaligi korxonalarining xo'jalik faoliyati suvdan foydalanuvchilar tomonidan moliyalashtiriladi. Davlat suv xo'jaligi korxonalarini tarkibidagi suv resurslarini boshqarishning barcha tizimlari va vositalari davlatga tegishlidir. Davlatlararo va hududiy ahamiyatga ega obyektlarni saqlash va ta'mirlash qisman davlat buyurtmasi asosida markaziy byudjet mablag'lari hisobidan moliyalashtiriladi.

Qozog'iston bo'ylab suv resurslaridan foydalanuvchilar uyushmalari tuzilayotgan bo'lsa-da, qonunchilik bazasi zaifligi sababli ko'plab tashkiliy masalalar hal etilmayapti. Shuningdek, davlat tomonidan suv ta'minoti tarmoqlari va yirik suv xo'jaligi tizimlarini moliyaviy qo'llab-quvvatlashi, suv xo'jaligi mexanizmlarini modernizatsiya va yangilash uchun ichki va tashqi investitsiyalar zarur.



**Qirg‘iziston** suv resurslarini boshqarishni isloh qilishda juda ehtiyotkorona munosabatda bo‘ldi va Sovet Ittifoqi parchalanganidan keyin bozor iqtisodiyotiga o‘tish, tuman va hududiy tarmoqlarni saqlash va tiklashni davlat tomonidan qo‘llab-quvvatlash chora-tadbirlari bilan birga olib borildi. Sobiq Suv xo‘jaligi vazirligi Qishloq xo‘jaligi vazirligi bilan birlashtirilib, Qirg‘iziston Respublikasi Qishloq, suv xo‘jaligi va mintaqaviy rivojlanish vazirligi tashkil etilgan bo‘lib bugungi kunda Qirg‘iziston Respublikasi Qishloq, o‘rmon va suv xo‘jaligi vazirligiga aylantirilgan [4]. U irrigatsiya sohasini ham bevosita nazoratga oldi, bu esa suvdan foydalanish bilan bog‘liq muayyan huquqiy muammolarni keltirib chiqardi. Ayrim boshqaruv funksiyalari Ekologiya va Favqulodda vaziyatlar vazirligi, Energetika, geologiya va mineral resurslar milliy agentliklari kabi davlat organlariga ham berildi. Ba‘zi islohotlar quyi ma‘muriy darajada amalga oshirildi, bunda aktivlar davlat va munitsipal hokimiyat organlari va alohida xo‘jalik yurituvchi sub'ektlar o‘rtasida taqsimlandi. Yangi havza bo‘limlari tashkil etildi, lekin ular o‘zlariga bo‘ysunuvchi hududlarda aniq ma‘muriy nazoratni amalga oshiradilar.

Garchi suvdan foydalanuvchilar uyushmalarining huquqiy maqomi bilan bog‘liq ko‘plab masalalar ichki qonunchilikda hal etilgan bo‘lsa-da, ularning tashkil etilishi sekinlashdi. Men bir qator ma‘muriy kamchiliklarni, jumladan, suv iste‘mol qiluvchi tarmoqlarning o‘zaro ta‘sirini muvofiqlashtirishning zaifligini va ma‘muriy institutlar o‘rtasida funktsiyalar va vakolatlarning aniq taqsimlanmaganligini ta‘kidlamoqchiman [7, p. 336-3481.]

**Tojikistonda** suv resurslarini boshqarish funksiyalari turli idoralar o‘rtasida taqsimlangan bo‘lib, ulardan asosiysi Suv xo‘jaligi vazirligi hisoblanadi. Mamlakat kolxoz va sovxozlarni shaxsiy xo‘jaliklarga va boshqa bozor tuzilmalariga bosqichma-bosqich aylantirish yo‘lini tanladi. Suvdan foydalanuvchilar uyushmalari vujudga keldi, ular xo‘jalik ichidagi sug‘orish tizimlarining ishlashini nazoratga oldi. Mamlakatda suv munosabatlari suvdan foydalanish litsenziyalari va suv ta‘minoti uchun to‘lovlar bilan tartibga solinadi. Hozirgi vaqtda suv xo‘jaligiga bo‘lgan huquqlarni, ayniqsa, mahalliy va xorijiy sub‘yektlarning irrigatsiya tizimlaridan foydalanish huquqlarini ruxsat beruvchi qonunchilik bazasi mavjud emas. Tojikiston tarmoqlararo manfaatlar va suvdan foydalanishning turli sohalaridagi korxonalarini xususiyashtirish bilan bog‘liq holda gidrografik (havza) boshqaruv prinsipining afzalliklarini ko‘rib chiqmoqda. Iqtisodiy rivojlanish strategiyasi gidroenergetika ob‘ektlarini kengaytirishga, jumladan, Rog‘un GESi va suv omborini qurishga qaratilgan bo‘lib, bu nafaqat mamlakatning o‘zida, balki butun mintaqada suvdan foydalanish samaradorligini oshiradi [8, b. 871.]

**Turkmanistonda** suv resurslarini boshqarish tuzilmasida yagona ma‘muriy organ – Suv xo‘jaligi vazirligi hisoblanadi, uning vakolatlari SSSR davridagiga o‘xshashdir. Iqtisodiyotning barcha tarmoqlarida, jumladan, sug‘orish, suv ta‘minoti va gidroenergetika ishlab chiqarishda markazlashgan va kommunal suv xo‘jaligi ustidan davlat nazoratni o‘zida saqlab qolgan. Aholiga suv, elektr energiyasi, gaz, sug‘orish bepul. Iste‘molchilar faqat tabiiy resurslardan samarasiz foydalanganlik uchun jarima sifatida davlat tomonidan belgilangan kvotalardan oshib ketgan iste‘mol uchun to‘lov to‘laydilar. Sug‘orish sohasida, masalan, foydalanuvchilar davlat ishlab chiqarish maqsadlarini o‘z zimmlariga olgan holda,

imtiyozlar orqali xususiyashtirish uchun imkoniyatlar ham mavjud. Suv xo'jaligida xususiy suv ta'minoti va oqava suvlarni tozalash xizmatlarini tashkil etish uchun imkoniyatlar mavjud. Bu iqtisodiyotning boshqa tarmoqlarida bo'lgani kabi energetika sohasidagi katta yutuq hisoblanadi.

SSSR parchalanganidan keyin **O‘zbekiston** suv xo‘jaligini isloh qilishni ehtiyotkorlik bilan olib bordi. Biroq, suv ta'minoti, irrigatsiya va gidroenergetika sohalarida vaziyat boshqacha. Suv ta'minoti sohasida texnik xizmat ko'rsatish funksiyasi odatda kooperativ tashkilotlari va aktsiyadorlik jamiyatlariga beriladi. Eng keskin muammolar sug'oriladigan dehqonchilikda paydo bo'ldi. Eng quyi ma'muriy darajada tashkil etiladigan suvdan foydalanuvchilar uyushmalari bilan bir qatorda suv ta'minoti, tarmoqlardan foydalanish va texnik xizmat ko'rsatishni davlat darajasida o'z zimmasiga oladigan suvdan foydalanuvchilar federatsiyalarini tashkil etish ko'zda tutilgan. Ayrim hollarda suvdan foydalanuvchilar uyushmalarining funksiyalari tuman darajasidagi xususiy korxonalar funksiyalari bilan birlashadi yoki uyushmalarning o'zlari ishonchli boshqaruv shartnomalari asosida xizmatlarni boshqa tashkilotlarga muayyan muddatga o'tkazadilar. Xususan, Turkmanistonda bo'lgani kabi O'zbekistonda ham sug'oriladigan yerlardan foydalanish uchun xususiy kompaniyalarga imtiyozlar berilishi mumkin.

**Xulosa.** Bugungi kunda suv kelishuvlari Markaziy Osiyodagi hamkorlikning asosi hisoblanadi. Markaziy Osiyodagi suvning ekologik holati ham unchalik qulay emas. Har yili suv miqdori ham, sifati ham kamayib bormoqda. Suvga oid shartnomalar ushbu hududning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishida muhim ahamiyatga ega bo'lib, natijada bu kelishuvlar demokratik o'zgarishlarning yetakchi omillaridan biri o'lishi mumkin. Markaziy Osiyo davlatlari suv xo'jaligi tizimini nafaqat o'z milliy manfaatlari, balki Markaziy Osiyoning barcha aholisi manfaatlarini hisobga olgan holda takomillashtirish bo'yicha optimal yechim topish kerak.

#### FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. [https://www.worldometers.info/world-population/central-asia-population/#google\\_vignette](https://www.worldometers.info/world-population/central-asia-population/#google_vignette)
2. <https://www.adb.org/sites/default/files/linked-documents/53120-001-ssa.pdf>
3. <http://www.cawater-info.net/library/eng/water-eng.pdf>
4. [https://en.wikipedia.org/wiki/Ministry\\_of\\_Agriculture,\\_Water\\_Resources\\_and\\_Regional\\_Development\\_\(Kyrgyzstan\)](https://en.wikipedia.org/wiki/Ministry_of_Agriculture,_Water_Resources_and_Regional_Development_(Kyrgyzstan))
5. Вестник МГИМО-Университета, «Завтра может быть уже поздно...». Спец. вып. к 70-летию начала Второй мировой войны / Комиссия при Президенте РФ по противодействию попыткам фальсификации истории в ущерб интересам России / Рук. авт. колл. А. В. Торкунов. Отв. ред. А.Л. Чечевишников. М.: МГИМО (У) МИД России, 2009, 420 с.

6. Гусев Л.Ю., Казанцев А.А., Содиков Ш.Д. Оподходах Казахстана к развитию евразийской интеграции / Аналитическая записка. ИМИ МГИМО (У). 2014. 26 окт. С. 8.

7. Кукушкина А.В., Шишкин В.Н. Понятие международной экологической безопасности в современном международном водном праве и международная политика и сотрудничество по охране вод в северной Европе (охрана водных ресурсов: международная политика и междуна родное право) // Россия в XXI веке: глобальные вызовы и перспективы развития: Матер. Пятого Междунар. форума // Под общ. ред. В.А. Цвет кова. 2016. С. 336 348 //http://www.russia-globalchallenge.ru/conf2018

8. Проблема пресной воды. Глобальный контекст политики России. М.: МГИМО-Университет, 2011. 87 С.

9. Содиков Ш.Л. Вода как источник энергетической безопасности (на примере Таджикистана) // Вопросы политологии. 2017. № 2 (37). С. 110-114.

## THE USE OF CHARACTERIZATION IN THE POETRY OF SHOIRA SHAMS

**Bobonazarova Gulzoda**

*Student of the faculty of Uzbek philology  
at Urgench State University*

**Abstract:** *This article focuses on the use of characterization in the lyrical works of Shoirra Shams, that is, in her ghazals, masnavis, and more. focused and explained with the help of examples.*

**Key words:** *qualification, metaphor, metonymy, simile.*

Qualification is a method of identifying, explaining, describing the characteristics of objects, events, concepts and people in the language of fiction. An adjective combines with a definite word, transferring its "attribute" signs to it, and determines one or another aspect of a certain phenomenon. For example, Poet Shams's:

The birds of my eyes are in the window of the house,  
the knots of my thread are in the bud of the flower [“Javrikim jondin

o‘tar” page 85 ]

In this stanza, he compares his soul to the threads of a thread. This gave rise to simile, that is, qualification. If we analyze this stanza, it means that the eyes of my eyes, that is, my gaze and gaze are in front of the window of my wife's house, and the soul of my body is between the laughter.

Any defining word can act as an epithet. For example, a horse-dice ball, quality-congratulatory blood, adverb-laughter.

Attribution can also be formed based on the principles of metaphor and metonymy. In this sense, adjectives are divided into metaphorical and metonymic adjectives. The difference between epithets and metaphors and metonymies is that epithets come together with specific words, while metaphors and metonymies can come as independent expressions. In folklore, continuous adjectives such as wide field, endless desert, and green garden are widely used.

Qualitative or artistic defining takes a large place in poetic speech. The writer may or may not use metaphors, metonymy, allusions in the work, but he certainly uses adjectives the most

I can't get enough of staring at the moonlight last night,  
Man's sadness and his sweet sleep. [“Javrikim jondin o‘tar” page 35]

And in this stanza, characterization is used through the combination of sweet sleep. In fact, attribution is one of the most common types of literary poetic transfer. This type of migration occurs on the basis of the relationship between the determiner and the determined. If we take the verse into analysis, in the evening, when the moon is shining, he looks at her without taking his eyes off her, and my pain, sadness and all my thoughts are focused on him, but his sadness it only means sweet sleep. Is that fair?

You were right, you are innocent in the book of bitter love,  
You are burning, you are burning, a sweet lie ["Javrikim jondin o'tar"

page 50 ]

In this verse, the adjective is created by means of a combination of sweet lies. If we analyze the verse, you were really right, but in my book of bitter love, you are innocent, you burn and you burn at the same time, it means that you are a sweet lie.

Someone who touches the flower of your heart is impudent,

And when you don't have enough, you won't get a long stay

["Javrikim jondin o'tar" page 76 ]

In this stanza, the adjective is formed as a result of the combination of the flower of your heart. The lover says that if he tries to enter your love, he will not be able to live in this world for a long time. The author has widely used adjectives in his lyrics, the aim of which is to turn his poem into an artistic painting.

A beautiful winter slowly showed its neck on the stage of Khazans,

Vigor-u also took a proud step, this beautiful winter. ["Javrikim jondin o'tar"

page 86 ]

In this verse, the adjective is created through the combination of beautiful winter. We analyzed the verse: After the Khazan season, after autumn, the beautiful winter gradually began to show its height. The meaning of this stanza is that he stepped in with both dignity and pride. But if we take it into a deeper analysis, there is also a hint that the good days are over and difficult days are coming. Because spring is a symbol of beauty and happiness, while winter is a bit colder season. Therefore, we consider it a little more negative.

If you reach the nasib of Baga morning,

if you reach the nasib of Labing ["Javrikim jondin o'tar" page 91]

In this verse, the adjective is formed through the combination of lip noshi. We analyzed the verse again: If you reach the wind of the eternal morning, it means that you will reach the wind of the morning.

My tears flowed like Jayhun, these days are blood,

John cannot fit into my body and I cry like Jayhun ["Javrikim jondin

o'tar" page 66 ]

And in this verse, through the combination of tears qualification has occurred. We tried to analyze the verse to some extent: On this day, my tears flowed like Jayhun, i.e. Amudarya, and my soul could not fit into my body. the meaning that I threw to the side comes from.

A hundred clouds surround him in love,

and the eyes of all are wet and tall. ["Javrikim jondin o'tar" page 80]

In this stanza, the quality is formed as a result of the combination of qadi dol. Now let's try to analyze this stanza: Yor's lovers are so many that he mentions their number as a hundred clouds - the lyrical hero. If we count this number, one district is ten thousand people. Then it is difficult to imagine a hundred fogs. It means that all these lovers are

young in their eyes, but they are tall. That is, the lovers of the shore are taking a bold step without fear.

May you be a happy heart with a broken love,

Your eyes are the light of my eyes [“Javrikim jondin o‘tar” page 59]

In this verse, the quality is created through the combination of a happy heart. Let's analyze the verse to some extent: Without you, there will be neither this broken love nor a healthy heart. It is only because of your eyes that my eyes are clear, that is, my eyes see.

If I say Jamaling-moh, it is a mistake,  
because his face is a stained fabric. [“Javrikim jondin o‘tar” page 73]

In this stanza, the adjective is formed through the combination of spotted cloth. that is, it compares to the full moon that rises at night.

If you look at it, the longing will go away from the heart,  
and the pains of separation will go away for a moment. [“Javrikim jondin o‘tar” page 61]

The characterization is created through the combination of separation pains in this stanza. If we analyze the verse, it means that if you look at it, the arrow of the heart will pass and the pain of separation will go away even for a moment.

In conclusion, Shoira Shams in her lyrics not only he was able to skillfully use the quality of classical art, but also the elements of poetic movement. At the same time, he continues to create using such artistic tools in every ghazal and every verse. Today, at a time when the new Uzbek literature is progressing and continuing to develop, and many artists are writing in this way, it was Shoira Qalandarova who did not let the classic Uzbek poetics disappear, writing in the weight of aruz. is coming At the same time, he is not only limited to aruz, but also works on finger weights. Therefore, artists use such poetic movements in their verses for a specific purpose.

#### REFERENCES:

1. "Javrikim jondin o‘tar", publishing house "Kuvonchbek-Mashhura" LLC, Urganch-2018.
2. T. Boboyev "Fundamentals of Literary Studies" Tashkent-2002.
3. A. Hagiyeu "Classic art award" East-Tashkent 1999.



**INGLIZ VA O‘ZBEK TILLARIDA XALQ TABOBATI BILAN BOG‘LIQ  
PAREMIOLOGIK BIRLIKLARNING LINGVOKULTUROLOGIK XUSUSIYATLARI.****Sayfutdinova Mexrinobonu Zaxiddin qizi***Andijon davlat chet tillari instituti**Ingliz tili va adabiyoti fakulteti talabasi***Axunov Muqumjon Muhammadaminovich***Ilmiy rahbar: (PhD)*

**Annotatsiya:** *Ushbu maqola, Paremiologiya ajdodlardan avlodlarga o‘tib kelayotgan madaniy meros bo‘lib, ularning ma‘naviy dunyoqarashi, turmush tarzi, madaniyatini aks ettirishi haqida mulohazalar va malumotlar yozilgan. Shuni alohida takidlash kerakki, ingliz va o‘zbek paremiologiyasini qiyosiy tahlil qilish bugungi kunda tilshunoslikning eng dolzarb masalalaridan biridir.*

**Kalit so‘zlar:** *paremiologiya, komponentlar, frazeologik birliklar, paremiya, aforizm, faktologik material, kognitiv tuzilma.*

**Abstract:** *This article contains comments and information about Paremiology as a cultural heritage passed down from ancestors to generations, reflecting their spiritual outlook, lifestyle, and culture. It should be emphasized that the comparative analysis of English and Uzbek paremiology is one of the most urgent issues of linguistics today.*

**Key words:** *paremiology, components, phraseological units, paremia, aphorism, factual material, cognitive structure.*

**Аннотация:** *В данной статье содержатся комментарии и сведения о паремииологии как культурном наследии, передаваемом от предков к поколениям, отражающем их духовное мировоззрение, образ жизни и культуру. Следует подчеркнуть, что сравнительный анализ английской и узбекской паремииологии является сегодня одним из наиболее актуальных вопросов языкознания.*

**Ключевые слова:** *паремииология, компоненты, фразеологизмы, паремия, афоризм, фактический материал, когнитивная структура.*

Ma'lumki, dastlab maqollarda salomatlik komponentlari bevosita ma'noda qo'llanilgan bo'lsa, keyinchalik frazeologik birliklar tarkibiy qismi sifatida ko'chma ma'noga ega bolgan. Shu nuqtadan boshlab, salomatlik komponentlari o'zlarining ustun ma'nolariga ko'ra, salbiy va ijobiy ma'nolarni ifodalashni boshladi. Ingliz tilidagi salomatlik haqidagi maqollar ushbu bo'limda o'zbek tilidagi ekvivalenti bilan taqqoslanadi. Hozirgi vaqtda paremiologiyaga tilshunoslikning bir tarmog'i sifatida qaraladi. Har bir xalq hayotiy kechinma va voqelikni tasirchan va jozibali ifodalash uchun o'z og'zaki ijodiyotida frazeologik birliklardan foydalanadi. Frazeologik birliklarning tarkibiy-semantik ifodasi tilda qo'llanishi bilan qarindosh bo'lmagan tillar tizimida bir-biridan farq qiladi. Ingliz, rus, o'zbek tillari tizimida salomatlik komponentlarini paremiologik birliklar tarkibida ifodalash, bu tilda sozlashuvchi xalqlarning adabiy asarlar va xalq og'zaki ijodi, diniy e'tiqodi, kundalik hayoti bilan bog'liqligi ularning

semantik xususiyatlarini o‘rganishda muhim ahamiyatga ega. Hozirgi vaqtda biz faqat paremiya, paremiologik birlik kabi ba’zi fundamental tushunchalar haqida gapirishimiz mumkin, ammo hozirgi vaqtda paremiologiyada paremiologik materialning umumiy qabul qilingan tizimi mavjud emas, uning hajmi va chegaralari aniqlanmagan va uning mavzuviy paremiologiyasi noaniqligicha qolmoqda.

Paremiologiya (yunoncha paroimiya atamasi masal, matal va logotip, so‘z, ta’limot degan ma’noni anglatadi) frazeologiyaning bo‘limi bolib, filologiyaning matal, shior, aforizm, topishmoq va maqollarni o‘rganish va tasniflashga bag‘ishlangan bo‘limi hisoblanadi. Bu kabi paremiologik birliklarning asosiy maqsadi guruh, millat va boshqalarning hayotiy tajribasiga asoslangan an’anaviy qadriyatlar va munosabatlarning qisqacha majoziy og‘zaki ifodasidir.

Paremiyalar - tilning maxsus birliklari va belgilari, insoniy muloqotning muhim elementlari hisoblanadi. Bu belgilar aniq ma’lumotlarni uzatadi, odatiy hayot va ruhiy vaziyatlarni u yoki bu obyektlar o‘rtasidagi munosabatlarni bildiradi. Dunyodagi barcha xalqlarning masallari bir xil tipik vaziyatlarni ifodalaydi va bir xil mantiqiy mazmunga ega bolib, faqat mantiqiy mazmun berilgan obrazlar (tafsilotlar, voqeliklar) bilan farqlanadi. Bir xil qadimgi yunoncha ildiziga qaramay, rus tilidagi "paremy" va "parimy" so‘zlari turli xil tushunchalarni anglatadi. Paremiologiya paremiografiya bilan chambarchas bog‘liq bo‘lib, paremiologlarning tadqiqotlari uchun materiallarni to‘plash, saqlash va qayta ishlash bilan shug‘ullanadi.

Paremiologiya fanining rivojlanishini o‘rgansak, ko‘plab olimlar o‘z tilining milliy merosi hisoblangan maqollarni to‘plab, mazmunini o‘rganganligini korishimiz mumkin. Efiopiyalik Aster Ganno va nigeriyalik Samuel Ajayi Krouter hamda malayziyalik Uilyam Shellabear kabi tadqiqotchilar o‘sha jamoalardagi ko‘plab maqollar to‘plamlarini to‘plangan va nashr etishgan. Sharqiy Afrikaning kichik tillaridan to‘plangan maqollar to‘plami Jozef Xilining homiyligi ostida jamlanib chop etilgan.

Biroq, maqollarni to‘plash va hujjatlashtirish hatto savodli tarixga ega tillarda ham hech qachon to‘liq bajarilmaydi. Buning sababi doimiy ravishda yangi maqollar yaratiladi va eskilari ishlatilmaydi. Hech qanday to‘plam to‘liq yoki yangi emas. So‘nggi ingliz maqollari ro‘yxatini yangilashga urinish 2012 yildagi "Zamonaviy maqollar lug‘ati" bo‘lib, unda faqat 1900 yildan keyin hujjatlashtirilgan bolib "If it ain't broke, don't fix it" va "Stop and smell the roses." kabi yangi maqollarni o‘z ichiga oladi. Ba’zi olimlar Choser Martin Lyuter (Kornet 1997), Avraam Linkoln (Mieder 2000) va Agata Kristi (Bryan 1993) kabi ba’zi mualliflar yoki ma’ruzachilar tomonidan ishlatiladigan maqollarni to‘playdi va ro‘yxatga oladi.

Ushbu maqolada paremiologiya, stilistika, qiyosiy tilshunoslik, lingvokulturologiya kabi tilshunoslik sohalaridagi tilshunoslarning nazariy fikrlaridan foydalanildi. Ularning kitoblarida maqolalardan foydalanildi. Maqollarni tahlil qilishda quyidagi usullardan foydalanildi:

- tasviriy metod (tadqiqot ishining asosiy fikrlarini tavsiflash uchun),
- qiyosiy tahlil (ingliz tilidagi paremiologik birliklarni ularning ozbek tilidagi ekvivalentlari bilan solishtirish),
- tarkibiy tahlil (tarkibiy qismni olish: butun paremiologik birlik yoki maqol tarkibidagi leksemani olish va tahlil qilish),

- kognitiv-kontseptual tahlil (assotsiatsiyalarni o‘rganish, paremiologik birliklar bo‘yicha dastlabki bilimlarni va salomatlik komponentlari bo‘lgan maqollarni o‘rganish,
- lingvokulturologik tahlil (paremiologik birliklar va salomatlik komponentlari bo‘lgan maqollarning madaniy jihatlarini organish),
- adabiyotlarning tanqidiy tahlil qilish (tadqiqot mavzusiga bag‘ishlangan ilmiy masalalarni tahlil qilish).

Quyida biz ba'zi fiziologik jarayonlarni tavsiflovchi ba'zi paremiologik birliklarning tahlilini ko‘rishimiz mumkin. Ingliz tilida “Good health is above wealth” degan maqol bor. O‘zbekcha ekvivalenti Sog‘liq tuman boylik yoki Boylikning boshi - sog‘liq. Ularning ikkalasi ham bizning sog‘ligimiz boylikdan ko‘ra muhimroq ekanligini ta’riflaydi. Bunga yana bir misol “Eat to live, not live to eat”. O‘zbekcha ekvivalenti Yeyish uchun yashama, yashash uchun ye. Ingliz tilida " Gluttony kills more than sword" degan maqol bor. O‘zbekcha muqobili Toymas olsa, olmas. Yemakni qoymas. Bu hikmatlarda to‘g‘ri ovqatlanish, sog‘lom turmush tarziga chaqiriladi. Yana bir misol: “Health is not valued till sickness come ”

O‘zbekcha Dard kelar, ketar, Jon qadrini eslatar

Natijani ilmiy izohlashni, faktologik materialni tahlil qilish usullari va soglom komponentli frazeologik birliklar va maqollar haqida yangi ma'lumotlar olish bilan ta'minlash mumkin. Ingliz tili paremiologik birligining salomatlik komponentlari bilan tahlili odamlarning salomatligi va kasalliklarini o‘z ichiga oladi, (tibbiy atamalar, tabib, tabobat, tibbiyot). Sog‘lik komponentlarini o‘z ichiga olgan ko‘plab maqol va paremiologik birlik mavjud. Ular xalqning kundalik hayotidan, xalq ogzaki ijodidan, nasr va sheryatdan, afsonalar, ertaklar, qoshiqlar, jargonlar va boshqa manbalardan kelib chiqqan. Asosan ularning semantik leksik, kognitiv tuzilmalarini farqlashimiz mumkin. Ayrim ingliz maqollarining o‘zbek tilida to‘g‘ridan-to‘g‘ri ekvivalentlari bor va shuning uchun ularni bu odamlar tomonidan tushunishida muammo yoq. Afsuski, bu maqollar guruhi juda oz. Ingliz tilidagi maqollarning ko‘pchiligi (60%) o‘zbek tilidagi taxminiy ekvivalentlariga ega ma’nolari bir xil, ammo ifodalanish usullari turlicha.

Xulosa qilib aytganda, paremiologiya ajdodlardan avlodlarga otib kelayotgan madaniy meros bolib, ularning manaviy dunyoqarashi, turmush tarzi, madaniyatini aks ettiradi. Paremiologiya fanining rivojlanishini o‘rganar ekanmiz, bazi birliklarning boshqa tillardagi aniq alternativa topish qiyin, chunki bunday frazeologik va paremiologik birliklar har bir xalqning tarixi, madaniyati, dini, qadriyatlarini bilan uzviy bog‘liqdir. Hozirgi vaqtda bu paremiologik birliklarning ba’zilari deyarli ishlatilmaydi, ba’zilari esa majoziy ma’noda qo‘llaniladi. Bu omillar misolida ingliz va ozbek paremiologiyasini qiyosiy tahlil qilish bugungi kunda tilshunoslikning eng dolzarb masalalaridan biridir.

**FOYDALIGAN ADABIYOTLAR:**

1. Uralova O. "Ingliz va o‘zbek tillarida oila" bosh leksimali maqolalar semantikasi va strukturasi .Fil, fan, dokt.(PHD)diss - Samarqand 2021 - 235 b.
2. Berdiyurov. H . Rasuloova .R , O‘zbek tilining paremiologik lug‘ati ,T,1984.
3. Bakirov. P. "Номинауентрлиеские пословиуш в разносистемных. языках на материале русского узбекского и казахского языков : Дис.докт.филол наук . - Ташкент ,2007-286 с
4. Арутюнова . Н. Д . Тилы языкових знаиений , Оуенна , событие факт /Н.Р. Арутюнова .М : Наука 1988- 339с.
5. Sayfutdinova Mexrinoz Zahiddin Qizi (2024). BOSHLANG‘ICH TA'LIMNI RIVOJLANTIRISHDA SIFAT VA SAMARADORLIKKA ERISHISH UCHUN INTERFAOL METODLARDAN FOYDALANISH VA ULARNING NATIJALARI. Science and innovation, 3 (Special Issue 26), 675-677. doi: 10.5281/zenodo.11061277
6. The Concise Oxford Dictionary of proverbs/Simpson. Oxford. Ox.UP. LTD. 1979.
7. Usmonova Sh. "Lingvokulturologiya. Ma'ruzalar. Toshkent. 2014.
8. Yoldoshev B. Ozbek tilida frazeologizmlarning uslubiy va pragmatik imkoniyatlari. Samarqand, 2002.-B.26.
9. Usmonova SH.R. Ozbek va turk tillarida somatik iboralar: Filol.fan.nomz. ...diss. - Toshkent, 1998. -B.162;
10. Rashidova U. Ozbek tilidagi somatik iboralarning semantik-pragmatik tahlili (koz, qol va yurak komponentli iboralar misolida): Filol.fan.falsafa d-ri (PhD) diss...avtoref. -Samarqand, 2018. -B.51.

**TEXNIKA FANLARINI O‘QITISHDA INNOVATSION TEXNOLOGIYALARNI  
QO‘LLASHNING AFZALLIKLARI**

**Yusupaliyev Ne‘matjon Adilovich**  
*Andijon shahar 29-umumta’lim maktabi*

**Annotatsiya:** *Ushbu maqolada bugungi kunda texnika fanlarini o‘qitishda innovatsion texnologiyalarni qo‘llashning afzalliklari hamda shaxs omillarini hisobga olgan holda dars mashg‘ulotlarini muammoli ta’lim bilan o‘tkazish orqali talabalar o‘z ustida ishlashishi, ilmiy bilish metodlarini qo‘llay olishi, muammolarni yechish ko‘nikmasi ega bo‘lishi keltirilib o‘tilgan.*

**Kalit so‘zlar:** *ta’lim texnologiyasi, innovatsion texnologiya, muammoli ta’lim, o‘qituvchi va talaba, faoliyat, o‘qitish jarayoni*

Texnika inson faoliyatining sohasi sifatida qadimgi davrdan boshlab faylasuflarni qiziqtirib kelgan. Qadimgi Yunon va Rim, Uyg‘onish davri va yangi davr faylasuflari texnikani nazariy hamda amaliy jihatdan tahlil qilishga harakat qilganlar, uning falsafiy ma’nosini ochib berish uchun anchagina faoliyat ko‘rsatganlar. Biroq, “texnika falsafasi” atamasi E.Kapning 1877-yilda Germaniyada chiqqan «Texnika falsafasi asoslari» kitobida ilk bor ishlatilgan. Texnika hozirgi sivilizatsiyaning butun borlig‘ida, undagi madaniyat tizimida o‘zgarish hosil qiladi. Mekroelektron revolyutsiyasi inson aqliy qobiliyatini ishga soladi, qudratini orttirib boradi. Texnologik yangilik jamiyatning sotsial tuzilishida ham o‘zgarish hosil qiladi. Shu jihatdan texnika fanlarini o‘qitish jarayonlariga jiddiy e’tibor qaratiladi.

Hozirgi davrda ro‘y berayotgan innovatsion jarayonlarda ta’lim tizimi oldidagi muammolarni hal etish uchun yangi axborotni o‘zlashtirgan, bu axborotlarni o‘zlari tomonidan baholashga qodir, zarur qarorlar qabul qiluvchi, mustaqil va erkin fikrlaydigan shaxslar, bilim oluvchi talabalarimiz faoliyatini baholashdagi ularning erkin fikrlashga bo‘lgan intilishlarini hisobga olishimizga to‘g‘ri keladi.

Ta’lim berish jarayonida yuqori natijalarga erishish uchun uning maqsad va mazmunini to‘g‘ri tanlash hamda bu maqsadlarga erishish usullarini ya’ni ta’lim usullarini to‘g‘ri tanlash muhim ahamiyat kasb etadi. Ta’lim usullari deganda pedagog va talabalar hamkorligida amalga oshiriladigan tartibga solingan va maqsadli yo‘naltirilgan yagona tizim tushuniladi. Mavjud ta’lim maqsadlari, pedagogik vositalar va ularning natijalari o‘rtasidagi munosabatlarni chuqur o‘rganish pedagogik nazariyaning muhim masalalaridan biri hisoblanadi.

Amaliyotdagi oddiy qoidaga ko‘ra, yangi bilimlarni berish nazariy darsning dastlabki 20 daqiqasida amalga oshirish, keyin esa bahsmunozara, kichik guruhlarda ishlash va boshqa shu kabi noan’anaviy usullarni amalga oshirib, o‘quvchilarning bilimlarini mustahkamlash kerak. Chunki o‘rganish jarayonining dastlabki 20 daqiqasi eng samarali



hisoblanib, talaba shu vaqt mobaynida ma'lumotlarni oson qabul qila oladi, 30 daqiqadan keyin esa o'rganishni davom ettirish motivatsiyasi tezda pasaya boshlaydi.

Texnika ta'lim yo'nalishlarida talabalarning huquqiy bilimlarini oshirishda yangi pedagogik metodlardan foydalanish muhim ahamiyat kasb etadi. Idrok qilish paytida qancha ko'p sezgi kanallaridan foydalanilsa, esda olib qolingani bilimlarning miqdori va sifati shunchalik yuqori bo'ladi. Agar bilimlar faqat «ma'ruza»lar orqali (passiv tinglash yo'lida) berilgan bo'lsa, unda 3 kundan so'ng ularning faqat 25%ni eslash mumkin xolos. Agar u ma'ruzalar o'qish (tinglash), namoyish va ko'rgazmali qilish (ko'rish, ushlab ko'rish va shu kabilar) orqali berilsa va shu to'g'risida bahslashilsa, unda 3 kundan so'ng 75%ini esga tushirish mumkin bo'ladi. Agar bilimlarni o'zlashtirish jarayonida bir nechta sezgi kanallari birgalikda ishga solinsa, ma'lumotlarning qisqa xotiradan uzoq xotiraga o'tish jarayoni tezlashadi, bu esa shubhasiz, bilishning asosi bo'lib hisoblanadi.

Ta'lim tizimida innovatsion texnologiyani eng asosiy negizi - bu o'qituvchi va talabaning belgilangan maqsaddan kafolatlangan natijada hamkorlikka erishishlari uchun tanlangan texnologiyalariga bog'liq ya'ni o'qitish jarayonida, maqsad bo'yicha kafolatlangan natijaga erishishda. Bu yondashuv o'quvchilarning egallagan nazariy bilimlarini tadbiq etish bilan bir qatorda ularning o'z-o'zlarini rag'batlantirish orqali bilim va ko'nikmalar yig'ishlariga sharoit yaratadi.

Shu o'rinda, muammoli vaziyatlarga ro'para qilish metodik jihatdan samarali usul sanaladi. Muammoli vaziyatlarning didaktik imkoniyatlari talabalarni o'rganilayotgan masala (mavzu, muammo) yuzasidan fikrlash, masala mohiyatini yorituvchi tarkibiy elementlar o'rtasidagi o'zaro birlik va aloqadorlikni anglash, muammoni hal qilish jarayoni yechim tizimi asosida masalani tahlil qilish, yechim borasida qarashlarni ilgari surish, ularning maqbulligini tekshirish, yechimni bayon qilish va uni himoya qilish kabi amaliy harakatlarni tashkil etishga majbur qiladi. Qolaversa, muammoli vaziyatlar yordamida talabalar o'z bilimlarini mustaqil tahlil qilish, o'quv-bilish faoliyatiga tanqidiy yondashish, o'rganilayotgan mavzu yuzasidan ijodiy fikrlarni ilgari surish kabi imkoniyatlarga ega bo'ladi. Shu sababli, bugungi kunda ta'lim tizimida muammoli ta'limdan foydalanish, muammoli ta'lim texnologiyalarini samarali qo'llashga alohida e'tibor qaratilmoqda. Texnika va texnologiyalarga bog'liq barcha ta'lim muassasalarida, jumladan yonilg'i-moylash mahsulotlariga bog'liq bir necha fanlar o'qitilmoqda. Ushbu fanlar toifasiga kiruvchi "Transport vositalarida qo'llaniladigan ekspluatatsion materiallar", "Avtomobillarda ishlatiladigan ashyolar", "Neft mahsulotlarining olinishi" va "Gidravlika" kabi fanlarni o'qitish jarayonlarida davr talabiga monand ravishda yangi pedagogik texnologiyalardan foydalanish dolzarb masalalardan biridir.

Xulosa sifatida shuni aytish mumkinki, texnologiya talabalarda predmetni o'zlashtirishga bo'lgan qiziqishni, amaliy ko'nikmalarni, vaziyatni tahlil qilish va to'g'ri qaror qabul qilishga nisbatan ijodiy yondashish malakalarini rivojlantiradi, turli muammoli vaziyatlar va ularni hal qilish asosida ular tomonidan bilimlarning faol o'zlashtirilishi uchun imkoniyat yaratadi. Ta'lim tizimida zamonaviy texnologiyani eng asosiy negizi - bu o'qituvchi va talabaning belgilangan maqsaddan kafolatlangan natijaga erishishlari uchun



tanlangan texnologiyalariga bog‘liq, ya‘ni o‘qitish jarayonida maqsad bo‘yicha kafolatlangan natijaga erishishda qo‘llaniladigan har bir ta‘lim texnologiyasi o‘qituvchi va talaba o‘rtasida hamkorlik faoliyatini tashkil eta olsa, o‘quv jarayonida talabalar mustaqil fikrlay olsalar, ijodiy ishlay olsalar, o‘zlari xulosa qila olsalar, o‘zlariga guruh va ularga baho bera olsa, o‘qituvchi esa ularning bunday faoliyatlari uchun imkoniyat va sharoit yarata olsa, ana shu o‘qitish jarayonining asosi hisoblanadi.

#### FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. L.V.Golish «Zamonaviy ta‘lim texnologiyalari: mazmun, loyihalash-tirish va amalga oshirish» Ekspress qo‘llanma T. TESIS, 2001 yil.
2. B. Ziyomuxammedov, SH. Abdullaeva «Ilg‘or pedagogik texnologiya: nazariya va amaliyot» T. «Abu Ali Ibn Sino» 2001 yil.
3. N. Sayidahmedov «Yangi pedagogik texnologiyalari» –T.: «Moliya»2003y.
4. Khamidullaevna, A. Z., & Akhmatjanovich, M. M. I. (2021). Environmental Safety in use Flammable Lubricants. Middle European Scientific Bulletin, 19, 83-85
5. Sh. Mirziyoyev. Yangi O‘zbekiston taraqqiyot strategiyasi. To‘ldirilgan ikkinchi nashri.-Toshkent: “O‘zbekiston” nashriyoti, 2022.-416 bet.
6. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.Mirziyoevning 2019 yil 8 oktyabrdagi PF5847-son farmoni bilan tasdiqlangan O‘zbekiston Respublikasi oliy ta‘lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish kontseptsiyasi.
7. Abduraimov Sh. S. “Kasb ta‘limi o‘qituvchilarini tayyorlash sifatini ta‘minlashda tarmoqlararo integratsiyaning pedagogik imkoniyatlarini takomillashtirish” mavzusidagi dissertatsiyasi. Toshkent.-2017. 4. Allen, D. E., Donham, R. S., & Bernhardt, S. A. (2011). Problem-Based Learning. New Directions for Teaching and Learning, 2011, 21-29. <https://doi.org/10.1002/tl.465>

**THE LIFE OF SADRIDDIN SALIM BUKHARI IS AN INDELIBLE TREASURE****Saidova Mokhinur Yokubjon kizi***Bukhara State University*

**Abstract:** *In this article, the life of one of the famous representatives of the Bukhara literary movement, Sadriiddin Salim Bukhari, his path, and his poetry are interpreted.*

**Key words:** *Bukhara, literature, Naqshband, Yetti pir, zullisonayn, sharif shahar, melody.*

Uzbek classical literature is undoubtedly an indelible treasure. Its unique masterpieces have been passed down from generation to generation for centuries. One of them is Sadriiddin Salim Bukhari, one of the famous poets of Bukharai Sharif.

Sadriiddin Salim Bukhari was born on September 16, 1946 in Chobboz Guzar, Bukhara. In 1972, he graduated from the German language department of the Bukhara Pedagogical Institute. His poetry collections such as "Oqkushim", "Erka Kushim" (1979), "Man of Light" (1983), "Handkerchief" (1988), "Bukhara came to Bukhara" (1999), "Durdonalar" (2005) were published. He also wrote several historical and educational books ("Bahouddin Naqshband or Seven Pirs", 1993; "Three Saints", 2000; "Hazrat Abu Kafs Kabir", 2006; "Two Hundred Seventy Seven Pirs", 2006; "Hazrat Bahauddin Naqshband", 2006; "Hazrat Kabul Akhbar Vali", 2007 and others). He translated I. V. Goethe's "Garbu Sharq Divan" into Uzbek.

He was awarded the Order of Labor Fame (1999) and the Order "For Selfless Services" (2005) for his contributions to the development of literature.

He is also a scriptwriter for television feature films and television films. Poems in Uzbek and Tajik languages are finished. He translated Johann Wolfgang von Goethe's "Garbu Sharq Divan" directly from German into Uzbek. His works have been translated into many languages. His scientific research on the Naqshbandi sect has been published in foreign journals.

In different years, he worked as a teacher at the Bukhara State University, the head of the Spirituality and Enlightenment Center of the Bukhara region (1997-1999), and until the end of his life, he worked as the editor-in-chief of the Bukhara publishing house (2001-2010). He was a member of the Union of Writers of Uzbekistan. In accordance with the decrees of the President of Uzbekistan, he was awarded with the Order of Labor Fame (1999) and for Selfless Services (2005)

After the death of Sadriiddin Salim Bukhari, the "Durдона" publishing house in Bukhara was named after him, and a book called "Sharif shahar shairi" was published based on his memories and memoirs. Literary-educational conferences, memorial and enlightenment evenings dedicated to his memory are being held at Bukhara State University until now.

Sadriiddin Salim Bukhari has published several poetry books, as well as more than thirty works on historical and educational topics and the history of Sufism saints. He translated

many works. A number of works of Sadriddin Salim Bukhari have been translated into German, Bulgarian, Russian, Ukrainian, English, Turkish and Tajik languages. The pamphlet "Bahouddin Naqshband or seven pirs" translated by Samadjon Azimov was published in Germany

The results of Sadriddin Salim Bukhari's research as a mystic scientist and historian are summarized in "Dilda yor" (1993), "The Great Khorezmians" (1994), "Three Saints" (2000), "Chor Bakr or Joybor Saints" (2001), "Hazrat Azizon ar -Rometani" (2002), "Bahouddin Naqshband or seven pirs", "Khojai Jahanim bor" (2003), "Eshoni Imlo. Halfa Khudoidad" (2005), "Hazrat Abu Hafs Kabir", "Saints of Bukhara", "The Great Giduvani", "Two hundred and seventy-seven pirs" (2006), "Hazrat Bahauddin Naqshband", "Dakhmai Behishtiyan" (2007), "Khoja Arif ar-Revgari", "Mavlona Arif Deggarani" (2008), "Avliya Shah Akhsavi Faizabadi al-Bukhari" (2009), "Hazrat Khoja Ismatullah Vali" (2010), "Hazrat Bayazid Bastami or shrines of Navoi region", Historical and educational works such as "Shofirkon's Blessed Shrines", "Bukhara's Blessed Shrines" (after 2010) were published.

His book "Two hundred and seventy-seven pirs" contains information about more than 500 scholars [7]. The scholar's scientific research on the Naqshbandi sect was published in the German journal "Der Morgenstern" ("Morning Star").

After his death, the "Durдона" publishing house in Bukhara was named after Sadriddin Salim Bukhari. On December 15, 2016, at the Bukhara State University, in cooperation with the regional administration, the Bukhara regional branch of the Writers' Union of Uzbekistan, the regional department of the Press and Information Agency, the Bukhara State University, and the editors of the newspapers "Bukhoronoma" and "Bukharsky vestnik", the celebration of the 70th birthday of Sadriddin Salim Bukhari was held. A commemorative night called "Poet of Sharif City" was held. In connection with this, a book entitled "Sharif Shahar Shairi" compiled from memories and notes about the poet was published.

On November 16, 2020, an educational night dedicated to the memory of Sadriddin Salim Bukhari on the theme "Poet of the Sharif City" was held at Bukhara State University.

In 2021, a commemorative party dedicated to the 75th anniversary of the birth of Sadriddin Salim Bukhari called "Sadriddin also became Bukhara" was held at the Bukhara State University. Within the framework of the event, a presentation of the poet's collection of poems "Ancient tune" published under the column "Nazm bostoni" at the initiative of the Writers' Union of Uzbekistan took place.

#### REFERENCES:

1. Mirvaliyev S., Shakirova R.. Uzbek writers. Tashkent: Literary and Art Publishing House named after Gafur Ghulam, 2016.
2. Ashurali Jorayev. Sadriddin also became Bukhara.
3. [www.ziyo.uz.com](http://www.ziyo.uz.com)
4. KH\_Davron.uz

## SIGNIFICANCE OF FOLK MEDICINE TERMS IN EXPRESSING THE SCIENTIFIC VIEW OF THE WORLD

**Akhunov Mukimjon Muhammadaminovich**

*Andijan State Institute of Foreign Languages (PhD)*

**Abstract:** *In this article, the author tries to express his opinions about the terms of English folk medicine, the terms of folk medicine are studied as the main research material. In the process of preparing the article, the author critically approached the views of English and Uzbek linguists and boldly expressed his opinions. The article may be useful for those who study English and Uzbek translation studies and its lexicology.*

**Key words:** *the people, medicine, translation studies, gender, disease, anemia, claim, pneumonia.*

Expressions with a cultural component mean a disease spread by representatives of a certain people or a certain disease region. Thus, the expressions «French disease» (French disease) and «Gallic disease» (Gallic disease) are used to denote «syphilis». In French, syphilis is called «mal Napolitain» (Napoleon's disease), «le mal de Naples» (Naples disease)<sup>23</sup>. *The expression The English Disease is used to refer to rickets in children: The English Disease is the Dutch name for rickets or weakness of the ankles, from which children mostly suffer*<sup>24</sup>. Rickets in children was first discovered in England in the 17th century. In Danish, Engelsche-ziekte (The English Disease) means rickets, weakness of the ankles in childhood. According to some assumptions, the name comes from «enkel-niekte» (ankle disease), which later became «engel-ziekte» and later «Engelsche-ziekte». «English sweat» or «English sweating sickness» (sudor anglicus) was a disease with a very high mortality rate, unknown at the time. This disease appeared several times in Europe, for the first time, in Tudor England between 1485 and 1551.

«The Devonshire man's disease» is mentioned in the ethnographic collection «Leans' collection»: «Many people in this area, when asked how they were they answer: «I am neither sick nor healthy, I can eat and drink, but I do not have the ability to work.»<sup>25</sup>

There is also a group of compounds added by the color component, and it often originates from a reference to the external appearance of the disease. For example, «the yellow disease» or «jaundice» is a disease diagnosed based on the yellowing of the skin. There are also other names for this disease: «gulsa», «jaundice»: Gulsa-whelk, the garden snail. Gulsa, or the yellow disease, was treated with oil obtained from the gulsa whelk or garden snail» (Wright, 1898/1905).

<sup>23</sup> Brissaud, E. (1888). Histoire des expressions populaires relatives à l'anatomie, à la physiologie et à la médecine. Paris: Georges Chamerot, imprimeur-éditeur

<sup>24</sup> 6. Palmer, A. S. (1882). Folk-etymology: A dictionary of verbal corruptions or words perverted in form or meaning, by false derivation or mistaken analogy. London: George Bell & Sons.

<sup>25</sup> Lean, V. S. (1903). Collections by Vincent Stuckey Lean of proverbs English and foreign, folklore and superstitions, also compilations towards dictionaries of proverbial phrases and words, old and disused. Bristol: Forgotten Books.

One of the names of anemia, which is considered a disease of anemia, was «Green disease». Initially, the main symptom of the disease was believed to be an appetite for unhealthy food, and the name comes from the Scottish form of «wexh green» or «grene» (desire, craving). Other sources, including Johnson's Dictionary or Francis Grose's Dictionary of the Vulgar Language, refer to the disease as the «disease of maids» or «virgin's disease». In addition to «green sickness» the condition was also called «morbus virgineus» (virgin disease) or «febris amatoria» (lovers' fever). «Green disease» is defined as: a disease of women caused by celibacy. In this case, it can be concluded that the adjective «green» is used as an intensifier of «white in color». The scientific name of the disease is derived from the Greek word «chloros» (green). However, in Wales the disease is known as “glaswst”, which means “green” or “pale”<sup>26</sup>.

We can observe that the lexemes referring to the disease also originate from the meaning of the person. In this case, newly formed compounds reveal the relationship of the disease to a certain population group. For example, «Infant disease» and «infant rickets». It was believed that this disease affected children of poor families more<sup>27</sup>. *«A new disease. - There is a disease of infants and an infantile disease called in Latin rickets; In this case, the head waxes very large, and the legs and lower parts cool very»*<sup>28</sup>.

A disease known as the «woman disease» was known in Great Britain and was believed to be caused by the incredible actions of supernatural beings. It was believed that *«People cannot spin black thread at night, because the evil eye is transmitted through black threads, and it is cursed: the disease of women who spin black thread at night be upon you»*. The root of this superstition is the belief that black threads disappear at night or are carried away by fairies and can only be brought back in the morning<sup>29</sup>.

Hysteria is popularly called “the disease of the Mother”, “the widow’s disease” or “the disease of the Womb”. It was believed that this disease can only affect women who are not sexually active<sup>30</sup>.

Kidney stones are called student's disease. In England, doctors did not know about kidney stones until beer became widespread in the early 16th century. This is because such a disease is very rare. The cause of this disease being associated with students is that students consumed a lot of poor quality beer, which caused a lot of kidney stones, and as a result, an association between this disease and students appeared<sup>31</sup>.

<sup>26</sup> Palmer, A. S. (1882). Folk-etymology: A dictionary of verbal corruptions or words perverted in form or meaning, by false derivation or mistaken analogy. London: George Bell & Sons.

<sup>27</sup> Ihde, A. J. (1974). Studies on the history of rickets. Recognition of rickets as a deficiency disease. *Pharmacy in History*, 16(3), 83-88. Retrieved from <https://www.jstor.org/stable/41108858>

<sup>28</sup> Palmer, A. S. (1882). Folk-etymology: A dictionary of verbal corruptions or words perverted in form or meaning, by false derivation or mistaken analogy. London: George Bell & Sons.

<sup>29</sup> Magnus, H. (1908). *Superstition in medicine* (L.L. Salinger, Trans. and Ed.). New York, London: Funk & Wagnalls Company.

<sup>30</sup> Booth, D. (1835). *An analytical dictionary of the English language, in which the words are explained in the order of their natural affinity, independent of alphabetical arrangement*. London: Simpkin, Marshall, and Co

<sup>31</sup> Lean, V. S. (1903). *Collections by Vincent Stuckey Lean of proverbs English and foreign, folklore and superstitions, also compilations towards dictionaries of proverbial phrases and words, old and disused*. Bristol: Forgotten Books.



The name of one of the lung diseases is called "McDonald's disease". Because of this, people believed that representatives of the MacDonalld family could cure this disease in mystical ways. After convincing people about this, this family earned a small amount of income.

The names of "elf disease" and "devil disease" are derived from beliefs in supernatural forces. The English "evil eye" was called the "elf disease" because elves were believed to transmit such disease. In the books, it was stated that these diseases were fought with the help of "magical" prayers. Various "preventatives" were also used against "Elves" or "Elven Disease". The disease, which was believed to be possessed by demons, was called "devil's disease": "To get rid of this disease, that is, to get rid of "devil's disease", take three ounces of poisonous mandrake (a type of plant) from the body. , infuse it in warm water and drink it, and you will get suave." the ethnographer writes in his work.

The mythological image of the supernatural power of "Hungry Grass" is expressed in the phrase "Hunger Disease". "If a man treads on the grass when he is hungry, he will never be satisfied and will always be hungry," says Irish mythology. In Irish legends, this herb was believed to be planted by the "fairies" in places where sacrifices had not been made. A person who comes to plots where such herbs grow, begins to suffer from endless satiety.

In addition, the group of phraseological units shows the state of connection with the semantics of certain diseases and organs. For example, pulmonological diseases are called lung diseases. That is, there is a different list of prescriptions, herbal remedies, and drugs for lung diseases like tuberculosis than for pneumonia<sup>32</sup>.

At the intersection of folk medicine and terminology, many terms representing diseases are often described euphemistically. For example, epilepsy is called "the outside disease", and smallpox is called "the good woman"<sup>33</sup>.

Leprosy was euphemistically called "the rough disease". The word meaning "gross disease" is translated by Mr. Cockayne as "leprosy," but I do not think it is clear that this disease is meant (Payne, 1904).

"Dry disease" (theor desease - in Saxon) used to denote swollen areas in the eye, etymologically dating back to Old Saxon<sup>34</sup>.

Some disease names metaphorize concepts from the temporal realm. For example, fever can be called "spring disease", because such diseases often occur in spring: they described headache and eye diseases as "temptations of the devil".

In everyday English, people don't often use folk medicine terms to describe illnesses. However, when they do so, they tend to attribute human-like qualities to diseases, portraying them as actively harming or abandoning humans. For example, there is a well in County Dublin called "Chink's Well". Although it is covered with salt water, it always

<sup>32</sup> Payne, J. F. (1904). English medicine in the Anglo-Saxon times; two lectures delivered before the Royal College of Physicians of London. Oxford: Hard Press Publishing

<sup>33</sup> Campbell, J. G. (1900). Superstitions of the highlands & islands of Scotland. Glasgow: James MacLehose and Sons.

<sup>34</sup> Payne, J. F. (1904). English medicine in the Anglo-Saxon times; two lectures delivered before the Royal College of Physicians of London. Oxford: Hard Press Publishing



remains clean during floods. People believe that if they leave a piece of bread at the edge of a well and the next stream carries it away, their illness will be carried away with it<sup>35</sup>.

In English vernacular verbs are often used to express state. For example, when someone has a sudden illness, they may say that they have been 'attacked by elves'. Similarly, if a cow suddenly became ill, it was also described as being 'attacked by the elves' and its life was believed to be in great danger if left untreated<sup>36</sup>.

Folk medicine often used unconventional methods, including magical practices. Incantations and spells were used not only to cure diseases, but also to cause or even cause death through curses in the name of evil. For example, in England there was a practice of burying the person who died with it in a specific place with ashes and iron to get rid of a disease such as epilepsy, to ensure that it would never return.<sup>37</sup>

### REFERENCES:

1. Abrahams, N., R. Jewkes, and Z. Mvo. 2002. "Indigenous Healing Practices and Self-medication Amongst Pregnant Women in Cape Town, South Africa." *African Journal of Reproductive Health* 6 (2): 79–86.10.2307/3583133
2. Abungu, G. 2012. "Africa's Rich Intangible Heritage: Managing a Continent's Diverse Resources." In *Safeguarding the Intangible Cultural Heritage: Heritage Matters* 8, edited by M. L. Stefano, P. Davis, and G. Corsane, 57–70. Woodbridge: Boydell Press.
3. Alivizatou, M. 2012. "The Paradoxes of Intangible Heritage." In *Safeguarding the Intangible Cultural Heritage: Heritage Matters* 8, edited by M. L. Stefano, P. Davis, and G. Corsane, 9–22. Woodbridge: Boydell Press.
4. Antweiler, C. 1998. "Local Knowledge and Local Knowing: An Anthropological Analysis of Contested "Cultural Products" in the Context of Development." *Anthropos* 93 (4–6): 469–494.
5. Bell, L., A. J. Nathan, and I. Peleg. 2001. "Introduction: Culture and Human Rights." In *Negotiating Culture and Human Rights*, edited by L. Bell, A. J. Nathan, and I. Peleg, 3–20. New York: Columbia University Press.
6. Bonsi, S. K. 1992. "Foreign Impact on Precolonial Medicine." In *The Political Economy of Health in Africa*, edited by T. Falola and D. Ityavar, 49–64. Athens, OH: Ohio University Center for International Studies.
7. Humboldt, Wilhelm von. *On Language: On the Diversity of Human Language Construction and Its Influence on the Mental Development of the Human Species*. Edited by Michael Losonsky, translated by Peter Heath. Cambridge University Press, 1999.

<sup>35</sup> Wilde, L. (2000). *Ancient cures, charms, and usages of Ireland. Contributions to Irish Lore*, by Wilson Stephen, *The magical universe: Everyday ritual and magic in pre-modern Europe*. London; New York: Hambledon and London.

<sup>36</sup> Wright, E. M. (1913). *Rustic speech and folklore*. London: Humphrey Milford Oxford University.

<sup>37</sup> Wilde, L. (2000). *Ancient cures, charms, and usages of Ireland. Contributions to Irish Lore*, by Wilson Stephen, *The magical universe: Everyday ritual and magic in pre-modern Europe*. London; New York: Hambledon and London.

**ITALIYA NOMI PAYDO BO'LISHIDAN TO ITALIYA RESPUBLIKASI  
BO'LISHIGACHA DAVRI****Ergashev Asadbek Bahromjon o'g'li***Farg'ona Davlat Univesiteti Chet tillari fakulteti**Xorijiy til va adabiyot: Nemis tili yo'nalishi II- bosqich talabasi.*

**Annotatsiya:** Italiya tarixi dunyo tarixiga katta ta'sir ko'rsatgan voqealar va davrlar bilan boydir. Klassik davrda Rim Imperiyasi kuchayib, kengayib, madaniyati, huquqi va arxitekturasi bilan ajralib turgan. O'rta asrlarda Italiya ko'plab mustaqil shahar - davlatlarga bo'linib, uyg'onish davrida Florensiya san'at va ilm-fanning markazi bo'lgan. XIX-asrda milliy birlik harakati Risorgimento orqali Italiya Qirolligi tashkil etildi. XX-asrda fashistlar rejimi va ikkinchi jahon urushi davrlarini boshdan kechirgan Italiya urushdan keyin respublika bo'ldi. Bugungi kunda Italiya Yevropa Ittifoqning muhim a'zosi, boy madaniy meros va rivojlangan iqtisodiyotga ega mamlakat sifatida tanilgan.

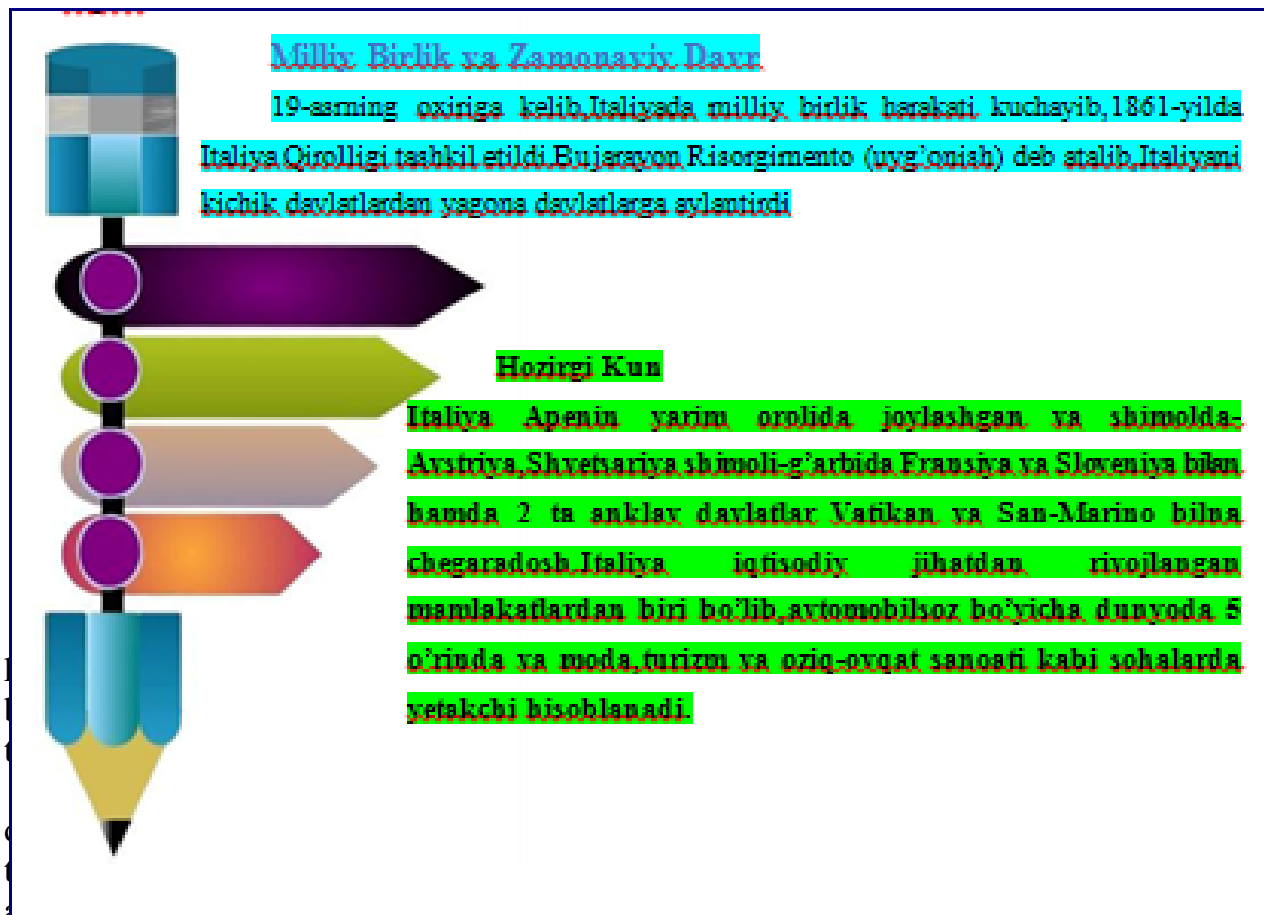
**Kalit so'zlar:** Rim Imperiyasi, Etrusklar, Yuliy Sezar, Oktavian (Avgust), Uyg'onish davri, Florensiya, Mussolini, ikkinchi jahon urushi, Italiya Respublikasi, Yevropa Ittifoqi, Venetsiya Genuya.

Italiya tarixi qadimgi Rim davridan boshlandi. Miloddan avvalgi 8-asrda Rim shahrining tashkil topishi bilan Italiya tarixi jahon tarixiga katta ta'sir ko'rsatgan. Rim Imperiyasi o'zining qudratli armiyasiga va strategik jihatdan muhim joylashuvi tufayli tezda kengayib, butun Italiya yarimorolini va O'rta yer dengizi atrofidagi ko'plab hududlarni o'z nazorati ostiga oldi. Bu davrda Rim madaniyati, huquqi va arxitekturasi gullab-yashnadi. Millodiy 476-yilda G'arbiy Rim Imperiyasining qulashidan so'ng, Italiya ko'plab kichik davlatlarga bo'linib ketdi.

O'rta Asrlar Uyg'onish Davri O'rta asrlar davomida Italiya hududi ko'p marta bosib olinib, qo'lma-qo'l o'tdi. Bu davrda Italiyada ko'plab mustaqil shahar-davlatlar, jumladan, Venetsiya, Florensiya va Genuya, kuchayib bordi. 14-15-asrlarda Florensiya Uyg'onish davrining markazi bo'lib, Leonardo da Vinchi, Mikelanjelo va Rafael singari buyuk san'atkorlar va olimlar dunyo tarixiga hissa qo'shdilar. Shuningdek rassom Leonardo Da Vinchi samalyotlardan tortib suv osti kemalarigacha bo'lgan obyektlarning batafsil ilmiy "tadqiqotlarini" yaratdi. U shuningdek, inson anatomiyasi bo'yicha kashfiyot va tadqiqotlar yaratdi. 15-asr o'rtalarida Iogannes Gutenberg harakatlanuvchi turdagi mexanik bosma mashinasini ixtiro qilgan Germaniyada sodir bo'ldi. Yana

Brunelleschi, shuningdek, chiziqli istiqboldan foydakangan holda bo'yash va bo'yash usulini ixtiro qildi. Italiya Uyg'onish davrining oxiri. 15-asrning oxiriga kelib, Italiya birin-ketin urushlar tufayli parchalanib ketdi. Angliya, Fransiya va Ispaniya qirollari Rim papasi va Muqaddas Rim imperatori bilan birgalikda boy yarim orolni nazorat qilish uchun kurashdilar. Shu bilan birga janjal va korrupsiya bilan to'lib-toshgan katolik cherkovi dissidentlarga qarshi shafqatsiz kurashni boshladi. 1545-yilda Trent kengashi rasman Rim

inkvizitsiyasini tashkil etdi. Bunday sharoitda insonparvarlik bid’atga o’xshardi va shu bilan Italiyada uyg’onish davri tugadi.



yillardan jahondagi 10 ta iqtisodiy rivojlangan davlatlar qatoriga kirdi. Ammo 1990-yillardan xokimiyat bo’g’inarifa korrupsiya kuvchaydi. Urushdan keyingi yillarda Italiyada 63-marta xukumat almashgan.

### Hozirgi Kun

Hozirgi kunda Italiya demokratik respublika bo’lib, Yevropada Ittifoqining asoschisi va a’zosi hisoblanadi. Mamlakat o’zining boy madaniy merosi, san’atu, arxitekturadi va gostranomiyasi bilan dunyoga mashhur.

Italiya Apenin yarim orolida joylashgan va shimolda Avstriya, Shvetsariya shimoli-g’arbida Fransiya va Sloveniya bilan hamda 2 ta anklav davlatlar Vatikan va San-Marino bilan chegaradosh. Italiya iqtisodiy jihatdan rivojlangan mamlakatlardan biri bo’lib, avtomobilsoz bo’yicha dunyoda 5-o’rinda va moda, turizm va oziq-ovqat sanoati kabi sohalarda yetakchi hisoblanadi.

Italiya tarixi juda boy va murakkab bo’lib, uning madaniyati va siyosiy rivojlanishida muhim voqealarni qamrab oladi, Bu tarix nafaqat Italiya, balki jahon madaniyati va siyosatiga ham katta ta’sir ko’rsatgan.

Italiya nomi va davlati paydo bo'lishigacha bo'lgan davr ko'plab madaniy va siyosiy jarayonlar bilan bog'liq bo'lib, bu jarayonlar Rim Imperiyasining tashkil topishi bilan yakunlandi. Bu davr Italiya tarixining muhim bosqichlaridan biri bo'lib, uning keyingi rivojlanishiga asos yaratdi.

Geografik joylashuvi va tabiati.

Janubiy Yevropada, Apenin yarimorolida joylashgan. Shimolda-Avstriya (chegara uzunligi-430 km) va Shvetsariya (740 km), shimoli-g'arbda-Fransiya (488 km), sharqda-Sloveniya (232 km) shuningdek, Italiya xududidagi anklavlar-Vatikan

(3,2 km) va San-Marino (39 km) bilan chegaradosh. Quruqlikdagi chegaralari uzunligi-1932,2 km. Sardiniya, Sitsilya, Elba orollari va bir qancha kichik orollari xam Italiyaga qarashli. Italiya xududi janubda va g'arbda O'rta Yer dengizi, sharqda Atlantika dengizi bilan tutash. Xududining 80% ni tog' va qirlardan iborat. Italiyaning shimolida Alp tog'lari joylashgan. Alp va Apenin tog'lari oralig'ida Po daryosi vodiysi bilan Lombord tekisligi mavjud. Xarakatdagi vulqonlari ko'p. Ular orasida Vezuviy (1 277 m) va Elba (3323 m) Sitsilya orolida joylashgan. Italiyaning yirik daryolari- Pova Tibr. Mamlakatda ko'llar ko'p, asosiylari-Garda, Lago-Madjore, Komo. Asosiy foydali qazilmalari: Simob, marmar, ishqor, ko'mir, oltingugurt kam miqdorda tabiiy gaz va neft.

Xaydaladigan yerlar mamlakat xududining 32%, o'rmon va butazorlar-22%, yaylov va o'tloqlar-17% ni tashkil etadi.

#### FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Duggan, Christopher. The Force of Destiny: A History of Italy Since 1796. Penguin Books, 2008.
2. Norwich, John Julius. A History of Venice. Vintage Books, 1982.
3. Mack Smith, Denis. Modern Italy: A Political History. Yale University Press, 1997.
4. Hibbert, Christopher. The Rise and Fall of the House of Medici. Penguin Books, 1979.
5. Gilmour, David. The Pursuit of Italy: A History of a Land, Its Regions, and Their Peoples. Farrar, Straus and Giroux, 2011.
6. Bosworth, R.J.B. Mussolini's Italy: Life Under the Fascist Dictatorship, 1915-1945. Penguin Books, 2006.
7. Clark, Martin. Modern Italy: 1871 to the Present. Pearson, 2014.
8. Grant, Michael. The History of Rome. Faber & Faber, 1993.
9. Rahimov, Z., & Gulomov, D. (2020, December). RETROSPECTIVE STRUCTURE IN FICTION. In Конференции
10. Rahimov Z., Gulomov D. Retrospective plot features. EPRA International Journal of MULTIDISCIPLINARY RESEARCH (IJMR), 2020, november, No6, page510-513
11. Ergashev A. Nemis tili o'qitish metodlari. Farg'ona, FARDU. (2023, October). 144-147 betlar. ISOC International Scientific Online Conferences. Journal of Google scholar

## THE SON OF AZERBAIJAN WHO GLORIFIED UZBEK

Xayriyev Xayriddin Sirojiddin o‘g‘li

Tashkent State Transport University

[xayriddinxayriyev10@gmail.com](mailto:xayriddinxayriyev10@gmail.com)

**Abstract:** *Sheikhzoda’s literary works are marked by their rich cultural and historical themes. Maksud Sheikhzoda, born Maksud Maqsumbek oglu Sheikhzada on November 7, 1908, in the Ganja region of Azerbaijan, made significant contributions to Central Asian literature. His early move to Tashkent in 1928 marked the beginning of his influence in Uzbek literature.*

## O‘ZBEKNI ULUG‘LAGAN OZARBAYJON O‘G‘LONI

**Anotatsiya:** *Shayxzodaning adabiy asarlari boy madaniy-tarixiy mavzular bilan ajralib turadi. Maqsud Shayxzoda, 1908-yil 7-noyabrda Ozarbayjonning Ganja viloyatida tug‘ilgan Maqsud Maqsumbek o‘g‘li Shayxzoda O‘rta Osiyo adabiyotiga katta hissa qo‘shgan. 1928-yilda Toshkentga erta ko‘chib o‘tishi o‘zbek adabiyotiga ta’sirining boshlanishi bo‘ldi.*

## СЫН АЗЕРБАЙДЖАНА, ПРОВЛАВЛЮЩИЙ УЗБЕК

**Абстрактный:** *Литературные произведения Шейхзоды отмечены богатой культурной и исторической тематикой. Максуд Шейхзода, урожденный Максуд Мақсумбек оглы Шейхзаде, родился 7 ноября 1908 года в Гянджинском районе Азербайджана, внес значительный вклад в среднеазиатскую литературу. Его ранний переезд в Ташкент в 1928 году положил начало его влиянию на узбекскую литературу.*

**Key words:** *Poet, Playwright, Translator, Literary critic, Pedagogue, Uzbek literature, Azerbaijani literature, Shakespeare translations, Cultural heritage, Historical narratives*

**Kalit so‘zlar:** *Shoir, dramaturg, tarjimon, adabiyotshunos, pedagog, o‘zbek adabiyoti, ozarbayjon adabiyoti, Shekspir tarjimalari, madaniy meros, tarixiy hikoyalar*

**Ключевые слова:** *Поэт, Драматург, Переводчик, Литературный критик, Педагог, Узбекская литература, Азербайджанская литература, Переводы Шекспира, Культурное наследие, Исторические нарративы.*

**Introduction:** *Literary Contributions. Sheikhzoda’s literary works are marked by their rich cultural and historical themes. His notable works include: Mirzo Ulugbek: A play that delves into the life of the famed astronomer and ruler of the Timurid dynasty. This work exemplifies Sheikhzoda’s talent in dramaturgy and his deep appreciation for historical figures. Poetrym Sheikhzoda’s poetry often reflects the spirit and history of the Central*



Asian people, intertwining both past and future narratives. His poems are celebrated for their depth and cultural significance. Translations. His translations of Shakespeare’s works into Uzbek opened up the world of Western literature to Uzbek readers. This monumental task not only showcased his linguistic skills but also his dedication to cultural exchange and education. Educational and Critical Work .In addition to his creative work, Sheikhzoda was a respected pedagogue and literary critic. He contributed to the academic field through teaching and mentoring young writers and scholars. His critical essays and reviews helped shape literary discourse in Uzbekistan.

Main part: Legacy and Recognition. Sheikhzoda’s manuscripts and other works are preserved at the **\*\*Alisher Navoi State Literature Museum\*\*** in Uzbekistan. His legacy is honored through various commemorations, including schools and streets named after him. He was posthumously awarded for his invaluable contributions to literature and culture. Key Themes in Sheikhzoda’s Work.Cultural Identity. His works often explore the themes of national identity and cultural heritage, reflecting the rich history and traditions of Central Asia. Historical Narratives. Through his plays and poems, Sheikhzoda brought historical figures and events to life, making them accessible and engaging for contemporary audiences. Literary Excellence. His translations and original works set high standards for literary excellence in both Azerbaijani and Uzbek literature. Impact on Central Asian Literature. Sheikhzoda’s work bridged the gap between different literary traditions, connecting Central Asian literature with global narratives. His efforts in translation and original writing have left an enduring impact on the literary world. Maksud Sheikhzoda, an Azerbaijani-born literary giant, significantly shaped Uzbek literature through his work as a poet, playwright, literary critic, translator, and educator. His most renowned play, “Mirzo Ulugbek,” exemplifies his ability to blend historical accuracy with creative storytelling. Sheikhzoda’s translations of Shakespeare into Uzbek brought global literary masterpieces to Central Asian audiences, enriching the region’s cultural tapestry. Beyond his creative contributions, Sheikhzoda played a vital role in literary education and criticism, mentoring young writers and advancing literary scholarship in Uzbekistan. His works, which often explore themes of national identity and cultural heritage, remain influential. Sheikhzoda’s legacy endures through his preserved manuscripts at the Alisher Navoi State Literature Museum and the various honors and commemorations bestowed upon him posthumously. His impact on literature continues to be celebrated and studied, highlighting his lasting significance in both Azerbaijani and Uzbek cultural history.

Conclusion: Maksud Sheikhzoda was a prominent poet, playwright, translator, literary critic, and educator from Azerbaijan, who made significant contributions to Uzbek literature. Moving to Tashkent in 1928, he is best known for his play “Mirzo Ulugbek” and for translating Shakespeare’s works into Uzbek, thus making Western classics accessible to a Central Asian audience. His works often explore themes of national identity and cultural heritage. Sheikhzoda was also a respected literary critic and mentor, influencing the development of young writers and literary scholarship in Uzbekistan. His manuscripts are preserved at the Alisher Navoi State Literature Museum. Sheikhzoda’s legacy continues to



be honored through various commemorations and his lasting impact on literature and culture.

**REFERENCES:**

- 1.[Central Asian Literature and Shaykhzoda – Genius Repository](<https://geniusrepo.net/index.php/1/article/view/2>)  
[[ ]](<https://geniusrepo.net/index.php/1/article/view/2>).
- 2.[Wikipedia Biography of Sheikhzoda (in Malay)](<https://ms.wikipedia.org/wiki/Syeikh>) [[ ]](<https://ms.wikipedia.org/wiki/Syeikh>).
- 3 [Wikipedia – Maksud Syundyukle  
[https://en.wikipedia.org/wiki/Maksud\\_Syundyukle](https://en.wikipedia.org/wiki/Maksud_Syundyukle)]
4. [Research and Citation Resources – Purdue OWL](<https://owl.purdue.edu>)
5. [Syed Abul Maksud – Wikipedia]([https://en.wikipedia.org/wiki/Syed\\_Abul\\_Maksud](https://en.wikipedia.org/wiki/Syed_Abul_Maksud))

## SEIKHZADE, FLYING IN THE SKY OF LITERATURE

Xayriyev Xayriddin Sirojiddin o‘g‘li

Tashkent State Transport University

[xayriddinxayriyev10@gmail.com](mailto:xayriddinxayriyev10@gmail.com)

**Abstract:** *Sheikhzade not only wrote works in all types and genres of artistic creation, but also worked effectively as a literary critic and critic. As early as 1941, Sh. Until the last days of his life, he was constantly engaged in Navoi’s life and work. After the article “About Navoi’s Lyrical Hero” (1948), which he wrote on the occasion of Navoi’s 500th anniversary, “About some poetic methods of Navoi’s lyrics” (1959), “In the Art Studio of the Master” (3-part article, 1965-66), “Sultan of Ghazal Property” (1966), “From the History of Tazkirachilik” (1968), created major scientific researches and brought the science of narcotics to a new stage of development.*

## ADABIYOT OSMONIDA UCHGAN SHAYXZODA

**Anotatsiya:** *Shayxzoda nafaqat badiiy ijodning barcha tur va janrlarida asarlar yozgan, balki adabiyotshunos va tanqidchi sifatida ham samarali faoliyat ko‘rsatgan. 1941 yildayoq Sh. U umrining so‘nggi kunlarigacha Navoiy hayoti va ijodi bilan tinimsiz shug‘ullangan. Navoiy tavalludining 500 yilligiga bag‘ishlab yozgan “Navoiy lirik qahramoni haqida” (1948), “Navoiy lirikasining ba‘zi poetik uslublari haqida” (1959) maqolasidan so‘ng “Ustoz san‘at ustaxonasida” (3 qismli). Maqola, 1965—66), «G‘azal mulkining sultoni» (1966), «Tazkirachilik tarixidan» (1968) yirik ilmiy tadqiqotlar yaratib, giyohvandlik fanini yangi taraqqiyot bosqichiga olib chiqdi.*

## ШЕЙХЗОДА , ЛЕТАЮЩИЙ В НЕБЕ ЛИТЕРАТУРЫ

**Абстрактный:** *Шейхзаде не только писал произведения во всех видах и жанрах художественного творчества, но и плодотворно работал как литературный критик и критик. Еще с 1941 года Ш. До последних дней своей жизни постоянно занимался жизнью и творчеством Навои. После статей «О лирическом герое Навои» (1948), написанных им к 500-летию Навои, «О некоторых поэтических приемах лирики Навои» (1959), «В художественной мастерской мастера» (статья в 3 частях, 1965-66), «Султан газельного имущества» (1966), «Из истории тазкирачилика» (1968) создал крупные научные исследования и вывел науку о наркотиках на новый этап развития.*

**Key words:** astronomical observations, star catalogue, medieval Islamic world, scientific contributions, trigonometry, ruler of Samarkand, Timurid dynasty, intellectual achievements, political challenges, cultural patronage

**Kalit so‘zlar:** *ronomik kuzatishlar, yulduzlar katalogi, o‘rta asr islom olami, ilmiy hissalar, trigonometriya, Samarqand hukmdori, temuriylar sulolasi, intellektual yutuqlar, siyosiy muammolar, madaniy rivoj.*

**Ключевые слова:** *рономические наблюдения, звездный каталог, средневековый исламский мир, научные достижения, тригонометрия, правитель Самарканда, династия Тимуридов, интеллектуальные достижения, политические проблемы.*

Introduction: Maqsud Maqsumbek’s son Shaikhzoda (Maqsud Shaikhzoda) ( 1908.25.10 (7.11), Republic of Azerbaijan , Ganja region , Oktash sh . — 19.2.1967 , Tashkent ) — poet, dramatist, literary critic, translator, pedagogue. Honored Artist of Uzbekistan (1964). Graduated from medical school in Baku (1925). At first, he worked as a teacher at the 1st level Azerbaijani school in Darband , at the Technical College of Education and Training in Boynaq . In 1927, he was arrested as a member of a counter-revolutionary organization, and in February 1928 he was exiled to Tashkent. After a short period of study at the Eastern Faculty of the University of Central Asia (1928), Shaikhzoda served in the editorial offices of “Sharq Haqiqat” (1929-32), “Red Uzbekistan”, “Yosh Leninchi” newspapers (1932), “Guliston” magazine (1933-34). Did 1933 ped in Baku. Passed the exam for all the courses of the institute and entered the postgraduate course under the Science Committee (1934). At the same time, he worked as a researcher at the Institute of Language and Literature (1935-38). From 1938 until the end of his life, first evening, then daytime ped. He gave a lecture on the history of Uzbek literature.

Main point: His first poetry collection is “The Worthy Guard” (1933). After that, “Ten Poems” (1932), “Consonants” (1933), “Third Book” (1934), “Republic” (1935), “Twelfth”, “New Cabinet” (1937), “Election Songs” (1938), “Kurash nechun?” (1942), “Battle and song”, “The heart says...” (1943), “The notebook of fifteen years” (1947), “Poems of the country” (1948), “Strings of time” , “My applause” (1949), “Years and roads” (1961), “Poems” (1964) and other poetry collections were published. In the early works of the city and partly in some poems of the 1950s, the melodies typical of Azerbaijani poetry and the signs of pulpit poetry prevailed. But Sh. As he mastered the language and style of Uzbek classical and modern poetry, the Uzbek musical fluency became stronger in his poems. Sh. Striving to actively react to reality, he paid special attention to portraying important events in the life of the people and the country, creating the image of heroes of labor and struggle. For this purpose, he tried the epic genre, “Comrade Property” (1933), “Light”, “Comrade”, “Inheritance”, “Soil and Right” (1936), “Hunter’s Story”, “Iskandar Zulqarnayn” (1940), He wrote lyrical works such as “Elevens”, “Jhenya”, “Elder” (1943), “Akhmadjon’s Wisdom”, “Third Son” (1944), “Nurmat Ota’s Dream” (1947). One of the important qualities characteristic of the poet’s poetry of the 30s and 40s, as well as his later work, is the plot. Sh. As a poet with a tendency to create a lyrical plot, he turned to folk legends and the pages of the historical past, as well as the lives of his contemporaries, introduced poetic symbols and various poetic details typical of ballads to his poems, and took measures to increase the position of the word in the poetic device. At the same time Sh. Discovered new artistic

possibilities of krfiya and introduced new weight and forms to Uzbek poetry. This principle, characteristic of the poet's work, was especially vividly expressed in his lyric epic "Tashkentnoma" (1958). In the tragedy "Jalaluddin Manguberdi" (1944), written by Sheikhzadeh during the Second World War, he described the bravery of the last Khorezm king who fought against the Mongol invaders for the freedom and independence of his country. In the tragedy "Mirzo Ulugbek" (1961) Sh. He portrayed the image of the main character as a bright symbol of the Renaissance that took place in the life of the Uzbek people during the time of Amir Temur and the Timurids. Sh. By describing the last 2 years of Ulugbek's life, he has truthfully shown that he was a famous scientist, a just and truthful statesman who took a worthy place in the history of world science, and at the same time a weak person in front of the bigoted forces of the kingdom. The release of the tragedy "Mirzo Ulugbek", written with Shakespearean scale and warmth, was a great event in the history of Uzbek dramaturgy and theater. Sh. The film "The Great Star of Ulugbek" (1964) created by the director L. Fayziyev based on his script allowed the general public to get to know the great Uzbek scientist and his tragic destiny. In his poetic work, Shaykhzada used his pen mainly on modern themes, and in his dramaturgy, he took a deep look at the historical past and gave a new artistic life to figures and events that help to illuminate modern problems in it. In the last years of his life, he wrote his last play about Beruni

Conclusion: Translation played an important role in the expansion of Shaikhzada's range of literary knowledge and the enrichment of his work with the artistic experience of classical world writers. He Sh. Rustaveli's epic "The Tiger-Skinned Warrior" (in collaboration), U. Shakespeare's sonnets, AS Pushkin's poems, "The Copper Rider" epic, "Mozart and Salieri" tragedy, M.Yu. He skillfully translated Lermontov's poems and the epic "Prisoner of the Caucasus", as well as some works of Nizami, Fuzuli, Mirza Fatali Akhundov, Aesop, Aeschylus, Goethe, Byron, Mayakovsky, Nazim Hikmat and other writers into Uzbek.

#### REFERENCES:

1. Zakirov M., Maqsud Sheikhzadeh. Literary critical essay, T., 1969;
2. Yusuf Shomansur, Shaykhzada – a creative poet, T., 1972;
3. Gafurov I., fellow poet. Art of Maksud Sheikhzadeh, T., 1975;
4. In memory of the contemporaries of Maksud Sheikhzadeh, T., 1983;
5. History of Uzbek literature of the 20th century, T., 1999.
6. Sheikhzada Maksud. Atokli folk poet. "Lenin's Spark", 1956, May 18 (Uzbek)
7. Sheikhzada Maksud. Listen to the poet's heart (Selected works) // Tashkent, "Nihol", 2008. 28 p. (Uzbek)

**MOMIQ OLISH JARAYONINI TAKOMILLASHTIRISH  
IMKONIYATLARI**

**Yunusov Saloxiddin Zununovich**

*Texnika fanlari doktori, professor*

*Toshkent davlat transport universiteti, ysz1979@gmail.com*

**Maxmudova Shaxnoza Abduvalievna**

*PhD, falsafa-texnika fanlari doktori,*

*Toshkent davlat transport universiteti, maxmudovash88@mail.ru*

**Kasimova Dilafruz Alisher qizi**

*Stajer-tadqiqotchi "Metrologiya, standartizatsiya va mahsulot sifatini boshqaruv"  
kafedراسi. Andijons mashinasozlik instituti, kasimova\_d@andmiedu.uz.*

**Annotatsiya.** Maqolada momiq ajratish jarayonining qisqacha tahlili keltirilgan, ish unumdorlikni oshirishni hisobga olgan holda momiq ajratish jarayonini takomillashtirish va momiq sifatini oshirish imkoniyatlari ko'rib chiqilgan.

Momiq ajratish mashinasining ishchi kameradagi chigit valigi aralashtirgichini yangi tarkibli konstruksiyasi taklif qilinib, uning yordamida chigit valigini aylanishining o'rtacha burchak tezligi, ya'ni chigitlarni chigit valigidagi samarali aralashtiriladi. Tishli disklar va plankalarning zarur burchak tezlik hamda chastota bilan chigitli valik tarkibidagi chigitlarga ta'siri, tuksizlantirilgan chigitlarni ishchi kameradan samarali olib chiqish orqali chigit valigining o'rtacha burchak tezligini saqlab qolish imkonini beradi, buning natijasida ma'lum darajada arra silindr tishlariga chigitlarni bosimi siklik ravishda ortadi.

**ВОЗМОЖНОСТИ УЛУЧШЕНИЯ ПРОЦЕССА  
ПОЛУЧЕНИЯ ЛИНТА**

**Юнусов Салохиддин Зунунович**

*доктор технических наук, профессор*

*Ташкентский государственный транспортный университет, г. Ташкент,  
Узбекистан, ysz1979@gmail.com*

**Махмудова Шахноза Абдувалиевна**

*PhD, доктор философии технических наук,*

*Ташкентский государственный транспортный университет, г. Ташкент,  
Узбекистан, maxmudovash88@mail.ru*

**Касимова Дилафруз Алишер кизи**

*Teacher of the department, "Metrology, standardization and quality  
management of products" Andijan Machine-Building Institute,  
[kasimova\\_d@andmiedu.uz](mailto:kasimova_d@andmiedu.uz).*

**Аннотация.** В статье приводится краткий анализ процесса линтерования, рассмотрены возможности совершенствования процесса и повышения качество получаемого линта с учётом роста производительности.

Предлагается новая конструкция составного ворошителя семенного вала линтерной машины с помощью которого придерживается средняя угловая скорость вращения, то есть смешивания семян в семенном валике. Воздействие зубчатых дисков и лопастей с необходимой частотой на летучки и семена хлопка-сырца семенного валика позволяет скорейшему выделению и отводу оголённых семян, а также придерживая среднюю угловую скорость вращения, за счёт чего в некоторой степени циклически увеличивает давление семян на пыльный цилиндр линтера.

**Ключевые слова:** линтерная машина, короткоштапельный линт, волокно, пыльный диск, поврежденность семян, составной ворошитель, упругие лопасти.

## POSSIBILITIES FOR IMPROVING THE LINT OBTAINING PROCESS

**Yunusov Salokhiddin Zununovich**

*Doctor of science, professor*

*Tashkent state transport university, ysz1979@gmail.com*

**Maxmudova Shaxnoza Abduvalievna**

*PhD, technical science,*

*Tashkent state transport university, maxmudovash88@mail.ru*

**Kasimova Dilafruz Alisher qizi**

*Stajer-tadqiqotchi "Metrologiya, standartizatsiya va*

*mahsulot sifatini boshqaruv" kafedrası. Andijons mashinasozlik instituti,*

[kasimova\\_d@andmiedu.uz](mailto:kasimova_d@andmiedu.uz).

**Annotation.** The article provides a shot analysis of the linting process, considers the possibilities of improving the process and increasing the quality of the resulting lint, taking into account the increase in productivity.

A new design of a composite agitator for the seed shaft of a linting machine is proposed, with the help of which the average angular speed of rotation is maintained, that is, the mixing of seeds in the seed roller. The impact of toothed disks and blades with the required frequency on the flakes and seeds of raw cotton seed roller allows for the rapid release and removal of bare seeds, as well as maintaining an average angular rotation speed, due to which, to some extent, the pressure of the seeds on the saw cylinder of the linter is cyclically increased.

**Key words:** linter machine, short-staple linter, fiber, saw blade, seed damage, composite agitator, elastic blades.

O‘zbekiston respublikasida chigitli paxtani qayta ishlash va undan tayyor to‘qimachilik mahsulotlarini ishlab chiqarish iqtisodiy-ijtimoiy ahamiyat kasb etadi. Hususan paxtachilik



– qishloq xo‘jaligining eng yirik tarmoqlaridan biri bo‘lib, mamlakat iqtisodida, xalqning moddiy farovonligini yuksaltirishda katta ahamiyatga ega. Shu bois so‘ngi yillarda hukumat tomonidan bu borada qator qaror va farmoishlar qabul qilinmoqda. Jumladan, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 23-oktyabrda qabul qilingan №PF-5853 sonli Farmoni bilan O‘zbekiston Respublikasi qishloq xo‘jaligini rivojlantirishning 2020-2030-yillarga mo‘ljallangan strategiyasi tasdiqlandi. Bunda asosiy belgilangan masala paxta xom ashyosi va boshqoli don yetishtirishda davlatning ishtirokidan bosqichma-bosqich voz kechish borasida respublikada paxta yetishtirishning yangi bozor mexanizmi joriy etish hamda 2020-yilga kelib paxta yetishtirishda to‘liq klaster tizimiga o‘tish belgilab qo‘yilgan. Bundan tashqari O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 26-yanvardagi “Paxta xom ashyosi yetishtiruvchilar faoliyatini yanada qo‘llab quvvatlashning qo‘shimcha chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi №PQ-23 sonli Qarori qabul qilinishi paxta-to‘qimachilik klasterlari va fermer xo‘jaliklari o‘rtasida o‘zaro manfaatli munosabatni yo‘lga qo‘yish hamdar ular faoliyatining samaradorligini yanada oshirish uchun zarur normativ hujjat bo‘ldi.

Bugungi kunga kelib mamlakatimizda paxta klasterlari tarkibida paxtani dastlabki ishlash (PDI) bo‘yicha 100 dan ortiq korxonalar faoliyat olib bormoqda. PDI korxonalarining texnika va texnologiyalarini bosqichma-bosqich zamonaviy hamda resurs tejamkor turlariga almashtirish yoki modifikatsiya qilish kunning dolzarb masalasiga aylandi. PDI korxonalarini modernizatsiya qilishdan ko‘zlangan asosiy maqsad texnologik mashinalar unumdorligini oshirish, shuningdek, jahon bozori talablariga javob beradigan yuqori sifatli paxta tolasi va momiq (lint) ishlab chiqarishdan iborat.

Hozirgi sharoitda ishlab chiqarish samaradorligini oshirishning asosiy usullaridan biri bu fan va texnikaning eng yangi yutuqlarini ishlab chiqarishga joriy etgan holda sanoat korxonalarini texnik qayta jihozlash hisoblanadi. Momiq ajratish mashinasining ishchi kamerasini parametrlari ko‘p jihatdan paxta chigitini momiq ajratish texnologiyasi bilan belgilanadi. PDI korxonalarida momiq ajratishda qo‘llanilayotgan 5LP markali linterlarning ishchi kamerasi parametrlari va undagi ishchi organlarining konstruksiyalari va konstruksion o‘lchamlar qiymatlarining qayta ishlanayotgan, chigitdan momiq ajratish jarayonida chigitlarga yuqori dinamik kuchlanishlar ta’sir etmoqda.

Ishchi kamerada arrali silindr va chigit valigi aralastirgichining ta’siri natijasida chigit valigi shakllanadi. Bunda chigit valigining zichligi ishchi kamera ishchi organlaridagi dinamik yuklanishlarning qiymatiga to‘g‘ridan-to‘g‘ri ta’sir etadi. Albatta chigit valigining yuqori zichligi mashina agregatining umumiy ish unumdorligiga ijobiy ta’sir qiladi lekin shu bilan birga chigit va ajratib olingan momiq sifatiga salbiy ta’sir qiladi. Bundan tashqari yuqori zichlikdagi chigitli valikni aylantirish uchun nisbatan ko‘proq energiya sarfiga olib keladi. Mavjud momiq ajratish mashinalarining asosiy konstruksion kamchiliklari sifatida quyidagilarni keltirish mumkin:

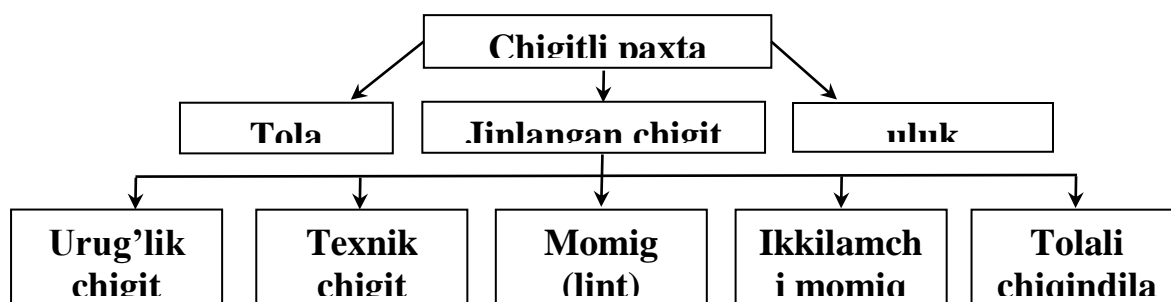
ishlash jarayonida momiq ajratish mashinasining ishonchliligini pastligi;

arrali silindrining nominal burchak tezlikda aylantirish uchun energiya sarfi yuqoriligi, ayniqsa arrali silindrning yuqori inertsiya momenti tufayli ishga tushirish rejimida eng yuqori ko‘rsatkichda bo‘ladi;

ishchi kameradagi chigit valigining zichligi haddan tashqari ortishi urug'lik chigit olishga salbiy ta'sir qiladi va boshqalar.

PDI asosiy jarayon chigitli paxtadan tolalarni ajratib olishdir, bu jarayonda asosan tola va chigit asosiy mahsulot sifatida qaraladi. Chigitli paxtani yetishtirish, uni terish va qayta ishlash texnologiyasi hamda jihozlarining rivojlanishi bir qator texnologik parametrlarni qayta ko'rib chiqishni talab etadi, jumladan: chigitli paxtani saqlash, quritish, tozalash.

PDI korxonalarida bugungi kunda xalq xo'jaligining boshqa tarmoqlari uchun qimmatli xomashyo bo'lgan yetti turdagi mahsulot ishlab chiqarilmoqda. Assortimenti kengaytirilganiga qaramay, paxtani birlamchi qayta ishlash jarayonida asosiy e'tibor tolaning miqdori va sifati ko'rsatkichlariga qaratiladi, lekin aksariyat hollarda chigitning sifat ko'rsatkichlari e'tiborga olinmaydi. Shuning uchun chigitning sifat ko'rsatkichlari so'nggi yillarda iste'molchilar talablariga to'liq javob bermayabdi.



1-rasm. PDI korxonalarida chigitli paxtani qayta ishlashda olinadigan asosiy mahsulotlar

Chigitli paxta xomashyosini PDI korxonalarida qayta ishlashda olinadigan asosiy mahsulotlar 1-rasmda keltirilgan. Rasmda keltirilgan ma'lumotlardan ko'rinib turibdiki, chigitli paxtadan tola ajratib olingandan keyin olinadigan "qo'shimcha mahsulotlar" ning asosiy qismi paxta chigitidan ishlab chiqariladi. Binobarin, ularning sifat va miqdoriy ko'rsatkichlari ko'p jihatdan qayta ishlash uchun kelgan tolasini ajratilgan ya'ni ginlash jarayonidan chiqqan chigitlarning va qayta ishlashni amalga oshiruvchi texnologik mashinalarning texnik holatiga bog'liq. 1870 yildan boshlab chigitlarni o'g'it sifatida hamda chorva uchun ozuqa sifatida ishlatila boshlandi, 1890-yillarning boshlarida chigitlardan o'simlik moyi-yog'ini ishlab chiqarishni boshladilar [2].

Chigitli paxta chigitlarini qayta ishlash jarayonlarining paydo bo'lish tarixi xalq xo'jaligining boshqa tarmoqlarining rivojlanishi bilan uzviy bog'liqdir. 19-asrning 2-yarmigacha ginlangan chigitlar faqat urug'lik material sifatida ishlatilgan, bu esa ishlab chiqarilgan chigitlarning faqat oz qismini tashkil etgan.

Chigitdan yog' olishni maksimal darajada oshirish uchun zarur bo'lgan tayyorgarlik jarayoni sifatida chigitlarni tuksizlantirish jarayoni paydo bo'ldi. Bunda olingan momiq sanoat ahamiyatiga ega emas edi. Chigitlarni tuksizlantirish Amerika Qo'shma Shtatlarida arrali tola ajratish mashinalariga o'xshash momiq ajratish mashinalarida amalga oshirilgan.

20-asr boshlarida paxta momig'i xalq xo'jaligining ayrim tarmoqlarida to'ldiruvchi material, tola uchun aralashma sifatida, shuningdek, momiq, sun'iy ipak va past navli iplar ishlab chiqarishda qo'llanila boshlandi.

Kimyo sanoatida ham paxta momig'idan foydalanish sezilarli darajada arzon va sifatli mahsulotlarni ishlab chiqish imkonini berdi. Hozirgi vaqtda paxta momig'idan o'ndan ortiq mahsulot ishlab chiqariladi.

Paxta momig'idan yuqori sifatli sellyuloza olinadi, u esa sun'iy ipak, sellyuloza tarkibli plastmass, porox, sof rangsiz kino va fotoplyonkalar kabi mahsulotlarni ishlab chiqarishda asosiy hom ashe hisoblanadi.

PDI korxonalarida 3 xil turdagi momiqlar ishlab chiqariladi. Birinchi turdagi momiqlar massa uzunligi 13-14 mm yoki undan ko'p bo'lgan tolalarni o'z ichiga oladi, ikkinchi turdagisi 7-8 dan 12-13 mm gacha, uchinchi turdagisi - 6-7 mm yoki undan kam. Bundan tashqari, momiq ham xilma-xilligi bilan ajralib turadi, u qayta ishlangan urug'larning xilma-xilligiga qarab belgilanadi [2].

Momiq chigitli paxta chigitini qayta ishlashdan olinadigan mahsulot sifatida tarkibida organik va noorganik chiqindi qo'shimchalar tarkibli tolali massa bo'lib, momiq massasidagi bunday aralashmalarning tarkibi kimyo sanoati texnologik uskunalarning samaradorligini pasayishiga olib keladi [3].

Momiq ajratish jarayonidan so'ng olingan momiqni shtapel massasining uzunligiga ko'ra turlarga bo'linishi nisbiydir, chunki ma'lum bir turdagi ishlab chiqarilgan momiq tarkibida turli xil massa va uzunlikdagi tolalar mavjud bo'ladi, buni ko'plab tadqiqotchilar tomonidan ilmiy-tadqiqot ishlarida aniqlangan [2-4].

Paxta momig'ini iste'molchilari talabini, ayniqsa kimyo sanoati o'rganish shuni ko'rsatadiki, ma'lum bir turdagi momiq uzunligining keng doiradagi o'zgarishi va uning tarkibida sezilarli miqdordagi aralashmalar mavjudligi uni ishlab chiqarish uchun rasional texnologiyani tanlashni qiyinlashtiradi. Bu esa qayta ishlash va ishlab chiqarilgan mahsulot sifatining yomonlashishiga olib keladi, shuning uchun iste'molchilar shtapel uzunligining minimal o'zgarishi diapazoni va mineral, organik aralashmalrning eng kam miqdori bilan momiq ishlab chiqarish va etkazib berish vazifasini qo'yadilar.

Ushbu muammoni hal qilish uchun ginlangan chigitlarni qayta ishlashning rasional usuli va texnologiyasini ishlab chiqish kerak. Ishlab chiqarilgan paxta momig'i va chigitlarning holati va ko'rsatkichlari, birinchi navbatda, qayta ishlangan xomashyo holatiga va uni qayta ishlash texnologiyasi va uskunalarning rivojlanish darajasiga bog'liq.

Tadqiqotchilar tomonidan olib borilgan ilmiy izlanishlarning tahlili shuni ko'rsatdiki, chigitlarga eng katta zarar chigitli paxtani tozalash va tola ajratish jarayonida sodir bo'ladi, chunki aynan shu jarayondagi texnologik mashinalarning ishchi organlari chigitli paxtaga zarba-silkatish ta'siriga asoslangan. Momiq ajratish jarayonida chigitlar ta'minlagichdan o'tgandan so'ng ularning shikastlanishi 4% atrofida bo'ladi [5-7].

Bugungi kunda PDI korxonalarida chigitlar momiq ajratish jarayoniga yetib kelgunga qadar chigitli paxtani quritish, tozalash va tola ajratish jarayonidan o'tib keladi. Shu bilan birga har bir jarayondan o'tganda turli hildagi chigit tshuvchi agregatlardan ham

foydalaniladi, bu esa chigitga nisbatan bo‘lgan mexanik ta’sirlarni ortishiga hamda uning shikastlanishiga ta’sir qiladi. Shnek konveyeri urug‘larni to‘g‘ridan-to‘g‘ri vertikal liftga o‘tkazadi, bu esa ularni momiq ajratish mashinasining chigit yig‘ish bunkeridagi tarqatuvchi-ta‘minlovchi shnekka o‘tkazish uchun xizmat qiladi. Ushbu qurilmalarda chigitlarning shikastlanishi mos ravishda 3,25 va 3,40% ga oshadi.

Tahlillar shuni ko‘rsatadiki, paxta tozalash va momiq ajratish jarayonlari oralig‘ida paxta chigitlarining mexanik shikastlanishi 6,82% gacha oshadi. Jinlangan chigitlarning dastlabki shikastlanishining bu kattaligi momiq ajratish jarayonida tiqilishlar hosil bo‘lishiga va uning sifat ko‘rsatkichlarining yomonlashishiga olib keladi. Xulosa qilishimiz mumkinki, momiq ajratish mashinasining ta‘minlovchining ish prinsipi chigitlarning va momiqlarni sifatiga sezilarli ta’sir qiladi. Quyida 1-jadvalda chigitlarni shikastlanishini uni ishchi kamerada chigit valigi tarkibida bo‘lish vaqtiga bo‘g‘liqligi keltirilgan [8].

### 1-jadval

Chigitni ishchi kamerada chigit valigi tarkibida bo‘lish vaqti, (sekund)	Chigitlarni mexanik shikastlanganlik darajasi, (%)
30	4,12
150	4,34
500	7,2

1-jadvalda keltirilgan ma‘lumotlar asosida tuksizlantirilgan chigitlarni chigitli valik tarkibidan ishchi kameradan tezkorlik bilan olib chiqib ketish momiq va chigitning sifatiga bog‘liq.

Shu bilan birga, momiq va chigitning narxi ham eng dolzarb masalalardan biri hisoblanadi, chunki momiq ishlab chiqarish va shunga mos ravishda PDI korxonalarida mahsulot ishlab chiqarish yuqori mehnat, elektr energiya sarfini talab etadi. Shunday qilib, 1 tonna momiq ishlab chiqarish uchun mehnat xarajatlari 1 tonna tolaga nisbatan 2,2 baravar yuqori bo‘ladi. Momiq ajratish uskunasi narxi esa PDI korxonasining bosh binosidagi barcha jihozlarning narxining uchdan bir qismini tashkil etadi. Bu esa tolaga nisbatan past narxdagi momiq ishlab chiqarishning yuqori xarajatlari momiq ishlab chiqarish jarayonining rentabelligini sezilarli darajada kamaytiradi [6].

Ginlangan chigitlarni qayta ishlash bo‘yicha olib borilgan tadqiqotlar tahlili shuni ko‘rsatadiki, paxta chigitlarini qayta ishlash jarayonida chigit va momiqning sifat ko‘rsatkichlarini yaxshilash, ularning ifloslanishi va shikastlanishini kamaytirish, momiqlarning bir xil shtapel uzunligini ta‘minlash bilan bog‘liq qator masalalarni hal etish zarur.

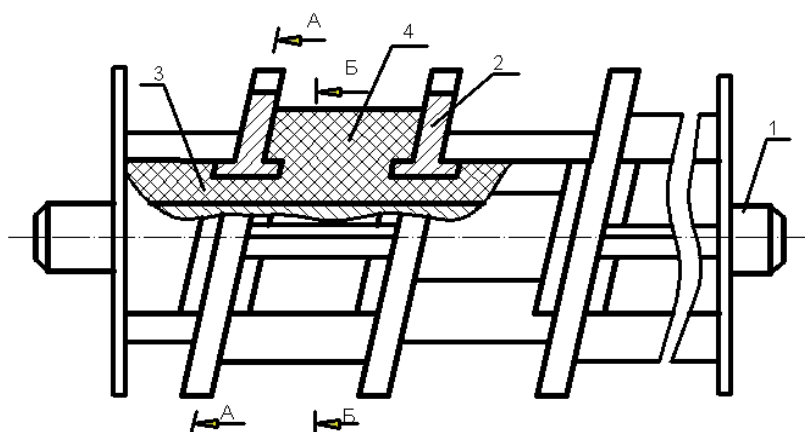
Yuqoridagi tahlillar shuni ta’kidlash mumkinki, mavjud momiq ajratish mashinalarining konstruksiyasi murakkab, ekspluatatsiya ishonchliligi past va ular ekspluatatsiya jarayonida urug‘larga zarar etkazadi, bu esa momiq va chigitning sifatiga salbiy ta’sir qiladi.

Biz momiq ajratish mahinasining ishchi kameradagi chigit valigini hosil qiluvchi va arrali silindr tishlarini maksimal ravishda chigit valigi bilan samarali uchrashishini ta‘minlovchi aralashtirgichning yangi samarali konstruksiyasini ishlab chiqish va uning

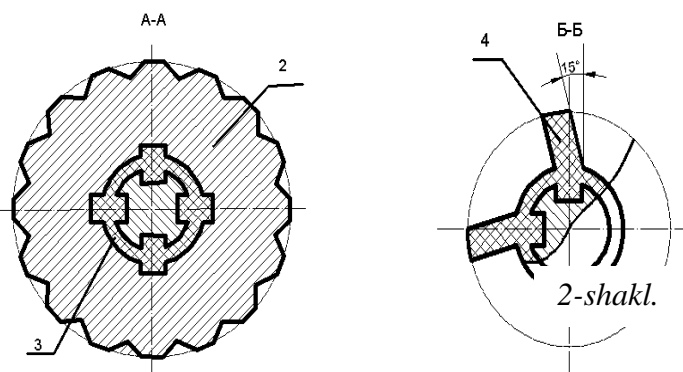
konstruksion parametrlarini aniqlash va shu tariqa ishlab chiqarilgan momiq va chigitlarning sifatini yaxshilash va ularning tannarxini pasaytirishni maqsad qilganmiz.

Momiq ajratish jarayonining asosiy sharti ishchi kameradagi chigit valigini doimiy aylanishi (undagi chigitlarni aralashtirish) bo'lib, chigit valigi aylanishni arrali silindrdan va alohida aralashtirgichdan oladi. Chigitli valikni aralashtirgichining asosiy funksiyasi tukdorlik darajasi turli hildagi jinlangan chigitlardan tashkil topgan chigit valigini belgilangan burchak tezlik bilan aralashtirish bilan birga ishchi kameraga kirib turadigan arrali silindr tishlarini chigit valigi bilan samarali uchrashishini ta'minlash hisoblanadi. Chigitli valikning zichligini pasaytirish chigit valigini aylantirish va aralashtirish uchun energiya sarfini, chigitning shikastlanishini kamaytirishga hamda momiq sifatini yaxshilashga hizmat qiladi.

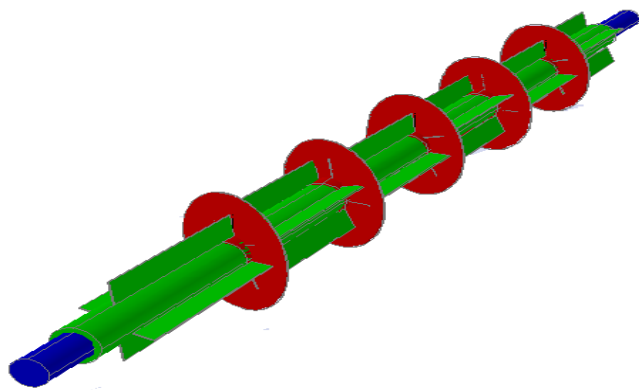
Momiq ajratish mashinasining ishchi kamerasidagi aralashtirgich chigit valigiga samarali ta'sirini kuchaytirish, momiq ajratish jarayonini intensivikasiya qilish, momiqning ajratish mashinasining ish unumdorligini oshirish va tuksizlantirilgan chigitlarni chigit valigi tarkibidan samarali olib chiqish momiq ajratish jarayonini asosiy prinsipi hisoblanadi.



1-shakl.



2-shakl.



1-val, 2-arrali disk, 3-elastik vtulka, 4-elastik planka

**2-rasm. Tavsia etilayotgan aralashtirgich konstruksiyasi**

Momiq ajratish mashinasining chigit valigini aralashtirgichini yangi konstruksiyasi taklif etildi. Yuqoridagi keltirilgan kamchiliklarni bartaraf etish va momiq ajratish jarayonida yuqori samaradorlikga erishish uchun chigit valigini aralashtirgichini tarkibli etish tavsia etildi. Bunda aralashtirgich tishli disklar va qayishqoq plankalardan iborat bo'ladi. Tishli diskarning chigit valigiga ta'siri natijasida yuqori chastotali aylanishdagi (burilishdagi) tebranishlar hosil bo'ladi. Momiq ajratish mashinasi aralashtirgichning taklif etilayotgan konstruksiyasi ishchi kameradagi chigit valigiga ta'siri natijasida momiq ajratish jarayonining samaradorligini oshirish, ishchi kamerada samarali aylanma tebranma harakatlarni amalga oshirish (chigit aralashtirish) imkonini beradi (2-rasm) [9].

Tishli disklar aralashtirgich valiga elastik vtulkalar yordamida o'rnatiladi va tishli disklar o'rtasida aylanish o'qiga parallel ravishda aylanish yo'nalishi bo'yicha  $10^{\circ}$ - $15^{\circ}$  egilgan elastik plankalar mavjud. Elastik vtulka elastik pichoqlar bilan o'zaro birikkan holda valga joylashtiriladi. Chigit valigini aralashtirgichining tavsia etilayotgan konstruksiyasi momiq ajratish mashinasining ishchi kameradagi chigit valigini chigitlariga murakkab harakatni beradi, ya'ni aylanish yo'nalishi bo'yicha hamda gorizonta (aralashtiruvchining o'qiga parallel) ravishda chigitlarni samarali aralashtirish imkonini beradi.

Aralashtirgichning vali alohida dvigateldan tasmali uzatma yordamida harakatni qabul qiladi. Tishli disklar 2 va elastik plankalar 4 chigit vali bilan o'zaro ta'sir qiladi. Bunda elastik vtulkalar 3 tufayli tishli disklar 2 va plankalar 4 yuqori chastotali burilishdagi tebranishlar hosil qiladi. Elastik vtulka 3 ning val 1 va tishli disklar 2 bilan o'zaro siljishini oldini olish uchun to'g'ri chiziqli o'yiqlar elastik vtulka 3 da esa unga mos ravishda shlitsasimon tishlari mavjud (2-shakl).

Tishli diskarning 2 burilishdagi tebranishlarining chastotasi va amplitudasini elastik vtulka 3 ning va tishli disklar 2 ning parametrlarini tanlash orqali belgilash mumkin. Disklar 2 va qiya joylashgan plankalar 4 aralashtirgichning aylanish vaqtida chigitlarni aralashtirgich o'qi bo'ylab intensiv o'zaro harakatiga olib keladi. Disklar 2 o'rtasidagi elastik planka 4 lar, val 1ning aylanish yo'nalishi bo'yicha chigitli valik tarkibidagi chigitlarni zarur aylanma harakatini ta'minlaydi (3-shakl). Elastik plankalarni val 1 ning o'qiga nisbatan  $10^{\circ}$ -



15° burchak ostida egilgan holatda joylashishi chigitlarni aylanish yo'nalishi bo'yicha samarali aralashtirishga imkon beradi.

**Xulosalar.** Biz tomondan olib borilgan nazariy-tahliliy tadqiqotlar, asosan momiq ajratish mashinasining ishchi organlari va parametrlarining hamda harakat rejimlarini asoslashga qaratilgan. Momiq ajratish mashinasi uchun chigit valigini aralashtirgichini tavsiya etilayotgan konstruksiyasi mashinaning ish unimdorligi va mahsulot sifatiga ijobiy ta'sir qiladi.

Tishli disklar va plankalarning zarur chastota bilan ishchi kameradagi chigitli valikga ta'siri tuksizlantirilgan chigitlarni ishchi kameradan olib chiqishga hamda chigitli valikning o'rtacha burchak tezligini saqlashga xizmat qiladi. Bu nazariy jihatdan chigitli valik tarkibidagi to'liq tuksizlantirilmagan chigitlarni arrali silindr tishlariga bosimni oshiradi va samarali nisbiy uchrashishini ta'minlash orqali momiq ajratish jarayonini samaradorligiga ijobiy ta'sir etadi.

#### FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Справочник по первичной обработке хлопка, книга 1. Ташкент. «Мехнат» -1995 г. стр. 341-343.
2. Биттенбиндер И.А. «Производительность линтерной машины» Сборник трудов. Всесоюзного съезда ИТР, 1982 г.
3. Справочник по первичной обработке хлопка, книга 2. Ташкент. «Мехнат» - 1995 г. стр. 155.
4. Стунденцов А И. Конфигурация камеры линтерной машины.// «Хлопковое дело» № 7.8 1930 г.
5. Роганов Б.А. Модернизация волокноочистителей.// Сборник НИР ТТИ. Ташкент, 1957 г.
6. Болдинский Г.И. «Теоретические основы оптимизации процесса линтерования и вопросы порокообразования». автореф. док.дис. М 1970г.
7. Сулаймонов Р.Ш. Совершенствование базовых звеньев пильного линтера и его освоение в производстве. Отчет ОА «Пахтасаноат илмий маркази». Ташкент. 2016. – 51 с.
8. Левкович Б.А., Соркин Н.В., Гулидов Н.Г., Хохлов И.И., Байдюк Н.В. Первичная обработка хлопка. – М.: Легкой промышленности, 1950, 275 с.
9. Юнусов С.З. и др. / Ворошитель для волокноотделителя. // Патент республики Узбекистан FAP 01134 от 12.12. 2014 г.
10. Mamasharipov, A., Esanova, S., Satvoldiyev, A., Mamasharipov, S., & Kasimova, D. (2024). A study of the effect of changes in seed comb construction on the quality of cotton seed. In BIO Web of Conferences (Vol. 105, p. 03004). EDP Sciences.
11. Dilafruz, K., Xusanboy, X., Sheramat, S., & Mo'tabar, S. (2023). SUT MAXSULOTLARINI SIFAT VA XAVFSIZLIK KO'RSATGICHLARINI ANIQLASH

(YOGURT MISOLIDA). MODERN EDUCATIONAL SYSTEM AND INNOVATIVE TEACHING SOLUTIONS, 1(1), 104-106.

12. Касимова, Д. А., & Хамдамов, Б. (2021). DETERMINATION OF MOISTURE OF COTTON COTTON AND REDUCTION OF ERRORS. Экономика и социум, (3-1), 111-115.

12. Касимова, Д. А., & Хамдамов, Б. (2021). ЧИГИТЛИ ПАХТА НАМЛИГИНИ АНИҚЛАШ ВА ХАТОЛИКЛАРНИ КАМАЙТИРИШ. Экономика и социум, (3-1 (82)), 111-115.

13. Shavkatovna, T. M. (2024, June). NUTQ MADANIYATINI SHAKLLANTIRISHDA PEDAGOGIK QARASHLAR. In INTERNATIONAL CONFERENCE ON INTERDISCIPLINARY SCIENCE (Vol. 1, No. 6, pp. 3-7).

14. Shavkatovna, T. M., & Ruhshona, K. (2024, May). PEDAGOG-PSIXOLOGLARNING NUTQ MADANIYATINI RIVOJLANTIRISH. In INTERNATIONAL CONFERENCE ON MODERN DEVELOPMENT OF PEDAGOGY AND LINGUISTICS (Vol. 1, No. 5, pp. 17-22).

15. Beknazarovna, Q. O., & Shavkatovna, T. M. (2024). TALABALARNING NUTQIY FAOLIYATINI RIVOJLANTIRISHDA NUTQ MADANIYATINING O ‘ZARO BOG ‘LIQ XUSUSIYATLARI MAZMUNI. Science and innovation, 3(Special Issue 18), 952-954.

16. Shavkatovna, T. M. (2023). BO‘LAJAK PEDAGOG VA PSIXOBO‘LAJAK PEDAGOG VA PSIXOLOGLARDA NUTQ MADANIYATINI RIVOJLANTIRISHDA KOMMUNIKATIV SIFATLARNING O‘RNI LOGLARDA NUTQ MADANIYATINI RIVOJLANTIRISHDA KOMMUNIKATIV SIFATLARNING O‘RNI. INTERNATIONAL JOURNAL OF RECENTLY SCIENTIFIC RESEARCHER'S THEORY, 1(3), 6-8.

17. Shavkatovna, T. M. (2021, June). THE IMAGE OF A BEAST IN THE WORK OF MY MOTHER. In Archive of Conferences (pp. 22-24).

18. Ahmadjonovna, K. M. . (2023). THE ROLE OF SYNTACTIC DEVICES IN INCREASING THE EXPRESSIVENESS OF POETIC SPEECH. Miasto Przyszłości, 38, 133–137

19. Xusanova, M. R. A. (2016). ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ИНДИВИДУАЛЬНОСТИЛИСТИЧЕСКИХ НЕОЛОГИЗМОВ-ПРИЗНАК СТИЛИСТИЧЕСКОГО СВОЕОБРАЗИЯ. Актуальные научные исследования в современном мире, (5-1), 125-130

20. Ahmadjonovna, K. M. (2024, February). XORIJIY TILNI OSON VA QIZIQARLI O ‘RGANISH TO ‘G ‘RISIDA. In Formation and Development of Pedagogical Creativity: International Scientific-Practical Conference (Belgium) (Vol. 4, pp. 20-23).

21. Xusanova, M. (2023). SOMATIK KODLAR TADQIQIGA DOIR. Farg'ona davlat universiteti, (1), 163-163.

22. Аблаева, Н. К. (2024). ПРОБЛЕМЫ ИЗУЧЕНИЯ ЛИТЕРАТУРЫ В СОВРЕМЕННОЙ ШКОЛЕ. INTERNATIONAL JOURNAL OF RECENTLY SCIENTIFIC RESEARCHER'S THEORY, 2(5), 152-156.

23. Аблаева, Н. К. (2024). РОЛЬ ПРИРОДЫ В ДРАМЕ ОСТРОВСКОГО «ГРОЗА». MODERN PROBLEMS IN EDUCATION AND THEIR SCIENTIFIC SOLUTIONS, 8(8), 176-181.

24. Аблаева, Н. К. (2024). ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ФОЛЬКЛОРНЫХ ЭЛЕМЕНТОВ В БАЛЛАДЕ В. ЖУКОВСКОГО «СВЕТЛАНА». YANGI O ‘ZBEKISTON, YANGI TADQIQOTLAR JURNALI, 1(3), 129-132.

**TDT INTEGRATSION ASOS SIFATIDA. MUAMMOLAR VA YECHIMLAR.  
INTEGRATSIYADAN KEYINGI SALOHIYAT****Nodirbek G‘oibnazarov**[nodirbekgoibnazarov@gmail.com](mailto:nodirbekgoibnazarov@gmail.com)*Guliston davlat pedagogika instituti talabasi*

**Anotatsiya:** *Turkiy Davlatlar Tashkiloti – TDT. Bu nom barchangizga tanish bo`lsa kerak. Bugungi kunda davr siyosati natijasida tashkilot haqida eshitmagan inson bo`lmasa kerak. Hozirda tashkilotning holati qay darajada? Uning ahamiyati yuqorimi? Agarda TDT, mintaqa davlatlarining birlashuviga asos bo`la olsa, yechilishi kerak bo`lgan muammolar nimada? Integratsiyadan keying salohiyat darajasi qanday bo`ladi? Shu kabi savollarga, ushbu maqolamiz orqali javob topishga harakat qilamiz. Bu maqolamiz “Buyuk turkiy xalqlar o`tmishi va bugungi kundagi birdamlik uchun sa’y-harakatlari” mavzuyidagi maqolamizning mantiqiy davomidir.*

**Kalit so`zlar:** *Integratsiya, TDT, nizolar, harbiy salohiyati, Turkiya, Bayraktar,*

**Abstract:** *Organization of Turkic States - TDT. This name is probably familiar to all of you. Today, as a result of the politics of the time, there is hardly a person who has not heard about the organization. What is the status of the organization now? Is it important? What are the problems that need to be solved if TDT can be the basis for the unification of regional states? What will be the potential level after integration? We will try to find answers to such questions through this article. This article is a logical continuation of our article on "The Past and Today's Efforts for Unity of the Great Turkic Peoples".*

**Key words:** *Integration, TDT, conflicts, military potential, Turkey, Bayraktar,*

**KIRISH:** Bugungi kun davr siyosati natijasida turkiy davlatlar o`rtasida aloqalar nihoyatda tez suratlarda va jadallik bilan rivojlanib bormoqda. Ijtimoiy tarmoqlarda Turkiy davlatlarning birlashish g`oyasi borgan sari keng kurtak yoymoqda. Bugungi davr talabi, g`oyaviy qarashlar, xalq fikri va mafkuraviy yo`nalganlik, davlatlarning yanada yaqinlashuviga sabab bo`lmoqda. Bu integratsion jarayonda mintaqa markazida joylashgan vatanimiz asosiy o`yinchi vazifasini o`tayotgani quvonarli. Mintaqada 37 mln aholi bilan yetakchilik qilayotgan yurtimiz o`ziga xos tashqi siyosati bilan ajralib turadi. Aytish joizki 2017- yildan keyingi islohot va yangilanishlar davrida tashqi siyosati yuritish texnikamiz ham o`zgardi. Birinchi hukumat davridagi yopiqlik siyosati o`rnini do`stona aloqalar va hamkorlik egalladi. 2010- yilgi O`sh qirg`inidan keyingi Qirg`iziston bilan bo`lgan munosabatlardagi chegara olib tashlandi. Tojikiston va Turkmaniston bilan chegaralar ochildi. Shunday qizg`in pallada hukumatimiz „Turkiy kengash”ga qo`shilishga qaror qildi. O`zbekistonning dunyo hamjamiyatiga ochilishi mintaqa davlatlarining o`zaro ichki munosabatlarida yaqinlashishiga olib keldi. Uzoq vaqt davomida xalqlarimiz o`rtasida

kurtak yoyib ulgiran ayrim millatchilik illatlari bartaraf etildi. Lekin Turkiy davlatlar integratsiya oldida anchayin hal qilinishi kerak bo‘lgan muammolar mavjud.

Bu muammolarga birma-bir to‘xtalib o‘tsak: Birinchidan, yuqorida aytib o‘tganimiz, ayrim, shakllanib ulgurgan millatchilik holatlari. Turkiston hududida millatchilik degan illat qachon shakllandi? Mintaqada millatchilik degan tushuncha tarixi uzoq emas. Nari borsa Rus podsholigi bosqinidan keyingi davrlarga borib taqaladi. 1924- milliy chegaralar o‘rnatilishi natijasida Turkiston xalqi, bir nechta guruhga bo‘lindi. Natijada mintaqada 5 ta respublika paydo bo‘ldi va umumiy nom bilan Qozog‘iston va O‘rta Osiyo deb atala boshlandi. Natijada Qozog‘iston va O‘zbekiston o‘rtasida raqobat muhiti shakllantirildi. Hududiy bo‘lish chog‘ida chegaralar to‘g‘ri bo‘linmadi. Ya‘ni, o‘zbek millatiga mansub ayrim urug‘lar Qirg‘iziston yokida Qozog‘iston chegaralaridan ichkarida, xuddi shunday qozoq va boshqa qardosh millat vakillari ham O‘zbekiston ichkarisida qoldirildi. Bu kabi noaniq bo‘linish mustaqillik davridan keyin bir necha muammolarning yuzaga kelishiga turtki bo‘ldi. Xususan, yuqorida aytib o‘tganimiz, O‘sh qirg‘ini voqeasi. Bu holat ikki davlat munosabatlari keskinlashishi, mahalliy aholi o‘rtasida ayirmachilar kayfiyati shakllanganiga yorqin misoldir. Rasmiy manbalarga ko‘ra, 100 ming, norasmiy manbalarga ko‘ra 200 ming qochqinlar O‘zbekiston hududiga qochib o‘tgan. Tarixan mintaqada o‘zbek va qirg‘izlar birgalikda yashaganiga guvoh bo‘lamiz. Bu ikki xalqning kelib chiqish tarixi ham deyarli bir bo‘lib, o‘z tarixiy kelib chiqishini sak qabilalariga bog‘lashadi. Xayriyatki, bu kabi nizolar bugungi kunda bartaraf etilgan va do‘stona aloqalar to‘liq o‘rnatilgan.

Ikkinchi yirik muammo esa chegaralar bilan bog‘liq muammolar haligacha bartaraf etilmaganidir. 1924- yilda chegaralar rasman belgilangan, lekin barcha milliy davlatlar SSSR tarkibida bo‘lganligi uchun hududlarda chegaralar o‘tkazilmagan. Mustaqillikdan keyingi davrda mintaqa davlatlari o‘rtasida, mintaqa ichki chegaralarini eng tez hal qilgan davlatlar Qozog‘iston va O‘zbekiston bo‘lishdi. 2000- yil Toshkentda bo‘lgan uchrashuvda chegaralar aniq belgilab olindi. Qolgan davlatlar bilan ham asta-sekinlik bilan murosaga kelish orqali chegaraviy nizolar hal qilinmoqda. Lekin aytib o‘tish joizki chegaraviy nizolar yuzasidan eng nizoli hudud Qirg‘iziston va Tojikiston chegarasidir. Bu hududda bir necha bor to‘qnashuvlar yuz bergan va hali hanuz chegaralar to‘liq kelishilmadi. Oxirgi yillarda har ikkila tomon ham chegara masalasida anchayin ilgari qadamlar tashladi. Har ikki tomon delegatsiyalarining ham murosaga yo‘lini qidirayotgani chegaraviy muammolar tez orada bartaraf etilishini anglatmoqda.

Turkiy davlatlar birlashuviga to‘siq bo‘layotgan navbatdagi muammo bu davlatlar orasidagi iqtisodiy tafovutlarning kattaligi. Yillik yalpi ichki mahsulot hajmi bo‘yicha TDTda yetakchilik Turkiyada bo‘lib YAIM hajmi 848 mlrd dollar, so‘ngra Qozog‘istonda 259 mlrddan oshiqroq, Vengriyada 2022- yil ma‘lumotlariga ko‘ra, 170 mlrd, undan so‘ng vatanimiz O‘zbekistonda 90,9 mlrd, Ozarbayjonda 67 mlrd, Turkmaniston 46 mlrd va Qirg‘izistonda 12 mlrd dollarni tashkil etadi. Shu bilan birgalikda sanoatlashish darajasi ham turlicha.

Yana bir muammo esa, hukumatlarda kuzatilayotgan hadiksirash holati. Mintaqa davlatlari qisqa vaqt avval mustaqillikni qo‘lga kiritgan. Bu birlashuv ularning qo‘lidan

mustaqillikni olib qo‘ymasligiga ishonch hali to‘liq shakllanib ulgurmadi. Shu bilan birga Postsovet davlatlarda 70 yillik mafkuraviy qaramlik natijasida „Panturkizm“dan qo‘rqish hissi shakllanib qolgan. Bu holat asta-sekinlik bilan bartaraf etib borilmoqda. Muammolarning bartaraf etilishi xalq xohishi va hukumat qo‘llab- quvvatlashiga borib taqaladi.

Xo‘sh endi turkiy davlatlar birlashsa qanday salohiyat paydo bo‘lishi mumkinligini o‘rganishga harakat qilamiz. Birinchi galda harbiy soha qay darajaga yetardi? Turkiy davlatlar tashkilotiga a‘zo davlatlarning harbiy salohiyati turlicha. Eng kuchli qo‘shinga ega davlat Turkiya bo‘lib hozirgi kunda harakatdagi va zaxiradagi harbiylar soni bo‘yicha NATOda yetakchilardan biridir. 2020- yil ma‘lumotlariga ko‘ra Turkiyada 890 mingdan ortiq harbiy xizmatchi mavjud. Qolgan davlatlarda esa, bu ko‘rsatkich nisbatan sal pastroq bo‘lib vatanimizda 65 ming harbiy xizmatchi, qo‘shni Qozog‘istonda 77 ming harbiy xizmatchi mavjudligi rasmiy ma‘lumotlarda keltirilgan. Global Firepower Index‘ning 2023- yilgi statistika ma‘lumotlariga ko‘ra harbiy salohiyati bo‘yicha Ozarbayjon 57- o‘rin, Qozog‘iston 60- o‘rin, O‘zbekiston 65- o‘rin, Turkmaniston 87- o‘rin, Qirg‘iziston esa 107- o‘rinda qayd etilgan.

Ikkinchi muhim soha albatta iqtisodiyot. Agarda davlatlar Yevropa Ittifoqi kabi integratsiya darajasiga erishsa, bu ushbu davlatlar uchun katta yutuq bo‘ladi. Savdo uchun ichki chegralar olib tashlanadi, tovarlar, xizmatlar, ishchi kuchi, moliya barcha-barchasi erkin harakatlanadi. Bu esa davlatlar o‘rtasidagi iqtisodiy tafovutlarni kamaytirishga yordam beradi. Chegaralardan erkin harakatlangan tovarlar ichki hududlarda joylashgan, dengizga tutashmagan biz kabi davlatlarga dengizga chiqish imkonini yengillashtiradi. Natijada Butun dunyo bilan arzon narxlarda savdo qilish imkoniga ega bo‘lamiz. Moliyaning erkin aylanishi natijasida yuqorida aytib o‘tganimiz harbiy sohada ham ancha texnologik yuksalish kuzatiladi. Ya‘ni bayraktar kabi Turkiyaning yuqori salohiyatli harbiy kompaniyalari mintaqa bo‘ylab keng yoyilishi, boshqa bu kabi korxonalar ham mintaqaning har qanday hududida ochilishi va erkin faoliyat yuritishi mumkin bo‘ladi.

Uchinchi eng muhim soha esa bu siyosiy faoliyatda, geosiyosiy o‘yinlarda boshqariluvchi emas, boshqaruvchi davlatga, ya‘ni konfederatsiyaga aylangan bo‘lardik. Bu bizni dunyoning gegemon davlatlari oldida ojiz bo‘lib qolishimizning oldini olardi. Dunyo miqyosida o‘z manfaatlarimizni va tomonimizni ochiq- oshkor e‘lon qilishga va manfaatlarimiz yuzasidan o‘z pozitsiyamizni erkin ko‘rsatishga imkon berardi. Hozirgi kunda TDT davlatlari orasida faqatgina Turkiya o‘z so‘zini o‘tkazish kuchiga ega lekin AQSH, Xitoy va yoki Rossiya kabi gegemonlar oldida biroz pastda. Qolgan a‘zolar orasida Vengriya va Qozog‘istongina nisbatan anchayin yuqoriroq pozitsiyani namoyish etish kuchiga ega. TDT davlatlari orasida “o‘rta kuch - middle power” maqomi faqatgina Turkiya va Qozog‘istonda borligi ularning nisbatan iqtisodiyoti yuqoriligi anchayin imkoniyatlar beradi.

Xulosa: Xulosa qilib aytganda, Turkiy davlatlarning birlashuvi mintaqa davlatlariga anchagina katta imkoniyatlarni taqdim etadi. Buning uchun esa albatta yuqorida sanab o‘tilgan fundamental muammolar tezroq hal qilinishi kerak. Lekin shuncha muammolar



bo‘lishiga qaramay quvonarli tomoni, hech qaysi qardosh xalqlar bunday qisqa muddatda, 30 yil ichida tashkilot tuzish darajasiga yetmagan. Arablar xalqlari ham, slavyan xalqlari ham, Yevropa davlatlari ham birlashuviga uzoq vaqtlar ketgan. Bu bizning eng katta yutug‘imizdir.

**FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:**

1. S.Safoyev. Markaziy Osiyoda geosiyosat. Toshkent - 2005.
2. A. Hasanov. Geosiyosat. Toshkent. "TAMADDUN" 2016-yil.
3. N. G‘oibnazarov. Buyuk turkiy xalqlar o‘tmishi va bugungi kundagi birdamlik uchun say-harakatlari. ANALYSIS OF WORLD SCIENTIFIC VIEWS INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL. 2023-yil.

**ELIZABET GASKELLNING “SHIMOL VA JANUB” NOMLI ASARINING TIL  
MADANIYATI VA LINGVOKOGNITIV XUSUSIYATLARI.****Radjapova Gavxar Kurbonovna**

**Annotatsiya:** *Ushbu maqolada sanoat inqilobi davrida adabiy marvarid sifatida paydo bo‘lgan Elizabet Gaskellning “Shimol va Janub” nomli asari, hamda asardagi davrning dinamik til madaniyatini va lingvokognitiv nozikliklari muhokama qilingan. Asardagi turli tabaqaga oid qahramonlar orqali buyuk industrial rivojlanish davrida rivojlanayotgan til va tilning kognitiv jarayonlari tahlil qilingan.*

**Kalit so‘zlar:** *lingvokognitiv, sanoatchilar, inqilob, aristokratiya, madaniyat, noziklik, o‘lchamlar.*

**Abstract:** *This article discusses Elizabeth Gaskell's “North and South”, which emerged as a literary gem during the industrial revolution, as well as the dynamic linguistic culture and linguocognitive nuances of the period in the work. The work analyzes the cognitive processes of language and language developing during the great industrial development through characters of different classes.*

**Keywords:** *linguocognitive, industrialists, revolution, aristocracy, culture, delicacy, dimensions.*

Buyuk Britaniya qirolichasi Viktoriya hukmronligi (1837-1901) davrida “Sanoat inqilobi” Angliya bo‘ylab rivojlana boshlaydi, shuningdek, yashash tarzi va qarashlarning o‘zgarishi yangi normaga aylana boshlaydi. 1801-1830 yillarda Angliya aholisining ikki baravarga ko‘payishi ya‘ni, 16,5 millionga oshishi eski qotib qolgan diniy qarashlarga ta‘sir etgan holda, texnologik muvaffaqiyatlarga erishishiga sabab bo‘ladi.

Elizabet Gaskellning “Shimol va Janub” (1854) asari Viktorian davrida yozilgan bo‘lib, industrial asar sifatida nom qozongan. Ushbu asar XIX asr Angliyasiga zamonaviy tasavvurlarni berib qolmasdan, balki yozuvchi asarda qarashlar va kontrastlar murakkabligini ifodalab, o‘quvchilarda xolis va adolatli taassurotlarni qoldiradi. Shimoliy va janubiy sanoat inqilobi XVIII asr oxiri-XIX asr o‘rtalarigacha davom etgan ishlab chiqarish usullari jumladan, mashinalar, bug‘ quvvati va zavod tizimida foydalanishga o‘tishi va bu yangiliklarning aksariyati Buyuk Britaniyada ro‘y beradi. Uning tijoriy muvaffaqiyati esa ayniqsa, “Cottonopolis” laqabli, gullab-yashnagan Manchesterda – Elizabet Gaskell ijod etgan davrda - o‘zining eng yuqori cho‘qqisiga chiqqan edi.

Asrlar davomida Angliyaning ijtimoiy tuzilishida yer egalari aristokratiyasi hukmronlik qilgan bo‘lsa, Elizabet Gaskellning Jon Tornton kabi boy sanoatchilari tobora ko‘proq mashhurlikka erishdilar. Garchi, sanoat inqilobi ko‘proq bandlik imkoniyati va turmush darajasining umumiy yaxshilanishiga hissa qo‘shgan bo‘lsa-da, ishchilar sinfi – ayollar va bolalarni o‘z ichiga olgan – ko‘pincha yomon ish sharoitlari, uzoq ish soatlari va past ish xaqi bilan kurashdilar.

Elizabet Gaskelning "Shimoliy va Janubiy" asarida ishlatilgan til o'sha davrning ijtimoiy va iqtisodiy bo'linishlarini aks ettiradi. Shimoliy sanoat shaharchasidagi va Janubiy, ko'proq qishloq joylaridagi odamlar, alohida lahjalar yoki so'z birikmalaridan foydalanishgan. Masalan, "I'm afeared hoo speaks truth. I'm afeared hoo's too far gone in a waste; poor lass; whatten yo asking for?" (North and South. LONDON: CHAPMAN AND HALL, 193, PICCADILLY. 1855. p. 109) Mamlakatning sanoatlashgan Shimolidagi ishchilar o'zlarining savdo-sotiqclariga xos tildan foydalanishgan, Janubiy odamlar esa yumshoqroq va nozik nutqdan foydalanishgan. Masalan, "Your bonny face, my lass, makes the day look brighter; you may well smile, my lass, many a one would smile to have such a bonny face" (North and South. LONDON: CHAPMAN AND HALL, 193, PICCADILLY. 1855. p. 107) Ushbu lingvistik farq va lingvomadniyat asarda tasvirlangan mintaqaviy va sinfiy farqlarni anglashga yordam beradi.

Asarda Janob Torntonning xarakteri ko'pincha yuqori ijtimoiy mavqega ega bo'lgan shaxslarga murojaat qilishda rasmiy va hurmatli tilni qo'llaydi. Misol uchun, uning ruhoniyl Janob Xeyl bilan suhbatlari Viktoriya jamiyatida kutilgan an'anaviy va diferensial tilni aks ettiradi. Gaskel personajlarni sanoatlashgan Shimoldan ekanligini ko'rsatish uchun Shimoliy lahjalarni ishlatadi. Nikolas Xiggins va Bessy Xiggins kabi personajlar uchun o'ziga xos iboralardan foydalanadi, masalan, "owt" biror narsani bildirish uchun va "nowt" hech narsa ma'nosida shimoliy ishchilar sinfi madaniyatining lingvistik nozikliklarini aks ettiradi.

Bundan tashqari, sanoatchilar va ishchilar sinfi o'rtasidagi tilning keskin kontrasti Margaret Xeyl va tegirmon ishchilari o'rtasidagi o'zaro munosabatlarda yaqqol namoyon bo'ladi. Masalan, "I dunno; but I wish she could ha' lived wi' yo' for all that" (North and South. LONDON: CHAPMAN AND HALL, 193, PICCADILLY. 1855. p. 156-157) Margaretning nafis va sayqallangan nutqi uning yuqori-o'rta sinf fonini ta'kidlaydi, tegirmon ishchilari esa Nikolas Xiggins, ko'proq so'zlashuv va jilolanmagan xalq tilidan foydalaniladi. Ishlab chiqarish jarayoni bilan bog'liq tasvirlardan takroriy foydalanish ramziy til bo'lib xizmat qiladi. "Loom and spindle" yoki "masters and men" kabi iboralar nafaqat tavsiflar, balki o'sha davrning iqtisodiy va ijtimoiy keskinligini ifodalovchi ramzlardir. Tilning o'zi asarda o'rganilgan katta ijtimoiy masalalar uchun metaforaga aylangan. Ushbu misollar Gaskel Viktoriya Angliyasida keng tarqalgan madaniy me'yorlar, mintaqaviy farqlar va sinfiy farqlarni tasvirlash uchun tildan qanday foydalanishini ko'rsatadi.

"Shimol va Janub" asarini lingvokognitiv xususiyatlarini o'rganadigan bo'lsak, Margaret Xeylning ichki monologlari uning kognitiv jarayonlari va hissiy kurashlarini ochib beradi. U Janob Torntonga nisbatan o'zgaruvchan hissiyotlari haqida fikr yuritganda, til ichki tug'yonni aks ettirib, o'quvchilarga uning rivojlanayotgan fikrlari va u duch kelayotgan ichki nizolar haqida tasavvur beradi. Gaskel qahramonlarning his-tuyg'ularini yetkazish uchun ramziy tildan foydalanadi. Masalan, asardagi o'zgaruvchan fasllar va ob-havo ko'pincha personajlarning hissiy holatlariga parallel. Bo'ron yoki qattiq ob-havo bo'lsa, u keskinlik yoki mojarolahzalariga to'g'ri kelishi mumkin, bu qahramonlarning ichki

notinchligini lingvistik mahorat bilan aks ettira olgan. Asar davomida Janob Torntonning tili shaxsiy o'sishi bilan rivojlanadi. Dastlab qattiqqo'l va ishbilarmon ohang bilan ajralib turadigan uning tili sevgi va ichki kechinmalarni boshidan kechirganda yumshay boshlaydi. Lingvistik ifodadagi bu o'sish jarayoni uning xarakter sifatida o'zgarishini aks ettiradi.

Xulosa o'rnida shuni ta'kidlash joizki, ushbu misollar Elizabet Gaskel tilni nafaqat tashqi madaniy muhitni tasvirlash uchun, balki o'z qahramonlarining til madaniyati va kognitiv o'lchamlarini o'rganish vositasi sifatida qanday ishlatishini, o'quvchilarga yanada boy va chuqurroq adabiy tajribani taqdim etishini namoyon qila olgan.

#### FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Gaskell, Elithabeth. "North and South." LONDON: CHAPMAN AND HALL, 193, PICCADILLY. 1855
2. Burton, Antony and Daine Duffy 2020. "Elithabeth Gaskell and the Industrial Poor": How did she know about them?
3. <https://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=mml&AN148089689site=ehost-live>
4. The complex depiction of society and class in Elithabeth Gaskell's North and South. [https:// www.diva-portal.org](https://www.diva-portal.org)
5. Jane Jovanov Linguaculture in language teaching [https:// www.academia.edu/30105](https://www.academia.edu/30105)

## “TURKISTONDA JADIDCHILIK HARAKATI”

Hasanov Muxtorjon Qaxramonjon o‘g‘li

*QDPI Tarix yo‘nalishi I-bosqich talabasi*

Maxmudjonov Furqatjon Farhodjon o‘g‘li

*QDPI Tarix yo‘nalishi I-bosqich talabasi*

[hadyaxoji@gmail.com](mailto:hadyaxoji@gmail.com)

**Annotatsiya.** *Mazkur maqolada XIX asr oxiri- XX asr boshida Turkiston, Kavkaz, Tatariston hayotida muhim ahamiyat kasb etgan ijtimoiy-siyosiy, ma‘rifiy harakat jadidchilik haqidagi ma‘lumotlarini yoritib berilgan.*

**АННОТАЦИЯ.** *В данной статье представлены сведения об общественно-политическом и просветительском движении, получившем значение в жизни Туркестана, Кавказа и Татарстана в конце 19 - начале 20 веков.*

**Annotation.** *This article provides information about the socio-political and educational movement that gained importance in the life of Turkestan, Caucasus and Tatarstan in the late 19th - early 20th centuries.*

**Kalit so‘zlar:** *Jadidchilik, Turkiston, jadidchilik g‘o‘yalari, jadid adabiyoti, jadid maktablari.*

**Ключевые слова:** *джадидизм, Туркестан, идеи джадидизма, джадидская литература, джадидские школы.*

**Key words:** *Jadidism, Turkestan, ideas of Jadidism, Jadid literature, Jadid schools.*

**“Mamlakatimiz o‘z taraqqiyotining yangi, yuksak bosqichiga kirayotgan hozirgi paytda bizga jadid bobolarimiz kabi g‘arb ilm-fan yutuqlari bilan birga, milliy qadriyatlar ruhida tarbiya topgan yetuk kadrlar suv bilan havodek zarur”**  
*Shavkat Mirziyoyev*

Jadidlar harakati Turkiston o‘lkasida tasodifan shakllanib qolgan harakat bo‘lmay, balki chuqur asoslarga ega bo‘lgan, tarixiy ildizlardan oziqlangan holda vujudga keldi, shakllandi va kuchli siyosiy-ijtimoiy hamda amaliy mohiyatga ega bo‘lgan harakatga aylangan oqim hisoblanadi. Bu harakat bir tomondan islom dinining asoslariga, uning ma‘rifatparvarlik g‘oyalariga, ikkinchi tomondan ilg‘or ilm-fan yutuqlariga tayanishni, milliy qadriyat va o‘zlikni saqlab qolgan holda zamon kishisini tarbiyalashni o‘z oldiga maqsad qilib olgan edi.

Turkistondagi jadidlar harakatining rivojlanishi ham silliq kechgani yo‘q. XIX asrning oxiri va XX asr boshlarida Turkiston ijtimoiy-siyosiy hayotida jadidchilik harakati keng quloq yoyib rivojlana boshladi. “Jadid” arabcha so‘z bo‘lib “yangi” degan ma‘noni anglatadi. Jadidchilik harakati Turkistonda XIX asrning oxirida quruq madaniy ma‘rifiy harakatning, ya‘ni eski maktablarning qiyin o‘qitish tizimiga nisbatan yengil tovuch usuliga asoslangan yangi uslub (metod) asosida o‘qitishga o‘tishdangina iborat

emasdi, ayni chog‘da turk-islom huquqiy munosabatlarning millatga o‘rgatilishi, milliy-ma‘rifiy, taraqqiyot va milliy istiqlol muammolarini ham o‘z ichiga olgan edi. Bu harakatning vujudga kelishida O‘rta va Yaqin Sharq mamlakatlarida keng quloq yoyib rivojlangan turli oqimlar va Turkiyadagi “Ittihodiy va taraqqiy”, “Yosh turklar” harakatining ta‘siri katta bo‘ldi. Jadidchilik harakatlari dastlab XIX asrning 80-yillarida Qrimda Ismoilbek Gasprinskiyning rahbarligida qrim tatarlari o‘rtasida vujudga keldi. U 1884 yil mart oyida Qrimdagi Boqcharoy shahrida jadid maktabini ochadi va u “usuli savtiya tadrijiya” (“rivojlanuvchi tovush usuli”) maktabi bo‘lgan. Yangicha usul – “usuli jadid”-savtiya (tovush) usuli bilan 12 bola o‘qitilib, 40 kunda savodini chiqarilgan. Ismoilbek 1893-yilda Toshkentga keladi va ziyoli ulamolar bilan uchrashadi. Samarqandda bo‘ladi. U yerdan Buxoroga borib, amir Abdulahadni jadid maktabi ochishga ko‘ndiradi va Mo‘minxo‘ja Vobkendi va g‘ijduvonlik Domla Fozil sa‘y – harakati bilan dastlabki yangi usul maktabi ochildi. Bu maktabga “Muzaffariya” degan nom berilgan. Jadidlar xayriya jamg‘armalari orqali iste‘dodli yoshlarni xorijiy mamlakatlarga o‘qishga yuborish, usuli jadid maktablarini har tomonlama qo‘llab – quvvatlash, bu maktablar uchun o‘quv qo‘llanmalari va darsliklar yaratish, xorijdagi talabalarga moddiy yordam ko‘rsatish ishlari bilan shug‘ullangan.<sup>38</sup>

Jadidchilikning yuzaga kelishi ham muayyan ijtimoiy voqeyelikdan qoniqmaslik oqibatida sodir bo‘lgandi. Arab tilidagi “yangi” ma‘nosini anglatuvchi “jadid” so‘zi ularning ijtimoiy atamasiga aylandi. Shu tariqa Misr, Turkiya, Kavkaz, Turkiston va boshqa o‘lkalarda jadidlar ona Vatanlarini mustaqil, ozod holda ko‘rishni o‘zlarining bosh maqsadlari deb bildilar.

Turkistonda jadidchilik harakatini vujudga keltirishda Mahmudxo‘ja Behbudiy, Abduqodir Shukuriy (Shakuriy), Saidahmad Siddiqiy Ajziy (Samarqand), Munavvarqori Abdurashidxonov, Abdulla Avloniy, Ubaydulla Asadullaxo‘jaev (Ubaydulla Xo‘jaev), Toshpo‘latbek Norbo‘tabekov, Tavallo (Toshkent), Fitrat, Fayzulla Xo‘jaev, Usmonxo‘ja Po‘latxo‘jaev, Abdulvohid Burhonov, Sadridin Ayniy, Abdulqodir Muhiddinov (Buxoro), Obidjon Mahmudov, Isxoqxon to‘ra Ibrat, Hamza, Cho‘lpon, Ashurali Zohiriy (Farg‘ona vodiysi), Polvonniyoz Hoji Yusupov, Boboovun Salimov (Xorazm) muhim rol o‘ynadi. Ushbu siymolarning sa‘y harakati bilan jadidchilik harakati taraqqiy etgan.<sup>39</sup>

Jadidlar orasidan yetuk olimlar, sanoat va ziroatchilik sohalarining bilimdon mutaxassislari, madaniyat arboblari yetishib chiqib, yurtni obod va Vatanni mustaqil ko‘rishni orzu qilganlar va shu yo‘lda fidoiylarcha kurashdilar. Jadidlarning Turkiston mustaqilligi uchun kurashida asosan quyidagi yo‘nalishlar ustuvor edi: yangi usul maktablari tarmog‘ini kengaytirish; qobiliyatli yoshlarni chet elga o‘qishga yuborish; turli ma‘rifiy jamiyatlar va teatr gruppalari tuzish; gazeta va jurnallar chop qilish; xalqning ijtimoiy-siyosiy ongini yuksaltirish bilan Turkistonda milliy demokratik davlat qurish.<sup>40</sup>

<sup>38</sup> “O‘zbekiston Tarixi”- R.Shamsutdinov, X.Mo‘minov-Toshkent-2019/305-B

<sup>39</sup> “O‘zbekiston Tarixi”- R.Shamsutdinov, X.Mo‘minov-Toshkent-2019/309-B

<sup>40</sup> O‘zbekistonning yangi tarixi. 1-kitob (Turkiston chor Rossiyasi mustamlakachiligi davrida), Toshkent-2000/85-B



Shunday fikr yuritishimiz mumkinki, ziyolilar dastlab chorizmga qarshi kurashni xalqni asriy qoloqlikdan uyg‘otish va siyosiy-ma‘rifiy jabhadan boshlashga qaror qildilar. Jadidchilik harakati ana shunday tarixiy bir sharoitida Turkiston mintaqasida rivojlanish uchun o‘ziga qulay zamin topdi.

**Bugungi kunda respublikamiz tarixchi olimlari jadidchilik xarakatida quyidagi uchta bosqichni farqlashmoqda:**

- 1) XIX asr oxirlaridan 1915 yilgacha - ma‘rifatchilik;
- 2) 1915 yildan 1918 yil fevraligacha - muxtoriyatchilik;
- 3) 1918 yil fevralidan 20 yillar oxirlarigacha - sovetlar davridagi faoliyatidir.

**Jadidlarning xalq ma‘rifati uchun kurash dasturi uch asosiy yo‘nalishdan iborat bo‘lgan:**

1. Yangi usul maktablari tarmog‘ini kengaytirish.
2. Umidli, iqtidorli yoshlarni chet elga o‘qishga yuborish.
3. Turli ma‘rifiy jamiyatlar tuzish, xamda ziyolilarning kuchli firqasini tashkil etishga qaratilgan gazetalarni chop etish.

**Jadidchilikning asosiy g‘oya va maqsadlari quyidagilar edi:**

- Turkistonni o‘rta asrlarga xos qoloqlik va diniy xurofotdan ozod qilish;
- shariatni isloh qilish va xalqqa ma‘rifat tarqatish;
- Turkistonda muxtoriyat hukumatini barpo etish uchun kurash;
- Buxoro va Xivada konstitutsion monarxiya va parlament, keyinchalik demokratik respublika tuzumini o‘rnatish orqali ozod va farovon jamiyat qurish;
- barqaror milliy valyutani joriy qilish va milliy qo‘shin tuzish.

Bu g‘oya va maqsadlar 1917-1920 yillarda “Turkiston muxtoriyati”, Buxoro va Xorazm xalq respublikalari davrida, qisqa muddatda va qisman bo‘lsada amalga oshirilgan.<sup>41</sup> Turkiston mintaqasidagi jadidchilik harakati, tarqalish joyi va yo‘nalishiga ko‘ra, uchga bo‘linadi. Bular; Turkiston jadidchiligi, Buxoro jadidchiligi, Xiva jadidchiligidir.

**Turkiston jadidchiligi.** Turkiston jadidlari bilan Buxoro va Xiva jadidlari o‘rtasida bir muncha tafovut bo‘lgan. Turkiston o‘lkasidagi jadidchilikning ijtimoiy asosini ziyolilar tashkil qilgan. Ular [Chor](#) Rossiyasi mustamlakachiligiga qarshi kurashning oldingi saflarida turib, chorizmning xomashyo manbaiga aylantirilgan Turkistonning dastlab muxtor, so‘ng mustaqil davlat bo‘lishini yoqlab chiqqanlar.

**Buxoro jadidchiligi.** [Buxorodagi](#) jadidchilik Turkistondagiga nisbatan og‘ir ijtimoiy-siyosiy sharoitda yuzaga kelganini ko‘rib o‘tishimiz mumkin. Uning tarkibi asosan Buxorodagi shahar aholisining taraqqiyparvar qismi: ziyolilar, mullalar, mayda do‘kondorlar va ma‘murlar, hunarmandlar, savdogarlardan iborat bo‘lgan. Jadidlarning dehqonlar va askarlar o‘rtasida nufuzi avvaliga past bo‘lgan. Jadidlar iqtisod va boshqaruv sohasida bir qator talablar, chunonchi, soliqlarni kamaytirish talabi bilan chiqishdi. Ular

<sup>41</sup> O‘zbekiston davlatchiligi tarixi ocherklari, Toshkent-2001/80-85-B

dastlab Buxorodagi amirlik tuzumi doirasida islohotlar joriy qilmoqchi bo‘lishdi. Buxoroda vobkentlik dehqon Jo‘raboy ilk yangi usul maktabini ochgan edi. Buxorodagi jadidchilik harakatiga ayrim johil mullalar, har qanday yangilik va islohotlarning dushmani bo‘lgan qadimchilar oqimi qarshi chiqdi.<sup>42</sup>

**Xiva Jadidchiligi.** XX asr boshlarida Xivada shakllangan jadidchilik bir qadar boshqacharoq tarixiy shart-sharoitda vujudga keldi. U bu yerda asosan ikkita oqimdan iborat edi. Uning o‘ng oqimi xonlikda rivojlanayotgan savdo-sanoat korxonalari egalari hamda yirik boylarning vakillarini o‘ziga birlashtirgan edi. Bu oqimga Xiva xoni Asfandiyorxonning bosh vaziri Islomxo‘ja boshchilik qilgan. Jadidchilikning o‘ng oqimi o‘z oldiga mamlakatda xon hokimiyatini saqlab qolgan holda ijtimoiy-iqtisodiy islohotlar o‘tkazish orqali erkin bozor munosabatlarining rivojlanishiga keng yo‘l ochib berishni maqsad qilib qo‘ygan edi. Xivada jadidchilikning so‘l oqimi esa mayda sarmoyadorlar, hunarmandlar va xalqning turli tabaqa vakillarini birlashtirgan bo‘lib, qozikalon [Boboxun](#) Salimov uning rahbari edi. Ular Xiva xonligida yangi usul maktablari tashkil qilish orqali xalq ommasining siyosiy faolligini o‘stirish maqsadini qo‘yishgan edi. 1904-yil “jamiyati xayriya” tuzilib, uning ko‘magi bilan Xiva shahrida dastlabki yangi usul maktabi ochildi (1904-yil 10-noyabrda). Xiva jadidlari ma‘rifiy ishlar bilan kifoyalانب qolmasdan, xon tuzumiga qarshi kurash ham olib bordilar. [Birinchi](#) jahon urishigacha Xiva jadidlarining yagona markazi va dasturiy hujjatlari bo‘lmagan. Biroq jadidchilik harakati Xiva xonligida katta ijtimoiy-siyosiy kuchga aylanib, 1914-yil avgustda u partiya shaklini olgan.<sup>43</sup>

Bu davrda “Erk”, “Turon”, “Maorif havaskorlari”, “Taraq-qiyparvarlar”, “O‘qituvchilar jamiyati” kabi uyushmalar paydo bo‘ldi. Munavvarqori ta‘kidlaganlaridek, “Ularning butun umidi Rossiyadagi inqilob jarayonida mahalliy aholini milliy, diniy cheklash va jabrlashdan ozod qilish, ularning haq-huquqlarini yevropaliklar bilan tenglashtirish, xilma-xil maktab va matbuot ishlari hamda turli-tuman jamiyatlar tashkil etishga keng imkoniyat yaratib berishga qaratilgan edi”.

Jadidchilik harakatining so‘nggi yillari faol siyosiy kurashlar bilan ajralib turmaydi. Bu davrda sovet rejimi turli siyosiy tuzib, milliy ziyolilarni ommaviy ravishda qatag‘on qilishga kirishdi. 1929-yil noyabrda Munavvarqori boshchiligidagi 38 kishining qamoqqa olinishi (keyinchalik ularning soni 87 kishiga yetgan) bilan jadidchilik harakatiga kuchli zarba berildi.

Jadidchilik harakatining barcha taniqli namoyandalari 30-yillarda sovet mustabid rejimi tomonidan amalga oshirilgan qirg‘in natijasida halok bo‘ldi. Jadidchilik harakatiga sovet

<sup>42</sup> Xo‘jayev F., “Buxoro inqilobining tarixiga materiallar”, Toshkent-1997/50-B

<sup>43</sup> Yusupov P., Yosh xivaliklar tarixi (Xotiralar), Urganch-2000/125-B

davrida “millatchilik”, panturkizm, panislamizm tamg‘alari bosilib, qoralandi. Jadid adabiyotini o‘qish taqiqlandi.<sup>44</sup>

Sovet davrida yozilgan adabiyotlarda jadidchilikka “burjua-liberal harakat” deb ta’rif berilgan. SSSR parchalanib ketganidan keyin jadidchilik harakati va uning namoyandalari nomi qayta tiklandi. Tarixchi, adabiyotshunos, tilshunos, faylasuf, huquqshunos, san’atshunos va pedagog olimlar jadidlarning ilmiy va adabiy merosini o‘rganishda dastlabki natijalarni qo‘lga kiritishdi. Mustaqillik yillarida Cho‘lpon, Fitrat, Abdulla Avloniyning II jildlik, Behbudiy, Abdulla Qodiriy, Sidqiy Xondayliqiy, Ibrat, Ajziy, So‘fizodaning 1 jildli, shuningdek, Fayzulla Xo‘jaev, Munavvarqori, Polvonniyoz hoji Yusupovning asarlari chop qilindi. Jadidlarning 20 ta mashhur vakili kiritilgan “Unutilmas siymolar”, “Jadidchilik harakatining namoyandalari” al’bom-kitobi nashrdan chiqdi. Ularning faoliyati darslik va qo‘llanmalarga kiritildi.<sup>45</sup>

Xulosa qilib aytadigan bo‘lsak, jadid bobolarimizning jasoratli va zahmatli, bunyodkorlik va islohotchilik buyuk ijodiy – ma’rifiy mehnatlari samarasi o‘laroq, XX asr boshlariga kelib, Turkistonda tarixan haqiqiy Milliy Uyg‘onish hodisasi ya’ni bu davrni ikkinchi bir ma’noda jadidlar Renessansi (uyg‘onishi) deb aytish ham haqiqatga to‘g‘ri keladi desak hech mubolag‘a bo‘lmaydi. Jadidchilik harakati siyosiy ma’rifatparvarlikdan jadid taraqqiyparvarlar firqasi darajasiga ko‘tarila olgan edi. Bu harakat hamda firqa a’zolari o‘z faoliyati va dasturiga ko‘ra, sho‘ro adabiyotlarida aytilganidek, “bir hovuch boylar manfaatiga xizmat qiluvchi “liberal burjuaziya vakillari” emas, balki Turkistonning barcha xalqlari taqdirini o‘ylab ish ko‘rgan demokratik jarayonning namoyandalari edi. Jadidlar o‘zlari tashkil etgan matbuotda o‘z g‘oya-fikrlarini e’lon qilib, xalq orasida keng ma’rifatchilik ishlarini olib borib xalqni “har vaqt g‘aflat uyqusidan o‘yg‘otuvchi”, “millat ongining ochqichi” ekanligini namoyon etib o‘lka aholisini hur fikralshga va katta siyosiy kurashga hozirlay olganlar.

<sup>44</sup> Mustafu Cho‘qay o‘g‘li, [Istiqlol jallodlari](#), Toshkent, 1992;/97-B

<sup>45</sup> Mirziyoev Sh.M. Buyuk kelajagimizni mard va olijanob xalqimiz bilan birga quramiz. Toshkent-2017/50-B

**FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:**

1. Mirziyoev Sh.M. Buyuk kelajagimizni mard va olijanob xalqimiz bilan birga quramiz. Toshkent-2017/50-B
2. “O‘zbekiston Tarixi”- R.Shamsutdinov, X.Mo‘minovToshkent-2019/305-B
3. “O‘zbekiston Tarixi”- R.Shamsutdinov, X.Mo‘minov-Toshkent-2019/309-B
4. O‘zbekistonning yangi tarixi. 1-kitob (Turkiston chor Rossiyasi mustamlakachiligi davrida), Toshkent-2000/85-B
5. O‘zbekiston davlatchiligi tarixi ocherklari, Toshkent-2001/80-85-B
6. Xo‘jayev F., “Buxoro inqilobining tarixiga materiallar”,Toshkent-1997/50
7. Yusupov P., Yosh xivaliklar tarixi (Xotiralar), Urganch-2000/125-B
8. Mustafu Cho‘qay o‘g‘li, [Istiqlol jallodlari](#), Toshkent, 1992;/97-B

**“TARBIYA FANINI JORIY ETILISHIDAGI KAMCHILIKLAR VA YUTIQLAR”****Abdupattayev Hasanboy Abdurahmonovich***Qo‘qon Davlat Pedagogika instituti**p.f.f.(PhD) katta o‘qituvchisi***Hasanov Muxtorjon Qaxramonjon o‘g‘li***QDPI Tarix yo‘nalishi I-bosqich talabasi*

**Annotatsiya:** Maqolada O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti tomonidan 2020/2021 o‘quv yilidan boshlab xalq ta‘limi tizimiga “Tarbiya” fanini bosqichma-bosqich joriy qilish yuzasidan berilgan taklif “tarbiya” va “milliy tarbiya” tushunchalarining ilmiy tadqiq etish masalasini kun tartibiga olib chiqqanligi haqida so‘z boradi. Unda mazkur tushunchalar ilmiy-pedagogik, ijtimoiy-mafkuraviy hamda tarixiy nuqtayi nazardan tahlil etilgan.

**Kalit so‘zlar:** tarbiya, milliy tarbiya, Uzluksiz ma‘naviy tarbiya Konsepsiyasi, “Tarbiya” fani, akademik ta‘lim, ijtimoiy aloqa, o‘yin, o‘z-o‘zini anglash, obyektiv va subyektiv ta‘sir.

**Аннотация:** В статье говорится, что предложение Президента Республики Узбекистан о постепенном введении предмета «Образование» в систему народного образования с 2020/2021 учебного года поставило вопрос о проведении научных исследований по понятиям «образование» и «воспитание». «народное образование». Анализируются эти концепции с научно-педагогической, социально-идеологической и исторической точек зрения.

**Ключевые слова:** образование, национальное образование, концепция непрерывного духовного образования, предмет “воспитание”, академическое образование, социальная коммуникация, игра, самосознание, объективное и

**Annotation:** The article says that the proposal of the President of the Republic of Uzbekistan on the gradual introduction of the subject "Education" into the public education system from the 2020/2021 academic year raised the question of conducting scientific research on the concepts of "education" and "education". "Public education". These concepts are analyzed from the scientific-pedagogical, socio-ideological and historical points of view.

**Key words:** education, national education, the concept of continuous spiritual education, the subject of "upbringing", academic education, social communication, play, self-awareness, objective and subjective influence.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti huzurida 2019-yil 23-avgust kuni bo‘lib o‘tgan xalq ta‘limi tizimini rivojlantirish, pedagoglarning malakasi va jamiyatdagi nufuzini oshirish, yosh avlod ma‘naviyatini yuksaltirish masalalariga bag‘ishlangan videoselektor

yig‘ilishining 24-bandida belgilangan “Milliy g‘oya”, “Odobnoma”, “Dunyo dinlari tarixi”, “Vatan tuyg‘usi” kabi fanlarni birlashtirgan holda, 2020/2021 o‘quv yilidan yagona “Tarbiya” fanini bosqichma-bosqich joriy qilish yuzasidan amalga oshirilayotgan ishlar to‘g‘risida”gi 22817-xh son yig‘ilish bayoni asosida O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2019-yil 31-dekabrda “Uzluksiz ma’naviy tarbiya konsepsiyasini tasdiqlash va uni amalga oshirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi 1059-son<sup>46</sup> hamda 2020-yil 6-iyulida “Umumiy o‘rta ta’lim muassasalarida “tarbiya” fanini bosqichma-bosqich amaliyotga joriy etish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi 422-son<sup>47</sup> Qarorlari qabul qilindi.

Mazkur qarorlar asosida barcha yosh davrlari uchun Uzluksiz ma’naviy tarbiya Konsepsiyasi qabul qilinishi qatorida umumiy o‘rta ta’lim muassasalari o‘quvchilarining yoshi va psixofiziologik xususiyatlarini inobatga olgan holda ularning ongiga umuminsoniy qadriyatlar va yuksak ma’naviyatni yanada chuqur singdirish, ularni vatanparvarlik va insonparvarlik ruhida tarbiyalash, umumiy o‘rta ta’lim muassasalaridagi ma’naviy-tarbiyaviy ishlarni yangicha asosda tashkil etish maqsadida “Odobnoma”, “Vatan tuyg‘usi”, “Milliy istiqlol g‘oyasi va ma’naviyat asoslari” hamda “Dunyo dinlari tarixi” fanlarini birlashtirgan holda yagona “Tarbiya” fani 1 — 9-sinflarda — 2020/2021 o‘quv yilidan, 10 — 11-sinflarda esa — 2021/2022 o‘quv yilidan boshlab yuqoridagi fanlarga ajratilgan umumiy soatlar doirasida bosqichma-bosqich amaliyotga joriy etish ishlari amalga oshirila boshlandi.

Ta’kidlash kerakki, Tarbiya fani davr talablari asosida joriy etilayotgan yangi fan hisoblanadi. Shu sababli ham bugungi kungacha aynan mazkur fanga aloqador nazariy (fan metodologiyasi, konsepsiyasi, asosiy tushunchalari, darslik va metodik qo‘llanmalar mazmuni, boshqa fanlar bilan aloqadorligi) va amaliy (darslik va metodik qo‘llanmalar shakli, fanni o‘qitish metodikasi) masalalarni tahlil va tadqiq etishga katta ehtiyoj mavjud. Shu nuqtayi nazardan qaraganda mazkur maqolada ko‘tarilayotgan masalaning dolzarbligini ko‘rish mumkin.

Ma’lumki, “har qanday narsa va hodisani aniqlashdan avval uning mohiyatini anglatuvchi tushunchalar yoki u haqda ma’lumot beruvchi ta’riflarni chuqur tahlil va tadqiq etish qo‘yilayotgan muammoni ilmiy amaliy yechimini topishda eng qulay vosita hisoblanadi”<sup>48</sup>. Shunga ko‘ra, dastlab e’tiborni tadqiqotning asosini tashkil qiluvchi “tarbiya” tushunchasini tahliliga qaratamiz.

O‘zbekiston Milliy Ensiklopediyasida keltirilishicha, tarbiya deganda shaxsda muayyan jismoniy, ruhiy, axloqiy, ma’naviy sifatlarni shakllantirishga qaratilgan amaliy pedagogik jarayon tushuniladi. Tarbiya insonning jamiyatda yashashi uchun zarur bo‘lgan

<sup>46</sup>O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining “Uzluksiz ma’naviy tarbiya konsepsiyasini tasdiqlash va uni amalga oshirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi 1059-son Qarori. Qonun hujjatlari ma’lumotlari milliy bazasi, 03.01.2020-y., 09/20/1059/4265-son, 19.06.2020-y., 09/20/391/0777-son.

<sup>47</sup>O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining “Umumiy o‘rta ta’lim muassasalarida “tarbiya” fanini bosqichma-bosqich amaliyotga joriy etish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi 422-son Qarori. Qonun hujjatlari ma’lumotlari milliy bazasi, 07.07.2020-y., 09/20/422/1033-son.

<sup>48</sup> Norliyev R.I. Milliy taraqqiyot va ma’naviy yuksalishning o‘zaro aloqadorligi va ta’sir xususiyatlari. Avtoreferat. falsafa fan. nom. diss. – T.: 2011. 10 - bet.



xususiyatlarga ega bo‘lishini ta’minlash yo‘lida ko‘rsatiladigan chora-tadbirlar yig‘indisi bo‘lib, u insonning insoniyligini ta’minlaydigan eng qadimgi va abadiy qadriyatdir. Tarbiyasiz alohida odam ham, kishilik jamiyati ham mavjud bo‘la olmaydi. Chunki odam va jamiyatning mavjudligini ta’minlaydigan qadriyatlar tarbiya tufayligina bir avloddan boshqasiga o‘tadi<sup>49</sup>.

Yunon faylasufi Platon fikricha, “tarbiya” so‘zi yunon tilida “paideia”, “o‘yin” ya’ni “paidia” so‘ziga talaffuzi juda yaqin<sup>50</sup> hisoblanadi. “Tarbiya” tushunchasini yunoncha “paidia” ya’ni “o‘yin” tushunchasi bilan yaqinligi barcha millatlarga ham xos bo‘lib, buni aksariyat hollarda tarbiya yosh avlodda turli xalq o‘yinlari, kundalik uy-ro‘zg‘or yumushlari bilan qorishiq holda shakllanib borishida ko‘rish mumkin.

Yana bir yunon faylasufi va tarixchisi Plutarx “tarbiya” masalasida aniq zamon va makonga oid misol keltirib, unda qadimgi spartaliklarning ta’lim-tarbiyasi haqida shunday deydi: “o‘qish va yozish – bolalarga ularning faqat eng zaruri o‘rgatilar edi, tarbiyaning qolgan qismi esa bitta maqsadni: hech so‘zsiz itoat qildirish, chidamli bo‘lish va yengish ilmini o‘rgatishni ko‘zda tutadi”<sup>51</sup>. Bu fikrlari bilan Plutarx qadimgi spartaliklar tarbiyasida bitta maqsad: “hech so‘zsiz itoat qildirish, chidamli bo‘lish va yengish ilmini o‘rgatish” ko‘zda tutganligini e’tirof etadi. Mazkur tarbiya o‘z zamoni va makoni uchun eng to‘g‘ri yo‘l bo‘lganini, buni o‘sha davrda yunon shahar-davlatlari o‘rtasida Spartani barqaror taraqqiy etganligida hamda Sparta askarlarini mazkur tarbiya sababli tarixda qoldirgan jasoratlarida ko‘rish mumkin.

Mazkur masala bo‘yicha Sharq mutafakkirlari orasida Abu Ali ibn Sinoning qarashlari diqqatga sazovor bo‘lib, “u tarbiya jarayoni aqliy, jismoniy, axloqiy, estetik va mehnat (hunar o‘rgatish) tarbiyalarining bir butunligini tashkil etadi, deb ko‘rsatgan edi. U maktabda o‘qish, tarbiya ishlarini jamoa tarzida tashkil etish g‘oyasini olg‘a surdi. O‘qitish jarayonining didaktik asoslarini yaratdi. Uning fikricha, bolani birdan kitobga band qilib qo‘ymaslik, o‘qish sekin-asta, yengildan og‘irga qarab borish orqali olib borilishi kerak”<sup>52</sup>.

Tarbiya tushunchasiga oid ibn Sinoning qarashlarining diqqatga sazovorligi shundaki, unda tarbiya bir butunlik (aqliy, jismoniy, axloqiy, estetik va mehnat (hunar o‘rgatish) kabi jarayonlar yig‘indisi sifati)da olib qaralib, u ta’lim (akademik ta’lim)dan ajratilgan holda talqin qilingan. Darhaqiqat, ushbu qarashlar tarbiya amaliyotida tarbiya va ta’lim chegaralarini to‘g‘ri belgilab olishda juda muhim hisoblanadi. Garchi mamlakatimiz ta’lim tizimida “ta’lim va tarbiya bir-biridan ajratilmasligi” ustuvor bo‘lsada Yaponiya tajribasida tarbiya va ta’lim o‘rtasida muayyan chegaralar mavjudligini ko‘rish mumkin. Ya’ni mazkur davlatning ta’lim siyosatiga ko‘ra maktabgacha ta’lim hamda boshlang‘ich ta’lim bosqichlarida yosh avlodga faqat tarbiya beriladi, akademik ta’lim esa, boshlang‘ich ta’limdan keyin boshlanadi<sup>53</sup>. Yapon halqining bugungi kundagi tarbiyalanganlik hamda

<sup>49</sup> O‘zbekiston Milliy Ensiklopediyasi. - T.: “O‘zbekiston milliy ensiklopediyasi” nashr. 8-jild. 2004. 270-bet.

<sup>50</sup> Aflotun. Qonunlar. Tarj. Urfon Otajon. T.: “Yangi asr avlodi”, 2008. 449-bet.

<sup>51</sup> Plutarx. Sochineniye. Pervod s drevnegrecheskogfo. Sostavitel S.Averenseva. M.: Xudojestvennaya literatura. 1983.

<sup>52</sup> Qarang: Pedagogika tarixidan Xrestomatiya. Tuzuvchi-muallif: O.Hasanboyeva. T.: “O‘qituvchi”, 1993. 37-bet.

<sup>53</sup> Qarang: K.Preobrajenskiy. Kak stat yaponsem. – M., 1988.

intelektual darajasi Ibn Sinoni yuqorida keltirilgan fikrlarini qay darajada to‘g‘ri ekanligini ko‘rsatib turibdi.

Tarbiya masalasida so‘z borganda jadid mutafakkir Abdulla Avloniy fikrlarini keltirmaslik mumkin emas. U tarbiya tushunchasiga “tarbiya – “pedagogiya”, ya’ni bola tarbiyasining fani demakdur. Ilmi axloqning asosi tarbiya o‘ldug‘indan shul xususda bir oz so‘z so‘ylaymiz. Bolaning salomati va saodati uchun yaxshi tarbiya qilmak, tanini pok tutmak, yosh vaqtdan maslakini tuzatmak, yaxshi xulqlarni o‘rgatmak, yomon xulqlardan saqlab o‘sdurmakdur”<sup>54</sup>, deya ta’rif beradi. A.Avloniy tarbiyani inson, jamiyat va davlat hayotida qay darajada dolzarb ekanligini anglatish uchun “Alhosil, tarbiya bizlar uchun yo hayot – yo mamot, yo najot – yo halokat, yo saodat – yo falokat masalasidir”<sup>55</sup>, degan fikrni ilgari suradi. Bu bilan tarbiya barcha sohadagi taraqqiyotning asosi ekanligini, ayni damda tarbiyasizlik esa, barcha sohani halokatga olib boruvchi omil ekanligini ta’kidlaydi.

Hozirgi kunda mamlakatimiz olimlari tomonidan tarbiya tushunchasi bo‘yicha ko‘plab ta’rif va talqinlar berilgan bo‘lib, Jumladan, bir guruh olimlar, ya’ni R.H.Djurayev, S.T.Turg‘unov, G.M.Nazirovalar fikriga ko‘ra “tarbiya – insonlar rivojlanishida asosiy rol o‘ynaydigan jarayon bo‘lib, bir avlod ijtimoiy tajribasining keyingi avlodlar tomonidan o‘zlashtirilishi va ularning ijtimoiy hayotga qo‘shilishlarini ta’minlab beruvchi zaruriy faoliyatdir”<sup>56</sup>. N.G‘aybullayev, R.Yodgorov va R.Mamatqulovalar fikricha esa, “tarbiya keng ma’noda yoshlarni, insonlarni obyektiv va subyektiv ta’sirlar asosida axloqiy, aqliy, amaliy, jismoniy shakllanish jarayonidir”<sup>57</sup>.

Professor M.Quronov talqiniga ko‘ra, “tarbiya” so‘zi “milliy tarbiya” tushunchasining tarkibiy qismi bo‘lgani tufayli bu tushunchaga ham yangicha yondashgan holda xolis ilmiy-pedagogik ta’rif bermoq kerak. Arabcha “tarbiya”, “tarbiyat” so‘zlari 1) parvarish qilmoq; ta’lim bermoq; o‘rgatish; odob o‘rgatish; 2) navozish, mehribonlik ko‘rsatish: ko‘z-quloq bo‘lish; himoya qilish kabi ko‘p qirrali mazmunga ega...”<sup>58</sup>.

Yuqoridagi tahlililardan kelib chiqqan holda chiqqan holda tarbiya tushunchasiga ta’rif beradigan bo‘lsak, bizningcha “tarbiya bu – davlat va jamiyatning strategik maqsadlarini ro‘yobga chiqarishi uchun yosh avlodning shaxsiy konsepsiyasi va kapitalini ochishiga maqsadli ta’sir ko‘rsatadigan ilmiy-pedagogik hamda amaliy-metodik jarayon” hisoblanadi.

Tarbiya avvalo, ilmiy-pedagogik hamda ijtimoiy ahamiyatga ega ekan albatta uning muallifi - egasi ham mavjud bo‘ladi. Dunyo bo‘yicha har bir millatning o‘ziga xos tarbiyasining muallifi ham ana o‘sha millatning o‘zi hisoblanadi. Muayyan millatga tegishli bo‘lgan, nazariyasi, uslubi, usullari va mezonlari bilan boshqa millatlar tarbiyasidan ajralib turadigan tarbiyaning mazkur shakli milliy tarbiya, deb ataladi.

<sup>54</sup> Abdulla Avloniy. Turkiy Guliston yoxud axloq. [www.ziyouz.com](http://www.ziyouz.com) kutubxonasi. 3-bet.

<sup>55</sup> Abdulla Avloniy. Turkiy Guliston yoxud axloq. [www.ziyouz.com](http://www.ziyouz.com) kutubxonasi. 5-bet.

<sup>56</sup> Djurayev R.H., Turg‘unov S.T., Nazirova G.M. Pedagogika. T.: “Riso EZ 200 E”, 2013. 76-bet.

<sup>57</sup> G‘aybullayev N.R., Yodgorov R., Mamatqulova R. Pedagogika (oliy o‘quv yurtlari uchun qo‘llanma) T.: “M.Ulug‘bek nomidagi O‘zbekiston Milliy Universiteti”, 2005. 43-bet.

<sup>58</sup> Quronov M. Bolam baxtli bo‘lsin, desangiz...T.: “Ma’naviyat”, 2014. - 132-bet.

Milliy tarbiya tushunchasini mazmun-mohiyatini “millat” tushunchasi bilan uzviy bog‘liq bo‘lib, ushbu tushunchani mazmunini ochmay turib “milliy tarbiya” tushunchasining mazmunini anglab bo‘lmaydi.

Ma’lumki, “millat - uzoq davom etgan ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy va etnomadaniy jarayonda, aniq hududiy doirada, til va o‘zlikni anglash birligi asosida shakllangan xalq etnik tarixining eng yuksak cho‘qqisi, o‘ziga xos madaniyat, ong va mentalitet zaminida tarkib toptan ijtimoiy birlik shakli. Millat kishilarning jips tarixiy birligi, umumiy iqtisodiy turmush, til, hudud birligi, madaniyat, ong, ruhiyat uyg‘unligi va mushtarakligi demakdir”<sup>59</sup>.

Xorij adabiyotlarida millat tushunchasiga ta’rif va talqinlar xilma-xil bo‘lishiga qaramay, bugungi kunda asosan “millatning talqin qilishda ikkita yondoshish mavjud. Birinchisiga asosan millat ma’lum davlat fuqarolarining siyosiy birligi (siyosiy millat). Ikkinchisiga binoan millat bu ma’lum davlat fuqarolarining yagona til va o‘z-o‘zini anglash asosida tashkil topgan etnik birligi (etno-millat) nazarda tutiladi. Bitta millatga tegishli odamlar umumiy xudud, til va madaniyatga ega bo‘lishadi”<sup>60</sup>. Undan tashqari xorij va yurtimiz olimlari tomonidan har bir millatning o‘ziga xos milliy ongi, milliy tarbiya tizimi mavjudligiga ham e’tibor qaratiladi. Millat tushunchasi doirasida bunday xilma-xil fikrlarning ilgari surilayotganligi bejiz emas. Chunki “millat” tushunchasini ta’riflash qanchalik murakkab bo‘lsa, uning birlik bo‘lishi uchun shart bo‘lgan mezonlarni belgilash ham shu darajadagi eng murakkab masala hisoblanadi<sup>61</sup>.

Yurtimiz olimlari yondashuvlariga ko‘ra, milliy tarbiya - bu umuminsoniy pedagogik madaniyatning xususiy, bir xalk, tajribasida muayyan namoyon bo‘lishi hisoblanadi. Shu bois milliylik tabiiy va shu sababdan umuminsoniylik milliyliklar orasidagi umumiylik, uyg‘unlikdir. Zero, umuminsoniy kadriyatlar milliy kadriyatlar asosiga quriladi<sup>62</sup>.

“Milliy” tarbiyaning manbai – milliylikdir! “Millat”, “milliylik”, “milliy g‘urur”, “milliy odob”, “millatlararo muloqot madaniyati” tushunchalarining o‘zagini arabcha “mil” so‘zi tashkil qiladi. Bu so‘z arabchada “o‘zak”, “tub mohiyat”, “negiz” ma’nolarini anglatadi. “Millat” so‘zi esa bir necha ma’noni: 1) din, mazhab; 2) ummat: bir mazhabga mansub axoli; 3) xalq ma’nolarini anglatadi. “Millat”, “milliylik” tushunchalarining talqini bilan tanishar ekanmiz, ularning g‘arbona va sharqona tarzlari bor ekanini ko‘ramiz. Aniqrog‘i, g‘arbiy talqin xristian, sharqiy talqin esa islomiy o‘zaklarga borib tutashadi. Ya’ni Ovrupo xalqlari tillariga millat tushunchasi lotincha “natio” – qabila, xalq sifatida xristian dini bilan birga kirib kelgan bo‘lsa, Osiyoga esa islom ta’limoti orqali yuqoridagi uch xil ma’noda kirib kelib singdi”<sup>63</sup>. Demak, milliy tarbiyaning lug‘aviy ma’nosini “yosh avlodlarni o‘z

<sup>59</sup> O‘zbekiston Milliy Ensiklopediyasi. T.: “O‘zbekiston milliy ensiklopediyasi” nashr. 8-jild. 2004. - 270-bet.

<sup>60</sup> Abdullayeva M.N., Gaffarova G., Nosirov N., Sharipov A., Xaitov Sh. va boshq. Falsafa: izohli lug‘at. - T.: O‘zbekiston Respublikasi Fanlar akademiyasi I.Mo‘minov nomidagi Falsafa va huquq instituti nashriyoti, 2009. 227-bet.

<sup>61</sup> Otamurodov S., Otamurodov S. O‘zbekistonda ma’naviy-ruhiy tiklanish. - T.: «Yangi asr avlodi», 2003 -15-b.

<sup>62</sup> Muxsiyeva A.Sh. Oilada milliy tarbiya jarayonining metodik asoslari. Avtoreferat. pedagogika fan. nom. diss. – T.: 2005. - 8 - bet.

<sup>63</sup> Quronov M. Bolam baxtli bo‘lsin, desangiz...T.: “Ma’naviyat”, 2014. – 131-132-betlar.

xalqiga xos milliy fazilatlar namunasida shakllantirish, ta’lim bermoq” sifatida ta’riflash mumkin”<sup>64</sup>.

Yuqorida keltirilgan xorij va yurtimiz olimlarining “milliy tarbiya” tushunchasiga oid qarashlari sintezlagan holda shaxsiy, mualliflik ta’rifimizni biyon etadigan bo’lsak, bizningcha, “milliy tarbiya bu – ajdodlarning ijtimoiy-pedagogik, ijtimoiy-mafkuraviy, diniy hamda iqtisodiy-madaniy me’rosi asosiga qurilgan, yosh avlodni millatning tarixiy va strategik intilishlarini ro’yobga chiqarishga undovchi maqsadli, umummilliy faoliyat” hisoblanadi.

Yuqoridagi keltirilgan tahlillar bo’yicha xulosa qiladigan bo’lsak:

**Birinchi**dan: bugungi axborot almashinuvi jadallashgan davr talablari hisobga olingan holda 2019-yil 23-avgust kuni O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti tomonidan umumta’lim tizimidagi “Milliy g‘oya”, “Odobnoma”, “Dunyo dinlari tarixi”, “Vatan tuyg‘usi” kabi fanlarni birlashtirgan holda yagona “Tarbiya” fanini joriy qilish taklifi berildi. Mazkur taklif asosida avvalo, fundamental - barcha yosh davrlari uchun Uzluksiz ma’naviy tarbiya Konsepsiyasi ishlab chiqildi hamda shu asosda umumta’lim tizimiga “Tarbiya” fanini bosqichma-bosqich joriy etish boshlandi. Ta’limdagi mazkur yangilik Tarbiya faniga aloqador nazariy va amaliy masalalarni tahlil va tadqiq etishni kun tartibiga olib chiqdi.

**Ikkinchi**dan, tarbiya tushunchasi Tarbiya fanining asosiy tayanch tushunchasi hisoblanadi. Shunga ko‘ra mazkur maqolada ushbu tushuncha tahlil etildi. Unga ko‘ra, qadimgi mutafakkirlar tomonidan “tarbiya” so‘zi yunon tilida “paideia”, “o‘yin” ya’ni “paidia” so‘ziga talaffuzi juda yaqinligi (Platon); tarbiya - “hech so‘zsiz itoat qildirish, chidamli bo‘lish va yengish ilmini o‘rgatish” ekanligi (Plutarx); tarbiya bir butunlik (aqliy, jismoniy, axloqiy, estetik va mehnat (hunar o‘rgatish) kabi jarayonlar) yig‘indisi bo‘lib, u ta’lim (akademik ta’lim)dan farq qilishi (Ibn Sino); tarbiya “ezgulikka qaratilgan turmush va amaliy faoliyatga, nimasi bilan o‘z mamlakatiga foydasi tegishi mumkinligi haqidagi ehtiyojni o‘rgatish” ekanligi (Jon Lokk); tarbiya “bolaning salomati va saodati uchun tanini pok tutmak, yosh vaqtdan maslakini tuzatmak, yaxshi xulqlarni o‘rgatmak, yomon xulqlardan saqlab o‘sdurmak” ekanligi (A.Avloniy) borasida fikrlar aytilgan bo‘lsa, zamonaviy pedagogikada tarbiyaga “ikki avlod o‘rtasidagi ijtimoiy aloqani ta’minlaydigan vosita”, “insonni har tomonlama shakllanishida rol o‘ynaydigan obyektiv va subyektiv ta’sir”, “shaxsga o‘z-o‘zini anglashiga maqsadli ta’sir ko‘rsatadigan jarayon” hamda “milliy tarbiya” tushunchasining tarkibiy qismi” sifatida qaralib kelinyotgani aniqlandi.

**Uchinchi**dan, mazkur maqolada “tarbiya” va “milliy tarbiya” masalalariga mualliflik yondashuvi asosida quyidagicha ta’riflar berildi: “Tarbiya bu – davlat va jamiyatning strategik maqsadlarini ro’yobga chiqarishi uchun fuqarolarga shaxsiy konsepsiyasi va kapitalini ochishlariga maqsadli ta’sir ko‘rsatadigan ham pedagogik ham ijtimoiy-mafkuraviy jarayon” hisoblanadi. Milliy tarbiya esa, “ajdodlarning ijtimoiy-pedagogik, ijtimoiy-mafkuraviy, diniy hamda iqtisodiy-madaniy me’rosi asosiga qurilgan, yosh avlodni millatning tarixiy va strategik intilishlarini ro’yobga chiqarishga undovchi maqsadli, umummilliy faoliyatdir”.

<sup>64</sup> Quronov M. Bolam baxtli bo‘lsin, desangiz...T.: “Ma’naviyat”, 2014. - 132-bet.

**FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:**

1. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining “Uzluksiz ma’naviy tarbiya konsepsiyasini tasdiqlash va uni amalga oshirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi 1059-son Qarori. Qonun hujjatlari ma’lumotlari milliy bazasi, 03.01.2020-y., 09/20/1059/4265-son, 19.06.2020-y., 09/20/391/0777-son.
2. Pedagogika tarixidan Xrestomatiya. Tuzuvchi-muallif: O.Hasanboyeva. T.: “O‘qituvchi”, 1993. 37-bet.
3. Djurayev R.H., Turg‘unov S.T., Nazirova G.M. Pedagogika. T.: “Riso EZ 200 E”, 2013. 76-bet.
4. G‘aybullayev N.R., Yodgorov R., Mamatqulova R. Pedagogika (oliy o‘quv yurtlari uchun qo‘llanma) T.: “M.Ulug‘bek nomidagi O‘zbekiston Milliy Universiteti”, 2005. 43-bet.
5. Abdullayeva M.N., Gaffarova G., Nosirov N., Sharipov A., Xaitov Sh. va boshq. Falsafa: izohli lug‘at. - T.: O‘zbekiston Respublikasi Fanlar akademiyasi I.Mo‘minov nomidagi Falsafa va huquq instituti nashriyoti, 2009. 227-bet.
6. Muxsiyeva A.Sh. Oilada milliy tarbiya jarayonining metodik asoslari. Avtoreferat. pedagogika fan. nom. diss. – T.: 2005. - 8 - bet.
7. Norliyev R.I. Milliy taraqqiyot va ma’naviy yuksalishning o‘zaro aloqadorligi va ta’sir xususiyatlari. Avtoreferat. falsafa fan. nom. diss. – T.: 2011. 10 - bet.



## ЗАМОНАВИЙ АХБОРОТ МАКОНИДА БОЛА ҲУҚУҚЛАРИНИ ҲИМОЯ ҚИЛИШДА ПРОКУРАТУРА ОРГАНЛАРИНИНГ ФАОЛИЯТИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ МАСАЛАЛАРИ

**Ибрагимов Диёрбек Шухрат ўғли**

*Ўзбекистон Республикаси Ҳуқуқни муҳофаза қилиш академияси катта ўқитувчиси, PhD.*

**Аннотация:** *Ушбу мақолада прокуратура органлари томонидан болаларнинг соғлиғига, ривожланишига зарар етказувчи ахборотдан ҳимоя қилиш борасидаги фаолиятини такомиллаштиришга қаратилган масалалар таҳлил этилган. Шунингдек, ушбу соҳада айрим хорижий давлатларнинг тажрибаси ўрганилиб, керакли таклиф ва тавсиялаш ишлаб чиқилган.*

**Калит сўзлар:** *бола ҳуқуқлари, зарарли ахборот, қонунбузилиши ҳолатлари, интернет тармоқлари.*

**Abstract:** *this article analyzes issues aimed at improving the activities of prosecutor's offices in protecting children from information harmful to their health and development. Also, the experience of some foreign countries in this field was studied, and the necessary proposals and recommendations were developed.*

**Key words:** *children's rights, harmful information, violations of the law, Internet networks.*

Қайд этиш лозимки, ҳозирда замонавий ахборот технологияларнинг, интернет тармоқлари, турли хил ижтимоий тармоқларнинг ривожланиб бораётган бир даврда болаларнинг ҳуқуқлари ва қонуний манфаатларини ҳимоя қилиш, улар томонидан ҳуқуқбузарликларни содир этилишини олдини олиш энг муҳим бўлган масалалардан бири ҳисобланади.

Дарҳақиқат, ижтимоий ҳаётда ривожланган ахборот-коммуникация технологиялардан фойдаланишнинг авж олиб бораётганлиги ва бу орқали ижтимоий тармоқларда вояга етмаганларнинг ҳуқуқ ва манфаатларига, маънавий ва маданий ривожланишига салбий таъсир этувчи омиллардан уларни ҳимоя қилиш борасида прокуратура органларининг фаолиятини кучайтириш мақсадга мувофиқ.

Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг 2022 йил апрель ойидаги йигирма учинчи ялпи мажлисида ёшларни интернет ва ижтимоий тармоқларда зарарли ахборотдан ҳимоя қилиш масаласи муҳокама этилган бўлиб, унда қайд этилишича, биргина 2021 йилнинг декабрь ойи ҳолатига кўра мамлакатимиз миллий домен ҳудудидаги 289 та веб-сайтда порнография, 91 та веб-сайтда эса беҳаёлик ва маънавий бузукликка тарғиб қилувчи ҳолатлар аниқланган бўлиб, 2 097 та қонун бузилиши ҳолати қайд этилган. Шунингдек, ижтимоий тармоқларнинг ўзбек сегментида маънавий бузукликни тарғиб қилувчи 130 га яқин гуруҳ, саҳифа ва



каналлар мавжудлиги аниқланган, уларда 2 646 та материал (фото, видео, матнли ва бошқалар) тарқатилган [1].

Шуни алоҳида қайд этиш лозимки, “Бола ҳуқуқлари тўғрисида”ги Конвенциянинг 17-моддасида иштирокчи давлатлар боланинг фаровонлигига зарар етказадиган ахборот ва материаллардан уни ҳимоя қилишнинг тегишли тамойилларини ишлаб чиқишни рағбатлантириши назарда тутилган бўлиб, бунинг амалий ифодаси сифатида 2017 йил 8 сентябрда Ўзбекистон Республикасининг “Болаларни уларнинг соғлиғига зарар етказувчи ахборотдан ҳимоя қилиш тўғрисида”ги Қонуни ҳамда Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг “Болаларни уларнинг соғлиғига зарар етказувчи ахборотдан ҳимоя қилиш тўғрисида”ги Ўзбекистон Республикаси Қонунини амалга ошириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги қарори асосида “Ахборот маҳсулотининг ёшга оид таснифларини аниқлаш мезонларини ҳамда уни экспертизадан ўтказиш тартиби тўғрисида”ги Низом қабул қилинган. Мазкур норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар билан болаларни уларнинг соғлиғига зарар етказувчи ахборотдан ҳимоя қилиш соҳасида ваколатли идоралар белгилаб берилди. Шундай бўлса-да, прокуратура органларининг мазкур соҳада қонун ҳужжатлари ижросининг аҳволини ўрганиш, ушбу соҳада қонунийликни таъминлаш бўйича назорат йўналиши вояга етмаганлар ҳақидаги қонунчилик ижроси устидан назоратни тартибга солувчи идоравий норматив ҳужжатларда ўз аксини топмаган. Яъни, болаларни уларнинг соғлиғига зарар етказувчи ахборотдан ҳимоя қилиш борасида Ўзбекистон Республикасининг Қонуни ҳамда қонуности норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар мавжуд бўлсада, мазкур соҳада қонунчилик ижроси устидан прокурор назоратини ташкил этиш механизми мавжуд эмас.

Бундан ташқари, Ўзбекистон Республикасининг 2017 йил 8 сентябрдаги “Болаларни уларнинг соғлиғига зарар етказувчи ахборотдан ҳимоя қилиш тўғрисида”ги Қонунда болаларни уларнинг соғлиғига зарар етказувчи ахборотдан ҳимоя қилиш тўғрисидаги қонунчиликни бузганликда айбдор шахслар белгиланган тартибда жавобгар бўлиши назарда тутилган бўлсада, Ўзбекистон Республикасининг Маъмурий жавобгарлик тўғрисидаги ҳамда Жиноят кодексларида бундай қилмишни содир этганлик учун жавобгарлик белгиланмаган. Жумладан, Россия Федерацияси, Козоғистон ҳамда Беларусь Республикаларида болаларни уларнинг соғлиғига ва ривожланишига зарар етказувчи ахборотдан ҳимоя қилиш тўғрисидаги норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар мавжуд бўлиб, ўз навбатида Россия Федерацияси Маъмурий жавобгарлик тўғрисидаги кодексининг 6.17-моддасида [2], Козоғистон Республикаси Маъмурий жавобгарлик тўғрисидаги кодексининг

156.1-моддасида болаларни уларнинг соғлиғига ва ривожланишига зарар етказувчи ахборотдан ҳимоя қилиш тўғрисидаги қонунчиликни бузганлик учун маъмурий жавобгарлик белгиланган. Бизнингча ҳам, Ўзбекистон Республикасининг Маъмурий жавобгарлик тўғрисидаги кодексидан болаларни уларнинг соғлиғига зарар етказувчи ахборотдан ҳимоя қилиш тўғрисидаги қонунчиликни бузганлик учун

жавобгарликни белгилаш зарур. Бу, мазкур соҳада ижтимоий муносабатларни тартибга солишнинг мантиқий изчиллигининг давоми бўлиб хизмат қилади.

Шунингдек, юқоридаги таҳлил ҳамда маълумотлар шуни кўрсатадики, мамлакатимизда вояга етмаганларни интернет тармоғидаги зарарли маълумотлардан ҳимоя қилиш, уларни соғлом ва баркамол ривожланиши, интернет тармоқларидаги зарарли контентлар таъсири остида ҳуқуқбузарликлар содир этишларини олидини олиш мақсадида юқорида келтириб ўтилган хорижий мамлакатларнинг бу борадаги илғор тажрибасини мамлакатимиз прокуратура органлари фаолиятига жорий этган ҳолда, Ўзбекистон Республикаси Бош прокурорининг мазкур йўналишдаги соҳавий буйруғида вояга етмаганларнинг соғлиғи зарар етказувчи ахборотдан ҳимоя қилиш тўғрисидаги қонунчилик ҳужжатларининг ижроси устидан назоратни доимий равишда амалга ошириш прокуратура органларининг асосий назорат йўналиши сифатида белгиланиши лозим.

Зеро, прокуратура органлари томонидан мазкур йўналишда қонунчилик ижросининг ўрганилиши, текширишларни амалга ошириш билан боғлиқ бўлган масалалар Ўзбекистон Республикаси Бош прокурорининг “Вояга етмаганлар ҳақидаги қонунчилик ижроси устидан назорат фаолияти самарадорлигини ошириш тўғрисида”ги 139-сонли буйруғида, шунингдек Ўзбекистон Республикаси Бош прокуратураси ягона ҳисоботлар порталининг (“П” шаклдаги) вояга етмаганлар ҳақидаги қонунчилик ижроси устидан назорат жадвалида ҳам ўз аксини топмаган. Бундан ташқари, Ўзбекистон Республикаси Бош прокурорининг 2021 йил 25 майда қабул қилинган “Ўзбекистон Республикаси Бош прокуратурасининг Вояга етмаганлар ҳақидаги қонунчилик ижроси устидан назорат бошқармаси тўғрисидаги низомни тасдиқлаш ҳақида”ги 228-сонли буйруғи билан тасдиқланган “Ўзбекистон Республикаси Бош прокуратурасининг Вояга етмаганлар ҳақидаги қонунчилик ижроси устидан назорат бошқармаси тўғрисида”ги Низомда бошқарманинг асосий вазифаларидан бири сифатида вояга етмаганларнинг соғлиғига зарар етказувчи ахборотдан ҳимоя қилишга қаратилган қонунчилик ижроси устидан назоратни белгилаш лозим.

Бу борада, хорижий мамлакатлар тажрибасини ўрганиш шуни кўрсатадики, жумладан, Россия Федерациясида прокуратура органларининг вояга етмаганлар ҳақидаги қонунчилик ижроси устидан прокурор назоратини амалга оширишни тартибга солувчи энг асосий ҳуқуқий асоси Россия Федерациясининг “Прокуратура тўғрисида”ги Қонуни ҳамда Федерация Бош прокурорининг 13.12.2021 йилдаги “Вояга етмаганлар тўғрисидаги қонунчилик, уларнинг ҳуқуқлари ва қонуний манфаатларига риоя этилиши устидан прокурор назоратини ташкил этиш тўғрисида”ги 744-сонли буйруғи ҳисобланади. Эътиборли жиҳати шундан иборатки, мазкур соҳада прокурор назоратини ташкил этишда вояга етмаганлар билан боғлиқ бўлган деярли барча муносабатлар қамраб олинган бўлиб, буни болаларнинг соғлиғи, мавқеи, ахлоқий ва маънавий ривожланишига зарар етказувчи ахборотдан ҳимоя қилиш тўғрисидаги қонун ҳужжатларига риоя этилиши устидан назоратда кўришимиз

мумкин. Хусусан, Россия Федерацияси Бош прокуратурасининг 13.12.2021 йилдаги 744-сонли “Вояга етмаганлар ҳақидаги қонунчилик, уларнинг ҳуқуқлари ва қонуний манфаатларига риоя этилиши устидан прокурор назоратини ташкил этиш тўғрисида”ги буйруғига кўра болаларнинг соғлиги ва ривожланишига зарар етказувчи ахборотдан ҳимоя қилиш тўғрисидаги қонун ҳужжатларининг ижроси устидан тизимли назоратни амалга ошириш, бундай маълумотлардан фойдаланишни белгиланган тартибда чеклаш ва унинг тарқалишида айбдор бўлган шахсларни қонуний жавобгарликка тортиш прокуратура органларининг асосий вазифаларидан бири ҳисобланади [3]. Бу борада, О.С.Капинуснинг таъкидлашича, “Татаристон Республикаси прокуратурасининг ташаббуси билан “Интернетда ҳуқуқбузарликларга қарши курашиш” махсус тизими яратилган ва жорий этилган бўлиб, у реал вақт режимида таъқиқланган контентга эга бўлган интернет саҳифаларни автоматик аниқлайди ва уларни блоклаш учун Роскомнадзорга юборди ёъинки керак бўлса, судга юбориш учун ҳужжатларни шакллантириш имконини беради. Тизимнинг ўзига хослиги шундан иборатки, у нафақат экстремизм, балки, ғиёҳванд моддалар, болаларни ўз жонига қасд қилиш, қимор ўйинлари, болалар порнографияси каби таъқиқланган ўн тўрт тоифадаги маълумотларни аниқлайди [4].

Умумий айтганда, мамлакатимизнинг эртанги куни ҳисобланадиган болаларни, ёшларни турли хил зарарли ахборот маконидан ҳимоя қилиш нафақат прокуратура органларининг, балки ҳар бир масъул давлат идоралари ва мансабдор шахсларининг ҳам асосий вазифаси саналмоғи лозим.

### Фойдаланилган адабиётлар:

1. Электрон манба: <https://senat.uz/uz/lists/view/3963>
2. "Кодекс Российской Федерации об административных правонарушениях" от 30.12.2001 N 195-ФЗ (ред. от 14.07.2022) (с изм. и доп., вступ. в силу с 01.09.2022) Электрон манба: [http://www.consultant.ru/document/cons\\_doc\\_LAW\\_34661/6cf7fd56ba2f8ca36e55ef067ade386bc0d080f6/](http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_34661/6cf7fd56ba2f8ca36e55ef067ade386bc0d080f6/)
3. Приказ Генпрокуратуры России от 13.12.2021 № 744 "Об организации прокурорского надзора за исполнением законодательства о несовершеннолетних, соблюдением их прав и законных интересов"// Электрон манба: <https://legalacts.ru/doc/prikaz-genprokuratury-rossii-ot-13122021-n-744-ob-organizatsii/>
4. Капинус О.С. Цифровизация деятельности органов прокуратуры: настоящее и будущее // Вестник университета прокуратуры Российской Федерации. №4 (66) 2018. – С.7

ORCID:0009-0008-7481-8848

**CHAKANA BANK XIZMATLARINING TIJORAT BANKLARI FAOLIYATI SAMARADORLIGIGA TA’SIRI****O’sarov Jahongir Umbar o’g’li**<mailto:ujohoon.99@gmail.com>

**Annotatsiya:** Chakana bank xizmatlarining tijorat banklari faoliyati samaradorligiga ta’siri bugun dolzarb mavzu bo’lib, bu xizmatlar banklar uchun asosiy daromad manbalaridan biri hisoblanadi. Ushbu xizmatlar shaxsiy omonatlar va jamg’arma hisoblari orqali banklarga katta miqdorda likvid mablag’lar beradi, shaxsiy kreditlar, ipoteka kreditlari va kredit kartalari yuqori rentabellikni ta’minlaydi, va xizmatlar uchun to’lanadigan turli komissiyalar qo’shimcha daromad manbai bo’lib xizmat qiladi. Chakana bank xizmatlari kengroq mijozlar bazasini shakllantirishga yordam beradi va moliyaviy texnologiyalar kompaniyalari va noan’anaviy moliyaviy tashkilotlar bilan raqobatlashishda banklarga yordam beradi. Ushbu xizmatlar risklarni diversifikatsiya qilish, likvidlikni ta’minlash va texnologik rivojlanish imkoniyatlarini kengaytirish orqali banklarning moliyaviy barqarorligini mustahkamlaydi. Texnologik yutuqlar chakana bank xizmatlarini yaxshilash orqali banklarning rentabelligini oshirishi va mijozlar bazasini kengaytirishi aniqlangan. Maqola ushbu xizmatlarning bank faoliyatiga qanday ijobiy ta’sir ko’rsatishini va ularning banklarning umumiy samaradorligini oshirishdagi rolini ko’rsatadi.

**Kalit so’zlar:** chakana bank xizmatlari, tijorat banklari, bank faoliyati samaradorligi, moliyaviy barqarorlik, kreditlar, ipoteka kreditlar

**Аннотация:** Влияние розничных банковских услуг на эффективность деятельности коммерческих банков сегодня является актуальной темой, и эти услуги являются одним из основных источников дохода для банков. Эти услуги предоставляют банкам значительные суммы ликвидных средств через личные сберегательные и сберегательные счета, личные ссуды, ипотечные кредиты и кредитные карты обеспечивают высокую доходность, а различные комиссии, взимаемые за услуги, служат дополнительным источником дохода. Розничные банковские услуги помогают сформировать более широкую клиентскую базу и помогают банкам конкурировать с компаниями, занимающимися финансовыми технологиями, и нетрадиционными финансовыми организациями. Эти услуги укрепляют финансовую устойчивость банков за счет диверсификации рисков, обеспечения ликвидности и расширения возможностей технологического развития. Технологические достижения позволили банкам улучшить свои розничные банковские услуги.

**Ключевые слова:** розничные банковские услуги, коммерческие банки, эффективность банковских операций, финансовая стабильность, ссуды, ипотека

**Abstract:** *The influence of retail banking services on the effectiveness of the activities of commercial banks is an urgent topic today, and these services are one of the main sources of income for banks. These services provide banks with large amounts of liquid funds through personal deposits and savings accounts, personal loans, mortgages and credit cards provide high profitability, and the various commissions paid for the services serve as additional sources of income. Retail banking services help form a wider customer base and help banks compete with financial technology companies and non-traditional financial organizations. These services strengthen the financial stability of banks by diversifying risks, ensuring liquidity and expanding the possibilities of technological development. Technological advances r banks by improving retail banking services*

**Keywords;** *retail banking services, commercial banks, efficiency of banking, financial stability, loans, mortgage loans*

## KIRISH

Chakana bank xizmatlari tijorat banklari faoliyatining ajralmas qismi bo‘lib, ularning samaradorligini sezilarli darajada oshiradi. Ushbu xizmatlar tijorat banklari uchun asosiy daromad manbalaridan biri hisoblanadi. Shaxsiy omonatlar va jamg‘arma hisoblari banklarga katta miqdorda likvid mablag‘lar beradi. Masalan, AQSh tijorat banklari uchun chakana bank xizmatlari daromadining 30% ni tashkil etadi. Shaxsiy kreditlar, ipoteka kreditlari va kredit kartalari yuqori foiz stavkalari va xizmat haqlari orqali banklar uchun yuqori rentabellikni ta‘minlaydi. Xizmatlar uchun to‘lanadigan turli komissiyalar banklar uchun qo‘shimcha daromad manbai hisoblanadi.

Chakana bank xizmatlari banklarga kengroq mijozlar bazasini shakllantirishga yordam beradi. Har xil yosh, daromad va ijtimoiy guruhlarga mansub mijozlarni o‘z ichiga oladi va chakana xizmatlar orqali mijozlar bilan yaqinroq aloqalar o‘rnatish va ularni bankning sodiq mijozlariga aylantirish imkoniyati yaratiladi. Bu xizmatlar banklarga moliyaviy texnologiyalar kompaniyalari va boshqa noan‘anaviy moliyaviy tashkilotlar bilan raqobatlashishda yordam beradi. 2021 yilda fintech investitsiyalari \$131,5 milliardga yetdi, bu raqobatni yanada kuchaytirgani bunga yaqqol misoldir. Chakana bank xizmatlari banklar uchun risklarni diversifikatsiya qilish imkonini beradi. Katta miqdordagi mijozlar va ko‘plab kichik kreditlar bank uchun risklarni tarqatishga yordam beradi. Turli xil omonat va kredit mahsulotlari orqali risklarni boshqarish osonlashadi. Chakana bank xizmatlari banklar uchun likvidlikni ta‘minlashda katta ahamiyatga ega. Shaxsiy omonatlar va jamg‘armalar banklar uchun barqaror va uzoq muddatli mablag‘lar manbai bo‘lib xizmat qiladi. Tez-tez amalga oshiriladigan tranzaksiyalar va omonatlar banklar uchun likvid mablag‘larni oshiradi. Uman olganda Texnologik rivojlanish banklarning chakana xizmatlarni joriy etish va yaxshilash imkoniyatlarini kengaytirmoqda. 2022 yilda global bank mijozlarining 69% mobil ilovalar orqali bank xizmatlaridan foydalangan. Internet bank xizmatlari chakana bank operatsiyalarini optimallashtirishi va banklarning moliyaviy natijalarini yaxshilashi aniqlangan. Shu boisdan ushbu maqola orqali chakana bank xizmatlarining tijorat banklari



faoliyatiga ko‘rsatadigan ta‘siri aniqlash va mamlakatimiz bank moliya tizimi uchun istiqbolli yo‘nalishlarni ko‘rib chiqish.

### MAVZU YUZASIDAN ADABIYOTLAR TAHLILI

Chakana bank xizmatlarining tijorat banklari faoliyati samaradorligiga ta‘siri mavzusida ko‘plab olimlar va tadqiqotchilar ilmiy ish olib borishgan bo‘lib bu borada Yevropa olimlar ID and Thorsten Beckning "Banking Sector Reform and Financial Development" tadqiqotida bank sektori islohotlari va chakana bank xizmatlarining bank sektoridagi rivojlanishga ta‘siri o‘rganilgan. Islohotlar va chakana xizmatlarning kengayishi banklarning samaradorligini oshirishi va moliyaviy barqarorlikni mustahkamlashi ko‘rsatib o‘tgan.

Allen N. Bergerning "The Economic Effects of Technological Progress: Evidence from the Banking Industry" tadqiqotida bank sektori texnologik yutuqlarining iqtisodiy ta‘siri tahlil qilinib texnologik yutuqlar chakana bank xizmatlarini yaxshilash orqali banklarning rentabelligini oshirishi va mijozlar bazasini kengaytirishi aniqlangan. Philip E. Strahan va boshqalar tomonidan o‘tkazilgan "Bank Competition, Efficiency, and Liquidity Creation" tadqiqotida banklararo raqobat va chakana xizmatlarning samaradorlikka ta‘siri o‘rganilgan[1]. Raqobatbardosh muhitda chakana bank xizmatlari ko‘rsatuvchi banklar yuqori samaradorlikka va likvidlikni oshirishga erishishi qayd etilgan. Asli Demirgüç-Kunt va boshqalar tomonidan o‘tkazilgan "Finance for All Policies and Pitfalls in Expanding Access" tadqiqotida esa moliyaviy xizmatlardan foydalanishni kengaytirish siyosatlari va chakana bank xizmatlarining roli tahlil qilingan. Chakana bank xizmatlari moliyaviy inklyuziyani oshirish va ijtimoiy-iqtisodiy barqarorlikni ta‘minlashda muhim ekanligi ko‘rsatib o‘tgan. Robert DeYoungning "The Impact of Internet Banking on Bank Performance" tadqiqotida internet bank xizmatlari va ularning tijorat banklari samaradorligiga ta‘siri o‘rganilgan. Internet bank xizmatlari chakana bank operatsiyalarini optimallashtirishi va banklarning moliyaviy natijalarini yaxshilashi aniqlangan. Xulosa qilib aytish mumkinki bu borada olib borilgan tadqiqotida natijalari 90% da ijobiy ko‘rsatgichlar qayt etilgan.. Chakana xizmatlar banklarning daromadini oshirish, mijozlar bazasini kengaytirish, moliyaviy barqarorlikni ta‘minlash va texnologik innovatsiyalarni joriy etish orqali raqobatbardoshligini kuchaytiradi.

Chakana bank xizmatlarining tijorat banklari faoliyati samaradorligiga ta‘siri katta bo‘lib, bu turli jihatlardan namoyon bo‘ladi.

**Daromad va Rentabellik** Chakana bank xizmatlari tijorat banklari uchun barqaror daromad manbai bo‘lib xizmat qiladi. Bu xizmatlar ko‘pincha quyidagilarni o‘z ichiga oladi:

- **Omonatlar va jamg‘armalar:** Shaxsiy omonatlar va jamg‘arma hisoblari banklarga ko‘p miqdorda likvid mablag‘lar beradi.
- **Kreditlar:** Shaxsiy kreditlar, ipoteka kreditlari va kredit kartalari yuqori foiz stavkalari va xizmat haqlari tufayli banklar uchun yuqori rentabellikni ta‘minlaydi.
- **Komissiyalar:** Xizmatlar uchun to‘lanadigan turli komissiyalar, masalan, hisob ochish, pul o‘tkazmalar, va boshqa operatsiyalar uchun to‘lovlar.



## **2. Mijozlar Bazasini Kengaytirish: Chakana xizmatlar ko‘pincha keng miqyosdagi mijozlarni jalb qiladi:**

- **Demografik Diversifikatsiya:** Har xil yosh, daromad va ijtimoiy guruhlarga mansub mijozlarni o‘z ichiga oladi.

- **Sodiqlik dasturlari:** Chakana xizmatlar orqali mijozlar bilan yaqinroq aloqalar o‘rnatish va ularni bankning sodiq mijozlariga aylantirish imkoniyati yaratiladi.

## **3. Raqobat Bardoshliligi: Chakana bank xizmatlari ko‘pincha yuqori raqobatbardoshlikni talab qiladi, bu esa banklarni yanada samarali ishlashga undaydi:**

- **Innovatsiyalar:** Texnologik yangiliklar va onlayn xizmatlar banklarga raqobatda ustunlik berish uchun muhimdir.

- **Sifatli xizmat ko‘rsatish:** Mijozlar bilan munosabatlarni yaxshilash va xizmat sifatini oshirish orqali banklar raqobatda ustunlikka erishadi[2].

## **4. Risklarni Boshqarish: Chakana bank xizmatlari banklar uchun risklarni diversifikatsiya qilish imkonini beradi:**

- **Risklarni tarqatish:** Katta miqdordagi mijozlar va ko‘plab kichik kreditlar bank uchun risklarni tarqatishga yordam beradi.

- **Kredit riskini kamaytirish:** Turli xil omonat va kredit mahsulotlari orqali risklarni boshqarish osonlashadi[3].

## **5. Moliyaviy Barqarorlik: Chakana bank xizmatlari banklar uchun likvidlikni ta‘minlashda katta ahamiyatga ega:**

- **Barqaror mablag‘lar:** Shaxsiy omonatlar va jamg‘armalar banklar uchun barqaror va uzoq muddatli mablag‘lar manbai bo‘lib xizmat qiladi.

- **Likvidlikni oshirish:** Tez-tez amalga oshiriladigan tranzaksiyalar va omonatlar banklar uchun likvid mablag‘larni oshiradi[4].

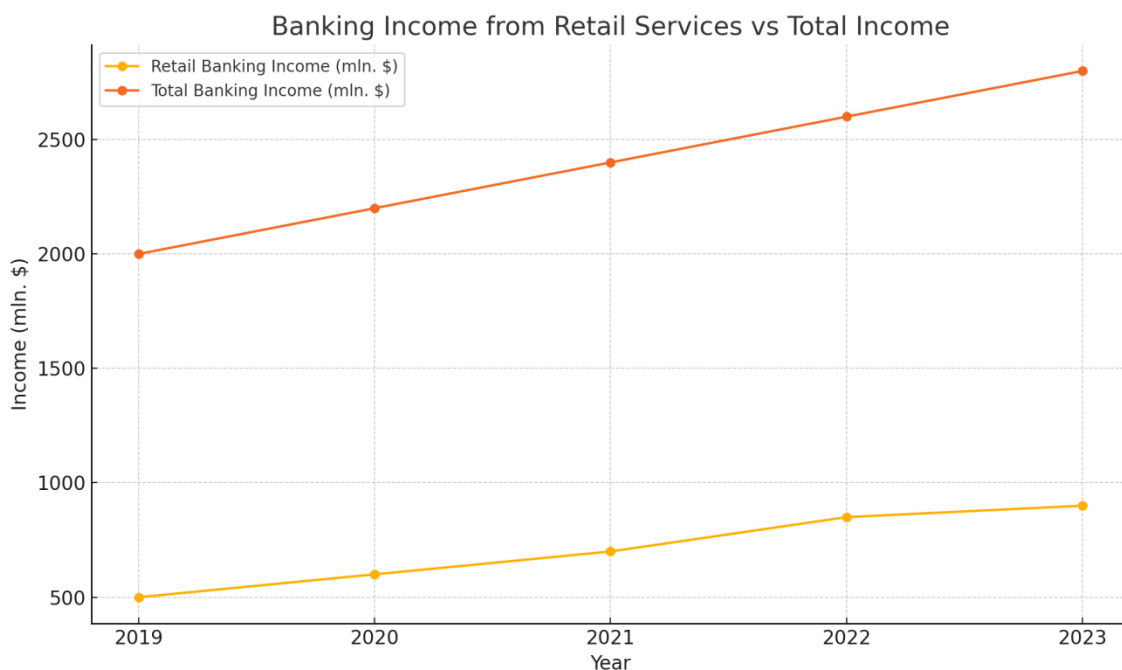
### **METADOLOGIYA**

Ushbu tadqiqotda chakana bank xizmatlarining tijorat banklari faoliyati samaradorligiga ta‘sirini aniqlash uchun quyidagi metodologiyalar qo‘llanildi. Tadqiqot uchun zarur ma‘lumotlar banklarning moliyaviy hisobotlari, xalqaro moliyaviy tashkilotlar hisobotlari va akademik maqolalar orqali yig‘ildi. Asosan 2019-2023 yillar oralig‘idagi statistik ma‘lumotlar tahlil qilindi. Chakana bank xizmatlari va ularning tijorat banklari samaradorligiga ta‘sirini o‘rganish bo‘yicha olib borilgan ilmiy tadqiqotlar va maqolalar tahlil qilindi. Asosiy manbalar Thorsten Beck, Allen N. Berger, Philip E. Strahan, Asli Demirgüç-Kunt va Robert DeYoungning ishlari bo‘ldi. Yig‘ilgan ma‘lumotlar asosida statistik tahlil o‘tkazildi. Banklarning daromadlari, mijozlar soni, raqamli texnologiyalar ta‘siri va sodiqlik dasturlari kabi ko‘rsatkichlar yillar bo‘yicha tahlil qilindi va ularning o‘sish tendensiyalari aniqlandi. Tahlil natijalari diagrammalar va jadvallar orqali vizual tarzda ifodalandi. Bu usul orqali ma‘lumotlarning aniq va tushunarli ko‘rsatilishi ta‘minlandi. Olingan natijalar asosida chakana bank xizmatlarining tijorat banklari faoliyati samaradorligiga ta‘siri haqida xulosalar chiqarildi. Ushbu metodologiyalar tadqiqotning to‘liq va aniq bo‘lishini ta‘minlashga yordam berdi.

## NATIJA VA MUHOKAMA

1. Chakana bank xizmatlarining tijorat banklari faoliyati samaradorligiga ta'siri baholash uchun banklarning chakana xizmatlardan olgan daromadlari va umumiy daromadlarini yillar bo'yicha taqqoslashni ko'rib chiqadigan bo'lsak unga ko'ra

- 2019 yilda chakana bank xizmatlari daromadi 500 million dollarni tashkil etgan bo'lsa, umumiy bank daromadi 2000 million dollarni tashkil etdi.
- 2020 yilda chakana bank xizmatlari daromadi 600 million dollar, umumiy bank daromadi esa 2200 million dollar bo'ldi.
- 2021 yilda chakana bank xizmatlari daromadi 700 million dollarga, umumiy bank daromadi esa 2400 million dollarga oshdi.
- 2022 yilda chakana bank xizmatlari daromadi 850 million dollarga, umumiy bank daromadi esa 2600 million dollarga yetdi.
- 2023 yilda chakana bank xizmatlari daromadiga ko'ra 900 million dollar, umumiy bank daromadi esa 2800 million dollarni tashkil etgan (1- diagramma).



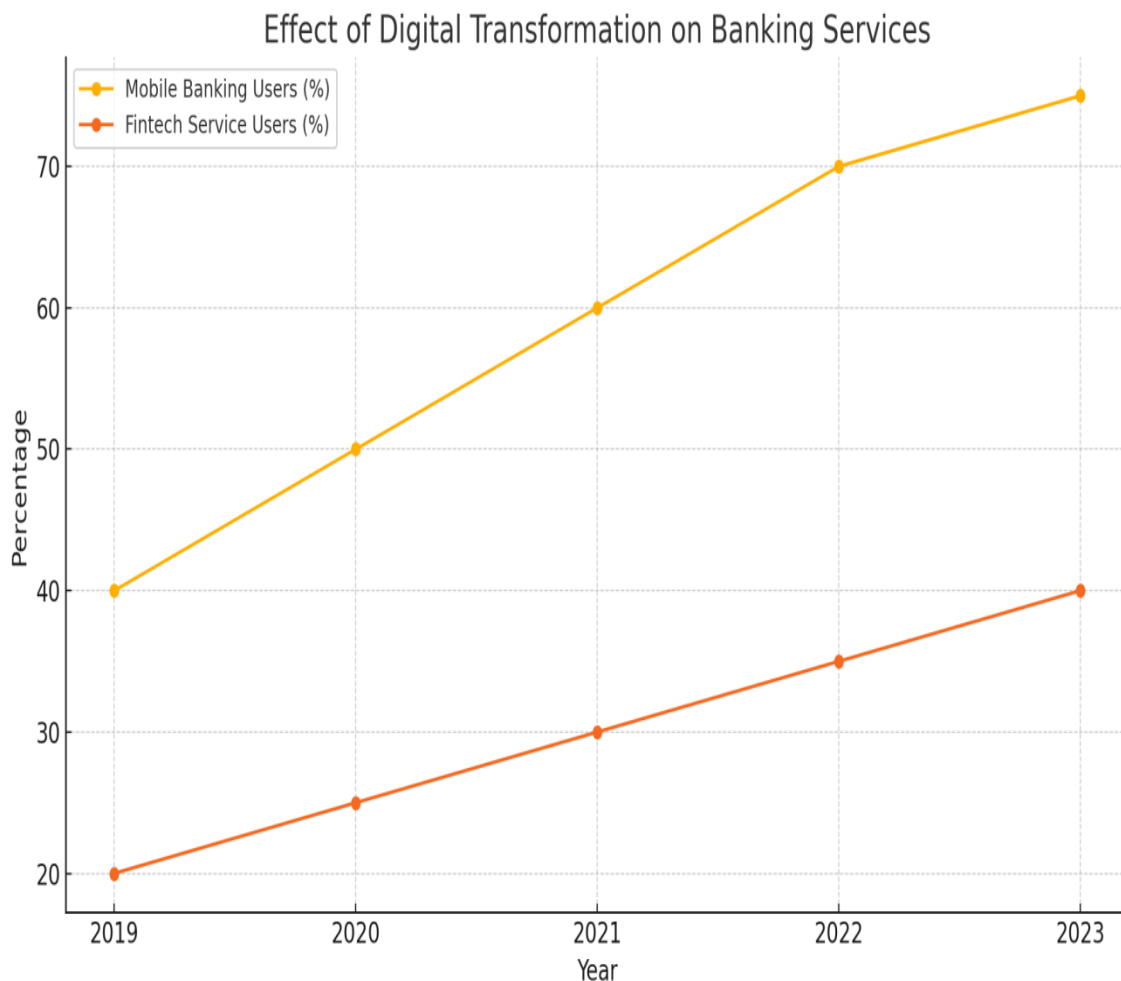
1- Diagramma: Chakana bank xizmatlarining tijorat banklari faoliyati samaradorligiga ta'siri

Diagrammada ko'rishimiz mumkinki banklarning chakana xizmatlardan olgan daromadlari va umumiy daromadlarini yillar bo'yicha taqqoslashni ko'rsatadi. Diagramma banklarning daromadlari yil sayin oshib borayotganligini ko'rsatmoqda, bunda chakana xizmatlarning ulushi sezilarli ravishda oshgan.

2. Chakana bank xizmatlarining raqamli transformatsiya ta'siri

Raqamli transformatsiya va fintech kompaniyalari ta'sirini ko'rib chiqdik (2- diagramma) unga ko'ra raqamli transformatsiya va fintech kompaniyalari ta'siri 2019 yildan 2023 yilgacha mobil bank mijozlari soni 40% dan 75% ga oshgan, fintech xizmatlar

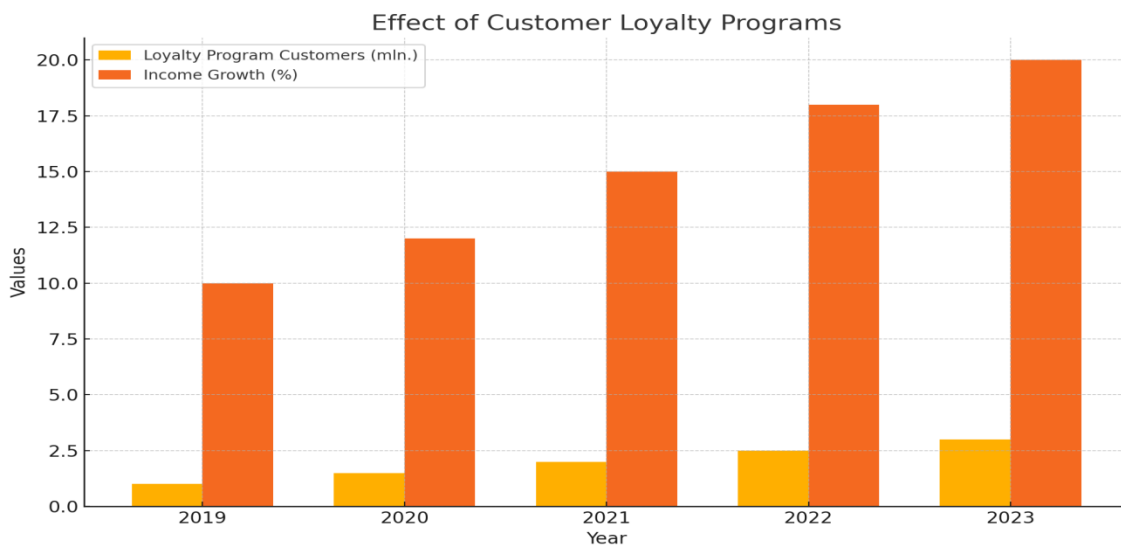
foydalanuvchilari esa 20% dan 40% ga oshgan. Bu raqamlar bank xizmatlariga raqamli texnologiyalar ta'sirini ko'rsatadi.



## 2-Diagramma: Raqamli transformatsiya va fintech kompaniyalari ta'siri

### 3-Mijozlar sodiqlik dasturlari ta'siri

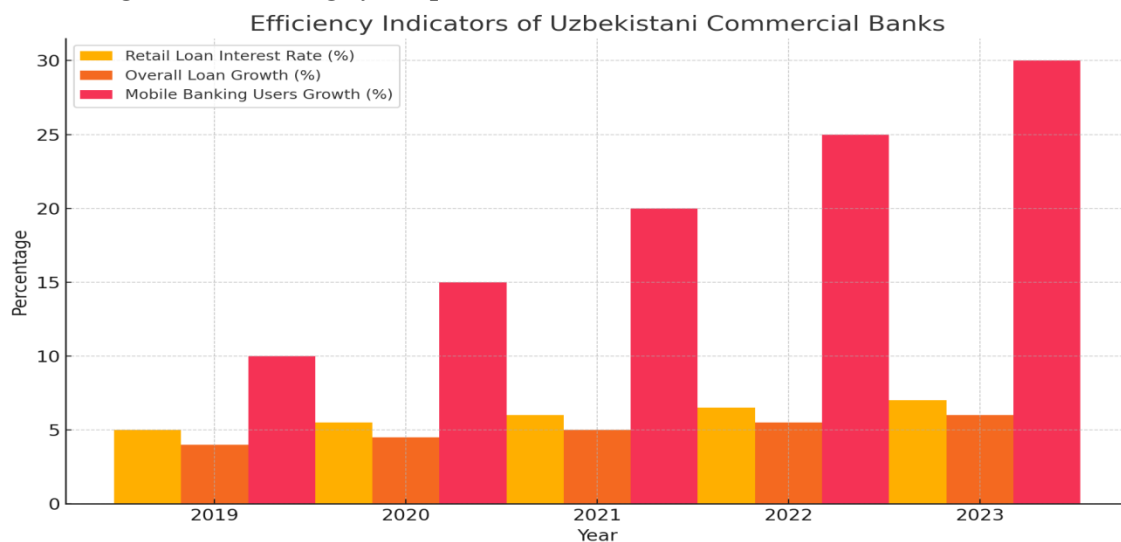
Mijozlar sodiqlik dasturlari ta'siri tahlil qilindi unga ko'ra 2019 yildan 2023 yilgacha sodiqlik dasturlaridan foydalanuvchi mijozlar soni 1 milliondan 3 millionga oshgan, daromad o'sishi esa 10% dan 20% ga yetgan. Bu sodiqlik dasturlari banklarning mijozlar sodiqligini oshirishdagi ahamiyatini ko'rsatadi.



**3-Diagramma: Mijozlar sodiqlik dasturlari ta’siri**

**4-O‘zbekistoning tijorat banklarining samaradorlik ko‘rsatkichlari**

Tijorat banklarining chakana xizmatlar orqali erishgan samaradorlik ko‘rsatkichlariga ko‘ra O‘zbekistoning tijorat banklarining chakana xizmatlar orqali erishgan samaradorlik ko‘rsatkichlarini yillar bo‘yicha taqqoslanganda 2019 yildan 2023 yilgacha chakana kreditlar foizi 5% dan 7% ga oshgan, umumiy kreditlar o‘sishi 4% dan 6% ga oshgan, mobil bank mijozlari o‘sishi esa 10% dan 30% ga yetgan. Bu ko‘rsatkichlar banklarning samaradorligini oshirishdagi yutuqlarini ko‘rsatadi



**4-Diagramma: O‘zbekistoning tijorat banklarining samaradorlik ko‘rsatkichlari**

Yuqoridagi natijalarni umumlashtiradigan bo‘lsak Chakana bank xizmatlarining tijorat banklari faoliyati samaradorligiga ta’siri sezilarli darajada ijobiy ekanligi aniqlandi. Ushbu xizmatlar banklarning daromadini oshirish, mijozlar bazasini kengaytirish, moliyaviy barqarorlikni ta’minlash va raqobatda ustunlikka erishishda muhim rol o‘ynaydi.

1. **Daromad va Rentabellik:** Banklarning chakana xizmatlardan olgan daromadlari yillar davomida o‘shib bormoqda. Bu xizmatlar tijorat banklari uchun asosiy daromad manbalaridan biriga aylanmoqda. Masalan, 2023 yilda chakana bank xizmatlari daromadi 900 million dollarni tashkil etdi, bu esa umumiy bank daromadining sezilarli qismini tashkil etadi.

2. **Mijozlar Bazasini Kengaytirish:** Chakana xizmatlar orqali banklar kengroq mijozlar bazasini shakllantirishga muvaffaq bo‘lmoqda. Har xil yosh, daromad va ijtimoiy guruhlarga mansub mijozlarni o‘z ichiga oladi va sodiqlik dasturlari orqali mijozlar bilan yaqinroq aloqalar o‘rnatiladi.

3. **Raqamli Transformatsiya:** Raqamli texnologiyalar va fintech kompaniyalari ta’siri bank xizmatlarini sezilarli darajada o‘zgartirmoqda. 2019 yildan 2023 yilgacha mobil bank mijozlari soni 40% dan 75% ga, fintech xizmatlar foydalanuvchilari esa 20% dan 40% ga oshdi. Bu banklarning raqamli transformatsiyaga moslashishi va zamonaviy texnologiyalarni joriy etishda katta yutuqlarga erishganini ko‘rsatadi.

4. **Sodiqlik Dasturlari:** Mijozlar sodiqlik dasturlari orqali banklar mijozlarning sodiqligini oshirishga muvaffaq bo‘lmoqda. 2019 yildan 2023 yilgacha sodiqlik dasturlaridan foydalanuvchi mijozlar soni 1 milliondan 3 millionga, daromad o‘shishi esa 10% dan 20% ga oshgan. Bu dasturlar banklarning mijozlar bilan uzoq muddatli va barqaror aloqalar o‘rnatishdagi ahamiyatini ko‘rsatadi.

5. **Samaradorlik Ko‘rsatkichlari:** O‘zbekistonning tijorat banklari chakana xizmatlar orqali erishgan samaradorlik ko‘rsatkichlari yildan-yilga oshib bormoqda. 2019 yildan 2023 yilgacha chakana kreditlar foizi 5% dan 7% ga, umumiy kreditlar o‘shishi 4% dan 6% ga, mobil bank mijozlari o‘shishi esa 10% dan 30% ga yetgan. Bu ko‘rsatkichlar banklarning samaradorligini oshirishdagi yutuqlarini ko‘rsatadi.

Yuqoridagi natijalar asosida, chakana bank xizmatlari tijorat banklari faoliyatining ajralmas qismiga aylanganligini va ularning samaradorligini sezilarli darajada oshirganligini ko‘rish mumkin. Bu xizmatlar banklarning moliyaviy barqarorligini ta’minlashda va mijozlar bilan mustahkam aloqalarni o‘rnatishda muhim ahamiyat kasb etadi.

#### XULOSA

Chakana bank xizmatlarining tijorat banklari faoliyati samaradorligiga ta’siri sezilarli darajada ijobiy ekanligi aniqlandi. Ushbu xizmatlar banklarning daromadini oshirish, mijozlar bazasini kengaytirish, moliyaviy barqarorlikni ta’minlash va raqobatda ustunlikka erishishda muhim rol o‘ynaydi.

Banklarning chakana xizmatlardan olgan daromadlari yillar davomida o‘shib bormoqda va bu xizmatlar tijorat banklari uchun asosiy daromad manbalaridan biriga aylanmoqda. Chakana xizmatlar orqali banklar kengroq mijozlar bazasini shakllantirishga muvaffaq bo‘lmoqda, bunda har xil yosh, daromad va ijtimoiy guruhlarga mansub mijozlarni o‘z ichiga oladi va sodiqlik dasturlari orqali mijozlar bilan yaqinroq aloqalar o‘rnatiladi.

Raqamli texnologiyalar va fintech kompaniyalari ta’siri bank xizmatlarini sezilarli darajada o‘zgartirmoqda. 2019 yildan 2023 yilgacha mobil bank mijozlari soni 40% dan 75% ga, fintech xizmatlar foydalanuvchilari esa 20% dan 40% ga oshgan. Bu banklarning

raqamli transformatsiyaga moslashishi va zamonaviy texnologiyalarni joriy etishda katta yutuqlarga erishganini ko‘rsatadi.

Mijozlar sodiqlik dasturlari orqali banklar mijozlarning sodiqligini oshirishga muvaffaq bo‘lmoqda. 2019 yildan 2023 yilgacha sodiqlik dasturlaridan foydalanuvchi mijozlar soni 1 milliondan 3 millionga, daromad o‘sishi esa 10% dan 20% ga oshgan. Bu dasturlar banklarning mijozlar bilan uzoq muddatli va barqaror aloqalarni o‘rnatishda muhim ahamiyatga ega.

O‘zbekistonning tijorat banklari chakana xizmatlar orqali erishgan samaradorlik ko‘rsatkichlari yildan-yilga oshib bormoqda. 2019 yildan 2023 yilgacha chakana kreditlar foizi 5% dan 7% ga, umumiy kreditlar o‘sishi 4% dan 6% ga, mobil bank mijozlari o‘sishi esa 10% dan 30% ga yetgan. Bu ko‘rsatkichlar banklarning samaradorligini oshirishdagi yutuqlarini ko‘rsatadi.

Yuqoridagi natijalar asosida, chakana bank xizmatlari tijorat banklari faoliyatining ajralmas qismiga aylanganligi va ularning samaradorligini sezilarli darajada oshirganligini ko‘rish mumkin. Bu xizmatlar banklarning moliyaviy barqarorligini ta‘minlashda va mijozlar bilan mustahkam aloqalarni o‘rnatishda muhim ahamiyat kasb etadi.

#### **FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:**

1. Thorsten Beck — "Banking Sector Reform and Financial Development" 2018 y, 345 b.
2. Allen N. Berger — "The Economic Effects of Technological Progress: Evidence from the Banking Industry" 2019 y, 290 b.
3. Philip E. Strahan — "Bank Competition, Efficiency, and Liquidity Creation" 2020 y, 310 b.
4. Asli Demirgüç-Kunt — "Finance for All? Policies and Pitfalls in Expanding Access" 2017 y, 275 b.
5. Robert DeYoung — "The Impact of Internet Banking on Bank Performance" 2021 y, 320 b.



## RANGTASVIRDA KOMPOZITSIYANING AHAMIYATI

**Abduqahhorova Muslima Mirzabahrom qizi***Andijon davlat pedagogika instituti «Ijtimoiy-gumanitar fanlar va san’at» fakulteti  
«Tasviriy san’at va muhandislik grafikasi» yo’nalishi 2 –bosqich talabasi.**E-mail: [muslimaabduqahorova7@gmail.com](mailto:muslimaabduqahorova7@gmail.com)*

**Annotatsiya:** Ushbu maqolada tasviriy san’atning rangtasviri haqida ma’lumot hamda rangtasvirda kompozitsiyaning ahamiyati uning ranglardagi asoslari va kompozitsiya haqida bir nechta tushunchalar keltirilgan.

**Kalit so’zlar:** Kompozitsiya, rangtasvir, ranglar perspektivasi, perspektiva, janr, issiq ranglar, sovuq ranglar, sujet.

Respublikamizning kelajakda buyk davlatga aylanishi, jahonning rivojlangan davlatlari qattoriga qoshilishida xalqimiz madaniyati, ma’rifati, san’ati va ma’naviyatining o’rni beqiyosdir. Xalqimiz ma’naviyati va madaniyatini boyitishda tasviriy san’at muhim o’rin tutadi.

Rangtasvir – tasviriy san’atning turlaridan biri hisoblangan bo’lib unda muhim o’rinni rang egallaydi.

Rangtasvirga qattiq tekislik yuzasiga bo’yoqlar orqali tushirilgan san’at asarlari kiradi.

Rangtasvir degani, hayotni jonli, ya’ni borliqni to’liq va ishonarli tarzda tasvirlanishini bildiradi.

Rangtasvir amaliy xususiyatlariga ko’ra monumental, dastgohli, miniature, teatr-dekoratsiya, bezakli naqqoshlik va boshqa turlarga bo’linadi.

Ularning har bir turi ishlash texnikasi va badiiy obrazini bajarilish vazifasiga ko’ra o’z xususiyatiga bog’liq holda farqlanadi. Rangtasvirning badiiy obrazi ko’rgazmali va aniq ravshandir. Rassomlar asarni tasviriy va plastic vositalari ( qalamtasvir va kompozitsiya) yordamida yaratishsa, asosiy ifodaliligini ko’rsatuvchi vosita esa rang hisoblanadi.

“Kompozitsiya” - lotinchadan olingan bo’lib, “ yaxlit tuzish”, “uzviy bog’liqlik” singari ma’nolarni anglatadi.

Mazmuni, xususiyati va mo’ljallangan rejasi ularga asoslangan badiiy asar tuzilmasining qabul qilinishi ko’p jihatdan aniqlab beradi. Hech bir mafis san’at na’munasi, jumladan, me’morchilik va xalq amaliy san’ati ham kompozitsion yechimsiz bo’lishi mumkin emas.

Rangtasvirda kompozitsiya buyumlar hamda sgakllarning fazoviy kenglikda nur va soya, shuningdek, yorug’ dog’lar munosabatlariga ko’ra ifodalanishi bilan asarning izchil g’oyaviy va syujetli-mavzuli asosini namoyon etadi.

“Kompozitsiyani rassom kuzatishni o’rganmasdan,, o’zi uchun qiziqarli va muhim jihatlarni belgilamasdan turib yarata olmaydi. Shu daqiqalardan keyingina birlamchi hisoblangan borliqni ifoda etish imkoniyatlari rassomga ochila boradi hamda u g’oya nimadan ekanligini tushuna boshlaganda faqat shakllantirish qoladi va kompozitsiya o’z-o’zidan unga taslim bo’ladi...”(Kramskoy).

Kompozitsiya o‘z sifati va vazifasini mavzuli kartinalarda to‘laqonli namoyon etadi. Bunda kompozitsiyaning asosiy ahamiyati badiiy asar g‘oyaviy jihatini ochib berishdan iboratdir. Badiiy asarda syujet harakati “rejissiyorlik” vositasi va uslublar yordamida mayda unsurlargacha qarab chiqiladi. Yo‘l-yo‘lakay rassom ishtirokchi shaxs xususiyatlarini aniqlab yoki belgilab boradi, ularning bir-biriga va atrofdagilarga munosabatini ifodalaydi. Bunda o‘ylab topilgan shakllar va buyumlar guruhi, aniq topilgan tarz hamda yuz va harakatning ta’sirchan holatlari, ishora tili singarilar asosiy kompozitsion vositalar hisoblanadi. “Rejissiyorlik” ishlari rassom tomonidan belgilangan umumiy masofaviy-fazoviy tuzilishiga ko‘ra olib boriladi. Bunda rassomning nuqtayi nazari, ufq sathlari, makon va asosiy fazoviy loyihani tanlay olish qobiliyati muhim hisoblanadi.

Kompozitsiya buyumli- mazmuniy unsurlari u bilan uzluksiz aloqada bo‘lgan “maxsus” kompozitsion vositalar bilan barqaror harakat qiladi. Tasvirning tanlanishi:

- Aniq hisoblangan urg‘ular va yoritish variantlari;
- Qarama – qarshilikning turli usullarini qo‘llay olishlik;
- Shaklning ritmik tarzini to‘g‘ri shakllantirish bunga bo‘liq holda boradi.

Ba‘zan realistik san‘atda kompozitsiya biz fikrimizni bayon qilish uchun gapdan foydalanganimiz singari mustaqil o‘rin egallaydi. Kompozitsiya tomoshabinni rassom ifoda etishi lozim degan tushunchaga eltish uchun xizmat qiladi. Realistik kompozitsiya vosita yoki uslub sifatida namoyon bo‘lmaydi, shuningdek, tomoshabinni o‘ziga bog‘lab ham olmaydi. Qat’iy qonuniyatlar talablari unga har bir alohida holatda ham xalaqit bermaydi, rassom hech bir tamoyilga bog‘lanmagan tarzda ichki erkinlikka erishadi.

Har bir etyudda rassom, agar inson qiyofasi bo‘lsa, kerakli harakatni berib, agar natyurmort yoki manzara janrida bo‘lsa, ma‘lum shakl va holatni berganega, kartina uchun zarur bo‘lgan yechimgina erishishi mumkin/

Rassom bo‘lg‘usi asar uchun muhim bo‘lgan umumiy rejani va nimalarga e‘tiborini qaratishi lozim ekanligini belgilab olado.

Asardagi unsurlar tasodifan joylashitirilmaydi, ular rassom g‘oyasiga muvofiq kelishi, kompozitsiya deb yuritiladigan g‘oyaviy mulohazani ta‘kidlab turishi lozim.

Kompozitsiya mukammalligining birinchi belgilaridan biri uning uzoq masofadan turib tushunilishida. Agar kartina katta masofada noaniq bo‘lib ko‘rinsa yoki olachiporligi bilan ko‘zni “qamashtirsa”, demak unda asosiy kasbiy daqiqa besamar ketgan, - deyavering. Bezakdorlik kompozitsion ravonlikning asosidir.

Kompozitsiyani ishlab chiqishda rassomning ongli yondashish daqiqalari muhim bo‘lishi mumkin, barcha mezonlarni anglab yetgan rassom biror-bir samaraga erishishi tayin. Uning ijod davomida to‘plagan tajribalari ham alohida ahamiyatga ega. Mumtoz xazinalarga murojaat etish va ularning qonuniyatlariga amal qilishlik, rassom uchun o‘rnak bo‘lgan usta maslahatlariga e‘tibor berishlik ham muhim o‘rin egallaydi.

**FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:**

1. Abdirasulov. S , Tolipov.N Rangtasvir . “Bilim” nashriyoti. T., 2005
2. Boymetov. B, Abdirasulov S. Chizmatasvir. G’.G’ulom nashriyoti. T.,2004
3. Majidov. J . Tasviriy san’atdan maktabdan tashqari ishlar. “O’qituvchi”, T., 1983
4. Oripov B. Tasviriy san’at va uni o’qitish metodikasi. T., “Ilm-ziyo’ nashriyoti, 2005.
5. M.Saparov , R. Xayrullayev , Dastgohli rangtasvirda kompozitsiya asoslari. “Sharq” nashriyot-matbaa aksiyadorlik kompaniyasi. Bosh tahririyati. Toshkent – 2007.

**Мохичехра Сафоева.**

Самарқанд вилояти Ургут туман Ахборот кутубхона маркази Фондларни сақлаш тўлдириш ва уларга ишлов бериш бўлимининг хизмат мутахассиси ЖДПУ 2-курс талабаси

**БИЛАСИЗМИ?**

Тарих...! Шу биргина сўзнинг таг замири бир олам илмни қамраб олиши кишини ўйлантириб қўяди, албатта. Бу тарих не-не замонларни кўрмади, не-не инсонларни кўрмади. Анашу тарих ичида шундай бир тарих борки, бутун оламни ўзининг алломалари, саркардалари билан фатҳ этган БУЮК ЎЗБЕКИСТОНИМ!

Ўз алломалари билан дунёни забт этмадими? Уларнинг асарлари қалбларни чироқнинг нури каби ёритмадими? Ҳаа бу ўша асар, миллати учун, ватани учун жонини фидо этган, буюк сиймо эгасининг асари “Туркистон қайғуси”.

Машъум кечалардан, аслида тонги зулмат билан қопланган кунлардан сўзлаётган бу асар улуғ зот, ҳеч ким кўра олмайдиган ҳақиқатларни ўзининг ўткир кўзлари билан кўра олган Шарқий Туркистон Ислом Жумҳуриятининг илк Президенти Алихонтўра Соғунийга тегишлидир. Асарнинг биринчи қисми муаллифнинг ўз кўли билан 1969 йилда чиғатой туркчасига йозиб битирилган. Иккинчи қисми эса муаллифнинг истагига биноан ўғли Асилхон томонидан 1969 йилдан бошлаб бир неча йилда бутун ҳолга келтирилган.

Муаллифи: ”Замоннинг менга кўрсатган тўсқинликларига қарамай, Тангри ёрдамида кенг кўламда диний, тиббий, айниқса, тарихий маълумотларга эга бўлдим. Арабча, форсийчаларни ёзиш-сўзлашгина эмас, балки, бу икки тилда китоб ёзиш, шеър айтиш қобилияти менда бўлса ҳам, ўз туркий она тилимни бошқа тиллардан ортиқроқ кўрдим. Чунки, қайси бир миллатнинг она тили ўз ҳожатини ўтаёлмай, бошқа ёт тиллар олдида мағлубиятга учраб тиз букар экан, ундай миллат кўп узоқламаёқ, инсоний ҳуқуқларидан ажраган ҳолда ҳаёт дафтари устига инқироз қалами чекилиши шубҳасиздир. Ундай миллатлар ёлғизгина Ватанларидан эмас, балки бутун борлиғи билан тарих юзидан йўқолишга мажбур бўладилар.

Юқорида оқиллар тилидан айтилган сўзга қараб, ўзимда топилган фазилатлардан тарих илмини танлаб олдим, чунки шу ҳозирги давримиз 1966 йилда, ўз Ватанларида туриб ғариб бўлган халқимиз учун, тарих илми балиққа сув ўрнида бўлиши кўпдан бери менга сезилмиш эди. Ўтмишдаги тарихини унитиб, эндиги тарихини туймаган бир миллат, қоронғуда қолган кўлида таёғи йўқ кўр киши каби қаёққа оёқ қўйишини билмаганлигидан душман етакчиси кейнидан кетишга мажбур бўлади. Очик фикрли, сезгир Ватан ўғиллари тарихнинг қандай зарур эканлигини менинг шу сўзларимдан илҳом олиб, чуқур тушунишлари керак” –деб биз ва келажак авлодга тарихий манбаа ҳозирлаб кетдилар,

Асарда воқеалар кескин тус олади. Муаллиф тили билан очикчасига 1917-1950 йилларда бўлиб ўтган манзаралар тасвирлаб берилади.” Ҳаёт тарихи инсонларнинг синфий курашларидангина иборат деган хато фикр Карл Маркс томонидан ўртага етишган кунидан бошлаб, халқаро ёпирилиб ётган ҳасад ўти кўзгалиб, инсон оламига фитна-фасодлар эшиги очилмиш эди. Бу фикрни кўрларча қабул қилгувчи одамлар кўлига ҳукумат ўтгандан сўнгра, халқ ўртасида синфий айирмачиликни ва ҳам хусусий мулкни йўқотиш учун, ишчилар ҳокимияти ортидан даҳшатли қонунлар чиқардилар. Унинг натижасида қора ишчи, нодон деҳқонлардан бошқа халқ ичида ҳақлик, ҳақсиз деган фитна ғавғоси бошланди. Диндорларча Аллоҳ одати, даҳрийларча табиат қонунига қарши туришиб, ҳаёт оламида бир текис ҳақли яратилган инсонлар ичидан бир қисмини, ўзлари чиқазган ҳаёлий қонунларига асосланиб, ҳаёт ҳуқуқларидан бутунлай маҳрум қилдилар. Бу орқали отилган-чопилган гуноҳсиз кишилар ҳисоби йўқ эди. Улардан ошиб қолган ҳақсизлар ва ҳам қочиб-писиб юриб қўлга тушмаган кишилар ҳақида ҳар турли жазо белгиладилар. Баъзиларнинг борлиқ нарсалари ёрғу(мусодара қилиш) қилиниб, бола-чақалари кўчаларга ҳайдалиб, ўзлари узоқ ерларга сургун қилинди; кўплари эса, узун муддатли қамоққа олиниб, оғир хизматларга солинди. Халқ ўртасидаги баъзи биродамларни кўрқитиш ва алдаш йўллари билан ёширин хизматларга боғладилар”.

Бу даврдвги аянчли воқеалар бобокалонимизни эзди, қийнади. Бучора халқ боши берк кўчага кириб қолган эди: «Гуноҳсиз кишилар ҳисоби йўқ эди. Улардан ошиб қолган ҳақсизлар ва ҳам қочибписиб юриб қўлгатушмаган кишилар ҳақида ҳар турли жазо белгиладилар. Баъзиларнинг борлиқ нарсалари ёрғу (мусодара қилиш) қилиниб, бола-чақалари кўчаларга ҳайдалиб, ўзлари узоқ ерларга сургун қилинди; кўплари эса, узун муддатли қамоққа олиниб, оғир хизматларга солинди. Халқ ўртасидаги баъзи бир одамларни кўрқитиш ва алдаш йўллари билан ёширин хизматларга боғладилар. Уруш-сўқиш ва қийнашлар даҳшатидан имонлик-имонсиз, виждонлик-виждонсиз кишилар, бу мансабпараст жаллодлар олдида бир текис

туришга мажбур эдилар. Чунки топшириқлари тўлиқ равишда бажарилмас экан, улар учун белгиланган оғир жазолар дарҳол амалга ошмоғи шубҳасиз эди».

Юз йилдан ортиқ миллатимизнинг мустамлака зулми остида ётганини хонликлар даврида Туркистон ўлкасида юзага келган иттифоқсизлик; динни асоси билан тушунмаган илм маданият душманлари ҳокимият тепасида бўлиши; мамлакат мудофаа қувватига аҳамият берилмагани; халқимизнинг хурофот зулмати ва жаҳолат ботқоғига бутунлай ботганлиги; замонавий фан илмларини ўқиш ва ўқитиш ишларига эътибор бўлмаганлигини асосий сабаби эканлигини такидлаб ўтадилар ва «Кераклигича дин илмини ўқиш ҳаммага фарз бўлганидек, ўз ҳукуматини, Ватанини ва миллатини сақлаш учун замонавий фан илмини ўқиб билишлик ҳам фарздир». «Ватанимизни озод қилиш, ўз давлатимизни қўлга келтириш ва уни сақлаш учун, ҳар даврнинг ўзига яраша бутун сабабларини қилиш, Қуръонда айтилган Аллоҳ амри деб билишимиз керак» - деб уқтирадилар. Бирдамликка чақириб: «Энди юқоридаги сўзлардан очиқ маълум бўлдики, илм-хунардан орқада қолиб, бошқалар оёқ остида эзилган мусулмонлар Қуръон ҳукмини амалга оширолмай, ҳақиқий исломиятдан баҳра топмаган эканлар. Йўқ эса, Қуръон ҳукмлари, асосан, уч ишга тўхталмиш:

1. иттифоқлик;
2. замонавий илм-хунарни ўрганиб, ҳар ишнинг сабабларини имконият борида тўлиқлаш;
3. душман қаршисида ўлимдан кўрқмаслик.

Мана шу уч нарсага ҳаёт оламида ҳар ким эга бўлар экан, ўз Ватанларини, бутун инсоний ҳуқуқларини босқинчи душманлар ҳужумларидан, албатта, сақлай оладилар» - манашундай уч қоидани муҳим эканлиги таъкидлаб ўтадилар.

Яна асарда Бутун турк улусининг энг эски маданиятли адабий тили ҳисобланган «Қутадғу билик» (Қут отлик

билим) китобини ёзган Юсуф Хос Ҳожиб Болосоғунлик эканлиги, Ислом оламида шуҳрат қозонган машҳур луғат китоби «Сихох Жавҳари»ни арабчадан форсчага таржима қилгувчи Жамол Қарший ҳам шу Болосоғунлик эканлиги, «Тарихи Рашидий»нинг эгаси Мирзо Муҳаммад Ҳайдар кўрагон, бир вақтлар Болосоғунда юзлаб китоб тасниф қилгувчилар бўлганлигини шу тарих китобида ёзганлиги ҳақида маълумот бериб ўтилган..

Алихонтўра Соғуний умр бўйи Туркистон халқининг озодлиги ва миллий мустақиллиги учун курашган, ёшлигида чор Русиясига қарши кўтарилган қўзғолонларда фаол иштирок этган, Шарқий Туркистон ислом жумҳуриятининг 1-Президенти ва маршал бўлган, мустабид совет тузумининг бутун кирдикорларини илк кунларидан бошлаб танқид қилган ва унга қарши турган, унинг мустамлака сиёсатини қабул қилмаган фидойи инсон эди. Умрининг кўп қисмини қувғинда, камоқхоналарда, тазйиқ ва таъқиб остида ўтказди. Ул зотнинг метиндай мустаҳкам гўзал иймон-этиқодини, Ватанимизга, миллатимизга бўлган чексиз муҳаббатини, озодликнинг қўлга келишига, миллий давлатчилигимизнинг тикланишига бўлган улуғ



ишончини ҳеч нарса бука олмаган. Ҳаётларининг сўнгигача сургунда қамокда жуда қийинчиликлар билан ўтказган бўлсаларда бутун инсониятга ибрат бўладиган ҳаёт кечирдилар.

Мана шундай Зотлар авлодимиз ва уларга хос фарзанд бўлайлик-ки, тарих саҳифаларини бир-бир очиб келажакка қадам қўяйлик!

## O‘ZBEKISTONDA SUV BOSHQARUVI MUAMMOSI VA ULARNI HAL ETISHDA AXBOROT TEXNOLOGIYALARIDAN FOYDALANISH

Shoxruxbek Rustamov

*Toshkent shahridagi Inha Universiteti 4-bosqich talabasi*

Barchamizga ma'lumki, Markaziy Osiyoning qurg'oqchil zonalarida joylashgan O'zbekiston hozirda katta stress ostida bo'lgan mo'rt suv xo'jaligi tizimiga ko'p tayanadi. Iqtisodiy barqarorlik va ish bilan ta'minlash uchun asosan an'anaviy qishloq xo'jaligiga tayangan, dengizga chiqish imkoniyati bo'lmagan mamlakatimizda suv resurslarini saqlash, ularni to'g'ri taqsimlash va boshqarishda jiddiy muammolarga duch kelinmoqda. So'nggi bo'lgan va bo'layotgan iqtisodiy o'zgarishlardan avval qishloq xo'jaligi, xususan, paxta va g'alla yetishtirish O'zbekistonning iqtisodiyotining asosi bo'lib kelgan. Lekin ayni paytda suv zaxiralarining kamayib ketishi va noto'g'ri boshqarilishining asosiy omili aynan mana shu qaramlik hisoblanadi. Amudaryo va Sirdaryo kabi transchegaraviy daryolar qo'shni davlatlar bilan bo'lishib turgan mintaqaning siyosiy geografiyasi vaziyatni yanada murakkablashtiradi, bu esa suv taqsimoti bo'yicha murakkab kelishuvlar va mojarolarga olib keladi.

O'zbekistonda suv resurslarini to'g'ri taqsimlash nafaqat iqtisodiyot, balki omon qolish masalas hamdir. Mamlakat iqlim o'zgarishi muammolari, jumladan, yog'ingarchilikning kamayishi va qurg'oqchilikning ko'payishi bilan kurashar ekan, suvni boshqarishning mustahkam va istiqbolli strategiyasiga bo'lgan ehtiyoj tobora dolzarb bo'lib bormoqda.

Axborot texnologiyalari O'zbekistonda suv resurslarini boshqarish unumi va samaradorligini sezilarli darajada oshirishi mumkin bo'lgan innovatsion yechimlarni taklif eta oladi. Mavjud suv infratuzilmalariga ilg'or IT-tizimlarni integratsiyalashgan holda O'zbekiston suvni isrof qilish, samarasiz foydalanish va taqsimlash kabi muammolarni hal qilishi mumkin. Ushbu maqolada turli darajadagi suv resurslarini boshqarishni optimallashtirishga yordam beradigan maxsus IT-ga asoslangan yechimlarni o'rganamiz.

### Hozirgi suv resurslarini boshqarish muammolari chuqur tahlili

**1. Sug'orishning eskirgan usullariga haddan tashqari tayanish:** O'zbekistonning asosan Sovet Ittifoqi davrida rivojlangan irrigatsiya infratuzilmasi, birinchi navbatda, nafaqat eskirgan, balki samarasiz bo'lgan kanal tizimlariga asoslangan. Bu tizimlar sizma va bug'lanish tufayli sezilarli darajada suvni isrof qiladi. Qishloq xo'jaligining ariqlar bilan sug'orish texnikasiga tayanishi dalalarni me'yoridan ortiq suv bilan to'ldirilishiga va katta isrofgarchilikka olib keladi hamda boshqa maqsadlarda foydalanish uchun suv yetishmovchiligini keltirib chiqaradi. Sug'orishning bu oddiy turi turli ekinlarning o'ziga xos suv ehtiyojlarini hisobga olmaydi va suvning notekis taqsimlanishiga olib keladi.

**2. Suv infratuzilmasining ishdan chiqqanligi:** O'zbekistondagi mavjud suv infratuzilmasi shoshilinch modernizatsiya va yangilanishlarni talab qiladi. Ko'pgina quvur tarmoqlari, nasoslar, kanallar yaroqsiz holatda. Nafaqat irrigatsiya balki suvoqava xizmatlari orqali aholini ichimlik suvi bilan ta'minlashda yuzaga kelayotgan ushbu muammolar

nafaqat to'g'ridan-to'g'ri suv yo'qotilishiga olib keladi, balki suv sifatiga ham ta'sir qiladi. Chunki ifloslantiruvchi moddalar tizimga yoriqlar va singan quvurlar orqali kirishi mumkin. Ushbu infratuzilmani saqlash va modernizatsiya qilishning moliyaviy yuki katta, ammo O'zbekiston suv resurslarini boshqarish muammolarini yengib o'tishni istasa, buni e'tibordan chetda qoldirib bo'lmaydi.

**3. Ifloslanish tufayli atrof-muhit va sog'liq uchun xavf-xatarlar:** Sanoat chiqindilari va tozalanmagan oqova suvlar yer usti va yer osti suvlarining ifloslanishiga yordam berishi orqali suvning ifloslanishi mintaqadagi muhim muammolardan biri bo'lib qolmoqda. Qishloq xo'jaligida pestitsidlar (zararkunandalarga qarshi qo'llaniladigan kimyoviy dori vositalari) va o'g'itlardan foydalanish ayniqsa zararli bo'lib, suv havzalarining evtrofikatsiyalanishiga va suv ekotizimlarining buzilishiga olib keldi. Bu nafaqat ushbu ekotizimlarning biologik xilma-xilligiga ta'sir qiladi, balki ichimlik suvi sifatini ham buzadi va aholi salomatligiga jiddiy xavf tug'diradi.

**4. Transchegaraviy suv resurslarini boshqarish mojarolari:** O'zbekistonning suv resurslari qo'shnilari bilan chambarchas bog'liq. Tojikiston va Qirg'iziston tog'laridan boshlanuvchi Sirdaryo va Amudaryo O'zbekiston uchun muhim ahamiyatga ega bo'lsa-da, ushbu qo'shni davlatlar daryolarning yuqori oqimidan katta darajada foydalaniladi. Mintaqada tandiq bo'lgan suv resurslari uchun raqobat siyosiy keskinlikka olib keladi va adolatli taqsimotni ta'minlash uchun diplomatik muzokaralarni talab qiladi. Qo'shni Afg'onistonda qurilayotgan va qurilishi nihoyasiga yetib qolgan "Qo'rg'ontepa" kanali ham Amudaryo suvlarining kamayishiga olib kelishi va amaldagi vaziyatni yanada chigallashishiga olib kelishi mumkin. Ushbu daryolar oqimining kamayishi, yuqori oqimdagi mamlakatlarda to'g'onlar qurishi tufayli ziddiyatlar kuchayishi, yetarli suv ta'minotini saqlab qolish uchun doimiy muammolar xavfini tug'diradi.

**5. Iqlim o'zgarishi ta'siri:** Iqlim o'zgarishining ta'siri o'zgaruvchan yog'ingarchilik shakllarida va chuchuk suvning muhim manbalari bo'lgan mintaqadagi (tog'lardagi) qor va muzliklarning erishida seziladi. Ushbu o'zgarishlar daryolarning mavsumiy oqimini o'zgartirishi mumkin, bu esa nam mavsumda suvning ko'pligi va quruq mavsumda jiddiy tanqislik davriga olib kelishi mumkin. Bunday o'zgaruvchanlik suv resurslarini samarali rejalashtirish va taqsimlashni qiyinlashtiradi, bu esa O'zbekistonning suv bilan bog'liq stresslarga nisbatan zaifligini oshiradi.

### Axborot Texnologiyalari orqali yechimlar

#### 1. Aqlli sug'orish tizimlari

**Amalga oshirish:** Aqlli sug'orish texnologiyasini qo'llash orqali sug'orish jarayonini kuzatish va nazorat qilish uchun sensorlar, GPS va IoT (Internet of Things) qurilmalaridan foydalanish. Bu tizimlar namlik darajasini, ob-havo sharoitini va tuproq turini baholab, kerakli joyda va qachon suvni yetkazib berishni nazoraat qiladi.

**Afzalliklari:** Asosiy afzallik suvni sezilarli darajada tejashdir, chunki suv faqat kerak bo'lganda va to'g'ri miqdorda ishlatiladi, ortiqcha sug'orish tufayli isrofgarchilikni

kamaytiradi. Bundan tashqari, suv oqimini kamaytirish orqali ushbu tizimlar qishloq xo'jaligini ifloslantiruvchi moddalarning suv havzalariga kirish xavfini ham kamaytiradi.

**Qiyinchiliklar:** Asosiy muammo - bunday tizimlarni o'rnatishning dastlabki xarajatlari va mahalliy fermerlar va suv boshqaruvchilarini texnologiyadan samarali foydalanishga o'rgatish zarurati.

2. Ilg'or suv monitoringi tizimlari:

**Amalga oshirish:** Bu oqim tezligi, bosim va suv sifati kabi turli parametrlarni o'lchaydigan suv tarmoqlari bo'ylab tarmoqqa ulangan sensorlarni o'rnatishni o'z ichiga oladi. Keyinchalik bu sensorlar tomonidan to'plangan ma'lumotlar teshiklar orqali ortiqcha suv isrofini aniqlash, suvga bo'lgan talabni tahmin qilish va ta'minotni yanada samarali boshqarish uchun murakkab dasturiy ta'minot yordamida tahlil qilinadi.

**Afzalliklari:** Kengaytirilgan monitoring suv taqsimlash tizimidagi muammo tufayli suv isrofi va undagi samarasizlikni erta aniqlashga yordam beradi, bu esa tezroq chora ko'rishga va suv yo'qotilishini kamaytirishga olib keladi. To'g'ri ma'lumotlarni yig'ish suvni rejalashtirish va boshqaruv qarorlari uchun mustahkam asos bo'lib xizmat qiladi.

**Qiyinchiliklar:** Ushbu ilg'or tizimlarni eski infratuzilmaga integratsiya qilish texnik jihatdan qiyin bo'lishi mumkin va katta investitsiyalarni talab qiladi.

3. Suv resurslarini boshqarish dasturi:

**Amalga oshirish:** Suvni boshqarish landshaftining yaxlit ko'rinishini ta'minlash uchun turli manbalardan (datchiklar, ob-havo stantsiyalari va an'anaviy suvdan foydalanish hisobotlari) ma'lumotlarni birlashtira oladigan suv resurslarini boshqarish bo'yicha kompleks dasturiy ta'minotni ishlab chiqish va joriy etish.

**Afzalliklari:** Bunday dasturiy ta'minot suv iste'molini tahlil qilish va kelajakdagi suv ehtiyojlarini tahmin qilish orqali turli sektorlarda suvdan foydalanishni optimallashtirishga yordam beradi. Bu suv resurslarini, ayniqsa, eng yuqori talab davrida yoki tanqislik davrida yaxshiroq taqsimlash imkonini beradi.

**Qiyinchiliklar:** Har xil turdagi ma'lumotlar va tizimlar o'rtasida o'zaro integratsiyani ta'minlash murakkab bo'lishi mumkin va manfaatdor tomonlar tomonidan suvni boshqarishning an'anaviy usullariga nisbatan qarshilik ham bo'lishi mumkin.

4. GAT va masofadan zondlash:

**Amalga oshirish:** Suv resurslarini xaritalash va tahlil qilish uchun geografik axborot tizimlari (GAT) va masofadan zondlash texnologiyasidan foydalanish. Bu suv havzalari, sug'orish tizimlari va yerdan foydalanish tartibi to'g'risidagi ma'lumotlarni to'plash uchun sun'iy yo'ldoshlar, dronlar yoki samolyotlardan foydalanishni o'z ichiga olishi mumkin.

**Afzalliklari:** GAT va masofadan zondlash suvning geografik taqsimoti, suv havzalarining salomatligi va inson faoliyatining suv resurslariga ta'siri haqida qimmatli ma'lumotlarni beradi. Ushbu ma'lumotlar tabiatni muhofaza qilish strategiyasini rejalashtirish va amalga oshirish uchun juda muhimdir.

**Qiyinchiliklar:** sun'iy yo'ldosh va havo texnologiyalari bilan bog'liq yuqori xarajatlar va to'plangan ma'lumotlarni sharhlash uchun maxsus ekspertiza zarurati.

5. Suvdan foydalanish tartibi va savdosi uchun blokcheyn texnologiyasini qo'llash:

**Amalga oshirish:** Suvdan foydalanish tartibini va fermerlar hamda boshqa manfaatdor tomonlar o'rtasida suv savdosini osonlashtirish uchun blokcheyn texnologiyasini joriy etish. Ushbu tizim suv taqsimoti savdosining shaffof, xavfsiz va samarali usulini ta'minlaydi, adolatli foydalanish va taqsimlashni ta'minlaydi.

**Afzalliklari:** Blokcheyn suvdan foydalanish tartibi bo'yicha yuzaga keladigan nizolarni kamaytirishi, ushbu qoidalarga rioya etilishini ta'minlashi va suv savdosining shaffof mexanizmini ta'minlashi mumkin. Shuningdek, u suvdan foydalanish va kelib chiqishini kuzatish, javobgarlikni oshirishga yordam beradi.

**Qiyinchiliklar:** Muammo texnologiyaning keng qo'llanilishi va suvni boshqarishda blokcheyn operatsiyalarini qo'llab-quvvatlovchi me'yoriy-huquqiy bazaga bo'lgan ehtiyojda yotadi.

Axborot texnologiyalarini O'zbekistonning suv xo'jaligi amaliyotiga integratsiyalash suv resurslarini monitoring qilish, taqsimlash va saqlash usullarini sezilarli darajada yaxshilashga olib kelishi mumkin. Garchi bu IT-yechimlar, xususan, xarajat va texnik tayyorgarlikka bo'lgan ehtiyoj nuqtai nazaridan qiyinchiliklarga duch kelsa-da, uzoq muddatli foyda samaradorlikni oshirish, chiqindilarni kamaytirish va suv resurslarining barqarorligini oshirishni o'z ichiga oladi. Suv resurslarini boshqarish strategiyalarida IT-ga ustuvor ahamiyat berish orqali O'zbekiston hozirgi va kelajakdagi suv muammolarini yanada samarali hal qilishi mumkin.

#### FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. BMT ning Oziq-ovqat va qishloq xo'jaligi tashkilotining O'zbekiston bo'yicha hisobotlari (<https://www.fao.org/europe/news/detail/water-smart-greenhouses-in-uzbekistan/en>)
2. UNECE - Concept for the Development of Water Resources of the Republic of Uzbekistan for 2020–2030 and Water Strategy
3. Osiyo Taraqqiyot Banki – O'zbekistonda suv resurlarini Boshqarish (<https://www.adb.org/news/videos/managing-water-resources-uzbekistan>)
4. UNECE - Water resources and water policy in the Republic of Uzbekistan (<https://unece.org/environment/documents/2022/10/presentations/water-resources-and-water-policy-republic-uzbekistan>)
5. Global Water Partnership - Uzbekistan Water Strategy 2023

**ALISHER NAVOIYNING “TUN OQSHOM KELDI-YU KELMAS...”  
G‘AZALIDA OSHIQONA VA ORIFONA RUHIYAT UYG‘UNLIGI**

**Maxmudjonova Muborak Farxodjon qizi**

**Xabibullayeva Nafisa Sherali qizi**

*Namangan davlat universiteti*

*Filologiya fakulteti talabalari*

**Annotatsiya.** Millatimiz quyoshi Mir Alisher Navoiy meros qoldirgan har bir bayt ulkan xazina, baytlar silsilasi anglatadigan ma’nolar esa buyuk merosning bugungi kundagi zalvorini belgilaydi. Shoirning har bir g‘azali o‘qilganda, kishiga bir olam ma’no, yangidan o‘qilganda, yana bir olam ma’no va mohiyat o‘z eshiklarini ochadi. Mazkur maqolada ayriliq va hijron o‘tida kuyayotgan oshiqning oqshom mahali chekkan iztiroblari aks etgan “Tun oqshom keldi-yu...” g‘azalidagi ishqiy va irfoniy g‘oyalarning uyg‘unlikda ifodalanishi to‘g‘risida so‘z boradi.

**Kalit so‘zlar:** tasavvuf, vahdat ul-vujud, tun, tong, hijron, vasl, oshiqlik, oriflik

**Абстрактный.** Каждый куплет, оставленный Миром Алишером Навои, солнцем нашей нации, является огромным сокровищем, и смыслы серии куплетов определяют современное значение великого наследия. При прочтении каждой газели поэта перед человеком открывается мир смысла, а при прочтении заново – другой мир смысла и сути. В данной статье говорится о гармоничном выражении романтических и мистических идей в газели «Тун Акшом Келди-ю...», отражающей страдания возлюбленного, сгорающего в пылу разлуки и эмиграции

**Ключевые слова:** Суфизм, вахдат уль-вуджуд, ночь, утро, хиджран, васл, любовь, мудрость

**Annotation.** Every couplet left by Mir Alisher Navoi, the pride of our nation, is a great treasure, and the meanings of the couplet determine the present day’s significance of the great legacy. When each ghazal of the poet is read, a lot of meanings can be felt and understood. There is the discussion about the harmonious expression of romantic and mystical ideas in the ghazal “Tun aksham keldi-yu...” which depicts the sufferings of a lover in the hijran

**Key words:** Sufism, vahdat ul-vujud, night, dawn, hijran, appointment, infatuation, orifianity

## KIRISH

Alisher Navoiy va uning g‘azallari xususida gap ketganda, o‘zbek adabiyotining zabardast shoiri Maqsud Shayxzodaning Navoiyga bergan ta’rifi buyuk haqiqat ekanligi eslanadi. Darhaqiqat, Navoiy – “g‘azal mulkingning sultoni”. Shoir g‘azallari botinidagi ma’nolar ochilsa, tunganmas dur-u javohirlar ko‘rinaveradi. Quyida tahlil etiladigan “Tun oqshom keldi-yu kelmas...” g‘azali serma’no, o‘zida har turli tovlanishlarni aks ettiruvchi, tasavvufiy, ishqiy, g‘oyaviy yuksak asar sanaladi.



## ADABIYOTLAR TAHLILI

Buyuk shoir Alisher Navoiy haqida hozircha birinchi ma'lumot 875-hijriy - 1470-melodiy yilda yozilgan "Matla' us-sa'dayn va majma' ul-bahrayn" (ikki saodat bag'ishlaguvchining boshlanishi va ikki dengizning birlashuvi) nomli tarixiy asarda uchraydi. [1:655] Qolaversa, shoirdan keyin yashab o'tgan yuzlab olimlar o'z risolalarida Navoiy va uning ijodi haqida qimmatli ma'lumotlar keltirishgan. XX asrdagi navoiyshunoslik o'z ko'lamining kengligi va bosib o'tgan yo'lining o'ziga xosligi bilan belgilanadi. Bu davrda A.Fitrat, S.Ayniy, O.Sharafiddinov, V.Mahmudiy, Oybek, Erkin Vohidov, Vohid Zohidov, Izzat Sulton, N.Komilov kabi o'zbek navoiyshunoslari tomonidan tadqiqotlar amalga oshirildi. Mustaqillikdan keyin shoir ijodini o'rganish yangicha ahamiyat kasb eta boshladi. Alisher Navoiyning yigirma tomlik mukammal asarlar to'plami nashr etildi. Bugungi kunda Navoiy ijodi nafaqat, o'zbek, turkiy, balki jahon navoiyshunoslari tomonidan o'rganilmoqda, yosh tadqiqotchilar yangi-yangi tadqiqot ishlari e'lon qilinmoqda.

## MUHOKAMALAR VA NATIJALAR

Sakkiz baytdan iborat "Tun oshom keldi-yu..." g'azali hazaji musammani solim vaznida yozilgan. Mazmuniga ko'ra oshiqona, ya'ni oshiqning hijrondagi iztiroblarini, kechinma-hislarini ifodalaydi. Shu jihatdan uni sharhi hol usulida yozilgan asarlar sirasiga kiritish mumkin. Ammo zohiriy ma'nolari bilan oshiqona bo'lib ko'ringan ushbu g'azalda orifona (tasavvufiy) ma'nolar ham aks etadi, umuman, Alisher Navoiyning aksar g'azallarida zohiriy va botiniy ma'no, "dunyoviy" ishq bilan "ilohiy ishq", boshqacha aytganda, "majoziy" ma'nolar bilan "haqiqiy" ma'no birga qo'shilib, biri ikkinchisini taqozo etib keladi. Ikki ma'nolilik, ikki yo'nalishli tasvir mazkur g'azalga ham xos, shuning uchun sharhi ham ana shu ikki jihatni ochib berishga xizmat qilishi kerak. Navoiy oshiqning hijron aro chekkan iztiroblarini tabiatdagi ajoyib holatlar bilan hamohang tarzda chuqur hissiyot va teran tafakkur bilan yoritib beradi. Oshiqning ayriliqdagi holati – tun, faqat visolgina unga tongni hadya qiladi. Oshiq "tun oqshom" kelgani, lekin "shabiston"ning "sham"i bo'lgan ma'shuqasi kelmaganidan azobda:

Tun oqshom keldi-yu kelmas mening sham'i shabistonim,

Bu anduh o'tidin har dam kuyar parvonadek jonim.

Notanish so'zlarga e'tibor qaratsak, "shabiston" – tun, zulmat, "parvona" bo'lsa, o'zini o'tga urib halok qiluvchi hasharotdir. Matla'da hazrat Navoiy ajoyib tasvir yaratgan: oshiqning zulmat ichra kechayotgan hayotiga sham bo'lib, yorug'lik olib kiradigan yori oqshom kelsa-da, kelmaydi. Oshiq orzusi ana shu sham nurlariga o'zini urish edi, lekin hijron azobidan shunday anduhdagi, uning ohlari olamga o't bo'lib yoyilmoqda, jon esa shu o'tda "parvonadek kuyar". Bu – baytning "dunyoviy", oshiqona" sharhi. Uning tasavvufiy ma'nosi esa baytning bunchalar go'zal yaralishi vositasidir. Chunonchi, tun, shom-vahdatga qarama-qarshi kasrat (ko'plik) martabalari, taayyunot pardasi. Oh – ishq g'ulg'ulasining til bilan ifodalab bo'lmaydigan avj lahzasi. Hijron – Haqdan, ilohdan boshqaga yuz o'girish, ko'ngilning vaqtincha o'zga tashvishlar bilan band bo'lishi, parda orqasida qolishi. [2:405] Ana shu ma'nolardan kelib chiqib matla'ning orifona mazmunini

quyidagicha ifodalash mumkin. “Allohdan uzoqlashtiradigan foniy havaslar meni egallab boryapti, kasrat bilan mashg‘ulman, Haqdan boshqalarga e‘tibor qilib undan uzoqda azobdaman, dunyo tashvishlari bilan ovoraman, vahdat, ilohiy fayziyatga erishish g‘ami esa qalbimni o‘rtamoqda...” Navoiy bu misralar Haq nuriga g‘arq bo‘lib, uning jamoli haroratida parvona kabi yonmaguncha Haqqa yetib bo‘lmasligini, solik vujudi batamom yo‘qolib, iloh olamiga qo‘shilib ketishi kerakligi haqidagi g‘oyani ilgari surgan.

Ne g‘am ko‘rguzsa, ko‘ksun porasi choki giribonim,

Ko‘runmas bo‘lsa, ko‘ksun yorasidin dog‘i pinhonim.

Mazkur bayt matla‘da ifodalangan ma‘noni yana-da boyitadi. “Giribon” so‘zi “yoqa” degan ma‘noni anglatadi. Oshiq yorga shunchalar mushtoqki, yor qancha “g‘am ko‘rguzsa” ham, u yoqasi choklarini yirtib, ko‘ksini ochib kutib oladi. Agar yor ko‘rinmasa, ko‘ksidagi chandiqlar-u yaralar yana pinhonligicha qoladi. “Yoqa yirtish” – tongning otishini anglatuvchi istioradir, chunki yoqa yirtilganda, odamning ko‘kragi ko‘ringan kabi tun pardasi yirtilganda tong namoyon bo‘ladi, ya‘ni ilohiyot jamoli ko‘rina boshlaydi. Navoiyning Samarqandda gadodan sotib olgan baytning birinchi misrasi: “Ko‘kragimdur subhning pirohanidin chokroq”, ya‘ni “Ko‘kragim tongning ko‘ylagidan chokroq. [3:16] Bu yerda subhning pirohani – tong pardasi, yoqaning yirtilishi emas, balki ko‘krakning chokchok bo‘lishiga tashbeh qilingan. Demak, asliyatda, agar yoqalari chokidan yirtilsa, oshiq ko‘ksining o‘zidayoq tong otib ketishi mumkin. Faqat buning uchun yana yetarlicha mehnat, o‘rtanish, azoblanish, yonish kerak. Ikkinchi baytdagi “ko‘ksun”, “g‘am”, ko‘r” so‘zlari takror qo‘llanib, holatga aniqlik berish, ta‘kidlashga xizmat qilgan.

G‘amidin durri maknundek, sirishkim oqti Jayhundek,

Muzayyan qildi gardundek jahonni ashki g‘altonim.

“Muzayyan” – bezakli, “g‘alton” – “yumaloq katta dur”. Bayt sharhini quyidagicha izohlash mumkin: Yor g‘amidan yashirin dur kabi ko‘zyoshlarim Jayhundek oqdi va jahonni gardun kabi bezadi, ya‘ni so‘fiylik yo‘lida ko‘rgan sitamlarim, dard-u azoblarim hayotimni, balki butun bir dunyoni ko‘rkam qildi. E‘tibor berilsa, qofiyadosh so‘zlardan ko‘p foydalanilgani sababli bayt o‘ziga xos ritmda o‘qiladi. Bu esa ta‘did she‘riy san‘atiga asos bo‘ladi. Bundan tashqari tanosub, istiora, tashbeh kabi san‘atlardan mohirona foydalanilgan.

Falak ham to‘ldi kavkabdan, quyosh ham tushti ashhabdan,

Kelib tushmasmu markabdan mening xurshidi rahshonim.

Bu o‘rinda foydalanilgan “kavkab” so‘zi yulduzga, “ashhab” so‘zi, “markab” so‘zi esa ga nisbat beradi. Quyosh “ashhab” dan tushgandan so‘ng osmon hijron tufayli “kavkab”larga to‘lib ketdi, olamlarni yorug‘ qiladigan jonso‘z parivash esa hamon “markab”dan tushgisi kelmaydi. Bu o‘rinda ham ilohiy vaslga intilayotgan solikning iztiroblari o‘zgacha ritmda, tanosub, istiora, ta‘did, mubolag‘a vositasi bilan yuqori darajada ifodalanmoqda.

Jahonni zulmat etti chah, bu zulmat ichra o‘ldum, vah,

Manga bo‘lsang ne Xizri rah etib, ey obi hayvonim.

Yuqoridagi “chah” so‘zi chuqur o‘rani, “rah” so‘zi yo‘l ma‘nosini anglatadi. Baytda o‘xshatish, istiora, tanosub, tazod hamda talmeh, nido san‘atlaridan foydalanilgan. Xizr alayhissalom Qur‘onda nomlari keltirilmagan bo‘lmasa-da, ulamolar nazdida Muso alayhissalomga uch nasihat qilgan “Allohning quli” sanaladi. [4:270] Xalq orasida ham turli mifologik tasavvurlar borki, Xizr alayhissalom “obi hayot”( tiriklik bulog‘i)ga aynan zulmat ichida ega bo‘lgan. Bundan tashqari “xizr” so‘zining lug‘aviy ma‘nosi “yashil” demakdir. Xizr alayhissalom doim yashil to‘n kiyib yurgan deyiladi. Bu xususiyatlar hisobga olinsa, ilohiy yor yodini faromush etib, nafsoniy istaklar, o‘tguvchi hoy-u havaslar bilan zulmat qa‘riga quladim va to‘g‘ri yo‘lni topolmay zorman, qani edi, menga Xizr alayhissalom kabi to‘g‘ri yo‘l ko‘rsatsang, menga hamroh bo‘lsang va jahonga yashillik, yosharish ato etsang, - deya nido qilayotgan oshiq va orif timsoli gavdalanadi.

Dema ko‘kdin quyosh ketmish, falakka tiyralik yetmish,  
Ul oy hajrida tor etmish falakni dudi afg‘onim.

“Dud” so‘zining “tutun” ekanligi anglansa, bu misralarda notanish so‘z uchramaydi. Shoir tinglovchiga yuzlanadi: ko‘kdan quyosh ketgani uchun osmon tiyra bo‘ldi, deb o‘ylamaki, falakni tor va qorong‘u qilgan mening yor hajrida tortgan afg‘onlarim tutuni bo‘ladi. Quyosh, oy, falak so‘zlari birgalikda tanosubni yuzaga keltirgan. Tasavvufiy ma‘nosi mushohada qilinsa, Allohning tajallisiga bo‘lgan zorlik orifning foniy umri mazmunini egallagan, umrida shodlik bo‘ladimi, qayg‘u bo‘ladimi, barchasining mezoni Alloh ishq, Alloh lutfi.

Quyosh qochib yuzin uydi, shafaq o‘tqa tushub kuydi,  
Falakka dog‘lar qo‘ydi g‘amingdin so‘zi pinhonim.

Mazkur o‘rinda ham ma‘nosi tinglovchiga mavhum bo‘lgan so‘z yo‘q. Orif ilohning asrorlarini bilishga chog‘lanaveradi, lekin mushkulotlar orasida qoladi, quyosh qochib yuzini uyadi, shafaq o‘tga tushib kuyadi, lekin Alloh yo‘lida chekilgan iztiroblar, oz bo‘lsa-da, sirlardan voqif bo‘lib aytilgan yashirin bittagina so‘z, hatto falakka dog‘lar qo‘ya oladi. Allohning tilsimlari kalitini qo‘lga olgan orif-chi?!

Navoiy kibi hijrondin, bu oqshom o‘ldum afg‘ondin,  
G‘amim yo‘q bo‘yla yuz jondin, yetib gar kelsa jononim.

An‘anaviy tarzda g‘azalning maqtasida shoir taxallusi qo‘llangan. “Navoiy kibi hijrondin...” Demak, oshiq - Navoiyning o‘zi. Oshiq bu oqshom afg‘onlari orasida o‘ladi, lekin uning yuz joni bo‘lsa, hammasini berishga tayyor, oshiqda jon g‘ami yo‘q, faqat jononi yetib kelsa. Agar orif Allohning tajallisiga erishsa, hajrdan visolga do‘nsa, uning iztirobda kechgan umri-yu ayriliqda o‘rtangan jonidan ne naf?! Maqsad – komillik. Tasavvuf falsafasiga ko‘ra, ruh taraqqiy etgani sari u jismga sig‘may qoladi, koinot bilan aloqa bog‘lab, olam asroridan xabar berib, mo‘jizalar ko‘rsata boshlaydi. Ruh va jismdan iborat insonni ilohiy olam bilan chegara jism olami orasidagi chegara deb ataydilar va tongga o‘xshatadilar. Chunki tong tun bilan kun orasidagi chegaradir. Tongdan keyin qorong‘ulik ketib, quyosh porlab chiqqanday, inson ruhi ham asta-sekin jism qorong‘uligi – zulmatini tark etib, musaffo ruh olami, nurlar olamiga talpinmog‘i darkor [5:6]. Kunning

oftobidan bahra olgan inson esa ana shu issiqlik taftini, avvalo, jismida, so‘ng qalbida his qiladi.

#### **XULOSA**

Ko‘rinadiki, kutilayotgan tong, aslida, oshiqning o‘zi edi. Agar u zulmatni yengib, o‘z tongini farahli qilsa, albatta, ma‘shuqa keladi. Shuningdek, dunyo g‘amlariga e‘tibor qilmay, ularga yon berib, qalbini Allohning uyiga aylantirgan orifga ham Alloh, albatta, lutf qiladi. Navoiy birgina g‘azalga keng ko‘lamli mavzu va g‘oyani singdira olgan. Uning shoirlik mahorati so‘zlardan o‘z o‘rnida va keragicha foydalanganida, yangi metaforik birikmalar tuzganida, qarama-qarshi va ma‘nodosh, talaffuzdosh so‘zlarni ipga tizganida yaqqol namoyon bo‘ladi. She‘rning ilohiy ma‘nolari ko‘lami nihoyatda kengki, ularni tushunmoq uchun yetarli miqdorda tasavvuf va tariqat haqida ma‘lumotga ega bo‘lish kerak. Biroq har qanday kishi g‘azalni o‘qiganda, estetik zavq oladi, uni o‘zicha talqin qilish va tushunishga harakat qiladi. Navoiyning ulkan xazinasini esa she‘riyatga oshno qalblarni ko‘zini olib, o‘ziga qarataveradi.

#### **FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:**

1. Matla‘i sa‘dayn. – T.: O‘zbekiston, 2008. 655-b.
2. Mustalahoti urafo, Sayyid Ja‘far Sajjodiy, 405-b.
3. Alisher Navoiy g‘azallariga sharhlar, Vohidov E. 2013. 15-18b.
4. Ilohiynoma, Shayx Farididdin Attor. T.: Musiqqa, 2007. 270-b
5. Tasavvuf, Komilov N. Ilmiy risola, kh-davron.uz, 6-b.
6. arxiv.uz

**KOMPYUTER LINGVISTIKASI – XXI ASRNING  
DOLZARB SOHASI SIFATIDA****Yaxyoyev Yashin Sheraliyevich***Tilshunos-pedagog, Toshkent viloyati Bo‘ka tumani**MMTB tasarrufidagi 2-umumta‘lim maktabi ingliz tili o‘qituvchisi.*

**Annotatsiya:** *Mazkur maqolada kompyuter lingvistikasiga oid bir qancha dolzarb fikrlar yoritilgan bo‘lib ularning yechimiga oid ilmiy qarashlarning kirish qismi sifatida baholagan tushunchalar berilgan. Kompyuter lingvistikasi va unga bog‘liq kasb egalarning fan sohasi jihatidan ajralib qolganligiga doir ma‘lumotlar keltirilgan.*

**Kalit so‘zlar:** *Kompyuter lingvistikasi, fan sohasi, sun‘iy intellekt, ijtimoiy yordamchi texnologiya, tilshunos, kompyuter dasturlovchisi, lingvist-dasturchi*

XX asrning o‘rtalarida kibernetikaning rivojlanishi fan tarixida kuzatilmagan tutash sohalar kesimidagi yangi fanlarning shakllanishiga asos bo‘ldi. Jumladan, biologiya va injeneriya fanlari kesimida bionika fani yuzaga keldi. Hisoblash texnikasi va lingvistikasi kesimida bir qator nomlar bilan atalgan tutash soha vujudga keldi. Bu fan dastlab, matematik lingvistikasi, struktur lingvistikasi, hisoblash lingvistikasi deb nomlangan. Hozirda kompyuter lingvistikasi degan muqim nomga ega bo‘ldi. Bu fanning shakllanishida ikki omil qayd etiladi: 1) lingvist tadqiqotchilar zamonaviy aniq fanlar (asosan, matematika) lingvistikada yetishmayotgan aniqlikni ta‘minlashda yordam berishiga umid bildirdilar. EHMning paydo bo‘lishi bu umidni mustahkamladi. Ko‘pgina tilshunoslarga avval boshdanoq kompyuter nafaqat tez ishlaydigan arifmometrlar, balki matn ustida bajariladigan amallarni avtomatlashtirishning qudratli vositasi ekanligi ma‘lum bo‘ldi. Ko‘p mehnat talab qiladigan jarayonlarni avtomatlashtirish imkoniyati yuzaga keldi. Masalan, matnlarni statistik tahlil qilish, turli lug‘at va leksik kartotekalarni to‘plash avtomatik tizim asosida olib borildi; 2) kompyuter paydo bo‘lgach ular bilan aloqaga kirishishga hali tayyor bo‘lmagan foydalanuvchilarning muloqotini ta‘minlash muammosi tug‘ildi. Bunday foydalanuvchilar uchun eng maqbuli kundalik faoliyatlaridagi tabiiy til hisoblanar edi. Ammo bu tarzda o‘zaro munosabatni tashkil etish uchun, dastavval, insonlarning o‘zaro muloqot jarayonida ining tabiiy tildan foydalanish qonunlari va xususiyatlarini tushunish kerak bo‘lar edi. An‘anaviy tilshunoslik bu masalalar bilan shug‘ullanmagani ma‘lum bo‘ldi. Kompyuter lingvistikasi – kompyuter uchun mo‘ljallangan lingvistik ta‘minot (kompyuter lingvistikasi imkoniyatlari subyekt sifatida maydonga chiqadi); Kompyuter lingvistikasi – kompyuterda bajariladigan lingvistikasi<sup>65</sup>.

Kompyuter lingvistikasi – sun‘iy intellekt bilan bog‘liq yo‘nalish bo‘lib, matematik modellashtirish yordamida yuzaga keladigan soha. Kompyuter lingvistikasining muhim tushuncha kategoriyalaridan “freymalar” (vaziyatning tematik tipiklashgan bilimlar

<sup>65</sup> Xolmanova Z. *Kompyuter lingvistikasi*. Toshkent, 2019. -9-10B.



deklarativ namoyishi uchun mo‘ljallangan kotseptual strukturalar) , “ssenariy” (stereotip vaziyat yoki stereotip xulq haqidagi bilimlar namoyishi uchun taqdim qilingan konseptual strukturalar), “plan” (aniq maqsadlardagi yutuqlarga olib boruvchi bilim strukturalari, imkoniyatlar) bir qator masalalarning yoritilishiga xizmat qiladi<sup>66</sup>.

Shuni ta’kidlash lozimki, barchamiz bu fan sohasi bilan kunimizning eng ko‘p qismini birga o‘tkazmoqdamiz desak mubolag‘a bo‘lmaydi. Xususan, ovozli(yordamchi) sun‘iy intellektlar va online tarjimonlar shular jumlasidandir.

Kompyuter lingvistikasi – lingvistikaning shunday tarmog‘iki, uning ajralmas hamrohi texnologiya va tenologik dasturlarning barchasi. Masalan, mazkur fan sohasi yordamida biz bugungi kunda kompyuter sohasining quyidagi bosqichlarini rivojlantirib bormoqdamiz:

- matnlar ustida ishlash, janrlarni va so‘zlar o‘rtasidagi aloqadorliklarni aniqlash;
- bir tildan boshqa tilga inson omilisiz tarjima qilish;
- nutqni tanib olish va audio yozuvlarni matnga aylantirish;
- matnlarni noldan yaratish.

Fikrimizga misol tariqasida insoniyatni hayratga solgan ChatGPT – kompyuter lingvistikasining mahsulotidir. Ushbu mahsulot bugungi kunda barcha sohada yetakchilik qilib kelmoqda. Uning taraqqiyotiga hissa qo‘shish uchun jahon mutaxassislik sohasida kompyuter lingvistikasi mutaxassislariga tezkor ehtiyoj sezilmoqda.

Bugungi tezkor sur‘atlarda rivojlanayotgan zamonda kompyuter lingvistikasining vazifalarini quyidagicha etib belgilash lozim:

1. Inson omilisiz tarjima instrumentlarini yaratish va xorijiy til matnlarini yaratish.
2. Yozish va o‘qish qobiliyatiga ega bo‘lmagan insonlar uchun axborotlarini yetkazish.
3. Internetda paydo bo‘layotgan kundalik eng doiradagi matnlarni qayta ishlab chiqish, muhim mavzularni aniqlash va dolzarb ma’lumotlarni ajratib olish.
4. Insonlar bilan muloqotga kirisha oladigan sun‘iy intellekt dasturlarini yaratish.
5. Ijtimoiy yordamchi(ovozli) texnologiyalarni rivojlantirib borish.

Kompyuter lingvistikasi kasbining egasi kim? Unga qanday talablar qo‘yish mumkin? Fanning aniq va gumanitar yo‘nalishga bo‘linishi barchamizga ma’lum, bu huddi matematika ya’ni aniq fanlar o‘qituvchisidan kasbi jarayonida nutq ravonligi jumlaviy tushunchalarni imlo va uslubiy xatolarsiz o‘quvchi oldida ifolab berishiga o‘xshaydi. Huddi shu holatni texnologiya-kompyuter dunyosiga ko‘chirishimiz komptuyer lingvistikasi kasbini tushuntirib bergandek go‘yo.

Tulshunos va kompyuter dasturlovchisi bu ikki kasb bir-biridan nimani talab qilmoqda? “Til sistema sifatida aynan matematikaning o‘zidir. Matematika aniq fan bo‘lib, formulalar munosabati orqali reallashadi. Til ham matematika singari aniqlikni talab qiladi va unda ikki yoki undan ortiq elementlarning o‘zaro munosabati bir butunlikni tashkil etadi”<sup>67</sup>.

<sup>66</sup> Боярский К. Введение в компьютерную лингвистику. Санкт-Петербург, 2013.-С.4

<sup>67</sup> Rahimov A. Kompyuter lingvistikasi asoslari. –T., 2011.



O‘zbek tilining kompyuter uslubini shakllantirish milliy til mavqeyini yuksaltirishga, ma’lumotlarni ona tilida qabul qilish imkoniyatiga zamin hozirlaydi. O‘zbek tili kompyuter uslubining mezonlari sifatida quyidagilarni keltirish mumkin<sup>68</sup>:

- a) aniqlik, qisqalik, lo‘ndalik; bir qiymatlilik;
- b) jahon andazalariga moslik;
- d) barcha uchun birdek tushunarli bo‘lish (muayyan bir fikrning umum tomonidan bir xil tarzda qabul qilinishi);
- e) turli badiiy tasvir vositalari, modallik, sinonimlikdan xolilik (sinonimlardan dominanta so‘zlar tanlab olinadi);
- f) so‘zlar, asosan, bir ma’nolilik kasb etadi, ko‘chma ma’nolar e’tiborga olinmaydi (ya’ni bu uslubda so‘zlarning faqat denonativ semalari qamrab olinadi);
- g) kompyuter talablari qat’iy hisobga olinadi, simvollar, modellar, kodlardan foydalaniladi.

O‘zbek tilining kompyuter uslubini yaratish ijtimoiy-iqtisodiy hayotda ham muhim ahamiyatga ega. Bu quyidagilarda o‘z ifodasini topadi:

-o‘zbek tili axborot uslubining yuzaga kelishi shu tilda ma’lumotlar bazasini shakllantirishga xizmat qiladi;

-kompyuter tizimining o‘zbek tili asosida ishlashini ta’minlaydi; kompyuter tizimidagi buyruqlarning shu tilda amalga oshirilishiga zamin yaratadi;

-o‘zbek tilidan rus tiliga (rus tilidan o‘zbek tiliga), o‘zbek tilidan ingliz tiliga (ingliz tilidan o‘zbek tiliga) tarjima dasturlari takomillashadi;

-o‘zbek tilidagi matnlarni tahrir qilish imkoniyati yaratiladi; ijtimoiy sohalarga doir matnlarda yo‘l qo‘yilayotgan imloviy nuqsonlar bartaraf etiladi;

-barcha soha mutaxassislarining savodxonligi ortadi.

Tilshunosda barcha til muammolarini hal etuvchi bilim bor. Kompyuter dasturchisida barcha texnologiyalarga dasturlarni yarata olish qobiliyati mavjud. Kim kimga ko‘proq muhtojdir? Ayni damda mazkur sohaning ikkiga bo‘linib olganligi dolzarb savollarni keltirib chiqarmoqda. Jumladan ushbu muammoni hal etishda kelajak bizdan kompyuter lingvistikasi sohasining mutaxassisini talab qilmoqda, ya’ni kompyuter dasturchisi dastur yaratayotgan va uni qayta ishlayotgan, takomillashtirayotgan davrda tilshunoslik bilimlariga mukammal darajada ega bo‘lsinki, yonida tilshinosga ehtiyoj sezmasligi kerak.

<sup>68</sup> Xolmanova Z. *Kompyuter lingvistikasi*. Toshkent, 2019.

**FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:**

1. Xolmanova Z. Kompyuter lingvistikasi. Toshkent, 2019.
2. Rahimov A. Kompyuter lingvistikasi asoslari. –T., 2011.
3. Боярский К. Введение в компьютерную лингвистику. Санкт-Петербург, 2013.
4. Qarang:<https://lpgenerator.ru/blog/что-такое-компьютерная-лингвистика/#zadachi-kompyuternoj-lingvistiki>

**JAZONI IJRO ETISH KOLONIYALARIDA SAQLANAYOTGAN VA  
TERGOV HIBSXONALARIDA XO‘JALIK XIZMATIGA OID ISHLARNI  
BAJARISH UCHUN QOLDIRILGAN MAHKUMLARNING HUQUQLARI VA  
MAJBURIYATLARINING UMUMIY TASNIFI.**

**Egamberdiyev Zafar To‘lqin o‘g‘li**

*5-son Tergov hibsxonasi Tshkiliy bo‘lim Yuridek ta‘minlash guruhi katta yuriskonsulti,  
leytenant*

**Inson huquqlari** – [shaxsning](#) hayotiy [ehtiyoji](#), yashashi, kamolot topishi, uning [jamiyat](#), [davlat](#) va boshqa [shaxslar](#) bilan aloqasi uchun zarur bo‘lgan xususiyatlaridir.

**Inson huquqlari** – insonning davlat bilan munosabatidagi huquqiy maqomini, iqtisodiy, ijtimoiy, siyosiy va madaniy sohalardagi imkoniyatlari hamda da‘volarini tavsiflovchi tushuncha. Inson huquqlarini erkin va samarali tarzda amalga oshirish fuqarolik jamiyati va huquqiy davlatning asosiy belgilaridan biridir. Inson huquqlarini mutlaq va nisbiy Inson huquqlariga bo‘lish qabul qilingan. Yashash huquqi, qiynoklarga, zo‘ravonlikka, inson sha‘nini yerga uradigan boshqa xil muomalaga yoki jazoga duchor etilmaslik huquqi, shaxsiy hayotning daxlsizligi huquqi, shaxsiy va oilaviy sir saqlash huquqi, o‘z sha‘ni hamda yaxshi nomini himoya etish huquqi, vijdon erkinligi va dinga e‘tiqod qilish huquqi, shuningdek, sud tomonidan himoya qilinish va odil sudlov huquqi hamda shular bilan bog‘liq eng muhim protsessual huquqlar mutlaq inson huquqlari sirasiga kiradi. Qolgan hamma inson huquqlari nisbiy bo‘lib, favqulodda yoki harbiy holat tartibi joriy qilingan vaziyatda cheklab yoki to‘xtatib qo‘yilishi mumkin. Demokratik davlatda mutlaq Inson huquqlarini har qanday vaziyatda ham cheklashga yoki vaqtincha to‘xtatishga (bekor qilishga) yo‘l qo‘yilmaydi.

[O‘zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasida](#) inson va fuqarolarning asosiy huquqlari, erkinliklari va burchlari, jumladan, shaxsiy huquq va erkinliklari, siyosiy huquqlari, iqtisodiy va ijtimoiy huquqlari, shuningdek, inson huquqlari va erkinliklarining kafolatlari belgilab berilgan (18-52-moddalar). [O‘zbekiston Respublikasida](#) barcha fuqarolar bir xil huquq va erkinliklarga ega bo‘lib, [jinsi](#), [irqi](#), [millati](#), [tili](#), [dini](#), ijtimoiy kelib chiqishi, e‘tiqodi, shaxsi va ijtimoiy mavqeidan qat‘i nazar, qonun oldida tengdirlar (18-modda). Jumladan, yashash huquqi – har bir insonning uzviy huquqi. Inson hayotiga suiqasd qilish – eng og‘ir jinoyat hisoblanadi (24-modda). Har kim erkinlik va shaxsiy daxlsizlik huquqiga ega. Hech kim qonunga asoslanmagan holda hibsga olinishi yoki qamoqda saqlanishi; qiynoqqa

solinishi, zo‘ravonlikka, shafqatsiz yoki inson qadr-qimmatini kamsituvchi boshqa tarzdagi tazyiqqa duchor etilishi mumkin emas (25-26-moddalar). Har kim o‘z sha‘ni va obro‘sigga qilingan tajovuzlardan, shaxsiy hayotiga aralashishdan himoyalaniish va turar joyi daxlsizligi huquqiga; fikrlash, so‘z va e‘tiqod erkinligi xuquqiga ega (27-29-moddalar). Hamma uchun vijdon erkinligi kafolatlanadi. Har bir inson xohlagan dinga e‘tiqod qilish yoki hech qaysi dinga e‘tiqod qilmaslik huquqiga ega. Diniy qarashlarni majburan singdirishga yo‘l qo‘yilmaydi (31-modda).

Mustaqillik yillarida O‘zbekistonda inson huquqlari va erkinliklarining ustunligidan kelib chiqadigan, xalqaro miqyosda qabul qilingan yangi yuridik tamoyil va talablarga asoslangan keng huquqiy muhit vujudga keltirildi. Totalitar tuzumning tazyiq va zo‘ravonligidan huquqiy me‘yorlar sari keskin burilish yasaldi. Respublika qonunlarini inson huquqlari sohasidagi xalqaro me‘yorlar va andozalarga muvofiklashtirish, mazkur sohada Milliy harakat dasturini ishlab chiqish, inson huquqlarini himoya qiladigan muassasalarning yaxlit tizimini barpo etish, Inson huquqlariga oid xalqaro shartnomalar va hujjatlarga qo‘shilishda davom etib, bu hujjatlar bo‘yicha majburiyatlarni bajarishning, barcha davlat organlari, mansabdor shaxslar va fuqarolar shu hujjatlar talablariga so‘zsiz rioya qilishining mexanizmi yaratildi. Inson huquqlari va kafolatlari O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 7,8,9,10-boblarida berilgan<sup>69</sup>.

Sudning hukmi bilan ozodlikdan mahrum qilish jazosi tayinlanib, Jazoni ijro etish koloniyalarida jazo muddatini o‘tayotgan mahkumlar ham, ayrim cheklanishlarni hisobga olmaganda barcha fuqarolar uchun belgilab qo‘yilgan huquq va erkinliklarga ega bo‘ladilar. Xususan O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 19-moddasida “O‘zbekiston Respublikasida insonning huquq va erkinliklari xalqaro huquqning umume‘tirof etilgan normalariga binoan hamda ushbu Konstitutsiyaga muvofiq e‘tirof etiladi va kafolatlanadi. Inson huquq va erkinliklari har kimga tug‘ilganidan boshlab tegishli bo‘ladi,. O‘zbekiston Respublikasida barcha fuqarolar bir xil huquq va erkinliklarga ega bo‘lib, jinsi, irqi, millati, tili, dini, e‘tiqodi, ijtimoiy kelib chiqishi, ijtimoiy mavqeyidan qat‘i nazar, qonun oldida tengdirlar” – deb ko‘rsatilgan. Shu normaga asosan jazo muddatini o‘tayotgan mahkumlar ham barcha fuqarolar kabi bir xil huquq va erkinliklarga egalar. Mahkumlar, jazoni ijro etish koloniyalarida saqlanib jazo muddatini o‘tayotganlari uchun, ularga O‘zbekiston respublikasining jinoyat-ijroiya kodeksi bilan alohida huquq va majburiyatlar belgilangan. Xususan O‘zbekiston respublikasining jinoyat-ijroiya kodeksining 8-moddasida mahkumlar huquqiy

<sup>69</sup> [O‘zME](#). Birinchi jild. Toshkent, 2000-yil

holatining asoslari ko‘rsatib o‘tilgan bo‘libunga ko‘ra: Mahkumlar, ushbu Kodeks va boshqa qonunlarda belgilangan istisno hamda cheklashlar inobatga olingan holda, O‘zbekiston Respublikasi fuqarolari uchun nazarda tutilgan huquqlar, erkinliklarga ega bo‘ladilar va majburiyatlarni bajaradilar. Mahkum ajnabiy fuqarolar va fuqaroligi bo‘lmagan shaxslar, shuningdek O‘zbekiston Respublikasining xalqaro shartnomalarida belgilangan huquqlar, erkinliklarga ega bo‘lishlari va majburiyatlarni bajarishlari mumkin. Mahkumlarga nisbatan qiynoqqa solish va boshqa shafqatsiz, g‘ayriinsoniy yoki qadr-qimmatini kamsituvchi muomala yoxud jazo turlarining qo‘llanilishiga yo‘l qo‘yilmaydi. 9-moddasida mahkumlarning asosiy huquqlari ko‘rsatilgan, unga ko‘ra mahkumlar,

jazoni o‘tash tartibi va shartlari to‘g‘risida, o‘z huquqlari va majburiyatlari haqida axborot olish;

jazoni ijro etuvchi muassasa yoki organ ma‘muriyatiga, boshqa davlat organlari va jamoat birlashmalariga o‘z ona tilida yoki boshqa tilda taklif, ariza va shikoyatlar bilan murojaat etish;

o‘z taklif, ariza va shikoyatlariga murojaat etilgan tilda javob olish. Murojaat etilgan tilda javob berishning iloji bo‘lmagan taqdirda javob O‘zbekiston Respublikasining davlat tilida beriladi. Javobni intizomiy qismga jo‘natish va ozodlikdan mahrum etishga hukm qilingan shaxs murojaat etgan tilga tarjima qilib berish jazoni ijro etuvchi muassasa yoki organ tomonidan ta‘minlanadi;

tushuntirish berish hamda yozishmalar olib borish, zarur hollarda tarjimonning shu jumladan surdotarjimonning xizmatidan foydalanish;

o‘quv, badiiy va boshqa xil axborot materiallaridan foydalanish;

sog‘lig‘ini saqlash, shu jumladan tibbiy xulosaga ko‘ra ambulatoriya-poliklinika va statsionar sharoitda tibbiy yordam olish;

ob-havo sharoiti yo‘l qo‘ysa, ishdan bo‘sh vaqtida toza havoda jismoniy mashqlar bilan shug‘ullanish;

jazoni ijro etish muassasasining psixologik xizmat ko‘rsatish xodimlari tomonidan ko‘rsatiladigan psixologik yordamni olish. Ozodlikdan mahrum etishga hukm qilingan shaxslarning psixologik yordam ko‘rsatish bilan bog‘liq tadbirlarda ishtirok etishi faqat ularning roziligi bilan amalga oshiriladi;

mehnat to‘g‘risidagi qonunchilikka muvofiq xavfsiz mehnat sharoitiga ega bo‘lish, dam olish, ta‘tilga chiqish, shuningdek mehnatiga haq to‘lanishi;

ijtimoiy ta‘minot, shu jumladan qonunchilikka muvofiq pensiya olish.

Mahkum ajnabiy fuqarolar shuningdek o‘z davlatlarining diplomatiya vakolatxonalari va konsullik muassasalari bilan, O‘zbekiston Respublikasida diplomatiya va konsullik

muassasalari bo‘lmagan mamlakatlarning fuqarolari esa, ularning manfaatlarini himoya qilishni o‘z zimmasiga olgan davlatning diplomatiya vakolatxonalarini bilan aloqa qilib turish huquqiga ega.

Ijtimoiy xavfi katta bo‘lmagan va uncha og‘ir bo‘lmagan jinoyatlar sodir etganligi uchun ozodlikdan mahrum etish joylarida saqlanayotgan mahkumlar O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti, O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi Qonunchilik palatasi deputatlari, xalq deputatlari viloyat, tuman va shahar Kengashlari deputatlari saylovlarida hamda referendumda ishtirok etish huquqiga ega. Shu bilan bir qatorda mahkumlar uchun majburiyatlar ham belgilab berilgan bo‘lib, O‘zbekiston respublikasining jinoyat-ijroiya kodeksining 13-moddasida Mahkumlarning asosiy majburiyatlari ko‘rsatilgan, unga ko‘ra mahkumlar,

jazoni o‘tash tartibi va shartlariga rioya etishga;

jazoni ijro etuvchi muassasa yoki organ ma‘muriyatining qonunga asoslangan talablarini bajarishga majburdirlar. Yuqorida ko‘rsatilgan huquq va majburiyatlar faqat jazoni ijro etish kolonyalarida saqlanayotgan mahkumlar uchun joriy qilinadi.



UDK: 9.908

AMIR TEMURNING 1391 YILDAGI KONDURCHA DARYOSI BO‘YIDAGI  
JANGIDA QO‘SHINNI BOSHQARISH TARTIBI  
ПОРЯДОК УПРАВЛЕНИЕ ВОЙСКАМИ АМИР ТИМУРА В БИТВЕ НА  
РЕКЕ КОНДУРЧА В 1391 ГОДУ  
ORDER OF COMMAND OF THE ARMY AT AMIR TEMUR’S 1391 BATTLE  
OF KONDURCHA RIVER

**Mamajonov Soyibjon Halilovich**

*Farg‘ona Davlat Universiteti harbiy ta’lim  
fakulteti o‘qituvchisi, dotsent.*

**Annotatsiya:** *Ushbu maqolada Amir Temurning 1391 yildagi kondurcha daryosi bo‘yidagi jangida qo‘shinni boshqarish tartibi haqida qisqa yoritilgan. Ushbu maqola Oliy va O‘rta maxsus ta’lim muassasalari talabalariga O‘rta davrning buyuk sarkardasi Amir Temurning harbiy san’ati sirlari bilan yaqindan tanishish uchun mo‘ljallangan.*

**Kalit so‘zlar:** *Beklarbegi, bosh qo‘mondon, ming begi, I-darajali amir, II-darajali amir, bahodir faxriy unvoni, suyurg‘ol.*

**Аннотация:** *В этой статье кратко описывается порядок управление войсками Амира Тимура в битве на реке Кондурча в 1391 году. Данная статья предназначена для того, чтобы учащиеся высших и средних специальных учебных заведений ближе познакомились с секретами военного искусства великого полководца средних веков Амира Темура.*

**Ключевые слова:** *Бекларбеги, главнокомандующий, мин беги, Эмир I ранга, Эмир II ранга, почетное звание Бахадура, суюргал.*

**Abstract:** *This article briefly describes the order in which Amir Timur's troops were led in the battle of the Kondurcha River in 1391. This article is intended for students of higher and secondary specialized educational institutions to become more familiar with the secrets of the military art of the great commander of the Middle Ages Amir Temur.*

**Keywords:** *Beklarbegi, commander-in-chief, ming begi, I darajali amir, II darajali amir, Bahadir honorary title, suyurgol.*

Amir Temurning buyuk sarkardaligi uni qo‘shinni yakka boshchilikda boshqargani va sarkakdalrni to‘g‘ri tanlay olganligidadur. Sohibqironning buyrug‘i bo‘yicha dongdor komandirlardan to‘rttasi birinchi darajali qo‘mondon – beklarbegi lavozimiga tayinlangan. Bitta harbiy boshliq bosh qo‘mondon amir - ul - ulamo vazifasiga tayinlanib, u bevosita Oliy Bosh Qo‘mondonga bo‘ysungan.

Harbiy qismlarni boshqarish uchun yana o‘n ikkita harbiy boshliqlar tayinlangan. Birinchi bek mingta chavandozlardan tashkil topgan birinchi guruhga, ikkinchi bek–ikki ming otliqlardan iborat ikkinchi guruhga qo‘mondonlik qilgan, uchinchi bek uch minglik

otliqlarga boshchilik qilgan. Xuddi shu tartibda o‘n ikkinchi bek o‘n ikki minglik otliq otryadning tepasida turgan.

Quyida toifadagi harbiy boshliq, toifasi bo‘yicha yuqori bo‘lgan harbiy boshliqqa so‘zsiz bo‘ysungan.

Amir Temur qo‘shinining turli qismlari va bo‘linmalariga uch yuz o‘n uchta beklar qo‘mondonlik qilgan, ulardan yuztasi – o‘n begilar, yuztasi – yuz begilar va yuztasi – ming begilarni tashkil etgan. Yirik qo‘shin birlashmalari Amir Temurning o‘g‘illari, nabirali va Shayx Nuriddin, Xo‘ja Sayfuddin, Shohmalik, Ollohdod, Jahonshohdek mashhur sarkardalar tomonidan boshqarilgan.

Rag‘batlantirishni qo‘llash keng qo‘llanildi: maqto‘v, maoshga qo‘shimchalar, sovg‘alar, lavozimlar, unvonlar (botir, bahodir va boshqalar), qismlar uchun bayroqlar berilgan.

Uddaburonliklari va jasoratlari bilan o‘zlarini ko‘rsatgan saralangan jangchilar munosib taqdirlanganlar va o‘n begi darajasiga ko‘tarilganlar, keyingi jasoratlari uchun yuz begi, undan keyin esa ming begi lavozimini egallaganlar.

Jasur jangchilar va bahodirlar jangda ko‘rsatgan jasoratlari uchun yuqori lavozimlarni egallaganlar va jamiyatning e‘tiborli kishilari toifasiga kirganlar. Ular gurzi, chodir, maxsus belbog‘, qilich va jangovar nayzalar bilan taqdirlanganlar.

G‘animning otryadini qirib tashlagan ming begi I-darajali amir unvonini olgan. Dushmanning yirik otryadini mag‘lub etgan I-darajali amir II-darajali amir unvoniga sazovor bo‘lgan. Jang maydonida mardlik va jasorat namunalari ko‘rsatgan oddiy jangchining oylik maoshi oshirilgan. Jang maydonidan qochgan jangchilar o‘ljani taqsimlash marosimiga qatnashish huquqidan mahrum etilganlar, janglarda ko‘plab yarador bo‘lgan jangchilarga g‘amxo‘rlik va katta ehtirom ko‘rsatilgan.

Biror bir davlatni zabt etgan yoki dushman qo‘shinini tor-mor etgan harbiy boshliq bahodir faxriy unvoniga sazovor bo‘lgan va unga burg‘u va nog‘ora berilgan. Biror bir g‘anim shahzodasining yirik qo‘shini ustidan qozongan g‘alabasi uchun beklar ham xuddi shunday hurmat-e‘tiborga sazovor bo‘lganlar.

Dushman qo‘shinini qochishga majbur etgan o‘n begi shahar garnizonining boshlig‘i (dorug‘a) etib tayinlangan, xuddi shunday qahramonligi uchun yuzbegi–viloyat hokimi, ming begi–viloyat amiri (vali) lavozimiga ega bo‘lgan.

U yoki bu davlatni zabt etgan amirga ushbu davlatning yerini imtiyozli asosda boshqarish uchun suyurg‘ol (sovg‘a) sifatida berilgan. Amir Temur va Temuriylar davrida suyurg‘ol yerni boshqarishning ommabop usuli bo‘lib, avloddan avlodga o‘tib kelgan.

Yuqorida ko‘rsatib o‘tilgan 12 amir nog‘ora va jangovar bayroq olgan. Bosh qo‘mondon nog‘ora va jangovar bayroqdan tashqari burg‘u va ikkita shtandartga (tumantug‘ga, chortug‘ga) ega bo‘lgan.

Mingbegi bayroq va karnay (ko‘raga) olgan, yuzbegi va o‘n begiga nog‘ora berilgan. Qo‘shin qo‘mondonining bayrog‘i, nog‘orasi va burg‘usi bo‘lgan. Kastiliya qirolligining elchisi – Klavixoning guvohlik berishicha, harbiy boshliq tinchlik davrida ko‘k rangdagi, zardan tikilgan ko‘ylak kiyib yurgan. Ular boshlariga telpak (burk) kiyib yurganlar. Bosh

kiyimlarining ostidan uch qator kokillari ko‘rinib turgan bo‘lib, bu belgi Amir Temur armiyasining jangchilari ekanliklarini bildirib turgan.

Dushmanning harbiy kuchlari va uning mudofaa inshootlari to‘g‘risida, g‘anim davlatining ichki ahvoli haqida aniq ma‘lumotlarni olish uchun Amir Temur o‘zining eng yaxshi razvedkachilarini (josuslarni) jo‘natgan. Faqatgina kerakli ma‘lumotlarni olgandan keyingina qo‘shin harbiy yurishni boshlagan. U mahalliy aholi vakillaridan yo‘lboshchilarni (kajarchi, kacharchi) tanlashga ham jiddiy e‘tibor bergan.

Amir Temur o‘zining to‘satdan beradigan zarbalari bilan mashhur bo‘lgan. Dushman qo‘shinining soni ma‘lum bo‘lganidan keyin uning armiyasi tun qorong‘isida dushmanning lageriga yashirincha yaqinlashgan va tongda hujumga tashlangan. Uning qo‘shini qattiq intizomi, yuqori harakatchanligi, chidamliligi va janglarda jasorati bilan ajralib turgan.

Jang arafasida shakllanadigan jangovar tartibga katta ahamiyat berilgan. Qo‘shin hech tomonga burilmasdan va ko‘rsatilgan yo‘ldan og‘ishmasdan olg‘a harakatlangan.

Tinchlik davrida ov (charg‘a) asosiy mashg‘ulotlardan biri bo‘lgan, ovga urushga tayyorlovchi maktab singari ahamiyat berilgan va u ko‘plab uyushtirilgan. Uning qo‘shini nafaqat tekisliklarda jang olib borish san‘atiga ega bo‘lgan, balki tog‘larda ham mohirlik bilan harakatlangan.

Sohibqironning qo‘shini harbiy yurishlarni bahorda, yozda va kuzda amalga oshirgan. Qishni o‘z o‘tovlarida o‘tkazishni afzal ko‘rganlar. Harbiy yurishga otlanish muddati yaqinlashuvi bilan jangchilar hamma kerakli qurol-yarog‘lari va anjomlarini tartibga keltirganlar. Belgilangan vaqtda qo‘shin saf tortib yo‘lga tushgan. Uning ortidan hamma kerakli narsalar ortilgan aravalar (ug‘ruq) harakatlangan.

Sharofuddin Ali Yazdiyning ma‘lumot berishicha, belgilangan safar tartibida (murchil) har bir o‘nbegi, yuzbegi, mingbegi va tuman begi (10 minglik qo‘shin qo‘mondoni) o‘z mavqesi va darajasiga ko‘ra, intizomga qattiq rioya qilgan holda harakatlangan. Tartibni buzganlar qattiq jazolangan, ularga hatto o‘lim jazosi ham berilgan.

Dam olish uchun to‘xtalganda, odatda zanjirlar va arqonlar bilan bog‘langan aravalar bilan qo‘shin o‘rab olingan. Xandaklar qazilib, brustverlarning oldida to‘siqlar o‘rnatilgan. G‘anim qo‘shinining paydo bo‘lishi bilan jangchilar o‘z pozitsiyalaridan chiqqanlar va jangovar tartibga yoyilib dushmanga qarshi harakatlanganlar.

Amir Temur qo‘shini safar paytida quyidagi tartibda harakatlangan: bosh kuchlardan ancha oldinda avanpost (qaravul), uning ortidan avangard (xiravul), o‘ng qanot (barang‘or), chap qanot (juvang‘or), markaz (qo‘l), arergard (chag‘dovul) harakatlangan. Ularning ortidan kerakli narsalar ortilgan aravalar harakatlangan.

Asosiy joylarning birida suvdan kechib o‘tish uchun joy hozirlangan. Kechuv qo‘riqlov postlari bilan qo‘riqlangan. Qo‘shin daryodan qismlar va bo‘linmalar tarkibida kechib o‘tgan. Kechuv paytida jangchilar qayiqlardan, meshlardan foydalanganlar yoki ponton ko‘priklari yasaganlar.

Amir Temur armiyasida o‘ljani taqsimlash davrida mobado kimdir o‘zboshimchalik qilsa u qattiq jazolangan, hatto u Sohibqironning yaqin kishisi bo‘lsa ham. Uning butun mol-mulki musodara qilinish, o‘zi esa qatl etilgan. Faqat ruxsat berilganidan keyin

yurishning har bir ishtirokchisi, uning toifasi va darajasiga qaramasdan o‘ljaning teng taqsimlangan qismini olish huquqiga ega bo‘lgan.

Hulosa qilib shuni aytish mumkinki Amir Temur sarkardalarni hamda butun boshli qo‘shinni qattiq intizomga va tartibga o‘rgatgan. Uning qo‘shinida yakka hukumdorlik va boshqaruv mavjud bo‘lgan.

#### FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Hasanboyevich, M. A., Khalilovich, M. S., & Mirhokimovich, T. A. (2022). Main Problems of Military-Professional Activity Orientation of Young Students. *Periodica Journal of Modern Philosophy, Social Sciences and Humanities*, 4, 68-70.

2. Hasanboyevich, M. A., Halilovich, M. S., & Ortikovich, U. A. (2022). AMIR TEMUR ARMIYASINING TASHKIL ETILISHI VA TUZILISHI. O‘ZBEKISTONDA FANLARARO INNOVATSIYALAR VA ILMIY TADQIQOTLAR JURNALI, 1(12), 1037-1040.

3. Mamajonov, S. (2022). ЁШЛАР ЎРТАСИДА ҒАЙРИИЖТИМОЙ ХУЛҚ-АТВОР ТАРҚАЛИШИГА ҚАРШИ КУРАШНИНГ ХУҚУҚИЙ ЧОРАЛАРИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ. *Science and innovation*, 1(С6), 323-334.

4. Khalilovich, M. S. (2022). Sultan Jalaliddin Manguberdi's Struggle Against the Mongolia Invasion. *Zien Journal of Social Sciences and Humanities*, 5, 80-81.

5. Mamajonov H. S. (2024). 1389-1391- yillarda Amir Temurni To‘xtamishga qarshi harbiy yurishin. *Ta’lim, tarbiya va innovatsiya jurnali*, 5, 25-29.

## NETWORK FORMATION IN SOCIAL MEDIA PLATFORMS

**Azimov Mirvohid**

*student of inha university*

Title	Page No
-------	---------

- **Problem Introduction**
- **Operations included in the application**
- **Choice of Data Structures**
- **Code**
- **limitations and Future Scope**
- **Subject Importance**
- **References**

### Problem Introduction

Social media has provided us with incredible opportunities to move our social interactions into the digital world. Common fact is that people are very social species and they can not stand without their network of relations. Every person living an adequate life has a network consisting of at least two friends. And, as we know well, in the last couple of decades the digital world and especially social media has become one the most rapidly developing and becoming more accessible spheres in the world. Developers, like myself, while developing great softwares to bring people together, have encountered interesting problems. Puzzling thing

is, when people used to make friends in a traditional way(face to face), it was easy to keep track of common relations between each other. Even if people had a lot of relationships with people from different parts of their life, like family, work, childhood friends, and etc., they used some notes or schemes to fix their networking with others. But with the massive development of social media, this process became nearly impossible to do manually,





because of several factors, such as the big amount of online and not only relations, growth of connectivity between different spheres etc. This task has leaned on developers from all around the world to solve the problem of navigating and comprehending the intricate web of connections. The thing is, to solve this problem the algorithm should be created to do all this task for people. In this report form I will provide an algorithmic solution for this dilemma. I named the algorithm “Social Media Network”.

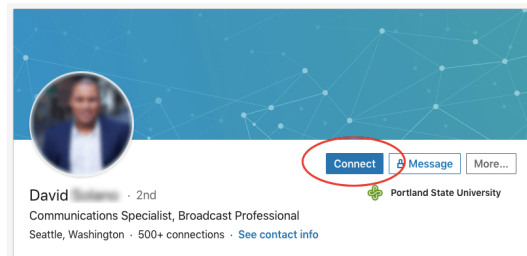
### Operations Included In the Application

So the Social Media Networks main goal is to provide needed analyses for simple users to automate the process of finding common connections between friends. If you have noticed there is no such condition as “existing friends” in the previous statement, but it is very crucial for the algorithm to function properly, so the algorithm will include the ability to include friends and create a network.

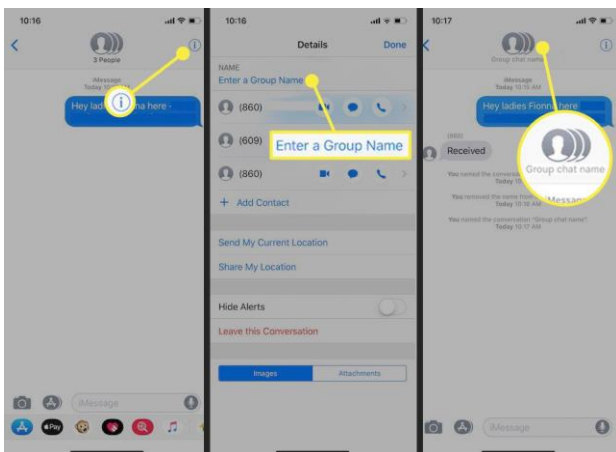
Including friends means following their social media or creating personal chat with them etc., and creating a network means creating some group chats, creating some grouped contacts etc(pictures below).The Social Media Network algorithm is mostly designed not to interact with users directly, but work invisibly, i.e. integrated with software applications of choice. So it is software developers who will choose which actions will trigger the operations that will be provided below.



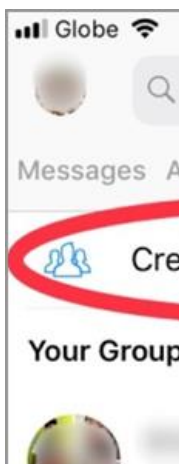
Instagram’s follow and message



Linkedin's Connect and message



361





Imessage’s create group contact and chat

Telegram’s create group

So here are that three operations to be integrated by developer into their software:

1) **Adding Friends:**

This functionality should allow users to be able to seamlessly add their new friends with just a click of button to interests by providing the algorithm with essential data to use for analysis, like name, age, interests etc.

**Create Connection:**

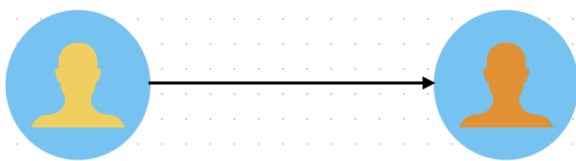
The main feature of this functionality is to create a so-called spider net, where the spider web will connect the added friends, allowing algorithms to analyze not only one one by one, but also the whole groups of people.

**Analyzing the Network:**

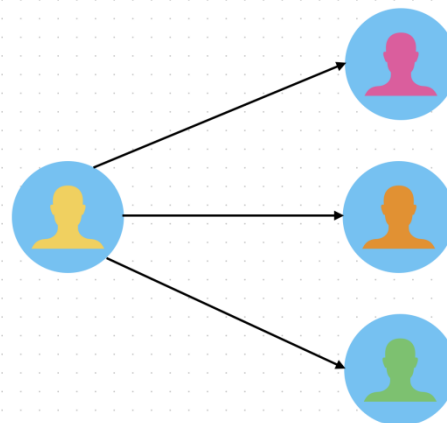
Here is the culmination of my algorithm. Using the specific operations of the data structure I have chosen(will be discussed in the next paragraph) the algorithm will accomplish its duty.

Algorithm will analyze social networks and offer some insights about common friends, degree of closeness and essential friends, so that developers can construct better opportunities for users to enlarge their community and create a heart warming atmosphere.

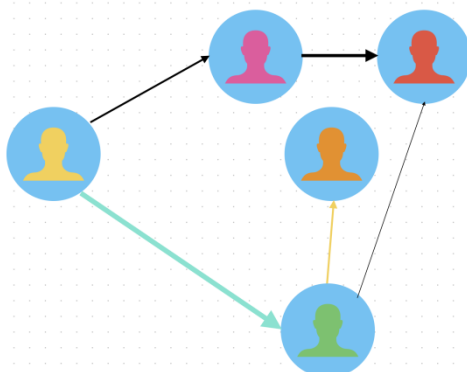
Below are the illustrations of the operations to better understand them:



1. Adding Friends



2. Creating connections



### 3. Analyzing the network(look to the difference between arrows, which mean the degree of closeness and essential friends)

---

#### Choice of data structure

In the data structure course we have studied many very interesting and useful data structures. But only one of them was remarkable enough to construct an idea and develop an algorithm on it. So as we continue, the fundamental choice for the Social Media Network algorithm is graph data structure. Specifically speaking, I have chosen weighted graphs, adjacency list(queue) and breadth-first traversals method respectively, for storing and retrieving essential data, because these methods are logically most suitable in my case. The chosen structure and methods will allow developers to efficiently represent connections between users and support dynamic changes within the social network. And one small detail which makes simple software more complex, location of each node in the graph representing the network can play a crucial role, because it represents the closeness of the people to each other and this can be used in many ways.

Shortly about representation in the graph: graph itself represents the network between people, so logically the nodes are people themselves, the edges of graph keeps data about connection between people, if the edges are shorter it means the relationship is stronger and vice versa. Justification: The choice of a graph, implemented using an adjacency list, is justified by its natural alignment with the structure of social networks. It balances the need for efficient storage with the dynamic and complex nature of social relationships. The adjacency list, in particular, ensures that the application can handle changes in the network structure efficiently.

---

#### Code

So let's move to the one of the most important parts of any algorithm:

```
graph = { }  
function addFriend(person_id, name, age, interests):  
    graph[person_id] = {  
        "name" : name  
        "age" : age
```

In this pseudocode I demonstrated two simple parts of code, adding friends and creating or enlarging connections. The first function “addFriends as you can see takes some arguments: person\_id which will indicate the person in the graph, their name, age and interests. And in the body of function except setting all variables, there is the friends set() part. This part ensures adding this person as a friend. And the second function “createConnection” implements the creation of connections and groups between people and different existing groups.

Now we move towards our last function analyzeNetwork:

```
function analyzeNetwork(person_id):
    visited.set()
    queue = []
    queue.enqueue(person_id)
    visited.add(person_id)
    while queue.front != -1 or queue.front > queue.rear:
        currentPerson = queue.dequeue()
        print(len(graph[currentPerson][friends]))
        print(calculateAvarageFriends(currentPerson))
        identifyCommonFriends(curretPerson)
        for friend in graph[currentPerson]['friends']:
            if friend not in visited:
                queue.enqueue(friend)
                visited.add(friend)
```

So let’s quickly analyze the pseudocode. | visited.set() | : this set keeps track of the nodes (individuals) that have been visited during the graph traversal to avoid redundant processing. | queue = [] | : this queue will store the nodes to be processed in a breadth-first manner. | queue.enqueue(person\_id) | : the initial node (person) specified by personId is enqueued to start the breadth-first traversal. | visited.add(person\_id) | : the starting node is marked as visited. Then comes the iterative approach. The while loop continues as long as

the queue is not empty. In each iteration one person is dequeued from the queue as `| currentPerson = queue.dequeue() |` and processed. The next line of code prints out the number of friends of `currentPerson`. Then the next print statement prints the result of the function ‘`calculateAverageFriends`’ (code of this function is provided below). This function calculates the average number of friends among the friends of the current person. And next ‘`identifyCommonFriends`’ function is invoked (its code is also below), this function identifies common friends between the current person and every other person in the network. `| for friend in graph[currentPerson]['friends'] |` : iterates through the friends of the current person. `| if friend not in visited |` : checks if the friend has not been visited to avoid redundant processing. `| queue.enqueue(friend) |` : enqueues unvisited friends for further exploration. `| visited.add(friend) |` : marks the friend as visited.

Here is the code of the additional functions to perform original functions:

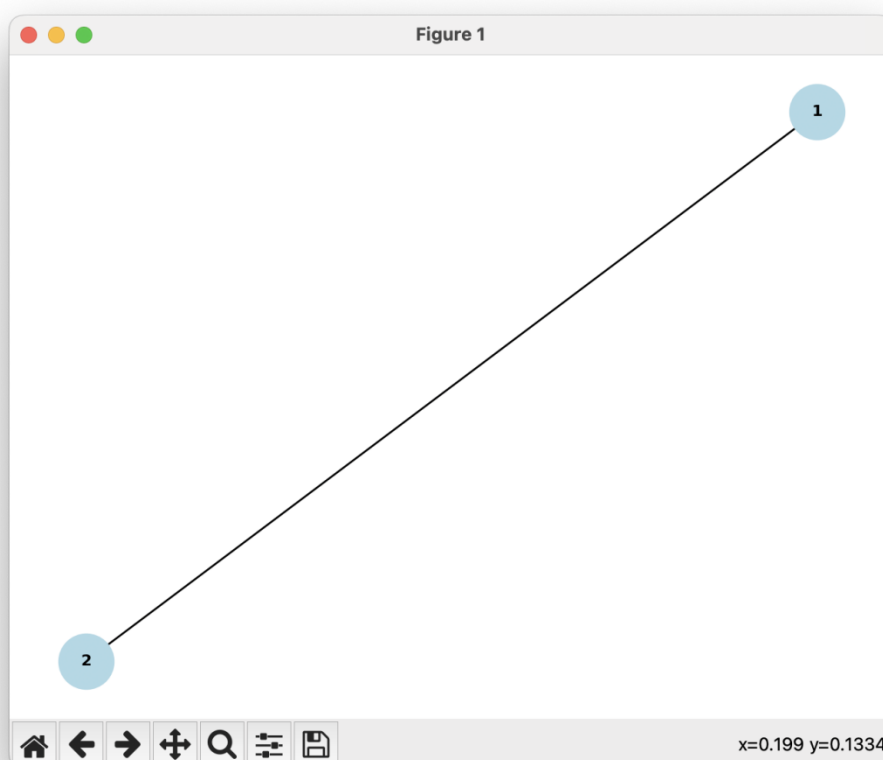
```
function calculateAverageFriends(person_id):
    totalFriends = 0
    for friend in graph[personId]['friends']:
        totalFriends += len(graph[friend]['friends'])
    return totalFriends / len(graph[person_id]['friends'])
```

```
function identifyCommonConnections(person_id):
    for otherPerson in graph.keys():
        if otherPerson != person_id:
            commonFriends = set(graph[person_id]['friends']) & set(graph[otherPerson]['friends'])
            if commonFriends:
                print("Common friends between", person_id, "and", otherPerson, ":",
                    commonFriends)
```

I have implemented `addFriend` function in python language to see if the algorithm, and to see the graphical output of the program, here are the results:

```
1 import networkx as nx
2 import matplotlib.pyplot as plt
3 social_network = nx.Graph()
4 social_network.add_node(1, name="Alice", age=25, interests=["Reading", "Travel"])
5 social_network.add_node(2, name="Bob", age=28, interests=["Photography", "Music"])
6 social_network.add_edge(1, 2)
7 pos = nx.spring_layout(social_network)
8 nx.draw(social_network, pos, with_labels=True, node_color="lightblue", font_size=8, font_color="black", font_weight="bold", node_size=800)
9 plt.title("Social Network Connectivity")
10 plt.show()
```

It is python code that uses networkx library to implement the addFriend function



and here is the graphical output of our newly created connection. So such implementations can be added to social media apps to automate the whole process.

Then I implemented analyzeNetwork function again using python:

```
Analyzing network starting from node 1:
Common friends between 1 and 2: set()
Common friends between 1 and 3: set()

Degree Centrality:
Node 1: 0.5
Node 2: 0.5
Node 3: 0.5
Node 4: 0.75
Node 5: 0.25
```

```
1 import networkx as nx
2 def analyze_network(graph, start_node):
3     print(f"Analyzing network starting from node {start_node}")
4     find_common_friends(graph, start_node)
5     calculate_degree_centrality(graph)
6
7 def find_common_friends(graph, node):
8     for neighbor in graph.neighbors(node):
9         common_friends = set(graph.neighbors(node)) & set(graph.neighbors(neighbor))
10        print(f"Common friends between {node} and {neighbor}: {common_friends}")
11
12 def calculate_degree_centrality(graph):
13     degree_centrality = nx.degree_centrality(graph)
14     print("\nDegree Centrality:")
15     for node, centrality in degree_centrality.items():
16         print(f"Node {node}: {centrality}")
17 G = nx.Graph()
18 G.add_edges_from([(1, 2), (1, 3), (2, 4), (3, 4), (4, 5)])
19 analyze_network(G, start_node=1)
20
21
22
23
```

And if we briefly talk about possible use cases: the most intended one is finding common friends and presenting them to the user. Also developers can use this algorithm to determine the shortest path or the number of connections between the specified person and others. Also this algorithm can be used to evaluate the influence or centrality of nodes based on their connections within the network.

---

### Limitations And Future Scope

#### Limitations:

So as we have decided this algorithm will graph to get and return the main points of the process. But here is one of the problems: scalability. As the size of people's social network is growing, and the amount of people using and interacting rocketing currently, the efficiency of graph traversal and analysis algorithms may decrease. This could result in longer processing times and potentially affect the responsiveness of the application. The solution of this problem is very possible, such as parallel processing or more advanced graph algorithms, but still this limitation should be considered for the long term.

Also algorithm may suffer from the diverse and dynamic nature of social interactions. Such factors, such as cultural differences, varying user behavior, and day-to-day changing trends on social media may need complex amounts of variables to be analyzed by the algorithm, may create real trouble and big complexity to the algorithm, so that it can't address them all.



Continuing talking about dynamic behavior of the social interactions and social media, real-time updates may challenge our algorithm. The algorithm may not handle dynamic changes in the social network efficiently, especially if there are frequent updates or additions. This problem is also solvable in perspective by adding more real-time data structures or event driven mechanisms to the initial algorithm, but is worth taking into consideration.

**Future scope:**

Implementing this algorithm in the social media app can boost its performance and user-friendliness. Providing more advanced analytics to the developers, algorithms can change the good way interaction between users and developers. These features open up new stages to grow for social media companies, and secures great perspectives. Enriching the data set of the algorithm by collaborating with other social media apps, may create an incredible atmosphere for users and great profit for business owners.

Creating machine learning models based on this algorithm will bring much more detailed and essential analytics for developers. Based on machine learning predictions, this algorithm may offer users the best recommendations and can form a more personalized network.

Also implementing a feedback mechanism is a must in the future. For the algorithm to perform better, feedback should be passed as arguments for analysis. This can help to avoid the second problem discussed in the limitations part.

In conclusion, the future scope of the Social Media Network is very bright, offering opportunities for growth, innovation, and enhanced user satisfaction. By strategically addressing these areas of development, the application can remain relevant, competitive, and well-received by its user base.

---

**Subject Importance**

This algorithm's importance is not measures not only in the profit of social media apps, but also its contribution to the development and growth of social interactions on the digital landscape.

With the Social Media Network algorithm, any social media application serves as a platform for users to communicate and interact with their social circles. In an increasingly digital world, having a centralized and user-friendly space for social connections is vital for maintaining relationships, sharing updates, and fostering communication.

Also, the algorithm is very community supporting. It facilitates the creation and nurturing of communities. Users can form groups based on shared interests, affiliations, or common goals. This community-building aspect is essential for fostering a sense of belonging and creating spaces where users can engage with like-minded individuals.

**REFERENCES :**

1. One of the biggest appreciation goes to HBO and their “Silicon Valley” series. I got the idea to create this algorithm from there. In one of the episodes main characters were discussing the implementation of neural networks to solve a problem that is close to mine. And I decided to go easier and test my knowledge of data structures.

2. Where I revised all the lectures:

3. [Link to youtube playlist](#)

4. [Link to youtube playlist](#)

5. Links that helped:

6. [Graph Data Structure And](#)

[AlgorithmsGeeksforGeekshttps://www.geeksforgeeks.org](https://www.geeksforgeeks.org) > ...

7. [Graph Data StructureProgramizhttps://www.programiz.com](https://www.programiz.com) > ...

8. [Introduction to Graphs - Data Structure and](#)

[Algorithm ...GeeksforGeekshttps://www.geeksforgeeks.org](https://www.geeksforgeeks.org) > ...

## ADVANCEMENTS IN ARTIFICIAL INTELLIGENCE FOR IMAGE PROCESSING

**Muzaffarov Moxirboy**  
*student of inha university*

**Abstract:** *The integration of Artificial Intelligence (AI) into image processing has dramatically transformed the landscape of computer vision. This article offers an in-depth exploration of AI techniques, particularly Convolutional Neural Networks (CNNs) and other deep learning models, in advancing image processing capabilities. We dissect the methodologies, evaluate their performance through various metrics, analyze their applications, and discuss future research avenues to overcome current challenges and limitations.*

### 1. Introduction

#### Background

Image processing has evolved from basic algorithms like edge detection and histogram equalization to sophisticated AI-driven methods. Early techniques, such as the Sobel and Canny edge detectors, relied on manually crafted features and were limited in handling complex and diverse image data. The rise of AI, particularly deep learning, has enabled a paradigm shift. Convolutional Neural Networks (CNNs) have emerged as a powerful tool, learning hierarchical features from raw pixel data, which traditional methods struggled to achieve.

#### Motivation

AI-driven image processing is crucial for numerous applications:

- **Healthcare:** AI models enhance medical imaging analysis, enabling early detection of diseases such as cancer through improved image segmentation and classification.
- **Security:** Enhanced image recognition systems for surveillance and facial recognition improve security measures and threat detection.
- **Autonomous Vehicles:** Real-time image processing enables vehicles to interpret their environment, recognize pedestrians, and make driving decisions.

#### Objective

The primary goal of this article is to provide a thorough analysis of how AI, especially CNNs and related models, has revolutionized image processing. We aim to assess the technical advancements, evaluate model performance, and identify potential areas for further research and improvement.

### 2. Literature Review

#### Existing Methods

Traditional image processing techniques have been fundamental but limited. Techniques such as:

- **Edge Detection:** Methods like Sobel and Canny algorithms identify boundaries within images by detecting gradients.

- **Feature Extraction:** Manual feature extraction involved methods like SIFT (Scale-Invariant Feature Transform) and HOG (Histogram of Oriented Gradients), which require significant domain expertise and tuning.

#### *Convolutional Neural Networks (CNNs)*

CNNs represent a significant advancement in automating feature extraction and learning:

- **Architecture:** CNNs consist of multiple layers:
  - **Convolutional Layers:** Apply filters to the input image to create feature maps, capturing spatial hierarchies.
  - **Pooling Layers:** Reduce dimensionality while retaining essential features, using operations like max pooling.
  - **Fully Connected Layers:** Combine features to perform classification or regression.
- **Notable Models:**
  - **AlexNet:** Demonstrated the effectiveness of deep learning with ReLU activation functions and dropout regularization.
  - **VGGNet:** Introduced deeper networks with small convolutional filters, achieving improved performance on image classification tasks.
  - **ResNet:** Addressed the vanishing gradient problem with residual connections, enabling the training of very deep networks.
  - **EfficientNet:** Balanced network depth, width, and resolution for optimized performance and efficiency.

#### *Generative Adversarial Networks (GANs)*

GANs have introduced new capabilities in generating realistic images:

- **Architecture:** Consists of two networks:
  - **Generator:** Creates synthetic images from random noise.
  - **Discriminator:** Distinguishes between real and synthetic images.
- **Applications:** GANs are used for image synthesis, super-resolution, and data augmentation. Variants such as StyleGAN and CycleGAN offer improved image quality and style transfer capabilities.

#### *Transformers*

Transformers, initially developed for natural language processing, have been adapted for image tasks:

- **Vision Transformers (ViTs):** Treat images as sequences of patches, applying self-attention mechanisms to capture global dependencies.
- **Swin Transformers:** Introduced a hierarchical approach with shifted windows, achieving state-of-the-art performance in image classification and segmentation.

#### *Gaps*

Despite advancements, challenges remain:

- **Data Dependency:** Deep learning models require extensive labeled datasets, which can be difficult and expensive to obtain.

- **Model Interpretability:** Deep networks often lack transparency, making it challenging to understand and trust their predictions.

- **Bias and Fairness:** Models trained on biased data can produce unfair or discriminatory outcomes. Addressing these issues is critical for ethical AI deployment.

### 3. Methodology

#### AI Model Selection

Selecting an appropriate AI model is crucial for addressing specific image processing tasks:

- **CNN Architectures:** Depending on the application, different architectures may be used. For example, U-Net is favored for medical image segmentation due to its encoder-decoder structure that captures fine-grained details.

#### Data Preprocessing

Data preprocessing is essential for enhancing model performance:

- **Normalization:** Adjusts pixel values to a range [0, 1] or [-1, 1] to stabilize training and improve convergence.

- **Data Augmentation:** Techniques such as random cropping, rotation, and flipping increase the diversity of the training set and reduce overfitting.

- **Image Resizing:** Standardizes image dimensions to match the input size required by the model, ensuring consistent processing.

#### Training Process

Training involves several critical steps:

- **Loss Function:** Defines the objective the model aims to minimize. Common loss functions include cross-entropy for classification and mean squared error for regression.

- **Optimization Algorithms:** Algorithms like Adam or RMSprop adjust the learning rate and momenta to optimize the model parameters efficiently.

- **Regularization Techniques:** Methods like dropout, L2 regularization, and batch normalization help prevent overfitting and improve generalization.

#### Evaluation Metrics

Evaluating model performance involves multiple metrics:

- **Confusion Matrix:** Provides a detailed breakdown of true positives, false positives, true negatives, and false negatives.

- **ROC Curve and AUC:** The Receiver Operating Characteristic curve plots true positive rate versus false positive rate, while the Area Under the Curve (AUC) quantifies overall performance.

- **Precision-Recall Curve:** Particularly useful for imbalanced datasets, showing the trade-off between precision and recall.

### 4. Results

#### Performance Analysis

Detailed performance metrics are crucial for assessing model effectiveness:

- **Accuracy:** High accuracy indicates the model's overall correctness in classification tasks.

- **Precision and Recall:** Metrics are analyzed to ensure the model performs well in identifying relevant instances, especially in imbalanced datasets.

- **Qualitative Results:** Visual examples, such as segmented medical images or generated samples from GANs, demonstrate the model's capability to handle complex tasks.

Comparison

Comparative analysis with traditional methods highlights the advancements brought by AI:

- **Performance Gains:** AI models, particularly CNNs and Transformers, show superior performance in handling diverse and high-dimensional image data compared to traditional techniques.

- **Scalability:** AI models scale better with increasing data and complexity, providing more robust solutions for large-scale applications.

5. Discussion

Interpretation

The results reflect the substantial impact of AI on image processing. The ability of deep learning models to learn from data and improve performance iteratively has set new benchmarks in various applications. The enhanced accuracy and efficiency provided by these models underscore their transformative potential.

Limitations

Despite the advancements, limitations include:

- **Resource Intensity:** Training deep learning models requires significant computational resources and time.

- **Data Requirements:** Large amounts of labeled data are necessary for training effective models, which can be a bottleneck in some domains.

- **Ethical Concerns:** Ensuring fairness and addressing biases in AI models are ongoing challenges that need to be addressed to prevent adverse societal impacts.

6. Conclusion

Summary

AI-driven advancements in image processing have led to remarkable improvements in accuracy, efficiency, and scalability. CNNs and other deep learning models have enabled more sophisticated analysis and interpretation of images, with significant implications for fields such as healthcare, security, and autonomous systems.

Future Work

Future research directions include:

- **Model Efficiency:** Developing more resource-efficient models to reduce computational costs and training times.

- **Explainability:** Enhancing model interpretability to provide insights into decision-making processes and build trust.

- **Ethical AI:** Addressing biases and ensuring ethical use of AI in image processing to promote fairness and transparency.



---

**REFERENCES:**

1. LeCun, Y., Bengio, Y., & Hinton, G. (2015). Deep learning. *Nature*, 521(7553), 436-444.
2. Krizhevsky, A., Sutskever, I., & Hinton, G. E. (2012). Imagenet classification with deep convolutional neural networks. *Advances in Neural Information Processing Systems*, 25, 1097-1105.
3. Goodfellow, I., Pouget-Abadie, J., Mirza, M., Xu, B., Warde-Farley, D., Ozair, S., ... & Bengio, Y. (2014). Generative adversarial nets. *Advances in Neural Information Processing Systems*, 27.
4. Dosovitskiy, A., & Brox, T. (2016). Inverting visual representations with convolutional networks. *IEEE Transactions on Pattern Analysis and Machine Intelligence*, 38(4), 735-745.
5. Dosovitskiy, A., & Springenberg, J. T. (2015). Discriminative unsupervised feature learning with Exemplar Convolutional Neural Networks. *IEEE Transactions on Pattern Analysis and Machine Intelligence*, 38(9), 1734-1747.
6. Dosovitskiy, A., & Shubina, M. (2017). Discriminative Unsupervised Feature Learning with Exemplar Convolutional Neural Networks. *IEEE Transactions on Pattern Analysis and Machine Intelligence*, 39(4), 825-836.
7. Radford, A., Kim, J. W., Hallacy, C., et al. (2021). Learning Transferable Visual Models From Natural Language Supervision. *Proceedings of the IEEE/CVF Conference on Computer Vision and Pattern Recognition (CVPR)*.

**ABU RAYHON BERUNIY HAYOTI VA ILMIY-MA'RIFIY FAOLIYATI  
HAMDA UNING JAHON TAMADDUNI RIVOJIGA QO'SHGAN ULKAN HISSASI****To'xtasinov Mira'zam Abdujabbor o'g'li**

Namangan Davlat Universiteti talabasi

Email: [mirazamtokhtasinov@gmail.com](mailto:mirazamtokhtasinov@gmail.com)

**Annotatsiya:** Ushbu maqolada Somoniylar davrida yashab ijod qilgan Abu Rayxon Beruniyning hayot yo'llari va ilm-fan sohasiga qo'shgan beqiyos hissalarini haqida ma'lumotlar berilgan.

**Kalit so'zlar:** Ma'danshunos, faylasuf, shamsul maoliy, "Osorul boqiya anil qurunil xoliya", "Kitobul maqolot val arz vad diyonat", "Kitob fi axbori Xorazm", "Minerologiya", "Geodeziya", Astronomiya kaliti, Beruniy asri.

**Аннотация:** В данной статье представлена информация об образе жизни Абу Райхана Беруни, жившего и творившего в период Саманидов, и его несравненном вкладе в область науки.

**Ключевые слова:** Минералог, философ, Шамсул Маоли, «Осорул бакия анил курунил холия», «Китобул макалот вал арз вад дийонат», «Китаб фи ахбори Хорезм», «Минералогия», «Геодезия», Астрономический ключ, век Беруни.

**Abstract:** This article provides information about the way of life of Abu Rayhan Beruni, who lived and worked during the Samanid era, and his incomparable contributions to science.

**Key words:** Mineralogist, philosopher, Shamsul Maoli, "Osorul bakiya anil kurinil holia", "Kitabul makalot val arz vad diyonat", "Kitab fi akhbori Khorazm", "Minerology", "Geodesy", Astronomy key, Beruni period.

O'z zamonasining barcha ilmlarini egallagan va o'zining boy ilmiy asarlari bilan tarixda o'chmas iz qoldirgan buyuk qomusiy olimlar kabi Abu Rayxon Beruniy ham o'zining boy ilmiy merosi bilan tarixda o'chmas nom qoldirgan. Uning to'li ismi Abu Rayxon Muhammad ibn Ahmad Beruniy bo'lib, Abu Rayhonm – uning kunyasi<sup>70</sup> hisoblangan. Muhammad mutaffakirning ismi, Beruniy esa uning taxallusidir. Buyuk qomusiy olim Abu Rayxon Beruniy hijriy yil hisobida 362-yilda (973-yil) 9-sentabrda Xorazmning qadimgi poytaxti Kat shahrida tug'ilgan. Manbalarda qayd etilishicha, olim Kat shahrining tashqarisida tug'ilgan, shu boisdan u Beruniy, ya'ni "shahar tashqarisida yashovchi kishi" degan taxallus bilan atalgan.<sup>71</sup> Beruniy o'zi yozib qoldirgan ma'lumotlarda

<sup>70</sup> Kunya – Vikipediya. <https://uz.m.wikipedia.org/wiki/Kunya>.

<sup>71</sup> Abu Rayxon Beruniy. Imom Buxoriy xalqaro ilmiy-tadqiqot markazi, O'zbekistondagi Islom sivilizatsiyasi markazi tomonidan nashr qilingan IBXITM-2022. B. 2.

oilasi haqida ayrim ma'lumotlar keltirib o'tgan. Uning onasi o'tin terish bilan tirikchilik qilgan. Bu ma'lumotlar orqali biz shuni xulosa qilishimiz mumkinki, alloma oddiy, faqir bir oilada tug'lib o'sgan. Oilaviy sharoiti yaxshi bo'lmasada olimga bu bilim olishi uchun umuman to'sqinlik qilmadi. U yoshlik davrlarini xotiralab yozgan ma'lumotlaridan birida: "men Yunonistondan kelib qolgan bir olimdan turli o'simliklarning yunonchada qanday atalishini so'radim. Aytganlarini yon daftarimga batafsil yozib keyinroq esa yodlab olardim" deydi. Bundan ko'rinib turibdiki alloma yoshlik chog'larida muayyan bir ustozni qo'lida ta'lim-tarbiya olmagan bo'lsada, o'zi mustaqil ravishda islom diniga oid ilmiy bilimlarni va ilmiy shu bilan bir qatorda dunyoviy bilimlarni puxta egallab borgan.

Abu Rayxon Beruniy o'rta asrlarning buyuk qomusiy olimi bo'lish bilan bir vaqtning o'zida astronom, astrolog, matematik, geolog, geograf, etnograf, biolog, o'simlikshunos, ma'danshunos, adabiyotshunos, faylasuf, mantiqshunos, ilohiyotchi va mashhur shoir bo'lgan.<sup>72</sup> Bu o'rinda shuni alohida ta'kidlab o'tish joizki `olimning o'z davrida shug'ullangan sohalarini aytgandan ko'ra, u shug'ullanmagan sohalarni sanash osonroqdir. Allomaning zamondoshlari iborasi bilan aytganda: "uning qo'li hech qachon yozishdan to'xtamagan, nigohi muttasil kuzatish bilan band bo'lgan, qalbi esa fikrlashga mudom qanot bog'lab turgan".<sup>73</sup> Arab sayyohi Yoqut Hamaviy Marv masjidi vaqfnomasida Beruniyning kitoblari nomi yozilgan varaqlik ro'yxatni ko'rganligini keltirib o'tadi. Ushbu ro'yxat orqali hozircha olimning ma'lum bo'lgan 154 nomdagi asarlari keltirib o'tilgan. Ushbu asarlari geografiya, astronomiya, tarix, geologiya gidrogeologiya, geodeziya, mineralogiya, fizika, kimyo, botanika, farmakologiya kabi sohalarga aloqador hisoblanib, shu asarlardan bizgacha faqat 30 tasigina yetib kelgan. Qolgan asarlarining taqdiri haqida deyarli ma'lumotlar keltirilmagan. U kishilik jamiyati tarixida ilk bor yerning dumaloq shaklda ekanligini aniqlab, globusni yaratdi. Bu paytda ulug' alloma endigina 21 bahorini qarshilagan ed. Beruniy chizgan dunyoning geografik xaritasi ko'p yillar sayyohlarga yo'llanma bo'lib kelgan. U Yerning radiusini aniqlagan, hatto proyeksiyaning (buyumning tekislikdagi aksi, tasviri) uch xilini topgan. Buyuk: mutafakkir o'z asarlarida Xristofor Kolumbdan 460 yil avval hozir Amerika deb ataluvchi qit'aning borligini bashorat qilgan. Geografiya fanining bilimdoni Hamidulla Hasanovning quyidagi fikrlari g'oyatda qimmatlidir: "Ba'zi tarixchi, geograflarimiz XV-XVI asrdagi buyuk kashfiyotlar tarixini yoritishda masalani yo mutlaqo tilga olmaydilar yoki faqat g'arbchasiga izohlaydilar", deydi. Jumladan, Amerika qit'asining ochilishi masalasida fikr yuritgan rus olimi V.Gulyayev vatandoshimiz Beruniyning "u tomonda yo'llar notinch, xavf-xatar ko'pligi sababli kema qatnovi bo'lmaydi", degan gaplarini keltirish bilan chegaralanadi. Holbuki Beruniy: "Bizning tekshirishimizcha, yerning shimoliy (ikki) choragidan biri quruqlik bo'lganligidan, uning hamqurt (diametral qarama-qarshisidagi) chorak qismi ham quruqlik bo'lishini taxmin qilamiz"<sup>74</sup> deb ta'kidlab o'tgan.

<sup>72</sup> Уратов У. Буюк юрт алломалари. –Т.: O'zbekiston.2020. Б. 37.

<sup>73</sup> Shamsutdinov R. va Karimov Sh. Vatan Tarixi. –Т.: Sharq. 2010. Б.

<sup>74</sup> Shamsutdinov R. va Karimov Sh. Vatan Tarixi. –Т.: Sharq. 2010. Б. 233.

Beruniy o'zining 45 dan ortiq falakiyotga oid asarlarida Kopernikdan qariyb besh asr ilgari olamning markazi Yer emas, Quyoshdir, degan xulosa chiqardi. Yeming Quyosh trofida aylanishini birinchi bor o'rta qo'ydi. Beruniyning eng yirik shoh asari "Hindiston" asaridir. Ushbu asar G'aznaviylar hukmdori Mahmud G'aznaviy tomonidan Hindistonni zabt etish maqsadida olib borgan yurishlaridan so'ng yaratilgan asar hisoblanadi. Beruniy Mahmud G'aznaviy bilan Hindiston yurishiga hamroh sifatida olib ketiladi, alloma barcha ko'rgan va bilgan narsalarini qayd etib boradi. Beruniyning ushbu asarida Hindistonda haqida qimmatli ma'lumotlar keltirib o'tilgan. 13 yil davomida olib borgan ilmiy-qidiruv ishlari natijasida yozilgan va sakson bobdan iborat asarni olim 1030-yilning 30-aprelidan to 1031-yilning 19-dekabrigacha bo'lgan vaqt mobaynida, ya'ni bir yil-u sakkiz oyda yozib tamomlagan. Bu asar hindlarning tarixi, fani, urf-odatlarini, o'sha davrdagi ularning siyosiy, iqtisodiy va ijtimoiy ahvoriga bag'ishlangan bebaho asardir. Unda hindlarning qadimgi zamonlardan tortib to Beruniy yashagan davrgacha bo'lgan e'tiqodlari, tangri, olam, inson, jon kabilarga bo'lgan qarashlari, ularning dinlari, dinlarining kelib chiqish tarixi, payg'ambarlari tarixi, aniq fanlar sohasidagi ilmlari, o'lka va shaharlarning chegaralari va ularga oid bo'lgan afsona va tarixlar, yozuv va tillari, she'r va vaznlari kabi masalalar mohirona bir tarzda bayon etilgan. Bu asarni yozish uchun Beruniy juda ko'plab tillarni, adabiyotlarni o'rgandi. Jumladan, "Hindiston" asarida keltirilishicha, vatandoshimiz bir qancha asarlarni hind tilidan arab tiliga, boshqalarini arab tilidan qadimiy hind tili - . sanskritga tarjima qiladi. Abdusodiq Irisov bergan ma'lumotlarga qaraganda, Abu Rayhon Beruniy 20 dan ortiq asarni hind tilidan arabtiliga tarjima qilgan. U 40 dan ortiq sanskrit tilidagi rnanbalardan foydalangan. Beruniyning "Hindiston" asarini 20 yil davomida o'rganib, juda katta ilmiy ishlarni amalga oshirgan nernis olimi Edvard Zaxauning quyidagi so'zlari g'oyatda ibratlidir: "Hindshunoslikda Beruniyga teng keladigan biror olimning undan oldin ham, keyin ham bo'lganini bilmaymiz". degan samimiy fikrlari Beruniyning naqadar buyuk alloma ekanligidan dalolat beradi. Vatandoshimizning hind fani va tarixiga oid o'lmas asariga hind olimlari ham yuksak baho berganlar. Jurnladan, Hamid Rizo o'zining 1944-yilda yozgan "Hindistonning madaniy xizmati" asarida "O'rta asr va yangi zamon mualliflaridan hech biri ham hind madaniyatining chigal masalalarini chuqur ilmiy tushunishda Abu Rayhon Beruniy erishgan yutuqlarga erisha olmagan deya e'tirof etgan. Uning "Hindiston" asari klassik namuna bo'lib qolishi bilan birga, Beruniyning qadimgi hind madaniyati va faniga qilgan tortig'i ham demakdir.

Beruniyning ijodiy parvozida sulton Mahmud G'aznaviyning ham alohida hissalarini bor. Bu haqda allomaning o'zi shunday deydi: "Jalolim Mahmud, u mendan hech bir lutfni darig' tutmadi. Meni shuhrat va baxtga qovushtirdi. Kamchiliklarimdan ko'z yumdi" Bunda ko'rinib turibdiki Beruniyning ilmiy faoliyatida bevosita Mahmud G'aznaviyning ham hissasi bo'lgan. Buni yuqoridagi ma'lumotlarimiz ham isbotlaydi. Alloma umri davomida juda ko'p ilmiy meroslar yaratdi. Uning asarlari butun dunyo ilm fani uchun mukammal dastur

amal bo'ldi. Manbalarda qayd etilishicha alloma 1048-yil 11-dekabrda G'azna shahrida 75 yoshida vafot etdi.

XIX asrdan boshlab Yevropa va Osiyo mamlakatlarida Beruniy merosi bilan qiziqish yanada keng tus oldi. Uning asarlari lotin, fransuz, italyan, nemis, ingliz, fors, turk tillariga tarjima qilindi. Amerikalik tarixchi olim J.Sailon Beruniyning merosiga katta baho berish bilan birga, uni “o'z davri ning jahondagi birinchi donishmandi” deya baholaydi. Atoqli sharqshunos olim V.R. Rozen esa, unga ilmiy qa rashlari taajjublanarli darajada kengligi, uning hozirgi ma'nodagi haqiqiy fanning ruhiga xos ekanligini qayd etadi. Hind olimlari ham Beruniyning Hindiston falsafasi, dini, ilmi, urfodatlari tarixini o'rganishga qo'shgan ulkan hissasiga yuqori baho berdilar. Beruniy merosi rus olimlarini ham qiziqtirib keldi. Mashhur sharqshunos olim I.Yu. Kraslikovskiy Beruniy merosiga katta baho berib, “uning qiziqqan ilm sohalaridan ko'ra qiziqmagan sohalarini sanab o'tish osondir” deb, allomaning qomusiy aqlini yana bir bor ta'kidlab o'tadi. Beruniyning o'z vatani O'zbekistonda ham uning ijodiga katta e'tibor berib kelinmoqda. H. Abdullayev, I. Mo'minov, V. Vohidov, Y. G'ulomov, U. Karimov, S. Bulgakov kabi atoqli olimlar Beruniy faoliyati haqida ko'pgina risola, asarlar yaratishdi. Toshkentda unga bag'ishlangan qator xalqaro ilmiy konferensiyalar o'tkazildi. Birinchi bor Beruniyning “Qadimgi yodgorliklar”, “Hindiston”, “Qonuni Mas'udiy”, “Geodeziya”, “Saydana” kabi asosiy asarlarini o'z ichiga oluvchi ko'p jildli asarlari o'zbek va rus tillarida nashr etildi.

Buyuk ajdodimiz Abu Rayxon Beruniyning nomini abadiylashtirish maqsadida Toshkent, Xiva, Urganch, Buxoro, Samarqand, Termiz, Farg'ona, Andijon, Guliston kabi qator shaharlardagi ko'chalarga uning nomi berildi. Alloma tavallud topgan ona shahriga 1975-yil Beruniy nomi berildi. O'zbekiston Fanlar Akademiyasining Sharqshunoslik institutiga ham Abu Rayxon Beruniy nomi berildi. Fan va texnika sohasida alloma nomiga bag'ishlab “Abu Rayxon Beruniy” nomidagi O'zbekiston Respublikasi Davlat mukofoti va “Beruniy” nomidagi davlat stipendiyasi ta'sis etildi. Toshkent shahri va Tehronda alloma sharafiga haykal o'rnatildi. 1970-yilda oydagi kraterlardan<sup>75</sup> bironing nomi berildi. 1986-yili 9936-raqam bilan belgilangan asteroid buyuk ajdodimiz sharafiga uning nomi berildi.<sup>76</sup> 1973-yilda mamalakatimizda alloma tavalludining 1000 yillik yubileyi nishonlandi. Hozirgi kunlarda 2023-yil oxirlariga YUNESKO ishtirokida rejalashtirilgan xalqaro miqyosda bo'lib o'tadigan, Beruniyning 1050-yillik yubileyga qizg'in tayyorgarlik ishlari ko'rilmogda.

Xulosa o'rnida shuni alohida ta'kidlash joizki, Beruniyning ilmiy asarlarida va hayot yo'llarida biz yoshlar uchun zarur bo'lgan bilimlar juda ham ko'p. Bunga yorqin misol tariqasida mashhur tarixchi J.Sarton XI asrni bejizga “Beruniy asri” deb atamagan. Alloma

<sup>75</sup> Кратер ҳақида. <https://qomus.info/encyclopedia>.

<sup>76</sup> Abu Rayxon Beruniy. Imom Buxoriy xalqaro ilmiy-tadqiqot markazi, O'zbekistondagi Islom sivilizatsiyasi markazi tomonidan nashr qilingan IBXITM-2022. B. 12.

qaysi sohada qalam tebratmasini o’sha soha uchun albatta yangilik kiritgan. O’z zamonasining barcha ilmiy yutuqlarini umumlashtirib o’ziga xos usul bilan yakunlab, yangi pog’onaga olib chiqqan. Bir so’z bilanaytganda allomaning ilmiy meroslariga qiziqish nafaqat yurtimizda balki, butun dunyo olimlari ushbu allomaning asarlarini hozirga qadar qunt bilan o’rganadi. Beruniy o’rta asrlardagi uyg’onish davrining eng zukko, g’ayratli, shijoatli va yirik mutaffakirlaridan biri sifatida e’tirof etiladi.

#### FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Абу Райхон Беруний. Қадимги халқлардан қолган ёдгорликлар. -Т.: Фан. 1968. Б. 487.
2. Қаюмов А. Беруний ва адабиёт. -Т.: 1974. Б. 144.
3. Қаюмов А. Абу Райхон Беруний. Абу Али Ибн Сино. –Т. Ёш гвардия. 1987. Б. 240.
4. Уратов У. Буюк юрт алломалари. –Т. О’zbekiston.2020. Б. 426.
5. Abu Rayhon Beruniy. Imom Buxoriy xalqaro ilmiy-tadqiqot markazi, O’zbekistondagi Islom svilizatsiyasi markazi tomonidan nashr qilingan IBXITM-2022. B. 16.
6. Shamsutdinov R. va Karimov Sh. Vatan Tarixi. –Т.: Sharq. 2010. B. 514.
7. Sagdullayev A. O’zbekiston tarixi. –Т:Donishmand ziyosi. 2021. B. 624.
8. Кратер хакида. <https://qomus.info/encyclopedia>.
9. Kunya – Vikipediya. <https://uz.m.wikipedia.org/wiki/Kunya>.
10. Ziyo istagan qalblar uchun. <https://.ziyouz.com>.



## QORAKO‘L TUMANI NEKRONIMLARIDA “BOBO” KOMPONENTINING QO‘LLANILISHI

**Axmatova Intizora Hasan qizi**

*Buxoro davlat universiteti, Tilshunoslik va jurnalistika kafedrasida o‘qituvchisi*  
([intizoraaxmatova@gmail.com](mailto:intizoraaxmatova@gmail.com))

**Annotatsiya.** Nekronimlarning til xususiyatlari, ularning o‘ziga xos tomonlari, ahamiyatli jihatlarini yoritish, mavzuiy guruhlar bo‘yicha taqsimlash bugungi tilshunoslikning muammolaridan biridir. Ayrim tadqiqotlarni hisobga olmaganda o‘zbek toponimikasida nekronimlar to‘planmagan va deyarli o‘rganilmagan. Qorako‘l tuman qabristonlarini o‘rganish natijasida yig‘gan ma‘lumotlarimizni avvaalgi maqolalarimizda e‘lon qilishni boshlagan edik. Bu ishimizda ham hududda joylashgan qabristonlarning tarixi, ularga asos qilib olingan nomlarning semik xususiyatlariga e‘tibor qaratdik.

**Tayanch tushunchalar.** Nekronim, avliyo, qabriston, ziyoratgoh, masjid, , ato, ota, bobo, xo‘ja, shayx, hazrat, eshon, ziyoratgoh, mozor, sag‘ana, tug‘, tariqat, suluk

**Аннотация:** Выяснение особенностей языка, особенностей, значений некронимов, распределения по предметным группам является одной из проблем современного языкознания. За исключением некоторых исследований, прозвища в узбекской топонимике не собраны и практически не изучены. Информацию, собранную в результате изучения кладбищ Каракольского района, мы начали публиковать в наших предыдущих статьях. В данной работе мы уделили внимание истории кладбищ, расположенных в регионе, и семитским особенностям основанных на них названий.

**Ключевые слова:** Некроним, святой, кладбище, святыня, мечеть, дедушка, отец, бабушка, хозяин, шейх, хазрат, ишан, святыня, гробница, сагхана, буксир, тарикат, тиявка

**Summary:** Elucidation of language features, specific aspects, significant aspects of necronyms, distribution by subject groups is one of the problems of today's linguistics. Except for some studies, nicknames in Uzbek toponymy have not been collected and hardly studied. We began to publish the information we collected as a result of studying the cemeteries of the Karakol district in our previous articles. In this work, we paid attention to the history of the cemeteries located in the region, and the Semitic features of the names based on them.

**Keywords:** Necronym, saint, cemetery, shrine, mosque, father, grandfather, master, sheikh, hazrat, eshan, shrine, tomb, saghana, tug, tariqat, leech

**Kirish.** Inson dafn qilingan joylar – qabrlar, qabristonlar va boshqa xil ana shu tipdagi o‘rinlar nomshunoslikda nekronimlar deb yuritiladi. Nekronim-toponim turi (yun. Vexpw-nekros-qabriston+onoma-atoqli ot)<sup>77</sup> bo‘lib, mozor, qabriston va mana shu tipdagi muqaddas obektlarning atoqli oti. Nekronimlarning o‘ziga xos toponim ekanligi uning nomlanishi uzoq muddat o‘zgarmas holda saqlanib qolishi bilan bog‘liqdir. Qabriston, masjid yoki ziyoratgohlar, asosan, yagona atab qo‘yilgan, o‘zi mansub bo‘lgan nomiga ko‘ra nomlanadi va o‘zgarmagan holda avlodlarga ham yetib keladi. Shuning uchun ham ularning nomlanishi bilan bog‘liq bo‘lgan rivoyatlar, afsonalar o‘zining tarixiyligi bilan alohida ahamiyat kasb etadi. Toponimlarni tilshunoslik jihatidan, tahlil qilish, ayniqsa, semantik xususiyatlarini o‘rganish xalqning milliy, etnik, ijtimoiy-siyosiy, ma‘daniy tarixini, tilning tarixiy taraqqiyotini va takomilini yoritish nuqtai nazaridan ahamiyatlidir.

**Metodlar.** Maqolada nekronimlarning til tizimidagi ahamiyatini aniqlash uchun tarixiy, qiyosiy-chog‘ishtirma, tavsiflash, differensial-semantik, kuzatish usullaridan foydalaniladi.

**Natijalar.** Nekronimlarning til xususiyatlari, ularning o‘ziga xos tomonlari, ahamiyatli jihatlarini yoritish, mavzuiy guruhlari bo‘yicha taqsimlash bugungi tilshunoslikning muammolaridan biridir. Ayrim tadqiqotlarni hisobga olmaganda o‘zbek toponimikasida nekronimlar to‘planmagan va deyarli o‘rganilmagan. Qorako‘l tuman qabristonlarini o‘rganish natijasida yig‘gan ma‘lumotlarimizni avvaallgi maqolalarimizda e‘lon qilishni boshlagan edik. Bu ishimizda ham hududda joylashgan qabristonlarning tarixi, ularga asos qilib olingan nomlarning semik xususiyatlariga e‘tibor qaratdik.

**Bobo Isomi** – Qorako‘l tuman Ziyorat QFY hududidagi Bobo Isomi qishlog‘ida joylashgan. Hozirgi kunda mazkur qabristonga erta nobud bo‘lgan chaqaloqlar dafn qilinsa, 1920-yilga qadar kata yoshdagi kishilarning ham mayyitlari shu qabristonga qo‘yilgan. Oq matodan tug‘ ko‘tarilgan mazkur ziyoratgohda 2-3 asrlik tut daraxti va qabriston o‘rtasida hovuz mavjud. Ilgari bu hovuzdan shifobaxsh buloq suvi chiqqan va aholi undan yara-chaqalarni, turli teri kasalliklarini davolashda foydalanishgan. Respublikaning boshqa hududlaridan ham ko‘plab bemorlar mazkur shifobaxsh suvdan shifo istab kelishgan.

Qabriston chetida Bobo Isomiga nisbat beriluvchi qabr mavjud. Qishloq aholisii mazkur ustida bino tiklashlashgan. Bobo Isomining kimligi haqida aniq ma‘lumotlar mavjud emas. Mazkur zotning naqshbandiylik tariqati vakili ekanligi haqidagi taxminlar bor.

<sup>77</sup>Begmatov E. Uluqov N. O‘zbek onomastikasi terminlarining izohli lug‘ati. -Namangan, 2006.

**Yakka A’lambobo** – Qorako’l tuman Ziyorat qishlog’ida joylashgan. Yosh marhum go’daklar ko’miladigan qabrison. Yakka –alohida, bitta, a’lam – bayroq ya’ni, bitta bayroq ma’nosi, shuningdek olim so’zining talaffuzda o’zgarishi natijasida a’lamba o’zgargan degan taxminlar mavjud. Qabrison uchun asos bo’lgan mazkur nom haqida tarixiy manbalarda ma’lumot uchramadi. Buxoro amirligida a’lam- din arbobi lavozimi mavjud. Yakka A’lam ya’ni mazkur qishloqdagi yagona din arbobi nomiga qo’yilgan bo’lishi mumkin.

**Ka’bapo’shbobo** – Qorako’l tuman Yangiqal’a va Quvvacah qishloqlari orasida joylashgan qabrison. Patta daraxtining kovagidan chiqib turadigan shifobaxsh chashmaga ega joy. Avliyoda Ka’bapo’shboboning qabri va sag’anasi bo’lmasada, ramziy tarzda tug’ ko’tarilgan. Qabrisonda yoshi uch asrga teng keladigan o’ymakor ustunlar qadimda bu yerda masjid yoki xonaqoh bo’lganligidan dalolat beradi. Buxoroning boshqa hududlarida ham shu nomdagi qabrisonlar mavjud. Qishloq aholisi qabrisondan o’tgan asrning 80-yillaridan foydalana boshlagan unga qadar aholi marhumlari Bobojo’sh bobo mozoriga dafn qiliingan.

**Yakkamozor, O’qchibobo** – Quyi Yangibozor qishlog’ida joylashgan qabrison. Dastlab hududda birgina mozor bo’lgani bois qishloq aholisi uni Yakkamozor deb atashgan. Erta yoshda vafot etgan chaqaloqlar dafn qilinadi.

**Boboxo’ja** – Qorako’l tuman Jig’achi qishlog’ida joylashgan qabrison. Qabrisonga Osiyo qishlog’ining marhum kishilari dafn qilinadi. XVII asrning 30-yillarida Boboxo’ja ismli nufuzli, ilmi, badavlat kishi bo’lgan.

**Hazrati Yoqub Eshonbobo** – Qorako’l tuman Jig’achi MFYda joylashgan qabrison. Kamida uch asrlik tarixga ega mazkur qabrisonda qora tug’ ko’tarilga. Qora tug’ kubroviylik va shialaikning ramzidir. Hazrati Yoqub Eshonbobo 17 asrning o’rtalarida Eronning Mashhad shahridan Xorazmga, keyinchalik Buxoroning Qorako’l vohasiga kelgan o’n ikki imom shajarasidan bo’lmish Imom Rizo avlodlaridandir. Bu hududlar Hazrat Yoqub Eshonga Subhonqulixon tomonidan taqadim etilgan va keyinchalik bu yerdan qabrison sifatida foydalanib, mozorga u zotning avlodlari, so’fiylar, xalifalari, muridlari va hozirgi kunda qishloq aholisi marhmlari dafn qilib kelinmoqda.

**Qandimli bobo** – Qorako’l tuman Qoraun qishlog’i cho’lida joylashgan qabrison. Oq tug’ ko’tarilgan. Qabrison o’tgan asrning 20-yillariga foydalanishgan, undan so’ng Qorako’ldaryoning suvi kamayib bu yerlarga yetib kelmagach aholi qishloqning ichkari qismiga ko’chib o’tadilar va shu yerda yangi qabrison bunyod etadilar. Shunday bo’lsada yaqin kunlarga qadar ko’chmanchi qozoq chorvadorlari bu qabrisondan foydalanishgan. Tarkibi: Qandim + li (yasovchi qo’shimcha) bobo

**Ahmad Saidbobo** – Qorako’l tuman Qoraun qishlog’ida joylashgan qabrison. Hozirda aholi bu qabrison foydalanishmaydi. Qadimda mazkur qabrison o’rnida

Said Ahmad qishlog‘i bo‘lgan. Zarafshon suvlarining bu hududgacha yaxshi yetib kelmasligi natijasida aholi bu joylardan ko‘chib ketgan. Qorako‘l hududida Said Ahmad nomi bilan mashhur bir necha avliyo o‘tgan. Ulardan biri Said Ahmad Buxoriy – Sayyid Atodir. Yana biri Amir Haydarning yaqin qarindoshi Sayyid Ahmadxo‘ja naqibdir. Amir Haydar unga in‘om etgan mol-mulklar orasida Qorako‘l vohasidagi yerlar, yaylovlar ham mavjud edi. Shuningdek, mazkur qabriston yassaviylik tariqati vakillaridan bo‘lmish Hazrat Sayyid Ahmad valiyning tabarruk qadamjolaridan biri bo‘lish ehtimoli ham mavjud. U zotning qabrlari Sanmarqand atrofida joylashgan.

**Do‘stmatbobo** – Qorako‘l tuman Qorahoji qishlog‘ida joylashgan qabriston. Qabristonda yetti qabr ustida tug‘ ko‘tarilgan. Qorahoji, Qora Qulonchi, Qulova qishloqlarining kata va kichik marhumlari dafn etiladi. Qishloq aholisining aytishicha, Do‘stmatbobo Jizzax viloyatining Baxmal tumanidan shu qishloqqa imomlik qilish uchun kelib, bu yerda turg‘unlashib qoladi va shu yerda vafot etadi. Baxmal tumanida ham shu nomli ziyoratgoh mavjud.

**Hazrati Shayx Bilobobo** – Qorako‘l tuman Shakarbek qishlog‘ida joylashgan qabriston. Shakarbek, Moyak, Sho‘robod, Yangibozor, Chatqash qishloqlari marhumlari dafn qilinadi. Qabristonda Hazrati Shayx Bilolboboga nisbat beriluvchi beshta oq tug‘ ko‘tarilgan sag‘ana mavjud. Turkmanistonning Lebab va Toshovuz viloyatlarida ham shu nomli qabriston mavjud.

1.	Qandimlibobo	Aholi punktlari va ularning tarkibiy qismlari	Qabriston	Buxoro viloyati Qorako‘l tumani	Xalq deputatlari Qorako‘l tumani Kengashining 06.10.2020 y. 87/12-VI-sonli qarori	Mirzaqal‘a mahallasi
2.	Ahmad Saidbobo	Aholi punktlari va ularning tarkibiy qismlari	Qabriston	Buxoro viloyati Qorako‘l tumani	Xalq deputatlari Qorako‘l tumani Kengashining 06.10.2020 y. 87/12-VI-sonli qarori	Kamolot mahallasi
3.	Do‘stmatbobo	Aholi punktlari va ularning tarkibiy qismlari	Qabriston	Buxoro viloyati Qorako‘l tumani	Xalq deputatlari Qorako‘l tumani Kengashining 06.10.2020 y. 87/12-VI-sonli qarori	Qorahoji mahallasi
4.	Hazrati Shayx Bulbulbobo	Aholi punktlari va ularning tarkibiy qismlari	Qabriston	Buxoro viloyati Qorako‘l tumani	Xalq deputatlari Qorako‘l tumani Kengashining 06.10.2020 y. 87/12-VI-sonli qarori	Shakarbek mahallasi

**Muhokama.** Xulosa o‘rnida aytish mumkinki, Qorako‘l tumanidagi qabriston nomlari, ular haqidagi tarix, xalqlar turmushi, xalqning ishonch e‘tiqodidan darak beradi desak. Yuqorida ko‘rganimizdek, ba‘zi qabriston nomlarining yaratilishi antroponimikaga asoslanadi. Masalan, Do‘stmatbobo ni oladigan bo‘lsak avval antroponim ya‘ni kishi ismi o‘sha masjid joylashgan qishloqqa o‘tgan. Keyinchalik esa qishloq nomi masjid nomiga aylangan. Boshqa masjid nomlari esa bevosita masjid joylashgan qishloq nomi bilan atalgan. Ya‘ni bir toponim boshqa bir toponim yasalishiga asos bo‘lgan. Do‘rmon masjidi misolida esa qadim rivoyat yotganiga amin bo‘lamiz. Umuman olgand, masjidlar milliy

qadriyatlarimizni ado etadigan ulug‘ maskan hisoblanadi. Ammo achinarlisi shuki, ba’zi bir masjidlar eski bino, tashlandiq joyga aylanib qolgan. Ba’zilari esda tabiiy ofatlar tufayli butunlay nurab ado bo‘lgan. Hozirchao‘z tashqi qiyofasini saqlab qolgan masjidlarimiz ham e‘tiborsizlik natijasida butunlay yo‘qolish xavfi ostida turibdi. Ta’mir lab foydalanayotgan masjidlarimizning ham tarixi hali yetarli darajada ochiqlanmagan. Milliyligimizdan xabar beruvchi bu inshootlar haqida hali ancha izlanishlar harakatlar talab qiladi.

### FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Begmatov E. Uluqov N. O'zbek onomastikasi terminlarining izohli lug'ati. - Namangan, 2006.
2. Qorayev S. Toponimika. O‘zbekiston faylasuflari milli jamiyati nashriyoti. T:-2006
3. Raximovna U. N. Tasavvuf ta’limoti va g‘arb adabiyoti //Ethiopian International Multidisciplinary Research Conferences. – 2023. – C. 117-119.
4. Umurova N., Samadova S. Oriental Motives on “The Fifth Mountain” By Paulo Coelho //International Engineering Journal For Research & Development. – 2020. – T. 5. – №. 2.
5. Fayбуллаев С. Қорақўл воҳаси тарихий топонимлари атласи. Тошкент, Lesson Press нашриёти, 2021 йил 190 бет
6. С.С.Бухорий. Бухоронинг табаррук зиёратгоҳлари. “Дурдона” нашриёти, 2012 йил 272-бет
7. Ўзбек тилининг изоҳли луғати. 4-жилд. – Т.: Ўзбек миллий энциклопедияси, 2008. – 606 б.
8. Axmatova I.H. “Aniq va tabiiy fanlarni masofaviy o‘qitishning dolzarb masalalari” mavzusidagi Respublika ilmiy-nazariy konferensiya materiallari. Nukus 2023-yil 12-13-aprel. “Buxoro janubiy tumanlarida Arabxona toponimining leksik xususiyati” 420-424-betlar
9. Axmatova I.H. Philology and sociology ilmiy jurnal. “Qorako‘l tuman toponimlarining fonetik va tarkibiy tuzilishi” 10-16-betlar
10. Axmatova I.H. “Buxoro janubiy tumanlarida “Rabot” asosli toponimlarning semantik xususiyatlari” “Ilm-fan va ta’lim” ilmiy jurnali 8-son 30.06.2023. 100-105 betlar
11. Axmatova I.H. “O‘rta Osiyodan Ando‘lagacha: Turkiy xaqqlar tili, tarixi, madaniyati va etnografiyasi” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya materiallari to‘plami. 2023-yil 19-oktabr. Olot tumani tarkibidagi etnonim asosli toponimlar tahlili. 145-147

12. Axmatova I.H. “Globallashuv davrida turli tizimli tillar munosabati” mavzusida xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya materiallari. Navoiy-2023. Qorako’l tumani ayrim nekronimlarining semantik xususiyatlari. 389-392

13. Axmatova I.H. International scientific and practical conference: youth, science, education: topical issues, achievements and innovations nomli xalqaro Chexiya konferensiyasi. Analysis of color defining words in the names of Karakol district. 4 bet

14. Axmatova I.H. “Barqarorlik va yetakchi tadqiqotlar” ilmiy-online jurnal. № 4 - 2022. Jondor tumanidagi ayrim avliyo nomlari etimologiyasi va lisoniy tadqiqi. 4 bet.



## АНАЛИЗ ФЛОРЫ КРУПНЫХ РАСТЕНИЙ ВОДОЁМОВ ДЖИЗАКСКОЙ ОБЛАСТИ

**Бердикулова Наргиза Юсуфжоновна**

*стажер-исследователь.,*

**Азимова Дильноз Эргашевна.**

*Доцент Джизакского государственного педагогического университета.*

*[Tel: +99894-221-18-97.](tel:+99894-221-18-97), [nargizaberdiqulova9@gmail.com](mailto:nargizaberdiqulova9@gmail.com)*

**Аннотация:** В данной работе изучен растительный покров бассейнов реки Сангзор и Зоминского водохранилища и создана крупномасштабная карта растительности. Созданная карта будет использована для сохранения генофонда растений Бахмальского и Зоминского районов и предотвращения происходящих там процессов опустынивания. Результаты исследований служат дополнительным ресурсом для наук геоботаники, картографии, экологии и географии. Его могут использовать работники перечисленных отраслей, охраны природы, сельского хозяйства, лесного хозяйства, животноводы, преподаватели, студенты и натуралисты.

**Ключевые слова:** Сангзор, Зоминского водохранилища, Бахмаль, Зомин, Западно-Туркестанском, Ходжа-Бакирганской котловины, Антропоген.

**Abstract:** In this paper, the vegetation cover of the Sangzor River and Zomin reservoir basins was studied and a large-scale vegetation map was created. The created map will be used to preserve the plant gene pool of Bakhmal and Zomin districts and to prevent the process of desertification taking place there. The results of the research serve as an additional resource for the sciences of geobotany, cartography, ecology and geography. It can be used by the listed fields, conservation, agriculture, forestry, livestock workers, teachers, students and naturalists.

**Key words:** Sangzor, Zomin reservoir, Bakhmal, Zomin, West Turkestan, Khoja-Bakirgan basin, Anthropogen.

О флоре Туркестанского хребта недостаточно полных сведений. Проведенные исследования отражают флору некоторых небольших участков ареала. ЭМ. Демурина писала, что в Западно-Туркестанском хребте и его отрогах обнаружено 1139 видов, относящихся к 67 семействам, 413 родам. Этот показатель, безусловно, является информацией, полученной в ходе геоботанических исследований, и не отражает в полной мере флористический состав столь обширной территории (с горами Нурата).

Выяснение флористического состава Туркестанского хребта.

Г. Исследования Гафарова имели большое значение. Автор изучил флористический состав Ходжа-Бакирганской котловины, расположенной в восточной части Туркестанского хребта, и показал встречаемость на этой территории 1463 видов, относящихся к 90 семействам и 532 родам. Полученные результаты показывают, что

этот бассейн является одной из самых богатых флор на северных склонах Туркестанского хребта. Позже Н. Сулайманов установил, что во флоре бассейна Аксув в центральной части северных склонов Туркестанского хребта обнаружено 1139 видов высших растений, принадлежащих к 531 роду и 102 семействам.

Зоминский заповедник, расположенный в западной части хребта, уже много лет находится вне поля зрения цветоводов. В 1937 году М.Г. Попов и В.А. Андросова для бассейна Гуралаш до недавнего времени признавались единственным опубликованным списком для Зоминского заповедника. А. По данным Эсанкулова установлено, что на территории Зоминского государственного заповедника (заповедник расположен в Зоминском и Бахмальском районах) обнаружено 103 семейства, 1192 вида, принадлежащих к 534 родам. Эта флора ограничена искусственными границами и включает горную и высокогорную растительность. В ходе многолетних геоботанических исследований, проводимых на водоразделе Замина, большое внимание уделялось также сбору флористических данных, краткий их анализ представлен ниже.

Классификация растительного покрова Сангзорской котловины. Таксономическая классификация-изучение растений природно-географических зон, геоморфологических, высотных уровней (районов), отдельных областей, административных и природных округов имеет научное и практическое значение. Процесс классификации позволяет оценить характер количественных и качественных показателей научных данных, полученных в результате исследования.

Классификация растительного покрова бассейна Сангзора Е.М. Цитируется по книге Демуриной. Материал в нем датируется 1937 и 1956 годами, но является неполным. Его классификация включает 9 типов, 17 формаций и 148 ассоциаций. С тех пор прошло более 50 лет.

П.К. Новая классификация Закирова для Центральной Азии показывает 9 типов, 20 подтипов, 52 ксенотипа и 340 формаций. Мы П.К. Приведем классификацию, приняв классификацию Закирова и внося некоторые изменения.

Спектр ведущих семейств, определенный в ходе геоботанических исследований, несколько отличается от общего спектра флоры, например, спектра Зоминского государственного заповедника.

Антропогенные изменения растительного покрова включают *Astreaceae* (*Centaurea*, *Cirsium*, *Onopordon*, *Picnemon*, *Cousinia*), *Lamiaceae* (*Perovskia*, *Ziziphora*, *Origanum*), *Boraginaceae* (*Lappula*, *Trichodesma*, *Arnebia*), *Poaceae* (*Taeniatherum*, *Aegilops*, *Hordeum*), больше *Caryophyllaceae* в рудеральном пространстве. Ведущими являются сообщества (*Stellaria*, *Cerastium*), виды *Ranunculaceae* (*Ranunculus*).

Флористический состав сообществ, подвергшихся антропогенной модификации и преобразованных в разной степени (по индексам Б, В), существенно отличается от общего спектра флоры бассейна. Поэтому проанализирован флористический состав растительных сообществ, распространенных в растительном покрове бассейна Зоминсува. В результате возникают группы социальных и несоциальных видов,

образующих сообщества дифференцированных.

Хотя социальные виды не занимают большого места в составе флоры, они активно участвуют в формировании сообществ, а их общая численность составляет 85 видов. В эту группу вошли виды, численность которых в геоботанических описаниях отмечена символами  $cor3-cor1$ ,  $sp3-sp2$  по шкале Друде. Группа асоциальных видов, то есть количество видов, численность которых соответствует символу  $sp1-sol$  в сообществе, составляет 431 вид. Социальные виды, принимающие активное участие в формировании состава сообщества, можно разделить на подгруппы: 1. Растения с обилием  $cop3-cop1$  являются основными строителями сообществ. В бассейне Зомина они состоят из 18 видов, таких как *Onobrychis echidna*, *Juniperus seravschanica*, *J. turkestanica*, *Festuca valesiaca*, *Elytrigia trichophora*, *Artemisia tenuisecta*, *A. ferganensis*. 2. Установлено, что средняя активная, то есть обилие видов  $sp3-sp2$ , составляет 67. Примеры: *Anisantha tectorum*, *Ziziphora tenuior*.

Ареологический анализ доминирующих видов в покрове бассейна Зоминсува показал, что они относятся к 17 типам ареала:

1. Западно-Памиролойский тип - охватывает южную часть Туркестанского хребта и большую часть Зеравшана, Хисара и Дарваза. Однако горные хребты Восточного Памира и Алой не включены. К этому типу в качестве доминирующих видов относятся *Artemisia sogdiana*, *Amygdalus bucharica*.

2. Памиролойский тип - охватывает весь Памир - Олой (Туркестан, без восточной части Олоя, Зарафшана, Хисаря, Каратегина, Петра 1, Дарваза, Академии наук и Западного Памира). К этому типу в качестве доминирующих видов относятся *Cousinia verticillaris* и *Acantholimon erythraeum*.

3. Западно-Тяньшань-Памиролойский тип включает Западный Тяньшань и Памиро-Олой. К этому типу ареала относятся доминирующие виды *Onobrychis echidna*, *Ceracus erythrocarpa* и *Polyn Fergansky*.

4. Горный среднеазиатский тип. Этот тип расположен на границе Среднеазиатской провинции (Памиро-Алой без Западного Тяньшаня и Восточного Памира) и включает такие доминанты, как *Artemisia lehmanniana*, *Rosa kokanica*.

5. Копетдогско-горный среднеазиатский тип расположен на границе горной Средней Азии и горного Туркменистана и простирается до Северного Афганистана и Восточного Ирана, а иногда и до гор Болхаш. Типовой диапазон включает *Amygdalus spinosissima*.

6. Тарбагатайско-Горно-Среднеазиатский тип расположен на границе Горной Средней Азии, Юнгор-Олатоги, Тарбагатая, Кульджи и Синьцзяна и включает можжевельник *turkestanica*.

7. Туронного типа. Оно граничит со склонами среднеазиатских равнин и окружающей их горной системой и частично простирается до Кульджи, Кашгара, Северного Афганистана и Ирана. К этому типу относятся *Girgensohnia oppositiflora*, *Artemisia diffusa*, *Salsola sclerantha*, *Alhagi pseudalhagi*.

8. Среднеазиатский тип. Он находится в пределах хребтов Средней Азии от

Тарбагатая до Копетдога и частично простирается до Западной Монголии и Китая, Афганистана и Северного Ирана. К такому типу среды обитания относится *Bromus oxyodon*.

9. Ирано-среднеазиатский тип встречается в юго-восточной части Ирана, на Кавказе, иногда на Алтае и Сынцзяне. К этому типу ареалов относятся виды *Artemisia tenuisecta*, *Cullen drupacea*, *Origanum tythanthum*.

10. Гималайский тип охватывает Западные Гималаи, Афганистан, Среднюю Азию, часть Тибета, Западный Китай, Монголию и Алтай. В состав входят доминирующие виды, такие как *Scorzonera acanthoclada*, *Juniperus seravschanica*, *J. semiglobosa*.

11. Восточно-древнесредиземноморский тип. От Балкан и Малой Азии до Западных Гималаев и Алтая она охватывает Сирию, Иран, Кавказ и частично Тибет и Сынцзян. К этому типу ареала относятся *Lonicera nummulariifolia*, *Elytrigia trichophora*, виды *Carex pachystylis*.

12. Древнесредиземноморский тип. Он охватывает территории от Испании и Марокко до Западных Гималаев, Западного Китая и Западной Монголии, а также частично до Центральной Европы. К этому типу относятся *Rosa canina*, *Hordeum Bulbosum*, *Poa Bulbosa*, *Bromus danthoniae*, *B. tectorum*, виды *Aegilops triuncialis*.

13. Евро-Центрально-Азиатско-Сибирский тип - включает границы Средней Азии через Европу до Южной Сибири. К этому ареалу относится вид *Taeniatherum crinitum*.

14. Сибирско-алтаско-среднеазиатский тип – охватывает равнины и горы Средней Азии, Западного Китая, Алтая, Монголии, Даурии, южную часть Западной и Восточной Сибири, частично распространяется до Северного Ирана и Кавказа. К этому типу относится *Festuca valesiaca*.

15. Аркто-горный тип - на границах Арктики и гор Евразии и Северной Америки, к которому относится мятлик альпийский.

16. К палеарктическому типу относятся виды, распространенные в умеренных и субтропических областях голарктического флористического мира на границе Нового Света. К этому типу относится *Aeluropuslitoralis*.

17. К плурегиональному типу относятся виды, распространенные как минимум в двух флористических мирах. Содержит виды *Phragmites australis*.

Среди ареальных типов доминирует древнесредиземноморский тип, включающий 6 видов. Это указывает на то, что древнее Средиземноморье является одним из типов территорий, богатых видами. Далее типом ареала с относительно большим количеством видов является Турон, включающий 4 вида. Выделяют 5 типов ареала, из них 3 типа: Помиролай, Западный Тяньшань – Помиролай, Иран – Среднеазиатский, Гималайский и Восточный – древнесредневековый.

Полное изучение места зарегистрированных видов в растительном покрове связано также с анализом их биоморфологического состава. Для этого в нашей работе И.Г. Мы использовали упрощенную версию классификации форм жизни Серебрякова.

На исследуемой территории выявлено 268 видов многолетних растений. Они составляют 51,94% флоры бассейна. Однолетние растения состоят из 176 (34,11%)

видов. Встречается 11 видов двулетних растений (2,13%), 18 видов полукустарников и полукустарников (3,49%), 31 вид кустарников (6,01%) и 12 видов деревьев. Во флоре исследуемой территории очень мало древесных форм, 12 видов (2,33%), из них 3 вида представлены вечнозелеными деревьями - можжевельниками.

По специфической геоструктуре горных районов котловина Зоминсува также резко различается по своим районам в зависимости от высоты над уровнем моря. Для анализа флоры крутых регионов использовали Q.Z. Мы использовали геоморфологическую схему вертикальных растительных регионов Закирова: пустыня, холм, гора, высокогорье. Распределение видов по крутым склонам неравномерно. В размещении растений по крутым участкам можно увидеть следующие особенности. Наибольшее количество видов – 368 – относятся к горным растениям. Из них 164 уникальных для горы видов составляют 31,78%. Чистые горные растения состоят из 64 (12,40%) видов. В пустыне выявлено 148 видов, из них 7 видов специфичны для этого региона (1,36%). Зарегистрировано 4 вида чисто высокогорных растений (0,78%) и выявлено 15 видов, встречающихся в высокогорном районе. 24,81% (128 видов) флоры грунтовых вод сосредоточено в холмисто-горных районах, 14,15% (73 вида) - в пустынно-холмистых районах.

Выделяют 3 вида растений, характерных для всех высотных регионов.

(*Poa Vulbosa*, *Anisanta tectorum*, *Ixiolirion tataricum*), составляет 0,58%.

Преобладание горных растений во флоре водораздела Зомина показывает уникальность флоры горных районов Средней Азии. Также обилие холмистой и пустынной растительности объясняется тем, что эти регионы раскинулись на больших широтах в вертикальном направлении.

Почти 40% всех видов растений, занесенных в «Красную книгу» Республики Узбекистан, исчезают из нашей флоры в результате беспланового и чрезмерного выпаса скота.

В результате масштабного антропогенного воздействия в водоразделе Зомина численность многих видов быстро сокращается. 10 видов флоры бассейна занесены в «Красную книгу» Республики Узбекистан.

Проблемы охраны растительного покрова и его эффективного использования тесно связаны с изучением растительных ресурсов территории. Во флоре Зоминского водохранилища много полезных растений. Они использовались человеком с древних времен и используются до сих пор. Бассейн считается одним из регионов с богатой флорой в Центральной Азии и обладает разнообразными растительными ресурсами. Все растения флоры еще недостаточно изучены для конкретных целей, но можно с уверенностью сказать, что растительный покров бассейна Зоминсува является не только кормовой базой для скота и кладовой генофонда различных съедобных растений, но также считается источником многих лекарственных, кулинарных, ароматических, декоративных и других полезных растений. Однако независимо от того, являются ли растительные ресурсы возобновляемыми, не следует забывать, что неразумное использование может не только разрушить основу растительного



покрова, но и привести к необратимым негативным изменениям. Все это требует эффективного использования таких богатств на научно обоснованной, системной основе и с учетом уникальности природных процессов.

### СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ССЫЛОК

1. Виппер П.Р. Арчевники Средней Азии как тип растительности // Ботан. журн. 1953. – № 3. – С. 429–431.
2. Гончаров Н.Ф. Очерк растительности центрального Таджикистана / Тр. Таджикско-Памирской экспедиции. – М., Л.: 1936. – вып. 26. – С. 4-29.
3. Попов М.Г. Избранные сочинения. – Ашхабад: АН Туркм. ССР, 1958. – С. 43–220.
4. Попов М.Г. Растительность Самаркандской области / Сб. Науч. тр. ин-та каракулеводства. – Самарканд, 1960. – вып.10. – С.136-140.
5. Панков М.А. Тупрокшунослик. – Тошкент: Фан, 1963. – 503 б.
6. Агафонов М.В., Сиворакша Г.С. Естественное возобновление арчи в Зааминской лесной даче // Труды Узбекской лесокультурной и агромелиоративной опытной станции. – Ташкент, 1936. – № 1. – С. 5-87.
7. Акжигитова Н.И. Естественная растительность голодной степи и её хозяйственное значение / Очерки по географии растительного покрова УзССР. – Ташкент: Фан, 1969. – С. 152-179.
8. Акжигитова Н.И. Особенности строения корневых систем основных эдификаторов Юго-Западных Кызылкумов // Проблемы освоения пустынь. – Ашгабат: Ёлым, 1971. – № 1. – С. 75-82.
9. Акжигитова Н.И. Галофильная растительность – *Halophyta* / Растительный покров Узбекистана и пути его рационального использования. В 4-х т. – Ташкент: Фан, 1973. Т. 2. – С. 211-302.
10. Акжигитова Н.И. Эфемеровая растительность – *Ephemerophyta* / Растительный покров Узбекистана и пути его рационального использования. В 4-х т. – Ташкент: Фан, 1976. Т. 3. – С. 8-72.



## DARS JARAYONIDA YOZMA NUTQ USTIDA ISHLASH

**Kenjebayeva Roza***Qoraqalpoq davlat universteti**Qazaq tili va adabiyoti kafedrası*

**Annotasiya:** Ushbu maqolada ona tili darslarida grammatik qoidalarni nutqiy ko‘nikmalarni rivojlantirishga yo‘naltirish haqida gap ketadi. Shuning bilan birga grammatik qoidalar ustida ish olib borish jarayonida amalga oshiriladigan amaliy va ijodiy ishlar bo‘yicha ham ma‘lumotlar keltirilgan.

**Kalit so‘zlar:** grammatik qoida, nutqiy ko‘nikma, tovushdosh so‘zlar, bilim, malaka, ko‘nikma.

**Abstract:** This article deals with the orientation of grammar rules to the development of speaking skills in mother tongue classes. At the same time, information on practical and creative work carried out in the process of working on grammatical rules is presented.

**Key words:** grammatical rules, speaking skills, consonant words, knowledge, skills, skills.

Bugungi ta‘lim oldida turgan asosiy talab ijodiy tafakkur sohibini tarbiyalash, erkin fikrlash va fikr mahsulini har qanday sharoitda bimalol bayon qila oladigan shaxsni etishtirishdir. Kuzatishlarimiz shuni ko‘rsatadiki, o‘quvchi faoliyatida tez-tez duch keladigan so‘z qashshoqligi, fikrni mantiqan to‘g‘ri bayon qila olmaslik, o‘z fikrlarini izchillikda bera olmaslik, asosiy mavzudan chetga chiqish, ijodiy tafakkurning yetarli darajada rivojlanmaganligi kabi salbiy holatlar barchasi grammatik qoidani bilishdan nariga o‘tmaslik natijasida kelib chiqadi. Bundan qutilishning asosiy yo‘li esa grammatik qoidalarni nutqiy ko‘nikmalarni shakllantirish va rivojlantirishga yo‘naltirishdan iboratdir. O‘qituvchi har bir darsda ijodiy-amaliy ishlardan, topshiriqlardan va didaktik o‘yinlardan foydalansa, o‘quvchi nutq faoliyatining rivojlanishiga qiyinchiliksiz erishadi. Bugungi kun: «O‘quvchi ona tilining qonun-qoidalarini bilsa, aytib bersa, u savodli yozadi»,- degan fikrlardan mutlaqo voz kechishni talab qiladi. Chunki ona tilining qonun- qoidalarini bilish boshqa, undan amaliy ish jarayonida foydalanish ko‘nikmalariga ega bo‘lish boshqa. Bugungi davr tilning ijtimoiy vazifalari va tarbiyaviy ahamiyatini faqat o‘qituvchigina emas, balki o‘quvchi ham sezishini, his qilishini talab qilmoqda. Zeroki, insonning o‘zi uchun gapirib, o‘zi uchun yozmasligini, aksincha, kishilar uchun gapirib, kishilar uchun yozishini o‘qituvchi ham o‘quvchilar ham ijtimoiy zaruriyat deb anglamoqlari shart. Mana shulardan kelib chiqqan holda o‘quvchilarni ona tili darslarida mustaqil ijodiy fikrlashga o‘rgatish, ular ongida ma‘naviy-ma‘rifiy inqilob hosil qilishga intilish lozim. Shuning uchun yangi dastur va darsliklarda grammatik qoidalarni yodlatishdan voz kechish, ijodiy tafakkur tarzini shakllantirish, dars va mashg‘ulotlarni o‘quvchi nutqiy malakasini yuzaga keltirishga qaratish maqsad qilib olinmoqda.

Darslarni tashkil etish ishlari o‘quvchilarning nutqini shakllantirish va rivojlantirishga qaratilishi lozim. Shuning uchun til ma’ruza orqali emas, balki nutq ko‘rinishlarini tahlil qilish va o‘zlashtirish, esda saqlash orqali o‘rganiladi.

Darhaqiqat, o‘quvchilar o‘rganilayotgan til hodisalarini badiiy matndan ajratsa, so‘z ma’nolari ustida ishlasa, ajratgan til faktlarini og‘zaki va yozma nutqda to‘g‘ri qo‘llay bilsa, o‘quvchining matn tahlil qilish malakasi orta borsagina ona tili mashg‘ulotlarining bosh maqsadiga erishilgan hisoblanadi.

Ona tilidan dars beruvchi o‘qituvchi haqiqiy ijodkor bo‘lishi, ta’lim jarayonida o‘quvchining mavzuni tinglash, anglash va erkin, mustaqil fikrlash, qiyoslash, farqlash, alohidaliklarga ajratish va tasnif qilishga yo‘naltirilgan faoliyatini rag‘batlantirishi, o‘z fikri, g‘oyalarini o‘zgaralarga yetkaza bilish ko‘nikma va malakalarining shakllanishini nazorat qilishi, boshqarishi darkor. Shuningdek, u yoshlarning axloqiy-ma’naviy tarbiyasi bilan shug‘ullanishi, ularga sharqona muloqot odobi, milliy an’analarimizga hurmat, ona-Vatanga muhabbat tuyg‘usi kabi zaruriy hislarni singdira bilishi lozim.

O‘quv mashg‘ulotlarini yangi zamonaviy shakl va usullarda tashkil qilish, o‘quvchilarni dars jarayonida maqsadli boshqara olish, ayni kunda o‘qituvchilik faoliyatining bosh mezoni deb qaralmoqda. O‘quvchiga bilim berish, har bir dars mazmunini boyitish, qiziqarli mashg‘ulotlarni dars jarayoniga singdirishni talab qiladi. Ruhshunoslarning aniqlashicha bolalar o‘qituvchining oddiy tushuntirishi orqali egallab olgan ma’lumotlarga qaraganda turli xil ruhiy kechinmalar orqali o‘zlari mulohaza yuritib mustaqil bajargan ishlari vositasida o‘zlashtirilgan bilimlarini uzoq esda saqlab qolar ekanlar. Chunki o‘quvchi mustaqil mashqlarni bajarishda faoliyat ko‘rsatib, ilgari olgan bilimlariga tayangan holda ko‘plab o‘quv materiallarini xayolidan o‘tkazadi.

Grammatik tahlilni DTS talablariga xizmat qildirish uchun til bo‘limlarini o‘zaro aloqadorlikda o‘rganish, uni kommunikativ savodxonlikni rivojlantirishga yo‘naltirish maqsadga muvofiq bo‘ladi. Shu jarayonda ona tili ta’limining bo‘limlararo hamda fanlararo aloqasi natijasi yaqqol ko‘zga tashlanadi, tilni tizimiy o‘rganishning amaliyotga ijobiy ta’siri samarasi seziladi. Jumladan, tilshunoslikning fonetika va leksikologiya bo‘limlarini bir-biri bilan bog‘liq holda o‘rgatish nutqiy ko‘nikmlarni mukammal egallashda juda qo‘l keladi. Bilamizki, paronimlik hodisasi tovushlar va harflar bilan bevosita bog‘liqdir. Shuning uchun ham paronimlik hodisasi leksikologiyada o‘rganilsa ham biz bu so‘zlarning talaffuzini va imlosini, albatta, fonetika bilan, ya’ni yuqoridagi fonetik qoidalar bilan bog‘liq holda o‘rgatsak maqsadimizga osonroq erishamiz. Chunki shu singari so‘zlarning ma’nolarini farqlashga o‘rgatish, ularni nutqda to‘g‘ri qo‘llay bilishiga ko‘niktirish o‘quvchilar savodxonligini yaxshilashda ham, ularning nutqini boyitishda ham muhimdir. Paronim so‘zlar vositasida turli so‘z o‘yinlari hosil qilish esa o‘quvchilarni so‘z ma’nosini teran idrok qilishlariga, nozik ma’nolarni ilg‘ay olishlariga o‘rgatadi. Agar dars jarayonida paronimlarning faqat grammatik qoidasini o‘rgatish bilan cheklansak o‘quvchilar bu so‘zlarni yozish va talaffuz qilish jarayonida juda ko‘p xatoliklarga yo‘l qo‘yishadi. Shuning uchun har bir grammatik qoidani amalga tadbiiq etishga harakat qilishimiz va bu qoidalar ustida ishlashda, albatta, qiziqarli amaliy mashqlar va didaktik o‘yinlar o‘tkazishimiz zarur.

Yana shuni aytib o‘tish joizki, juda ko‘p o‘quvchilarimiz ma‘nodoshlik (sinonimlar), shakldoshlik (omonimlar), zid ma‘nolilik (antonimlar) kabi hodisalarning qoidalarini juda yaxshi bilishadi. Lekin shu so‘zlardan o‘zlarining og‘zaki yoki yozma nutqida maqsadga muvofiq foydalana olishmaydilar. Bu salbiy holatlarni o‘quvchilarning gap tuzish, matn yaratish, yozma ishlar yozishi jarayonida yaqqol payqashimiz mumkin. Bu narsa qoidani quruq yodlatish natijasida kelib chiqadi. Natijada o‘quvchilarda nutqiy qashshoqlik va so‘z qo‘llashda uslubiy bilimlarning yetishmasligi kabi holatlar kelib chiqadi. Mana shu kamchiliklarni bartaraf qilish uchun o‘qituvchi o‘sha qoidalarni amalda to‘g‘ri qo‘llashga yordam beradigan amaliy mashqlar ustida juda ko‘p ishlashi lozim.

Ko‘nikma va malakalarni shakllantirish va takomillashtirish uchun: berilgan so‘zlarga sinonimlarni tanlash; tegishli matndan, darslikdagi mashqlar yoki badiiy asarlardan sinonim so‘zlarni ajratib yozish; sinonim so‘zlar asosida saylanma diktant o‘tkazish; har bir sinonim so‘zning ma‘no noziklarini izohlash kabi mashqlar bajarilishi mumkin. Zeroki, yangilangan ta‘lim mazmuni xususiydan umumiyga qarab borishni, til haqida qoidalarni emas, balki tilning o‘zini, uning lug‘at boyliklarini o‘rganishni nazarda tutadi. Ushbu boylikni o‘z nutqida to‘g‘ri va o‘rinli foydalanish usullarini o‘rganish, mustaqil ijodiy fikrlash qobiliyatini rivojlantirish, fikr mahsulini o‘z istedodi, fikr doirasi, tilning ichki imkoniyatlardan foydalanib, matn yoki she‘riy ifoda sifatida yuzaga chiqara olish shu kunning talabidir. Bunday ko‘nikma va malakalarni izchillikda rivojlantirish hamda yosh avlodni nutqiy taraqqiyot sari yo‘naltirish DTS ning talabidir. Mana shu talabdan kelib chiqqan holda o‘quv mashg‘ulotlariga ajratilgan vaqtning asosiy qismini amaliy ishlar egallashi lozim. O‘quvchidagi nutq zahirasini boyitish, og‘zaki va yozma nutqini ijodiy tafakkurni rivojlantirish, fikrni to‘g‘ri va muxtasar ifodalash malakalarini shakllantirish til ta‘limida eng muhim va zaruriy masala hisoblanadi.

Har fanning o‘qitilishi, ijobiy samarasi undan olingan natija bilan baholanadi. Ona tilidan olingan so‘nggi natija esa nutqni og‘zaki va yozma shaklda to‘g‘ri, aniq, ravon, qisqa ifodalash ko‘nikmalarining to‘liq shakllanganligi va rivojlanganligida ko‘rinadi. Ona tilidan ta‘lim berishda o‘qituvchi va o‘quvchilar orasidagi munosabatlar to‘g‘ri yo‘lga qo‘yilsa, ya‘ni o‘quvchi ta‘lim jarayonining faol ishlovchisiga aylantirilsa, o‘qituvchi esa bu jarayonning boshqaruvchisiga aylansa ona tili ta‘limining samaradorligi ta‘minlangan bo‘lardi.

Xulosa qilib aytganda, muallim har bir o‘tilayotgan darsga ijodiy yondashishi, mashg‘ulotlarni ilg‘or pedagogik texnologiyalar asosida qurishi, darsning har bir daqiqasidan unumli foydalanishi zarur. Mashg‘ulotlarni shunday tashkil etish kerakki, o‘quvchi har bir dars davomida egallashi lozim bo‘lgan bilimlar hajmini, o‘zida hosil qiladigan ko‘nikma va malakalarni oldindan belgilab olishi lozim. Bu o‘z navbatida o‘quvchining mashg‘ulotlarga aniq maqsad bilan qatnashishini taqozo qiladi. Chunki o‘quvchi darsning oxirida belgilangan maqsadga erishganligini bilish imkoniyatiga ega bo‘lishi zarur. Demak, maktabda o‘qitish jarayonining, asosan, ona tili ta‘limining asosiy vazifasi o‘quvchilarda nutqiy ko‘nikmalarni hosil qilish, ularni o‘z fikrini mantiqan izchil va

usluban savodli qilib bayon etishga o‘rgatishdan iboratdir. Bu esa, albatta, grammatik qoidalarni nutqiy ko‘nikmalarni rivojlantirishga yo‘naltirish orqaligina amalga oshiriladi.

**FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:**

1. Ne'matov X., G‘ulomov A., Ziyodova T. O‘quvchilarning so‘z boyligini oshirish. Toshkent, 1997 yil.
2. Mirzaqulov T. Grammatika o‘qitishning lingvistik asoslari. Toshkent, "O‘qituvchi" nashriyoti, 1994 yil.
3. Tolipov O‘.Q., Usmonboyeva M. Pedagogik texnologiyalarning tatbiqiy asoslari. – T.: Fan, 2006.
4. Xodjaev B.X. O‘quvchilarning mustaqil fikrlashini shakllantirish yo‘llari. Uslubiy qo‘llanma. – Toshkent: TDPU.
5. G‘ulomov A. Qobilova B. Nutq o‘stirish mashg‘ulotlari. Metodik qo‘llanma «O‘qituvchi», Toshkent 1995.
6. Yo‘ldashev B., Rajapova K. «Matn tilshunosligi» O‘quv-uslubiy qo‘llanma. //Samarqand, 2011. SamDU nashriyoti.
7. Rajapova K. M. «Nutqiy ko‘nikmalarni rivojlantirishga tizimli yondashish zarurlari» Ukraina. Konferensiy. 26- 27- mart 2020- yil.

## A COMPREHENSIVE ANALYSIS OF KINESTHETIC AND OCULISTIC REPRESENTATION IN ENGLISH AND UZBEK LITERARY TEXTS

**Surayyo Abdulxafizova**

*Tutor,*

*National University of Uzbekistan named after Mirzo Ulugbek*

*abdulxafizovas@gmail.ru*

**Abstract:** *This article presents a comparative analysis of kinesthetic and oculistic representation in English and Uzbek literary texts, examining how these sensory modalities are utilized to immerse readers into the worlds created by authors. Through examples from renowned works in both languages, the article explores the cultural nuances and narrative significance of bodily movement and visual perception in literature.*

**Keywords:** *Kinesthetic representation, oculistic representation, cultural nuances, bodily movement, cultural landscapes.*

Literature, often hailed as a reflection of the complexities inherent in human existence, acts as a multifaceted mirror that captures the essence of emotions, experiences, and narratives. Through a diverse array of sensory means, authors endeavor to convey the depth and breadth of the human condition. Central to this endeavor are kinesthetic and oculistic representations, which serve as powerful conduits for immersing readers into the richly woven tapestries of literary worlds.

Kinesthetic representation within literature encompasses the vivid portrayal of bodily movements, gestures, and sensations that elicit a visceral response from readers. In the realm of English literature, authors wield the potent tools of imagery and descriptive language to animate characters and scenes through physical action. Consider, for instance, the elegant dance sequences in F. Scott Fitzgerald’s seminal work, “The Great Gatsby,” where the fluid movements of the characters serve as a window into their innermost desires and conflicts. Similarly, in J.R.R. Tolkien’s epic saga, “The Lord of the Rings,” the gripping battle sequences pulsate with tension and urgency, drawing readers deeper into the heart of the narrative.

Likewise, Uzbek literature harnesses the power of kinesthetic representation to evoke sensory experiences and convey cultural nuances. In the works of esteemed writer Chingiz Aytmatov, for instance, the subtle nuances of characters’ gestures and movements unveil layers of emotion and social dynamics within the fabric of Kyrgyz society. Similarly, in the writings of Abdulla Qahhor, the physicality of labor and everyday activities serves as a backdrop against which larger narratives of identity and struggle unfold, providing readers with insights into the intricacies of Uzbek culture and society.

In essence, kinesthetic representation serves as a cornerstone of literary expression, enabling authors to imbue their works with depth, resonance, and authenticity. Whether through the graceful movements of characters in English literature or the nuanced gestures

depicted in Uzbek literature, kinesthetic elements serve as conduits for emotional engagement and narrative immersion, enriching the reader's experience and fostering a deeper understanding of the human condition. On the other hand, oculistic representation delves into the realm of visual perception and imagery, beckoning readers to envision landscapes, settings, and characters within the literary realm. In English literature, authors employ a rich tapestry of descriptive language and metaphorical imagery to create vivid mental pictures. From the windswept moors of Emily Brontë's "Wuthering Heights" to the bustling streets of Charles Dickens' Victorian London, oculistic elements serve as portals, transporting readers across time and space.

In the context of Uzbek literature, oculistic representation serves as a reflection of the region's rich visual heritage and cultural landscapes. Renowned writers such as Hamid Olimjon and Erkin Vohidov masterfully evoke the vibrant colors, intricate patterns, and awe-inspiring scenery of Central Asia. Through their words, readers who invited to immerse themselves in the sights and sounds of Uzbekistan, experiencing its beauty and complexity firsthand. Despite the linguistic and cultural disparities between English and Uzbek literary traditions, both share a common aspiration: to construct immersive worlds that resonate with readers on a profound sensory level. Whether through the dynamic portrayal of bodily movement or the evocative depiction of visual beauty and symbolism, authors harness the intrinsic power of language to elicit emotional responses and stimulate intellectual engagement.

The nuanced portrayal of kinesthetic and oculistic elements in both English and Uzbek literary texts stands as a testament to the enduring power of storytelling as a vehicle for human expression. Across diverse cultural landscapes, authors harness the sensory modalities of bodily movement and visual perception to create immersive worlds that resonate with readers on a profound level. Through the exploration of these sensory modalities, readers are afforded a glimpse into the richness and diversity of human experience as captured within the pages of literature. Whether traversing the windswept moors of English classics or delving into the vibrant tapestry of Central Asian landscapes, readers are invited to immerse themselves in worlds teeming with life, emotion, and meaning. Moreover, the comparative analysis of kinesthetic and oculistic representation underscores the universal themes and shared humanity that transcend linguistic and cultural boundaries. Across languages and cultures, authors employ these sensory means to evoke emotions, provoke thought, and illuminate the human condition, thereby forging connections and fostering empathy among readers. In this way, the representation of kinesthetic and oculistic means serves not only as a celebration of the diversity of literary traditions but also as a reminder of the universal truths that unite us as human beings. Through the lens of literature, readers gain a deeper appreciation for the richness, complexity, and beauty of the human experience in all its myriad forms.



**REFERENCES:**

1. Eagleton, Terry. “Literary Theory: An Introduction”. Wiley-Blackwell, 2008. (Refer to relevant chapters on Structuralism, Post-structuralism, and Semiotics)-P.78-80.
2. Barthes, Roland. “The Pleasure of the Text”. Hill and Wang, 1975. (Refer to Chapter 1: Text and Pleasure)-P.123.
3. Genette, Gérard. “Narrative Discourse: An Essay in Method”. Cornell University Press, 1983. (Refer to Chapter 1: Introduction).-P.345-348.
4. Eco, Umberto. “The Role of the Reader: Explorations in the Semiotics of Texts”. Indiana University Press, 1979. (Refer to relevant chapters on Semiotics and Reader Response).-P.276-280.
5. Culler, Jonathan. “Literary Theory: A Very Short Introduction”. Oxford University Press, 1997. (Refer to relevant chapters on Literary Theory)- P.198.
6. Fitzgerald, F. Scott. “The Great Gatsby\*” Charles Scribner’s Sons, 1925.
7. Tolkien, J.R.R. “The Lord of the Rings”. Houghton Mifflin, 1954.
8. Aytmatov, Chingiz. Selected Works. Progress Publishers, 1980.
9. Qahhor, Abdulla. Selected Works. Sharq nashriyoti, 2005.

**JAZONI IJRO ETISH MUASSASALARIDA JAZO MUDDATINI O‘TAYOTGAN MAHKUMLARNING SAYLOVLARDA ISHTIROKI.****Egamberdiyev Zafar To‘lqin o‘g‘li***5-son Tergov hibsonasi Tshkiliy bo‘lim Yuridek ta‘minlash guruhi katta yuriskonsulti,  
leytenant*

Saylov — ovoz berish orqali davlat organlari, mahalliy o‘zini-o‘zi boshqarish organlari va boshqa tuzilmalarni tashkil etish vositasi. Fuqarolarning o‘z saylov huquqini amalga oshirishi — ularning davlatni boshqarishda ishtirok etishining eng muhim shakllaridan biri. Saylov o‘tkazish tartibi va qoidalari, odatda, har bir davlatning konstitutsiyasi va boshqa konstitutsiyaviy huquqiy hujjatlarda belgilanadi. Xususan Konstitutsiyamizning O‘zbekiston Respublikasining fuqarolari davlat hokimiyati vakillik organlariga saylash va saylanish huquqiga egadirlar. Har bir saylovchi bir ovozga ega. Ovoz berish huquqi, o‘z xohish-irodasini bildirish tengligi va erkinligi qonun bilan kafolatlanadi.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti saylovi, O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Qonunchilik palatasiga hamda Qoraqalpog‘iston Respublikasi Jo‘qorg‘i Kengesiga, viloyatlar, tumanlar, shaharlar davlat hokimiyati vakillik organlariga saylov tegishincha ularning konstitutsiyaviy vakolat muddati tugaydigan yilda — oktyabr oyi uchinchi o‘n kunligining birinchi yakshanbasida o‘tkaziladi, bundan ushbu Konstitutsiyada nazarda tutilgan muddatidan ilgari saylov o‘tkazish hollari mustasno. Saylovlar umumiy, teng va to‘g‘ridan-to‘g‘ri saylov huquqi asosida yashirin ovoz berish yo‘li bilan o‘tkaziladi. O‘zbekiston Respublikasining o‘n sakkiz yoshga to‘lgan fuqarolari saylash huquqiga ega.

O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Senati a‘zolari Qoraqalpog‘iston Respublikasi Jo‘qorg‘i Kengesi, viloyatlar, tumanlar va shaharlar davlat hokimiyati vakillik organlari deputatlarining tegishli qo‘shma majlislarida mazkur deputatlar saylanganidan so‘ng bir oy ichida ular orasidan yashirin ovoz berish yo‘li bilan saylanadilar.

Sud tomonidan muomalaga layoqatsiz deb topilgan fuqarolar, shuningdek sud hukmi bilan ozodlikdan mahrum etish joylarida saqlanayotgan shaxslar saylanishi mumkin emas.

Sud tomonidan muomalaga layoqatsiz deb topilgan fuqarolar, shuningdek og‘ir va o‘ta og‘ir jinoyatlar sodir etganlik uchun sudning hukmiga ko‘ra ozodlikdan mahrum etish joylarida saqlanayotgan shaxslar saylovda ishtirok etish huquqidan faqat qonunga muvofiq hamda sudning qarori asosida mahrum etilishi mumkin. Boshqa har qanday hollarda fuqarolarning saylov huquqlarini to‘g‘ridan-to‘g‘ri yoki bilvosita cheklashga yo‘l qo‘yilmaydi.

O‘zbekiston Respublikasi fuqarosi bir vaqtning o‘zida ikkidan ortiq davlat hokimiyati vakillik organining deputati bo‘lishi mumkin emas.

Saylov o‘tkazish tartibi qonun bilan belgilanadi. Saylov bo‘yicha tartib qoidalar O‘zbekiston Respublikasi Saylov kodeksida ham belgilangan. kodeksining 5-moddasida sud tomonidan muomalaga layoqatsiz deb topilgan fuqarolar, shuningdek og‘ir va o‘ta og‘ir jinoyatlar sodir etganligi uchun sudning hukmi bilan ozodlikdan mahrum etish joylarida

saqlanayotgan shaxslar saylovda ishtirok etmasligi belgilangan. Saylov kuni 18 yoshga to‘lgan, qamoqda saqlash joylarida ushlab turilgan hamda qamoqqa olingan shuningdek, ijtimoiy xavfi katta bo‘lmagan va uncha og‘ir bo‘lmagan jinoyatlar sodir etganligi uchun sudning hukmi bilan ozodlikdan mahrum etish joylarida saqlanayotgan shaxslar esa ovoz berish huquqiga ega ekanliklari belgilangan. Saylovlar o‘tkazilishi bo‘yicha

Saylovoldi tashviqoti — saylov kampaniyasi davrida amalga oshiriladigan va saylovchilarni nomzodni yoki siyosiy partiyani yoqlab ovoz berishga undashga qaratilgan faoliyatdir.

Nomzodlar, ularning ishonchli vakillari, siyosiy partiyalar va ularning vakillari saylovoldi tashviqotini (bundan buyon matnda tashviqot deb yuritiladi) qonunda belgilangan shakllarda va usullarda amalga oshirish huquqiga ega.

Tashviqot nomzodlarni va partiya ro‘yxatini belgilangan tartibda ro‘yxatga olish uchun belgilangan oxirgi kunning ertasidan e‘tiboran boshlanadi. Saylov kuni va ovoz berishga bir kun qolganida tashviqotga yo‘l qo‘yilmaydi.

Tashviqotni saylovchilarga bepul yoki imtiyozli shartlarda tovarlar berish, xizmatlar ko‘rsatish (axborot xizmatlaridan tashqari), shuningdek pul mablag‘lari to‘lash bilan qo‘shib olib borish taqiqlanadi.

Noto‘g‘ri axborotni tarqatish, shaxsga doir ma‘lumotlarning maxfiyligini buzish, shuningdek nomzodlarning sha‘ni va qadr-qimmatiga putur yetkazadigan ma‘lumotlarni tarqatish taqiqlanadi.

Quyidagilarning saylovoldi tashviqotini olib borishi taqiqlanadi:

davlat hokimiyati va boshqaruvi organlari, mahalliy davlat hokimiyati organlari rahbarlarining;

O‘zbekiston Respublikasi Qurolli Kuchlari harbiy xizmatchilarining, O‘zbekiston Respublikasi Davlat xavfsizlik xizmati, boshqa harbiylashtirilgan bo‘linmalar, huquqni muhofaza qiluvchi organlar xodimlarining, sudyalarning;

saylov komissiyalari a‘zolarining;

diniy tashkilotlar professional xizmatchilarining.

Davlat hokimiyati va boshqaruvi organlarining, mahalliy ijro etuvchi hokimiyat organlarining mansabdor shaxslariga o‘z mansab va xizmat mavqeyidan saylovoldi tashviqoti vaqtida har qanday siyosiy partiyaning yoki nomzodning foydasiga yoxud unga qarshi foydalanishi taqiqlanadi.

Ovoz berish saylov kuni soat 8.00 dan 20.00 gacha o‘tkaziladi. Ovoz berish vaqti va joyi to‘g‘risida uchastka saylov komissiyasi saylovchilarni saylovdan kamida o‘n kun oldin xabardor qiladi

O‘zbekiston Respublikasi hududida joylashgan saylov uchastkalarida saylov qutilarini soat 20.00 dan oldin ochish va ovozlarni sanab chiqishga yo‘l qo‘yilmaydi

Ovoz berish binosiga kelgach, saylovchi uchastka saylov komissiyasining a‘zosiga o‘z shaxsini tasdiqlovchi hujjatni ko‘rsatadi hamda saylovchilar ro‘yxatiga imzo qo‘yadi. Shundan keyin unga saylov byulleteni beriladi. Biron-bir sababga ko‘ra saylovchilar ro‘yxatiga familiyasi kirmay qolgan saylovchilarning familiyalari saylovchining shaxsi,

fuqaroligi va yashash joyini tasdiqlovchi hujjat asosida saylovchilar ro‘yxati ilovasiga kiritiladi.

Saylovchi saylov byulletenini olgach, uni yashirin ovoz berish kabinasida yoki xonasida to‘ldiradi. Saylov byulletenini to‘ldirish chog‘ida ovoz beruvchi shaxsdan boshqa shaxslarning hozir bo‘lishi taqiqlanadi. Saylov byulletenini mustaqil ravishda to‘ldirish imkoniyatiga ega bo‘lmagan saylovchi o‘z xohishiga ko‘ra yashirin ovoz berish kabinasiga yoki xonasiga boshqa shaxsni taklif qilishga haqli, bundan saylov komissiyasi tarkibiga kiradigan shaxslar, kuzatuvchilar va ommaviy axborot vositalari vakillari mustasno.

Saylovchi o‘zi yoqlab ovoz berayotgan nomzodning familiyasi, siyosiy partiyaning nomi ro‘parasida, o‘ng tomonda joylashgan bo‘sh kvadratga “+” yoki “ ” yoxud “x” belgisini qo‘yadi.

Ovoz beruvchi to‘ldirilgan saylov byulletenini saylov qutisiga tashlaydi.

Buzib qo‘yilgan saylov byulleteni saylovchining iltimosiga ko‘ra yangisiga almashtirilishi mumkin. Buzib qo‘yilgan saylov byulletenlari hisobga olinishi, bekor qilinishi (yuqori chap burchagini kesish yo‘li bilan) lozim va alohida saqlanadi.

Ayrim saylovchilar sog‘lig‘ining holatiga yoki boshqa sabablarga ko‘ra ovoz berish binosiga kela olmagan hollarda, tegishli uchastka saylov komissiyasi ovoz berishni ushbu saylovchilarning iltimosiga binoan ular turgan joyda tashkil etadi.

Tegishli komissiyaning kamida ikki nafar a‘zosi ko‘chma saylov qutisi bilan saylovchining turgan joyiga yuboriladi, ular saylovchining xohish-irodasi sir saqlanishiga rioya etilgan holda ovoz berish amalga oshirilishini ta‘minlaydi. Bunda kuzatuvchilar va ommaviy axborot vositalari vakillari hozir bo‘lishi mumkin. Saylov kuni o‘z yashash joyida bo‘lish imkoniyatiga ega bo‘lmagan saylovchi muddatidan oldin ovoz berish huquqiga ega.

Muddatidan oldin ovoz berish saylovga o‘n kun qolganida boshlanadi va saylovga uch kun qolganida tugallanadi. Muddatidan oldin ovoz berishni o‘tkazish vaqti Markaziy saylov komissiyasi tomonidan belgilanadi va saylovchilarning, kuzatuvchilarning e‘tiboriga ommaviy axborot vositalari orqali yetkaziladi.

Muddatidan oldin ovoz berishni amalga oshirish uchun saylovchi saylov kunida bo‘la olmasligining sabablari (ta‘til, xizmat safari, xorijga chiqish va hokazo) ko‘rsatilgan ariza asosida tegishli uchastka saylov komissiyasidan saylov byulletenini oladi. Saylovchi saylov byulletenini olganligi haqida tegishli uchastka saylov komissiyasining kamida ikki nafar a‘zosi hozirligida saylovchilar ro‘yxatiga imzo qo‘yadi.

Saylov byulleteni maxsus jihozlangan yashirin ovoz berish kabinasida yoki xonasida saylovchi tomonidan to‘ldiriladi.

Saylovchi qaror qabul qiladi va to‘ldirilgan saylov byulletenini yopiq konvertida qoldiradi, konvert tegishli uchastka saylov komissiyasining seyfida saqlanadi. Konvertning yelimlangan joyiga uchastka saylov komissiyasining ikki nafar a‘zosining imzolari qo‘yilib, ular komissiyaning muhri bilan tasdiqlanadi.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti saylovi, O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisiga saylov yakunlariga ko‘ra Markaziy saylov komissiyasining qarori saylovdan keyin o‘n

kundan kechiktirmay qabul qilinadi, Markaziy saylov komissiyasining rasmiy veb-saytida va boshqa manbalarda e’lon qilinadi (hammaga ma’lum qilinadi).

Mahalliy Kengashga o’tkazilgan saylov yakunlari to’g’risidagi qaror tegishli saylov komissiyasi tomonidan saylovdan keyin o’n kundan kechiktirmay qabul qilinadi va matbuotda e’lon qilinadi, shuningdek ommaviy axborot vositalarida hammaga ma’lum qilinadi

Saylov to’g’risidagi qonunchilikni buzganlikda aybdor shaxslar belgilangan tartibda javobgar bo’ladi.

Saylov kuni va ovoz berish boshlanishidan bir kun oldin jamoatchilik fikri so’rovlari natijalarini, saylov natijalari prognozlarini, o’tkazilayotgan saylov bilan bog’liq boshqa tadqiqotlarni e’lon qilish (hammaga ma’lum qilish), shu jumladan axborot tarmoqlariga, shuningdek Internet jahon axborot tarmog’iga joylashtirish taqiqlanadi.

O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasida “...O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Qonunchilik palatasiga hamda Qoraqalpog‘iston Respublikasi Jo‘qorg‘i Kengesiga, viloyatlar, tumanlar, shaharlar davlat hokimiyati vakillik organlariga saylov tegishincha ularning konstitutsiyaviy vakolat muddati tugaydigan yilda — oktyabr oyi uchinchi o’n kunligining birinchi yakshanbasida o’tkaziladi...” – deb ko’rsatilgan normaga asosan, joriy yilgi Oliy Majlis Qonunchilik palatasi va mahalliy kengashlar deputatlari saylovi 2024-yil 27-oktabrda o’tkazilishi va saylov kompaniyasi 2024-yil 26-iyulidan boshlanishi e’lon qilindi. Ushbu saylovda, Sudning hukmi asosida ozodlikdan mahrum etilib, jazoni ijro etish muassasalarida jazo muddatini o’tayotgan mahkumlar ham qatnashish huquqiga egalar. Ushbu yuqorida ko’rsatilgan normalar, qonunlarga muvofiq saylash huquqiga ega mahkumlar uchun to’liq amal qiladi. Jazoni ijro etish muassasalarida jazo muddatini o’tayotgan mahkumlar uchun jazoni ijro etish muassasalarida saylov uchastkalari tashkil etiladi.

## ҚОЗОҒИСТОНДА ХОТИН-ҚИЗЛАР МЕҲНАТ МИГРАЦИЯСИНИНГ АЙРИМ ХУСУСИЯТЛАРИ

Дусбекова Хуршида Пардаевна

Тошкент давлат Шарқшунослик университети  
мустақил тадқиқотчиси

*Калит сўзлар:* миграция, мигрант, муҳожир, меҳнат бозори, миллий-этник, сервис, демография, квота, доллар.

*Ключевые слова:* миграция, мигрант, иммигрант, рынок труда, национально-этнический, услуга, демография, квота, доллар.

*Key words:* migration, migrant, immigrant, labor market, national-ethnic, service, demography, quota, dollar.

## ҚОЗОҒИСТОНДА ХОТИН-ҚИЗЛАР МЕҲНАТ МИГРАЦИЯСИНИНГ АЙРИМ ХУСУСИЯТЛАРИ

### Аннотация:

Ушбу мақолада Қозоғистоннинг ички меҳнат бозорида ташқи мигрантларнинг кириши, бунда хотин – қизлар улушининг алоҳида хусусиятлари ёритилди. Ўзбекистон, Тожикистон ва Қирғизистон учун ташқи меҳнат миграциясида Қозоғистоннинг тутган ўрни, унинг айрим жиҳатлари, шаклланиш йўналишлари ва бугунги ҳолати таҳлил этилди. Мамлакат минтақадаги меҳнат мигрантларига эҳтиёжи баланд, нисбатан юқори маош берувчи ва меҳнат муҳожирларига хайрихоҳ муносабат ўрнатган ҳудуд ҳисобланади.

## НЕКОТОРЫЕ ОСОБЕННОСТИ ТРУДОВОЙ МИГРАЦИИ ЖЕНЩИН В КАЗАХСТАНЕ

### Аннотация:

В данной статье освещены выход иностранных мигрантов на внутренний рынок труда Казахстана, в частности, отдельные особенности доли женщин. Проанализирована роль Казахстана во внешней трудовой миграции для Узбекистана, Таджикистана и Кыргызстана, некоторые ее аспекты, направления формирования и сложившаяся ситуация. Потребность страны в трудовых мигрантах в регионе высока, это относительно высокооплачиваемый и дружелюбный к мигрантам регион.



**SOME FEATURES OF WOMEN'S LABOR MIGRATION IN KAZAKHSTAN****Annotation:**

This article highlights the entry of foreign migrants into the domestic labor market of Kazakhstan, in particular, individual features of the share of women. The role of Kazakhstan in external labor migration for Uzbekistan, Tajikistan and Kyrgyzstan, some of its aspects, directions of formation and the current situation are analyzed. The country's need for labor migrants in the region is high, this is a relatively highly paid and migrant-friendly region.

Сўнгги йилларда жаҳон меҳнат бозори орқали деярли барча мамлакатларга меҳнат мигрантлари кириб борди ва бу мазкур давлатларнинг иқтисодий-ижтимоий ҳаётида туб бурилишларга, салбий-ижобий тараққиётга туртки бўлмоқда.

Бироқ олимларнинг таъкидлашича, меҳнат миграцияси географик ва этник омиллар сабаб турли қиёфа ва хусусиятда шаклланади, тараққиётга турли йўналишларда таъсир кўрсатади. Шу боис нафақат минтақалараро балки давлатлараро меҳнат миграцияси масалалари чуқур ўрганилиши, уларнинг ўзаро мувозанати ва шаклланиши, мазмун – моҳияти таҳлил этилиши бугунги куннинг барча фанлари олдида турган муҳим заруратидир.

Хусусан, Ўзбекистон меҳнат бозорининг ташқи миграция таснифи унга кўшни бўлган мамлакатлардаги миграцион вазиятлар билан чамбарчас боғлиқ бўлиб, буни мамлакатларнинг ўзаро сиёсий-иқтисодий ва ижтимоий ҳолатига бевосита таъсир кўрсатишининг инкор этиб бўлмас масалалари борки, уни таҳлил этиш, мунтазам хушёр кузатув асосида ўрганиб бориш иккала мамлакат учун ҳам муҳим стратегик масала ҳисобланади.

Биргина энг яқин кўшни мамлакат сифатида Қозоғистон меҳнат муҳожирлигининг тафсилотлари ўрганилар экан, бу жараён иккала миллат учун ҳам тарихан чуқур илдизли ҳодиса бўлиб чиқади.

Аввало Қозоғистоннинг жанубий вилоятларида яшайдиган кўп сонли ўзбеклар Ўзбекистон ва Тожикистондан иш излаб борувчи меҳнат мигрантлари, хусусан аёл муҳожирлар учун миллий-этник ҳамда ижтимоий жиҳатдан муҳим ва тўғри танлов эканлиги кўзга ташланади. Қозоғистон бутун дунёдан кириб келувчи барча меҳнат муҳожирларига очик давлат эканлигига қарамай, айниқса мамлакатнинг жанубидаги меҳнатқашларнинг қарийб 85%ини ўзбек ва тожик хотин-қизларидан иборат меҳнат муҳожирлари ташкил этиши ҳатто халқаро статистикаларда ўз аксини топмоқда.[1]

Қозоғистон меҳнат миграцияси умумий қиёфаси асосан ёшлар кесимида мигрантларни қабул қилиши билан ажралиб туради. Дарҳақиқат мамлакат асосан меҳнатга лаёқатли, бироқ 25-35 ёшгача бўлган меҳнат муҳожирларига ўз бозорларини очиб берган.

Мамлакат фаол миграцион ҳудуд бўлиб, меҳнат бозоридаги юмуш турига қараб чет эллик фуқароларга эҳтиёж сезади. Масалан, Ўзбекистондан борувчи меҳнат муҳожирларининг аксари эркаклар бўлиб, мамлакатнинг барча ҳудудларида асосан оғир меҳнатлар-қишлоқ хўжалиги, қурилиш каби соҳаларни эгаллашган. Шунингдек ўзбек ошхонасига бўлган эҳтиёж ва мухлислик сабаб миллий таомлар ошхоналари тизими фаолитяти учун ҳам ўзбекларга таклиф бирмунча кўп. Қўшни Қирғизистондан эса мамлакатнинг Олмаота ва Остона шаҳарларида асосан савдо соҳасида банд бўлиш учун хотин-қизлар таклиф этилади. Маҳсулот савдосида албатта аёлларда устунлик туғма қобилият туфайли машаққати оғир бўлмаган хизмат кўрсатиш, сервис, уй хизматчиси ва савдо ходими каби касбларни асосан қирғиз хотин-қизлари эгаллаган.

Бироқ юқоридаги кўрсаткичларга қарамай ўрганилаётган мамлакат жанубий вилоятларида асосан ўзбекистонлик ва тожикистонлик аёл мигрантларни учратиш мумкин.

Қозоғистондаги аёллар миграцияси одатда ўртача узоқроқ муддатга ишга қабул қилиниши билан характерланади. Масалан камида 1 йилдан - 8 йилгача, яъни мигрантлар келган ҳудудларнинг яқинлигига қараб (масалан маълум бир экинни экиб-ҳосил йиғилгунга қадар) ярим йил ёки 7-8 ойни ташкил этса, доимий ишловчи корхоналарда ишга жойлашганлар учун 8-10 йилгача бўлган муддатларда шартномалар тузилиши мумкин. Шу боис Қозоғистонга ишга кетиш ва уйга ортга қайтишнинг ўзига хос "жадвали" мавжуд. [2]

Баъзан бу муддатларнинг ҳеч бирига тегишли бўлмаган муддатларда ҳам иш берувчининг ишончини қозониш ва узоқ йиллар муқом ишчи сифатида ўрнашиш мумкин албатта. Бундай схема иш берувчининг талабини ҳам, пудратчининг эҳтиёжини ҳам қондиради ва ходимнинг интизомли меҳнати ва иш берувчининг жавобгарлиги кафолатига айланади. Бироқ, бундай “ишонч”га кириш мигрант аёллардан тартибли масъулиятлилики талаб этади ва кўпроқ ҳаракатчан бўлиш ҳаётий заруратга айланади.

Меҳнат миграцияси доирасида аёлларнинг тақсимланиши ўзига хос хусусиятларга эга. Эркак меҳнат муҳожирларининг ёши катталари кўпроқ манфаатлироқ бўлса (характери шаклланиб бўлган, ҳаётнинг паст-баландларидан бирмунча ўтган 30-45 ёшгача бўлган эркаклар), хотин-қизлар меҳнат миграцияси асосан ёшлардан иборат бўлиши билан характерланади. Айниқса ўз мамлакатидан чиқиб кетаётган ёш аёл меҳнат муҳожирларининг кейинги тақдири борилаётган давлат билан боғланиб кетиши эҳтимоли ҳам эркакларга нисбатан катта. Шу боис Қозоғистон учун ҳам ёш хотин-қизларнинг меҳнат мигранти сифатида кириб келиши, кейинчалик мамлакат демографиясига сезиларли натижа бериши билан ҳам манфаатлидир.

Бундан ташқари, ёш аёллар меҳнат миграцияси учун мўлжалланган мамлакатда иш берувчилар учун афзалроқдир. Мигрантни ёллашда иш берувчи уни иложи борича кўпроқ жалб қилишга ҳаракат қилади. Унинг учун ҳаракатчанлик, меҳнат қобилияти ва бошқалар (айниқса ёш болалари ва оиласи) билан боғлиқ муаммолар бўлмаслиги жуда муҳимдир. [3]

Буни баҳсли жиҳатдан таҳлил қилсак, кекса авлод вакиллари профессионал жиҳатдан кўпроқ тажрибага эга, аммо мигрантларни иш билан таъминлаш махсус кўникмаларни талаб қилмайди, бироқ жисмоний ресурслар, масалан ишчининг ёш, соғлом ва эркин шахс бўлиши иш берувчи учун жуда муҳимдир. Бундан ташқари, барча Осиё мамлакатларининг ахлоқ билан боғлиқ анъаналарига кўра, минтақадаги кекса одамларга нисбатан ҳурматли муносабат омили ҳам алоҳида рол ўйнайди: ота-оналари тенгги инсонларга иш буюриш ёки қаттиққўллик билан талабчанлик тақозо этилганда бироз ноқулай вазиятлар юзага келиши мумкин. Шунингдек, мазкур ҳудудларда аксарият ёшларнинг иш излаб мигрант сифатида мамлакатни тарк этиши ҳам, уларнинг азалий анъаналарига мувофиқ уйдаги кексаларни - ота-оналарини мусофирлик машаққати ва оғир меҳнатга раво кўрмасликларидир.

Қозоғистонда аёлларнинг меҳнат миграцияси оилавий миграция сифатида, айниқса кишлоқ хўжалиги ишларида кўпроқ намоён бўлади. Биринчидан, сиз кўпроқ пул ишлашингиз мумкин; иккинчидан, аёл учун мигрант меҳнатининг қийинчиликларига дош бериш осонроқ бўлади.

Кишлоқ хўжалигида ишлаган қирғизистонлик аёлнинг ҳикоясидан:

"Қозоғистонга ишга кетаётган аёл фақат оиласи билан келишини билиши керак. Бунинг устига иш берувчи кўпинча эр-хотинларни олади, чунки бу унга кўпроқ фойда келтиради. Сабзавотлар билан ишлаш қийин, сиз сабзавот сумкаларини кўтаришингиз керак ва аёл учун бу қийин. Эгаси учун ҳар куни иш учун ёлғизларни ёллашдан кўра, оилани ёллаш ва ўз ҳовлисида яшаши фойдалироқ. Аёлга фақат оила ва эр ёрдам бериши мумкин, эр у ерда оғирроқ ишларни бажаради."

Умуман халқаро миграцияда иш изловчиларнинг айнан Қозоғистонни танлашининг асосий сабабларидан бири бу мамлакатда бўлиб турган мигрантларнинг юқори даромад олиши, бу ерда мусофир сифатида яхши ҳолатда яшаши ва умумий атрофлича шароит ҳақида ижобий фикр билдиришидир. Бу жиҳатга айниса бир нечта мамлакатларни кезиб меҳнат қилувчилар жуда эътиборли бўлиб, сўнгги йилларда ҳар томонлама кафолатган меҳнат шароитлари яратилган давлатларгина сифатли миграцияни қўлга киритаётгани сир эмас. Ўтган асрга нисбатан бугунги кунда халқаро меҳнат миграцияси жадал ривожланиб бораётгани ҳам нисбатан арзон шу билан биргаликда сифатли ишчи кучини ёллашда мамлакатлараро ижобий рақобат ўсиб боришини кўрсатади. Ушбу ҳолатлар миграция тўғрисида қарор қабул қилишнинг асосий рағбатлантирувчиси бўлиб, натижада меҳнат бозорининг ривожланиши бир томондан, иккинчи томондан мамлакат ҳақида халқаро майдонда ижобий фикр ёйилишига, унга нисбатан ишончсизлик йўқ бўлишига олиб келади.

Бироқ халқаро меҳнат миграциясининг дунё бўйлаб йирик муаммоларидан бири бу мигрантлар томонидан содир этиладиган турли ҳуқуқбузарликлар бўлиб, ижтимоий даражаси ва оқибатига кўра мамлакат учун турли салбий оқибатларни келтириб чиқармоқда. Албатта Қозоғистон ҳам бундан мустасно эмас.

Шу боис мамлакатда ушбу масала ҳуқуқмат даражасида назорат олинади, доимий таҳлилий ўрганиш кун тартибида туради.

2019-йилнинг 20-декабр куни Қозоғистон Республикаси Президенти жаноб Қосим-Жомарт Тоқаев хорижий ишчи кучини жалб қилувчи корхоналарда меҳнат ва миграцияси қонунчилигига риоя этилишини назорат қилиш бўйича текширув ўтказилганини маълум қилди. Унинг аниқлик киритишича, 95 та корхона текширилиб, жами 930 та қоидабузарлик аниқланган. Бу шуни кўрсатадики, ҳар бир корхонада ўндан ортиқ қонунбузарликлар содир этилиши бу меҳнат бозори қўлга киритаётган ютуқлардан кўра йўқотишлар кўп бўлиши эҳтимолини оширади. Шу боис давлат раҳбари Қозоғистонда чет эл ишчи кучини жалб қилиш квотасини босқичма-босқич қисқартирилишига ваъда берди. Шу мақсадда мазкур қисқариш тахминан 40 фоизни ташкил этди, яъни 2019 йилдаги 49 мингдан - 2020 йилда 29 минггага камайтирилди.[4]

Шуни ўринда таъкидлаш муҳимки, хотин-қизлар меҳнат миграцияси нисбатан жиноятчилик хавфи паст бўлган жараён бўлиб, бунга аёлларнинг жиноятга мойиллиги пастлиги, улар кўпроқ оила ва фарзандлари хотиржамлиги учун асосий нуқтаи назарини ушбу ракурсга қаратишидадир.

Бироқ бир қанча тўсиқлар ёки чекловлар бўлишига қарамай қўшни мамлакатлардан Қозоғистон мигрантлар оқими тўхтамади. Мигрантларнинг ўз ҳикояларидан иқтибослар бунинг тасдиғидир: Қирғизистонлик аёл мигрант ўз ватанида эри моторист касби ортидан мўмай даромад топса-да, маошидан атиги 50 долларгина заҳира сифатида ортиши уларнинг яшашдан бошқа орзулари ушалмаслигининг белгиси эди. Шу боис қўшни мамлакатга иш излаб оилавий келишди.

Худди шунингдек, уй хизматчиси бўлиб ишлаган ўзбекистонлик аёл интервьюси: "Қозоғистон яхши мамлакат, яхши маош, иш бор, дейишди. Ота-онаси вафот этгандан сўнг, у акаси билан ёлғиз қолди, синглиси бу ерда ишлади, у бу ерга таклиф қилди. Қозоғистонга келишдан мақсад пул топиш, оилага ёрдам беришдир. Мен биринчи марта 2006 йилда келганман, синглим билан келганман, у аллақачон шу ерда ишлаган ва менга ҳам иш топиб, таклиф қилган эди. Мен одатда Қозоғистонда 5-6 ой тураман ва ишлайман, уйда тахминан 20 кун меҳмонда бўламан. Қозоғистонда ишлашни яхши кўраман, чунки барча шароитлар мавжуд, доимий кафолатланган ишим бор, яхши маош оламан, одамлари яхши, камситмайди, хавфсизлигимиз ҳам кафолатланган".

Бу фикрлар албатта мамлакатга меҳнат миграцияси бўйича асосий талабгир давлатлар бўлган Ўзбекистон ва Қирғизистон томонидан билдирилган энг юқори баҳодир. Чунки мигрант учун доимий ва юқори маош, хавфсизлик ва муқим жойлашиш булар энг асосий компонентдир.

Қозоғистон муҳожир аёллар учун ишлаш, ноқонуний меҳнат фаолияти билан барқарор шуғулланиши учун қулай ҳудуд бўлиб, муҳими уларнинг моддий фаровонлигини яхшилашга ёрдам беради. Қозоғистон стандартлари бўйича уларнинг иш ҳақи унчалик юқори эмас, (маҳаллий аҳолини бунақа маош билан ишлата олмайди) аммо муҳожир аёллар учун бу уларни ўз уйларидаги ишсизлик ва камбағаллик ҳолатидан чиқишнинг ягона имкониятидир.

Мамлакатда муҳожирлар учун меҳнат бозорининг яна бир қулай томони бир пайтнинг ўзида бир ва ундан ортиқ жойларда ишлаш ва даромадини ошириш

имконияти ҳам берилган. Аксар мамлакатларда касбсиз ва малакасиз меҳнат муҳижирлари бир жойда ва маълум чекловлар асосида ишга олинади ва арзимаган маош билан чеклаб қўйилади.

Икки жойда ишлаб пул топиш ҳар ойда ватанида қолган оиласига пул жўнатувчи хотин-қизлар учун бир маошни жўнатса иккинчи маошини жамғариш имконини беради.

Савдо-сотиқ ва уй хизматчиси соҳаларидан бошқа барча соҳаларда хотин-қизлар деярли кўпроқ жойда ишлашга ҳаракат қилишади. Савдо соҳасида ишлаган қирғизистонлик аёлнинг ҳикоясидан баъзи фактлар: "Биз ойига ўртача соф фойда 300 доллар ишлаб топамиз, қолган пулни айланма даромадага-маъсулот сотиб олишга мажбурмиз".

Бироқ даромад бироз пастрок бўлса, нисбатан тинч меҳнат бўлгани боис ўзбекистонлик мигрантлар Қозоғистонда асосан қишлоқ хўжалиги соҳасини танлашади.

Масалан, Атирау вилояти ҳокими ўринбосари Қайрат Нурлибоев "Атамекен Бусинесс" журналистига берган интервьюсида надомат билан шундай деди: "Вилоят ҳокими томонидан ҳар йили қишлоқ хўжалиги соҳасида мутахассислар тайёрлаш учун махсус грантлар ажратилади, афсуски, вилоятда 2-3 нафар талабгор бор, ҳаттоки улар ҳам ўқишга кириш учун энг юқори балл тўплай олмаяпти. Биз муаммонинг бундай ечимини топишга мажбур бўляпмиз, яъни талабгор бўлишимиз заҳоти 600 нафар Ўзбекистон фуқаролари минтақага чартер бўйича учиб келди ва иш билан таъминланди. Бугунги кунда минтақа далаларида меҳнат қилаётганларнинг 70 фоизи мигрантлардир.[5]

Агар мана шу рақамларнинг 35-40 фоизи хотин-қизлар деб ҳисобласак, демак 250 нафарга яқин аёллар бир пайтнинг ўзида мамлакатнинг биргина ҳудуди қишлоқ хўжалигидаги асосий ишчи кучи саналади.

Бунинг устига хорижий мигрантлар учун нисбатан юқори маош ҳам уларнинг бу мамлакатга оқими тўхтамаслигининг асосий сабабидир. Қозоғистон статистикаси:

- 1993 йил – 27,29 доллар;
- 1994 – 48,4 доллар;
- 1995 – 78,5 доллар;
- 1996 – 101,6 доллар;
- 1997 – 113,2 доллар;
- 2001 – 118 доллар;
- 2005 – 256,3 доллар;
- 2010 – 526,7 доллар;
- 2013 – 717,4 доллар;
- 2014 – 675,3 доллар;
- 2015 – 568,3 доллар;
- 2022 – 659,1 доллар;
- 2023 – 740,4 доллар;



• 2024 (I квартал) – 852,08 доллар ойлик маош кўрсаткичининг ўзиёқ Ўрта Осиёда аниқ юқори малакали маълум бир касб эгаси бўлмаган аёл мигрантлар учун жуда яхши имкониятдир.[6]

Умуман олганда, Қозоғистонда меҳнат миграцияси маҳаллий аҳоли учун одатий ҳолга айланди ва ишга келган муҳожирларга тенг муносабатда бўлиш аллақачон қадриятга айланиб бормоқда. Аммо дискриминация муаммолари (миллати, жинси бўйича), қоида тариқасида, жаҳон амалиётида миграция жараёнлари билан боғлиқ бўлиб, Қозоғистон ҳам бундан мутлақо ҳоли эмас албатта. Турли ҳаётий вазиятлар инсоннинг ўз мамлакатида ҳам бўлиши мумкин бўлганидек бу мамлакатда ҳам содир бўлади. Бироқ Россия Федерациясининг Москва шаҳридаги йирик савдо марказларидан бири Крокус сити маллдаги воқеалардан сўнг рус халқи тафаккурида тожик миллатига мансуб мигрантларга нисбатан уйғонган кўнгилсиз туйғу натижасида юзага келган кўплаб дискриминация ҳолатлари каби нохуш ҳодисалар Қозоғистонга хос эмас.

Бироқ, баъзан мигрантлар савдо ва хизмат кўрсатиш соҳасида ишлайдиган маҳаллий аҳолининг ёмон муносабатига дуч келишлари учраб туради. Улар меҳнат бозоридаги манфаатларини ҳимоя қилиб, муҳожирларнинг рақобатидан қўрқишади. Мана шу каби омиллар ҳатто, келажакда миграция ўсиши билан Қозоғистон жамиятида муҳожирларга қарши кайфиятнинг кучайишини кутиш мумкин, бу эса иқтисодий инқироз оқибатларига қараб ҳаракатланиши мумкин.

Шунингдек, Қозоғистон меҳнат миграциясида ҳам айрим муаммолар учрайди. Уй-жой топиш меҳнат муҳожирлари учун янги жойни ташкил қилиш жараёнида қийин вазифага айланади. Уйни ижарага олиш нархи кўп ҳолларда мигрантга тўланадиган иш ҳақидан баланд бўлади. Бу ҳолатда мигрантнинг биргина йўли шу пулни тежаб, "қўл остида" бўлган иш берувчи таклиф қилган ҳар қандай уй шароитида яшайдилар ва шу билан ўзларини минимал санитария меъёрларига ҳам мос келмайдиган яшашга маҳкум этадилар.

Мигрантларнинг янги шароитларга муваффақиятли мослашувининг муҳим омили ижтимоий хизматлардан, шу жумладан тиббий ёрдам ва таълим тизимидан фойдаланишдир. Қозоғистонда меҳнат муҳожирларига, уларнинг ҳуқуқий мақомидан қатъий назар, шошилишч тиббий ёрдам кўрсатишда муаммо йўқ. Бироқ, мигрантларнинг иш билан таъминлашнинг ўзига хос хусусиятлари билан боғлиқ тиббий ёрдам олишда фарқлар мавжуд. Савдо ва хизматлар соҳасида аёл биринчи навбатда эгасининг кундалик даромад олиш билан боғлиқ манфаатларига боғлиқ. Иш берувчи агар ходими бемор бўлса унинг бу муаммосини имкон қадар тезроқ аниқлагани маъқул. Талаб кескин қўйилади – "агар касал бўлсангиз, бошқасига жой беринг", айниқса бу ишчининг ўрнига бошқасини тезда топиш мумкин бўлган шароитда.

Қишлоқ хўжалигида ишлайдиган муҳожир аёлларда ҳам худди шундай ҳолат мавжуд: иш берувчи ўзи ёллаган муҳожирларининг тўлиқ меҳнат қила олиши учун уларнинг саломатлигини мустаҳкамлашга масъулдир. Шу муносабат билан у ўз-ўзидан



шошилич равишда тиббий ёрдам олиш имкониятига эга бўлган муаммоларни ҳал қилишга ҳаракат қилади.

Қирғизистонлик савдо-сотикда ишлаган аёллардан олинган факт: "бир марта мен жуда қаттиқ касал бўлиб қолдим. Мен стюардессага бир неча кун ётишим жоизлиги ҳақида хабар берганимда, у рухсат бермади. Бу унга ёқмаслигини очиқ айтди ва бўлимдан воз кечиб, ишдан кетинг, деди. Албатта ишни йўқотмаслик учун мен гриппни оёқларимда ўтказдим. Бу ҳолат мен учун руҳий жиҳатдан оғир ва жисмонан оғриқли эди, аммо менда танловсиз ягона йўл бор эди".

Меҳнат миграцияси ҳақида гапирганда, жамиятда яшашнинг санитария-эпидемиологик меъёрларига таъсир қилмаслик мумкин эмас. Қозоғистонга ишлаш учун келган меҳнат муҳожирлари маҳаллий аҳоли томонидан соғлигига келажакда хавф туғилувчи инфекцияларнинг ташувчиси сифатида хавотирга солса, иккинчидан мигрантлар томонидан содир этиладиган жиноятлардир.

2019-йилнинг 20-декабр куни Қозоғистон Республикаси Президенти жаноб Қосим-Жомарт Токаев хорижий ишчи кучини жалб қилувчи корхоналарда меҳнат ва миграция қонунчилигига риоя этилишини назорат қилиш бўйича текширув ўтказилганини маълум қилди. Унинг аниқлик киритишича, 95 та корхона текширилиб, 930 та қоидабузарлик аниқланган. Шунга асосан, давлат раҳбари Қозоғистонда чет эл ишчи кучини жалб қилиш квотаси қисқартирилишига ваъда берди. Бу қисқариш тахминан 40 фоизни ташкил этган - 2019 йилдаги 49 мингдан 2020 йилда 29 минггача.[7]

Қозоғистон хориждан ўрта қатлам ишчи кучини энг кўп жалб этувчи давлатлардан бири бўлгани учун ҳам меҳнат миграциясининг ташкилий – ҳуқуқий масалаларини тизимлаштириши, халқаро стандартларга мослаштириши ва ҳукумат даражасида бошқариши шарт.

Мавжуд турли хил маълумотларни таҳлил қилиб, Қозоғистонда меҳнат миграцияси, айниқса кичик ва ўрта бизнес соҳасида аллақачон хорижий ишчилар мустақкам ўрин эгаллаганлигини кўриш мумкин. Бу барча соҳада кўшни давлатлар, айниқса Ўзбекистон, Қирғизистон ва Тожикистон фуқароларининг бандлиги юқори кўрсаткичларда таъминланганини кўрсатади. Айни пайтда маҳаллий аҳолидан кўра меҳнат муҳожирларини ишга олишнинг афзалликлари борки, иш берувчилар ҳам четдан иш излаб келганларни ишга ёллашни афзал кўради:

- меҳнат муҳожирлари маҳаллий аҳолига қараганда турли сабабларга кўра иш берувчининг олдида деярли талаб қўймайдилар;

- аксарият ҳолларда улар иш берувчи томонидан таклиф қилинган ҳар қандай иш ҳақида рози бўлишади;

- ишни бажараётганда, улар имкон қадар тезроқ уни тугатишга қизиқишади (яъни улар ғайритабиий, меъеридан ортиқ куч сарфласа ҳам, муҳими ишни яқунлаб, кўпроқ даромад олса бўлди), чунки кейинчалик улар ўзлари учун бошқа иш топишлари ва шу билан умумий даромадларини оширишлари мумкин;

- улар бажарадиган ишларнинг сифати, тегишли касбий малакага эга бўлишидан қатъий назар, иш берувчиларга мос келади. Малака талаблари деярли йўқ;

- юқори маош сўрамайди, аксинча маош таклифи ишга олувчидан тушади;
- яшаш учун деряли комфорт шароит сўрамайди ва борича таклифни маъқуллайди.

1. “Гендерные аспекты трудовой миграции в Республике Казахстан: экспертная оценка”. Журнал. Алматы-2012. С.17
2. Алимбекова Г.Т. Женская трудовая миграция в Казахстане. Алматы.С.2.
3. «Трудовая миграция: зарубежный опыт и особенности законодательства Казахстана» национальный тренинг. Нур-Султан. 2020. 12-13 февраль.С.17
4. «Трудовая миграция: зарубежный опыт и особенности законодательства Казахстана» национальный тренинг. Нур-Султан. 2020. 12-13 февраль.С.18
5. Informburo.kz.<https://informburo.kz/cards/trudove-migranty-v-kazaxstane-kto-oni-otkuda-i-skolko-zarabatyvayut>
6. Zakon.kz/ Зарплата казахстанцев в долларах стала максимальной, но "зеленый" обесценился.06.06.2024.
7. «Трудовая миграция: зарубежный опыт и особенности законодательства Казахстана» национальный тренинг. Нур-Султан. 2020. 12-13 февраль.С.18
8. «Трудовая миграция: зарубежный опыт и особенности законодательства Казахстана» национальный тренинг. Нур-Султан. 2020. 12-13 февраль.С.18

**“ISYON VA ITOAT” ROMANIDA  
MAKON VA ZAMON TALQINI**

**Avazov Vahobjon Tolibjon o‘g‘li**  
*SamDU mustaqil tadqiqotchisi*

Mustaqillik yillariga kelib badiiy adabiyotning o‘ziga xos talqinlarida jiddiy o‘zgarishlar, Sharq va G‘arb adabiy hodisalaridan oziqlanish jarayonlarini alohida qayd etib o‘tish lozim. Badiiyatdagi o‘zgarishlarning turfa olamini tahlil qilish esa, adabiyotshunoslikda ham turlicha yondoshuvlarni, asosli xulosalarni yuzga chiqardi. Makon va zamon kotegoriyalari falsafiy termin, deb hisoblanadi, ammo badiiy adabiyotda har bir qahramon ma’lum bir makon va zamonda harakat etishi inobatga olsak, uning badiiy funksiyasi yanada teranlashadi. Uning zamiridagi turfa xil voqelikning badiiy ifodasidagi qarashlar, talqinlar inson ruhiyatining xarakterini ochib berishda ham etakchilik qilishi ma’lum bo‘ladi. Badiiy xronotop asarning turli o‘rinlarida ijodkor konsepsiyasiga asosan ifoda shaklini namoyon qiladi.

Adabiyotshunos A.To‘ychiyev qayd qilganidek: “XX asr nosirlari adabiy faoliyatini o‘rganish, ijodkor shaxsi va jamiyat, yozuvchi uslubi, voqelikni ifoda etish usullari, hayot haqiqati, tagma’no tasvirlar orqali pafos va badiiy g‘oyaning ifodalanishi kabi qator umumestetik muammolarni idrok etish hamda milliy tafakkurimizning yuksak namunasi bo‘lmish o‘zbek romanchiligining badiiy tah;lil qilish, unga xos poetik unsur va vositalarni o‘rganish, janrdagi makon va zamon konsepsiyasini tadqiq etish shu kun adabiyotshunosligining muhim vazifalaridan biridir” [1, 3-4-betlar], - deb ta’kidlaganda, asosli qarashlarni bayon etgan edi. Chunki badiiy adabiyotning asosiy unsuri bo‘lgan makon va zamonning badiiy ifoda shakllari ham yangilanib, zamonaviy adabiyotda ham kompozitsion yaxlitlikni yuzga chiqarishda etakchilik qilmoqda.

Adabiyotshunos A.Nasirov ta’kidlaganidek: “Badiiy asardagi metaforik vaqtning tasviri tush bilan ham bog‘liq holda tasvirlanish xususiyatiga ega. Tarixiy asarlar ham badiiyat namunasi sifatida bundan mustasno emas. To‘g‘ri roman qahramoni bo‘lmish tarixiy shaxslar tush ko‘rgan, uni o‘z xotiralarida qayd qilgan bo‘lishlari mumkin. Lekin qahramonlar tush ko‘rsa, aksariyat hollarda, asosan muallifning badiiy niyatlari bilan bog‘liq bo‘ladi” [2, 44-bet]. Bu tushunchalarda, tarixiy romandagi vaqt konsepsiyasi haqida so‘z borsa-da, ammo barcha janrdagi asarlarga xos xususiyatdir. Shu jihatdan, epik asarlarda, bevosita roman janridagi asarlarda makon va zamonning badiiy talqinlarida esa, unson xarakterini shakllanishiga, uning ruhiy-ma’naviy qiyofasini talqin etishga asos bo‘lishi, tabiiy holdir. Makon va zamon kotegoriyalarining badiiy ifodasida insonning turli xususiyatlarini ochish bilan bir qatorda, makon yuz bergan, yuz berayotgan voqealar silsilasini umumlashtirish imkonini ham beradi.

Ulug‘bek Hamdamniung “Isyon va itoat” romanidagi makon va zamonning o‘ziga xos tamoyillari, insonni anglash, muhitning murakkab qirralarini his etish imkonini beradi. Adabiyotshunos olima Bahora To‘rayeva qayd qilganidek: “Ob’ektiv real zamoni aks ettiruvchi zamon tushunchasi konseptual yaxlit tizim sifatida nihoyatda murakkab bo‘lib,

falsafa, fizika, teologiya va adabiyotshunoslikda zamon fonomeni to‘g‘risida turli nazariy-konseptual qarashlar, yondoshuv va talqinlar mavjud. Materiya hamisha harakatda mavjud. Harakat esa usluksiz davomiylik bo‘lib, zamonning fizik mohiyatini belgilaydi” [3, 12-bet].

Mohiyat davrning zamonning xususiyatlarini o‘zida umumlashtirib borsa, badiiy vaqt va makon konsepsiyasini muhit va insonni teranroq ilg‘ashga, uning butun murakkabliklarini his etishga imkon beradi [8,202-bet]. Shuning uchun adibning “Isyon va itoat” romanida zamonning dealektik birligi makonga uzviy bog‘lansa, xarakter shakllanishining tamoyillari esa, ruhiy istiroblar bilan o‘zaro dialektik birlikda namoyon bo‘ladi: “Qamoqxona tuynugidan tashqariga qarab turarkan, Akbar ustozning “Hikmat uqqanga gapirgin, bolam, yo‘qsa, har ikki tomonga jabr qilasan....” degan gaplarini, lof bo‘lmasa, minginchi bor xayolidan o‘tkazdi. Biroq afsuski, vaqtda bunga amal qilmadi. Endi esa mana, bir yildirki, alamini tortayapti. “Qiziq, ustoz o‘z o‘gitining uchunchi tomoni borligi haqida ham o‘ylab ko‘rganmikin? Axir johilga hikmat so‘ylab qo‘yib, uning jazosini olayotgan uchunchi tomon – men-ku!.. Bir oydan so‘ng o‘ttizga chiqaman. Etti uxlab tushumga kirmagandi o‘ttizinchi bahorni qamoqda qarshilash. Hyot qiziq ekan... yo‘q... shafqatsiz ekan” [4, 3-4-betlar].

Badiiy qahramonimiz Akbar qalbidagi istiroblarning yuzaga chiqishiga eng avvalo, o‘sha muhitning adolatsiz tamoyillari deb qaraydigan bo‘lsak, uning qarashlaridagi istiroblarning yuzaga kelishiga esa, davr muhiti, ya‘ni makon va zamonda ro‘y berayotgan voqealar silsilasini anglash mumkin. Akbardagi insoniy fazilatning asta-sekin bilan yovuzlik, insonga uning qilmishlariga nafrat hissini kuchayib borishi ham bejiz emas edi. Adolatsizlik qurboniga aylanib ulgurgan jizm o‘z ruhiyati bilan kurashadi, buning sababi ham muhitdagi tengsizlik va adolatsiz hukmning mavjudligi edi [9]. Akbar ustozining o‘gitlarini xayolan jonlantirar ekan, uning qarashlarida asoslar muvjudligini inkor qilmagan holda, jamiyatdagi adolatsizliklarning yuzaga chiqishidagi sabablarni topa olmas, shu erga kelganda, xayollari chalkash-chulkash bo‘lib ketardi.

Yozuvchi asar qahramonining bu xususiyatlarini ruhiy kechinmalar asosida juda asosli talqin etgan: “Akbar cho‘chib uyg‘ondi. Tag‘in o‘sha tush. Tag‘in o‘sha o‘quvchi... Sadr, uning haqoratli so‘zlari, ko‘kragiga kelib urilgan mushtlari... Keyin shapaloq.. sud... Sudiyaning og‘zidan chiqqan shafqatsiz hukm: “uch yilga ozodlikdan mahrum etilsin!” Har safar ana shu “mahrum etilsin!” degan so‘zlardan keyin Akbar “Yo‘q, yo‘q, yo‘q!” deya baqirib uyg‘onib ketadi va hushuga kelgach ham uni takrorlayveradi: “Yo‘q, yo‘q, yo‘q! Axir bu shafqatsizlik, axir bu adolatsizlik, axir bu...” [4, 4-5-betlar].

Taqdirning achchiq qismati shafqatsiz o‘yinlarini hazm qilaolmaslikning zamirida ruhiy istiroblar, qiynoqlarning kuchayib borishi kuzatiladi, ammo hayotning bu shafqatsizligi va adolatsizligining zamirida ham inson uning fazilatlari mujassamlashgan [10,74-bet]. Sudiya qarata “adolatsizlik” – degan qarashlarida o‘sha davr muhitiga, uning adolatsiz hukmiga nisbatan ichki va tashqi bir isyonning mujassamlashganligini kuzatish mumkin. Axir, insonning qadri, uning qiymati shu darajada “psat”ga urilgan muhitdan yana “nima”ni kutish mumkin ekanligini juda kech anglashga intiladi, ammo bu tushunchani zamirida shafqatsizlik, adolatsizlik, haqsizlik, oddiy insonning qadr-qiymatini, ori-g‘urini paymol etilishini kuzatish mumkinligini his etadi,amm bu qarashlarni o‘z ruhiyatidagi kechinmalar bilan inkor ham

qiladi: “Sudni haqorat qilganing uchun yana qo‘shib berishim mumkin” degandi. Akbar esa o‘zini qo‘yarga joy topolmay, o‘tirgan o‘rnini jon-jahdi bilan mushtlagan edi. So‘ng ana shu erdan hammaning ko‘z o‘ngida, ayniqsa, o‘z o‘quvchilarining oldida qo‘liga kishan solib etaklab ketishgandi” [4, 5-bet].

Talqinlarga nazar solar ekanmiz, Akbarning tushlarida ham bu jarayon o‘z igodasini topganligiga shuba qilinmaydi. Makonda yuz bergan voqelik, zamonda namoyon bo‘lmoqda, Akbar qalbidagi istiroblarning iskanjasida, insonning ruhiy ma‘naviy olamidagi murakkabliklar yuzaga chiqadi. Adolatsizlik, haqsizlikning qurboniga aylangan inson fojialariga ham yana o‘sh muhit, makon va zamonning tala-to‘plari sababchi bo‘lganligini his qilish mumkin.

Asar qahramoni Akbar qalbidagi istiroblarning istiroblarning zamirida inson fojiasi mujassamlashganligini kuztish mumkin. Uning qalb kechinmalaridagi ziddiyatlarning asosida insonni tushunish, uni inkorb etish holati mavjud. Agar o‘z o‘quvchisining bir shapoloq urgani uchun shunday jazoga mahkum etilganini inobatga olsak, uning zamirida adolatsizlik bilan bir qatorda, shafqatsizlikning eng ayanchli holatlari ham namoyon bo‘ladi. Axir, Sadrning otasi Akbarga nisbatan haqsizlik qilgan edi, ammo adolatli jamiyatning sudi ham uning tarafini oladi. Xuddi shu nuqtada Akbarning nafratini, uning nohaq hukum chiqarilganligiga yan bir bor ichonch hosil bo‘lishiga imkon yaratiladi: “-Sadrning otasini bilmasmiding, uchiga chiqqan firibgar, mutahham. Bolasi ham shu shunday-da. Ular atayin ham shunaqa majora qidirib yurishadi. Sen esa shartta ilinib o‘tiribsan. – Ha ustoz, buni keyin... pul talab qilishganda tushundim. Shunda bergan arizamizni qaytarib olamiz deyishgandi. Men bir so‘m ham bermadim” [4, 7-8-betlar].

Shaxs tafakkur tarziga ega bo‘lgan davrdan boshlab, adolatsizlik, haqsizlik bilan kurashib keladi, ammo uning chegarasini topa olmaydi, shuning uchun istiroblar iskanjasida yashashga mahkub bo‘ladi. Akbardagi insoniylik fazilatlarini o‘rnini keyinchalik shafqatsizlik egallab boradi. Uning qalbidagi isyonning chegarasi yo‘q edi, ammo qachondir itoat sari qadam tashlashi tabiiy hol edi. Shu jihatdan ham romanda ilgari surilgan talqinlar asosida, badiiy makon va zamonning turli qirralarining ifodasi, insonning ruhiy-ma‘naviy olamidagi evrilishlarni ham yuzaga chiqishiga imkon beradi.

Makon va zamonning badiiy ifodasi asardagi mavjud tasvir ob‘ekti, muallif qarashlariga hamohang tarzda shakllantiriladi. Bu esa asardagi qahramonlarning qanday makon va zamonda harakatlanayotganidan, undagi o‘ziga xosliklarni teranroq anglashga imkon beradi. Asardagi obtrazlar olamiga nazar solar ekanmiz, makon va zamonning turli xususiyatlardan istirob chekkan inson qismatining guvohi bo‘lamiz. Talqinlardagi ifoda shakli esa adabiy olam manzarasini teran anglashga, asosli xulosalar chiqarishga zamin hozirlaydi. Shuning uchun ham, talqinlardagi kurashlar, inson ruhiy istiroblari barchasi ma‘lum bir zamon va makonda yuz berishi bejiz emasde, degan taassurotni uyg‘otadi.

Umuman olganda, badiiy asarda tasvirlanayotgan voqealar makon va zamonda kechadi, shunga ko‘ra adabiyot nazariyasida “badiiy vaqt” kategoriyasining o‘ziga xos badiiy funksiyasi mavjudki, bu esa obrazlar olamini, uning turga xil xarakter xususiyatlarini yoritishga asos bo‘ladi.



**FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:**

1. Тўйчиев А. Ўзбек романларида макон ва замон. Монография. – Тошкент, “Mumtoz so‘z”, 2009. – 152 бет.
2. Nasirov A. Badiiy vaqt talqini va xarakter ifodasi. Ma'lumot uchun qarang: Badiiylik va hayotiy haqiqat (“Yulduzli tunlar” va “Ona lochin vidosi” romanlari misolida). Monografiya. Turkiya, Istanbul, KESIT, 2019. – 134 bet.
3. Тўраева Б. Замонавий романларда хронотоп поэтикаси. Монография. – Тошкент, “EFFECT-D”, 2022. – 288 бет.
4. Хамдам Улуғбек. Исён ва итоат. Роман. – Тошкент, “Янги аср авлоди”, 2003. – 140 бет.
5. Бахтин М.М. Эпос и роман // Вопросы литературы и эстетики. – Москва, Художественная литературы, 1975. №1. С.447-483.
6. Бахтин М.М. Формы времени и хронотопа в романе. Очерки по исторической поэтике // Вопросы литературы и эстетики. – Москва, Художественная литературы, 1975. №1. С.234-407.
7. Башлят Г. Избранное: Поэтика пространства. – Москва, “Российская порлитическая энциклопедия”, 2004. – 376 с.
8. Nasirov, A. (2020). Odil Yoqubovning “Ulug ‘bek hazinasi” romanida badiiy obraz yaratish. Uluslararası Türk Lehçe Araştırmaları Dergisi (TÜRKLAD), 4(2), 200-205.
9. Normamatovich, N. A., & Elmira, J. (2020). Novel thinking and artistic conflict in shoyim butayev's novels. European journal of molecular & clinical medicine, 7(3).
9. Nasirov, A. (2012). Poetics of Odil Yakubov's novels. Monograph. Tashkent, "Fan" publishing house, 160.
10. Normamatovich, N. A. (2021). Features of Symbolic Interpretation. International Journal on Orange Technologies, 3(3), 71-76.
11. Nasirov, A. N. (2019). STYLISTIC UNITS AND COMPOSITIONAL IMPARTIALITY. Theoretical & Applied Science, (12), 568-571.
12. Маджидова, Р. У., Мухиддинова, Х. С., & Султонова, Ш. М. (2015). Тилшуносликка кириш.
13. Маджидова, Р. (2018). РЕЧЕВОЕ ПОВЕДЕНИЕ ЧЕЛОВЕКА В СОЦИОЛИНГВИСТИЧЕСКОЙ И ПСИХОЛИНГВИСТИЧЕСКОЙ ТРАКТОВКАХ. Farg'ona davlat universiteti, (1), 20-20.
14. Djumaniyozova, Z. (2024). PROVERBS AS AN OBJECT OF AXIOLOGICAL LINGUISTICS. Mental Enlightenment Scientific-Methodological Journal, 5(01), 56-65.
15. Urishevna, M. R. (2019). Representation of the linguistic world picture through a human factor. RELIGACIÓN. Revista de Ciencias Sociales y Humanidades, 4(15), 234-240.
16. Madjidova, R. U. (2020). Antropotsentrik maqollarning aksiologik tadqiqi (o‘zbek va rus tillari materiallari asosida). Filol. fan. dok.... diss. avtoref. Маджидова, Р. У. (2024, May). АКСИОЛОГИЧЕСКАЯ ШКАЛА ОЦЕНКИ



17. ОБРАЗА ЧЕЛОВЕКА В АНТРОПОЦЕНТРИЧЕСКИХ ПОСЛОВИЦАХ УЗБЕКСКОГО И РУССКОГО ЯЗЫКОВ. In Konferensiyalar| Conferences (Vol. 1, No. 10, pp. 501-504).

18. Urishevna, M. R. N. (2024). THEORETICAL BACKGROUND AND THE ROLE OF TERMINOLOGY IN LINGUISTICS. worldly knowledge conferens, 6(2).

19. Majidova, R. U. (2023). LANGUAGE AS A COMMUNICATION TOOL: UNDERSTANDING ITS FUNCTIONS AND IMPLICATIONS. " GERMANY" MODERN SCIENTIFIC RESEARCH: ACHIEVEMENTS, INNOVATIONS AND DEVELOPMENT PROSPECTS, 9(1).

**SAID AHMADNING O‘ZBEK HIKOYACHILIGI  
TARAQQIYOTIDAGI O‘RNI****Imomqulova Gulchehra Norboboyevna***O‘zbekiston-Finlandiya pedagogika  
instituti o‘qituvchisi*

XX asrning boshlarida shakllangan hikoya janri bir asrdan ortiqroq vaqt davomida shakllanib, taraqqiyiy etish, badiiyat mezonlarining turli xususiyatlarini o‘zida mujassamlashtirib keldi va kelmoqda. Hikoya janrining ilk kurtaklari xalq og‘zaki, keyinchalik yozma mumtoz adabiyotda shakllangan bo‘lsa-da, uning janr sigatidagi taraqqiyoti o‘tgan asrning boshlaridagi davr adabiyoti bilan uzviy bog‘liqdir. Adibning ilk hikoyalari o‘tgan asrning qirqinchi yillarida yaratilgan bo‘lsa ham, unda davr va muhit, sotsial jamiyatning ba‘zi xususiyatlari mavjudligini inkor qilmagan holda, badiiy xarakter va konflikt yaratish jarayonida o‘ziga xos badiiy mahoratini namoyon qilgan.

Adabiyotshunos U.To‘ychiyev qayd qilib o‘tganidek: “Milliy o‘ziga xoslik mavzusi va uni badiiy tadqiq qilish, qahramon xarakteri va uni shakllantirish vositalarini yuzaga chiqardi. Said Ahmadning “Mastonbibi” hikoyasi 1943-yili jahon urushi davrida yozildi, mavzu front orqasidagi qishloq hayoti, paxtachilik va bu sohadagi qiyinchiliklar tasviridir” [1,465-bet]. Biz bu o‘rinda, adib hikoyasining g‘oyaviy xususiyati haqida emas, milliy xarakter yaratish an‘anasining poetik talqinini nazarda tutmoqdamiz, chunki jida ko‘plab asarlarda sotsial jamiyatning mafkurasi sezilib turadi, ammo ijodkorning hayotni, voqelikni, inson qismatining murakkab qirralarini talqin etishdagi mahoratini unitmaslik kerak [2, 92-bet].

O‘zbekiston xalq yozuvchisi, O‘zbekiston qahramoni Said Ahmad o‘zining rang-barang hikoyalari, publitsistik maqolalari, qissa-yu romanlari, xushchaqchaq komediyalari bilan hozirgi o‘zbek adabiyotida munosib o‘rin egallaydi. U-ayniqsa, hajv ustasi sifatida e‘tirof etildi. Mavzu jihatdan rang-barang hikoyalar yaratdi.

O‘zbekiston qahramoni Ozod Sharafiddinov qayd etganidek: “Said Ahmad asarlari g‘oyat boy koloritga ega. U O‘zbekiston manzaralarini ham, o‘zbek milliy xarakterini ham shunchaki adib ko‘zi bilan emas, zehni o‘tkir rassom ko‘zi bilan ko‘radi. Buning oqibatida hamma milliy ranglar jamiki jilosini saqlagan holda ko‘z o‘ngimizda namoyon bo‘ladi va bizni oshufta etadi, ko‘nglimizda g‘urur uyg‘otadi. Said Ahmad asarlarida yumor bilan lirikaning chatishib ketganidir” [3, 354-355-betlar].

Darhaqiqat, qayd qilinganidek, hayot voqeligini talqin etish, milliy xarakterlar yaratish, uning zamiridagi achchiq hayot haqiqati, komik-satirik ifoda shakllarining barchasi Said Ahmad asarlariga xos ifoda shakllaridir. Adibning dilbar hikoyalari, ichak uzdi hajviyalari, nurbaxsh komediyalari, hayotiy romanlari bilan XX asr ikkinchi yarmidagi o‘zbek adabiyotida o‘ziga xos o‘rin tutdi.

Adib hikoyanavis sifatida tanildi, bu janrda barakali ijod qildi. Uning “Onajonlar”, “Turnalar”, “Cho‘l burguti”, “Muhabbatning tug‘ilishi”, “Hayqiriq”, “To‘y kechasida” singari o‘nlab hikoyalari o‘zbek lirik hikoyachiligi yo‘nalishini belgilaydi, deyish mumkin. Uning

birinchi hikoyalar to‘plami “Tortiq” 1940-yilda maydonga chiqdi. Yillar davomidagi izlanishlari, uning badiiy asar yaratish sirlarini egallashiga zamin bo‘ldi. Adibning iste’dodli yozuvchi sifatida shakllanishida, ayniqsa, G‘afur G‘ulom, Abdulla Qahhor, Oybeklarning xizmatlarini ham alohida qayd etish lozim. Ustoz adiblar ijodiga, katta mehr bilan qaradi, ularning voqelikni ifodalashagi badiiy mahoratiga ham nazar tashladi, izlandi, o‘rgandi, yaratdi.

Said Ahmadning o‘zi bu haqda: “Aslida meni hajv yo‘liga G‘afur G‘ulom boshlab kirgan. Ma’lumki, G‘afur aka o‘ttizinchi yillarda hajv janrida barakali ijod qildi. Ixcham, kulgili hikoyalarning juda yaxshi namunalarini yaratdi. Men shu hikoyalar ta’sirida adabiyotga kirganman. Keyinchalik bu buyuk yozuvchi bilan yaqindan tanishganim, undan rosmana ijodiy ta’lim olishim hajvga bo‘lgan intilishimda juda katta yordam berdi. Undan keyin Abdulla Qahhor hikoyalaridagi siqqlik, so‘zni isrof qilmaslik, tagdor gap aytish san’ati men uchun bir darslik xizmatini o‘tadi!” - deb yozgan edi.

Said Ahmad ijodi urushdan so‘ng, xususan, o‘tgan oltmishinchi yillarga kelib yuksala boshladi. Bu davrning mahsuli bo‘lgan “Turnalar”, “Onajonlar”, “Ko‘klam taronalari”, “Xazina”, “To‘lqinlar”, “Hayqiriq”, “Cho‘l burguti”, “O‘rik domla”, “Lochin”, “Odam va bo‘ron”, “Bo‘ston”, “To‘yboshi” kabi hikoyalar Said Ahmadning so‘zga xasis, fikrga saxiy, yumorga boy yozuvchi bo‘lib yetishganligidan, buyuk iste’dod sohiblari A.Qodiriy, G‘.G‘ulom, Oybek, A.Qahhor an‘analarini muvaffaqiyat bilan davom ettirayotganligidan dalolat berdi.

Said Ahmadning ko‘p hikoyalarida, xususan, “Cho‘l shamollari”, “Cho‘l oqshomlari” turkumlariga kirgan hikoyalarini shu janrning yetuk namunalari deyish mumkin. Adib bu hikoyalarida jonli, tiniq obrazlar yaratib, voqelikdagi yangiliklarni, oddiy kishilar hayotidagi murakkab ziddiyatlarni, ular ong tushunchasidagi ibratli jihatlarni umumlashtirib, qalb kechinmalarini ustalik bilan tasvirlaganligi adabiyotshunosligimizda alohida qayd etilgan. Bu tushunchalarni U.Normatov, X.Doniyorov, S.Mirzayev, B.Yo‘ldoshev, N.Rahimjonov, A.Mamatov, Sh.Ahmedova, A.Nasirov, Muhammad ash-Shantiy kabi olimlarning tadqiqotlarida kuzatish mumkin [4].

Said Ahmad o‘zining “Cho‘l hikoyalari”ni “cho‘llarda boshlangan yangi hayot va yangi odamlar qissasi” deb atashi ham bejiz emas, to‘g‘ri, qaysidir ma’noda g‘oyaviy jihatdan davr mafkurasiga hamohanglik mavjuddir, ammo ijodkor poetik mahoratini, tasvirdagi qabaraiqlikni, inson tuyg‘ularidagi ziddiyatlarni mahorat bilan talqin etilganligini also unitib bo‘lmaydi [5, 80-bet].

“Cho‘l hikoyalari” turkumi bir-birini mantiqan to‘ldiruvchi va davom ettiruvchi yigirmadan ziyod hikoyadan tashkil topgan bo‘lib, ularda cho‘l va cho‘lquvarlar hayotidan tipik lavhalar chizilgan. Cho‘llarni o‘zlashtirayotgan oddiy odamlarning ajoyib fazilatlarini ochib berilgan. Bu odamlarning bir-biriga aslo o‘xshamaydigan xarakterlari, o‘ziga xos jonli obrazlari yaratilgan. Yozyovonlik cho‘l burguti Rahimjon (“Cho‘l burguti”), cho‘lni bog‘-u roqqa aylantirib, o‘lkamizni shirin-shakar mevalarga yanada serob qilishni hayotining maqsadi deb bilgan. O‘rik domla (shu nomli hikoyada), o‘zining aql-u farosati va mehnati bilan cho‘lquvarlarni qoyil qoldirgan traktorchi qiz Oysha (“Lochin”) kabi obrazlar shular

jumlasidandir. Yozuvchi qahramonlar haqida mehr bilan ularga maftun bo‘lib qalam tebratgan. Bunda xushchaqchaq yumor bilan hayotbosh lirika aralashib ketganday bo‘ladi.

Yozuvchining ayrim hajviyalari asosini oddiy insoniy munosabatlardan kelib chiquvchi norasolik, noshudlik tashkil etadi [6,40-bet]. Uning “Muzei” hikoyasidagi sodir bo‘layotgan voqealar ham bir jihatdan nihoyatda oddiy. Biroq, ular mohiyatida inson ko‘ngli bor. “Mening do‘stim Babbayev” hajviyasi ana shunday asarlardan. Dilkash va odamoxun Ne‘mat zavod direktori bo‘ldi-yu, o‘zgaradi-qoladi. Ne‘mat yaqin do‘stiga shu qadar rasmiy, sovuq munosabatda bo‘ladi-ki, mazmunan deyarli achinarli, ma‘nan salkam fojey bu holat yozuvchining usta qalami ostida mohiyat jihatidan o‘tkir kulgili manzaraga aylanadi. Ehtimol, bu holat, bu hodisa kulishdan ham ko‘proq achinishga munosibdir? Yo, Said Ahmad o‘z qahramonini fe‘l-atvorini shunday chizadiki, unga bizni achintirmaydi, balki, uning ustidan kuldiradi. O‘quvchisini bunday shaxslar ustida kulib g‘olib kelishga, ularni fosh etishga o‘rgatadi.

Said Ahmad mohir hikoyanavis sifatida 50-yillarning o‘rtalarida tanildi. Said Ahmadning aksar hikoyalarini lirik, ba‘zi hikoyalari lirik-publitsistik xususiyatga egadir. Ularda yozuvchi xalqimizning qanoat va matonatini, og‘ir va murakkab sharoitlardagi bardoshini, olijanob tuyg‘ularini ulug‘ladi. Muhabbat, mehnat shijoati, urush asoratlaridan yorug‘ yuz bilan chiqqan iroda, qismat va shukronalik tuyg‘ulari, qalb go‘zalligi- mana, hikoyanavis Said Ahmad e‘tiborini tortgan mavzular, muammolar, - deb qarash mumkin.

Adib hikoyalarining mazmuni, qahramonlari, tasvir usullari rang-barang. Adib qahramonlari ichida otash qalbli cho‘l burgutlari-yu, mirishkor bog‘bonlarni, talaba-yu muhandislarni, muhabbat olovlarida toblangan, uning sirli sinovlaridan o‘ta olgan-u o‘ta olmay armonda qolgan yoshlarni, zamon talotumlarida o‘zligini izlagan, topgan va topolmagan zamondoshlar obrazlarini uchratamiz.

“Jimjitlik” hikoyasining qahramoni Tolibjon ham ana shunday o‘zligini izlagan yigitlardan. Inson o‘zligini o‘zidan izlashi mumkin. Tolibjonda ham bu masala o‘ziga xos kechadi. Bu masala unda milliy qadriyatlarni idrok etish, tarixga vorislik bilan bugunning robitalarini bog‘lash, hayotda o‘z o‘rnini topish asnosida emas, serg‘alva XX asrning qononiyatlari buzulib, uning bokira vujudini zo‘rma-zo‘rakilik bilan, hatto, payhon qilib egallash avj olayotgan sharoitlarda bir oddiy insoniy sokinlikni qo‘msash jarayonida ro‘y beradi. Muallif hikoyaga yakun yasamaydi, balki xulosa chiqarishni, qahramon haqida mulohaza yuritishni o‘quvchining o‘ziga qo‘yadi.

Xullas, iste‘dodli adib, Said Ahmad ijodidan o‘rin olgan hikoyalarning poetik xususiyatlari, ularning qaysi davr va muhitda yaratishidan qat‘iy nazar, mukammal asarlar ekanligidan dalolat beradi. Ba‘zi hikoyalarda sobiq sho‘rolar davrining murakkab xususiyatlari, inson xarakteri va ruhiyatiga singdirilgan bo‘lsa, mustaqillik yillarida yaratilgan hikoyalarda adibning o‘ining murakkab hayoti, adolat va adolatsizliklar, jamiyatdagi haq va haqsizliklar, erk va erksizlar juda mahorat bilan talqin etilganligini kuzatish mumkin. Bu tushunchalarning barchasi, iste‘dodli adib Said Ahmadning o‘zbek hikoyachiligining taraqqiyotida o‘ziga xos o‘rni, va ijodining muhimligidan dalolat beradi.

**FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:**

1. Тўйчиев У. Ўзбек адабиётида бадиийлик мезонлари ва уларнинг маромлари. Ўқув қўлланма. – ошкент, 2011. – 508 бет.

2. Normamatovich, N. A. (2023). Artistic thought in the process of globalization and logical consistency. international journal of social science & interdisciplinary research issn: 2277-3630 Impact factor: 7.429, 12(01), 90-94.

3. Шарфиддинов О. Ижодни англаш бахти. –Тошкент, “Шарқ”, 2004. 354-355-бетлар.

4. Норматов У. Уфқларнинг чин ошиғи. –Тошкент, “Yurist-media markazi” nashriyoti, 2008. –Б 96; Норматов У. Умидбахш тамойиллар. – Тошкент, “Маънавият”. Рисола. 2000. –Б. 112; Х.Дониёров. С.Мирзаев. Сўз санъати (Маҳорат ва тил ҳақида). –Тошкент, 1962; Мирзаев С. XX аср ўзбек адабиёти. –Тошкент, “Шарқ”, 2006. –Б.392; Мамажонов С. Услуб жилolari. –Тошкент, Фафур ғулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти, 1972. –Б.220; Раҳимжонов Н. Истиқлол ва бугунги адабиёт. –Тошкент, Ўқитувчи, 2012. –Б.328; Маматов А. Фразеологик стилистика масалалари. –Тошкент, 1991. –Б. 120; Маматов А.Э. Ўзбек тили фразеологизмларининг шаклланиши масалалари. ДДА. – Тошкент, 2000. –Б.56; Аҳмедова Ш. Саид Аҳмад ҳажвиётида бадиий маҳорат. НДА. – Тошкент, 1994. –Б.29; Аҳмедова Ш. Юмор жилolari. – Тошкент, Фан, 1994. –Б.52; Nasirov, N. A. (2021). The history of literary translation from uzbek into english. Academic research in educational sciences, 2(6), 1011-1022; Муҳаммад аш-Шантий (Иордания). Ўзбек ҳикоясидан уч намуна (Фафур Ғуломнинг “ўғригина бола”си, Абдулла Қаҳҳорнинг “бешиги”, Саид Аҳмаднинг “келинлар кўзгалони” ҳақида). Ўзбек ҳикоялари араб адабиётшунослари талқинида. Рисола. Ғоя муаллифи ва таржимон Маҳмуда Сайдумарова. – Тошкент, “Адабиёт”, 2023. – Б. 188.

5. Nasirov, A. (2023). Erkin A’zam ijodining o’ziga xosliklari haqid // Ustozlar uchun. 15(1), 78-84.

6. Nasirov, N. A. (2019). The translation problems of utkir khoshimov’s works into english. Иностранные языки в узбекистане, (3), 133-141.

7. Nasirov, A. N. (2019). Stylistic units and compositional impartiality. Theoretical & Applied Science, (12), 568-571.

8. Bozorova, G. M., Mamatov, R. R., Adaxamjonov, A. A., & Jaloldinov, M. S. (2024). THE USE OF INFORMATION TECHNOLOGY IN THE FORMATION OF PROFESSIONAL COMPETENCE OF FOREIGN LANGUAGE TEACHERS. Science and innovation, 3(Special Issue 19), 352-354.

8. Mukhammadaliyeva, B. G. (2023). THEORETICAL VIEWS ON PROVERB IN GERMAN AND UZBEK. International journal of advanced research in education, technology and management, 2(4).

9. Shavkatovna, T. M. (2023). BO’LAJAK PEDAGOG VA PSIXOBO’LAJAK PEDAGOG VA PSIXOLOGLARDA NUTQ MADANIYATINI RIVOJLANTIRISHDA KOMMUNIKATIV SIFATLARNING O’RNI LOGLARDA NUTQ MADANIYATINI

RIVOJLANTIRISHDA KOMMUNIKATIV SIFATLARNING O‘RNI. INTERNATIONAL JOURNAL OF RECENTLY SCIENTIFIC RESEARCHER'S THEORY, 1(3), 6-8.

10. Shavkatovna, T. M. (2021, June). THE IMAGE OF A BEAST IN THE WORK OF MY MOTHER. In Archive of Conferences (pp. 22-24).

13. Normamatovich, N. A. (2019). STYLISTIC UNITS AND COMPOSITIONAL IMPARTIALITY. THEORETICAL & APPLIED SCIENCE, 12(586-571).

11. Nasirov, A. N. (2020). Artistic chronotope interpretation in Odil Yakubov's novels. *Academica: An International multidisciplinary Research journal* ISSN222-49-7137. Impact Faktor SJIF, 7, 498-501.

12. NASIROV, N. A. (2019). THE TRANSLATION PROBLEMS OF UTKIR KHOSHIMOV'S WORKS INTO ENGLISH. *Иностранные языки в Узбекистане*,(3), 133-141.

13. Ahmadjonovna, K. M. (2024, February). XORIJIY TILNI OSON VA QIZIQARLI O‘RGANISH TO‘G‘RISIDA. In *Formation and Development of Pedagogical Creativity: International Scientific-Practical Conference (Belgium) (Vol. 4, pp. 20-23)*.

14. Xusanova, M. (2023). SOMATIK KODLAR TADQIQIGA DOIR. *Farg'ona davlat universiteti*, (1), 163-163.

15. A'zamjonovna, X. S., & Azimidin, N. (2023). ISAJON SULTON HIKOYALARI BADIY KONFLIKT. *Ustozlar uchun*, 15(1), 72-77.

16. Nasirov, A. (2012). *Poetics of Odil Yakubov's novels. Monograph. Tashkent, "Fan" publishing house*, 160.



**MUSTAQIL TA'LIM TOPSHIRIQLARINI  
BAJARISHNING TA'LIMIY-NAZARIY ASOSLARI  
(Nodavlat oily ta'lim muassasalari misolida)**

**Botirov Azizbek Mirzakarimovich**

*Toshkent Kimyo xalqaro universiteti mustaqil tadqiqotchisi*

**Annatatsiya:** *Ijodiy izlanishlar, talabalarning mustaqil ta'lim topshiriqlarini bajarish jarayonidagi o'z-o'zini boshqarish tamoyillari haqida so'z yuritiladi. Jahon sivilizatsiyasiga nazar solish shuni ko'rsatadiki, har bir shaxs individuallik xususiyatiga ega ekan, ang avvalo, uning ma'naviy olamini namoyon etuvchi tafakkur tarzi, dunyoqarashining ifodasi kabi jihatlarga nazar solinadi. Shu jihatdan, har bir individ o'z tafakkur dunyosiga ega ekan, uning olam va odamni anglashdafi tafakkur dunyosi birlamchi darajaga ko'tariladi. Buning asosida esa, shaxsning kamolatga etishishi yo'lidagi izlanishlari, o'qib o'rganishi va o'zligini anglashga bo'lgan ehtiyoj bilan chambarchas bog'liqligi haqidagi tushunchalar bayon etilgan.*

**Kalit so'zlar:** *barqarorlik, izlanish, ijodkorlik, tafakkur, dunyoqarash.*

**САМОСТОЯТЕЛЬНЫЕ ОБУЧАЮЩИЕ ЗАДАЧИ  
УЧЕБНО-ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ИСПОЛНЕНИЯ  
(В случае негосударственных семейных  
образовательных учреждений)**

**Ботиров Азизбек Мирзакаримович**

*Ташкентсий Кимё международногo университета, научный сотрудник*

**Аннотация:** *обсуждаются творческие исследования, принципы самоуправления в процессе выполнения самостоятельных учебных задач учащихся. Взгляд на мировую цивилизацию показывает, что каждый человек обладает индивидуальностью, и в первую очередь рассматриваются такие аспекты, как образ мышления, показывающий его духовный мир, выражение его мировоззрения. В этом отношении, поскольку каждый индивидуум имеет свой собственный мир мысли, его мир мысли поднимается на первичную ступень в его понимании мира и человека. Исходя из этого, тесно связаны понятия поиска человеком зрелости, обучения и необходимости реализации своей личности.*

**Ключевые слова:** *устойчивость, поиск, творчество, мышление, мировоззрение.*

**INDEPENDENT STUDY ASSIGNMENTS EDUCATIONAL  
AND THEORETICAL BASIS OF EXECUTION  
(In the case of non-state family educational institutions)**

**Botirov Azizbek Mirzakarimovich**

*Toshkent Kimyo international university,*

*Independent researcher*

**Abstract:** *creative research, the principles of self-management in the process of performing independent educational tasks of students are discussed. A look at the world civilization shows that every person has individuality, and first of all, aspects such as the way of thinking that shows his spiritual world, the expression of his worldview are looked at. In this respect, as each individual has his own world of thought, his world of thought rises to the primary level in his understanding of the world and man. On the basis of this, the concepts of a person's search for maturity, learning, and the need to realize his identity are closely related.*

**Key words:** *stability, search, creativity, thinking, outlook.*

Sharq xalqarining hayotigaga yoki jahon sivilizatsiyasiga nazar solar ekanmiz, insoniyatning tinimzsiz harakati, izlanishlari samarasi o‘laroq, hayotiy murakkabliklar, ziddiyatlar kurashlar ham maydonga kelganligini inkor etib bo‘lmaydi. Insoniyatning tarixidagi bunday xususiyatlar XX asrga kelib yanada reallik kasb etdi, buning boisi uning qalb kechinmalari, harakatlari o‘rtasidagi uyg‘unlikning asta-sekin tartibsiz halda aks etishi bilan bog‘liqdir. Bu qarashlarning zamirida har bir shaxs o‘z tafakkuri mahsuli bo‘lgan tushunchalra teranroq yondoshish, uni anglash, his etish kabi qator muammolarni ham yuzaga chiqardi.

O‘tgan asr boshlaridagi jadidchilik harakatining buyuk namoyondasi, ma’rifatparvar shaxs Mahmudxo‘ja Behbudiy qayd qilganidek: “Dunyoda turmoq uchun dunyoviy fan va ilm lozumdur. Zamona ilmi va fanidan bebahra millat boshqalarga paymol bo‘lur” [1,2-bet]. O‘tgan asr boshlarida qayd etgan bu qarashlarning zamirida, hayotiy haqiqatlar mujassamlashgan edi, chunki dunyoviy fan va limning zaruarti, insonning tafakkur dunyosiga ta’siri kabi xususiyatlarning asosida olamni anglash tushunchasi mujassamlashgan. Zamonaviy ilm va fandan bebahra qolish, bu inson ujun juda katta fojia ekanligini alohida qayd etgan. Shuning uchun asrlar davomida shakllangan falsafiy-ma’rifiy qarashlarning zamirida ilim olish, uning mohiyatini tafakkurda sintezlash, borliqni, o‘zlikni anglashga uzviy bog‘lanishini ham inkor etib bo‘lmaydi.

XIX asr so‘ngi choragi va o‘tgan asr boshlarida aql-idrokini, barcha imkoniyatini texnika taraqqiyotiga qaratishga intildi va buning uddasidan ham chiqdi. Bundan kelib chiqadigan asosiy maqsad esa, insonlarning mushkulini oson qilish edi. Shu maqsadda qancha-qancha ixtirolar maydonga keldi: elektir energiyasi kashf etildi, ishlab chiqarish dastgohlari takomillashtirildi, sanoat, fan, temir yo‘l, transport, radio, telefon va hakoalar yaratildi. Bularning hammasini zamirida limning birlamchiligi, uning mohiyatini, nazariyasini amaliyotga tadbig‘i bilan bog‘liq ediki, ammo bu tushunchalarni barchasini inson omili bilan yuzaga chiqarish an’anasini alohida qayd etish zarur.

Istiqlol tufayli qadriyatlarimiz asosli tiklanib, yangicha tafakkur tarzi qaror topdi. Barcha sohada bo‘lgani kabi, pedagogikada ham jiddiy izlanish, amaliy tushunchalar shakllanib ulgurdiki, buning barchasi insonni, bevosita talabalrning keng dunyoqarashli shaxs sifatida shakllanishiga imkoniyat yaratdi. “XXI asr odami – zamondoshlarimiz bugungi dunyoning olamiy (global) muammolarini bilish, uni echish, kurashish uchun juda yuksak aqliy mustaqillik va aqliy kenglik – boshqa sohalardan xabardorlik, intellektual salohiyatga ega bo‘lishlari talab etiladi” [2, 18-bet].

Asosli qayd qilinganidek, XXI asr insoniyat tafakkuridagi evrilishlarni, uning erk va erksizligini, moddiy va moddiy boyliklarini yuzaga chiqardi. Bu jarayonda shaxs kategoriyasi, uni g tafakkur dunyosi turfa xil xislatlarini namoyot etib keldi, ammo ongli, tafakkurli shaxsgina o‘zining ruhiy-ma’naviy olamini yuzaga chiqarish imkonini yuksaltirib keldi. Bularning barchasida shaxsning mustaqil qarorlari, tushunchalari birlamchilik qila boshladi.

Bilimlarni o‘zlashtirishga yordam beradigan psixologik qobiliyatlarni sanab o‘tarkan nutq, diqqat, xotira, tafakkur, ijodiy xayol va ijobiy xususiyatlar – aniq maqsadga intilish, qiziquvchanlik, kuzatuvchanlik, mustaqil fikrlash, ijodiy tafakkur yuritish, o‘z fikrini asoslash, mavjud ma’lumotlarni umumlashtirish, guruhlashtirish, mantiqiy xulosalar chiqarish va hokazolarni rivojlantirish asosida shaxsning o‘zini rivojlantirish imkoniyatini yuzaga chqarish mumkinligini asoslaydi.

“Zamonaviy tarbiyashunoslik ilmida ta’lim-tarbiyaning vazifasi o‘quvchini zarur bilimlar yig‘indisi bilan ta’minlash doirasidan chiqib va uning oldiga o‘quvchi ma’naviyatini shakllantirish hamda boyitish, o‘quvchida bilimlarni izchil ravishda to‘ldirish, bilishga bo‘lgan ichki ehtiyojni qondirish, mustaqil, mantiqiy, ijodiy fikrlay olish ko‘nikmasini shakllantirish kabi sifat jihatdan yangi talablar qo‘yilayapti” [3, 12-bet].

Maktabdan o‘quvchi o‘z ma’naviy olamini boyitishga harakat qilishi, keyinchalik talabalik davriga kelib o‘z-o‘zini boshqarishdagi mustaqil ko‘nikmalarni yuzaga keltirish bilan birgalikda, hukumlar chiqarish, xulosa qilish imkonini kengaytiradi. Bu jarayon esa keyinchalik, talabaning mustaqil fikrlash qobiliyatini yanada teranlashtiradi.

Talabalarning mustaqil ta’lim topshiriqlarini bajarish ko‘nikmasi ham, ularning maktab davridagi faoliyati bilan chambarchas bog‘lanib ketadi. Bu izchillikning mohiyati shundaki, o‘quvchida umumta’lim jarayonidayoq, mustqil xulosalar chiqarish imkoniyati kengroq va asosliroq yaratilsa, ularning tushunchalarida ham ovziga xos tafakkur tarzining namoyon bo‘lishi kuzatiladi. Buning uchun o‘qituvchi o‘z fanining xususiyatlaridan, sfitsifikasidan kelib chiqib, muammoli vaziyatlarni yuzaga chiqarishi, bunda talabaning faol ishtirok etishini ta’minlashi, ularning mustaqil tushunchalarini va mulohazalarini boyishiga bevosita asos bo‘ladi.

Shu o‘rinda poliyak olimi V.Okonning muammoli ta’lim xususiyati haqidagi qarashlariga nazar solaylik: “Muammoli vaziyatlarni tashkil etish, muammoning shakllinishi, bu jarayonda talabalarda ko‘rsatilgan yordam, muammo echimining tekshirilishi, bu jarayonda o‘lashtirilgan bilmlarni tizimlashtirish va mustahkamlash singari faoliyatlar yig‘indisidir” [4, 28-bet].

Darhaqiqat, qo‘yilgan muammoning nazariy xususiyatlaridan kelib chiqib, talabalarning mustaqil qarashlarini mulohazalarini tinglash jarayonida, xulosa va hukumlarning chiqarilishidagi matiqiylik, izchillik kabi xususiyatlarga jiddiy nazar solish zarurati ham yuzaga chiqadi. Har bir tushunchani to‘g‘vri izohlanishi, talabning mustaqil ishga bo‘lgan yondoshuvini ham naoyon etishi, tabiiy hol.

Pedagog, faylasuf olim Ya. Lernerning bu haqidagi qarashlariga diqqat qilinsa masalaning mohiyati yanada teranroq namoyon bo‘ladi: “Talaba uchun yangi bo‘lgan nazariy va amaliy bilimlarni ta‘limning maqsad va vazifalariga monand ravishda o‘qituvchi rahbarligidagi izchil faoliyatidir” [5, 67-bet]. Dars jarayonida qo‘yilgan muammoning u yoki bu darajada tahlil etilishi talabada ma‘lum bir tushunchani shakllanishiga xizmat qiladi, ammo shu mavzuni to‘ldirish, qarashlar va xulosalarini boyitish uchun qo‘shimcha nazariy-amaliy manbalar bilan shug‘ullanishini talab etadi.

Nodavlat oily ta‘lim muassasalarining talabalari ham boshqa oily o‘quv yurtlarining talabalari barcha huquqlarga ega ekanligini qayd etgani holda, ularning mustaqil ta‘lim topshiriqlaning bajarishga, mustaqil xulosalar chiqarishga bo‘lgan intilishlarining birlamchilik xususiyatini ham ta‘kidlash joizdir. Bu jarayonda ularning doimiy faoliyati, o‘zlashtirish jarayonlariga jiddiy e‘tibor berishni talab etadi.

Qayd qilingan tushunchalarga asoslangan holda, oliy ta‘limning asosiy vazifalaridan biri ham, yuksak ma‘naviyatli, intellektual rivojlangan, ijodiy ishlaydigan mutaxassislarni tayyorlash va ishlab chiqarishga etkazishdan iboratdir. Barcha oliy ta‘lim muassasalari har doim nafaqat yuqori malakali mutaxassislarni tayyorlash, shu bilan uzviy birlikda, talabalarda shaxsiy fazilatlar va ijtimoiy faol qobiliyatlarni ham shakllantirish va rivojlantirish zaruratini yuzaga chiqargan.

Shu munosabat bilan, oliy ta‘limda talabalarning o‘zini boshqarish tizimini rivojlantirish, uning pedagogik salohiyatini chuqur o‘zlashtirish, talabalarni ijtimoiy jarayonlarga faol jalb etish va ularning barcha ijtimoiy tashabbuslarini qo‘llab-quvvatlashga qaratilgan jarayonlarni ham inobatga olish lozim. Talaba o‘zini nazorat qilishning mohiyatini teran anglagan holda harakat qilimog‘I, har bir mavzuni o‘rganishda olingan tushunchalarni boyitib borishi, bu yuzasidan muloqotlar uyushtirishi, jamoaviy bo‘lib bahs-munozaralarni shakllantirish, xulosalar chiqarishga intilishini ham namoyon eta olishi kerak.

Bu jarayondagi tushunchalar esa, talabalar uyushmalarining pedagogik salohiyatini samarali yuzaga chiqarishni talab etadi. “Ma‘lumki, odam ongingning yuksak belgilaridan biri uning o‘zini anglashdir. O‘zini anglash shaxsning muhim belgisi hisoblanadi. Odam o‘z tevarak-atrofidagi olamni biluvchi va olamga ta‘sir etuvchi subyektdir. Barcha idrok etiladigan, tasavvur qilinadigan narsalar uning uchun obyektidir. Ana shu nuqtaiy nazardan olganda, odamning o‘zini anglashi subyektiv tarzda o‘zini “men” deb his qilishda ifodalanadi” [6, 140-bet].

Ta‘kidlanganidek, inson qachonki o‘zligini anglasagina, olam va odamga, atrofga teranroq nazar soladi. Ana shu xususiyatni bolalarda oilada shakllantirish, keyinchalik umumta‘lim maktabida rivojlantirish va oily ta‘limda esa yanada yuksaltirish yo‘lidan borish lozim. Cunki inson ijtimoiy zot bo‘lganligi uchun ham, unga o‘zligini anglash imkoniyati berilgan. Shuning

uchun faqat ijtimoiy hayotda, shaxslar bilan muloqotda yoki turlicha munosabatda odamning o‘zini anglashi, o‘zini men deb bilishi vujudga keladi va shakllanib beradi. Tushunchalarning zamirida oily ta‘limga kirgan, tahsil olayotga talabaning mustaqil ishlarni bajarishgacha bo‘lgan jarayoni, faoliyati ham muhim rol o‘ynaydi.

Barcha manbalarda inson shaxsi ikki omil vositasida rivojlanib, ko‘nikmalari shakllanib borishi qayd etilganligini kuyzatish mumkin. Bu xususiyatning birinchisi biologic omillarning ta‘siri bo‘lsa, ikkinchisi esa, inson tug‘ulib o‘sgan tashqi ijtimoiy muhitning ta‘siri o‘zining mohiyatini ko‘rsatadi. Shaxsga uzoq muddat beriladigan ijtimoiy-ta‘lim tarbiyaning ta‘sirini ham alohida qayd etish lozim. Chunki bola organizmi yillar davomida rivojlanib, tashqi muhitning ta‘sirini yaxshiroq, asosliroq anglay boshlaydi. Ana shu anglashning zamirida ham shaxs kamolati, mustaqil qarorlar qabul qilish jarayoni juda muhim hisoblanadi.

Barcha ta‘lim muassasalari kabi nodavlat oily ta‘lim muassalari rivojining hozirgi bosqichida talabalar tashabbuskorligi, faolligi, o‘zini o‘zi nazorat qilishi kabilar muhim o‘rin tutadi. Ular o‘z kelajaklarini, faoliyatini ijtimoiy ehtiyojlaridan kelib chiqib, ijtimoiy-madaniy muhit bilan uyg‘unlashgan holda quradilar. Nodavlat oily ta‘lim muassalarida talabalarning topshiriqlarni mustaqil bajarish, o‘zini nazorat qilishni rivojlantirish asosida tadqiqot muammosi aniqlanadi, bu talabalarning topshiriqlarni mustaqil bajarish va o‘zini nazorat qilishning pedagogik salohiyatini yangilash mumkin bo‘lgan sharoitlarni aniqlashdan iborat bo‘ladi.

Ayniqsa, talabalarning mustaqil o‘qishini tashkil etish va bu jarayondagi ularning faoliyatini nazorat qilish, keyinchalik ularning o‘zlarida hokum va xulosalar chiqarish imkonini kengaytiradi. Talabalarda immunitet shakllanadiki, bu esa ularning mustaqil harakat qilishga ishonchni uyg‘tadi. Aynan shu holat ularning salohiyatini, ijodiy muloqot qobiliyatini, mustaqil faoliyat yuritish holatlarini teranroq anglash imkonini beradi.

Talabaning mustaqil tushunchasi uning hukmlarida, anglash jarayoni bilan chambarchas bog‘liq. Shuning uchun talabaning hukmlari, xulosalari bevosita uning tafakkur dunyosi bilan uzviy birlikda shakllanadi. Shu jihatdan: “Hukmda biror nima haqida yoki biror kimsa haqida tasdiqlangan yoki inkor qilingan narsa hukm mavzui bo‘ladi. Hukmlarda buyumda biror belgilarning borligi yoki yo‘qligi – uning boshqa buyumlar bilan bog‘lanishi va munosabatlari tasdiqlanadi yoki inkor qilinadi. Shu sababli hukmlar sifatiga qarab bir-biridan farq qilinib, tasdiqlovchi hukm va inkor qiluvchi hukm deb aytiladi. Shu hukmlarda tasdiqlangan yoki inkor qilingan narsalar esa hukmlarning mazmunini tashkil qiladi” [7, 195-bet].

Asosli qayd qilinganidek, hukm chiqarish tasdiqlash va inkor etish jarayonini yuzaga chiqarar ekan, uning tafakkurini, dunyoqarashini shakllanishi va ifoda tarzini ham namoyon etishga harakat qiladi. Chunki tafakkur qilgan talaba olamni, insonni, belgilangan mavzularning asosini anglash bilan dialektik birligida, mustaqil qarashlarini yuzaga chiqaradi. Bu qarashlarning zamirida talabaning dunyoqarashi, uning anglash tamoyili birlamchi darajaga chiqishini ham ta‘minlaydi. Talabaning mustaqil o‘zlashtirish jarayoni uning tafakkuruini bevosita va bilvosita yuzaga chiqirash imkoniyatini kengaytiradi. Chunki belgilangan fanning zaruriy mavzularini mustaqil o‘rganish, talabaning tushunchasini



teranlashtiradi, hukmlar chiqarishga imkon beradi. Bu holatlar talabaning mustaqil qarashlarini bayon etishga asos bo‘ladi.

Talabalar olgan bilimlarni chuqurroq va to‘liqroq, ongli va samarali bo‘lishi uchun o‘quv faoliyati nazoratiga alohida e‘tibor qaratilishi lozim. Bu nazorat “tashqi” - o‘qituvchi tomonidan va “ichki” - talabaning o‘zi tomonidan bo‘lishi mumkin. O‘qituvchi har doim ham har bir talabaning bilimlarni o‘zlashtirish jarayonini nazorat qila olmaydi. Talabalarda o‘zini nazorat qilish ko‘nikmalarini shakllantirish bu muammoning eng samarali yechimi bo‘lishi mumkin.

Talabalarda o‘zini nazorat qilish ko‘nikmalarining mavjudligi mustaqil ta‘lim topshiriqlarining qanday tashkillashtirilishi bilan belgilaniladi. Mustaqil ta‘lim topshiriqlarilash, mehnat qilish, o‘z faoliyatini baholash, o‘z ishlarini va harakatlarini nazorat qilish qobiliyati muammoni hal qilishning eng to‘g‘ri yechimi ekanligi ko‘plab olimlar tomonidan e‘tirof etilgan. Bo‘lajak o‘qituvchilarda o‘zini nazorat qilish ko‘nikmalarini shakllantirishning didaktik shartlari kam o‘rganilganligi, talabalarni o‘zini boshqarishga tayyorlash tizimi ishlab chiqilmaganligi, o‘zini nazorat qilishning o‘quv jarayonida o‘rni va ahamiyati pastligini bildiradi. Mavjud muammolarning yechimi talabalar tomonidan mustaqil amalga oshirilishining psixologik-pedagogik xususiyatlari yetarlicha o‘rganilmagan.

Ta‘lim jarayonidagi o‘zgarishlarnig, islohatlarning barchasi talabalarga kengroq imkoniyat berishga qaratilganligini ham alohida qayd etish lozim. Taraqqiy etgan jamiyatning yuzaga kelishi uchun bugungi yoshlarimiz, ilmi, salohiyatli shaxslar sifatida shakllangan bo‘lishi kerak. Shaxsni har tomonlama rivojlantirish g‘oyasini amalga oshirish, bu esa mustaqil hayotga qadam qo‘ishga intilayotgan talabalarning ham o‘zini boshqarish, asosli xulosalar chiqarish, erkin fikrlash zaruratini yuzaga chiqarmoqda.

Bu kabi muammoni hal qilishda tashabbuskorlik maktabgacha ta‘lim muassasalari, maktab va oliy ta‘lim dargohlariga tegishli bo‘ladi. Chunki o‘sib kelayotgan avlod taqdiri uzluksiz ta‘lim tizimi bilan uzviy birlikda bo‘lsagina, uning mahiyati va samarasi yorqinroq namoyon bo‘ladi. Bugungi kunda oliy ta‘lim muassasalarida pedagog kadrlar tayyorlashning mavjud tizimi, maktablarda o‘quv-tarbiya ishlarini tashkil etish, davlat tomonidan qo‘yilgan barcha talablarga to‘liq javob berishga qaratilgan choralar, tajribalar amalga oshirilmoqda.



**FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:**

1. Behbudiy M. Ehtiyoji millat / Samarqand gazetasi, 1913-yil, 30-iyul.
2. Ганиев И. Миллат ва ахлоқ. Монография. – Тошкент, “Muharrir” нашриёти, 2022. 15-бет.
3. Husanboyeva Q. Adabiyot o‘qitish metodikasi va muammoli ta’lim. – Toshkent, “Innovatsiya-Ziyo”, 2022. – 404 bet.
4. Оконь В. Основы проблемного обучения. – Москва, Просвещение, 1988. – 320 с.
5. Лернер И.Я. Проблемное обучение. – Москва, Просвещение, 1974. – 298 с.
6. Mo‘minova L.R va boshqalar. Maxsus psixologiya. O‘quv qo‘llanma. – Toshkent, O‘zbekiston faylasuflari milliy jamiyati nashri, 2022. – 272 bet.
7. Ivanov P.I., Zufarova M.E. Umumiy psixologiya. Pedagogika va psixologiya bakalavriat ta’lim yo‘nalishi talabalari uchun darslik. – Toshkent, O‘zbekiston faylasuflari milliy jamiyati nashriyoti. 2021. – 500 bet.
8. Маджидова, Р. У., Мухиддинова, Х. С., & Султонова, Ш. М. (2015). Тилшуносликка кириш.
9. Маджидова, Р. (2018). РЕЧЕВОЕ ПОВЕДЕНИЕ ЧЕЛОВЕКА В СОЦИОЛИНГВИСТИЧЕСКОЙ И ПСИХОЛИНГВИСТИЧЕСКОЙ ТРАКТОВКАХ. Farg'ona davlat universiteti, (1), 20-20.
10. Djumaniyozova, Z. (2024). PROVERBS AS AN OBJECT OF AXIOLOGICAL LINGUISTICS. Mental Enlightenment Scientific-Methodological Journal, 5(01), 56-65.
11. Urishevna, M. R. (2019). Representation of the linguistic world picture through a human factor. RELIGACIÓN. Revista de Ciencias Sociales y Humanidades, 4(15), 234-240.
12. Madjidova, R. U. (2020). Antropotsentrik maqollarning aksiologik tadqiqi (o‘zbek va rus tillari materiallari asosida). Filol. fan. dok.... diss. avtoref.
13. Маджидова, Р. У. (2024, May). АКСИОЛОГИЧЕСКАЯ ШКАЛА ОЦЕНКИ ОБРАЗА ЧЕЛОВЕКА В АНТРОПОЦЕНТРИЧЕСКИХ ПОСЛОВИЦАХ УЗБЕКСКОГО И РУССКОГО ЯЗЫКОВ. In Konferensiyalar| Conferences (Vol. 1, No. 10, pp. 501-504).
14. Urishevna, M. R. N. (2024). THEORETICAL BACKGROUND AND THE ROLE OF TERMINOLOGY IN LINGUISTICS. worldly knowledge conferens, 6(2).
15. Majidova, R. U. (2023). LANGUAGE AS A COMMUNICATION TOOL: UNDERSTANDING ITS FUNCTIONS AND IMPLICATIONS. " GERMANY" MODERN SCIENTIFIC RESEARCH: ACHIEVEMENTS, INNOVATIONS AND DEVELOPMENT PROSPECTS, 9(1).
16. Mamatov, G. B. R. (2024). IMPLEMENTATION OF THE EDUCATION SYSTEM OF EUROPEAN COUNTRIES. Innovations in Technology and Science Education, 3(19), 135-139.
17. Bozorova, G. M., Mamatov, R. R., Adaxamjonov, A. A., & Jaloldinov, M. S. (2024). THE USE OF INFORMATION TECHNOLOGY IN THE FORMATION OF PROFESSIONAL COMPETENCE OF FOREIGN LANGUAGE TEACHERS. Science and innovation, 3(Special Issue 19), 352-354.

18. Mukhammadalievna, B. G. (2023). THEORETICAL VIEWS ON PROVERB IN GERMAN AND UZBEK. International journal of advanced research in education, technology and management, 2(4).

19. Shavkatovna, T. M. (2023). BO‘LAJAK PEDAGOG VA PSIXOBO‘LAJAK PEDAGOG VA PSIXOLOGLARDA NUTQ MADANIYATINI RIVOJLANTIRISHDA KOMMUNIKATIV SIFATLARNING O‘RNI LOGLARDA NUTQ MADANIYATINI RIVOJLANTIRISHDA KOMMUNIKATIV SIFATLARNING O‘RNI. INTERNATIONAL JOURNAL OF RECENTLY SCIENTIFIC RESEARCHER'S THEORY, 1(3), 6-8.

20. Shavkatovna, T. M. (2021, June). THE IMAGE OF A BEAST IN THE WORK OF MY MOTHER. In Archive of Conferences (pp. 22-24).

21. Аблаева, Н. К. (2024). ПРОБЛЕМЫ ИЗУЧЕНИЯ ЛИТЕРАТУРЫ В СОВРЕМЕННОЙ ШКОЛЕ. INTERNATIONAL JOURNAL OF RECENTLY SCIENTIFIC RESEARCHER'S THEORY, 2(5), 152-156.

**BADIIY ASARDA TUSH TALQINI,  
XARAKTER VA RUHIYAT BIRLIGI****Nasirov Azimidin Normamatovich***Toshkent Kimyo xalqaro universiteti,**Samarqand filiali prefessori,**filologiya fanlari doktori*

**Annatsiya:** *badiiy asarning asosiy xususiyati hayot voqeligini talqin etar ekan, uning zamirida inson xarakterining turli, ruhiy istiroblari va muhit t'siridagi qatama-qarshiliklar, konfliktlar uning ma'naviy olamini yoritish uchun asos bo'ladi. Shu jihatdan, insonni anglash naqadar murakkab bo'lgani kabi, uning xarakteri va ruhiy olamini talqin etish ham ijodkordan juda katta hayotiy tajriba, mahorat talab etadi. Badiiy obrazning olamini, ruhiyatini talqin etish esa badiiylik mezonlarini yuzaga chiqishiga imkon beradi. Bu xususiyatlar yaxlit badiiy asar misolida o'rganildi.*

**Kalit so'zlar:** *xarakter, ruhiyat, tush, kechinma, psixologizm, mahorat.*

**ТОЛКОВАНИЕ ПРОИЗВЕДЕНИИ ИСКУССТВА,  
ЕДИНСТВО ХАРАКТЕРА И ДУХА****Насиров Азимидин Нормаматович***Ташкентский Кимё международный университет, Самаркандского филиала,**доктор филологических наук, профессор*

**Аннотация:** *основной особенностью художественного произведения является интерпретация реальности жизни, в основе которой лежат противоречия и конфликты, вызванные влиянием окружающей среды и различными духовными устремлениями человеческого характера, которые становятся основой для освящения его духовной жизни. мир. В этом отношении, как трудно понять человека, так и интерпретация его характера и духовного мира требует от художника большого жизненного опыта и мастерства. Интерпретация мира и духа художественного образа позволяет выявить критерии художественности. Эти особенности были изучены на примере целостного художественного произведения.*

**Ключевые слова:** *характер, психика, мечта, опыт, психология, умение.*

**THE INTERPRETATION OF A DREAM IN A WORK OF ART,  
UNITY OF CHARACTER AND SPIRIT****Nasirov Azimidin Normamatovich***Tashkent Kimyo International University,**Samarkand branch, doctor of philological sciences, professor*

**Annotation:** *the main feature of the work of art is the interpretation of the reality of life, and at its core, contradictions and conflicts caused by the influence of the environment and the various spiritual aspirations of the human character become the basis for illuminating his spiritual world. In this respect, just as it is difficult to understand a person, the interpretation of his character and spiritual world also requires a lot of life experience and skill from the artist. Interpreting the world and spirit of an artistic image allows the criteria of artistry to emerge. These features were studied on the example of a complete work of art.*

**Key words:** *character, psyche, dream, experience, psychology, skill*

XX asr jahon tarixi va taraqqiyotida o‘ta dalg‘ali murakkab kechgan davr sifatida e‘tirof etiladi, buning zamirida inson va jamiyat, inson va muhit, sotsial va kapital lagerlar o‘rtasidagi murakkabliklarning mahsuli sifatida tarix sahifalaridan o‘rin oldi. Shunday murakkab jarayonni insoniyat boshidan kechirar ekan, uning ruhiy-ma‘naviy olamidida katta evrilishlar ham yuzaga keldi. Shunday bo‘lsa-da, insonni anglashga bo‘lgan intilish tinimsiz harakatda bo‘ldi.

O‘tgan asrning yirik faylasuflari K.Yung, E.Fromm, J.Kempbell, M.Eliade, V.Odaynik, J.Xobbek, E.Semoels, M.Fordaxmlar psixoanalitik metodning turli qirralarini, o‘ziga xos tamoyillari va xususiyatlarini, uning mifshunoslikdagi funksiyalarini ko‘rsatib berishga intildi. Natijada, o‘tgan asr boshida bu oqimga shunchaki vaqtinchalik modernistik oqim sifatida qaragan bir qator faylasuflar, olimlar psixoanalitikaning mifshunoslikdagi, nafaqat mifshunoslik, balki falsafa, estetika, adabiyotshunoslik, sotsiologiya, siyosatshunoslik, etika, psixologiya va san‘atdagi o‘rnini ko‘rsatib berganliklarini e‘tirof eta boshladilar.

San‘atning zamirida inson mavjud ekan, uning turli qirralarini u yoki bu darajada talqin etishga intilib kelganligini alohida qayd etish mumkin. Asrlar davomida shakllanib kelayotgan bu tushunchaning zamirida ham, insonni anglashga bo‘lgan qarashlar, talqinlar mujassamlashganligi, tabiiy. Shuning uchun insonning murakkab xarakter qirralarini anglash, his etish, tasavvur qilish, bilan birgalikda, uning badiiy obrazining shakllanishiga dir qarashlarda ham turlicha mulohazalar bildiriladi.

Ong osti hislari insonni hamisha poeziya bilan, tabiat bilan yaqinlashtirib turadi, unda ijodiy hissiyot tug‘diradi. K. Yung: “Hozirgi odam fan va texnikaga sarflayotgan ijodiy qudratini qadimda ajdodlarimiz miflarni yaratishga sarflagan edi”, deydi [1,13-bet]. Insondagi ijod qilish hissi, ijodiy ruh ong osti tuyg‘ulariga xos bo‘lgan tushunchalar yig‘indisidir. Spu sababli folklorda, u qanchalok qadim bo‘lmasin, inson ruhiyati ham ma‘lum bir ramzlarda, majozlarda o‘z ifodasini topib keldi. Shuning uchun bunday qarashlarning zamirida inson psixologiyasi, uning ruhiy-ma‘naviy olami mujassamlashgan bo‘ladi.

Badiiy asar ma‘lum bir davrning asosiy g‘oyasini tashiydi, ilgari suradi unga singdiradi. Bu xususiyatni o‘zida mujassamlashtiruvchi shaxslar ya‘ni davr qahramonlari orqali ijodkor yuzaga chiqaradi [2,74-bet]. Davrning etakchi xususiyatlarini o‘zida mujassamlashtirgan shaxs ham o‘z navbatida oila, jamiyat, muhit va tarixiy voqelik ta‘sirida shakllanadi, harakat qiladi. O‘z davrining etuk shaxslari har bir voqea hodisa, muhit va sharoitga o‘zining bevosita ta‘sirini o‘tkazadi. Yozuvchi hayotiy voqealarni tasvirlar ekan, badiiy xarakterlarni yaratadi,

shu orqali o‘z mahoratini namoyon qiladi. Yozuvchi hayotni tasvirlari natijasida odamlarning yashash tarzi, xulqi, psixologiyasi, o‘y-mushohadalari, orzu-intilishlarini ko‘rsatib beradi. «Xarakter kishilarning ma’lum toifasiga xos xususiyatlarni ma’lum davrga, muhitga, kasbga, yoshga, jinsga mansub kishilarning sifatlarini yorqinlik bilan ifoda etadi. Xarakterda yozuvchining kishilarga va hayotga munosabati, hayotiy hodisalarga bergan estetik bahosi yoqqol ko‘rinadi» [3, 153-bet].

Shuning uchun xarakter muallif estetik idealini tashiydi. Badiiy asarda xarakter muayyan psixologik sharoitda harakat etish natijasida namoyon bo‘ladi. «Xarakter insonning ko‘piroq tabiatdan olgan ruhiy va jismoniy xususiyatlari majmuasidir. Inson shaxsida esa jamiyatning sotsial mohiyati aks etadi. Inson shaxsi muht ta’siri ostida o‘z xarakteri imkoniyatlari doirasida o‘zgaradi»m [4, 153-bet]. Hayotda shunday murakkab xarakterlar bo‘ladiki, o‘z ta’sirini muhitga o‘tkazadi, yoki o‘sha muhit qurboniga aylanadi.

Adabiyotshunos M. Qo‘shjonov qayd etganidek: «Xarakter muayyan dunyoqarashdagi san’atkor idealini ifodalaydigan real hayotiy shaxsdir» [5, 120-bet]. Hayotiy voqealar jaroyonida inson xarakteri turli vositalar ta’sirida shakillanib, aniq iroda yo‘nalishiga ega bo‘lgan shaxsga aylanadi. «Shaxs fovqulodda murakkab, nodir butunlikdir [6, 202-bet]. U o‘zining ma’naviy olamida insoniyatni ijtimoiy-maishiy, biologik va boshqa jihatlardan muhitga bog‘liqligini mujassam etadi» [7,11-bet].

Yozuvchi Odil Yoqubovning «Ulug‘bek xazinasi» romanidagi badiiy psixologizm aniq tarixiy davrdagi shaxslar psixologizmi bo‘lib, davr ruhini to‘la qonli ochishga, badiiy xarakterni yaxlit shakillanishiga xizmat qilgan. «Adabiyotda sharoit o‘z mustaqilligiga ega, u odamlarning ongiga bog‘liq emas, ob’ektiv qonuniyatlarga ko‘ra rivojlanuvchi konkret tarixiy vaziyatning in’ikosidir. U xarakterni aniqlaydi, qahramonning xatti-harakatiga, hissiyot va kechinmalariga, so‘zlariga o‘z muhirini bosadi» [8, 41-bet].

Romanda Ulug‘bek hayotining so‘ngi damlari asos qilib olinsa-da, real tarixiy zamon asarda ruhiy-badiiy zamon sifatida o‘z aksini topadi. Ulug‘bek xarakterini yoritishda tarixiylikka asoslanib, uning shohlik, olimlik bilan bir qatorda ruhiy iztiroblarini haqqoniy ko‘rsata olgan [9, 74-bet]. Bu xususiyatni yuzaga chiqarishda ong oqimi, ichki manolog, tush, mulohaza yuritish, dialog, tabiat tasviri kabi psixologik vositalardan unumli foydalanadi [10, 44-bet].

Ayniqsa, tush tasviri faqat ruhiy kechinmalarni emas, balki, qahramon xarakterini ochishga, kitobxon uni teranroq anglashga ham asos bo‘ladi. Tush tasviri romanda etakchi o‘rin egallaydi [11,124-bet] Romanda tush talqini “Qahramonlar ichki dunyosini, ularning nozik kechinmalarini ochish maqsadida ishlatila boshlandi» [12,72-bet].

Darhaqiqat, romanda bu tasvir vositasini mahorat bilan talqin etilganligini ko‘ramiz. Masalan: «- Sulton Muhammad Tarag‘ay! – dermish u, qavog‘i yozilmay. – Men seni o‘n to‘rt yashar chog‘ingda Movarounnahr taxtiga o‘tqazganimda umudim shu edimi? Qani aytchi, Movarounnahr sultoni: men bu dashti azimda Xoja Ahmad YAssaviyga bu maqbarai muazzamni nechun qurdirdim? Murodim ne edi manim?... –Bumaqbarai muaazzamni qurdirishdan muddaoingiz ul piri murshid Xoja Ahmad Yassaviy haziratlarining pokiza ruhini shod etmoqdur, qiblagoh... -Ha, pokiza ruhlarini shod etmoq!.. Oltin taxtimni senga ishonib



topshirg‘animda ne bo‘ldi? Ana, pastga qara! Quzg‘un Baroqbek suvoriylari shaharni zabt etar, bu muqaddas dargohni toptar, xor qilar!.. Mirzo Ulug‘bek qarasa, atrofdagi shahar ko‘chalarida, ikki yoni rasta mavzellarida qalmoqbashara suvoriylar, oysimon egri qilichlarini o‘ynatgan yasavullar suron solib ot o‘ynatishar, uylarga o‘t qo‘yishar, hamma yoqduv va yong‘in ichida qolgan emish» [15, 7-bet].

Bu o‘rinda oldinda yuz berishi mumkin bo‘lgan voqealar silsilasidan Mirzo Ulug‘bekni ogahlantiradi. Tush talqini asosida tarixiy shxsning dratil hayotiy lahzalarini, ichki ziddiyatlarini badiiy talqin etgan. Roman sujetidan o‘rin olgan tush talqinlarning o‘ziga xos badiiy funksiyasi borligini alohida qayd etish lozim.

Tush motivi qismat darakchisi vazifasini ham bajarmoqda deyish mumkin. Chunki o‘sha kuni erta tongdayoq o‘n nafar yigit xabar olib keladiki, Baroqxon Yassi va Sig‘noq shaharlarini, atrofdagi qishloqlarni talon-taroj qilib, oddiy xalqqa zulm qilayotganini aytganda, uning sabablarini o‘ylab qoladi [13, 118-bet]. Shuning uchun ham bu tasvirlar qahramon ruhiyatini teran anglashga, davr muhitini his etishga xizmat qiladi. Asar voqealari bilan uzviy birlikda rivojlanib boradi. O‘sha kuniyoq Mirzo Ulug‘bek jangga otlanadi, Sig‘noq yonida, Sayhun bo‘ylaridagi suronli jangda qattiq mag‘lubiyatga uchraydi [14,72-bet].

«-Bu tun... Bu tun tushimda... Ustodni ko‘rdim... -Tushimda... jannatmakon ustod kaminani qattiq koyidilar. Bu bevafo saltanatni deb ilm-fandan yuz o‘girding, dedilar. Taxt sohibi bo‘lamen deb, shunday etuk salohiyatni juvonmarg qilding, dedilar» [15,11-bet]. Tasvirlardan ko‘rinadiki, qahramon ruhiyatida kechayotgan qarama-qarshi kechinmalar uning xarakter xususiyatlarini, ilm yo‘lida qilgan zahmtlarini, shohlik yo‘lidagi ziddiyatli kurashlarini namoyon qiladi. Mirzo Ulug‘bek qalbida mujassamlashgan qarama-qarshi ikki qutubning, shohlik va olimlikning bir qalbda mujassamlashganini, bu yo‘ldagi adolat uchun kurashlarini haqqoniy tasvirlab beradi.

Romanda faqat Mirzo Ulug‘bek ruhiyatini yoritish uchun emas balki, Abdulatif Mirzoning ruhiy, ma‘naviy dunyosini ochishda tush tasviridan o‘rinli foydalanadi, chunki qahramonni psixologik jihatdan xarakterlovchi vositadir. Tush orqali adib asar qahramonlarining ichki dunyosini, ruhiy olamidagi ziddiyatlarni, kechinmalarini talqin etadi. Abdulatif Mirzo ruhiy qiynoqlarda azoblanishini tush epizodi orqali ziddiyatlarga boy ruhiy olami yoritiladi. SHuningdek o‘z otasining o‘limiga sababchi bo‘lgan shahzodaning fojiali taqdiridan darak beradi va orzu-umidlarining qurboniga aylanish jarayoni asoslanadi. Mirzo Ulug‘bekning eng ishonchli amirlaridan biri bo‘lgan Amir Jondar unga xiyonat qilib Abdulatif Mirzo tomonga o‘tgan edi. Ammo o‘z ishiga keyinchalik afsus qiladi: «Yo rab! Yomg‘irdan qochib, do‘lga tutildim degani shudir!.. shon-shuhrat orttiramen deb, bu bemehr xunrezga yo‘liqdimmu?-dedi amir Jondor... Al qasosil minalhaq! Bu savdo va nadomatlar a‘lohazratlarining begunoh kesilgan boshi, to‘kilgan qoni uchun qaytgan bir jazo emasmu?»-degan alamli o‘y o‘tadi xayolidan. Tez orada esa Abdulatif Mirzoga qarshi fitna uyushtira boshlaydi. Bu holat tush talqini orqali yoritiladi. «Sadoqati zohir qulingiz sizday valin‘emat pushtipanohimga kiyik ovlab, tog‘larda yurgan edim. Bu kun bir kiyikning boshini keltirdim! Uni esangiz barcha g‘urbat, barcha xastalikdan forig‘ bo‘lib, qushday engil tortasiz,



davlatpanoh!.. –Barcha dardingizga davo bo‘ladur, tatib ko‘ring, davlatpanoh! Shahzoda barkashni olib, dasturxonni ocharmish. Oltin barkashda... qonga bo‘yalgan uning o‘z boshi tirjayib yotarmish!.. Barkash qo‘lidan tushib, qonga bo‘yalgan boshi erga yumalab ketarmish» [15, 301-302-betlar].

Tarixda padarkush deb nom olgan shahzoda hayoti ham fojialardan iborat ekanligidan dalolat beradi. Bu holat esa, tush talqini orqali yanada asoslanadi. Ruhiiy qiynoqlar girdobidagi olami haqqoniy yoritiladi, Uning tanazzul sari ketayotgan hayoti jonlantiriladi, hamda Abdulatif fojiasining xilma-xil omillari, tarixiy muhit, sharoit, o‘z qismatidagi chigalliklari, ruhiy olamidagi evrilishlari yorqin bo‘yoqlarda tasvirlanadi.

### FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Юнг К.Г. К вопросу о подсознании // Человек и его символы. – Москва, Серебряные нити, 1997. – С.13
2. Izzat Culton. Adabiyot nazariyasi. – T., “O‘qituvchi”, 2005, 103-bet.
3. Nasirov A. Poetics of Adil Yakubov’s novels. Monograph. – Toshkent, “Fan” publishing house, 160, 1012.
4. Адабиёт назарияси. Икки томлик. Биринчи том (Адабий асар). –Т., «Фан», 1978, 153-бет.
5. Қўшжанов М. Ҳаёт ва қаҳрамон. – Тошкент, Фафур Ғулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти, 1979. 120-бет.
6. Nasirov A. Odil Yoqubovning “Ulug‘bek xazinasi” romanida obrazlar yaratish. Uluslarasi Türk Lehçe Araştırmaları Dergisi (TÜRKCLAD) 4(2), 200-205, 2020.
7. Nasirov A.N. International Journal on Orange Technologies. 3(3), 71-76, 2021.
8. Сариян С. История. Современность. Личность. Москва, 1980, 11-бет.
9. Nasirov A.N. International Journal on Orange Technologies. 3(3), 71-76, 2021.
10. Nasirov A.N. Features of Symbolic Interpretation. International Journal on Orange Technologies 3(3), 71-76, 2021.
11. Nasirov A.N. Artistic thought in the process of globalization and logical consistency. International Journal of social science Interdisciplinary Research. 2023. 120-126-s.
12. Умуров Ҳ. Ўзбек романчилигида бадиий психологизм. – Toshkent, «Ўқитувчи», 1982, - 94 бет.
13. Nasirov, A. (2012). Poetics of Odil Yakubov's novels. Monograph. Tashkent, " Fan" publishing house, 160.
14. Normamatovich, N. A. (2021). Features of Symbolic Interpretation. International Journal on Orange Technologies, 3(3), 71-76.
15. Ёқубов О. Улуғбек Хазинаси. Роман. – Toshkent, O‘zbekiston, 1994. – 248 бет.
16. Vozorova, G. M., Mamatov, R. R., Adaxamjonov, A. A., & Jaloldinov, M. S. (2024). THE USE OF INFORMATION TECHNOLOGY IN THE FORMATION OF PROFESSIONAL COMPETENCE OF FOREIGN LANGUAGE TEACHERS. Science and innovation, 3(Special Issue 19), 352-354.

17. Mukhammadalievna, B. G. (2023). THEORETICAL VIEWS ON PROVERB IN GERMAN AND UZBEK. International journal of advanced research in education, technology and management, 2(4).

18. Shavkatovna, T. M. (2023). BO‘LAJAK PEDAGOG VA PSIXOBO‘LAJAK PEDAGOG VA PSIXOLOGLARDA NUTQ MADANIYATINI RIVOJLANTIRISHDA KOMMUNIKATIV SIFATLARNING O‘RNI LOGLARDA NUTQ MADANIYATINI RIVOJLANTIRISHDA KOMMUNIKATIV SIFATLARNING O‘RNI. INTERNATIONAL JOURNAL OF RECENTLY SCIENTIFIC RESEARCHER'S THEORY, 1(3), 6-8.

19. Shavkatovna, T. M. (2021, June). THE IMAGE OF A BEAST IN THE WORK OF MY MOTHER. In Archive of Conferences (pp. 22-24).

20. Normamatovich, N. A. (2019). STYLISTIC UNITS AND COMPOSITIONAL IMPARTIALITY. THEORETICAL & APPLIED SCIENCE, 12(586-571).

21. Nasirov, A. N. (2020). Artistic chronotope interpretation in Odil Yakubov’s novels. *Academicia: An International multidisciplinary Research journal* ISSN222-49-7137. Impact Faktor SJIF, 7, 498-501.

22. NASIROV, N. A. (2019). THE TRANSLATION PROBLEMS OF UTKIR KHOSHIMOV’S WORKS INTO ENGLISH. *Иностранные языки в Узбекистане*,(3), 133-141.

## MUSTAQILLIK YILLARIDA TARJIMACHILIK TARAQQIYOTI

**Abduxoliqova Zebo O‘tkirovna**

**Annatatsiya:** *adabiyotning asosiy xususiyatlaridan biri insonshunoslikdir, shu bois badiiy asarlar davrlar osh turli xalqlarning asarlarini o‘qish o‘rganishga imkon yaratilgan. Buning asosida tarjima asarlar asosida o‘qish, tahlil etish an’anasi shakllanib keldi. Tarjimachilikning o‘z tarixi, taraqqiyoti, badiiy qonuniyatlari mavjud. Maqola doirasida ana shu tushunchalarning mustaqillik yillariga kelib, yangi bosqichga ko‘tarilganligini, uning ijobiy tamoyillarini tahlil qilishga jazm etilgan.*

**Kalit so‘zlar:** *tarjimachilik, interpritatsiya, ijodkor, badiiylik, matn.*

## ПЕРЕВОД В ГОДЫ НЕЗАВИСИМОСТИ ПРОГРЕСС

**Аннотация:** *одной из основных характеристик литературы является антропология, поэтому художественные произведения созданы как возможность читать и изучать произведения разных народов. На основе этого сформировалась традиция чтения и анализа переводных произведений. Перевод имеет свою историю, развитие и художественные законы. В рамках статьи предполагается проанализировать положительные начала этих концепций, которые за годы независимости поднялись на новый уровень.*

**Ключевые слова:** *перевод, интерпретация, автор, художественность, текст.*

## TRANSLATION IN THE YEARS OF INDEPENDENCE PROGRESS

**Annotation:** *one of the main characteristics of literature is anthropology, therefore, artistic works have been created as an opportunity to read and learn the works of different peoples. Based on this, the tradition of reading and analyzing translated works was formed. Translation has its own history, development, and artistic laws. Within the framework of the article, it is intended to analyze the positive principles of these concepts, which have risen to a new level by the years of independence.*

**Key words:** *translation, interpretation, creator, artistry, text.*

Xalq hayotining buriish pallalarida ijtimoiy-siyosiy, madaniy-ma'rifiy, iqtisodiy-ma'naviy sohalarida tub o'zgarishlar kuzatiladi. Millat ko'zgusining asosi bo'lgan adabiyot ham bunday sharoitda jiddiy o'zgarishlarga uchraydi. 90-yillarda jamiyatdagi erkinlik badiiy adabiyot va tarjimalarni ham keskin o'zgarishiga sabab bo'ldi. Bunday holat, ya'ni shakliy-

mundarijaviy izlanishlar mustaqillikning qo‘lga kiritilishi tufayli milliy tafakkurda paydo bo‘lgan o‘zgarishlar bilan bog‘liq.

Mamlakatimiz qo‘lga kiritgan mustaqillikdan so‘ng ko‘plab sohalarga, xususan madaniyat va adabiyotni o‘rganishga qiziqish kuchaydi. Shu jumladan, xorijiy mamlakatlar tili va adabiyotiga ham e‘tibor kuchaydi. Keng miqyosdagi xalqaro aloqalar jahon madaniyatini yanada chuqurroq bilish, umuminsoniy qadriyatlardan bahramand bo‘lish uchun qulay zamin yaratdi. Jahon xalqaro madaniy va ma‘naviy boyliklari bilan tanishish esa o‘z milliy merosimizni munosib baholash imkonini kengaytiradi. Bu borada badiiy asar tarjimalarining o‘rni ham beqiyosdir. Har bir xalq adabiyoti boshqa xalqlar adabiyoti bilan aloqada rivojlanib kelgan. Tarixga nazar tashlasak, biror bir xalq madaniyatini boshqa xalqlar madaniyatining ta‘siridagi «sof» rivojlanganligini uchratmaymiz. O‘zbek xalqining madaniyati, ma‘naviyati, adabiyoti ham uzoq tarixiy davrlar davomida Sharq va G‘arb ma‘rifatidan bahramand bo‘lgan holda rivojlanib kelganligini kuzatish mumkin.

Aytish joizki, bizning ajdodlarimiz juda qadim zamonlardan boshlab tarjimadan foydalanib kelganlar. Tarjimashunoslikning fan sohasi sifatida qaror topishi bilan uning tarmoqlari, ya‘ni tarjima tarixi, tarjima nazariyasi va tarjima tanqidi ham rivojlandi va jahon adabiyotidagi bu an‘anlarni o‘zida mujassamlashtirib, rivojlanib bormoqda. Bu tushunchalarning va nazariy qarashlarning barchasi badiiy tarjima xususiyatlarini o‘rganish asoaida yuzaga kelganligini ham qayd etish lozim. Tarjima nazariyasi ikki til orasidagi qiyosiy tahlildan iborat bo‘lib, bir tildan ikkinchi tilga amalga oshirilayotgan tarjimaning hamma tur va ko‘rinishlarini qamrab oldi.

Keyinchalik esa tarjimada lisoniy (lingvistik) tarjimashunoslik va badiiy tarjimashunoslik yo‘nalishlari paydo bo‘ldi. Tarjimani faqat lisoniy yoki faqat badiiy yo‘nalishda o‘rganish durustroq samara bergan emas. Shuning uchun ham, har ikki yo‘nalishni birlashtirgan lisoniy-badiiy tadqiqotlar keyingi yillarda yanada takomillashib borayotganligidan dalolat beradi.

Tarjimashunoslik fani adabiy-estetik jarayonga ta‘sir etib, adabiy tanqidning tarkibiy qismi hisoblangan tarjima tanqidini vujudga keltirdi. Buning natijasida tarjima va vatan adabiyoti, tarjima va ta‘sir, tarjima va badiiy til, tarjimon mahorati va uslub masalalari keng va chuqur o‘rganiladigan bo‘ldi. Bularning hammasi tarjimashunoslik o‘zbek adabiyotshunosligi fani taraqqiyotiga sezilarli ta‘sir etganligi natijasida uning ufqlari ham kengayganligini, ayniqsa, qiyosiy adabiyotshunoslik sohasi bilan o‘zaro ma‘lum ma‘noda birlashib, bu yo‘nalishning rivojiga o‘z ta‘sirini ko‘rsatdi. Hozirgi kunda ham mustaqil O‘zbekistonda milliy madaniyatimiz, bir tomondan, qadimiy boy milliy qadriyatlarimizdan oziqlanib, rivojlanib kelayotgan bo‘lsa, ikkinchidan, jahon madaniyatining umuminsoniy qadriyatlaridan ta‘sirilanib, shakllanib, rivojlanib borayotganligini kuzatish mumkin.

Darhaqiqat, biz har bir milliy madaniyatning yashashi va ravnaqi uchun tarixiy zarurat sanalgan millatlararo aloqalar avj olayotgan davrda yashamoqdamiz. Jamiyat rivojining ushbu bosqichida ijtimoiy-gumanitar fanlar, jumladan, adabiyotshunoslik mavqeining oshib borishi badiiy ijod va madaniyat sohalari qatorida ijtimoiy ong rivojiga ham ta‘sir o‘tkazmoqda. Bu holat esa adabiyotlararo aloqalar va ta‘sir masalalariga ham daxldordir. Turli ko‘rinishdagi adabiy aloqalar esa barcha davrlarda adabiyotning yashashi va taraqqiyoti uchun muhim

sanaladi. Shu ma'noda, badiiy asarlarning shaxs va jamiyat ma'naviy kamolotida tutgan o'rni va ahamiyatiga munosib baho berish, yaratilajak asarlarning barkamol saviyada bo'lishi, buning uchun jahon adabiyoti va adabiyotshunoslik an'alarini o'rganish, o'zlashtirishni ham talab etmoqda.

«Agar tarjima bo'lmaganida, milliy madaniyatlar va insoniyatning buyuk daholari bunyod qilgan o'lmas fan va san'at obidalari bir-birlari bilan abadiy uchrashmaydigan qoyalar va inson oyog'i etmaydigan orollar shaklida yakkalanib qolgan bo'lardi» [1, 3-bet]. Shuning uchun ham ma'lum bir xalqning san'ati yoki adabiyotini olamga mashhur qiladi. Shu nuqtai nazardan, braziyalik yozuvchi Paulo Koeloning «Alkimyogar» romani dunyo kitobxonlari tomonidan sevib o'qilayotgan asarlar qatoridan o'rin olganligi sir emas. U qisqa vaqt ichida 120 dan ortiq tilga tarjima qilindi. «Tarjima yo'li bilan milliy madaniyatlar bir-birlarini boyitadi. Ijtimoiy hayotning qaysi bir jabhasiga qaramang, u erda katta tarjimaning hayotbaxsh ta'sirini ko'rasiz. Tilda, tafakkurda, madaniy-adabiy hayotda, san'atda-hamma joyda uning o'ziga xos ta'siri sezilib turadi. Tarjima, ayniqsa, so'z san'ati bo'lgan badiiy adabiyotda katta o'rin tutadi» [1, 6-bet].

Tarjima orqali xalqlarning adabiyoti, tafakkur tarzi, tarixi, madaniy va ma'naviy olami bilan tanishamiz. Minglab kitobxonlar qalbini to'lqinlantirgan, insonni yashashga, hayotga undaydigan asarlardan biri Paulo Koeloning «Alkimyogar» asarini o'zbek tiliga o'girilishi ham bejiz emas. Asar uch munaqqid Ozod Sharafiddinov, Aziz Said, Ahmad Otaboevlar tomonidan tarjima etildi. Tarjimonlarning o'ziga xos badiiy mahorati, asarning rus tilidagi portugal tilidan A. Bagdanovskiy tarjimasi asosida qiyosiy o'rganish, har uchala tarjimonning badiiy mahoratini ko'rsatish orqali, bugungi tarjimachilik taraqqiyotini, uning yutuqlarini izohlash va tahlil qilish zaruratini tug'dirdi. Bu esa o'zbek adabiyotidagi tarjimachilik jarayonidagi o'zgarishlarni ham tahlil qilish imkonini beradi.

Tarjima nazariyasining asoschilaridan biri professor G'.Salomov yozadi: «Ma'lumki, tarjima tillar, adabiyotlar, didlar uchrashuvigina emas, balki tarixan tarkib topgan milliy va adabiy an'alarining ham duchlashuvi, uyg'unlashuvi mahsuli. Mana shu uchrashuvda turli adabiy mayllar mahsullarining baholanishi va talqini sodir bo'ladi. Ana shundan moslashtirish mayli zuhr eta boshlaydi. Moslashtirish mayli ongli ravishda ham, beixtiyor, ya'ni tarjimonning xohishidan tashqari ham sodir bo'lishi mumkin» [2, 124-bet]. Badiiy tarjima shunday san'atki, u bir tilda yaratilgan asarni boshqa tilda so'zlovchi kitobxonlarga etkazar ekan, o'girilayotgan asar asliga mos ekanligiga kafil bo'lmog'i darkor. Har bir san'at na'munasi o'zi bunyod etilgan tilda, ya'ni asl nusxasidagina «mutloq to'g'ridir», - degan qarash ham mavjud.

Tarjima qilishdan maqsad asl nusxani egallash, saqlash va etkazishdir, lekin o'z ma'nosiga ega bo'lmagan yangi asar yaratishdan iborat emas. Shuning uchun tarjimonning maqsadi qayta yaratish deb qaraladi. Tarjima jarayonida bir tilning materiali o'rnini boshqa tilning materiallari egallaydi, binobarin, tilga aloqador barcha badiiy vositalarni tarjimonning o'zi, o'z ona tilida yangidan yaratadi. SHunday qilib, til jozibasida tarjima chinakkam o'z xususiyatini qaytadan namoyon qiladi.



Badiiy tarjima nusxasi ko‘chirish emas, balki interpretatsiyadir (lotincha interpretatio – so‘zidan olingan bo‘lib, «tushuntirish, talqin qilish» ma’nolarini beradi). Tarjimonning estetik e’tiqodi, uning ixtiyoridan tashqari, tarjimada iz qoldiradi. Psixologik nuqtai nazardan tarjima jarayonida analiz va sintez bosqichlari voqe bo‘lib turadi. Bu bosqichlarning muntazam ketma-ket sodir bo‘lishi shart emas, ular beixtiyor intuitiv ravishda yuz beradi. Ammo tahlil ish paytida yuz beradi va tarjimaning yuzaga kelishiga imkon yaratadi.

«Har bir jabhaga yangilanish nafasi kirayotgan va milliy ma’naviyatimizni yuksak darajaga ko‘tarish dolzarb masalasi hal qilinayotgan hozirgi davrda tarjimonlardan jahon adabiyoti durdonalari namunalarini aks ettirgan asliymonand tarjima asarlarini yaratish talab qilinmoqda. Asliymonand tarjimaga erishish uchun esa asliyat-badiiy estetik qiymati, ikki xil lisoniy vositalarning lug‘aviy muvofiqliklari hamda asliyat mansub bo‘lgan xalqlarning moddiy, ma’naviy, siyosiy va iqtisodiy hayoti bilan bog‘liq omillar tarjimada to‘laqonli aks ettirishi lozim» [3, 191-bet].

Keyingi yillarda tarjimaga jiddiy e’tibor qaratilayotgani ham bejiz emas, chunki dunyo xalqlarining nodir durdonalarini tarjima etish orqali o‘sha xalqlar badiiy asarlarining shakllanish jarayonini, undagi o‘zgarishlarni inson olamidagi turli xil qirralarni yoritish, talqin etish an’analari ham o‘rganiladi [4]. Jahon adabiyotidagi bu kabi talqinlar esa, keyinchalik ma’lum bir xalq adabiyotining o‘zgarishiga, uning etakchi tomonlarini badiiy talqin uchun asos qilib olinishiga imkoniyatlar yaratadi. Inson tafakkuridagi turfa xil ziddiyatlar talqinini his etish bilan bir qatorda uning murakkab qirralarini ham anglaydi [5].

Tarjimashunoslik turli ishlar tutashgan joyda paydo bo‘ladi. Chunki tarjima jarayonida ikki madaniyat, ikki xil milliy-uslubiy xususiyat, ikki xil to‘qnash keladi [6]. Tarjimon ana shu to‘qnashuvlar ichida ijod qilib, «uchinchi bir adabiyot»ni yaratadi. Bu milliy adabiyotlarni bog‘laydigan ko‘prik bo‘lib, unda ikki xalq ruhi aks etadi [7]. Chunki tarjimon tilmoch yoki kosib emas, san’atkor degan xulosaga kelindi. «Badiiy tarjima – qayta yaratish san’ati» degan qoida qabul qilindi. Tarjimada ana shu ijodiylik o‘ziga xos tahliliy o‘rganish davri bilan bog‘lanib ketishini chex olimi Irji Leviy nazariy jihatdan tahlil qilib yozadi: «Badiiy tarjimada tarjimon mutloq «xolis» bo‘lishi mumkin emas, tarjimon ijodkor sifatida «o‘zligini namoyon etadi», u asarga aralashadi, uning mazmunini talqin (interperitatsiya ) etadi» [8, 5-bet], degan fikrni dalillaydi.

Tarjimaning eng xarakterli tomonlaridan biri ham, uning boshqa til vositalari bilan qayta yaratishdan iborat ijodiy jarayon, so‘z san’ati ekanligidir. Shu nuqtai nazardan qaraganda, balet ham san’at, ammo so‘z san’ati emas, u erda umuman nutq ishtirok etmaydi ham, muallifning muddaosi, asarning g‘oyasi, balerinaning mahorati - bular hammasi musiqa, raqs, harakatlar bilan ifoda etiladi.

### FAOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Саломов Ғ ва бошқалар. Таржимон маҳорати. –Тошкент, «Фан», 1979. – 280 бет.
2. Ғайбуллоҳ ас-Салом . Эзгуликка чоғлан, одамзод. 2-китоб. – Тошкент, «Шарқ », 1997. – 220 бет.



3. Умурзоков Т. Аслиймонанд таржима муаммолари // Жаҳон адабиёти. 2010. №1, 190-195-бетлар.

4. Normamatovich, N. A., & Elmira, J. (2020). Novel thinking and artistic conflict in shoyim butayev's novels. *European journal of molecular & clinical medicine*, 7(3).

5. Nasirov, A. (2012). *Poetics of Odil Yakubov's novels. Monograph. Tashkent, "Fan" publishing house*, 160.

6. Normamatovich, N. A. (2021). Features of Symbolic Interpretation. *International Journal on Orange Technologies*, 3(3), 71-76.

7. Nasirov, A. N. (2019). **STYLISTIC UNITS AND COMPOSITIONAL IMPARTIALITY**. *Theoretical & Applied Science*, (12), 568-571.

8. Левий И. Искусство перевода. Перевод с чеш. и предисловие Вл. Россельса. – Москва, «Прогресс», 1974, стр.

9. Bozorova, G. M., Mamatov, R. R., Adaxamjonov, A. A., & Jaloldinov, M. S. (2024). **THE USE OF INFORMATION TECHNOLOGY IN THE FORMATION OF PROFESSIONAL COMPETENCE OF FOREIGN LANGUAGE TEACHERS**. *Science and innovation*, 3(Special Issue 19), 352-354.

10. Mukhammadaliyeva, B. G. (2023). **THEORETICAL VIEWS ON PROVERB IN GERMAN AND UZBEK**. *International journal of advanced research in education, technology and management*, 2(4).

11. Shavkatovna, T. M. (2023). **BO‘LAJAK PEDAGOG VA PSIXOBO‘LAJAK PEDAGOG VA PSIXOLOGLARDA NUTQ MADANIYATINI RIVOJLANTIRISHDA KOMMUNIKATIV SIFATLARNING O‘RNI LOGLARDA NUTQ MADANIYATINI RIVOJLANTIRISHDA KOMMUNIKATIV SIFATLARNING O‘RNI**. *INTERNATIONAL JOURNAL OF RECENTLY SCIENTIFIC RESEARCHER'S THEORY*, 1(3), 6-8.

12. Shavkatovna, T. M. (2021, June). **THE IMAGE OF A BEAST IN THE WORK OF MY MOTHER**. In *Archive of Conferences* (pp. 22-24).

13. Normamatovich, N. A. (2019). **STYLISTIC UNITS AND COMPOSITIONAL IMPARTIALITY**. *THEORETICAL & APPLIED SCIENCE*, 12(586-571).

14. Nasirov, A. N. (2020). Artistic chronotope interpretation in Odil Yakubov's novels. *Academicia: An International multidisciplinary Research journal ISSN222-49-7137. Impact Faktor SJIF*, 7, 498-501.

15. NASIROV, N. A. (2019). **THE TRANSLATION PROBLEMS OF UTKIR KHOSHIMOV'S WORKS INTO ENGLISH**. *Иностранные языки в Узбекистане*, (3), 133-141.

16. Normamatovich, N. A. (2023). **ARTISTIC THOUGHT IN THE PROCESS OF GLOBALIZATION AND LOGICAL CONSISTENCY**. *INTERNATIONAL JOURNAL OF SOCIAL SCIENCE & INTERDISCIPLINARY RESEARCH ISSN: 2277-3630 Impact factor: 8.036*, 12(01), 90-94.

17. Nasirov, N. A. (2021). The history of literary translation from uzbek into English. *Academic research in educational sciences*, 2(6), 1011-1022.

**URUSH MAVZUSIDAGI ASARLARDA  
XARAKTER TALQINI VA OBRAZLAR OLAMI****Asadova Shahnoza Vahobjon qizi***SamDU 2-kurs magistranti*

**Annatatsiya:** *badiiy adabiyotda urush mavzusidagi asarlarda davr muammolari, uning turli xususiyatlari, muhit, inson ziddiyatlari talqin etildi va etilmoqda. Urush mavzusidagi asarlarda ham, inson va uning o'rtasidagi kurashlar, ziddiyatlar bilan birgalikda, muhit va insonning urushdagi holatlari talqinetildi. Ammo istiqlol o'zbek adabiyotidagi urush mavzusidagi asarlarda mag'lublar g'oliblar mavjud emas, faqat inson fojialari mujassamlashganligini asoslashga intilgan.*

**Kalit so'zlar:** *inson, muhit, kurash, fojia, hayot, ruhiyat, xatakter.*

**НА ТЕМУ ВОЙНЫ ИНТЕРПРЕТАЦИЯ  
ХАРАКТЕРОВ И МИР ОБРАЗОВ****Асадова Шахнозы дочь Вахабджона***магистр 2-курса СамГУ*

**Аннотация:** *проблемы эпохи, ее различные особенности, окружающая среда, человеческие конфликты интерпретировались и интерпретируются в произведениях на тему войны в художественной литературе. В произведениях на тему войны наряду с борьбой и конфликтами между человеком и самим собой интерпретировались окружающая среда и условия жизни человека на войне. Однако в произведениях на тему войны в независимой узбекской литературе проигравшие пытались обосновать, что победителей не бывает, а есть только человеческие трагедии.*

**Ключевые слова:** *человек, среда, борьба, трагедия, жизнь, психика, характер.*

**IN WORKS ON THE SUBJECT OF WAR CHARACTER  
INTERPRETATION AND WORLD OF IMAGES****Asadova Shahnoza Vahabjon's daughter***2nd year graduate student of SamGU*

**Annotation:** *the problems of the era, its various features, environment, and human conflicts were and are being interpreted in works on the subject of war in fiction. In the works on the subject of war, together with the struggles and conflicts between man and himself, the environment and the conditions of man in the war were interpreted. However, in the works on the subject of war in the independent Uzbek literature, the losers tried to justify that there are no winners, but only human tragedies.*

**Key words:** *person, environment, struggle, tragedy, life, mentality, character*

Uzoq yillik tarixga ega bo‘lgan insoniyat taraqqiyoti davomida, olamni anglash yo‘lini izladi, bu esa badiiyatda keyinchalik o‘z ifodasini topdi. Donishmandlarning ta’kidlashlaricha, inson hayotning past-u balandini, oq-u qorasini anglab yetishi uchun uning butun umri kamlik qilar ekan. Mazkur haqiqat barcha uchun ham bir xil bo‘lishi mumkinmi, degan savol tug‘iladi. Bu savolga javobni ijodkorlarning yaratgan asarlaridan topish mumkin. Zero, har qanday badiiy asar hayotning in’ikosi, unda bir qatra bo‘lsa ham, albatta, hayot haqiqati yotadi [1, 44-bet].

Afg‘on urushining ikki yillik talotumlarini bevosita boshidan o‘tkazgan adib Qo‘chqor Norqobil o‘zining “Daryo ortidagi yig‘i” qissasi orqali inson turmushning achchiq-chuchugini totishi uchun bir necha yil kifoya qilishi mumkinligini teran ifodalab bergan. Aksariyat hollarda urush mavzusini yoritishga bag‘ishlangan asarlarni o‘qiyotganda kitobxonlar urushning qay tarzda olib borilishi, janglardagi ur-surlarga e’tibor qaratishadi.

Aslida, har bir yozuvchining ushbu mavzuga murojaat qilishidan maqsadi urushning inson ruhiyatidagi evrilishlarga sabab bo‘luvchi omillarni aniqlash, uning salbiy oqibatlarini yaqqol namoyon etishdan iboratdir. Ayni shu maqsadni Qo‘chqor Norqobilning “Daryo ortidagi yig‘i” qissasida kuzatish mumkin.

Asarning bosh qahramoni – muallifning o‘zi bo‘lib, o‘zi qatori urushga yangi kelgan askarlar kabi janglarga chiqishga, qahramonlik ko‘rsatishga oshiqar edi, urushning qanday olib borilishini ko‘rishga qiziqar edi: “Har kuni oshxonada idish-tovoq yuvish-u omborxonadan oziq-ovqat tashishga boraverishdan ko‘ra xavotir-u qiziqish aralash haqiqiy jangga borishni afzal ko‘rayotgandik. Kim biladi, inson hamisha o‘z oldida sodir-u muqarrar voqealarni ko‘rishga shoshilaverar?” [1,6-bet]. Ushbu qissada qahramon afg‘on urushiga endi jalb etilgan, urushning achchiq sinovlaridan bexabar, ishonuvchan, rahmdil yosh yigit sifatida gavdalanadi.

Qahramon urushning birinchi shafqatsizligini zindonda saqlanayotgan “dux”(sobiq sho‘ro hukumatiga qarshi bo‘lgan mahalliy aholi vakillari sobiq sovet askarlari tomonidan shunday nom bilan atalgan)ga nisbatan qo‘llanilgan jazoda ko‘rdi. Mahbus hech qanday aybi yo‘q ekanligini tan olgan bo‘lsa ham unga turli qiynoqlar solayotganliklari uni hayron qoldiradi. Dushmanning ko‘p yolg‘onlarining guvohi bo‘lgan askarlar uchun mahbus eng xatarli odam bo‘lib ko‘rinadi. Yosh askar, nahotki, inson shunchalik shafqatsiz, odamlar bir-biriga shuncha azob berishi mumkinmi, deb o‘ylaydi. Ikkinchi dahshatni u Bagramdagi talotumda ko‘rdi. Ko‘z oldida minalashtirilgan hududda jismi tilka pora bo‘layotgan askar o‘rtoqlarini ko‘rgach, ruhan azob chekadi:

“Eng yomoni ruhan zarba yemoqda edik. Hech qanaqa otishmasiz, og‘ir ahvolda qoldik. Xuddi ko‘zi ko‘r odam singari talmovsirash judayam ayanchli edi. Bir qadam xato yursak, portlaymiz. Tanamiz tilka-pora bo‘ladi, naslimiz quriydi. Bu – sharmandali urushning yana bir sharmandali ko‘rinishi, inson hayotining sariq chaqaga ham arzimaslighi, xo‘rlilik ustiga haqorat muhrining bosilishi edi” [2,13-bet]. Aynan mana shunday ko‘rgiliklarning guvohi bo‘lgach, uning qalbida beshafqatlik, o‘z hayoti uchun kurash tuyg‘usi vujudga keladi.

“Allaqanday, hali senga noma’lum, lekin bo‘lishi muqarrar vahima hokim. Diling betaskin. Qalbingda g‘ulu. Xavotir har daqiqa xuruj qilaveradi. Bo‘lajak xavf-u xatar oldida shaylanish naqadar og‘ir kechadi” [2,14-bet]. Asardan olingan ushbu parchadan ko‘rinib turibdiki, qissa qahramonidagi urushga bo‘lgan avvalgi qiziqish so‘nib, uning o‘rnini xavotir egallaydi. Bu xavotir faqat o‘z jonini yo‘qotib qo‘yishdan qo‘rqish emas, balki qahramonlik, jasurlik bilan emas, haqoratli tarzda begona yurtlarda halok bo‘lishdan, oilasi, ota-onasidan bevaqt ajrab qolish hissi edi. Askarning jang, qon, talafotdan iborat kunlari uning tinchligini buzardi. Hatto tunlari tushida ham o‘z-o‘zi bilan kurash olib borardi, alahsirab chiqar edi:

“Mashina ichi go‘yo qonga liq to‘lgan-u, unda mening xayolimdan elas-elas o‘tayotgan ota-onam, ukalarim suzib yurganday. Men esa qopqa tepasida turib ularni kuzatayapman. Ana otam, keyin ukam sho‘ng‘iyotir. Qonli girdob uzra onamning chehrasini ko‘rib qolaman. Ana u ham... ko‘rinmay ketdi... Tag‘in girdob yuziga chiqdi. Sochlari qip-qizil... –Ona-jooon!!! O-o-o!!!” [2,18-bet].

Insonning hayotdagi o‘rni, uni inson deb tan olinishiga imkon beradigan tuyg‘ulardan biri va asosiysi g‘ururdir. Bu fazilatning yo‘qligi esa insoniy illatlarning urchishiga sharoit va muhit rolini o‘taydi. G‘ururi yo‘q misoli temir odamga o‘xshaydi. O‘zi qilishi lozim bo‘lgan ishni, buyurilgan yumushni qoyilmaqom qilib bajaradi. Evaziga hech narsa so‘ramaydi.

Temir odam uchun zaryad kifoya qilgandek, g‘ururi yo‘q odam uchun esa tirikchiligi o‘tsa bo‘ldi. Insonni o‘zini tutolmaydigan holatga olib keladigan narsa uning tuyg‘ularining toptalishi va adolatsizlik qilinishidir [3, 92-bet]. Hali yosh bo‘la turib ko‘plab yo‘qotishlar, azoblarni ko‘rgandan so‘ng, u insonlar bir-birlarining qadrlariga yetishlari kerakligini anglaydi. Chorikordagi jangda Rinat va harbiy vrachlar bilan yaralanganlarni Bagramdagi tibbiy punktga olib borish topshirig‘ini bajaradi. Ushbu jangdagi kuchli yo‘qotishlar, og‘ir kechgan jang natijasida asar qahramonining ahvoli og‘irlashadi. Do‘sti Rinatning qistovi bilan harbiy gospitalga davolanish uchun boradi.

Asarda badiiy konflikt shu darajada kuchayib boradiki, uni u yerdagi holat aslo qoniqtirmaydi. Palatada urushda bir yarim yil xizmat qilgan mushtumzo‘r Andrey va uning buyruqlarini so‘zsiz bajaruvchi to‘rt askar bor edi. Qissa qahramonini ajablantirgan holat jangchilarning urushda jang qilishdan ko‘ra bir zo‘ravonning buyruqlarini bajarishni afzal ko‘rishlari edi [4, 1012-bet]. Ayniqsa, u nimjon va irodasi sust yigit Gavrilovga achinadi. U kuni bilan palataning pollarini tozalash vazifasini bajarar edi. Gavrilov hech qanday kasal bo‘lmasa ham xizmat muddati tugagunga qadar jangda qatnashib halok bo‘lmaslik uchun shu yerda kun ko‘rishni ma‘qul ko‘radi. Bu yo‘lda esa, u va unga o‘xshaganlar har qanday yumushlarni bajarishga tayyordirlar. Lekin Gavrilov mutlaqo mute odam emas. Andrey va uning yordamchilari asar qahramoniga o‘z hukmlarini o‘tkazmoqchi bo‘lganlarida unga yordam beradi. Asarning asosiy qahramoni – askar yigit g‘ururini poymol qilmay, ularga qarshi kurashadi. O‘z vijdoni, g‘ururini saqlab qoladi. Ularga o‘xshab gospitalda yolg‘on hayot bilan kun ko‘rishdan ko‘ra mardlarcha jangga chiqishni afzal ko‘radi. Ko‘rinib turardiki, u bu yerda sog‘ayish o‘rniga, aksincha, tinchligini yo‘qotadi. Kasalxonadagi yolg‘onchilik, zo‘ravonlik, betartiblik uning sog‘ligini tiklashga salbiy ta‘sir ko‘rsatishini bilib, bosh vrachdan harbiy qismga qaytishga ruxsat so‘raydi.

“Kulib tur, azizim” asarining bosh qahramoni – shoir, afg‘on urushi qatnashchisi, urushda olgan jarohati, keyinchalik turg‘unlik davridagi nohaqliklarga qarshi kurashish jarayonida kechgan ko‘pdan-ko‘p qiyinchiliklar, dilgirliklar tufayli og‘ir ahvolda kasalxonaga tushib qoladi. Shifokorlar uning hayotini saqlab qolish uchun bor imkoniyatini ishga soladilar. Ammo asosiy gap – shoirning qay ahvolda shifoxonaga tushib, qanday sog‘ayganida emas, balki shu vaqt mobaynida uning ruhiyati, ong-u shuurida yuz bergan o‘zgarishlardadir.

Sho‘ro davri siyosati tufayli afg‘on yurtida urush boshlanadi. Bu urushda ittifoq davlatlarining barchasidan harbiy xizmatga chaqirilgan yigitlar jalb qilinadi. Shoir ham shundaylardan biri, afg‘on urushi qatnashchisi. Shifoxonada davolanish jarayonida uning o‘y-xayolini ana shu urush fojialari, jang maydonida kechgan xunrezlik masalalari egallab oladi [5, 80-bet]. Ko‘zini yumgan hamon bu dahshatli manzaralar shoirni tinch qo‘ymaydi, u alahsiray boshlaydi:

“Kazarmada ikki kun dong qotib uxladim. Shkafimda jangga chiqqan kezlar beriladigan “quruq ovqat” ... bor edi. Ovqatlanaman, uxlayman. Ayqash-uyqash manzaralar paydo bo‘ladi. Nina Grigorevnaning qon sizgan chehrasi, o‘sha o‘lik askarlar qiyofasi, yaralangan mayor, yig‘layotgan leytenant, son-sanoqsiz texnikalar, qurol o‘qtalغان, sallali, mahalliy kiyimdagi afg‘onlar xayolimdan bir-bir o‘tar, uyqu aralash kimlar bilandir gaplashardim. Bu, judayam og‘ir hol edi...” [2, 122-123-betlar].

Qissada qahramon xarakteri, hayotiy prinsiplarini yaqqol namoyon etuvchi epizodlar juda ko‘p. Asar voqealari qahramon o‘y-xayollari orqali beriladi. Bu o‘ylar tartibsiz kechadi. Ayni shu usul asar qahramonining ichki tuyg‘ularini, qalb evrilishlarini, uning ruhiy holatini ishonarli, haqqoniy tasvirlashda muhim ahamiyat kasb etadi. Shoirning o‘zi ta‘kidlab o‘tganidek, u qaysar edi. U urushdan qaytgach, faqat o‘z tinchligini o‘ylab yasholmaydi. Bu kabi talqinlar insonni o‘zligini anglashga bevosita xizmat qilganligini, tipiklashtirish asosida ijodkor yuzaga chiqargan.

Adabiyotshunos olim U.To‘ychiyev qayd etganidek: “Tipiklik belgisi detallar, xarakterlar, sharoitlar, joylar va hodisalarga nisbatan qo‘llaniladi” [6, 365-bet].

Badiiy asardagi talqinlarning zamirida vijdotsizlik, ikkiyuzlamachilik, iroda va o‘z yashash prinsipiga ega bo‘lmagan qo‘g‘irchoq odamlar fojialarini qiyoslaydi va ularni fosh qiladi. Badiiy obrazda yaxshilik tamoyillari mavjud bo‘lsa bu xususiyatlar talqin etiladi. Televideniyeda teleboshlovchi bo‘lib ishlayotgan shoir xalqning dardini o‘z dardidek qabul qilib, kishilar manfaatini ko‘zlovchi, jamiyatda mavjud kamchilik va nuqsonlarni fosh qiluvchi obraz sifatida faoliyat yuritib, televideniyedagi ko‘rsatuvlarida ham haq gapni aytishdan qochmasdi: “Hayotni boricha hikoya qilaman, shundayligicha ko‘rsataman, ekranning vazifasi u, unga tikilib turgan millionlab nigohlarga cho‘p suqolmayman, ekranda aldash shu xalqqa nisbatan xiyonatdir”, deb o‘ylardi” [2, 87-bet].

Bir kuni shoirdan betob bo‘lgan jurnalist o‘rniga jonli efirda intervyu olishni iltimos qilishadi. Suhbatda jurnalist ham, mehmon ham muammo va kamchiliklar haqida haqqoniy fikr yuritishadi, biroq qissa qahramoni shu harakatlari uchun rahbarlardan ogohlantirish oladi. Yozuvchi qissada nafaqat urush fojiasi, balki tinchlik davridagi qo‘rqoqlik, nafsga mutelik,



ikkiyuzlamachilik ham jamiyat rivoji uchun to‘siq ekanini yorqin misollar yordamida ko‘rsatib bera olgan.

**FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:**

1. Nasirov, A. N. (2023). Odil Yoqubovning “Qaydasan Moriko” qissasida pesaj va xarakter talqini // Ustozlar uchun. 15(1), 40-47.
2. Норқобил Қ. Қуёшни ким уйғотади? // Қиссалар, ҳикоялар. – Тошкент: Шарқ, 2007.
3. Normamatovich, N. A. (2023). Artistic thought in the process of globalization and logical consistency. international journal of social science & interdisciplinary research issn: 2277-3630 Impact factor: 7.429, 12(01), 90-94.
4. Nasirov, N. A. (2021). The history of literary translation from uzbek into english. Academic research in educational sciences, 2(6), 1011-1022.
5. Nasirov, A. (2023). Erkin A‘zam ijodining o‘ziga xosliklari haqid // Ustozlar uchun. 15(1), 78-84.
6. Тўйчиев У. Ўзбек адабиётида бадиийлик мезонлари ва уларнинг маромлари. Ўқув қўлланма. – Тошкент, 2011. – 508 бет.
7. Bozorova, G. M., Mamatov, R. R., Adaxamjonov, A. A., & Jaloldinov, M. S. (2024). THE USE OF INFORMATION TECHNOLOGY IN THE FORMATION OF PROFESSIONAL COMPETENCE OF FOREIGN LANGUAGE TEACHERS. Science and innovation, 3(Special Issue 19), 352-354.
8. Mukhammadalievna, B. G. (2023). THEORETICAL VIEWS ON PROVERB IN GERMAN AND UZBEK. International journal of advanced research in education, technology and management, 2(4).
9. Shavkatovna, T. M. (2023). BO‘LAJAK PEDAGOG VA PSIXOBO‘LAJAK PEDAGOG VA PSIXOLOGLARDA NUTQ MADANIYATINI RIVOJLANTIRISHDA KOMMUNIKATIV SIFATLARNING O‘RNI LOGLARDA NUTQ MADANIYATINI RIVOJLANTIRISHDA KOMMUNIKATIV SIFATLARNING O‘RNI. INTERNATIONAL JOURNAL OF RECENTLY SCIENTIFIC RESEARCHER'S THEORY, 1(3), 6-8.
10. Shavkatovna, T. M. (2021, June). THE IMAGE OF A BEAST IN THE WORK OF MY MOTHER. In Archive of Conferences (pp. 22-24).
13. Normamatovich, N. A. (2019). STYLISTIC UNITS AND COMPOSITIONAL IMPARTIALITY. THEORETICAL & APPLIED SCIENCE, 12(586-571).
11. Nasirov, A. N. (2020). Artistic chronotope interpretation in Odil Yakubov’s novels. Academics: An Internatioonal multidisciplinary Research journal ISSN222-49-7137. Impact Faktor SJIF, 7, 498-501.
12. NASIROV, N. A. (2019). THE TRANSLATION PROBLEMS OF UTKIR KHOSHIMOV’S WORKS INTO ENGLISH. Иностранные языки в Узбекистане,(3), 133-141.



13. Ahmadjonovna, K. M. (2024, February). XORIJIY TILNI OSON VA QIZIQARLI O‘RGANISH TO‘G‘RISIDA. In Formation and Development of Pedagogical Creativity: International Scientific-Practical Conference (Belgium) (Vol. 4, pp. 20-23).

14. Xusanova, M. (2023). SOMATIK KODLAR TADQIQIGA DOIR. Farg'ona davlat universiteti, (1), 163-163.

15. A'zamjonovna, X. S., & Azimidin, N. (2023). ISAJON SULTON HIKOYALARI BADIY KONFLIKT. Ustozlar uchun, 15(1), 72-77.

16. Nasirov, A. (2012). Poetics of Odil Yakubov's novels. Monograph. Tashkent, "Fan" publishing house, 160.

## KASB-HUNARGA OID SO‘ZLAR XUSUSIDA

M.K.Mamadaminova

*BuxDU tadqiqotchisi*

**Annotatsiya:** *Ushbu maqolada kasbiy so‘zlarning funksional uslublarda qo‘llanishi, leksik-semantik guruhga mansub birliklarning o‘ziga xos xususiyatlari ko‘rib chiqiladi.*

**Kalit sozlar:** *kasb-kor, kasbiy faoliyat, professional qadriyatlar, professionalizmlar, lingvokulturologik birlik, paralingvistik vositalar, noverbal muloqot*

**Аннотация:** *В данной статье рассматривается употребление профессиональных слов в функциональных стилях, специфика единиц, принадлежащих к лексико-семантической группе.*

**Ключевые слова:** *профессия, профессиональная деятельность, профессиональные ценности, профессионализм, лингвокультурное единство, паралингвистические средства, невербальное общение.*

**Abstract:** *This article examines the use of professional words in functional styles, the specifics of units belonging to the lexical-semantic group.*

**Key words:** *profession, professional activity, professional values, professionalism, linguistic and cultural unity, paralinguistic means, non-verbal communication.*

Jahon va o‘zbek tilshunosligida kasb-korni ifodalovchi birliklar turli aspektda tadqiq etilgan, mazkur leksik-semantik guruhga kiruvchi birliklarning o‘ziga xos xususiyatlari o‘rganilgan, aniqlangan. Rus tilshunos T.K.Ivanovning kasb-korni ifodalovchi birliklarning yasalişini o‘rganadi va uning fikriga ko‘ra: “O‘zlashma elementlar respient tilining morfologik xususiyatlariga moslashadi, og‘zaki lug‘atida paydo bo‘ladi, so‘zlashuvchilar tomonidan o‘zlashtirilganligini ko‘rsatadi”.

Ma‘lumki, har bir kasbda ma‘lum bir sohada ishlaydigan mutaxassislar uchun maqsad, ma‘no va yo‘nalishni belgilovchi qiymat imtiyozlari tizimi mavjud. Maqsad va vazifalar kasbga mos keladigan qiymat tizimlaridan kelib chiqadi. Bundan tashqari, professional qadriyatlar, bir tomondan, ijtimoiy qadriyatlarning konkretizatsiyasi, ya‘ni, butun jamiyat rivojlanayotgan paytdagi axloqiy ko‘rsatmalar va afzalliklarni aks ettiradi, boshqa tomondan esa, kasbiy qadriyatlar ma‘lum bir kasbda mavjud va ma‘lum bir kasbiy faoliyatni tartibga solish mexanizmi rolini o‘ynaydi. Kasbiy guruhlar va jamiyat o‘rtasidagi o‘zaro munosabatlar quyidagicha amalga oshiriladi: kasblar ma‘lum, tanlangan ijtimoiy qadriyatlarni tan oladi, jamiyat esa o‘z navbatida kasbning mavjudligini tasdiqlaydi va uni jamoatchilik tomonidan tan olinishini ta‘minlaydi.

Insonning kasbiy faoliyati nafaqat mehnat mavzusiga qaratilgan. Muayyan ijtimoiy-iqtisodiy sharoitda sodir bo‘ladigan kasbiy faoliyat jarayonida subyekt, moddiy va ijtimoiy muhit ta‘siri ostida shaxsning shaxsiyati shakllanadi, ma‘lum qiymat yo‘nalishlari, faoliyat va aloqa me‘yorlari, fe‘l-atvor xususiyatlari va boshqa psixologik-ijtimoiy jihatlariga ega shaxsning maxsus kasbiy turi shakllanadi. Ammo, “mehnat faoliyati” kontseptsiyasining fan

sohasini “kasbiy faoliyat” toifasi tarkibiga to‘liq kiritish to‘g‘risida bayonot noto‘g‘ridir. Chunki, mehnat faoliyati nafaqat insonning kasbiy faoliyati bilan bog‘liq emasligini ta’kidlash lozim.

Kasbiy mehnat faoliyati tashqarisida insonning faoliyati har xil va kasbiy faoliyat singari shaxsning shakllanishi va rivojlanishiga jiddiy ta’sir qiladi.

Manbalarda keltirilgan ma’lumotlarga ko‘ra “kasb” so‘zi arab tilidan olingan bo‘lib, polisemantik so‘z *kasaba* fe’lining “o‘z mehnati bilan mablag‘ topmoq” ma’nosini, arab tilida “foйда” “daromad”, “maosh” ma’nolarini ifodalaydi. Bu so‘z o‘zbek tilida quyidagi ma’nolarni anglatadi:

1. Inson faoliyatida ma’lum soha uchun tajriba, tayyorgarlik talab etadigan hunar;
2. Odat qilingan ish faoliyati; Bundan tashqari, “kasb” so‘zi qatnashgan jumlar ham og‘zaki nutqda keng tarqalgan:

- a) ega bo‘lmoq, egallamoq; aks etmoq, ahamiyat kasb etmoq;

- b) biror mashg‘ulotni odat qilmoq, doimiy ish-mashg‘ulotiga aylantirmoq; kabi ma’nolarni beradi.

Tilning lug‘at tarkibi va uni tashkil etuvchi so‘zlar bir qator umumiy xususiyatlarga egaligi bilan xarakterlanadi. Leksikologiya leksikani xuddi shu umumiy xususiyatlari nuqtayi nazaridan o‘rganadi.

Shu ovrinda qisqa xulosa qiladigan bo‘lsak, kasb-hunarga doir lisoniy birliklar lingvistik “adabiy” elementlar negizida shakllanadi va tahlil qilinadi. O‘zbek tili izohli lug‘atida kasb-hunarga oid terminlarning leksik ma’nosi ish faoliyatni bajaruvchi shaxsni aniqlab hamda ularni leksik-semantik guruhlariga ajratadi. Kasb-kor va hunar bilan bog‘liq paralingvistik vositalarni noverbal muloqotda ifoda etilishi tadqiqiga bag‘ishlangan monografik ishlar ahamiyatini ta’kidlash o‘rinli bo‘ladi. O‘zbek tili izohli lug‘atida “**kasb**” so‘zi “hunar” so‘zi bilan juftlashib talqin qilinadi.

Zamonaviy tilshunoslikning inson va uning kasbiy faoliyatini ifodalovchi til leksikasiga oid terminologik birliklar tadqiqi va tavsifi kasb-hunarga oid atamalar, so‘zlar, terminlar til maydonida qo‘llanilish chegarasi, sohalararo integratsiyasi faollashuvi, so‘zlashuv leksikasida belgilangan chegarasiga ega bo‘layotganligi hamda muayyan til lug‘atlarida hajmi kengayib borayotganligi ham quvonarli holdir.

Kasb-hunarga oid leksik birliklarning paydo bo‘lishi, shakllanishi, taraqqiy etishiga xalqlarning ko‘p ming yillik turmush tarzi, urf-odatlar, mashg‘ulotlari asos bo‘lgan. Bu birliklar qo‘llanilish darajasiga muvofiq faol, nofaol, tarixiy-etimologik shakliga ko‘ra arxaik, zamonaviy lug‘atga yoki o‘zlashma qatlamiga mansubligi kabi xususiyatlari mavjud bo‘lib, o‘zbek xalqi qadimdan turli kasb-hunarlar bilan shug‘ullanib kelganligi ma’lumdir.

Kasb-hunar leksikasi – (*professionalizmlar*) muayyan kasb yoki hunar egalari nutqiga xos so‘z va tushunchalar majmui. Boshqa tildan so‘z olish, shevaga xos so‘zlar, umumxalq tiliga xos ma’nosi o‘zgartirilgan so‘zlar Kasb-hunar leksikasining shakllanishi uchun asosiy manba hisoblanadi. Bir buyum, narsani turli kasb kishilari tomonidan xilma-xil (mas, „qozon“– qandolatchilarda „potila“ va b.) nomlanishi ham K.-h. l.ni yuzaga

keltirishi mumkin. Kasb-hunarning rivojlangan tarmog‘i (mas, tibbiyot, texnika va boshqalar) leksikasi boy bo‘lib, shu sohalarga oid alohida adabiyotlar ham nashr etilgan.

Aytish joizki, “... o‘zbek xalqi qadimdan turli kasb-hunar bilan shug‘ullanib keladi. Shuning uchun O‘zbekistonda kasb-hunar tarmoqlari taraqqiy etgan. Jumladan, kulochilik, naqqoshshoqlik, kashtachilik, duradgorlik, terimchilik, ovchilik, chorvachilik, kosibchilik va hokazolar shular sirasiga kiradi. Turli kasbhunarga doir so‘zlar kasb-hunar leksikasi deyiladi. Hozirgi o‘zbek tili leksik tarkibida kasb-hunarga doir so‘zlarga boy. Masalan: kulolchilikda dog‘ chil (xum yasashda ishlatiladigan asbob), aspak yoki ob yog‘ och, bandak, bog‘ich (idish chetini tekislash uchun ishlatiladigan latta, charm yoki kigiz parchasi) kabi so‘zlar, suvoqchilik sohasida bozi (tokcha yoki), andava (asbob), loykash (kishi), mola gazcho‘p (asbob) kabi maxsus so‘zlar bor. Ular shu hunar egalari tilida qo‘llanadi va ular uchun tushunarlidir. Yozuvchilar badiiy asarlarda qahramonlarning mehnat faoliyatini ko‘rsatishda kasb-hunarga doir so‘zlardan foydalanadilar”<sup>78</sup>.

Fan-texnikaga oid terminlarning, umuman, til lug‘at tarkibining boyishida va xalqning moddiy madaniyat tarixini o‘rganishda ular muhim manba hisoblanadi. Kasb-hunarga oid so‘zlar chegaralangan qatlam so‘zlari hisoblanadi. Kasb-hunar leksikasidan badiiy asar tilida ma‘lum uslubiy maqsadlarda foydalaniladi. Bunday so‘zlarning ma‘no xususiyatlari esa lingvokulturologik birlik sifatida yuqoridagi kabi izohlarni talab qiladi. Kasb-hunar leksikasi badiiy adabiyotda muayyan personaj xususiyati, tabiatini chuqurroq yoritishda badiiy tasvir vositasi bo‘lib xizmat qiladi.

---

<sup>78</sup> Sharipova M.B. Ona tili va bolalar adabiyoti. O‘quv qo‘llanma. Buxoro, 2024

## IJTIMOYIY TARMODA FAKE NEWSNING TARQALISHI VA UNI ANIQLASH USULLARI

**Ziyodullayeva Xumora**

*O‘zbekiston davlat jahon tillari universiteti*

*Xalqaro jurnalistika fakulteti talabasi*

**Annotasiya.** Ushbu tezisdagi ijtimoiy tarmoqda fake newsning tarqalishi va uni aniqlash usullari keltirilgan. Shuningdek, mazkur mavzu doirasida xorijiy tadqiqotchilarning tajribalaridan kelib chiqqan holda ularning fikrlari umumlashtirilib, ijtimoiy tarmoq foydalanuvchilariga taklif va tavsiyalar berilgan.

**Kalit so‘zlar:** Fake, phishing, ijtimoiy tarmoq, soxta, ma’lumotlar.

**Abstract.** This thesis presents the spread of fake news in the social network and methods for its identification. Also, within the framework of this topic, based on the experiences of foreign researchers, their opinions were summarized and suggestions and recommendations were made to users of the social network.

**Key word:** Fake, phishing, social network, fake, data.

### KIRISH

Bugungi kunga kelib, yangi texnologiyalar foydalanuvchilarga g‘oyalarni keng auditoriyaga oson va tez yetkazish imkonini beradi, bu esa g‘oyalarni talqin qilish usuli va ularning ishonchliligiga ta’sir qiladi. Har bir ijtimoiy tarmoq foydalanuvchisi shunchaki “*ulashish*” tugmachasini bosishi orqali xabarni avtomatik ravishda qayta nashr etishi va yangi xabarni keng auditoriyaga yetkazishi mumkin. G‘oyalarni tarqatish aholining muhim masalalar to‘g‘risida xabardorligini oshirishi, ijtimoiy, siyosiy va iqtisodiy o‘zgarishlarni keltirib chiqarishi mumkin. Yolg‘on xabarlar tarqalishi jabrlanuvchining obro‘-sig‘a jiddiy zarar yetkazishi, demokratiyani yemirishi va jamoat manfaatlarini buzishi mumkin. Soxta yangiliklar bor narsani ko‘rsatishga qaratilgan har qanday qalbaki, soxta xabarlar, g‘iybat, uydirma, va maxfiy-yashirin qoidalar aralashmasidan iborat. Bu hodisa oshkor etish osonroq bo‘lgan azaldan mavjud yolg‘on axborotdan ko‘ra xavfliroqdir. Soxta yangiliklar yolg‘on-yashik xabarlar tarqalishdan kelib chiqadi, biroq bu hodisaning yangiligi zarar keltirishga astoydil urinishdan iboratdir. Asossis, uydirma xabarlar tarqatishdan maqsad kimnidir yoki nimanidir yomonlab ko‘rsatish, noto‘g‘ri, soxta axborot tarqatish orqali axborot iste’molchilari orasida, auditoriyada muayyan tashkilot, idora davlat arbobi, siyosiy shaxs, taniqli odamlarga nisbatan ishonchsizlikni paydo qilishdan iborat.

Umuman olganda fake newslar bugun yoki kecha tarqalmagan. Uning tarqalish tarixi uzoq o‘tmishga taqaladi. Misol uchun, *Garth S. Jowett va Viktoriya O‘Donnell* o‘zlarining mashhur “*Propaganda and persuasion*” ya’ni “*Targ‘ibot va ishontirish*” kitobida yozganidek, Chingizxon (1162-1227) va uning jangchilari bosmaxonalarda o‘zlarining shavqatsizligi hamda otliqlar soni haqida mish-mishlar tarqatishgan[1]. Soxta ommaviy axborot vositalarining paydo bo‘lishi birinchi marta XVI asrda qayd etilgan[2].

Ijtimoiy axborot vositalarida fake newsni aniqlaydigan botlar va trollar shuningdek, noto‘g‘ri ma‘lumotlarni aniqlab beradigan bir qancha texnologiyalarni misol keltirsa bo‘ladi. Masalan, Amerika nodavlat tashkiloti demokratiya xavfsizligini ta‘minlash uchun (*The Alliance for Securing Democracy*) “*Hamilton*” boshqaruv paneli va qidiruv vositasini ishlab chiqdi. Boshqaruv paneli va qidiruv vositasining maqsadi turli xil axborot vositalarida davlat tomonidan qo‘llab-quvvatlanadigan hukumat xabarlarining yo‘nalishi va tarqalishining oldini oladi[3]. Shuningdek, u yeda taqdim etiladigan ma‘lumotlar chuqur tahlil qilinadi. **Indiana** universiteti “*Botometr*” deb, nomlangan dastur ishlab chiqqan. Ushbu dasturning vazifasi *Twitter* orqali AQShda qanday mavzular va kontent targ‘ib qilinayotgani haqida jamoatchilikni xabardor qilishdan iborat[4]. Shuningdek u *Twitter* akkauntining faoliyatini ham tekshiradi.

Shu o‘rinda, **Google** kompaniyasining *Sho‘ba* korxonasi *Jigsaw* muhandislari va tadqiqotchilari tomonidan ishlab chiqilgan “*Perspective*” loyihagini alohida ta‘kidlash kerak. Mazkur loyihaning maqsadi mashinalarni o‘rganish imkoniyatlari orqali veb-saytlarni sharhlash sohasini yaxshilashga qaratilgan. Shuningdek, “*Perspective*” “*Nyu-York Tayms*” bilan 10 yil mobaynida hamkorlik qilib kelmoqda[5].

#### XULOSA

“*Fake news*” atamasining o‘zi birinchi navbatda yangiliklar tarqatish kanali sifatida ijtimoiy tarmoqlarning o‘sishi tufayli keng tarqaldi. Insonlar tabiatida haqiqiy holat baribir yashiriladi, degan gumonda yolg‘on mazmundagi axborotni qabul qiladi. Shuning uchun yolg‘on axborot qanday ko‘rinishda bo‘lmasin, unga ishonch kuchliroq va haqiqat yuzaga chiqquniga qadar odamlar orasida aylanib yuradi. Bu bir tomondan, axborotni o‘z vaqtida oshkor qilmaslik bilan ham bog‘liq. Shuning uchun soxta yangiliklarning ijtimoiy tarmoqlarda tarqalishi oson. U yoki bu axborot rasmiy manbalarda chop etilmagach, turli kanallarda, bu sohada professional bo‘lmagan insonlar tomonidan voqealarning noto‘g‘ri talqin qilingan holda tarqalishi mana shunday oqibatlarni ham keltirib chiqaradi.

#### FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. Jowett G., O'Donnell V. Propaganda and Persuasion. SAGE Publications, 2015. 480 p.
2. Standage T. The true history of fake news // The Economist 1843 Magazine.june/july2017.URL:<https://www.1843magazine.com/technology/rewind/the-true-history-of-fake-news>
3. <http://dashboard.securingsdemocracy.org>
4. <https://t.me/c/1964083659/3504>
5. Greenberg A. Inside Google's Internet Justice League And Its Ai-Powered War On Trolls // Wired. 19.09.2016. URL: <https://www.wired.com/2016/09/inside-googles-internet-justice-league-ai-powered-war-trolls/>



## HALIMA AHMEDOVA SHE’RIYATIDA AYOL RUHIY OLAMI.

Jumanazarova Rayxon Jaloliddinovna

*Qarshi davlat universiteti o‘qituvchisi*

**Annotatsiya:** *Ushbu maqolada o‘zbek she‘riyatining iste‘dodli vakili Halima Ahmedova ijodi faoliyati tahlilga tortilgan. Jumladan, shoira Halima Ahmedova ijodida ayol ruhiy olami, hissiyoti, ko‘ngil kechinmalari o‘rganilgan.*

**Kalit so‘zlar:** *ayol, kechinma, dard, alam, iztirob, ishq, ko‘ngil.*

**АННОТАЦИЯ:** *В данной статье анализируется творчество Халимы Ахмедовой – талантливой представительницы узбекской поэзии. В частности, творчество поэтессы Халимы Ахмедовой исследует духовный мир женщины, эмоции и душевные переживания.*

**Ключевые слова:** *женщина, опыт, боль, печаль, страдание, любовь, сердце.*

**Annotation:** *In this article, the work of Halima Akhmedova, a talented representative of Uzbek poetry, is analyzed. In particular, the work of the poetess Halima Akhmedova explores a woman's spiritual world, emotions, and emotional experiences.*

**Keywords:** *woman, experience, pain, sorrow, suffering, love, heart.*

O‘zbek she‘riyati ko‘plab shoirlar, yozuvchilar ijodida turli xil obrazlar bilan boyitilgan ulkan bir borliqdir. Ko‘plab shoirlarimiz ijodida Ayol timsolini kuzatamiz, o‘rganamiz va tahlil qilamiz. Hususan, shoira Halima Ahmedova ijodida ham takrorlanmas obrazlarni ko‘rishimiz mumkin. “Quyosh”, “Yashillik”, “Haqlik”, “Daraxt”, “Ayol”, “Tabiat”, “Qishloq” shular jumlasidandir. Shoira ijodini kuzatar ekanmiz, “Ayol” timsoli orqali haqiqiy o‘zbek ayoli va uning naqadar sabrli, bardoshli, matonatli, chinakam o‘zbek ayoli ekanligini tushunishimiz mumkin.

Har kuni ko‘raman falaj o‘g‘lini  
Yelkasida ko‘tarib yurgan ayolni,  
Uning ko‘zlarida suzar xazonlar.

Lablari qirov ostida qolgan g‘unchadek pichirlaydi nenidir mahzun. ( 25 b.)

O‘zbek ayolining qanchalik kuchli, irodali, sabrli, matonatli ekanligi aynan shu satrlarda ifoda etiladi. Lablari bilan pichirlab, Allohga shukronalik keltirayotgani ifodalanadi. Yelkasida ko‘tarib ketayotgan hayotning og‘ir tashvishi sifatida ifoda topgan, falaj o‘g‘li, oila, ro‘zg‘or mashaqqatlarning barchasi ortida tinch-totuv hayot gavdalanadi.

Qo‘shni ayol esa har kuni ro‘zg‘or o‘chog‘iga

O‘tinday qalaydi bir quchoq baxtni. ( 19 b.)

Ayol ro‘zg‘orim deb yelib-yugurishi, yo‘qdan bor qilib har kuni o‘choq atrofida o‘tin qalab taom tayyorlashi va bu holat ham aslida bir quchoq baxt ekanligi tasvirlanadi.

Pista olmaysizmi?- so‘rar nogahon

Yo‘lning chetida pista sotuvchi xotin.

Men uni taniyman qomati bukilgan  
 Dunyoning javobsiz so‘roqlariday  
 Nigohlari bo‘m-bo‘sh, ko‘zlari bo‘m-bo‘sh.  
 Chaqilgan pistaning po‘choqlariday.... ( 27 b.)

Ushbu satrlar orqali shoira pista sotadigan ayol va uning ruhiy olamini gavdalantirib bera olgan. Yo‘l chetidagi pistachi ayolning ko‘zlari bo‘m-bo‘sh, xuddi chaqilgan pistaning po‘chog‘iga qiyos qilinadi. Unda hayot va tiriklikka bo‘lgan intilish, ayolning ichki kechinmalari oddiy sotuvchi ayol obrazi orqali tasvirlanadi.

Eski jun ro‘mol boshiga o‘rab,  
 Tanish kampir o‘tar yuki ko‘p og‘ir.  
 Qizargan ko‘zining qorachig‘ida  
 Ajalning jangidan o‘g‘irlangan sir. ( 50 b.)

Shoira ushbu satrlar orqali eski bo‘lsada, issiq, jun ro‘mol o‘ragan ayolning ichki kechinmalarini ochib bera oladi. Yelkasida turli xil tashvishlarni ortib olgan ayolning dardlari esa ko‘p og‘ir yukka qiyoslanadi. O‘zbek ayoli to umri tugab bo‘lguncha oilam, farzandim deb, ularni tshvishlari bilan yashashi, hattoki ajal bilan jang qilib, yashashga intilayotgan, haqiqiy ONA siymosi gavdalanadi.

Vaqtning tirnoqlari qonatadi boz,  
 O‘lgan ishqning eski yarasin tirnab.  
 Bu menman, shamollar yurtidan qaytib  
 Va hanuz o‘ziga qaytmagan Ayol. ( 63 b.)

Ayol siru sinoatga boy, unda ishq bor, unda sabr bor, unda matonat bor, unda kuch bor, unda haqiqat bor, unda kuchli yurak bor. Xotiralar ayol qalbini tirnab, unga ozor bersada, unda kechirguvchi dil bor. Shamol o‘z izmiga solib, qanchalik tebratib, ozor bermasin, uning changalidan qutilib, hanuz o‘zligini qidirayotgan Ayol va uning kuchli hissiyotlari tasvirga tortiladi.

Eshik jiringlaydi ( eshitmayman, yo‘q)  
 Kimdir uni qattiq va qattiq mushtlar,  
 Eshikni ochaman, rangpar bir ayol so‘raydi-  
 Eski nimangiz bor, sotib olaman?  
 ( O, jonimga tegdi eskifurushlar )  
 Deyman: juda ham eskirgan ko‘nglim bor, oling.  
 Ayol kalovlanib, ko‘zimga boqib,  
 Qo‘rqib shivirlaydi, uzr, xush qoling. ( 64 b.)

Eshik qoqib turgan ayolni qanchalik kuch bilan eshik qoqmasin, eshitishni hohlamagan ichkaridagi ayol, hamda eshik ortida eski narsalar sotib oladigan ayol obrazlari gavdalantiriladi. Bunda har ikki obrazning ortida chuqur mohiyat anglashiladi. Eskirgan ko‘nglini oling deya javob berayotgan ayolning ko‘ngil kechinmalarida o‘tmish, sog‘inch, dard, alam, iztirob, azob borligi tasvirlanadi. Eshik qoqqan ayol esa, kalovlanib, hayratda, uzr, xush qoling deya xayrlashadi.

Ko‘rinadiki, Halima Ahmedovanning ijodida bosh qahramoni inson va uning ko‘ngli,

ruhiyatidir. Inson botini, siyratining sirlari, ruhiy dunyosi tahlil qilinadi. Ba’zi bir shoirlar ayol tabiatini, voqelik hossalarni qanday ko‘ra olsa, shunday tasvirlashga harakat qiladilar. Halima Ahmedova esa, teran fikr tuyg‘ular asosida yaratishga kirishadi. Uning joziba kuchi shundaki, tuyg‘ular haqiqatning falsafiy ma’nolarini, fikrga cho‘mgan kechinmalarni gavdalandiradi.

Shoira ijodida insonparvarlik, borliqqa mehr, yurtsevarlik tuyg‘ularining rang tasvirlarda qo‘llanilishi insonni ezgulikka chorlaydi. Beixtiyor kitobxon har bir satrlarni qayta, qayta o‘qishga shoshiladi. Shoira har bir yaratgan obrazlari orqali kitobxonlar ko‘nglidan joy egallab bo‘ldi desak mubolag‘a bo‘maydi.

**FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:**

1. Ahmedova H. Yashil.-T.:O‘zbekiston, 2016
2. Ahmedova H. “Erk darichasi” Adabiyot va san’at, 1996.
3. Ahmedova H. “Tiyramoh” Adabiyot va san’at, 2005.
4. Rahimjonov N. “Badiiy kashfiyotlar tongi” , ( maqola) 2016.